

A. KUPRIN JUST USED

ALEKSANDR KUPRIN

JUTUSTUSED

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“
TALLINN 1970

Originaali tiitel:
А. И. Куприн
Собрание сочинений в шести томах
Государственное издательство
художественной литературы
Москва 1958

Tõlkinud Astrid Ehavee, Georg Grünberg, Mare Lott
Kunstiliselt kujundanud Jüri Palm

KAHEVÕITLUS

1

Õhtused õppused kuuendas roodus olid lõpule jõudmas ja nooremad ohvitserid vaatasid ikka sagedamini ja karsitumalt kella. Õpiti praktiliselt tundma garnisoniteenistuse põhimäärustikku. Soldatid olid üle terve väljaku gruppidesse jaotatud: maanteeäärsete jalakate ja võimlemisriistade juurde, roodukooli ukse kõrvale, sihtimispinkide juurde. Need kõik olid kujuteldavad vahipostid, nagu näiteks püssirohukeldri vaht, lipuvaht, vahtkonnaruumide ja rahakassa vaht. Nende vahel kõndisid paigutajad ning seadsid tunnimahi kohale, toimus vahtkonnade vahetus; allohvitserid kontrollisid vahiposte ja katsusid oma soldatite teadmisi, püüdes küll kavalusega tunnimehelt vintpüssi välja meelitada, küll sundida teda postilt ära tulema, ehk jälle sokutada talle mõnda asja hoiule, peaasjalikult oma ohvitserimütsi. Üleajateenijad, kes neid vigureid paremini tundsid, vastasid niisugustel puhkudel liialdatud karmusega: «Eemale! Mul ei ole luba püssi käest anda muidu kui keiserliku käsu peale.» Kuid nooremad eksisid. Nad ei osanud veel vigurdamise ja tegelike teenistuseeskirjade vahel vahet teha ja sattusid seetõttu ühest äärmusest teise.

«Hlebnikov! Saatana kõverkäpp!» kisendas väike, ümmargune ja vilgas jefreitor Šapovalenko ning tema häälest kostis ülemuslikku kurbust. «Ma ju õpetasin sind, lolli! No kelle käsku sa praegu täitsid? Vahialuse oma? Äh, võtku sind!... Vasta, mistarvis sa postil seisad?»

Kolmandas rühmas juhtusid koguni tõsised sekeldused. Noorsõdur Muhameddinov, tatarlane, kes sama vähe purssis kui taipas vene keelt, sattus oma tõeliste ja kujuteldavate ülemuste riugastest lõplikult segadusse. Järsku läks ta raevust keema, rebis püssi õlalt ning vastas kõigile veenmistele ja käskudele ühe kindla sõnaga:

«Torkan!»

«Pea'nd, pea... õige narr...» keelitas teda allohvitser Bobõlev. «Kes mina siis olen? Olen ometi sinu vahtkonna ülem, nii et...»

«Torkan!» kisendas tatarlane hirmu ja vihaga. Silmad verd täis valgunud, ähvardas ta igauht, kes talle lähenes, täägiga läbi pista. Tema ümber kogunes salkkond soldateid, kes tundsid lõbu naljakast vahejuhtumist ja minutisest hingetõmbeajast tüütul harjutustunnil.

Roodukomandör kapten Sliva tuli asja kläärima. Kuni ta laisal sammul, küürus ning jalgu järel vedades platsi teise serva luupas, kogunesid nooremad ohvitserid juttu puhuma ja suitsu tegema. Neid oli kolm: leitnant Vetkin — kiilaspäine, vuntsidega, umbes kolmekümne kolme aastane naljahammas, kange jutu-, laulu- ja viinamees, alamleitnant Romašov, kes alles teist aastat polgus teenis, ja alamlipnik Lbov, elav, sihvakas poiss, kelmikaspehmete rumalavõitu silmade ja alalise naeratusega paksudel, näiivsetel huultel, vanadest ohvitserianekdootidest pakatamas.

«Sigadus,» lausus Vetkin, ning heitnud pilgu oma nikeldatud uurile, lõi selle kapsli klõpsuga kinni. «Mis kuradi pärast ta roodu siamaani kinni hoiab? Etiooplane!»

«Vahest räägiksid sellest tema endaga, Pavel Pavlõtš,» soovitas Lbov kavala näoga.

«Nali naljaks. Minge rääkige ise. Mis peaasi — see kõik on ju ilmaaegu. Ülevaatuste eel tehakse alati põrgut. Ja minnakse alati liiale. Kihutatakse soldatit taga, vintsutatakse ta ära ja ülevaatusel seisab ta nagu nui. Teate seda tuntud lugu, kuidas kaks roodukomandöri kihla vedasid, kumma soldat rohkem leiba ära sööb? Kumbki valis välja kõige raudsemad õgardid. Kihlvedu oli kõva summa peale — mängus oli oma sada rubla. Noh, üks mees sõi seitse naela ära ja vaarus minema, rohkem ei lähe. Roodukomandör sedamaid veltveebli kallale: «Miks sa, nii- ja naasugune, mind alt vedasid?» Veltveebel volksutab silmi: «Pole aimu, teie kõrgeausus, mis temaga lahti on. Hommikul tegime proovi — keeras ühe korrakaheksa naela hinge alla...» Nõnda ka meie omad... Harjutavad peale, aga ülevaatusel jäävad ikka kimpu.»

«Eile...» Lbov turtsatas äkki naerma. «Eile, kui kõi-

kides roodudes harjutused juba läbi, olin teel kodu poole. Jah, umbes kaheksa paiku õhtul, täitsa pime oli. Äkki näen — üheteistkümnes rood alles platsis, õpivad käsklusi. Ikka kooris: «Sih-ti-da, rin-na-le, ta-ba-da...!» Küsin leitnant Andrussevitšilt: «Mis muusikat teie nii hilja teete?» Tema vastu: «Ulume kuu poole nagu koe-rad.»»

«Kõigest on villand, Kuka!» sõnas Vetkin ja haigutas. «Pidage, kes sealt ratsutab? Bek või?»

«Jah. Bek Agamalov,» kinnitas terase pilguga Lbov. «Küll istub ilusasti.»

«Väga ilusasti,» nõustus Romašov. «Minu meelest paremini kui mõni ratsaväelane. Oo-oo! Kus hakkas tantsima. Tahab ennast näidata.»

Teed mööda ratsutas aeglaselt valgetes kinnastes ja adjutandimundris ohvitser. Ta istus kõrgejalgse, pika kere ja inglise moodi lühikeseks lõigatud sabaga kullakarvalise ratsu seljas. Hobune perutas, rapsis kärsitult oma tugeva, ratsmeist pinguldatud kaelaga ning aiva tantsiskles sihvakatel jalgadel.

«Pavel Pavlõtš, on see tõsi, et ta on sündinud tšerkess?» päris Romašov Vetkinilt.

«Minu arvates jah. Armeenlased teevad ennast mõnikord küll ise tšerkessideks või lesgiinideks, aga paistab, et Bek pole seda sorti mees. Vaadake ainult, kuidas ta sadulas istub!»

«Oodake, ma hõikan teda,» ütles Lbov.

Ta pani käed suu ette torru ja hõikas summutatult, et roodukomandör ei kuuleks:

«Leitnant Agamalov! Bek!»

Ratsanik tõmbas valjad pingule, peatus hetkeks ja pöördus paremale vaatama. Siis keeras ta hobuse pea sinnapoole, laskis end sadulas kergelt kummargile, sundis hobust nõtkelt üle kraavi hüppama ning kappas talitsetud galopis ohvitseride juurde.

Bek Agamalov oli alla keskmist kasvu, kuivetu, muskililine, väga tugev. Tema viltuse lauba, peene kongnina ja kindla, tahtejõulise suuga nägu oli mehine ja kaunis ning ikka veel idamaiselt tõmmukaskahvatu jumega.

«Tervist, Bek,» lausus Vetkin. «Kelle ees sa seal nõnda kekutasid? Neidised?»

Bek Agamalov surus ohvitseridel kätt, sealjuures hop-

letult sadulast alla kummardudes. Ta naeratas ja näis, nagu oleksid ta kõvasti kokkusurutud valged hambad heitnud vaevalt helki tervele näo alaosa ning väikestele hoolitsetud mustadele vurrudele...

«Kõndis seal kaks nägusat juudiplikat. Aga mis mul neist? Pole huvi...»

«Teame, teame, et teile see mäng ei meki,» vangutas Vetkin pead.

«Kuulge, härrased,» alustas Lbov ja hakkas ise juba ette naerma. «Kas teate, mis kindral Dohturov jalaväe adjutantide kohta ütles? See puudutab sind, Bek. Need olevat need kõige hullemad kihutajad maailmas...»

«Ara luiska, lipujunkur!» ütles Bek Agamalov.

Ta müksas hobust säärega ja tegi, nagu tahaks alamlipnikule otse peale ajada.

«Jumala tõsi! Neil ka mõned hobused, ütelnud kindral — leierkastid, künad, lombakad, kõõrdsilmsed, palavast peast haigeks joodetud. Aga annad poistele käsu, ja pistavad kihutama nagu metslased. Kui plank, siis plank, kui kuristik, siis kuristik. Panevad otse läbi põõsaste. Ratsmed teistel rippu, jalused läinud, müts kus kurat! Vahvad ratsanikud.»

«Mis uudist kah, Bek?» päris Vetkin.

«Uudist? Ei midagi. Nüüdsama sai polkovnik klubis alampolkovnik Lehhile jaole. Kus pistis röökima, nii et kiriku juurde kostis ära. Lehh oli täis kui pinal, ei saanud sõna suust. Seisab peale ja taarub siia-sinna, endal käed selja taga. Šulgovitš pööras: «Kui te oma polgukomandöriga räägite, siis suvatsege käed taguotsalt ära võtta!» Ja baarimehed seisid sealsamas.»

«Kõvasti pani!» arvas Vetkin ja muigas, teab, kas irooniliselt või heakskiitvalt. «Neljandas roodus olevat ta eile karjunud: «Mis te topite mulle seda määrustikku nina alla? Mina olen teie määrustik ja loril lõpp! Siin olen mina teie jumal ja tsaar!»»

Lbov hakkas äkki jälle oma mõtete üle naerma.

«Ja veel, härrased, üks naljakas lugu, mis N-polgu adjutandiga juhtus...»

«Pidage suu, Lbov,» tähendas Vetkin tõsiselt. «Teie jutul ei tulegi täna lõppu.»

«Veel üks uudis,» jätkas Bek Agamalov. Ta juhtis jälle hobuse Lbovi peale ja hakkas teda naljaviluks alla

ajama. Hobune rapsis peaga ja puristas, puistates ümber ringi vahupritsmeid. «On veel üks uudis. Komandör nõuab kõikide roodude ohvitseridelt savikujude raiumist mõõgaga. Üheksandas roodus andis valu mis hirmus. Jepifanovi saatis kartsa selle eest, et mõök ei olnud teritatud... Mis sa pabistad, lipujunkur!» hüüdis Bek Agamalov äkitselt Lbovile. «Tuleb harjuda. Saad ise ka kord adjutandiks. Siis lõsuta hobuse seljas nagu praetud varblane taldrikul.»

«No kuule, asiaat!... Kao siit koos oma neetud kronuga!» sahmis Lbov hobust kätega eemale. «Oled kuulnud, Bek, kuidas N-polgu adjutant tsirkusehobuse ära ostis? Ratsutas sellega ülevaatusele, aga see äkki otse vägedes ülemjuhataja nina all hispaania sammuga paradeerima. Tead küll: kahe jala peale püsti ja siis koogutused ühele ja teisele poole. Lõpuks kihutas tuhatnelja juhtroodule selga — üleüldine segadus, kisa. Aga hobune pole kõrvugi liigutanud, lasknud oma hispaania tantsu edasi. Eks Dragomirov pannud siis käed suu juurde ruuporiks — vaat niimoodi — ja hõiganud: «Le-eitnant, sama allüüriga kahekümne üheks päevaks peavahti, ma-arss!»»

«Päh, mõni asi,» kortsutas Vetkin kulmu. «Kuule, Bek, too raiumise käsk on tõesti uudis. Mis see siis tähendab? Enam ei jäägi vaba aega? Meile toimetati eile ka savist vördjas kohale.»

Ta näitas väljaku keskele, kus seisis pehmest savist vormitud inimese moodi kuju, ainult ilma käte ja jalgadeta.

«Noh, ja teie? Kas proovisite juba?» päris Bek Agamalov põnevusega. «Romašov, kas teie ei proovinud?»

«Ei, veel mitte.»

«Kah mul! Hakka iga tühja asja peale aega raiskama,» porises Vetkin. «Millal mul see aeg on?! Kella üheksast hommikul kella kuueni õhtul muud ei saa kui tolkne siin. Vaevalt leiad mahti pala suhu võtta ja pitsi hinge alla visata. Jumala abiga ma pole enam mõni poisike...»

«Naljavend. Ohvitser peab ju oskama mõõgaga ümber käia.»

«Ei tea, milleks, küsin ma? Sõdimiseks või? Tänapäeva tulirelvade juures ei lasta sind saja sammu kauguselegi. Mida kuradiit ma seal selle mõõgaga peale hakkan? Ega

ma ratsaväelane ole. Aga kui tarvis, võtan parem ja virutan püssipäraga — siuh-säuh mööda pead. On kindlam.»

«Hüva, aga rahuajal? Kas seda vähe on, mis kõik võib juhtuda. Mäss, rahutused või muud...»

«Ja siis? Mis sellel jällegi mõõgaga pistmist on? Hakan ma's musta tööd tegema, inimestel päid maha raiuma. «Rood, tuld!» ja asi klaar...»

Bek Agamalovi näost paistis rahulolematust.

«Haa, mängid lihtsameelset, Pavel Pavlõtš. Ei, sa vasta mulle tõsiselt. Lähed näiteks kuskile pidule, või teatrisse, või minupärast restorani, ja mõni kaak solvab sind... võtame äärmuse — saad mõne eraisiku käest mööda kõrvu. Mis sa siis peale hakkad?»

Vetkin kehtas õlgu ning surus huuled põlglikult kokku.

«N-noh! Esiteks ei pane ükski kaak mulle kätt külge, sest peksta saavad ainult need, kes seda kardavad. Ja teiseks... et mis ma siis teen? Põrutan revolvrist.»

«Aga kui revolver on koju jäänud?» uudistas Lbov.

«Noh, kurat... no sõidan järele... Rumal küsimus. Oli ju niisugune juhus, et solvati kohvikus üht ratsaväeleitnant. Too sõitis voorimehega koju, tõi revolvri ja kõmmutas kaks kuli maha. Valmis!...»

Bek Agamalov vangutas pahaselt pead.

«Tean. Olen kuulnud. Kuid kohus leidis, et ta tegutses ettekavatselt ning mõistis ta süüdi. Mis selles siis head on? Ei, mina, kui mind peaks keegi solvama või lööma...»

Ta ei lõpetanud, aga pigistas oma väikese ratsmeid hoidva käe nii tugevasti rusikasse, et see värisema hakkas. Lbov lõi ootamatult naerust vappuma ja turtsatas.

«Jälle!» tähendas Vetkin karmilt.

«Härrased... lubage... Ha-ha-ha! M-polgus juhtus niisugune lugu. Lipnik Krause korraldas Aadlikogus skandaali. Puhvetipidaja kahmas tal pagunist ja rebis selle peaaegu lahti. Krause kohe revolver välja, ja otse puhvetipidajale pähe! Sealsamas paigas! Siis jäi talle veel mingi advokaadiniru jalgu, kõmmutas ka tolle maha. Kõik jooksid muidugi laiali. Krause aga läks rahulikult tagasi laagri esiliinile lipu juurde. Tunnimees hõikab: «Kes seal on?» — «Lipnik Krause, lähen lipu alla surema!» Heitis maha ja laskis endal käe läbi. Pärast mõisteti ta õigeks.»

«Tubli poiss!» kiitis Bek Agamalov.

Läks tavaliseks, noortele ohvitseridele suupäraseks jutuks ootamatust, veristest arveteõiendamistest kohapeal ja sellest, kuidas need juhtumid pea alati karistamata jäid. Ühes väikeses linnakeses raiunud poisiohtu ratsaväeleitnant purjuspäi mõõgaga juutide salgast läbi, kelle paasapühade kogunemise ta eelnevalt laiali oli peksnud. Kiievis torganud jalaväeleitnant tantsusaalis üliõpilase mõõgaga surnuks, selle eest, et too teda puhvetileti ääres küünarnukiga müksanud. Mingis suurlinnas — kas Moskvast või Peterburis — kõmmutanud ohvitser ühe eraisiku «nagu koera» maha, too olevat talle restoranis märkuse teinud, et korralik inimene ei tiku võõrale daamile ligi.

Kohmetusest punastades, täiesti ilma põhjusega prille kohendades ja kõhatades sekkus ootamatult kõnelusse Romašov, kes seniajani oli vaikinud:

«Kuulge, härrased, mis mina ütlen. Puhvetipidajat ma... jah... ei arvesta. Aga oletame, et mõni eraisik... kuidas seda nüüd öelda?... Jah... Noh, kui ta on korralik inimene, aadlisoost ja nii edasi... miks ma peaksin temale, kaitsetule isikule mõõgaga kallale tungima? Mispärast ma teda siis näiteks kahevõitlusele ei või kutsuda? Oleme ju ometi nii-öelda kultuursed inimesed...»

«Häh, Romašov, see pole kellegi jutt,» katkestas teda Vetkin. «Teie kutsute ta välja, aga tema vastu: «Ei... e-e-e... kas teate, mina kahevõitlusi... e-e... üldse... ee-e... ei tunnista. Olen igasuguse verevalamise vastu... Ja pealegi, e-e-e... meil on olemas rahukohtunikud...» Ei jäägi muud üle, kui käi eluaeg sinise silmaga ringi.»

Bek Agamalov naeratas üle kogu näo oma säravat naeratust.

«Mis? Ahaa! Oled minuga päri? Vetkin, ma ütlen sulle: õpi mõõka käsitsema. Meil Kaukaasias harjutavad kõik juba lapsest peast. Pajuvitstega, lambakeredega, veega...»

«Aga inimestega?» pistis Lbov vahele.

«Ka inimestega,» kostis Bek Agamalov rahulikult. «Ja kuidas veel! Ühe hoobiga raiuvad inimese õlast puusani läbi. No on alles löök! Mis seal muidu käsi määrada.»

«Aga sina, Bek, kas ise ka nõnda oskad?»

Bek Agamalov ohkas kahetsevalt:

«Ei, ei oska... Noore lamba lõikan küll ühe raksuga pooleks... ka vasikat olen proovinud... aga inimest... ei, vist ei tule toime. Pea saadan küll kuradile, seda ma tean, aga nii, päris pooleks... ei tule välja. Mu isa käes oli see käkitegu...»

«Lähme õige proovime, härrased,» lausus Lbov anuvalt, silmad põlemas. «Bek, kulla mees, lähme, palun...»

Ohvitserid läksid savikuju juurde. Esimesena proovis Vetkin. Manades oma heasüdamlikule, naiivse võitu näole verejanulise ilme, virutas ta kõigest jõust, suure kohmaka kaarega, savikujule pihta. Samal ajal kostis ta kurgust tahtmatult iseloomulik hääletsus — räts!, nagu lihunikul liha raiudes. Mõõgatera tungis umbes veerand arssinat savisse ja Vetkinil oli tegemist, et teda sealt välja saada.

«Kehvasti!» nentis Bek Agamalov pead vangutades. «Teie, Romašov...»

Romašov tõmbas mõõga tupest ja kohendas häbelikult prille. Ta oli keskmist kasvu, kõhetu ja oma kasvu kohta küllalt tugev, tegi liigne häbelikkus ta kohmakaks. Espadroniga vehklémises polnud ta sõjakooliski silma paistnud, poolteiseaastase teenistusega oli see kunst aga koguni meelest läinud. Ta tõstis mõõga kõrgele pea kohale, sirutades samal ajal instinktiivselt vasaku käe ette.

«Käsi!» hüüatas Bek Agamalov.

Kuid oli juba hilja. Mõõgatera ainult riivas savi. Romašov, kes oli oodanud tugevamat vastuseisu, kaotas tasakaalu ja lõi tuikuma. Mõõgatera nähvas väljasirutatud kätt, rebides nimetissõrmelt tüki nahka lahti. Purskas verd.

«Äh! Näete nüüd!» hüüatas Bek Agamalov tigidalt ja tuli hobuse seljast maha. «Nii võib kergesti käe hoopis maha raiuda. Kes siis relvaga nõndaviisi ümber käib. Katki pole midagi, tühiasi, siduge taskurätiga kõvasti kinni. Pansionipreili. Hoia hobust, lipujunkur. Vaadake nüüd. Löögi peajõud pole mitte õlas ega ka mitte küünarnukis, vaid hoopiski siin, randmes.» Ta tegi parema käe randmega mõned kiired ringliigutused, nii et mõõgatera pea kohal üheksainsaks sätendavaks ringjooneks sulas. «Nüüd vaadake: vasaku käe panen selja taha. Kui hoobi annate, siis ärge lahmige ega raiuge, vaid lõigake nagu saega, tõmmake mõök tagasi... Saite aru? Ja ühte pidage

meeles: et mõõgatera tingimata hoobi suunas kaldu oleks, tingimata. See teeb nurga teravamaks. Näete, vaadake.»

Bek Agamalov taganes paar sammu, klammerdus terava, hindava pilguga savikuju külge, ja järsku välgatas mõõgatera kõrgel õhus; kogu kehast ettepoole kalduandes andis Bek hirmsa, silmale tabamatu kiire liigutusega hoobi. Romašov kuulis ainult õhku lõhestavat teravat vihinat ja samal hetkel potsatas savikuju ülemine pool pehmelt ning raskelt murule. Lõikepind oli sile nagu poleeritud.

«Ah, kurat! Oli alles löök!» hõikas Lbov vaimustatult. «Bek, vennas, veel üks kord, palun.»

«Noh, Bek, veel kord,» palus Vetkin.

Ent Bek Agamalov pani naeratades mõõga tuppe tagasi, otsekui kartes saavutatud efekti rikkuda. Ta hingas raskelt ja sel silmapilgul meenutas kõik temas — pärani lahti tigidad silmad, kongnina ja irevil hambad — mingit kurja ning uhket rõövlindu.

«Kah asi! See nüüd mõni löök!» teeskles ta ükskõiksust. «Minu isa Kaukaasias oli kuuekümnepäevane, kui ta hobusel kaela läbi raius. Päris pooleks! Ei, poisid, tuleb pidevalt harjutada. Meil tehakse nõnda: pistetakse pajuviits pihtide vahele, ja mõõgaga pihta, või lastakse peenike juga vett joosta, ja pihta. Kui pritsmeid pole, oli löök õige. Noh, Lbov, nüüd sina.»

Vetkini juurde jooksis ehmunud ilmel allohvitser Bobõlev.

«Teie kõrgeausus... Polgukomandör sõidab!»

«V-vall-vell!» hüüdis kapten Sliva kõlava, range ja erutatud häälega väljaku teisest servast.

Ohvitserid kiirustasid oma rühmadesse.

Suur kohmakas vanker keeras maanteelt pikkamööda väljakule ja peatus. Raskelt, sõiduriista keret ühele poole viltu kallutades ronis sellest välja polgukomandör, vankri teiselt küljelt aga hüppas kergejalgselt maha polgu adjutant leitnant Fedorovski — kõrgekasvuline keigarlik ohvitser.

«Tervist, kuues!» kostis polkovniku rahulik, mahlakas hää.

Sõdurid röökisid läbisegi kõikidest platsi nurkadest:

«Tervist, teie kõ-õõ- - -...!»

Ohvitserid tõstsid käe mütsisirmi juurde.

«Palun jätkake harjutusi,» ütles polgukomandör ja astus lähema rühma juurde.

Polkovnik Šulgovitš oli äärmiselt tujust ära. Ta käis roodust roodu, esitas soldatitele garnisoniteenistuse alaseid küsimusi ning vandus aeg-ajalt roppude sõnadega, häbitult ja virtuooslikult, nagu seda oskavad üksnes vanad rindeohvitserid. Tema rangete, heledate, luitunud raugasilmade ainitine, visa pilk otsekui lummas sõdureid ja need jõllitasid talle silmi pilgutamata vastu, vaevalt hingates, üleni hirmust kanged. Polkovnik oli tohutu suur, tüse, rühikas vanamees. Tema lihav nägu, sarnade kohalt üpris lai, läks ülalt lauba juurest kitsamaks, all aga lõppes tiheda, hõbedakarva lõuahabemega ning meenutas kujult suurt, kohmakat rombi. Ta puhmaskulmud olid hallid, ähvardavad. Rääkides ei kõrgendanud ta pea-aegu kunagi tooni, kuid tema ebatavalise, diviisis laialt tuntud hääle — millele ta, olgu tähendatud, võlgnes tänu kogu oma teenistuslase karjääri eest — selle hääle iga silp kostis selgesti suure platsi kõige kaugemassegi serva ja koguni maanteele välja.

«Kes sa siisugune oled?» raius polkovnik, peatunud ootamatult noore soldati Šarafutdinovi ees, kes võimlemisriistade juures seisis.

«Kuuenda roodu reamees Šarafutdinov, teie kõrgeausus!» hüüdis tatarlane püüdliselt, kähiseval häälel.

«Tola! Ma küsin sinult, mis vahipostil sa seisad?»

Komandöri pahurast olekust ja kurjast toonist segadusse sattunud soldat oli vait, pilgutas ainult silmi.

«N-noh?» tõstis Šulgovitš häält.

«Isik, kes postil... on puutumatu...» lalises tatarlane huupi. «Ei või teada, teie kõrgeausus,» lõpetas ta äkki vaikelt ning otsustavalt.

Komandöri lihav nägu läks vanainimeselikult telliskivipunaseks, puhmaskulmud tõmbusid tagedalt tupru. Ta pööras küsiteldule selja ja päris kurjalt:

«Kes on nooremohvitser?»

Romašov nihkus ette ja tõstis käe mütsi juurde.

«Mina, härra polkovnik.»

«Ahaa! Alamleitnant Romašov. Näha jah, et te oma inimesi hoolega õpetate. Põlved kokku!» käratas Šulgovitš ootamatult ja pungitas silmi. «Kuidas te oma polgukomandöri ees seisate? Kapten Sliva, juhin teie tähele-

panu sellele, et teie allohvitser teenistuskohustuste täitmisel ei oska oma ülemuste ees korralikult seista... Sina, koerapoeg,» pöördus Šulgovitš Šarafutdinovi poole, «kes on su polgukomandör?»

«Ei või teada,» kostis tatarlane kurvalt, kuid kiiresti ja kõhklemata.

«Uh!... Küsin sult, kes on sinu polgukomandör? Kes ma olen? Saad aru — mina, mina, mina, mina, mina!...» Ja Šulgovitš lõi endale mitu korda kõigest jõust vastu rinda.

«Ei või teada...»

«...—...» vandus polkovnik kahekümnest sõnast koosneva segase ning küünilise fraasiga. «Kapten Sliva, olge nii lahke ja pange see lontrus jalamaid täies varustuses püssi alla. Las, raibe, mädaneb seistes. Teil, alamleitnant, on rohkem eitede seelikud peas kui teenistus-s. Tantsite valssi? Loete Paul de Kocki?... Ja see peab olema soldat?» tonksas ta sõrmega Šarafutdinovile suhu. «See on häbi, teotus, jõledus, aga mitte soldat. Ei tea oma polgukomandöri nime... I-m-mestän väga, alamleitnant!...»

Romašov vaatas halli habemega, punasesse, ärritatud näkku ja tundis, kuidas süda solvumisest ärevalt tagus ning silme ees mustaks tõmbus... Ja äkki, peaaegu endalegi ootamatult, lausus ta tuhmilt:

«See on tatarlane, härra polkovnik. Ta ei saa vene keelest aru ja pealegi...»

Šulgovitš kahvatas, närtsinud põsed löid võbisema, silmad aga olid ühtäkki tühjad ja kohutavad.

«Mis?!» möirgas ta nii ebaloomulikult valjusti, et juudi poisikesed, kes maantee ääres aia peal kükitasid, nagu varblased igasse külge laiali pudenesid. «Mis? Te veel räägite? Va-aa-it! Piimahabe, lipujunkur, lubab endale... Leitnant Fedorovski, olgu tänases päevakäsus sees, et määrän alamleitnant Romašovile neli päeva kodust aresti sõjaväelise distsipliini rikkumise eest! Kapten Slivale aga teen range noomituse, et ta pole noortele ohvitseridele sisendanud õiget arusaamist teenistuskohustustest.»

Adjutant andis lugupidava ning osavõtmatu näoga au. Selg küürus, seisis Sliva puiselt ning hoidis võbisevat kätt kogu aeg mütsisirmi juures.

«Häbi peaks olema, kapten Sliva,» torises Šulgovitš

aegamööda rahunedes. «Üks paremaid ohvitseri polgus, kogenud mees — ja lasete noortel nõnda käest ära minna. Utsitage neid takka, ärge häbenege. Siin pole häbeneneda midagi. Ega nad preilid ole, et liimist lahti lähevad...»

Ta keeras järsult ringi ja suundus adjutandi saatel vankri poole. Kuni ta istet võttis, kuni vanker maanteele keeras ja roodukooli hoone taha kadus, valitses platsil arglik, ebalev vaikus.

«Oh, taa-di-ke!» lausus Sliva põlglikult, kuivalt ja ebasõbralikult mõne hetke pärast, kui ohvitserid hakkasid laiali minema. «Et te ka pidite suud pruukima. Seisnud ja olnud vait, kui jumal karistas. Nüüd saan teie pärast päevakäsus noomituse. Kelle kuradi jaoks teid roodu saadeti? Teiega jamada on vasikaga võidu joosta. Teil kuluks ära tissi imeda, aga mitte...»

Ta ei lõpetanud, heitis väsinult käega, pööras noorele ohvitserile selja ja lonkis, sorgus ning kõssi vajunud, koju, oma räpasesse vanapoisikorterisse. Romašov saatis teda pilguga, nägi tema kurvameelset, pikka ja kitsast selga ja tundis järsku, kuidas südames läbi solvumise ning äsjase avaliku häbi tärkab midagi kaastundetaolist selle üksildase, kalgistunud mehe vastu, keda keegi ei armasta, kellele terves maailmas on kallid vaid kaks asja: oma roodu riviline lihv ning vaikne, üksildane, igaõhtune viinavõtmine — «kuni padjani», nagu polgu vanad viinainad tavatsesid ütelda.

Ja kuna Romašovil oli pisut kentsakas, noortele inimestele sageli omane naiivne harjumus mõelda endast kolmandas isikus, šabloonsete raamatulausetega, lausus ta nüüdki mõttes:

«Tema häid, väljendusrikkaid silmi varjutas nukrusevine...»

II

Soldatid läksid rühmade viisi ööbimispaikadesse. Plats jäi tühjaks. Mõnda aega seisis Romašov nõutult maanteel. See polnud esimene kord poolteise teenistusaasta jooksul, kus teda vaevas üksildus, teadmine, et teda ümbritsevad võõrad, pahatahtlikud või ükskõiksed inimesed, troostitus, kuna jälle on õhtu, tema aga ei tea,

mis sellega peale hakata. Paljas mõte oma korterist või ohvitseride klubist oli talle vastik. Klubis valitseb praegu tühjus, paar alampolkovnikut mängivad arvatavasti piljardit viletsal, väikesel piljardilaulal, suitsetavad, kaanivad õlut, iga kuuli juures meeletult vandudes ja risti ette lüües; kehva kroonulõuna lõhnad täidavad ruume — igav!...

«Lähen jaama,» otsustas Romašov endamisi. «Üksta-puha.»

Kehvas juudi linnakeses ei olnud ühtegi restorani. Mõlemad klubid, nii sõjaväelaste kui eraisikute oma, olid äärmiselt viletsas seisukorras ning seetõttu oli raudteejaam ainuke paik, kus kohalikud elanikud pummeldamas, meelt lahutamas ja koguni kaarte mängimas käisid. Reisirongide tulekuks sõitsid sinna isegi daamid; see kujutas endast väikest vaheldust provintsielu põhjatus igavuses.

Romašovil oli kombeks õhtuti, kiirrongi saabumisajaks jaama minna. Kiirrong tegi siin viimase peatuse enne Preisi piiri. Kummalise erutusega, otsekui lummas, jälgis ta lühikest, kõigest viiest uhiuuest läikivast vagunist kokkuseatud rongi, kuidas see hoogsalt pöörangu tagant välja kargas ning täie auruga jaama poole kihutas, kuidas selle tulesilmad kiiresti paisusid ning lõõmama löid, heites enda ette rööbastele helendavaid valguslaike, kuidas see jaama ette jõudes suure sisina ja mürinaga nõksatades seisma jäi, iga hetk valmis uuesti edasi tormama — «justkui hiiglane, kes jooksu pealt kaljust kinni kahmab» mõtles Romašov.

Heledalt ja pidulikult valgustatud vagunitest väljusid kaunid, nooblilt rõivastatud, hoolitsetud daamid imepärastes peakatetes ja haruldasetel elegantsetes tualettides, väljusid uhked, esmaklassilistes ülikondades, enesekindlad, käskima harjunud härrasmehed; nad vestlesid prantsuse ja saksa keeles, žestikuleerisid ja naersid. Iial, isegi mitte möödaminnes ei peatunud nende pilk Romašovil, tema aga vaatles neid kui olevusi mingist kättesaamatust, peenest, äravalitute maailmast, kus elu on üksainus pidu ja pillerkaar...

Möödus kaheksa minutit. Kõlas kell, vedur vilistas ning sädelev rong väljus jaamast. Kibekähku kustutati perroonil ja puhvetis tuled. Sedamaid oli kohal pime argipäev. Ja veel kaua saatis Romašov nukral, unistaval

pilgul punast laternat, mis rongi taga viimase vaguni küljes sujuvalt edasi-tagasi kõikus, kord-korralt ikka väiksemaks jäi ja lõpuks vaevunähtava sädemena ööpimedusse sulas.

«Lähen jaama,» mõtles Romašov, aga lõi siis pilgu oma kalossidele ning punastas kõrvetavast häbitundest. Need olid suured, sügavad kummikalossid, üleni tihke, taignataolise poriga koos. Niisuguseid kalosse kandsid kõik polgu ohvitserid. Siis vaatas ta oma sinelit, mis pori pärast põlvist saadik ära oli lõigatud, selle alumine serv narmendas, paelad olid võidunud ja ripakil. Romašov ohkas. Mineval nädalal oli ta samast kiirrongist mööda jalutades märganud sihvakat, väga ilusat mustas kleidis daami ühe esimese klassi vaguni uksele. Daam oli ilma kübarata ja kiiruga jõudis Romašov selgesti näha tema peent, sirget nina, väikesi kauneid täidlasti huuli ja tumedaid läikivaid lainelisi juukseid, mis olid keskelt lahku soetud ning üle meelekohtade, kulmutippude ning kõrvade põskedele langesid. Daami selja taga seisis pikakasvuline, uhkesti riides noormees kõrgi näo ja ülespidi keerratud vurrudega nagu keiser Wilhelmil. Ka muidu oli tal keisriga natuke sarnasust. Noormees vaatas üle daami öla välja. Daami pilk peatus Romašovil ja tolele näis, et vägagi tähelepanelikult. Ja möödudes mõtles alamleitnant harjunud kombel: «Kauni tundmatu silmad peatusid mõnutundega noore ohvitseri kõhetul, sihvakal kujul.» Ent kui Romašov kümne sammu pealt järsku ümber pööras, et veel kord kauni daami pilku kohata, nägi ta, et daam ja tolle kaaslane laginal naersid ning talle järele vaatasid. Siis nägi Romašov äkki kummaliselt selgesti, otsekui kõrvaltvaataja pilguga iseennast, oma kalosse, sinelit, kahvatut nägu, lühinägelikke silmi, oma hajameelset, kohmetut olekut, meenutas äsja väljamõeldud ilusat fraasi ning punastas talumatust häbitundest nii, et lausa valus hakkas. Ja veel nüüdki, üksipäini kevadõhtu hämaruses hulkudes, punastas ta häbist selle tookordse häbi pärast.

«Ei, vaksalisse küll mitte,» sosistas Romašov kibedalt ja troostitult. «Jalutan veidi ja lähen siis koju...»

Oli aprilli algus. Hämarus kudus silmale märkamatult oma võrku. Paplid kahel pool teed, madalad valged kivikatusega majad tee ääres, üksikute möödakäijate

kujud — kõik tumenes, kaotas värvi ning perspektiivi; kõik esemed muutusid lamedateks, mustadeks siluettideks, nende piirjooned aga paistsid tõmmukas õhus oivalise selgusega. Läänes, linna taga, leegitses ehapuna. Otsekui sulakullana lõõskavasse vulkaanikraatrisse langesid rasked sinihallid pilved ja löid vereva, merevaigukarva ning lillaka leegiga lõkkele. Vulkaani kohal aga kummus nagu templi kuppel õrn, smaragdi ja akvamarini karva kevadine õhtutaevas.

Pikkamisi maanteed mööda edasi kõmpides ning tohutes kalossides jalgu järele lohistades silmitses Romašov ühtejärke seda imelist lõõma. Ja nagu alati, lapsepõlvest peale, viirastus talle läbi selle sätendava ehakuma mingi salapärase, kirgas elu. Otsekui leegitseks seal kaugel-kaugel, pilvede ja silmapiiri taga, nähtamatu päikese all üks imepärase, pimestavalt kaunis linn, mida varjavad pilved täis hõõguvat tuld. Seal sätendavad talumatul helgil kullaga sillutatud tänavad, kerkivad kummalise kujuga kuplid ja purpurkatusega tornid, kiiskavad aken-del teemandid ning värelevad tuule käes eredavärvilised lipukangad. Ja talle näis, et selles kauges muinasjutulin-nas elavad õnnelikud, rõõmsad inimesed, kelle elu on üksainus magus muusika, kelle mõtted ja isegi mure on võluvad, õrnad ja kaunid. Nad kõnnivad sätendavatel väljakutel, varjurikastes aedades lillede ja purskkaevude vahel, elavad ja liiguvad kui jumalasarnased olendid, pakatamas kirjeldamatust rõõmust, nende rõõm ja nende soovid ei tunne piire, neid ei kimbuta ei kurbus, häbi ega hool...

Ootamatult meenus Romašovile äsjane vahejuhtum õppeplatsil, polgukomandöri räme kisa, läbielatud häbi, terav ja samal ajal poisikeselik ebamugavustunne sõdurite ees. Kõige kibedam oli talle see, et tema peale karjuti just nõndasamuti nagu tema mõnikord karjus nende, oma tänase häbi vaikivate tunnismeeste peale ja selles teadmises oli midagi, mis kustutas asjaolude erinevuse, midagi, mis alandas tema ohvitseri-, ja nagu ta ise arvas, ka inimväärikust.

Ning samal hetkel hakkas ta nagu väike poiss — temas oli tõepoolest veel palju lapselikku — hauduma fantastilisi, joobnustavaid kättemaksuplaane. «Rumalus! Elu on ju veel ees!» mõtles Romašov, ja neist mõtteist

haaratud, hakkas tarmukamalt astuma ning sügavamalt hingama. Kiuste võtan kätte, istun juba homme hommikul raamatute taha, valmistan ette ja astun akadeemiasse. Töö! Oo, tööga võib saavutada kõike, mis iganes soovid. Peab ainult ennast kõvasti käsile võtma. Hakkan tuupima nagu sõge... Ja siis, kõigile ootamatult, sooritan hiilgavalt eksami. Küllap nad ütlevad siis kõik: «Mis siin imestada? Olime selles algusest peale veendunud. Nii võimekas, armastusväärne ja andekas noormees.»

Ja üllatava selgusega nägi Romašov end kindralstaabi õpetatud ohvitserina, kellele pannakse tohutuid lootusi... Tema nimi seisab akadeemias kuldtahtlil. Professorid töötavad talle hiilgavat tulevikku, pakuvad võimalust akadeemia juurde jääda, kuid ei — tema pöördub tagasi. Roodu juhtimiseks ettenähtud aeg tuleb täis teenida. Ja kindlasti, ilmtingimata oma vanas polgus. Ta jõuab siia — noobel, üleolevalt hooletu, korrektne ja trotsivalt viisakas nagu need kindralstaabi ohvitserid, keda ta läinud-aastastel suurtel manöövritel ning kaardistamistel näinud oli. Ohvitseride seltskonnast hoidub ta kõrvale. Labased sõjaväelised kombed, familiaarsus, kaardid, joomingud — ei, see pole tema jaoks: ta ei unusta, et sinne on üksnes etapiks tema tulevase karjääri ja kuulsuse teel.

Siis algavad manöövrid. Suur kahepoolne lahing. Polkovnik Šulgovitš ei saa dispositsioonist aru, puterdab, saadab ähmiga inimesi siia-sinna — korpuse komandör on talle juba kahel korral käskjalaga märkuse teinud. «Noh, kapten, aidake hädast välja,» pöördub polgukomandör Romašovi poole. «Teate, vana sõpruse nimel. Kas mäletate, he-he-hee, kuidas me vahel tülitseme? Olge nii lahke, palun.» Ise häbelik ja lipitsev. Kuid Romašov annab laitmatult au, kummardab sadulas ettepoole ja vastab rahulikult ning kõrgilt: «Kahetsen, härra polkovnik... Polgu liikumise juhtimine on teie asi. Minu kohus on käsk vastu võtta ja täita...» Aga korpusekomandöri juurest kihutab juba kolmas käskjalg uue noomitusega.

Kindralstaabi hiilgav ohvitser Romašov tõuseb teenistusredelil üha kõrgemale ja kõrgemale... Suures terasevalu tehases puhkeb tööliste rahulolematust. Kiiresti kutsutakse kohale Romašovi rood. Öö, tulekahjukuma, tohutu ulguv rahvahulk, kivid lendavad... Ilus sihvakas

kapten astub oma roodu ette. See on Romašov. «Vennad,» pöördub ta tööliste poole. «Hoiatan teid kolmandat ja viimast korda, et avan tule!...» Hüüded, vilistamine, naer... Kivi tabab Romašovi õlga, kuid tema mehine, aval nagu jääb rahulikuks. Ta pöördub uuesti soldatite poole, kelle silmad hõõguvad pahameelest, et solvati nende jumaldatud ülemust. «Rood, kuulata käsklust, rahva pihta... Kogupauguga tuld!...» Sada pauku sulavad üheks... Õudusekarje. Kümned surnud ja haavatud langevad hunnikusse... Ülejäänud pagevad korratult, mõned langevad halastust paludes põlvili. Vastuhakk on maha surutud. Romašovi ootab ülemuste tänu ja autasu ülesnäidatud mehisuse eest.

Ja siis tuleb sõda... Ei, enne sõja puhkemist sõidab Romašov parem salakuulajana Saksamaale. Ta õpib saksa keele täiesti selgeks ja sõidab sinna. Missugune joobnustav vaprus! Üksi, ihuüksi, saksa pass taskus ja leierkast õlal. Tingimata leierkast. Käib linnast linna, väntab leierkasti, korjab penne kokku, mängib lollakat, ise aga joonistab igal sammul vargsi kindlustuste, ladude, kasarmute ja laagrite plaane. Teda varitseb alaline oht. Valitsus on temast lahti ütelnud, ta on lindprii. Läheb tal korda värtuslikke andmeid hankida — ootavad teda raha, auastmed, positsioon, tunnustus, kui mitte — lastakse ta ilma kohuta ja ilma igasuguse ettevalmistuseta varahommikul mõnes kindlusekraavis maha. Kaastundest pakutakse talle rätikut silmade sidumiseks, kuid uhkelt heidab ta selle minema. «Kas te arvate, et üks tõeline ohvitser kardab surmale silma vaadata?» Vana ooberst lausub kaastundlikult: «Kuulge, te olete ju nii noor, mul on teievanune poeg. Ütelge oma nimi, ütelge ainult oma rahvus, ja me asendame surmanuhtluse vanglakaristusega.» Kuid Romašov katkestab ta jutu jäise viisakusega: «Asjata, härra ooberst, ma tänan teid. Täitke oma kohust.» Siis pöördub ta laskjate rühma poole. «Sõdurid,» lausub ta kindlal häälel, endastmõistetavalt saksa keeles: «Palun teilt sõbrateenet: sihtige otse südamesse!» Õrnatundeline leitnant annab vaevu pisaraid varjates valge rätiga märku. Kogupauk...

See pilt tuli kujutluses nii elavalt ja ilmekalt välja, et Romašov, kes juba mõnda aega kärmete, pikkade sam-mudega astus ja raskelt hingas, värisema hakkas ning,

käed rusikas ja süda kloppimas, ängistunult seisma jäi. Kuid samas muigas ta pimedas süüdlaslikult iseenda üle, tõmbas pea õlgade vahele ja astus edasi.

Aga peagi valdasid teda jälle unistused, vastupandamatud ja vilkad nagu kevadveed. Puhkenud on metsik, verine sõda Preisimaa ja Austriaga. Hiiglaslik lahingutander, surnukehad, granaadid, veri, surm! Käimas on otsustav lahing, millest oleneb terve sõja saatus. Viimased reservid lähevad tulle, iga hetk peaks osa neist vaenlase selja taha tungima. Vaenlase kohutavale survele tuleb vastu seista, vastu pidada, maksu mis maksab. Ja vaenlase kõige kohutavam tuli, kõige suuremad ponnistused on suunatud Kerenski polgu vastu. Sõdurid võitlevad nagu lõvid, nad pole kordagi vankuma löönud, kuigi read vaenlase kuulirahe all iga hetkega kokku sulava. Ajalooline moment! Veel minut või kaks vastu pidada — ja võit on meie poolel. Kuid polkovnik Šulgovitš on enesest väljas; ta on vapper — see on vaieldamatu, aga tema närvide ei pea sellele õudusele vastu. Ta suleb silmad, väriseb, läheb näost surnukahvatuks... Juba on ta andnud signalistile märku taganemissignaali puhuda, juba tõstab sõdur sarve huultele, kuid samal silmapilgul tuiskab vahutaval araabia täkul künka tagant välja divisjoni staabiülem, polkovnik Romašov. «Ei mingit taganemist, polkovnik! Siin otsustatakse Venemaa saatust!...» Šulgovitš vihastab: «Polkovnik! Siin käsutan mina ja mina vastutan jumala ja keisri ees! Signalist, käsk täita!» Kuid juba haarab Romašov signalisti käest sarve. «Edasi, mehed! Isamaa ja tsaar vaatavad teie peale! Hurraa!» Sõgedalt, meeletu mõirgega tormavad sõdurid Romašovi järel edasi. Kõik paiskub segi, mattub suitsupilve, kaob mingisse kuristikku. Vaenlase read löövad vankuma ning hakkavad korratult taganema. Nende selja taga, kaugel küngaste vahel aga välguvad juba värskete abivägede täägid. «Hurraa, vennad, meie võit!...»

Romašov, kes nüüd enam ei kõndinud, vaid jooksis, ise erutatult kätega vehkides, jäi järsku seisma ning suutis end vaevu koguda. Mööda selga, käsi ja jalgu, mööda paljast ihu riiete all oleksid nagu libisenud kellegi jääkülmad sõrmed, juuksed tõusid püsti, silmis kipitasid vaimustusepisarad. Ta polnud isegi märganud, millal ta koju oli jõudnud, nüüd aga, tormakaist unelmaist toibu-

des, silmitses ta imestunult tuttavat aiaväravat, kehva puuviljaaeda selle taga ning tillukest valget maja aia sees.

«Mis lollused küll inimesele pähe kipuvad!» pomises ta häbenedes. Ja kartlikult tõmbus ta pea õlgade vahele.

III

Koju jõudes heitis Romašov kõigi riietega voodisse, ilma et oleks sinelitki seljast või mõõka vöölt võtnud, ja lamas kaua liikumatult, tuim, ainitine pilk lakke suunatud. Ta pea valutas ja seljas pistis ning ta tundis endas niisugust tühjust, nagu poleks tal eales olnud ei mõtteid, mälestusi ega tundeid; ta ei tajunud isegi mitte ärritust ega igavust, temas võimutses suur, tume ükskõiksus.

Akna taga kustus õrn-kurblik, rohekavõitu aprilli-hämarus. Eeskojas askeldas tasapisi tentsik, kolistades ettevaatlikult metallasjaga.

«Küll on veider,» lausus Romašov endamisi, «lugesin kusagilt, et inimene ei saa ühtegi sekundit mõtlemata olla. Mina lesin siin ega mõtle midagi. On see ikka nii? Ei, praegu mõtlesin ma sellest, et ma midagi ei mõtle — tähendab mingisugused ajurattad ikka liikuvad. Ja praegusel silmapilgul ma kontrollin ennast, tähendab jälle mõtlen...»

Ta urgitses senikaua neis tüütuis, segastes mõttekäikudes, kuni teda valdas peaaegu füüsiline vastikus: justkui oleks kolba sisemuses laiutanud mingi hall, räpane ämblikuvõrk, millest kuidagi lahti ei saanud. Ta tõstis pea padjalt ja hõikas:

«Hainan!...»

Eeskojast kostis mürtsatus ja midagi hakkas kolinal veerema — küllap vist samovari toru. Tuppa tormas tentsik, paisates ukse seesuguse kiiru ja kolinaga lahti ja kinni, otsekui oleksid tal tagaajajad kannul.

«Siin, teie kõrgeausus!» mõirgas Hainan ehmunud häälel.

«Kas leitnant Nikolajevi juurest käis keegi?»

«Ei, teie kõrgeausus!» mõirgas Hainan.

Vahekord leitnandi ja tentsiku vahel oli aja jooksul muutunud lihtsaks, usaldavaks, koguni mõnevõrra pere-

kondlikuks. Kuid niipea kui tuli anda kroonulikke, määrustikus ettenähtud vastuseid, nagu «just nii», «tervist», «ei või teada», röökis Hainan tahtmatult selle puise, surutud, ilmetu häälega, millega soldatid tavaliselt ohvitseridega ravis räägivad. See oli ebateadlik harjumus, mis talle esimestest riviteenistuse päevadest külge oli jäänud ja millest ta nähtavasti elu lõpuni lahti ei pidanud saama.

Hainan oli päritolult tšeremiss, usutunnistuse järgi pagan. Viimane asjaolu oli Romašovile miskipärast iseäranis meeltemööda. Polgu noorte ohvitseride seas oli levinud küllaltki naiivne, poisikeselik, naeruväärne mäng: õpetada tentsikutele igasuguseid isevärki, kummalisi asju. Vetkin näiteks, kui sõbrad talle külla juhtusid tulema, küsis tavaliselt oma moldaavlasest tentsiku käest: «Kuidas on, Buzeskul, kas meil keldris šampust on veel järel?» Buzeskul kostis selle peale täiesti tõsiselt: «Ei, teie kõrgeausus, eile arvasite heaks tühjendada viimase tosina.» Üks teine ohvitser, alamleitnant Jepifanov, armastas esitada oma tentsikule ülimalt keerulisi, tõenäoliselt endalegi arusaamatuid küsimusi. «Missugune on sinu arvamine, mu sõber,» küsis ta, «monarhia taaskeh-testamisest tänapäeva Prantsusmaal?» Ja tentsik kostis silmagi pilgutamata: «Just nii, teie kõrgeausus, see tuleb väga hästi välja.» Leitnant Bobetinski õpetas tentsikule katekismust ning too vastas kõhklemata kõige imelikumatele, täiesti ebakohastele küsimustele: «Miks on see kolmandaks tähtis?» — «Kolmandaks pole see tähtis,» või: «Mida arvab sellest püha kirik?» — «Püha kirik on selle koha pealt vait.» Sama tentsik deklameeris totralt žestikuleerides Pimeni monoloogi «Boriss Godunovist». Ka oli levinud komme sundida tentsikuid prantsuse keelt rääkima: «Bonžuur, musjöö; bonn nüi, musjöö; vule vu dü thee, musjöö,» ja samas vaimus edasi. Seda kõike mõeldi välja selleks, et leevendada igavust, tuua pisutki vaheldust kitsasse, suletud eluringi, kus polnud muid huvisid peale teenistushuvide.

Romašov vestles Hainaniga sageli tema jumalatest, kellest tšeremissil endal oli muide kaunis tume ja puudulik ettekujutus, iseäranis aga sellest, kuidas ta isamaale ja troonile ustavusvannet andis. Seda tegi ta tõepoolest üpris iseäralikul viisil. Kui õigeusklikele luges vandetöötuse papp, katoliiklastele preester, juutidele rabi, protes-

tantidele pastori puudumisel staabikapten Ditz, muhameedlastele aga leitnant Bek Agamalov, juhtus Hainaniga hoopis veider lugu. Polgu adjutant ulatas talle ja tema kahele kaasmaalasele kordamööda mõõgaotsaga tükikese leiba ja soola ja nemad, ilma et oleksid leiba käega puudutanud, võtsid selle suuga vastu ning sõid ära. Selle sümboolse kombetalituse mõte oli arvatavasti järgmine: ma söin uue peremehe teenistuses leiba ja soola, nuheldagu mind mõõga läbi, kui ma talle ustav ei ole.

Hainan tundis nähtavasti natuke uhkust selle ebariiliku kombetalituse üle ja oli alati valmis seda meelde tuletama. Kuna ta aga oma jutustust iga kord uute ja uute detailidega täiendas, kujunes sellest lõpuks mingi fantastiline, uskumatult totter ning tõepoolest naljakas luulelugu, mis Romašovile ning talle küllatunud alamleitnantidele suurt lõbu pakkus.

Hainan oli praegugi arvamisel, et kohe alustab leitnant temaga tavalist juttu jumalatest ja truudusevandest ning jäi sellepärast ootama, ise kavalalt naeratades. Kuid Romašov lausus loiult:

«Hea küll... mine peale...»

«Kas panen teile uue kuue valmis, kõrgeausus?» päris Hainan hoolitsevalt.

Romašov vaikis ja kõhkles. Ta tahtis öelda jaa... siis ei, siis jälle — jaa, tõmbas sõõmukaupa hinge nagu laps, ohkas sügavalt ja arvas kurva häälega:

«Ei, Hainan... milleks... jumal nendega... Anna, vennas, samovar ja jookse siis klubisse õhtusöögi järele. Mis seal ikka!»

«Jätan täna kiuste minemata,» mõtles ta jonnakalt, kuid jõuetult. «Võimatu on päev päeva kõrval teisi tüüdata, ja pealegi paistab, et minu tulekust pole seal kellegi sooja ega külma.»

Mõttes oli asi kindlalt otsustatud, kuid kuskil sügaval hingesopis hingitses peaaegu alateadlik veendumus, et ta ka täna, nõndasamuti nagu eile ja peaaegu iga päev viimase kolme kuu jooksul, siiski Nikolajevite poole läheb. Alati, kui ta kella kaheteistkümnepaiku öösel nende juurest lahkus, häbenedes ja ennast tahtejõuetuse pärast põlates, töötas ta endamisi nädalat-paar vahet pidada või külaskäigud hoopis katki jätta. Ja kuni ta koduteed kõmpis, voodisse heitis ja unne suikus, uskus ta, et sõnapida-

mine talle raskusi ei tee. Aga öö möödus, pikkamisi ning tüütult venis pikk teenistuspäev õhtusse ja jälle tõmbas teda vastupandamatu võim sellesse puhtasse, heledasse majja, hubastesse ruumidesse, nende rahulike ja rõõmsameelsete inimeste juurde, iseäranis aga naiseliku võlu, õrnuse ning ilu magusasse õhkkonda.

Romašov ajas end istuli. Kiskus juba hämaraks, aga ta nägi oma tuba veel üsna hästi. Oo, kuidas ta oli tüdinud nägemast päevast-päeva ikka neidsamu väheseid viletsaid mööblitükke, mis moodustasid tema «sisseseade». Roosa, tulbikujulise varjuga lamp tibatillukesel kirjutuslaual ümara, rutakalt tiksuva äratuskella ning mopsikujulise tindipoti kõrval; voodi kohal seinal viltriidest vaip tiigri ja piiki käes hoidva araablase ratsanikuga; kitsuke raamaturiiul ühes, tšellokasti fantastiline kontuur teises nurgas; rullikeeratud õlgkardin ainsa akna kohal; ukse kõrval voodilina riidevarna katteks. Igall vallalisel ohvitseril, igall lipujunkrul olid tingimata täpselt ühesugused majatarbed, välja arvatud muide tšello; selle oli Romašov võtnud polgu orkestrist, kus see täiesti kasutult seisis, kuid ta polnud isegi mažoorset heliredelit selgeks õppinud ning oli nii tšello kui kogu muusikaharrastuse juba möödunud aastal sinnapaika jätnud.

Veidi rohkem kui aasta eest oli äsja sõjakoolist tulnud Romašov mõnu ja uhkustundega endale need labased esemed muretsenud. Teadagi — oma korter, isiklikud asjad, võimalus midagi osta, oma äranägemise järgi valida, seada ennast sisse nagu süda soovib — see kõik täitis iseka vaimustusega kahekümneaastase nooruki, kes alles eile oli koolipingis istunud ning koos seltsilistega rivikorras teed joomas ja hommikueinet söömas käinud. Kui palju oli olnud lootusi ja plaane, kui neid haletsusväärseid luksusesemeid soetati!... Kui rangelt oli kavandatud kogu edasine elu! Esimesel kahel aastal — põhjalik tutvumine klassikalise kirjandusega, süstemaatilised prantšuse ja saksa keele tunnid, muusikaharjutused. Viimasel aastal — ettevalmistused akadeemiasse astumiseks. Möödapääsmatu oli jälgida avalikku elu, kirjandust ja kunsti ning selle tarvis tellis Romašov endale ajalehe ning populaarse kuukirja. Enesetäiendamiseks muretseti: Wundti «Psühholoogia», Lewise «Füsioloogia» ja Smilesi «Enesekasvatus».

Kuid raamatud vedelevad juba üheksa kuud riiulil ja Hainan unustab nendelt tolmu pühkida, ajalehed on veel avamata panderollidena kirjutuslaua all maas, ajakirja ei saadeta enam, sest viimase poole aasta maks jäi tasumata, alamleitnant Romašov ise võtab kõvasti viina, seisab pikemat aega räpases ning igavas ühenduses ühe polgu daamiga, kellega nad ühiselt petavad tolle armukadedat kopsuhaiget abikaasat; mängib hasartmänge ning tunneb üha sagedamini tülgaastust niihästi teenistuse, sõprade kui ka kogu oma eluviisi vastu.

«Süüdi, teie kõrgeausus!» möirgas tentsik, ootamatult hirmsa kolinaga eeskojast sisse tormates. Lisas siis aga teisel, lihtsal ning heasüdamlikul toonil: «Unustasin ütelda. Üks kiri proua Petersonilt. Tentsik tõi, käskis sul vastuse saata.»

Romašov rebis nagu krimpsutades lahti pikliku roosa ümbriku, mille ühel nurgal ilutses tiibu laotav tuvi, kiri noka vahel.

«Tee valgust, Hainan,» käskis ta tentsikut.

«Armas, kallid, vuntsiline Žoržik,» luges Romašov tuttavaid, viltusi, räpakaid ridu. «Sa pole juba terve nädal meil käinud ja ma igatsen su järele nõnda, et eile öö läbi nutsin. Mäleta, et kui sa mõtled mind naerda, ei ela ma seda reetmist üle. Lonksuke morfiumpudelid, ja kannatused on igaveseks mööda, sind aga jääb närima halb südametunnistus. Tule tingimata täna kell 1/27 õhtul. Teda ei ole kodus, ta on taktikalistel õppustel ja ma suudlen sind nii, nii, nii kõvasti kui vähegi jaksan. Tule kindlasti. Suudlen sind 1 000 000 000... korda. Üleni sinu Raissa.

P. S. Kas mäletad veel, kuis paju sahises jõekalda peal?

Eks, armsam, palavat musu me andnud üksteisele seal.

R.

P. P. S. Te peate tingimata, ilmtingimata järgmisel laupäeval klubisse peole tulema. Palun teid juba ette 3. kadrillile. Täheandusega!!!!

R. P.»

Ja lõpuks neljanda lehekülje päris allservas oli järgmine märgend:

Siia
ma suudlesin

Kiri lehkas tuttava lõhnaõli — pärsia sireli järele; selle lõhnaõli kuivanud piisku võis näha siin-seal paberil kollaste laikudena ja nende all olid tähed mitmele poole laiali valgunud. See imal lõhn koos kirja labaselt koketse tooni ning kujutlusse kerkiva väikese valeliku punastest juustest ümbritsetud näoga äratas Romašovis talumatut vastikust. Õela mõnuga rebis ta kirja pooleks, pani siis kokku ja rebis neljaks, ja veel, ja veel, ja kui lõpuks näppudel juba raske rebida oli, surus ta hambad kõvasti kokku ja viskas tükid laua alla. Ometi jõudis Romašov ka sel hetkel mõelda endast piltlikult, kolmandas isikus:

«Ja ta puhkes kibedalt, põlglikult naerma.»

Samas sai talle selgeks, et täna läheb ta kindlasti Nikolajevite poole. «Aga see olgu siis viimane, tõesti viimane kord!» katsus ta ennast petta. Ja kohe läks meel rõõmsaks ning rahulikuks:

«Hainan, riietuda!»

Kärsitult pesi ta end, tõmbas uue kuue selga, lõhnastas puhta taskuräti lillilõhnalise odekolonniga. Kui ta juba lõplikult riides ja minekul oli, peatas teda järsku Hainan.

«Teie kõrgeausus!» ütles tšeremiss isevärki pehmel ja paluval toonil ning hakkas korraga jalalt jalale keksima. Seda tegi ta alati, kui ta oli erutatud või muidu kimbatu- ses: nihutas kord ühe, kord teise põlve ette, kehtas õlgu, õiendas ja väänas kaela ning mängis närvlikult sõrme- dega, käed ripakil.

«Mis veel?»

«Teie kõrgeausus, tahan sind, paluks, väga paluda. Kingi valge härra mulle.»

«Mis asi? Misuke valge härra?»

«Mille sa välja käskisid visata. Näe see, näe...»

Ta näitas näpuga ahju taha, kus põrandal vedeles Puškini kipskuju, mille Romašov millalgi möödamine- valt harjuskilt oli ostnud. See rinnakuju, mis muide vaa- tamata sellele, mis ta peale kirjutatud oli, kujutas vana juudi maaklerit, mitte aga suurt vene poeti, ja oli nii

jõledalt tehtud, kärbestest nii ära reostatud ning ärritas Romašovi sedavõrd, et ta tõepoolest oli neil päevil käski- nud Hainanil selle välja visata.

«Mis sina temaga teed?» päris alamleitnant naerdes. «No võta, ole lahke, võta. Rõõmuga. Minul pole teda vaja. Aga mis sa temaga teed?»

Hainan vaikis ja tammus jalalt jalale.

«Noh, olgu peale, jumal sinuga,» ütles Romašov. «Ai- nult kas sa ka tead, kes see on?»

Hainan naeratas leebelt ning häbelikult ja hakkas veel kiiremini keksima.

«Ma'i tia...» ja pühkis käisega suud.

«Kui ei tea, siis pea nüüd meeles. See on Puškin. Aleksandr Sergejevitš Puškin. Said aru? Korda minu järel: Aleksandr Sergejevitš...»

«Bessijev,» kordas Hainan kindlalt.

«Bessijev? Noh, olgu pealegi Bessijev,» nõustus Ro- mašov. «Aga nüüd ma lähen. Kui Petersonide juurest tul- lakse, ütled, et alamleitnant on ära, pole teada. Said aru? Kui juhtub aga midagi teenistusasjus, siis jookse mulle leitnant Nikolajevi poole järele. Huvasti, vana!... Võta klubist mu õhtusöök välja ja võid selle ära süüa.»

Ta patsutas tšeremissi sõbralikult õlale, kes talle vai- kides, avalalt, rõõmsalt ning familiaarselt vastu nae- ratas.

IV

Väljas haigutas must, pilkaselt pime öö, nii et esialgu pidi Romašov käsikaudu teed otsima. Tema ilmatu suur- tes kalossides jalad vajusid sügavale porri, kleepuvasse nagu rahhat-lukum, ning venisid sealt visisedes ja plump- sudes välja. Mõnikord jäi teine kaloss nii tihkelt mu- dassa kinni, et tuli jalast ära, ja siis pidi Romašov ühel jalal balansseerides teisega pimedas kadunud kalossi õngitsema.

Asula oli otsekui välja surnud, koeradki ei haukunud. Madalate valgete majakeste akendest tungis siin-seal sir- gete, udusse mähkunud triipudena välja valguskiiri, mis pikkade viltuste vihkudena läikivale kollakaspruunile maa- pinnale langesid. Ent märjad, kleepuvad plankaiad, mille

ligidusse Romašov kogu aeg hoidis, märgade paplite koor ja pori teel lõhnasid millegi kevadise, vänge ja õnneliku, millegi alateadlikult ning rõõmsalt erutava järele. Koguni tugev tuul, mis mööda tanumaid kihutas, puhus kevadiselt, tujukalt, hooti, justkui võpatades, sasivalt ning vallatlevalt.

Nikolajevite maja ees jäi alamleitnant hetkelisest nõrkusest ning kõhklusest vallatuna seisma. Väikesed aknad olid tihedate priiunide eesriietega kaetud, kuid seal taga võis aimata ühtlast, eredat valgust. Ühes kohas oli eesriide serv pisut kahekorra jäänud, sellest tekkis pikk kitsas pilu. Täis erutust surus Romašov näo vastu akna-klaasi, püüdes õige tasa hingata, just nagu oleks keegi teda toas kuulda võinud.

Ta nägi Aleksandra Petrovna nägu ja õlgu, kes muga-valt ja veidi kühmus tuttavalt rohelise ripsiga kaetud diivanil istus. Selle poosi, kergete liigutuste ja kummargil pea järgi võis aimata, et tal oli näputöö käsil.

Nüüd ajas ta end äkitselt sirgu, tõstis pea ja tõmbas sügavasti hinge... Ta huuled liikusid... «Mis ta küll ütles?» mõtles Romašov. «Nüüd naeratas. Kui kummaline — näha läbi klaasi rääkivat inimest ja teda mitte kuulda!»

Siis kadus Aleksandra Petrovna näolt naeratus, laup tõmbus kipra. Huuled liikusid kiirelt, jonnakal moel ja äkki jälle naeratus — kelmikas ning pilklik. Nüüd vangutas pead, pikkamisi ja eitavalt. «Võib-olla oli minust juttu?» mõtles Romašov kõhedust tundes. Midagi leebet, puhast, rahulikku ja kindlat hoovas temasse sellest noorest naisest, keda ta praegu vaatles otsekui mõnd elavat, armast ja ammututtavat maali. «Šurotška!» sosistas Romašov õrnalt.

Aleksandra Petrovna pea nõksatas ning keeras kähku, rahutult akna poole. Romašovile näis, nagu oleks naine talle otse silma vaadanud. Ehmatusest tõmbus tal süda krampi, seest lõi külmaks ja kähku taandus ta maja nurga taha. Hetkeks valdas teda piinlikkusetunne. Ta oli äärepealt valmis koju tagasi pöörduma, kuid sai enesest võitu, läks väravast sisse ning astus kööki.

Sellal kui Nikolajevite tentsik tal poriseid kalosše jalast kiskus ning köögikaltsuga saapaid puhastas, tema aga sooja käes uduseks tõmbunud prille hõõrus, neid otse

lühinägelike silmade ligidal hoides, kostis võõrastetoast Aleksandra Petrovna kõlav hääl:

«Stepan, kas päevakäsk toodi või?»

«Seda küsis ta sihilikult!» mõtles alamleitnant justkui trotsiks enda vastu. «Teab ju küll, et ma alati sel ajal tulen.»

«Ei, see olen mina, Aleksandra Petrovna!» hõikas ta ükselt mingi võltsi tooniga.

«Aa! Romotška! Noh, astuge sisse, astuge sisse. Mis te seal nõnda kohmitsete? Volodja, Romašov tuli.»

Romašov sisenes, kohmetult ja ebalevalt kühmas ning põhjusega käsi hõõrudes.

«Kujutlen, kuidas ma teid ära olen tüüdanud, Aleksandra Petrovna.»

Ta ütles seda, soovides, et see kõlaks lõbusalt ja sun-dimatult, kuid tuli välja kohmakalt ning kohe tundus talle, et hirmus ebaloomulikult.

«Jälle rumalused!» hüüatas Aleksandra Petrovna. «Võtke istet, hakkame teed jooma.»

Ta vaatas Romašovile tähelepanelikult ja otse silma ning surus siis nagu harilikult oma väikese pehme, sooja käega teise külmi sõrmi.

Nikolajev istus, selg nende poole, laua taga, mis mat-tus raamatute, kaartide ning jooniste lademesse. Ta pidi sel aastal kindralstaabi akadeemia eksami sooritama ning valmistus selleks visalt, hetkegi puhkamata, terve aasta. See oli juba kolmas eksam, kuna ta kaks aastat järjest oli läbi kukkunud.

Pead pööramata ja pilku avatud raamatult tõstmata sirutas Nikolajev Romašovile käe ning lausus rahuliku, sügava häälega:

«Tervist, Juri Aleksejevits. Mis uudist? Šurotška! Anna talle teed. Mind peate vabandama, mul on tege-mist!»

«Muidugi, miks ma küll tulin,» mõtles Romašov jäl-legi meelt heites. «Oo, mina juhm!»

«Ei, mis uudiseid nüüd... Kentaur andis klubis alampolkovnik Lehhile säre. Räägitakse, et Lehh olnud päris täis. Roodudes nõutakse igal pool mõõgaga raiu-mist... Jepifanovi kihutas aresti.»

«Jah?» kordas Nikolajev küsivalt. «Mis te ütlete.»

«Mina sain kah — neli päeva... Ühesõnaga, vana lugu.»

Romašovile tundus, et ta hää on kuidagi võõras ja kahiseb, nagu oleks midagi kurku kinni jäänud. «Kui kahetsusväärne ma võin paista!» mõtles ta, rahustas end aga samas tavalise võttega, millest sageli otsivad abi häbelikud inimesed: «See on alati nii, kui häbenema hakkad, siis arvad, et kõik seda näevad, aga tegelikult märkad ainult sina ise, teised üldse mitte.»

Ta istus tugitooli Šurotška kõrvale, kes nobedasti nõela välgutades mingit pitsi heegeldas. Šurotška ei istunud kunagi jõude ning kõik laudlinad, linikud, lambivarjud ja kardinad majas olid tema näputöö.

Romašov võttis niidi, mis kerast Šurotška kätte jooksis, ettevaatlikult sõrmede vahele ja küsis:

«Kuidas seda mustrit nimetatakse?»

«Gipüür. Küsite juba kümnendat korda.»

Šurotška vaatas äkki ruttu ning teraselt alamleitnandile otsa ning langetas samas pilgu uuesti näputööle. Tõstis siis kohe jälle silmad ning hakkas naerma.

«Ärge nüüd, Juri Alekseits... istuge ja koguge end veidi. «Kohendada!» nagu see teil käib.»

Romašov õhkas ja piidles Nikolajevi võimsat kaela, mis halli pintsakukrae kohal valendas.

«Õnnelik Vladimir Jefimõtš,» ütles ta. «Suvel, näe, sõidab Peterburi... astub akadeemiasse.»

«Noh, seda me veel vaatame!» hüüdis Šurake mehe aadressil trotslikult. «Kaks korda oleme häbiga polku tagasi tulnud. See jääb viimaseks.»

Nikolajev pöördus nende poole. Tema sõjakas ning heasüdamlik, lopsakate vurrudega nagu tõmbus punaseks, suured tumedad lehmasilmad aga läigatasid tigidalt.

«Ära räägi rumalusi, Šurotška! Ma olen öelnud: teen eksami ära, ja teen ka.» Ta laksas kämbelaga serviti vastu lauda. «Sina muudkui istud seal ja ennustad kurja. Ma olen öelnud!...»

«Olen öelnud!» osatas naine ja lõi nagu meeski endale tillukese tõmmu käega vastu põlve. «Sa ütle parem, mis sugustele tingimustele peab vastama väeüksuse lahingukord? «Teate,» naersid ta silmad Romašovile ülemeelikult ja tarmukalt, «mina tunnen taktikat temast paremini. Noh, Volodja, kindralstaabi ohvitser, missugused need tingimused on?»

«Rumalus, Šurotška, jäta juba,» ühmas Nikolajev pahaselt.

Kuid järsku pööras ta end kogu tooliga naise poole ja tema ilusatest, päranaetud rumalavõitu silmadest paisis ebalev hämmeldus, peaaegu kohkumine.

«Oota, tüdruk, ma ei mäleta tõepoolest enam kõike. Lahingukord? Lahingukord peab olema nõnda üles ehitatud, et väeosa tule all võimalikult vähem kaotusi kannaks, siis, et oleks käepärane juhtida... Siis... oota...»

«Ootamine maksab raha,» katkestas Šurotška võidukalt.

Ja silmad maas, end kergelt kõigutades, vuristas ta kirkõnes nagu klassi priimus:

«Lahingukord peab vastama järgmistele tingimustele: peab olema manööverdatav, liikuv, paindlik, maastikule kohandatud, kerge juhtida, peab olema võimalikult tule eest kaitstud, kergesti koonduma ja hargnema ning kiiresti rännakukorda üle minema... Kõik!»

Ta avas silmad, tõmbas sügavalt hinge, pööras oma elava, naeratava näo Romašovi poole ja küsis:

«Rahuldab?»

«Kurat, kus on mälu!» lausus Nikolajev kadedalt, kuid vaimustusega, süvenedes oma kaustikutesse.

«Me ju kogu aeg koos,» seletas Šurotška. «Ma võiksin kas või kohe praegu eksami ära teha. Kõige tähtsam — ta torkas heegelnõelaga õhku — kõige tähtsam on süsteem. Meie süsteem on minu leiutus, minu uhkus. Iga päev võtame läbi jupi matemaatikat, jupi sõjateadust — artilleeria, tõsi küll, on mulle raskevõitu: aina mingid vastikud valemid, eriti ballistikas —, siis natuke põhimäärust. Siis üle päeva mõlemad keeled ja üle päeva maateadus koos ajalooaga.

«Aga vene keel?» päris Romašov viisakusest.

«Vene keel? See pole midagi. Õigekiri Groti järgi on meil juba selge. Ja kirjalikud tööd on ju teada. Iga aasta ühed ja needsamad. «Para pacem, para bellum».¹ «Ongini iseloomustus seoses tema ajastuga»...»

Korraga ta elavnes, võttis alamleitnandi käest niidi

¹ Kui tahad rahu, valmistu sõja vastu (lad. k.).

ära, justkui selleks, et miski tolle mõtteid kõrvale ei viiks, ning hakkas innukalt rääkima sellest, mis teda kõige rohkem huvitas, mis oli ta praeguse elu peamine sisu.

«Ma ei või, ma ei suuda siia jääda, Romotška! Saage minust aru! Siia jääda — see tähendaks alla käia, muutuda polgu daamiks, külastada teie koledaid pidusid, keelt peksta, intrigeerida ja tülitsema igasuguste päeva- ja küüdirahade... mingite veeringute pärast!... prrr... sõbrannadega kordamööda neid labaseid «balle» korraldada, vinti mängida... Te ütlete, meie juures olevat hubane. Vaadake ometi, jumala pärast, seda väikekodanlikku heaolu pisut lähemalt. Kõik fileed ja gipüürikesed on mu enda näputöö, selle kleidi tegin ma ise ümber, see kole karvane vaip riidelappidest... see kõik on ju rämps, rämps! Saage aru, kulla Romotška, et ma vajan seltskonda, suurt, tõelist seltskonda, valgust, muusikat, austusavaldusi, õrnu meelitusi, arukaid vestluskaaslasi. Te teate küll, Volodja just püssirohtu ei leiuta, kuid ta on aus, julge, töökas inimene. Kui ta kord kindralstaapi sisse saab, võin vanduda, et ma kindlustan talle hiilgava karjääri. Ma valdan keeli, oskan käituda igasuguses seltskonnas, minus on — ma ei tea, kuidas seda nimetada — niisugust hingelist paindlikkust, et ma leian end igal pool, kohanen kõigega... Ja lõpuks, Romotška, vaadake mind, vaadake hoolega. Kas ma siis tõesti inimesena nii vähe huvitav ja naisena nii inetu olen, et eluaeg hapneda selles urkas, selles viletsas pesas, mida ei leia üheltki kaardilt!»

Ja rutakalt nägu taskurätikusse peites puhkes ta nutma, valades tigeda, isemeelseid, uhkeid pisaraid.

Murelik mees, nõutu ja ähmis näoga, hüppas kohe ta juurde. Kuid Šurotška jõudis ennast juba koguda ning võttis taskurätiku näo eest ära. Pisaraid polnud enam, kuigi silmad veel tigeda, kirgliku leegiga hõõgusid.

«Pole midagi, Volodja, jäta mind, kallis,» tõrjus ta mehe kätega eemale.

Ja juba pöörduski ta naerdes Romašovi poole, võttis tolle näppude vahelt uuesti niidi ära ning usutles kapriisselt ja koketeerivalt:

«Vastake ometi, te mühakas Romotška, olen ma kena

või mitte? Kui naine ise komplimenti norib, siis on enam kui ebaviisakas vastust võlgu jääda!»

«Šurotška, kas sul häbi ei ole,» noomis Nikolajev oma toolilt.

Romašov naeratas valulik-kohmetult, kuid vastas siis äkki õige pisut väriseval häälel, tõsiselt ja kurvalt:

«Väga kena!...»

Šurotška pigistas silmad kõvasti kinni ja raputas kelmikalt pead, nii et vallapäasenud juuksed laubal tant-sisid.

«Ro-o-motška, kui na-a-aljakas te oletel!» leelutas ta peenikese lapsehäälega.

Alamleitnant aga punastas ja mõtles endamisi, nagu tal kombeks oli: «Tema süda oli julmalt purustatud...»

Kõik vaikisid. Šurotška välgutab nobedalt heegelnõela. Vladimir Jefimovitš, kes Toussant'i ja Langenscheidti õpikust lauseid saksa keelde tõlkis, pomises tasa omaette. Oli selgesti kuulda, kuidas tuli lambis telgitaolise kollase siidkupli all sisises ning praksus. Romašov sai niidi jälle enda kätte ning sikutas seda tasakesi, peaaegu ebateadlikult, noore naise sõrmede vahelt. Talle pakkus peent, õrna naudingut tunda, kuidas Šurotška käed tema ettevaatlikele ponnistustele instinktiivselt vastupanu osutasid. Tundus, nagu liiguks seda niiti mööda mingi saladuslik, kõitev ning erutav jõud.

Sealjuures vaatles ta märkamata, kuid üksisilmi naise langetatud pead ja sosistas mõttes, üksnes huultega sõnu seades nagu õrnas intiimjutuajamises:

«Kui julgelt ta seda küsis: olen ma kena? Oo! Sa oled imeline! Armas! Siin ma istun ja vaatan sind — mis õnn see on! Kuula siis: ma räägin sulle, kui kaunis sa oled. Kuula. Sul on tõmmu, veidi kahvatu nägu. Kirglik nägu. Ja selles näos punased, hõõguvad huuled — kui hästi need võivad suudelda! — ja kollakad varjud silmade ümber... Kui sa otsa vaatad, on su silmavalged õige pisut sinakad, suurtes silmaterades aga on tuhm, põhjatu sina. Sa pole brünett, kuid sinus on midagi mustlaslikku. Su juuksed seevastu on nii peened ja puhtad, nii korralikku, naiivsesse ning asjalikku sõlme seatud, et tahaksin neid tasakesi sõrmega puutada. Oled väike, oled kerge, ma võiksin su nagu lapse kätele tõsta. Kuid sa oled nõtkel ja tugev, sul on tütarlapselik rind, kõik sinus on tormakas, liikuv.

All vasakul kõrvalestal on sul tilluke sünnimärk nagu kõrvarõnga jälg — see on võluv!...

«Kas lugesite ajalehest ohvitseride kahevõitluse kohta?» päris Šurotška äkki.

Romašov võpatas ja pööras pingutusega pilgu kõrvale.

«Ei, ei lugenud. Aga olen kuulnud. Mis siis?»

«Nojah, muidugi pole te jälle midagi lugenud. Tõesti, Juri Alekseitš, te käite alla. Minu meelest kukkus see asi kuidagi totralt välja. Ma saan aru: kahevõitlus ohvitseride vahel on vajalik ja mõistlik asi.» Šurotška surus näputöö nagu tõenduseks rinnale. «Aga milleks säärane taktitus? Mõtelge ise: üks leitnant solvas teist. Solvamine oli ränk ja ohvitseride kogu otsustas kahevõitluse kasuks. Siitpeale algab aga mõttetus ja narrus. Tingimused justkui surmanuhtlusel: vahemaa viisteist sammu ja võidelda, kuni üks pooltest saab raskesti haavata... Kuni mõlemad veel jalul, seni tulistada. See on ju lihunikutöö, see on... ma ei tea mis! Aga oodake, see on alles algus. Kahevõitluse paigale sõidavad kõik polgu ohvitserid, vaata et veel polgu daamidki ja kuskil põõsas on koguni fotograaf. See on ju õudne, Romotška! Ja õnnetu alamleitnant, lipujunkur, nagu Volodja armastab ütelda, umbes teievanune, pealegi mitte solvaja, vaid solvatu saab kolmanda lasu järel kohutava haava kõhtu ja sureb samal õhtul hirmsates piinades. Ja siis selgub, et tal oli vana ema ja vanapiigast õde, kellega ta koos elas, just nagu meie Minhin... Ütelge siis ometi: mistarvis oli vaja teha kahevõitlusest seesugust verist etendust? Ja pange tähele — kohe päris alguses, varsti pärast seda, kui ohvitseridele kahevõitluse luba anti. Ja uskuge mind, uskuge,» hüüdis Šurotška välkuvi silmi, «kohe tõstavad sentimentaalsed kahevõitluse vastased — oo, ma tunnen neid vastikuid, liberaalseid argpükse! — kohe tõstavad nad suurt kisa: «Oh seda barbaarsust! Oh seda metsikute aegade pärandit! Oh seda vennatapmist!»»

«Te olete ju verejanuline, Aleksandra Petrovna!» torakas Romašov vahele.

«Ei, verejanuline mitte!» nähvas naine teravalt. «Mul on hale süda. Sitika, kes mu kaela kōditab, võtan ära ja katsun talle mitte haiget teha. Kuid püüdke aru saada, Romašov, loogika on siin lihtne. Mille jaoks ohvitserid on? Sõja jaoks. Mida on sõjas eeskätt vaja? Julgust,

uhkust, oskust surmale silma vaadata. Kus need omadused rahuajal kõige eredamalt esile tulevad? Kahevõitluses. Ongi kõik. Peaks selge olema. Prantsuse ohvitseride jaoks pole duellidel erilist mõtet — sellepärast, et aumõiste, pealegi liialdatud, istub igal prantslasel veres, sakslastel pole seda samuti tarvis, sest sakslased on juba sündides korrektsed ning distsiplineeritud, — küll aga meie omadel, ja kuidas veel! Siis poleks meie ohvitseride hulgas enam valemängijaid ega lootusetuid joodikuid nagu teie Nazanski; siis kaoksid iseenesest familiaarsus, lõopimine klubis, alamate juuresolekul, teie omavaheline rövetsemine, üksteise pildumine karahvinidega, mille eesmärgiks pole paraku tabada, vaid mööda visata. Siis ei siunaks te enam üksteist nõnda taga. Ohvitser peab iga oma sõna kaaluma. Ohvitser — see on korrektsuse musternäidis. Ja siis, mis õrnatundelisus see on: nemad kardavad pauku! Eluga riskimine on teie amet. Ah, mis sest üldse rääkida!»

Ta lõpetas tujukalt oma jutu ning süvenes südametäiega näputöösse. Jälle valitses vaikus.

«Šurotška, kuidas on saksa keeles «võistleja?»» küsis Nikolajev, tõstes pea raamatu kohalt.

«Võistleja?» Šurotška puudutas mõtlikult heegelnõelaga oma pehmete juuste piiret. «Ütle mulle terve lause.»

«Siin on öeldud... kohe, kohe... Meie välismaine võistleja...»

«Unser ausländischer Nebenbuhler,» tõlkis Šurotška sedamaid kiiresti.

«Unser,» kordas Romašov sosinal, unistavalt lambitulle vaadates. «Kui miski teda erutab,» mõtles ta, «lendavad tal sõnad nii ruttu, kõlavalt ja selgelt üle huulte nagu haavlid hõbedasele kandikule. Unser — missugune naljakas sõna... Unser, unser, unser...»

«Mis te seal pomisete, Romotška?» päris Aleksandra Petrovna äkki rangelt. «Minu juuresolekul on sõnimine keelatud.»

Romašov naeratas hajameelselt.

«Ma ei soni... Kordasin endamisi: unser, unser. Missugune naljakas sõna...»

«Rumalus... Unser? Mis selles naljakat on?»

«Vaadake...» Ta ei teadnud, kuidas oma mõttekäiku seletada. «Kui üht sõna kaua aega järjest korrata ning

mõttes sellesse süveneda, kaotab see äkki oma tähenduse ja muutub niisuguseks... kuidas seda nüüd öeldagi?...»

«Ah, tean, tean!» katkestas Šurotška teda tormakalt ja rõõmsalt. «Ainult et nüüd pole seda enam nii lihtne teha, aga enneäält, lapsepõlves — oh, kui põnev see siis oli!...»

«Ja-jah, just lapsepõlves. Jaa.»

«Miks ei, mäletan vägagi hästi. Mäletan isegi sõna, mis mind eriti rabas — «võib-olla». Kõigutasin ennast muudkui kinnisilmi edasi-tagasi ja kordasin: «Võib-olla, võib-olla...» Ja äkki oli mul täiesti meelest läinud, mis see tähendab, pärast püüdsin meelde tuletada — ei tulnudki. Mul oli kogu aeg tunne, et see on mingi pruun, punakas laik kahe väikese sabaga. Eks ole ju?»

Romašov vaatas talle õrnalt otsa.

«Kui imelik, et meil on nii ühesugused mõtted,» lausus ta tasa. «Unser aga — see on midagi hästi kõrget, mõistate, midagi kõhna ja torkavat. Just nagu mingi putukas, pikk ja peenike, ja väga tige.»

«Unser?» Šurotška tõstis pea ja vaatas silmi kissitades eemale pimedasse toanurka, püüdes kujutluses esile manada, mis Romašov oli rääkinud. «Ei, pidage: see on midagi rohelist, teravat. Nojah, jah — muidugi putukas! Rohutirtsu moodi, ainult vastikum ja tigedam... Fui, kui rumalad me oleme, Romotška.»

«Mõnikord on veel nõnda,» alustas Romašov saladuslikult, «ja jällegi lapsepõlves oli see märksa selgem. Ütled mõne sõna ja katsud venitada seda nii pikalt kui saad. Iga tähte lõpmatuseni venitada. Ja äkki ühel silmapilgul hakkab imelik, nii imelik, justkui oleks kõik su ümbert kadunud. Siis paned imeks, et sina oled see, kes räägib, et sa elad ja mõtled.»

«Oo, ma tean seda!» jätkas Šurotška lustakalt. Ainult teistmoodi. Mina pidasin hinge kinni, seni kuni vähegi jaksasin, ise mõtlesin: ei, ma ei hinga, ei hinga ikka veel, niikaua, ja veel niikaua, ja veel... Ja siis see kummaline algas. Tundsin, kuidas aeg minust möödus. Ei, see pole see: võib-olla polnud aega üldse olemaski. Seda ei oska seletada.»

Romašov vaatas teda vaimustatult ja kordas käheda, õnneliku, vaikse häälega:

«Jaa-jah... seda on võimatu seletada... See on kummaline... Seletamatu...»

«Noh, härrased psühholoogid, või kes te olete... küllalt, aeg on õhtut süüa,» lausus Nikolajev laua tagant püsti tõustes.

Kauasest istumisest olid tal jalad surnud ja selg kange. Ta sirutas end täies pikkuses, ringutas tugevasti, ajas rinna ette, nii et kogu ta suur, muskliline keha liigestest naksus.

Tibatillukeses, kuid kenas söögitoas, mida mattvalge rippuv portselanlamp eredasti valgustas, olid laual külmad suupisted. Nikolajev ei joonud, kuid Romašovi jaoks oli pandud viinakarahvin. Põlglikult oma kena näokest krimpsutades päris Šurotška hooletult, nagu see tal kombeks oli:

«Teie ei saa muidugi ilma selle jälkuseta läbi?»

Romašov naeratas süüdlaslikult, kohmetusest läks tal viin kurku ja ta hakkas läkastama.

«Kas teil häbi ei ole!» tähendas perenaine manitsevalt. «Ise ei oska öieti juuagi, ja kah... Ma saan aru, teie jumaldatud Nazanskile võib veel andeks anda, tema laul on lauldud, aga mispärast teie? Ise nii noor, kena, taibukas poiss, aga ilma viinata lauda ei istu... Ja miks? See Nazanski muudkui rikub teid.»

Tema mees, kes parajasti äsja toodud päevakäsku luges, hüüatas:

«Ah, näete: Nazanski võtab kodustel põhjustel kuu aega puhkust. Tü-hüüt! Tähendab — jälle joob. Juri Aleksejevitš, teie arvatavasti olete teda näinud. Mis, kas jälle?»

Romašovi silmad hakkasid kohmetusest pilkuma.

«Ei, ei ole tähele pannud. Siiski, joob vist jah...»

«See teie Nazanski on lihtsalt vastik!» ütles Šurotška madalal, talitsetud häälel tigedalt. «Kui minu teha oleks, laseksin sihukesed maha nagu hullud koerad. Säärased ohvitserid on polgule häbiiks, jõledus!»

Kohe pärast õhtusööki hakkas Nikolajev, kes niisama palju ja innukalt sõi kui oma teadusega tegeles, haigutama ja tähendas lõpuks avalikult:

«Härrased, mis oleks, kui õige minutiks pikali viskaks? «Tukastaks», nagu vanades heades romaanides öeldakse.»

«See oleks täiesti omal kohal, Vladimir Jefimõtš,» nõustus Romašov mingi tõtliku, ja nagu talle endale näis, lipitseva familiaarsusega. Samal ajal mõtles ta lauast tõustes kurblikult: «Jah, ega minuga siin ei tseremoonitseta. Ja mis ma endast küll topin?»

Tal oli mulje, nagu ajaks Nikolajev teda suure heameelega majast välja. Kuid sellest hoolimata mõtles ta himukalt, Nikolajevile nimelt enne kätt ulatades kui Šurotškale, et kohe tunneb ta armsa naisekäe tarmukat, hellitavat pigistust. Lahkudes mõtles ta alati sellest. Ja kui see moment saabus, oli ta sedavõrd hingega asja juures, et ei kuulnudki, kuidas Šurotška ütles:

«Vaadake siis, et te meid ei unusta. Siin olete alati teretunud. Selle asemel, et koos oma Nazanskiga viina võtta, istuge parem meie juures. Ainult pidage meeles: siin teiega ei tseremoonitseta.»

Ta kuulis neid sõnu oma teadvuses ja mõistis alles siis nende tähendust, kui tänavale astus.

«Jah, minuga ei tseremoonitseta,» sosistas ta kibeda solvumisega, mis on otse haiglaselt iseloomulik temavanustele endast lugupidavatele noortele inimestele.

V

Romašov astus trepile. Öö oli otsekui veelgi tihkemaks, veelgi pimedamaks ja soojemaks läinud. Kobamisi liikus alamleitnant aia äärt mööda edasi, sellest kätega tuge otsides, ja ootas, et silmad pimedusega harjuksid. Sel silmapilgul avanes Nikolajevite köögiuks, hetkeks lõi pimedusse lai tuhmikollane valgusjuga. Kostasid kellegi lirtsuvad sammud ja Romašov kuulis Nikolajevite tentsiku Stepani tigatedat häält:

«Käib pääle päevast päeva. Kurat teda teab, mis asja ta käib!...»

Teine, alamleitnandile tundmatu soldatihääl aga vastas ükskõiksest, läbi pika laisa haigutuse:

«On alles lugu, vennas... See neil puha heast elust. Noh, mis seal's ikka, jää terveks, Stepan.»

«Jumalaga, Baulin. Eks astu sisse.»

Romašov liibus vastu planku. Kõrvetav häbitunne tõi

pimedusest hoolimata puna näkku; terve ta keha kattus higiga ja selg ning jalatallad löid hõõguma, nagu oleks neid tuhande nõelaga torgatud. «Muidugi! Tentsikudki naeravad,» mõtles ta ahastuses. Sedamaid meenus talle kogu tänane õhtu ja üksikutes sõnades, kõnetoonis, pilkudes, mis pererahvas omavahel oli vahetanud, leidis ta nüüd mitmeid varem tähele panemata jäänud pisi-asju, mis tagantjärele vaadates näisid kõnelevat hoolimatusest ja pilkest, tõredast hoiakust tüütu külalise vastu.

«Oh seda häbi, oh seda häbi!» sosistas alamleitnant liikumatult paigal seistes. «Niikaugele minna, et sind vaevu talutakse, kui sa tuled... Ei, aitab. Nüüd on mõõd täis, see on kindel!»

Nikolajevite võorastetoas kustus tuli. «Nüüd on nad juba magamistoas,» mõtles Romašov ja kujutles kummaliselt selgesti, kuidas Nikolajevid magama heites kaua kooselanud abielupaari ükskõiksuse ning häbitusega teineteise silma all lahti rõivastuvad ja temast räägivad. Šurotška kammib särgiväel peegli ees juukseid. Vladimir Jefimovitš istub aluspesus voodiserval, sikutab parajasti saabast jalast ja poriseb pingutusest punetades uniselt: «Tead, Šurotška, mul on sest sinu Romašovist kõrini. Mis imet sa temaga küll jahid?» Šurotška aga vastab pead pööramata, suu juuksenõelu täis, rahulolematu näoga peeglisse vaadates: «Üldsegi mitte minu, vaid sinu!»...

Möödus veel viis minutit, enne kui neist piinavatest ja kibedatest mõtetest vaevatud Romašov edasi liikuda sõandas. Nikolajevite maja pikast tarast möödus ta hii- lides, püüdes jalgu hästi ettevaatlikult porist välja tõm- mata, nagu oleks keegi teda kuulda ja justkui pahateo pealt tabada võinud. Kogu minna ta ei tahtnud: koguni õudne ja vastik oli mõelda oma pikast ja kitsast ühe aknaga toast koos kõigi tüütuseni tuttavate asjadega. «Hästi, tema kiuste lähen Nazanski poole,» otsus- tas ta äkki ja tundis sedamaid mingit kahjurõõmsat rahuldust. «Tema hurjutas mind Nazanskiga sõbrusta- mise pärast, nüüd lähen nimelt! Ärgu ta arvaku!...»

Ta tõstis silmad taeva poole, surus käe kõvasti vastu rinda ja kinnitas endale kirglikult: «Töotan, töotan, et olin viimast korda seal. Rohkem ma säärast alandust tunda ei taha. Vannun seda!»

Ja ta lisas mõttes, nagu tal kombeks oli:

«Ta tumedad väljendusrikkad silmad välkusid põlglikult ning otsustavalt!»

Kuigi ta silmad polnud tumedad ühti, vaid päris tavalised — kollakad, rohelise äärisega.

Nazanski oli korteris oma seltsimehe, leitnant Zegržti juures. See Zegržt oli laitmatule teenistuskäigule ja Türgi sõjaretkest osavõtule vaatamata arvatavasti üks eakamaid leitnante terves vene armees. Mingil seletamatul ja saatuslikul põhjusel ei olnud tal aukõrgendustega vedanud. Ta oli lesk, nelja väikese lapse isa, kuid ometi õnnestus tal oma neljakümne kaheksa rublase sissetulekuga kuidagiviisi ära elada. Ta üüris suure korteri ja andis vallalistele ohvitseridele tube välja, pidas kostilisi, kasvas kanu ja kalkuneid, oskas kuidagi iseäranis õigeaegselt ja soodsa hinnaga kütet varuda. Oma lapsi vannitas ta ise ühes väikeses künas, tohterdas neid koduste vahenditega ja õmbles neile ise õmblusmasinaga pihikuid, pükse ja särgikesi. Juba enne naisevõtmist oli Zegržt nagu paljud vallalised ohvitserid harrastanud naiste näputööd, nüüd sundis äärmine häda teda sellega tegelema. Kurjad keeled rääkisid, et ta oma käsitööd hõlma alt müügile sokutab.

Kuid kõik need väikesed kavalused ei aidanud Zegržti. Kodulinnud kärvasid tõvede kätte, toad seisis tühjad, kostilised tõrelesid kehva toidu pärast ega maksnud raha ning regulaarselt, umbes neli korda aastas võis näha, kuidas pikk kõhn habemik Zegržt higise, nõutu näoga mööda linna traavis, et kuskilt raha hankida, sealjuures oli tal pannkoogikujuline vormimüts viltu ühe kõrva peal ja igivana, juba enne sõda õmmeldud Nikolai-aegne sinel ümber lehvimas ning laperdamas, nagu oleksid mehel tiivad seljas.

Praegu paistis tema toast tuli ja ligemale astudes nägi Romašov aknast Zegržti ennast. Too oli kummargil ümarmarguse laua taga laest rippuva lambi all, nii et paistis ta paljas pealagi ning kortsuline vagur pale, ja tikkis punase puuvillase niidiga mingit linast eset, arvatavasti ukraina särgi rinnaesist. Romašov trümmeldas vastu ruutu, Zegržt võpatas, pani töö kõrvale ja astus akna juurde.

«See olen mina, Adam Ivanovitš. Avage korraaks,» palus Romašov.

Zegržt ronis aknalauale ja pistis oma palja lauba ning viltuvajunud hõreda habemetuti õhuaknast välja.

«Teie, alamleitnant Romašov? Mis on?»

«Kas Nazanski on kodus?»

«Kodus neh. Kuhu tal minna? Taevas hoia,» — Zegržti habe aknaavauses hakkas tudisema — «see teie Nazanski muudkui hullutab mind. Teist kuud lasen talle lõunat viia, aga tema pole veel midagi maksnud. Kui ta siia kolis, palusin teda tungivalt arusaamatuste vältimiseks...»

«Ja-jah... see on... tõepoolest...» katkestas Romašov hajameelselt. «Aga ütlege, palun, kuidas temaga on? Kas võiks teda näha?»

«Arvan küll... Kõnnib peale mööda tuba.» Zegržt jäi hetkeks kuulatama. «Kuulete, kõnnib praegugi. Kas mõistate, ma ütlesin talle selge sõnaga: arusaamatuste vältimiseks lepime kokku, et tasu...»

«Vabandage, Adam Ivanovitš, ma kohe,» katkestas Romašov. «Kui lubate, astun mõni teine kord sisse. Äärmiselt kiire asi...»

Ta läks edasi ja keeras ümber nurga. Taga-aia paistis Nazanski valgustatud aknad. Üks aken oli pärani lahti. Nazanski ise, ilma kuueta, alussärgiväel, kaelus eest lahti, kõndis kärmel sammul edasi-tagasi; tema valendav kogu ja kullakarva tukk kord vilksatas aknaavauses, kord kadus seinte varju. Romašov ronis üle aia ja hõikas teda.

«Kes seal on?» küsis Nazanski rahulikult, nagu oleks ta seda oodanud, ja kummardus üle aknalaua välja. «Aa, see olete teie, Georgi Alekseitš? Oot-oot: uksest on kaugel ja pime. Ronige aknast. Andke oma käsi.

Nazanski tuba oli veelgi kehvem kui Romašovil. Akna all seina ääres seisis kitsuke, madal ja lohku vajunud koiku, nii õhuke, nagu oleks voodiraudadel lebanud üksipäinis roosa päevatekk; teises seinas oli lihtne värvimata laud ja kaks rohmakat taburetti. Ühes toanurgas rippus kitsas puust seinakapp sööginõude jaoks, meenutades ikoonikappi. Voodijalutsis konutas üleni rongilipikuid täiskleebitud punakaspruun nahkkohver. Laualamp kaasa arvatud, oligi see kõik, mis toas leidis.

«Tere, mu armas,» lausus Nazanski, surus tugevasti raputades Romašovi kätt ja vaatas oma kaunite sinisil-

madega teisele mõtlikult otsa. «Istuge siia, voodile. Olete juba kuulnud, et esitasin raporti haigestumisest?»

«Jah. Nikolajev just nüüdsama rääkis mulle.»

Romašovile meenusid uuesti tentsik Stepani hirmsad sõnad ja ta nagu tõmbles valuliselt.

«Ahaa! Olite Nikolajevite pool?» päris Nazanski äkki elavalt, ilmse huviga. «Kas käite seal sageli?»

Mingi ebamäärane vaist, mis tärkas küsimuse kummalisest toonist, sundis Romašovi valetama ning ta vastas hooletult:

«Ei, hoopiski mitte sageli. Niisama, astusin mööda-minnes sisse!»

Nazanski, kes toas edasi-tagasi kõndis, seisatas kapi juures ja avas selle. Kapis riiulil oli viinakaravain ja hoolikalt õhukesteks liistakuteks lõigatud õun. Selg külalise poole, valas ta kiiresti klaasi täis ja kummutas põhjani. Romašov nägi, kuidas ta selg õhukese linase särgi all kramplikult tõmbles.

«Soovite?» pakkus Nazanski kapile osutades. «Suu-piste on kehavõitu, aga kui kõht tühi, siis võib valmistada munarooga. Vanale Aadamale avaldame survet.»

«Aitäh. Pärastpoole.»

Nazanski kõndis, käed taskus, ühest seinast teise. Tiiru ära teinud, hakkas ta rääkima otsekui äsja pooleli-jäänud kõnelust jätkates:

«Jaa. Muudkui käin nõndaviisi ja mõtlen. Ja kas teate, Romašov, ma olen õnnelik. Polgus räägivad homme kõik, et mul olla joomaperiood. Ja mis seal ikka, võimalik, et see on tõsi, kuigi mitte päriselt. Olen praegu õnnelik, hoopiski mitte haige ega kannataja. Tavaliselt on mu mõistus ja tahe allasurutud olekus. Siis sulan ma ühte, näljase, argliku keskmisega ning olen sageli labane, endalegi igav, mõistlik ja kaalutlev. Näituseks vihkan ma sõjaväeteenistust, kuid ometi teenin. Mispärast ma seda teen? Kurat teab mispärast! Sellepärast et lapsest saadik on mulle kinnitatud ja nüüdki räägib igamees, et kõige tähtsam on raha teenida, hästi süüa ja korralikult riides käia. Filosoofia — see olevat rämps, see olevat nende jaoks, kellel midagi muud teha pole, kellele marmake on päranduse jätnud. Ja ma teen asju, mis mulle põrmugi ei istu, loomalikust hirmust elu ees täidan korraldusi, mis mulle tunduvad kord julmad, kord mõttetud. Mu

oleskelu on üksluine nagu plankaed ja hall nagu sõduri-riie. Ma ei julge mõeldagi — saati siis midagi öelda — armastusest, ilust, oma suhetest inimkonnaga, loodusest, inimeste võrdsusest ja õnnest, luulest või jumalast. Nad naeravad: ha-ha-haa, see kõik on filosoofia!.. Veider, kohatu ja lubamatu ühele jalaväehvitserile mõtelda ülevatest asjadest. See on filosoofia, kurat võtku, ja seega narrus, tühipaljas ning totter sõnademulin.»

«Kuid see on elus kõige tähtsam,» lausus Romašov mõtlikult.

«Ja siis tuleb mul aeg, millele nad nii võika nime annavad,» jätkas Nazanski, ilma et oleks teda kuulanud. Ta kõndis üha edasi-tagasi ning tegi aeg-ajalt veenvaid žeste, kusjuures ta ei pöördunud muide sugugi mitte Romašovi, vaid kummagi vastasasuva toanurga poole. «See on minu vabaduse aeg, Romašov, minu vaimu, tahte ja mõistuse vabadus! Siis elan ma võib-olla kummalist, kuid sügavat ja imetabast seesmist elu. Sedavõrd täit elu! Kõik, mis ma eales olen näinud, lugenud või kuulnud — kõik muutub minus elavaks, omandab ebatavaliselt kirka ilme ja põhjatult sügava mõtte. Mu mälu on siis otsekui haruldaste avastuste muuseum. Olen Rotschild, mõistate! Võtan esimese kättejuhtuva asja ja mõtisklen selle üle kaua, süvenenult, mõnuga. Inimestest, kohtumistest, ise-loomudest, raamatutest, naistest — ah, iseäranis naistest ja naise armastusest!... Mõnikord mõtlen siitilmast lah-kunud suurtest inimestest, teaduse märtritest, tarkadest ja sangaritest ning nende imepärastest ütlemistest. Ma ei usu jumalat, Romašov, aga mõnikord mõtlen ma püha-kutest, usuvägilastest ja usukannatajatest ning värskend-an mälus kaanoneid ja liigutavaid laule jumala kiitu-seks. Mina, mu armas, olen ju seminaris õppinud ja mälu on mul kohutav. Mõtlen selle kõige peale ja juhtub, et mõnikord tunnen äkki nii selgesti võõrast rõõmu või võõ-rast muret või mõne surematu teo ilu, et lausa palav hakkab, et kõnnin vaat nõndaviisi, üksipäini... ja nutan — nutan kirglikult ja kuumalt...»

Romašov tõusis tasakesi voodilt ja seadis end lahtisele aknale istuma, nii et selg ühelt poolt ja saapatallad teiselt poolt vastu aknaraami toetusid. Siit, valgustatud toast näis öö veelgi pimedam, veelgi põhjatam, veelgi salapärasem. Soe, hootine, kuid hääletu tuul liigutas akna

all mingite madalate põõsaste mustendavaid lehti. Ja selles paitavas õhus täis kummalisi kevadeaeroome, selles vaikuses ja pimeduses, neis ülemäära kirkastes ja otsekui soojades tähtedes oli tunda salajast kirklikku käärimist, võis aimata pidurdamatut viljastumistungi ning maa, taimede, puude — terve maailma pillavat iharust.

Nazanski aga kõndis mööda tuba ja kõneles Romašovile otsa vaatamata, just nagu seintele ja toanurkadele:

«Mõtted ekslevad niisugustel tundidel nii kummalisi radu, on kirevad ja ootamatud. Mõistus muutub teravaks ja kirkaks, kujutlusvõime on otsekui voolav jõgi. Kõik asjad ja isikud, keda esile manan, seisavad nii reljeefselt, seesuguse vaimustava selgusega mu silme ees, nagu vaataksin neid läbi pimekambri. Ma tean, ma tean, mu armas, et see tunnete teravnemine, see vaimusälvatus — kahjuks! — pole midagi muud, kui alkoholi füsioloogiline toime närvisüsteemile. Alguses, kui ma esmakordselt seda imelist hingelist tõusu kogesin, mõtlesin, et see on tõeline loomingupalang. Aga ei: selles pole midagi loomingulist, ega ka midagi püsivat. See on lihtsalt haiguslik protsess. Need on lihtsalt ootamatud tõusud, mis iga kord järjest rohkem ja rohkem jalgealust õõnestavad. Jah. Kuid ometi on see meeletus mulle magus ja ... kuradile päästev alalhoidlikkus ning sellega koos ka loll lootus elada saja kümne aastaseks ja sattuda ajalehte kui näide harukordsest vastupidavusest ... Ma olen õnnelik, ja see on kõik!»

Nazanski läks jälle kapi juurde, jõi ja pani siis hoolikalt ukse kinni. Romašov tõusis laisalt, peaaegu ebatraditsiooniliselt ja tegi sedasama.

«Mille üle te siis mõtlesite enne minu tulekut, Vassili Nilõtš?» küsis ta, endisel kombel tagasi aknalauale istudes.

Kuid Nazanski peaaegu ei kuulnudki ta küsimust.

«Missugune nauding on näiteks unistada naistest!» hüüatas ta, olles teise nurka jõudnud ja pöördus laia, tungiva žestiga nurga poole. «Ei, mitte kõlvatult. Milleks? Kunagi, isegi mitte mõttes, ei tohi inimest kurja, veel vähem kõlvatuse kaasosaliseks teha. Ma mõtlen sagedasti õrnadest, puhastest, võluvatest naistest, nende helgetest pisaratest ja imelistest naeratustest, mõtlen noortest, vooruslikest emadest, armukestest, kes armastuse nimel surma lähevad, imeilusatest, süütutest ja uhketest lumi-

valge hingega neidudest, kes teavad kõik ega karda midagi. Niisuguseid naisi pole olemas. Muide ma eksisin. Arvan, Romašov, et on ka niisuguseid naisi, kuid meie ei kohta neid iialgi. Teie võite veel kohata, aga mina küll mitte.»

Ta seisis nüüd Romašovi ees ja vaatas sellele otsa, kuid tema silmade unistavast ilmast ja huultel ekslevast ebamäärasest naeratusest võis aimata, et ta ei näe oma vestluskaaslast. Mitte kunagi varem, ka oma parimatel kainetel minutitel polnud Nazanski nägu Romašovile nii ilus ega huvitav paistnud. Kuldsed juuksed langesid suurte kiharatena ta kõrgele, puhtale laubale, tihe neli-nurkne väike punakas habe hoidis korrapärastesse lainetesse otsekui lokitud, ja kogu ta massiivne ilus pea koos kaunijoonelise palja kaelaga sarnanes mõne kreeka kangelase või targaga, kelle oiivalisi büste Romašov gravüüridel oli näinud. Selged niiskevõitu sinisilmad vaatasid elavalt, targalt ning vaguralt. Isegi selle ilusa, korrapärase näo jume oli üllatavalt ühtlane, õrn ning roosa ja ainult väga kogenud silm võinuks ses näilises värskuses märgata joonte kerget turset, alkoholiuima resultaati.

«Armastus! Armastus naise vastu! Kui põhjatult salapärane! Missugune nauding ja missugune terav, magus valu!» hüüdis Nazanski äkki vaimustusega.

Erutatult haaras ta endal juustest ja sööstis jälle nurka, siis seisatas, pöördus näoga Romašovi poole ja pahvatas lõbusalt naerma. Alamleitnant seiras teda mu-relikult.

«Mulle meenus üks naljakas lugu,» jätkas Nazanski heasüdamlikult ja lihtsalt. «Äh, kuidas need mõtted hüplevad! ... Istusin ükskord Rjazanis «Okaa» jaamas ja ootasin laeva. Oodata tuli umbes ööpäeva ringis — oli kevadine suurvee aeg — ja mina arusaadavalt asutasin ennast puhvetisse. Leti taga seisis tütarlaps, nii aastat kaheksateist — ta polnud ilus, teate, rõugearmilise näoga, kuid tragi, mustasilmne, imelise naeratusega ja kokkuvõttes üliarmas. Olime selles jaamas ainult kolmekesi: tema, mina ja väike valge peaga telegrafist. Siiski, oli ka tüdruk isa, teate, sihuke paks, punetav, halli habemega kupeldajalõust, nagu vana ja tige itaalia dogi. Aga isa oli justkui kulsside taga. Tuleb minutiks-paariks leti äärde, ise muudkui haigutab, muudkui sügab vesti all

kõhtu, ei saa ega saa silmi lahti. Ja läheb jälle magama tagasi. Telegrafist, see käis vahetpidamata. Mäletan, teotab küünarnukid letile ja muudkui vaikib. Vaikib ka temake, vaatab vaikides aknast välja, lainetavasse vette. Seal alustab noormees järsku poolkõneldes, poollauldes:

*Armastus — veider tunne,
Armastus, oh mis on see?
See on imeõnnis tunne,
rahutuks mis vere teeb.*

Ja jälle vaikus. Viie minuti pärast hakkab temake ümisesema: «Armastus — veider tunne. Armastus, oh mis on see? ...» Teate, säärane labane, labane viisike. Küllap olid mõlemad seda kusagilt operetist või estraadilt kuulnud ... muidugi ekstra selle tarvis jalgsi linnas käidud. Jaa. Laulavad ära ja jälle vaikus. Temake vaatab kogu aeg aknast välja, siis aga, ennäe — unustab justkui muuseas oma käekese letile, tema võtab selle pihku ja loeb kõik sõrmed ükshaaval üle. Ja jälle: «Armastus — veider tunne ...» Väljas aga kevad, suurvesi, midagi rammestavat. Ja nii see käis neil ööd kui päevad. Siis oli mul sellest «armastusest» kõvasti villand, nüüd aga, uskuge mind, on liigutav mõelda. Kes teab, võib-olla olid nad sel kombel armatsenud juba nädalat paar enne mind ja see võis kesta veel vaata et kuu või rohkemgi. Mina sain alles hiljem aru, mäherdune õnn see oli, missugune valguskiir nende nii kehvast kitsukesest elust, veelgi piiratumas kui meie totter elu — oo, palju, sada korda piiratumas! ... Muide ... Pidage, Romašov. Mõtted lähevad sassi. Mis ma nüüd tahtsingi selle telegrafisti looga ...?»

Nazanski astus jälle kapi juurde. Kuid ei joonud, vaid pööras Romašovile selja ja hõõrus meeleheitlikult laupa, parema käe sõrmedega tugevasti meelekohtadele vajutades. Ja selles närvilises liigutuses oli midagi haletsusväärset, jõuetut, alistuvat.

«Te rääkisite naise armastusest, mis on nii põhjatult sügav, saladuslik ja õnnestav,» meenutas Romašov.

«Jaa, armastus!» hüüdis Nazanski juubeldavalt ja jõi kiiresti klaasi põhjani. Ta pilk süttis, ta pööras kapile selja ning pühkis tõtlikult särgikäisega huuli. «Armastus!

Kes seda mõistab? Eks ole ta andnud ainet räpastele, roppudele operettidele, rõvedatele piltidele, nilbetele anekdootidele ja hirmsatele, ilgetele värssidele. Selles oleme süüdi meie, ohvitserid. Ditz oli eile minu pool. Ta istus sealsamas, kus teie praegu istute. Mängis oma kullast näpitsprillidega ja rääkis naistest. Romašov, kullake, kui loomad, näiteks koerad inimeste kõnest aru saaksid ja kui mõni neist eile Ditzile oleks kuulnud, jumala eest, ta oleks häbi pärast toast välja jooksnud. Te ju teate — Ditz on hea inimene, ja kõik inimesed on head, Romašov, halbu polegi. Kuid ta häbeneb naistest teisiti rääkida, häbeneb, sest kardab muidu oma küüniku, seelikuküti ja südamevallutaja kuulsust kaotada. Tegemist on mingi üleüldise pettuse, mingi näilise meheliku uljusega, hoopleva põlgusega naiste vastu. Ja kõik sellepärast, et enamikule on armastuses, naise omandamises, mõistate, lõplikus omandamises kätkevad midagi jõhkralt loomalikku, midagi egoistlikku, ainult enda jaoks, midagi sügavalt alatut, kiimalist ja häbiväärset — kurat! ma ei oskagi ütelda. Sellepärast järgnebki enamikul omandamisele jahedus, vastikustunne, vaen. Sellepärast ongi inimesed jätnud armastuse öö peale, just nõndasamuti kui varastamise ja tapmise ... Siin, mu armas, on loodus seadnud inimesele lõksu koos süüa ja silmusega.»

«See on tõsi,» nõustus Romašov vaikselt ja kurvalt.

«Ei, ei ole!» hüüdis Nazanski valjusti. «Mina ütlen teile — see ei ole tõsi. Loodus on ka selle nagu kõik muu geniaalselt korraldanud. See on, et leitnant Ditzil järgneb armastusele vastikus ja küllastus, Dantele oli aga armastus üksainus veetlus, võlu ja kevad! Ei, ei, ärge arvake: ma räägin armastusest selle kõige otsesemas, kehalises tähenduses. Kuid see on vaid väheste äravallitute osa. Toon teile näite: kõigil inimestel on muusikiline kuulmine, kuid miljonitel on see nagu tursakalal või staabikapten Vassiltšenkol, üks miljonite hulgast aga on Beethoven. Nii on see kõiges: poeesias, kunstis, tarkuses ... Ka armastuses, ütlen ma teile, on oma tipud, mis on kättesaadavad vaid vähestele miljonite hulgast.»

Ta astus akna juurde, nõjatas lauba Romašovi kõrval vastu seina, vaatas mõtlikul pilgul kevadöö sooja hämarusse ja kõneles sügava, väreleva, tungiva häälega:

«Oo kui vähe me oskame hinnata tema peent, tabama-

tut võlu, meie — toored, laisad, lühinägelikud. Kas te üldse teate, kui palju isesugust õnne ja võluvaid piinu peitub lootusetus, jagamata armastuses? Kui ma noorem olin, elas mu hinges üks unistus: armuda kättesaamatusse, ebatavalisse naisesse, niisugusesse, teate, kellega mul iial midagi ühist ei või olla. Armuda ja pühendada talle kogu elu, kõik mõtted. Ükskõik: kas palgata ennast päeviliseks, hakata teenriks või kutsariks — kasutada valeriideid, kavalust, et teda kas või kordki aastas põgusalt näha, suudelda ta jalajälgi treppidel, et — oo, mis meeletu õndsus! — kas või kordki elus ta kleidiserva puudutada.»

«Ja lõpetada hullumeelsusega,» lausus Romašov süngelt.

«Ah, mu armas, mis tähtsust sellel on!» vaidles Nazanski tuliselt ja hakkas uuesti närviliselt edasi-tagasi kõndima. «Võib-olla — kes seda teab? — astute just siis õndsasse muinasjutuella. Noh, hüva: teie kaotate mõistuse selle imelise, harukordse armastuse pärast, leitnant Ditz aga progresseeruva halvatus ja halbade haiguste pärast. Kumb on parem? Te mõtelge vaid, mis õnn see on — seista öö läbi teispool tänavat, varjus, ja vaadata jumaldatud naise aknasse. Nüüd süttis sees valgus, kardinal liigub vari. Kas mitte tema? Mis ta seal teeb? Mida mõtleb? Valgus kustub. Maga rahulikult, mu rõõm, maga, mu armastatu!... Ja juba on päev täidetud — see on võit! Päevade, kuude, aastate viisi panna mängu kogu leidlikkus ja visadus, ja ennäe — tohutu, peadpööriv vaimustus: sinu käes on tema taskurätik, kompvekipaber, mahapillatud teatrikava. Tema ei tea sinust midagi, ei kuule sinust iialgi, tema silmad libisevad sinust üle midagi nägemata, kuid sina oled siinsamas, jumaldav, alati valmis elu tema eest andma — ei, milleks tema eest, — paljalt tema tuju, tema mehe, tema armukese, tema koeranässi eest; andma nii elu kui ka au ja kõik, mis üldse võib anda! Romašov, toredad poisid ja südametevallutajad ei tea seesugustest rõõmudest midagi.»

«Kui õige see on! Kui hea on kõik, mis te räägite!» hüüdis erutatud Romašov. Ta oli juba ammu aknalaualt maha tulnud ja kõndis nagu Nazanski mööda pikka, kitsast ruumi, alatasa temaga kokku põrgates ja peatudes. «Mäherdused mõtted teil pähe tulevad! Ma jutustan teile endast. Olin armunud ühesse... naisesse. Mitte siin, mitte

siin... veel Moskvast... ma olin... junkur. Tema ei teadnud seda. Ja mulle pakkus imelist rahuldust istuda tema kõrval ja kui ta midagi näpu vahel tegi, niidist kinni võtta ja seda tasakesi enda poole sikutada. Ei midagi rohkemat. Tema ei märganudki, üleüldse mitte, aga minul käis õnnest pea ringi.»

«Jajah, ma mõistan,» noogutas Nazanski lõbusalt ja hellalt naeratades. «Ma mõistan teid. See oli nagu juhe, nagu elektrivool? Jah? Mingi peen ja õrn ühendus? Ah, mu armas, elu on võrratu!...»

Oma mõtetest heldinud Nazanski jäi vait ja tema sinistes silmades helkisid pisarad. Ka Romašovi haaras mingi ebamäärane pehme nukrus ja pisut hüsteeriline heldimus. Need tunded olid sama palju seotud Nazanski kui tema enesega.

«Vassili Nilõtš, ma imetlen teid,» lausus ta, haaras Nazanski mõlemad käed ja surus neid tugevasti. «Nii andekas, tundlik, avar inimene ja... nagu nimme hävitamine ennast. Oh ei, ei, ma ei söanda teile labast moraali lugeda... Olen ise... Aga mis siis, kui oleksite kohanud oma eluteel naist, kes oleks osanud teid hinnata ja oleks olnud teie vääriline. Olen sageli mõelnud selle üle!...»

Nazanski seisatas ja vaatas kaua avatud aknasse.

«Naine...» venitas ta mõtlikult. «Jah, ma räägin teile!» hüüdis ta äkki otsustavalt. «Kohtasin kord elus haruldast, ebatavalist naist, Tütarlast... Aga läks, nagu Heine ütleb: «Neiu oli armastusväärne ja noor, mees armastas teda, kuid ta ise ei olnud armastusväärne ja neiu ei armastanud teda.» Ta hülgas mu sellepärast, et ma joon... muide, ma ei tea, võib-olla joon ma sellepärast, et ta mu hülgas. Ta... Ka teda pole siin... see oli ammu. Te ju teate, ma teenisin algul kolm aastat, siis olin neli aastat reservis ja kolme aasta eest tuln polku tagasi. Meie vahel polnud romaani. Kõigest kümme-viisteist kohtumist, viis-kuus intiimset kõnelust. Kuid olete te kunagi mõelnud mineviku vastupandamatu võluvõimu üle? Just need süütud pisiastjad on kogu mu rikkus. Armastan teda seniajani. Pidage, Romašov... Olete seda väärt. Loen teile ette tema ainukese kirja — esimese ja viimase, mis ta iial mulle on kirjutanud.»

Ta kükitas kohvri ette maha ja hakkas kiirustamata mingites paberites sorima. Ise rääkis edasi:

«Vist pole ta kunagi kedagi armastanud peale iseenda. Temas elab määratu võimuiha, mingi kuri ja uhke jõud. Samal ajal on ta nii hea, naiselik ja lõpmata armas. Temas oleks nagu kaks inimest: üks — kuiv, egoistlik mõistuseinimene, teine — õrn ja kirklik. Siin see on, lugege, Romašov. Ülemisi ridu pole vaja.» Nazanski keeras algusest mõned read kahekorra. «Näete, siit. Lugege.»

Midagi pealtnäha täiesti kõrvalist jõudis äkki Romašovi teadvusse ja kogu tuba lõi ta silme ees tantsima. Kiri oli kirjutatud suure, närvilise ja peene käekirjaga, mis võis kuuluda ainuüksi Aleksandra Petrovnale — sedavõrd omanäoline oli see, korrapäratu ja elegantne. Romašov, kes sageli sai temalt kirjakesi kutsega küll lõunasöögile, küll vindipartiile, oleks selle käekirja tuhandete hulgast ära tundnud.

«...kibe ja ränk on seda ütelda,» luges Romašov Nazanski käe alt. «Kuid teie ise tegite kõik, et meie tutvus nii kurvalt lõpeks. Kõige rohkem elus häbenen ma valet, mis alati tuleb argusest ja nõrkusest ning seepärast ei hakka ma teile valetama. Ma armastasin teid ja armastan veel praegugi ja tean, et niipea ja nii kergesti ma sellest tundest ei vabane. Kuid lõppude lõpuks saan ma sellest ikka võitu. Mis oleks, kui toimiksin teisiti? Tõsi küll, mul jätkuks jõudu ja eneseohverdust, et olla tahtejõuetule, allakäinud ja moraalselt laostunud inimesele juhiks, hooldajaks, halastajaõeks, kuid ma vihkan haletsemist ning seda alandavat nõrkust, mis kõik andeks annab, ega soovi, et teie neid minus ärataksite. Ma ei taha, et teie elaksite üksnes kaastunde ja koeraliku ustavuse, armuandidest. Teistsugune te aga olla ei suuda, mõistusele ja kaunile hingele vaatamata. Ütelge nüüd ausalt, siiralt, ei suuda ju, eks ole? Ah, kallid Vassili Nilõtš, kui te ometi suudaksite! Kui ometi! Teie päralt on terve mu süda, kõik soovid; ma armastan teid. Kuid teie ise ei tahtnud mind. Armastatud inimese heaks võib ju terve maailma teistpidi pöörata, aga mina palusin teilt nii piskut. Teie ei suuda?»

Hüvasti. Suudlen teid mõttes laubale... nagu surnut, sest minu jaoks olete te surnud. Soovitan see kiri hävitada. Mitte sellepärast, et ma midagi kardaksin, vaid

sellepärast, et ajapikku kujuneb ta teile meeletusa ja piinavate mälestuste allikaks. Kordan veel kord...»

«Edasi pole teile huvitav.» ütles Nazanski ja võttis Romašovi käest kirja ära. «See on ainuke kiri, mis ta mulle on kirjutanud.»

«Mis siis pärast sai?» küsis Romašov vaevaselt.

«Pärast? Pärast me enam ei kohtunud. Tema... ta sõitis minema ja abiellus vist ühe... ühe inseneriga. See on kõrvalise tähtsusega.»

«Ja te ei käi kunagi Aleksandra Petrovna juures?»

Romašov ütles need sõnad päris sosinal, kuid mõlemad ohvitserid võpatasid ega suutnud kaua teineteiselt pilku pöörata. Nendeks nappideks sekunditeks otsekui avanesid kõik inimliku kavaluse, teeskluse ja isekuse tõkked ning nad lugesid vabalt teineteise hingest. Sedamaid said neile selgeks sajad asjad, mida nad seni olid eneses varjanud ja kogu tänane kõnelus omandas järsku mingi erilise, sügava, otsekui traagilise mõtte.

«Kuidas? Ja teie — samuti?» lausus Nazanski lõpuks tasa, silmis meeletu hirm.

Kuid ta kogus end kohe ja hüüdis sunnitult naerdes:

«Fui, missugune arusaamatus! Oleme teemast hoopis kõrvale kaldunud. Kiri, mida teile näitasin, on kirjutatud sada aastat tagasi ja naine, kes selle kirjutas, elab nüüd kuskil kaugel, vististi Taga-Kaukaasias... Niisiis, kuhu me jääme?»

«Mul on aeg koju minna, Vassili Nilõtš. Hilja on,» ütles Romašov tõustes.

Nazanski ei hakanud teda tagasi hoidma. Nende hüvastijätt polnud ei külm ega kuiv, kuid nad justkui häbenesid teineteist. Romašov oli nüüd veelgi kindlamalt veendunud, et kiri on Šurotška kirjutatud. Teel koju mõtles ta lakkamatult sellele kirjale ega suutnud selgusele jõuda, missuguseid tundeid see temas äratas. Üheltpoolt kiivas kadedus Nazanski vastu — armukadedus mineviku peale, siis mingi võidurõõmus, õel kaastunne Nikolajevi vastu, aga oli ka mingi uus lootus — ähmane, ebamäärane, kuid magus ning peibutav. Otsekui oleks see kiri andnud temalegi kätte mingi salapärase, nähtamatu niidi, mis viib tulevikku.

Tuul oli vaibunud.

Õõ oli täis sügavat vaikust ja pimedus tundus same-

tiselt soe. Ent unetus õhus, nähtamatute puude rahu ja maa lõhnas oli aimata salajast, loovat elu. Romašov sammus teed nägemata ja kujutles, et kohe nüüdsama puhub keegi vägev, võimukas ja hell talle oma kuuma hingust näkku. Ja hinges, tärkas kiivas nukrus oma endiste, nii haruldaselt kirkaste ning igaveseks kadunud lapsepõlve kevadete pärast, tärkas vaikne, kurjuseta kadedus oma õrna, puhta mineviku pärast...

Koju jõudes leidis ta eest teise kirja Raissa Aleksandrovna Petersonilt. Totrate ja täispuhutud sõnadega kirjutas too salakavalast pettusest, sellest, et ta saab kõigest aru, ja kõikvõimalikest kättemaksukoledustest, milleks purustatud naisesüda on võimeline.

«Tean nüüd, mis ma tegema pean!» seisis kirjas. «Kui ma teie alatust käitumisest ainult tiisikust ei saa, siis, uskuge mind, maksan veriselt kätte. Võib-olla te arvate, et keegi ei tea, kus te igal õhtul olete? Pime inimene! Ka seintel on kõrvad. Iga teie samm on mulle teada. Aga kuidas ka ei oleks, teie välimuse ja kõneanniga ei saavuta te seal mitte kui midagi, ainult seda, et N. teid nagu koerakutsika ukse taha viskab. Minuga aga soovitan teil olla ettevaatlikum. Ma ei kuulu naiste hulka, kes solvamist kingivad.

*• Kinžalli käsitseda oskan,
Mu kodukoht Kaukaasia!!!*

Varem teie, nüüd ei kellegi Raissa.

*P.S. Tulge sel laupäeval ilmtingimata klubisse. Meil on tarvis rääkida. Jätan teile kolmanda kad-rilli, kuid sellel pole nüüd enam mingit tähendust.
R.P.»*

Sellest kirjaoskamatust ja arulagedast kirjast õhkus rumalust, labasust, provintsimülka tigatedat kiusu. Romašovile tundus, nagu oleks ta pealaest jalatallani koos vintske, pesukindla poriga, millega teda olid määrinud suhted naisega, keda ta ei armastanud — suhted, mis olid kestnud peaaegu pool aastat. Päevasündmustest rusutud ja otsekui muserdatud, heitis ta voodisse ja uinudes mõtles endast sõnadega, mis ta õhtul Nazanskilt oli kuulnud:

«Ta mõtted olid hallid nagu sõduririie.»

Ta jäi kohe magama, vajus raskesse unne. Ja nagu see viimasel ajal pärast suuri ebameeldivusi kippus olema, nägi ta unes ennast väikese poisina. Polnud ei pori, ängistust ega üksluiset elu, keha oli värske, hing helge ja puhas, täis ebateadlikku, mänglevat rõõmu. Ja terve maailm oli puhas ning helge, selle maailma keskel aga sädelesid armsad, tuttavad Moskva tänavad selle ime-lise helgiga, mida võib näha üksnes unenägudes. Kuid kuskil selle hõiskava maailma serval, kaugel silmapiiril oli tume pahaendeline plekk: seal varjas end hall, troositu linnake raske ja igava teenistuse, roodukoolide, pummeldamise, tüütu ja vastiku armulooga, masenduse ja üksindusega. Terve elu oli täis helisevat, sädelevat rõõmu, kuid vaenulik tume plekk varitses Romašovi sala-mahti otsekui must viirastus ja ootas oma aega. Ja üks väike Romašov — puhas, muretu ja süütu — nuttis kibe-daid pisaraid oma vanema kaksikvenna pärast, kes läks ja kadus sellesse kurjakuulutavasse pimedusse.

Keskööl ta ärkas ja nägi, et padi oli pisaraist märg. Ta ei suutnud neid kohe tagasi hoida ja veel tükk aega nõrgusid nad kiiresti, soojade niredena põski mööda alla.

VI

Üksikud auahned ja karjeristid välja arvatud, kandsid kõik ohvitserid oma teenistuskohustusi kui ebameeldivat, pealesunnitud iket, mis neid rõhus ja mida nad ei armastanud. Nooremad ohvitserid hilinesid õppustele päris koolipoisi kombel ning pagesid sealt salamahti, kui teadsid, et nad selle eest karistada ei saa. Roodukomandörid, enamalt jaolt suure perekonna pead, olid kõigi meelte ja mõtetega kodustes nääklustes ja oma naiste armulugudes kinni; kibedast vaesusest ja pillavast eluviisist kurnatud, ägasid nad suurte väljaminekute ja raske võlakoorma all. Nad tegid võla võla peale, laenasid ühelt, et teisele ära maksta, paljud neist läksid niikaugele — ja enamasti naiste õhutusel —, et võtsid raha polgu summadest või soldatitele vabatahtlike tööde eest makstavast tasust; teised pidasid kuude ja isegi aastate kaupa kinni soldatite rahakirju, mis nad eeskirjade järgi olid kohustatud lahti võtma. Mõnda jälle huvitas ainult kaardimäng: oli neidki,

kes valesti mängisid — seda teati, kuid vaadati läbi sõrmede. Sealjuures võtsid kõik kõvasti viina, küll klubis, küll üksteise pool külas, mõned jälle, nagu Sliva, pummeldasid üksipäini.

Nõnda polnud ohvitseridel aegagi oma kohustustesse tõsiselt suhtuda. Tavaliselt oli terve roodu sisemise masinavärgi liikumapanijaks ja reguleerijaks veltveebel, tema tegi ära ka kõik kirjalikud tööd ning hoidis roodukomandöri nähtamatult, kuid kindlalt oma tugevates kätes. Teenistuskohustusi täitsid roodukomandörid samasuguse vastumeelsusega nagu alamad ohvitseridki ja tegid lipnikele särü kas üksnes prestiiži pärast või — märksa harvemail juhtudel — võimuahnest isekusest.

Pataljonikomandörid ei teinud üldse midagi, eriti talvel. Armees on kaks niisugust vahepealset auastet — pataljoni komandör ja brigaadi komandör: need ülemused viibivad pidevalt kõige ebamäärasemas mitte midagi tegemise seisundis. Suviti pidid nad siiski pataljoniõppusi pidama, divisjoni harjutustest osa võtma ning manöövritega vaeva nägema. Vabal ajal istusid nad aga klubis, lugesid innukalt «Invalidi», vaidlesid aukõrgenduste üle, mängisid kaarte ja lasksid noorematel ohvitseridel end meeleldi kostitada; korraldasid koduseid piduõhtuid ja püüdsid oma arvukaid tütreid mehele sokutada.

Suurte ülevaatuste eel aga võtsid kõik, nii suured kui väikesed, ennast kokku ja puksisid ühiselt. Siis polnud puhkamisest enam juttugi, ületundide ja visa, kuid juhmi energiaga püüti päästa, mis päästa annab. Soldatite jaksu ei arvestatud ning kurnati inimesed välja. Roodukomandörid kärkisid nooremate ohvitseridega ja tegid neile särü, nooremad ohvitserid ropendasid saamatult ja näotult, sõimlemisest hääle kaotanud allohvitserid panid rusikad mängu. Muide, kaugeltki mitte ainult allohvitserid.

Seesugused päevad olid tõsiseks katsumuseks ning terve polk komandöri eesotsas kuni viimase vaevatud ja kasimata tentsikuniruni unistas pühapäevahommikust puhkusest otsekui paradiislikust õndsusest.

Sel kevadel valmistuti polgus hoolega maiparaadi vastu. Kindlatest allikatest oli teada, et ülevaatus tuleb sooritama korpusekomandör, äärmiselt nõudlik lahingukindral, kes on sõjateaduses kuulus oma kirjutistega Karlistide sõjast ja 1870. aasta Prantsuse-Preisi kam-

paaniast, millest ta vabatahtlikuna osa võttis. Veel laiemalt tunti tema lapidaarseid, suvoorovlikke päevakäske. Saamatute alluvatega õiendas ta neis päevakäskudes arveid iseloomuliku lõikava ning jõhkra sarkasmiga, mida ohvitserid kartsid hullemini kui mistahes distsiplinaar karistusi. Seepärast käis roodudes juba teist nädalat palavikuline, rutakas tegevus ja pühapäeva ootasid ühesuguse kannatamatusega nii tulpinud ohvitserid kui ka äravint-sutatud, ogaraks tuubitud soldatid.

Romašovile läks aga aresti tõttu kaduma kogu ihalatud puhkusevõlu. Ta ärkas väga vara ja kuidas ta ka ei püüdnud uuesti uinuda, und ei tulnud enam. Loiult pani ta riidesse, jõi vastumeelselt teed ja kärgatas koguni korra miskipärast Hainani peale, kes oli nagu alati lõbus, liikuv ja kohmakas justkui noor koer.

Romašov tiirutas hallis, lahtinööbitud vormikuu es oma tillukeses toas ringi, komistas küll voodijalgade, küll logiseva tolmunud riiuli otsa. Esimest korda poolteise aasta jooksul — ja sedagi õnnetu, rumala juhuse tõttu — oli ta iseendaga üksi jäetud. Varem olid teenistus, valvekorrad, klubiõhtud, kaardimäng, mehkeldamine Petersoniga ja õhtud Nikolajevite pool seda seganud. Mõnikord, kui juhtuski jääma tunnike vaba aega, mida millegagi täita polnud, tõttas igavusest ning jõudeolekust vaevatud Romašov otsekui iseennast kartes sedamaid ära klubisse, tuttavate poole või lihtsalt tänavale, kus ta ringi lonkis, kuni mõnd poissmehest sõpra kohtas — ning lugu lõppes siis alati joominguga. Nüüd aga mõtles ta masendatult, et ees seisab terve päev üksindust ja mingid kummalsed, kohatud ning ülearused mõtted aina tikkusid pähe.

Linnas helisesid kirikukellad hommikusele jumalateenistusele. Läbi kahekordse, veel eest äravõtmata akna tungisid Romašovi tuppa värelevad, otsekui järk-järgult üksteisest väljakasvavad palvekella helid, täis kevadist, lumtavat nukrust. Otse akna all oli aed, kus kasvasid toomingad, üleni valgetes õites, kaharad ja krässus nagu lumivalge utekari, nagu salkkond valgetes kleitides tüdrukuid. Nende vahel kõrgusid siin-seal sihvakad paplid, oksad nagu harduses üles taeva poole sirutatud, ja vanad kastanid oma võimsate, kuplisarnaste kroonidega; puud olid veel raagus ja nende oksad mustendasid, kuid hakkasid juba pea silmale märkamatult vastesse rõõm-

sasse rohetusse mähkuma. Oli selge, värviküllane, niiske hommik. Puud võpatasid tasa ning õõtsusid vaikselt. Võis aimata, kuis nende vahel luusib ringi leebe, jahe tuule-õhk ja mängleb ning vallatleb, koolutab lilli ning suudleb neid.

Läbi parempoolse akna paistis lahtisest väravast lapike musta, porist tänavat ja kellegi plankaed teisel pool teed. Pilki planku liikus aeglaselt inimesi, hoolikalt jalaga kivismat kohta kobades. «Neil on veel terve päev ees,» mõtles Romašov, kadedal pilgul möödujaid saates, «sellepärast nad ei kiirusta. Terve vaba päev!»

Ning äkitselt tärkas temas sedavõrd läbematu, kirglik soov end riidesse panna ja toast välja minna, et kas võinuta. Ta ei igatsenud klubisse nagu muidu, vaid lihtsalt tänavale, värske õhu kätte. Varem polnud ta nagu teadnud vabaduse hinda ja imestas nüüd isegi selle üle, kui suur õnn on võida lihtsalt minna kuhu tahad, keerata igasse põiktänavasse, jalutada väljakule, muuhulgas kirikusse astuda ja seda kõike kartuseta, tagajärgedele mõtlemata. See võimalus tundus talle äkki mingi suure hingelise pidupäevana.

Koos sellega meenus talle, kuidas ema teda lapsepõlves, veel enne sõjakooli niimoodi karistanud oli, et sidus ta peenikese niidiga jalgupidi voodi külge ja läks ise minema. Ning väike Romašov istus seal sõnakuulelikult tundide kaupa. Teistsugustel asjaoludel oleks ta hetkegi kõhklemata terveks päevaks kodunt minema jooksnud, kuigi selleks oleks tulnud kas või teise korruse aknast vihmaveetoru mööda alla laskuda. Sageli lipsas ta nõnda minema, läks sõjaväemuusika või matuserongi kannul kas või Moskva teise serva, näppas kohkumata ema tagant suhkrut, moosi ja sigarette vanemate sõprade jaoks, aga niit! — niit avaldas talle isesugust, hüpnootilist mõju. Ta koguni kartis seda pisutki kõvemini pingutada, et see viimaks kogemata katki ei läheks. Siin ei olnud tegemist karistusekartuse ega hoopiski mitte hea tahte või kahetsustundega, vaid just nimelt hüpnootisega, mingi ebauskliku hirmuga täiskasvanute võimsate ning seletamatute tegude ees, mis meenutas metsinimeste aukartust šamaani nõiavigurite vastu.

«Ja siin ma nüüd istun nagu koolipoiss, nagu laps, kes jalgapidi kinni seotud,» mõtles Romašov toas ringi logel-

des. «Uks on lahti, võiks minna, kuhu süda soovib, teha, mis ise tahad, rääkida, naerda — aga mina kükitan niidi otsas. See olen mina, kes siin kükitab. Mina. Kuid et ma istuma pean, seda otsustas ju tema üksi. Mina ei ole oma nõusolekut andnud.»

«Mina!» Romašov jäi harkisjalu keset tuba seisma, laskis pea longu ning vajus sügavasse mõttesse. «Mina! Mina! Mina!» hüüdis ta äkki valjusti, imestunult, otsekui taipaks esmakordselt selle lühikese sõna mõtet. «Kes see siis on, kes siin seisab ja musta põrandapragu vahib? See olen — Mina. Oo, kui kummaline!.. Mi-i-na-aa», venitas ta pikkamööda, süvenedes sellesse täie teadvusega.

Ta naeratas hajameelselt ning kohmetult, sealsamas kortsutas kulmu ja tõmbus mõttepingutusest kahvatuks. Viimase viie-kuue aasta jooksul oli temaga sageli nõnda olnud, nagu seda juhtub pea kõikide noorte inimestega hingelise küpsemise aegu. Kulunud tõde, kõnekäänd, üldtuntud ütlemine, mille mõtte ta ammu mehaaniliselt omaks oli võtnud, said äkki tänu mingile ootamatule seismisele sähvatusle sügava filosoofilise tähenduse ja siis tundus talle, nagu kuuleks ta neid esimest korda, oleks nagu ise nad avastanud. Ta isegi mäletas, kuidas see temaga esmakordselt juhtunud oli. Kadetikorpusese usuõpetuse tunnis seletas preester tähendussõnu kivi-kandjatest. Üks tassis esmalt väikesi kive, asus siis reast suuremate kallale ega suutnudki viimaseid kive enam paika panna; teine jälle tegi vastupidi ja tuli oma tööga edukalt toime. Korraga avanes Romašovile põhjatu elutarkus, mis selles lihtsas loos peitus, mida ta teadis ja tundis juba sellest ajast, kui ta lugema õppis. Sama lugu juhtus varsti tuntud kõnekäänuga «seitse korda mõõda, üks kord lõika». Ühel õnnelikul selgusehetkel hoomas ta äkki kõike, mis selles varjul oli — mõistlikkust, ettenägelikkust, hoolsat hoidlikkust ning arvestust. Sellesse mõnesse sõnasse oli talletatud tohutu hulk elukogemusi. Nüüdki rabas ning vapustas teda pimestavalt ere omaenda individuaalsuse tunnetamine.

«Mina — see on seespool», mõtles Romašov, «kõik ülejäänud aga on kõrvaline, see pole Mina. Näiteks see tuba, tänav, puud, taevas, polgukomandör, leitnant Andrussevitš, teenistus, lipp, soldatid — kõik see pole Mina. Ei, ei, see pole Mina. Näe, siin on mu käed ja

jalad,» Romašov silmitses hämmastuses oma käsi, tõstis silmade juurde ja uuris nii hoolega, nagu näeks neid esimest korda elus. «Ei, see pole hoopiski Mina. Kohe näpistan ennast käest... jah, vaat nõnda... see olen Mina. Ma näen kätt, tõstan selle üles — see olen Mina. See, et ma praegu mõtlen, on samuti Mina. Ja kui ma minna tahan, on see Mina. Nüüd seisan paigal — see olen Mina.

Oo, kui kummaline see on, kui lihtne ja kui imetlusväärne. Võib-olla on see Mina kõikidel olemas? Aga võib-olla mitte kõikidel? Võib-olla pole seda kellelgi peale minu? Aga mis siis, kui on? Näituseks seisab mu ees sada soldatit, ma hõikan neile: «Paremale vaat!» Ja sada inimest, kellest igaühel on oma Mina ja kes näevad minus midagi võõrast, kõrvalist, mis pole Mina — nad kõik pööravad kohe pea paremale. Kuid mina neid üksteisest ei eralda, nad on mass. Aga võib-olla sulavad polkovnik Šulgovitši jaoks ühte nii mina kui Vetkin ja Lbov ja kõik kaptenid ja leitnandid, ja me oleme talle samuti võõrad ja tema ka ei eralda meid üksteisest?»

Uks kolksatas ja Hainan tormas tuppa. Ta tammus jalalt jalale ja otsekui tantsul õlgu õõtsutades hüüdis:

«Teie kõrgeaus! Puhvetipidaja ei anna enam sigarettisid. Ütleb, leitnant Skrjabin ei lubada sinule võlgu anda.»

«Ah, kurat!» vandus Romašov. «No mine, mine peale... Kuidas ma ilma sigarettideta saan?... Ükskõik, võid minna, Hainan.»

«Millest ma praegu õige mõtlesin?» küsis Romašov endalt, kui oli üksi jäänud. Ta oli mõttelõnga ära kaotanud ega suutnud seda kohe jälle leida, sest polnud harjunud järjekindlalt mõtlema. «Mis asi see oli? Midagi tähtsat ja vajalikku... Pea! Alustame kaugemalt... Ma istun arestis... tänaval kõnnivad inimesed... kui ma väike olin, sidus ema mind... Mind... Jaa... jaa... Sõduril on samuti Mina... Polkovnik Šulgovitš... Tuli meelde... Noh, nüüd edasi, edasi...»

«Ma istun toas. Uks ei ole lukus. Ma tahan välja minna, aga ei julge. Miks ma ei julge? Olen ma midagi kurja teinud? Varastanud? Tapnud? Ei; ühe teise, minu jaoks kõrvalise isikuga rääkides ei hoidnud ma põlvi koos ning ütlesin midagi. Vast olin ma kohustatud põlvi koos hoidma? Mispärast? Kas sellel tõesti on tähtsust? Kas see

siis tõesti on elus peamine? Möödub veel paar-kolmkümmend aastat — sekundi mürdosa võrreldes sellega, mis on olnud enne mind ja tuleb pärast mind. Sekundi mürdosa! Minu Mina kustub nagu lamp, mille taht maha keerata. Kuid lamp süüdatakse jälle põlema, ja veel, ja jälle, Mind aga ei ole enam. Ei ole ka seda tuba, ega taevast, ega polku, ega tervet armeed, ega tähti, ega maa-kera, ega mu käsi ja jalgu... Ainult sellepärast, et pole enam Mind...

Jaa-jah... nii see on... Noh, hüva... oota... pean pikkamööda... niisiis, edasi... Mind ei ole enam. Oli pimedus, keegi süütas mu eluküünla ning kustutas selle taas ja jälle valitseb pimedus, igaveseks ajaks... Mis olen ma selle lühikese hetkega ära teinud? Olen hoidnud käsi kõrval ja kontsi koos, litsunud marssimise ajal varbaid allapoole, karjunud täiest kõrist: «Õlale võtt!», sõimanud ja vandunud, kui püssipära küllalt enda ligi pole hoitud, värisenud sadade inimeste ees... Milleks? Need viirastused, kes kaovad koos minuga, on mind sundinud tegema sadu mulle kasutuid ning ebameeldivaid asju ja selle eest mind mõnitanud ning alandanud. Mind. Mind!!! Miks mu Mina siis viirastusele allus?»

Romašov istus laua äärde, nõjatus käsipõsakile ja surus pea käte vahele. Ta nägi vaeva, et neid nii harjumatu, vägisi laialivalguvaid mõtteid koos hoida.

«Hm... oled sa siis unustanud? Isamaa? Hällipaik? Isade põrm? Altarid?... Aga sõjamehe au ja distsipliin? Kes kaitses su sünnimaad, kui võõrad vaenuväed sisse tungivad?... Jah, kuid ma suren ja enam pole ei sünnimaad, ei vaenlasi ega au. Nemad elavad üksnes senikaua, kuni elab mu teadvus. Kuid kadugu isamaa, au ja munder, kadugu kõik need vägevad sõnad — minu Mina jääb puutumata. Järelikult on minu Mina tähtsam kui kõik need kohustuse-, au- ning armastusemõisted. Praegu teenin sõjaväes... aga äkitselt ütleb minu Mina: ma ei taha! Ei, mitte üksnes minu Mina, vaid rohkem... miljonid minad, kes kokku on terve armee, ei, veel rohkem — kõik minad, kes maa peal elavad, ütlevad järsku: «Mina ei taha!» Ja sedamaid muutub sõda võimatuks ning kunagi, mitte eales ei hüüa keegi enam «read kaheks!» ega «poolpööre paremale!», sest selle järele ei ole enam vajadust. Jaa, jaa, jaa! Nii see on, nii see on!» hüüdis

mingi võidurõõmus hääl Romašovi sisemuses. «Kogu see sõjaväeline hiilgus ja distsipliin, need auavaldused, ja mundriau, ja sõjateadus tervikuna — kõik on ainuüksi sellele rajatud, et inimkond ei taha, või ei oska, või ei julge öelda: «Ma ei taha!»

Mis on siis õieti kogu see kavalalt keeruline sõjaväe-asjandus? Ei miski. Silmapete, ehitus, mis ripub õhus, mille aluseks pole isegi mitte kaks lühikest sõna «ei taha», vaid paljalt see, et inimestel need sõnad teadmata põhjusel seniajani ütlemata on jäänud. Mu Mina ei ütle ju kunagi: «Ei taha süüa, ei taha hingata, ei taha näha». Kui talle aga surma pakutakse, vastab ta kõhklemata — «ei taha». Mis on siis üldse sõda oma paratamatute ohvritega ja kogu sõjakunst, mis üksnes tõhusamaid tapmisviise uurib? Ülemaailmne eksitus? Sõgedus?

Ei, oot-oot... Ma ise vist eksisin. Teisiti ei või olla, sest see «ei taha» on ju nii lihtne, nii loomulik, et peaks igale inimesele pähe tulema. Noh, hüva, arutame veel kord. Ütleme, et homme, ütleme, et justament praegu tuleks see mõte kõigile — venelastele, sakslastele, inglastele, jaapanlastele... Ja polegi enam sõda, pole ohvitseri, pole soldateid, kõik on koju läinud. Mis siis sünnib? Jah, mis siis sünnib? Tean, Šulgovitš vastaks selle peale: «Siis tullakse meile ootamatult kallale, võetakse ära me maad ja majad, tallatakse põllud, röövatakse naised ja öed.» Aga mässajad? Sotsialistid? Revolutsionäärid?... Kuid ei, see pole tõsi. Kõik, terve inimsugu, ütles ju: ei taha verevalamist. Kes tuleks siis veel vägivalla ja relvaga? Ei keegi. Mis siis saab? Vast lepivad kõik üksteisega ära? Annavad järele? Jagavad omavahel? Andestavad? Issand jumal, mis siis õieti saab?»

Romašov oli nõnda oma mõtetes kinni, et ei pannud tähelegi, kuidas Hainan vaikselt selja tagant juurde astus ja oma käe üle ta õla sirutas. Romašov võpatas ja hüüatas ehmunult:

«Mis sa tahad, pagana pihta!...»

Hainan pani lauale väikese pruuni pakikese.

«Sulle!» sõnas ta südamlikult ja lahkelt ning Romašov tundis, et ta tema selja taga sõbralikult naeratas. «Paberossid sulle. Suitseta!»

Romašov silmitses pakikest. Sellele oli trükitud: «Paberossid «Trubatš», hind 3 kop. 20 tk.»

«Mis see on? Mistarvis?» küsis ta imestunult. «Kust sa said?»

«Nägin, et sul paberossid pole. Otsin oma rahaga. Suitseta, palun, suitseta. Ei tee midagi, mina kingib sulle.»

Hainan sattus segadusse, tormas ülepeakaela toast välja ning lõi ukse kõrvulukustava paugatusega kinni. Alamleitnant pani paberossi põlema. Tuppa sigines pitsatilaki ja kõrbenud sulgede lõhna.

«Oh sa kallis inimene!» mõtles Romašov liigutatult. «Mina pahandan temaga, karjun, sunnin teda õhtuti mul mitte ainult saapaid, vaid ka sokke ja pükse jalast võtma. Tema aga läheb ja ostab mulle oma viimaste viletsate sõduriveeringute eest paberosse. «Suitseta, palun! Mille eest sedasi?...»

Ta tõusis jälle püsti, pani käed selja taha ja hakkas mööda tuba edasi-tagasi kõndima.

«Meie roodus on neid sada meest. Ja iga üksik on inimene oma mõtete ja tunnete, oma iseärasuste, elukogemuste, oma isiklike kiindumuste ja antipaatiatega. Tean ma neist midagi? Ei — ei midagi, peale nägude. Parevalt tiivalt lugedes: Soltõš, Rjabošapka, Vedenejev, Jegorov, Jaštšišin... Ühetaolised, ilmetud näod. Mis olen ma selleks teinud, et oma hingega nende hinge, oma Minaga nende Minasse tungida? — Ei midagi.»

Romašovile meenus äkki üks vihmane hilissügisene õhtu. Mõned ohvitserid, nende hulgas ka Romašov, istusid klubis ja võtsid viina, kui üheksanda roodu veltveebel Gumenjuk sisse tormas ja oma roodukomandörile hingeldades teatas:

«Teie kõrgeausus, nekrutid aeti kohale!...»

Jah, just nimelt aeti. Nad seisid polgu hoovil kobaras koos vihma käes nagu ehmunud, alandlik loomakari, ning piidlesid võõrastades altkulmu. Kuid igaühel neist oli oma eriline nägu. Võib-olla tundus see ainult sellepärast nii, et riided olid erinevad? «See siin oli nähtavasti lukksepp,» mõtles siis Romašov möödaminnes nägusid uuri-des, «see aga peaks olema lustakas poiss ja pillimees. Too seal, kes lugeda ja kirjutada oskab, nobe sell ja kelmi-võitu, kiire, ladusa jutuga — kas ta mitte ennemalt kelner ei olnud?» Võis märgata, et nad tõepoolest olid siia aetud, et naised ja lapsed neid alles mõne päeva eest nutu ja

halinaga teele olid saatnud, nemad ise aga kuraasitasid ja kemplesid, et nekrutiliikude uimas, purjuspäi mitte nutma hakata... Kuid möödus aasta ja nüüd seisavad nad pikas elutus reas — hallid, ilmetud, puised — soldatid! Nad ei tahtnud tulla. Nende mina tõrkus. Issand jumal, mis on selle hirmsa eksituse põhjus? Kus on nende segaduste algus? Või on sellega samuti nagu tuntud katses kukega? Kuke pea pannakse lauale — ta peksab tiibadega ja rabeleb. Tõmmake tal aga kriidiga noka juurest joon üle laua, ja ta usub, et on kinni seotud, ning kükitab liikumatult, silmad pungis, mingist üleloomulikust hirmust halvatud.

Romašov läks voodi juurde ja viskas pikali.

«Mis mul siis niisugusel juhul üle jääb?» küsis ta endalt karmilt, peaaegu vihaselt. «Jah, mis pean ma tegema? Sõjaväeteenistusest lahkuma? Aga mida sa ka tead? Mida sa üldse oskad? Esiti pansion, siis kadetikorpus, sõjakool, kinnine ohvitserielu... Oled sa kunagi võidelnud, viletsust maitsnud? Ei, sulle on kõik ette-taha ära tehtud, oled elanud nagu pansionipreili teadmises, et prantssaiad puu otsas kasvavad. Proovi sa minna. Sind nokitakse surnuks, sa jood enda põhja, komistad juba esimesel sammul teel iseseisvasse ellu. Pea. Kes neist ohvitseridest, keda sa tunnend, on vabatahtlikult teenistusest lahkunud? Ei keegi. Kõik hoiavad kümne küünega oma ohvitseriseisusest kinni, sest et nad millekski muuks ei kõlba, midagi ei oska. Ja kui lähevadki, siis kõnnivad hiljem, võidunud müts näpus: «Olge nõnda helde... heast perekonnast vene ohvitser... kas mõistate...» Ah, mis küll teha! Mis küll teha!...»

«Vahialune, vahialune!» helises akna all selge naisehää.

Romašov kargas voodist ning sööstis akna juurde. Väljas seisis Šurotška. Ta varjas kätega valguse eest silmi, vajutas oma naerva, värske näo vastu aknaklaasi ja venitas laulva häälega:

«A-andke vaesele va-angile midagi...»

Romašov tahtis juba aknakäepidemest kinni haarata, kui meenus, et topeltaken oli veel ees. Ja siis, mingis ootamatus uljusepuhangus tõmbas ta akent robinal enda poole. See andis järele ja paiskus raginal valla, puistates Romašovile lupja ja kuivanud kitipuru krae vahele. Jahe,

värske õhk, täis õrna, peent ja lustakat valgete toominate aroomi tulvas tuppa.

«Vaata nii! Nii tuleb väljapääsu otsida!» kisendas naerev, juubeldav hää Romašovi põues.

«Romotška! Sõge inimene! Mis te ometi teete?»

Ta võttis naise väikese, pruunis kindas käe, mis läbi akna tuppa sirutus, ja tõstis julgelt huultele, suudles esiti käeselga, siis väikest õnarust randme juures, ülalpool nõõpe.

Ta polnud seda kunagi teinud, kuid naine ei puigelnud, otsekui alateadlikult allus ta sellele vaimustatud uljusepuhangule, mis Romašovis ootamatult lõkkele oli löönud, silmitses meest imestusega ja ainult naeratas kohmetult.

«Aleksandra Petrovna! Kuidas teid tänada? Armas!»

«Romotška, mis teiega ometi on? Mis teid nii rõõmustab?» küsis ta naerdes ning uudistas ise ikka veel üksisilmi Romašovi. «Teie silmad säravad. Oodake, tõin teile kui vahialusele natuke söögipoolist. Meil olid täna oivalised õunapirukad, nii magusad, et... Stepan, tooge ometi korv siia.»

Romašov vaatas teda säraval, armunud pilgul ega lasknud ta kätt lahti — ka nüüd ei avaldanud naine vastupanu — ja kõneles kiirustades:

«Ah, kui te teaksite, mis ma terve tänase hommiku mõtlesin... Kui te ainult teaksite! Aga sellest hiljem...»

«Jah, hiljem... Sealt tuleb mu abikaasa ja käskija... Laske käsi lahti. Kui veider te täna olete, Juri Aleksejevitš. Kohe justkui kenamaks läinud.»

Akna juurde astus Nikolajev. Ta oli pahase näoga ega teretanud Romašovi kuigi lahkelt.

«Tule nüüd, Šurotška, tule juba,» kiirustas ta naist. «See on jumal teab mis... Olete mõlemad lihtsalt põrunud. Mis siis, kui komandör teada saab! Teie olete ju arestis. Elage hästi, Romašov. Astuge sisse.»

«Tulge jah, Juri Aleksejevitš,» kordas ka Šurotška.

Ta astus akna juurest eemale, kuid tuli kohe tagasi ja sosistas kiiresti:

«Kuulge, Romotška: tõega, ärge meid unustage. Ainuke inimene, kelles ma näen sõpra, olete teie. Kas kuulete? Ärge ainult jollitage mind niisuguste lambasilma-

dega. Muidu ei taha ma teid nähagi. Palun, Romotška, ärge arvake endast teab mida. Teie pole veel kellegi mees.»

VII

Kella poole nelja paiku tuli Romašovi juurde polgu adjutant, leitnant Fedorovski. See oli pikakasvuline ja nagu polgu daamid tähendasid — esinduslik noormees, kalkide silmade ja õlgadeni ulatuvate vurrudega. Tema olek oli rõhutatult viisakas, nooremate ohvitseridega käitus ta väga ametlikult, ei sõbrutsenud kellegagi ning oli oma ametiseisundist ülimalt heas arvamises. Roodukomandörid otsisid tema soosingut.

Tuppa astudes mõotis ta kissis silmi põgusal pilgul Romašovi kehva elamist. Alamleitnant, kes parajasti voodis lamas, kargas kähku püsti ning hakkas punastades kiiruga kuuenööpi kinni panema.

«Tulen polgukomandöri käsul,» lausus Fedorovski kuivalt. «Võtke vaevaks riidesse panna, tulete minuga kaasa.»

«Vabandage... otsekohe... Kas riietus tavaline? Andstage, olen siin koduselt.»

«Palun-palun, ei maksa häbeneda. Riietuge eeskirjade kohaselt. Kui lubate, ma istun?»

«Oo, vabandage. Olge lahke. Soovite ehk teed?» kogeles Romašov kiirustades.

«Ei, tänan. Tehke rutem, palun.»

Ta istus toolile, ilma et üleriideid ja kindaid ära oleks võtnud, ja istus seal kangelt ning kivistunud näoga, käsi mõõgapidemel, kuni Romašov, ähmi täis, asja ees, teist taga sahmerdades ja oma määrdunud särki häbenedes, riidesse pani.

«Ega te ei tea, mis pärast mind kutsutakse?»

Adjutant kehtas õlgu.

«Imelik küsimus. Kust mina seda tean? Kahtlemata peaks teil endal see asi paremini teada olema... Valmis? Soovitan kinnitada mõõgarihm paguni alt, mitte pealt. Te ju teate, et polgukomandör seda ei salli. Vaat nii... Noh, sõidame.»

Värava ees ootas vanker kahe suure ning rammusa polgu hobusega. Ohvitserid istusid peale ja sõitsid minema. Viisakusest püüdis Romašov külitada istuda, et adju-

tandile rohkem ruumi jääks, too ei paistnud aga seda märkavat. Teel tuli neile vastu Vetkin. Nad tervitasid adjutantiga vastastikku, kuid samas andis ta adjutandi selja taga Romašovile, kes tagasi vaatas, erilise, kirjeldamatult koomilise käeliigutusega märku, otsekui öeldes: «Noh, vennas, kas veetakse kohtu ette?»

Vastu tuli veel teisigi ohvitseri. Ühed vaatasid Romašovi uudishimulikult, teised imestusega, mõned lausa pilkavalt, nii et ta nende pilkude all tahtmatult kõssi vajus.

Polkovnik Šulgovitš ei võtnud Romašovi kohe jutule: tema kabinetis oli keegi sees. Tuli oodata poolhämarias eestois, kus lõhnas õunte, naftaliini, värskelt poleeritud mööbli ja veel millegi iseäraliku järele; see polnud eba-meeldiv, nõnda lõhnavad rõivad ning esemed jõukates, korralikkudes saksa perekondades. Eestois tammudes vaatas Romašov end mitu korda heledas saarepuust raamis seinapeeglist ning iga kord paistis nagu talle eemaletõukavalt kahvatu, inetu ja kuidagi ebaloosulik, mundrikuub liiga kulunud ja pagunid ülearu kortsus.

Esiti kostis kabinetist üksnes komandöri madalat, üheetoonilist bassi. Sõnadest ei saanud aru, aga vihase, kõmiseva häälekõla järgi võis aimata, et seal on tõsi taga, et keegi saab kõvasti võtta. Nii kestis see minutit viis. Siis jäi Šulgovitš järsku vait; kostis teine, värisev, anuv hää ja äkki, pärast lühikest pausi, kuulis Romašov selgesti järgmisi, äärmiselt kõrke, vihaseid ning põlglikke sõnu:

«Mis te ajate mulle puru silma? Lapsed? Naine? Sülitatan teie laste peale! Enne kui neid endale soetada, peaksite mõtlema, millega neid toita. Mis? Ahaa, või vabandage, härra polkovnik. Polkovnikuhärral pole siin midagi vabandada. Teate küll, kapten, et kui polkovnikuhärra teid nüüd kohtusse ei anna, siis teeb ta teenistus-alase kuriteo. Mi-i-is? Suvatsege suu pidada! Mitte eksitus, vaid kuritegu. Teie koht pole polgus, vaid teate isegi, kus. Mis?»

Jälle pinises arglik, anuv hää, nõnda kaeblikult, nagu poleks selles enam midagi inimlikku. «Jumal küll, mis see ometi on?» mõtles Romašov, kes otsekui naelutatult peegli ees seisis ja ainiti oma kahvatut nägu vaatas, ilma seda ometi nägemata; sealjuures oli tal tunne, nagu väri-seks süda ja tahaks lõhkeda. «Jumal küll, kui hirmus!...»

Kaeblik hää! kõneles üpris kaua. Kui ta lõpetas, kõmises jälle komandöri sügav bass, kuid nüüd juba pehmemalt ja rahulikumalt, nagu oleks Šulgovitši viha kisenamisega lahtunud ning tema võimuiha teise alandust nähes rahuldust leidnud:

«Hea küll. Viimast korda. Aga pidage meeles, see on vii-ma-ne kord. Kuulsite? Kirjutage see oma punasele joodikuninale. Kui ma veel kord peaksin kuulma, et te pummeldate... Mis? Hea küll, hea küll, tean teie lubadusi. Et rood ülevaatuse ajaks tipp-topp korras oleks! Kah mul rood, l...! Nädala pärast tulen ja vaatan ise järele... Noh ja siis, minu nõuanne on järgmine: makske kõigepealt soldatitele rahad välja ja tehke paberid korda. Kuulsite? Et juba homseks kõik klaar oleks. Kuidas? Aga mis see mulle korda läheb? Kas või sünnitage... Seda korda, kapten, on jutul lõpp. Rohkem ma teid kinni ei pea. Mul on au...»

Kabinetis hakkas keegi kõhklevalt kobistama ja saabaste kriuksudes kikivarvul ukse poole liikuma. Kuid samas peatas teda komandöri hää! mis sedapuhku koguni ülemäära karmilt kõlas, ilmselt et mitte järeleandlikuna näida:

«Pea, tule korraks siia, sa hobuse unenägu... Jooksed nüüd muidugi jälle juudi juurde, ah? Veksleid tegema? Äh, sina oinas, oinas, oinapea... Näh, võta, susi sind söögu. Üks, kaks... sada, kaks, kolm, neli... Kolm-sada. Rohkem ei ole. Kui saad, maksad tagasi. Ptüi, mis jõledust te teete, kapten!» möirgas polkovnik täiest kõrist järk-järgult häält paisutades. «Seda ei luba ma kunagi! See on alatus!... Aga nüüd marss, marss, marss! Kuradile, kuradile. Minu lugupidamine!...»

Eestuppa astus väike kapten Svetovidov, üleni punane, higipiisad ninal ja meeukohtadel, kohmetu, segipaisatud näoga. Paremat kätt hoidis ta taskus ja krabistas kramp-likult uusi paberrahasid. Romašovi nähes tippis ta kiiresti ligemale, kihistas ebaloomulikult ja albilt ning pigistas oma kuuma, niiske, väriseva käega alamleitnandi sõrmi. Tema silmad vilasid pingsalt ja häbelikult ringi ning samal ajal otsekui kompasid Romašovi: kas kuulis või ei kuulnud?

«Marus! Nagu tiiger!» sosistas ta teeseldud uljusega, kabineti ukse poole noogutades. «Kuid pole viga!» Sveto-

vidov lõi ruttu ja närviliselt paar korda risti ette. «Pole viga. Tänu jumalale, tänu jumalale!»

«Bon-da-ren-ko!» hõikas polgukomandör teispool seinale. Kohe tungis ta vägev häälekõla igasse nurka, pan-nes eestoa õhukese vaheseina lausa vappuma. Ta ei kasu-tanud ilmaski kella, lootes üksnes oma ebatavalisele kõrile. «Bondarenko! Kes seal veel on, tulgu sisse!»

«Nagu lõvi,» sosistas Svetovidov virila muigega. «Hüvasti, leitnant. Head leili.»

Uksest lipsas välja tentsik — tüüpiline komandöri tentsik pühaliksiivutu näo ja õlitatud juukselahuga, valged puuvillased kindad käes. Alamleitnandile häbitult otse näkku põrnitsedes lausus ta aupaklikul toonil, samal ajal koguni veidi silmi vidutades:

«Tema kõrgeausus laseb teie kõrgeausust paluda.»

Külg Romašovi poole, avas ta kabineti ukse ja taga-nes teed andes kõrvale. Romašov astus sisse.

Polkovnik Šulgovitš istus laua taga uksest kurakätt nurgas. Seljas oli tal hall kuub, mille alt paistis oiuline, pimestavalt valge pesu. Lihavad punased käed lebasid puust tugitooli käepidemetel. Lai rauganägu lühikese halli harjasjuukse ning valge kitsehabemega oli tusane ja kalk. Heledad luitunud silmad põrnitsesid vaenulikult. Alamleitnandi kummardusele vastas ta vaevumärgatava peanikutusega. Äkki märkas Romašov tema kõrvas hõbedast poolkuud ristiga ja mõtles: «Seda kõrvarõngast pole ma ju varem tähelegi pannud.»

«See ei ole ilus,» alustas komandör põriseval bassihää-
lel, mis näis tulevat otse kõhukoopast, ja pidas seejärel pika pausi. «Häbenegi!» jätkas ta häält paisutades. «Vae-
valt aasta teenistuses ja juba hakkate vigurit viskama. Mul on küllalt põhjust rahulolematuseks. Ütelge, olge lahke, mis see peab tähendama? Polgukomandör teeb talle märkuse ja tema, tühipaljas lipnik, lipujunkur, võtab julguse mingi lobaga välja tulla. Korralagedus!» müris-
tas polkovnik järsku nii kõrvulukustavalt, et Romašov võpatas. «Kõlvatus! Jama!»

Romašov vaatas süngelt kõrvale ja talle tundus, et maailmas pole niisugust jõudu, mis paneks teda polkovni-
kule otsa vaatama. «Kus mu Mina on!» sähvatas äkki pilkav mõte. «Seisa valvel ja pea suu, see on su kohus.»

«Missugusel viisil see minuni on jõudnud, seda ma

teile rääkima ei hakka, aga tean päris kindlatest allikatest, et te joote. See on tülgestav. Poisike, kollanokk, alles koolipingist tulnud, ja purjutab klubis nagu viimane kingsepasell. Jah, mu armas, mina tean kõik; minu eest ei jää miski varjule. Mina tean niisuguseid asju, millest teil aimugi ei ole. Mis seal ikka, kui tahate allamäge minna — laske käia! Aga ma ütlen teile viimast korda: mõtelge mu sõnade üle järele. See on ikka nii, mu sõber: alguses klaasike, siis teine, ja pärast, kae, lõpetatakse oma päevad kuskil aia ääres. Kirjutage see endale kõrva taha. Siis, ärge unustage: me oleme küll kannatlikud, kuid ka ingli kannatus võib ükskord katkeda... Vaadake ette, ärge viige meid äärmusteni. Teie olete üksi, ohvitserkond, see on aga nagu ühine pere. Tähendab alati võib ka nõnda... sabast kinni ja perest välja.»

«Ma seisan, ma vaikin,» mõtles Romašov masendatult, ise ainiti polkovniku kõrvarõngast jälgides. «Aga peaksin ütleva, et ega ma sellest perekonnast suuremat ei hooli, et olen või praegu valmis lahkuma ja erru minema. Kas ütelda? Jätkub mul selleks julgust?»

Jälle võpatas Romašovi süda ja hakkas kõvemini põksuma, ta tegi isegi huultega mingi jõuetu liigutuse ja neelatas, kuid jäi endistviisi liikumatuks.

«Ja teie käitumine üldse...» jätkas Šulgovitš halastamatult. «Mineval aastal näiteks, te ei olnud veel aastatki teeninud, kui juba palusite puhkust. Rääkisite midagi, et ema olevat haige, näitasite mingit kirja... Mis seal ikka, ei söanda, mõistate — ei söanda oma ohvitseri sõnades kahelda. Kui ütlete, et ema — olgu siis ema. Mis seal ikka, juhtub. Aga vaadake — niisugused asjad kuhjuvad, ja mõistate...»

Romašov tundis juba tükk aega, kuidas ta parem põlv algul vaevumärgatavalt, siis ikka rohkem ja rohkem võibsema hakkas. Viimaks läks see tahtmatu, närvlik võbin nii ägedaks, et terve keha vabises. See oli väga piinlik ja väga ebameeldiv ja Romašov mõtles häbiga, et Šulgovitš võib pidada seda hirmuvärinaks. Kui polkovnik aga emast rääkima hakkas, tõusis Romašovile pähe kuum, uimastav laine ja sedamaid oli võbin kadunud. Esimest korda tõstis ta pilgu, põrnitsedes vihaselt ja — nagu talle endale tundus — kindla, trotsiva ilmega Šulgovitši ninajuurt ning otsekohe lammutas see pilk tohutu auastmete

redeli, mis väikest alluvat kõikvõimsast ülemusest lahutas. Terve tuba mattus järsku hägusse, nagu oleks eesriided ette tõmmatud. Komandöri mahlakas hääl vajus mingisse hääletusse sügavusse. Saabus hetk täis koletut vaikust ja pimedust — ei ainsatki mõtet, ei tahet, ei mingeid väliseid muljeid peale kohutava teadmise, et nüüd sama, otsemaid, juhtub midagi totrat, parandamatut, hirmsat. «Kohe löön teda», sosistas äkki imelik, otsekui võõras hääl Romašovile kõrva ja Romašov pööras aeglaselt pilgu suurele lihavale vanainimesepõsele ja hõbedasele, risti ja poolkuuga kõrvarõngale.

Siis, ise seda veel mõistmata, nägi ta nagu läbi une, et Šulgovitši silmis vilksatas vaheldumisi imestus, hirm, ärevus, kaastunne... Meeletu, võitmatu tung, mis nii ähvardavalt ja jõuliselt Romašovi hinge vallutas, oli järsku kadunud, haihtus, vajus olematusse. Romašov ärkas nagu unest, tõmbas sügavasti ja pikalt hinge. Kõik oli tema silmis jälle lihtne ja igapäevane. Šulgovitš pakkus talle kiirustades istet ning lausus ootamatu, jämeda võitu hellusega:

«Pagana pihta, olete teie aga õrnake... Istuge siis ometi, kurat teid võtku! Nojah... niisugused te olete kõik. Põrnitsete mind nagu mõnd elukat. Et karjub päale vanatoi, aga kasu pole midagi, kurat temaga. Aga mina ütlen,» sügav hääl värises soojalt ja erutatult, «mina ütlen, mu armas, et ma hoian teid kõiki nagu oma lapsi, jumala eest. Arvate, et ma teie pärast ei kannata? Ei valuta südant? Ah, härrased, härrased, te ei saa minust aru. Noh, hüva, läksin natuke ägedaks, pingutasin üle, aga maksab siis seda vanale mehele pahaks panna? E-eh, noorus! Olgu pealegi — teeme rahu. Käsi selle peale. Ja läki lõunale.»

Romašov kummardas vaikides ja surus pakutud suurt, lihavat ning külma kätt. Solvumine oli üle läinud, kuid sellest polnud sugugi kergem.

Pärast täna hommikusi suuri ja uhkeid mõtteid tundis ta ennast taas väikese, viletsa, kahvatu koolipoisina, mingi vastumeelse, ara ja hüljatud poisipõngerjana ja see üleminek oli alandav. Sellepärast mõtles Romašov, kui ta polkovniku järel söögituppa läks, harjunud kombel endast kolmandas isikus.

«Süged muremõtted varjutasid ta laupa.»

Šulgovitš oli lastetu. Lõunasöögile ilmus tema naine, suur, täidlane, tähtis ja sõnakehv, lühikese kaela ning mitmekordse lõuaga daam. Näpitsprillidest ja kõrgist pilgust hoolima oli ta nagu lihtsakoeline ning jättis mulje, nagu oleks see kiiruga, justkui muuseas taignast valmis küpsetatud ja rosinad silmadeks pistetud. Tema kannul komberdas jalgu lohistades polkovniku igivana ema, väike ja kurt, kuid muidu veel üsna käbe, kihvtine ja võimukas eidekrõbi. Ta uuris Romašovi üle prillide alt üles õige üksikasjalikult ja ülbelt ning torkas siis oma väikese, kuivetanud, kõõlusekimpu meenutava käe tollele suudlemiseks otse nina alla. Siis pöördus ta polkovniku poole ja küsis niisuguse tooniga, nagu poleks peale nende kahe kedagi toas viibinud:

«Kes see niisugune on? Seda ma ei tunnegi.»

Šulgovitš pani käed suu ette torru ja karjus eidele otse kõrva:

«Alamleitnant Romašov, mamma. Väga hea ohvitser... esimese rea mees ja tubli poiss... kadetikorpusel... Ah jaa!» meenus talle korraga. «Teie, alamleitnant, olete vist Pensa kandist nagu meiegi?»

«Just nii, härra polkovnik, Pensast jah.»

«Nojah, nojah... Nüüd tuleb meelde. Me oleme ju ühekandi mehed. Narovtšati kreis, kui ma ei eksin?»

«Just nii. Narovtšat.»

«No neh... Kuidas ma küll ära unustasin. Narovtšat — päris meie lähedalt. Meie oleme jälle insarskilased. Mamma!» pasundas ta jälle emale kõrva, «alamleitnant Romašov on kah Pensa ligidalt!... Narovtšatist!... Meie kandi mees!...»

«Ah-aa!» eideke kergitas, paljutähendavalt kulme. «Nii, nii, nii... See'p see on... Tähendab teie olete siis Sergei Petrovitš Šiškini pojuke?»

«Mamma! Eksitus! Alamleitnant on Romašov, mitte Šiškin!...»

«Just, just, just... Seda ma räägin... Sergei Petrovitšit ma ju ei tundnud... Ainult kuulnud olen. Pjotr Petrovitšit jälle sai päris tihti nähtud. Mõisad olid vaata et päris kõrvuti. Väga, väga meeldiv, noormees... Kiiduväärt.»

«Noh, nüüd ei saa enam pidama, vana lobamokk,» lausus polkovnik vaikselt, rohmaka südamlikkusega.

«Istuge, alamleitnant... Leitnant Fedorovski!» hõikas ta eesruumi. «Lõpetage ja tulge viina võtma!...»

Söögituppa astus kiirel sammul adjutant, kes, nagu paljudes polkudes kombeks, alati komandöri pool lõunat sõi. Julgelt kannuseid kõlistades astus ta kõrvalseisva fajansslauakese juurde, kus ootas suupiste, valas endale viina, jõi selle pikkamööda ära ning võttis suupistet peale. Romašov tundis tema vastu kadedust ja mingit naeruväärset, tõntsi lugupidamist.

«Aga teie?» küsis Šulgovitš. «Kas soovite napsi?»

«Ei. Täna alandlikult. Nagu ei hooli,» vastas Romašov kõlatult ning kõhatas.

«Noh, to-re on. See on kena. Soovitan ka edaspidi nõnda.»

Lõunasöök oli rammus ja isuäratav. Nähtavasti oli lasteta polkovnikupaar ihu ja hingega süütutele söögi-mõnudele andunud. Lauale kanti aromaadne värske aedviljasupp, praetud latikad tatrapudruga ning rasvane pardipraad spargliga. Vaagnate vahel seisis kolm pudelit — valge ja punane vein ning madeira — kõikidest pudelitest oli küll juba võetud ja nad olid hõbedaste korkidega uuesti suletud, kuid kõik olid head, kallid välismaa sordid. Polkovnik sõi isukalt — nagu oleks hiljutine vihahoog söögiisu soodustanud — ja nii kaunilt, et mõnus oli vaadata. Sealjuures lõbustas ta seltskonda armastusväärsete ja jämedavõitu naljadega. Kui sparglit ringi pakuti, pistis ta lumivalge, targeldatud salvräti sügavamale krae vahele ning kuulutas lõbusalt:

«Kui mina tsaar oleksin, sööksin alati ainult sparglit!»

Aga enne, kala puhul, ei pidanud ta vastu ning käratas Romašovile ülemuslikult:

«Alamleitnant! Olge nii hea ja pange nuga kõrvale. Kala ning kotlette süüakse ainult kahvliga. Ei ole ilus-s! Ohvitser peab lauakombeid tundma. Iga ohvitseri võidakse keiserlikku lauda kutsuda. Pidage seda meeles.»

Romašovil oli lõunalauas äärmiselt ebamugav ja piinlik istuda; ta ei teadnud, kuhu käsi panna, hoidis neid enamalt jaolt laua all ning püüdis laudlina narmaste kallal. Ta oli ammugi võõrdunud korralikust perekonnaelust, ilusast ning mugavast mööblist ja lauakommetest. Kogu aeg vaevas üks ja seesama mõte: «See on ju vastik, see johtub mu nõrkusest ja argusest, et ma ei võinud, ei

söandanud sellest alandavast lõunasöögist ära ütelda. Kohe tõusen, teen kõikidele kummarduse ja lähen. Mõtelgu, mis tahavad. Ta ei saa mind ometi ära süüa? Võtta minult hinge, mõtteid, teadvust? Kas minna?» Jälle tundis ta, kuidas süda arglikult seisma jäi, nagu seesmisest erutusest kahyatuks tõmbus — ning mõistis pahameelega, et ei suuda seda teha.

Õhtu oli juba käes, kui kohvi pakuti. Viltused punased päikesekiired tungisid tuppa ning puistasid tumedatele tapeetidele, laudlinale, kristallile ning lõunatajate nägudele vaskseid laiike. Kõik jäid selle kauni õhtutunni nukrast võlust kuidagi sõnakehvaks.

«Kui ma veel lipnik olin,» alustas järsku Šulgovitš, «oli meil brigaadikomandöriks kindral Fofanov. «Armas vanamees, vapper ohvitser, aga peaaegu kantonist. Mäletan selgesti, kuidas ta ülevaatusel trummilööja juurde astus — trummipõrinat armastas ta väga — ning sellele ütles: «Noh, sõber, mängi nüüd mulle midagi kurvameelset.» Nõnda. Seesama kindral läks, kui tal külalised olid, alati kella üheteistkümne ajal voodisse. Pöördub külaliste poole ja ütleb: «Noh, härrased, sööge, jooge ja lõbutsege, mina lähen Neptuni kaissu.» «Te mõtlete Morfeust, kõrgeausus?» arvavad külalised. «Äh, kama kõik: üks mine-raloogia puha...» Mina teen samuti,» Šulgovitš tõusis ja pani salvräti tooli seljatoele. «Lähen ka Neptuni kaissu. Olete vabad, härrad ohvitserid.»

Ohvitserid tõusid ja andsid au.

«Tema peenelõikelistel huultel mängles kibe, irooni-line naeratus,» mõtles Romašov, kuid see jäi paljalt mõtteks, sest tegelikult oli ta nagu sel silmapilgul kahvatu, haletsusväärne ja inetult aupaklik.

Jälle astus Romašov kodu poole, tundes end üksildase, mureliku ja abituna mingis võõras, pimedas ning vaenulikus paigas. Jälle leegitses läänekaare paksudes sinkjas-hallides pilverüngastes punakollane ehapuna ning jälle viirastus Romašovile kaugel silmapiiri taga, eemal majadest ja põldudest imekaunis unistustelinn, kus elu on täis ilu, õnne ja veetlust.

Tänavatel tõmbus kiiresti pimedaks. Maanteel jooksid käratsevad juudi lapsed. Kuskilt risuhunnikute vahelt, väravatagusest aiasügavusest kostis helisevat naisenaeru, see helises katkematult ja erutavalt, selles väreles mingi

palav, ürgne ja meelas rõõm, nõnda heliseb see ainult varakevadeti. Ning koos vaikse, mõtliku nukrusega tärkasid Romašovi hinges kummalised, kauged mälestused, oli kahju olemata jäänud õnnest ning veel palju-palju kaunimatest kevadetest, mis enam ial ei kordu. Südames aga väreles alles ebamäärane, kuid uimastavalt magus tulevase armastuse eelaimus...

Kui ta koju jõudis, leidis ta Hainani tema pimedast kambrikesest Puškini kuju eest. Suur luuletaja oli üleni õliga kokku määratud ning tema ees põles küünal, mis heitis varje ta läikivale ninale, paksudele huultele ning soonilisele kaelale. Hainan ise istus türklase kombel kolmel lauatuکیل, mis tal voodi aset täitsid, õõtsutas end edasi-tagasi ja pomises laulval häälel midagi monotoonset ja venivat.

«Hainan!» hõikas Romašov.

Tentsik võpatas, kargas püsti ja võttis valveseisangu. Tema näost paistis hirm ja segadus.

«Alla?» küsis Romašov sõbralikult.

Tšeremissi habemeta poisikesesuu venis laiale naeratusele, millest ta suurepäraseid hambad küünlavalgel särama löid.

«Alla, teie kõrgeausus!»

«No, no, no... Istu peale, istu.» Romašov patsutas tentsikule lahkelt õlale. «Sest ei ole midagi, Hainan, sul on oma alla, minul oma. Üks alla ta puha ja nii on see, vennas, iga inimesega.»

«Hea Hainan,» mõtles alamleitnant tuppa minnes. «Aga mina ei julge tal isegi kätt suruda: jah, ei saa, ei julge. Oh, kurat! Täna peale tuleb ise hakata ennast riidesse panema ja lahti võtma. On sigadus sundida teist inimest seda enda eest tegema.»

Sel õhtul ta klubisse ei läinud, vaid võttis sahtlist paksu joonelise kaustiku, mis lehekülgede viisi oli täidetud peene, ebaühtlase käekirjaga, ja kirjutas hilise ööni. See oli arvult kolmas Romašovi seipitsetud jutustus, mis kandis pealkirja: «Viimane, saatuslik debüüt.» Alamleitnant ise häbenes oma kirjatööd ega oleks sellest mingi hinna eest ühelegi hingelisele iitsatanud.

Linna serva, raudtee taha, niinimetatud karjamaale hakati alles praegu polgu jaoks kasarmuid ehitama, kuni nende valmimiseni aga asus polk kõigi oma asutustega erakorterites. Ohvitseride klubi paiknes väikeses ühekorruselises majas, mis koosnes kahest täisnurga all liituvast tiivast: pikemas, tänavapoolses osas olid tantsusaal ja võõrastetuba, lühemas, akendega risuse hoovi poole olid söögituba, köök ja «numbritoad» sissesõitnud ohvitseridele. Mõlemaid pooli ühendas midagi kitsa, käänulise ja sopilise koridori taolist, mis ustega oli osadeks jaotatud — sel moel saadi terve rida tillukesi toapugerikke, mida kasutati puhvetiruumiks, piljardi- ja kaardimängu toaks, eeskojaks ning daamide tualetiks. Kuna kõik need ruumid peale söögitoa harilikult kasutamata seisisid ja neid kunagi ei tuulutatud, oli õhk seal niiske ja läppunud, sellega segunes veel iseäralik vanade, tolmunud mööblikatete lõhn.

Romašov jõudis klubisse kella üheksa paiku. Viis-kuus vallalist ohvitseri olid juba kohal, kuid daamid polnud veel saabunud. Need püüdsid juba vanast ajast üksteist hea tooni tundmises üle trumbata, hea toon aga ei lubanud endast lugupidaval daamil esimeste hulgas ballile ilmuda. Pillimehed istusid juba oma kohtadel klaasrõdul, mida suur tugematute ruutudega aken saaliga ühendas. Saali seintel akendevahelistes tühemikes olid kolmeharulised küünlajalad põlevate küünaldega, laest rippus võbelevate kristallripatsitega kroonlühter. Heleda valgustuse tõttu tundus see suur, lagedate valgete seinte, korytoolide ja tüllkardinatega ruum eriti kõledana.

Piljarditoas mängisid mõlemad pataljoni adjutandid, leitnandid Bek Agamalov ja Olizar, keda polgus kõik krahv Olizariks kutsusid, viie kuuliga õlle peale. Olizar — pikk, kuivetu, õlitatud ja lakutud noor rauk, habemeta, kuid kortsulise ja keigarliku näolapiga, pildus kogu aeg kõiksugu teravmeelsusi. Bek Agamalov kaotas ja oli vihane. Nende mängu jälgis aknalaua istudes staabikapten Leštšenko, neljakümne viie aastane tusane mees, kelle paljas nägemine masenduse peale tõi; kõik tema näos ja hoiakus oli lootusetus melanhoolias allapoole rippu: pikk lihav punane ja juba närbunud nina oli kongus nagu

piprakaun; kaks peenikest tumepruuni vurruniiti tolknesid lõuani alla; silmakulmud langesid ninajuurelt meelekoh-tadele ning andsid silmadele päästmatult nutuse ilme, isegi kulunud kuub rippus ta längus õlgade ning õõnsa rinnakorvi ümber nagu riidevarnas. Leštšenko ei tarvitanud vägijooke, ei mänginud kaarte ja isegi ei suitsetanud. Kuid talle pakkus kummalist, täiesti seletamatut lõbu passida kaardilauas või piljarditoas mängijate selja taga, või siis söögisaalis, kui seal iseäranis pidutseti. Ta istus seal tundide viisi, vaikiv ja kurvameelne, ega lausunud sõnagi. Polgus olid kõik sellega nõnda harjunud, et mäng ja jook-ming nagu hästi sobidagi ei tahtnud, kui vaikivat Leštšenko klubis ei olnud.

Romašov teretas kolme ohvitseri ning istus Leštšenko kõrvale, kes viisakalt ruumi tegi, sügavasti ohkas ning kurbade, ustavate koerasilmadega noorele ohvitserile otsa vaatas.

«Kuidas Marja Viktorovna käsi käib?» küsis Romašov meelega liiga valjusti ning pisut üleolevalt, nagu on kom-beks kõnelda kurtide ja nürimeelsetega. Kõik polgu ohvit-serid, isegi lipnikud rääkisid Leštšenkoga nõnda.

«Täna, kullake,» vastas Leštšenko sügavasti ohates. «Tema närvid, muidugi... Mis parata, aeg on niisugune.»

«Miks te oma abikaasaga koos ei tulnud? Või ei kavat-segi Marja Viktorovna täna siia tulla?»

«Ei. Kuidas siis. Tuleb küll. Muidugi tuleb, kullake. Ainult, vaadake, üüritõllas ei olnud ruumi. Nad üürisid Raissa Aleksandrovnaga kahe peale tõlla, noh ja siis, võite isegi arvata, ütlesid mulle: «Sul saapad porised, määrid meie kleidid ära.»

«Rist keskel! Peenike töö. Võta kuul kotist välja, Bek!» hüüdis Olizar.

«Löö enne sisse, küll mina juba välja võtan,» vastas Bek Agamalov turtsakalt.

Leštšenko toppis oma pruunid vuntsiotsad suhu ja mä-lus neid keskendunud ilmel.

«Juri Alekseitš, kullake, mul on teile üks palve,» ütles ta paluvalt ja viivitades. «Teie olete ju täna tantsujuht?»

«Jah. Määrasid, susi neid söögu. Keerutasin küll polgu adjutandi ees, nagu vähegi oskasin, tahtsin ennast koguni haigeks teha. Aga saab siis sellega rääkida? Ütleb, toogu ma arstitõend.»

«Sellepärast tahtsingi teid paluda, kullake,» jätkas Leštšenko härdalt. «Olgu kuidas on, hoolitsege selle eest, et ta väga istuma ei jääks. Teate, palun teid sõbramehe poolest.»

«Marja Viktorovna või?»

«Nojah. Ma väga palun.»

«Kollane dublee nurka,» tellis Bek Agamalov. «Nagu apteegis, küll näete.»

Oma lühiduse tõttu oli tal ebamugav mängida ja ta pidi kõhuli üle piljardilaua küünitama. Pingutusest valgus tal veri näkku ning otsaesisele paisus kaks suurt soont, mis ninajuurel v-kujuliselt ühinesid.

«Võta näpust!» irvitas Olizar enesekindlalt. «Sellega ei tule minagi toime!»

Agamalovi piljardikepp kraapsas küll korraks kuuli, kuid see ei liikunud paigast.

«Mööda!» karjus Olizar rõõmsalt ja tantsis kankaani ümber piljardilaua. «Kui magad sa, kas norskad ka, mu ingel?»

Agamalov pörutas kepi jämedama otsaga vastu põrandat.

«Jäta loba mängu ajal!» käratas ta uuesti silmi välgutades. «Või muidu ma ei mängi!»

«Ära ärritu, mu ingel, veri läheb hapuks. Dublee nurka!»

Romašovi juurde kargas üks korrapidajaid, kes eestuppa valvama oli pandud, et saabuvaid daame üleriiete mahavõtmisel aidata.

«Teie kõrgeausus, proud paluvad teid saali.» Seal jalutasid juba aeglaselt edasi-tagasi kolm äsja saabunud daami, kõik kolm aastates naisterahvad. Kõige vanem neist, majandusülema naine Anna Ivanovna Migunova, pöördus kõrgi peanoogutusega kalgil ning peenutseval toonil, kapriisselt sõnalõppe venitades Romašovi poole:

«Alamleitnant Romaš-oo-ov, laske ajaviiteks midagi mängida. Pa-alume...»

«Kuulen,» Romašov tegi kummarduse ja astus pillimeeste akna juurde. «Zissermann,» hõikas ta orkestri-vanemale, «lase midagi ajaviiteks!»

Läbi lahtise rõduakna lõi mürisema «Elu tsaari eest» avamäng ning küünlaleegid võbisesid selle taktis kaasa.

Daamid hakkasid vähehaaval pärale jõudma. Varem,

veel aasta eest olid Romašovile hirmsasti meeldinud need minutid enne balli algust, kui ta tantsujuhi kohustusi täites eestois saabuvaid daame vastu võttis. Kui salapärased ja võluvad näisid talle naised, kui nad, valgusest, muusikast ning tantsuootusest elevil, lõbusa saginaga oma kasukaid, boasid ning salle maha võtsid. Koos naiste naeru ja heliseva jutuvadaga tungis kitsukesse eeskotta värsket külma õhku, segunedes seal lõhnaõli, puudri ja glasseekinnaste lõhnaga selleks vaevu tajutavaks ning äärmiselt erutavaks aroomiks, mis on iseloomulik kaunitele, hästirõivastatud naistele balli eel. Kui säravad ja armsad tundusid talle nende silmad peeglites, mille ees nad kiiruga oma soengut kohendasid! Nende seelikute kahin kõlas nagu kaunis muusika! Kui õrnad ja hellitlevad olid nende lehvikute, looride ning väikeste käte puudutused!...

Nüüd oli see lumm kadunud ja Romašov teadis, et jäädavalt. Teatava kohmetusega pidi ta endale tunnistama, et paljugi sellest saladuse oreoolist oli pärit halbast prantsuse romaanidest, milles ilmtingimata kirjeldatai, kuidas Gustave ja Armand Vene saatkonna ballile saabudes läbi vestibüüli jalutasid. Nüüd teadis ta, et polgu daamid aastate viisi ühte ja sedasama «nooblit» kleiti kannavad ning iga pidulikuma sündmuse juhuks selle uuendamisega kurja vaeva näevad, kindaid aga bensiniga puhastavad. Naeruväärne ning pretensioonikas näis talle nende ühine nõrkus igasuguste tuttide, lehvide, suurte järeletehtud kalliskivide, sülgede ning lindirohkuse vastu: selles avaldus mingi maitsetu, kodukootud hiilgusejanu. Nad kasutasid rasvast valget ja punast jumestuskreemi, aga nii oskamatult ja paksult, et see tundus lapsikuna: nii mõnegi naise jume oli nende vahendite tarvitamisest omandanud kurjakuulutavalt sinkja varjundi. Kuid kõige ebameeldivam oli Romašovile see, et ta nagu kõik teisedki polgu ohvitserid tundis iga balli, iga kleidi, pea iga edevalt pillatud fraasi telgitaguseid; ta teadis, mis selle taga peitus: haletsusväärne vaesus, püksirihma pingutamine, pisikavalused, keelepeks, vastastikune kadedus, naeruväärne, pentsik maneerlikkus ja lõpuks veel igavad, tülgastavad armulood...

Saabus kapten Talman abikaasaga: mõlemad hästi pikad, pringid; temake õitsva välimusega, lopsakas blon-

diin, tema — tõmmu röövlinäoga mees, alatise köha ning käriseva häälega. Romašov aimas juba ette, et kohe ütleb Talman oma tavalise lause, ja tõesti küsis ta, lastes oma mustlasesilmadel üle saali libiseda:

«Noh, alamleitnant, kas juba lüüakse vinti?»

«Ei, veel mitte. Kõik on söögitoas.»

«Veel mitte? Tead, Sonjake, ma õige... lähen söögituppa — «Invalidi» lehitsema. Kallis Romašov, kantseldage teie teda... vast on seal mõni tants, näiteks kad-rill.»

Siis vupsas eeskotta Lõkatševite pere — terve pesakond keni, naeruhimulisi, pudikeelseid preiliseid eesotsas mammaga, väikese elavaloomulise naisega, kes veel neljakümneaastasenaagi väsimatult tantsu vihtus ja vahetpidamata lapsi ilmale tõi — «teise ja kolmanda kadrilli vahepeal,» nagu rääkis polgu irvhammas Artšakovski.

Preilid hakkasid naerdes ja igauks isemoodi pudikeelles üksteisest üle rääkides Romašovi küsimustega pommitama:

«Mispä-ast te meil pole käinud?»

«Paha, paha, paha!»

«Halb, halb, halb!»

«Paha, paha!»

«Palun teid esimesele kad-illile.»

«Mesdames!... Mesdames!» häälitsetes Romašov, vastu tahtmist armastusväärselt kavaleri teeseldes ja igasse külge kummardusi jagades.

Samal ajal heitis ta kogemata pilgu välisuksele ning silmas läbi klaasi Raissa Aleksandrovna Petersoni kõhna, täidlaste huultega nagu üle kübara heidetud valge rätiku all. Nagu välk oli Romašov võõrastetoas. Kuigi see oli kestnud vaid silmapilgu ja alamleitnant ennast kõigest väest veenda püüdis, et Raissa ei võinud teda märgata, oli ta ometi häiritud; endise armukese pisikestes silmades viirastus talle midagi uut ja rahutukstegevat, midagi julma, tigatedat ja ähvardavat.

Ta läks söögituppa. Sinna oli kogunenud juba palju külalisi, peaaegu kõik kohad pika, vahariidega kaetud laua taga olid kinni. Õhus hõljus sinine suitsuvine. Kõõgist tuli kõrbenud rasva lõhna. Paar-kolm ohvitseridegruppi olid juba söömise ja joomisega ametis. Mõned lugesid ajalehte. Vali ja segane jutukõmin sulas ühte

nugade ja kahvlite klõbina, piljardiplaksude ja köögiukse paukumisega. Esikust puhus külma mööda jalgu.

Romašov otsis üles leitnant Bobetinski ja astus juurde. Bobetinski seisis, käed püksitaskus, laua ääres, õõtsutas end kandadelt varvastele ja kissitas suitsu pärast silmi. Romašov puudutas teda varrukast.

«Mis?» Bobetinski pöördus, võttis kää taskust välja ja hakkas silmi kissitades rafineeritud ilmel oma pikki ruugeid vuntse keerutama, kõõritas sealjuures silmanurgast Romašovi poole ning ajas küünarnuki ette. «Aa-h! See olete teie? Veg-ga rõõmustav...»

Ta rääkis alati seesugusel vigurdaval, teeseldud toonil ja arvas ise, et jäljendab kaardiväeohvitseride kõnema-neeri. Ta oli endast üliheas arvamises, pidas ennast hobuste ja naiste tundjaks, oivaliseks tantsijaks ning sealjuures elegantseks kõrgema seltskonna elupõletajaks, kes oma kahekümne nelja eluaastaga on kohutavalt kogenud ja kõigest tulpinud. Sellepärast hoidis ta õlgu alati kuidagi kramplikult püsti, rääkis vigast prantsuse keelt, tema kõnnak oli lodev ja žestid väsinud ning lõdvad.

«Pjotr Faddejevits, olge nii kena, juhutage täna minu asemel tantsu,» palus Romašov.

«Mais, mon ami!» Bobetinski kergitas õlgu ja kulme ja tegi naiivse näo. «Aga... mu sõbber,» tõlkis ta. «Mispärast siis? Pourquoi? Thõesti, the... kuidas seda nüüd öeldagi?... The üllatate mind!...»

«Kallis sõber, ma palun...»

«Pidage... Esiteks, jätke fhamiljeersused. Mis see tehendab — kallis, nii ja naasugune, et caetera?»

«Pjotr Faddeitš, anun teid... Pea valutab... ja kurk... kohe kuidagi ei saa.»

Romašov palus kaaslast kaua ja tungivalt. Viimaks otsustas ta koguni meelituse appi võtta.

Keegi terves polgus ei oskavat nii ilusasti ja vaheldusrikkalt tantse juhutada kui Pjotr Faddejevits. Pealegi olevat üks daam seda temalt palunud...

«Daam?» Bobetinski nagu võttis hajameelse ja melan-hoolse ilme. «Daam, ütlete te? Mu sõbber, minu aastates...» Ta naeris teeseldud kurbuse ja kibedusega. «Kes on naine? Ha-ha-haa... Une énigme! Noh, olgu siis, olen nõus... Ma olen nõus.»

Ja samasugusel tüdinud toonil lisas ta äkitselt:

«*Mon cher ami*, ega teil äkki ei juhtu olema... kuidas seda nüüd öeldagi... kholm rublat?»

«Kahjuks!...» õhkas Romašov.

«Aga rublat?»

«Mm!...»

«*Désagréable*... Mis parata. Noh, kui nii, siis lähme teeme ühe napsi.»

«Kahju küll, Pjotr Faddejevits, ka võla peale ei anta.»

«Ja-aa-h? Oo, *pauvre enfant*!... Lähme sellegipoolest.» Bobetinski tegi käega hooletu, suuremeelse žesti.

«Mina kostitan.»

Söögitoas oli jutukõmin vahepeal valjemaks paisunud ning kohalolijatele enam huvipakkuva suuna võtnud. Räägiti ohvitseride kahevõitlustest, mis alles hiljaaegu seadusega lubatud olid, ja arvamused läksid lahku.

Kõige sõnakam oli leitnant Artšakovski — üsna kahtlane tüüp, vaata et veel sulgi. Temast kõneldi seljataga, et eraelus enne polku astumist teeninud ta postijaama ülemana ja istunud süüpingis selle eest, et ta ühe posti-poisi rusikaga surnuks löönud.

«Kahevõitlus passib kaardiväkke — igasugu logarditele ja seelikuküttidele, kes nad seal on,» rääkis Artšakovski jämedalt. «Aga meil... Hüva, näiteks mina olen poissmees... oletame, et võtsime koos Vassil Vassiljevits Lipskiga klubis viina ja ma virutasin talle purjus peaga mööda kõrvu. Mis edasi? Kui ta mind kahevõitlusele kut-suda ei taha — aidaa, polgust minema; lubage küsida, millega ta siis oma lapsi toitma hakkab? Otsustab ta kahevõitluse kasuks ja ma kihutan talle kuuli kõhtu — jälle pole lastel midagi hamba alla panna... Igatepidi jama.»

«Seda et... oota... kannata sutike,» katkestas teda vana purjus alampolkovnik Lehh. Ühes käes hoidis ta napsiklaasi, teisega tegi õhus ebakindlaid liigutusi. «Kas sa ka tead, mis asi on mundri au?... See on niisugune asi, vennas, et... Au, see on... Eh, mäletan, misuke lugu meil Temrjuki polgus tuhande kaheksasaja kuuekümne teisel aastal juhtus.»

«Noh, teate, teie lugusid ei jõua keegi ära kuulata,» katkestas Artšakovski hoolimatult. «Teie jutud on kõik ajast ja arust.»

«Seda et, vennas... ah, kui häbematu sa oled... Ise

alles poisike, aga mina, seda et... Ma räägin: oli nisuke lugu...»

«Solvamist võib ainult verrega maha pesta,» sekkus leitnant Bobetinski ülespuhutud toonil kõnelusse, kergitades õlanukke nagu noor kukk.

«Seda et, oli meil lipnik Soluhha,» püüdis Lehh oma lugu jätkata.

Puhvetist ilmus esimese roodu komandör kapten Ossadtši ja astus laua juurde.

«Kuulen, et siin räägitakse kahevõitlustest. Huvitav oleks kuulata,» lausus ta sügava, kõmiseva bassiga, mis sedamaid kõik teised hääled tagaplaanile jättis. «Tervist, härra alampolkovnik. Tervist, härrased.»

«Ahaa, Rhodose koloss,» tervitas Lehh lahkelt. «Seda et... istu õige mu kõrvale, sina monument... Kas teeme pitsikese?»

«Ja mõnuga,» vastas Ossadtši madalas oktaavis.

See ohvitser mõjus Romašovile alati kuidagi kummaliselt ja ärritavalt, äratades temas midagi hirmu ja uudishimu vahepealset. Ossadtši oli nagu Šulgovitski mitte üksnes polgus, vaid terves diviisis kuulus oma ebaharilikult ulatusliku ja ilusa hääle, ühtlasi vägilase kasvu ning tohutu füüsilise jõu poolest. Ka teati teda kui suurepärast riviõppuse tundjat. Teenistuse huvides paigutati teda mõnikord ühest roodust teise ja poole aastaga oskas ta ka kõige armetumast ja täiesti käest ära väeosast kujundada lausa ideaalselt funktsioneeriva masinavärgi, mis oma ülemuse ees surmahirmu tundis. Tema võlu ja võim oli seltsimeestele seda suuremaks mõistatuseks, et ta kunagi kedagi ei löönud ja ka sõimas haruharva, vaid väga erandlikel juhtudel. Romašov tajus tema ilusas kin-nises näos, mille kummalist kahvatust sitikmust juus veelgi rõhutas, midagi valvsat, talitsetut ja julma, midagi, mis polnudki nagu inimlik, vaid sobis rohkem suurele tugevale loomale. Sageli, teda vargsi eemalt jälgides, kujutles Romašov, missugune see mees vihasena välja näeb, ja paljas mõte sellest pani ta õudusest kahvatama ning külmaks tõmbunud sõrmi rusikasse suruma. Praegugi vaatas ta üksisilmi, kuidas see enesekindel tugev mees seina ääres pakutud toolil rahulikult istet võttis.

Ossadtši rüüpas viina, hammustas redist peale ja küsis ükskõikselt:

«Noh ja missugune on siis lugupeetud seltskonna otsus?»

«Seda et, vennas, kohe ütlen... Kui ma Temrjuki polgus teenisin, oli meil niisugune juhus. Leitnant von Zoon, soldatid hüüdsid teda «Pontoon», see tuli ka üks-päev klubisse ja...» Kuid teda katkestas Lipski, neljakümneaastane staabikapten, paks punetav mees, kes east hoolimata pidas end ohvitseride kohanarriks ning oli miskipärast endale külge pookinud mingi veidra ja kohatu, mingi üldise lemmiku, hellitatud poisikese tooni.

«Lubage, härra kapten, ma teen lühidalt. Leitnant Artšakovski räägib siin, et duell on jama. «Võmm kuklasse nagu bursas, ja asi klatt.» Seejärel debateeris leitnant Bobetinski, kes ihkab verd. Siis on härra alampolkovnik mitu korda ärgitanud rääkida anekdooti oma minevikust, ei ole aga seniajani sellega järjele saanud. Päril vaidluse algul teatas alamleitnant Mihhin üldise lärmi hulgas oma eriarvamusest, kuid kehvade hääleliste omaduste ning loomupärase neitsiliku häbelikkuse tõttu ei suutnud ta ennast kõigile kuuldavaks teha.»

Alamleitnant Mihhin, väike kõhetu noormees, tõmmu, rõugearmilise ning tedretähnlike näoga, millest arglikult, peaaegu kohkunult piilusid õrnad tumedad silmad, punastas neid sõnu kuuldes pisarateni.

«Ma tahtsin, härrased... Ma võin eksida, härrased,» alustas ta kogeldes ning muljus kohmetult kätega oma habemeta noorukinägu. «Aga minu arvates, see tähendab, ma arvan, et... igal üksikul juhul peaks järele kaaluma. Mõnikord on duell vajalik, selles pole kahtlust ja igaüks meist astub muidugi kõhklemata ette. Kahtlemata. Aga mõnikord, teate, mõnikord võib-olla on kõige suurem au selles, et... kahtlemata... andestada... Ma muidugi ei tea, mis juhused kõik veel olla võivad... aga...»

«Oh teid, Dekadent Ivanovitš,» lõi Artšakovski põlastavalt käega, «teil oleks paras lutti imeda.»

«Seda et, laske mul ometi lõpuni rääkida, vennad!»

Kõnelema hakkas Ossadtši, kelle vägev hääl sedamaid kõik teised hääled summutas:

«Härrased, duell peab tingimata traagiliselt lõppema, muidu on see absurd! Muidu on see lihtsalt loll hädameelsus, järeleandlikkus, vastutulek, komöödia. Vahe-maa viiskümmend sammu ja kumbki pool teeb ühe lasu.

Ma ütlen teile: sellest ei tule midagi peale labasuse, justament nagu need prantsuse duellid, mille kohta me ajalehtedest loeme. Tulevad, kõmmutavad korra püstolitest ja siis järgneb lehes aruanne: «Duell lõppes õnneks verevalamiseta. Vastased tulistasid teineteist, kuid ei tabanud, kuigi mõlemad suurt mehisust üles näitasid. Hommikusöögil surusid endised vaenlased sõbralikult teineteisel kätt.» Niisugune duell, mu härrad, on jama! Ning mingit paremust see meie asjadesse ei too.»

Talle vastas korraga mitu häält. Lehh, kes tema jutu ajal korduvalt oli katsunud oma lugu lõpuni rääkida, üritas jälle: «Aga seda et, mina, vennikesed... kuulake siis ometi, mis te perutate.» Temast ei tehtud väljagi ja ta silmad rändasid mõistvat pilku otsides ühelt ohvitserilt teisele. Kõik aga pöördusid hoolimatult kõrvale, sest vaidlus oli huvitavaks läinud, ja Lehh vangutas kurblikult oma üha raskemaks muutuvat pead. Lõpuks kohtusid ta silmad Romašovi omadega. Noor ohvitser teadis omadest kogemustest, kui rängad on seesugused silmapilgud: mitu korda korratud sõnad jäävad õhku rippuma, kuna keegi neid tähele ei pane, kuid mingi kõrvetav häbitunne sunnib visalt ja lootusetult üha uuesti nende juurde tagasi tulema. Sellepärast ei pööranudki ta oma pilku alampolkovniku eest kõrvale ja see tiris ta suure rõõmuga laua juurde.

«Seda et... kuula siis vähemalt sina mind, lipnik,» ütles Lehh nukralt. «Võta istet, rüüpa viinuskit... Nemad, kulla vennas, on kõik hulgused.» Lehh viipas nõrgalt käega vaidlevate ohvitseride poole. «Hauguvad küll, aga kogemusi ei ole. Tahtsin jutustada, mis lugu meil ükskord juhtus...»

Pits ühes käes, vehkis ta teisega nagu koorijuht ja vahel sekka noogutades alustas ühte oma aryukatest lugudest, mida ta otsast otsani oli täis tuubitud ja millega ta ilmaski lõpule ei jõudnud, kuna ta alati otsatutesse kõrvalteemadesse, võrdlustesse ja mõistutlemistesse kaldus. Seekordne lugu pajatas sellest, kuidas üks ohvitser, muidugi juba eelajaloolisel ajal, pakkunud teisele ameerika duelli, kusjuures loosiks olnud rublane paberraha ja saatuse pidanud otsustama paaris- või paaritu arvuline rahanumber. Kuid teine mees — raske oli selgust saada, oli see nüüd Pontoon või Soluhha — võtnud kavaluse

appi: «Seda et, vennas, võttis kätte ja kleepis kaks raha kokku ja tuligi välja, et ühel pool oli paaris- ja teisel paaritu arv. Hakkasid siis, vennas, loosi võtma... Üks ütles teisele...»

Kuid nagu alati ei jõudnud alampolkovnik ka seekord oma lugu lõpetada, sest puhvetiruumi ukseavausse liugles koketselt Raissa Aleksandrovna Peterson. Seal ta seisis, ilma et oleks üle läve astunud (see polnud kombeks), ning hüüdis lõbusa kapriisse lapsehäälega nagu väike ärahellitatud tüdrukutirts:

«Härrased, mis see siis tähendab! Daamid ammu kohal, aga nemad istuvad siin ja trimpavad. Meie tahame tantsida!»

Paar-kolm nooremat ohvitseri tõusis püsti, et saali minna, ülejäänud jäid endiselt istuma, suitsetama ja juttu vestma, tegemata koketsest daamist väljagi; vana Lehh seevastu tippis, külg ees, tillukeste sammudega tema ette, pani käed vaheliti, kusjuures ta endale pitsist viina rinnale loksutas, ja hüüdis purjus inimese heldimusega:

«Jumalanna! Kuidas küll ülemad sihukest ilu ära ei keela! Kä-äeke ulatage!... Suudlen kätt!...»

«Juri Aleksejevitš,» siristas Peterson edasi, «teie vist olete täna tantsujuht? Kena juht küll, midagi pole öelda!»

«*Mille pardons, madame. C'est ma faute!*... See on minu viga!» hüüdis Bobetinski ja tõttas lennul Petersoni juurde. Minnes kiipis ta kiiresti jalgu, nõksutas põlvi, balansseeris kehaga ning viibutas käsi niisugusel kombel, nagu oleks see kõik sissejuhatuseks mõnele lõbusale balletile. «Teie käsi. *Votre main, madame.* Saali, härrased, saali!»

Pea uhkelt püsti, Peterson käevangus, tõttas ta tantsusaali ja juba kostis ta hääle sealt — justament nagu ühel kõrgema seltskonna tantsujuhil tema arust olema pidi:

«*Messieurs*, paluge daamid valsile! Pillimehed, valss!»

«Vabandage, härra alampolkovnik, kohustused kutsuvad,» ütles Romašov.

«Eh, vennas,» vangutas Lehh kahetsevalt pead. «Oled samasugune tubakas nagu nad kõik... Seda et... pea'nd pea, lipnik... Kas sa Moltkest oled kuulnud? Suurest vaikijast, feldmarssalist... seda et... ja strateegist Moltkest?»

«Härra alampolkovnik, ma tõesti...»

«Ära kibe!... See jutt on lühike... Suur vaikija käis ohvitseride klubides ja kui ta lõunat sõi, siis... seda et... pani enda ette lauale rahakukru, ääreni kuldmünne täis, vennas. Ta oli nõuks võtnud anda kukkur sellele ohvitserile, kelle suust ta kas või üheainsa mõistliku sõna kuuleb. Vanamees elas üheksakümneaastaseks, aga kukkur jäigi enne surma üle andmata. Noh? Said pähklist jagu? Eks mine nüüd pealegi, vennas. Mine, mine, varblane... mine kargama...»

IX

Saalis, mille seinad kõrvulukustavatest valsihelidest lausa värisesid, keerles kaks tantsupaari. Bobetinski, küünarnukid laiali nagu tiivad, tippis pisikeste kiirete sammudega pikakasvulise Talmani ümber, kes tantsis raidkuju väärikuse ning rahuga. Suur karvane Artšakovski keerutas enda ümber kõige nooremat roosat Lõkatševite tüdrukut; kergelt daami kohal kummargil ja tolle juukse-ahku silmitsedes liigutas ta laisalt ning hooletult jalgu ega viitsinud korralikke samme teha, nagu see lastega tantsides tavaline. Viisteist ülejäänud daami istusid seinaveeres täielikus üksinduses ja püüdsid näidata, et see neile põrmugi korda ei lähe. Nagu see polgu pidudel tavaline, oli kavalere ligemale neli korda vähem kui daame ning peo algus töötas tulla igav.

Peterson, kes äsja oli balli avanud, millega kõik daamid iseäranis uhkustada armastasid, tantsis nüüd pika sihvaka Olizariga. Partner hoidis ta kätt, nagu oleks see tema vasaku puusa külge naelutatud; daam jälle toetas raugelt oma lõuga teisele kaele, mis kavaleri õlal puhkas, pea oli tal maneerilikus ja ebaloomulikus poosis taha, saali poole kallutatud. Kui tants lõppes, istus ta meelega Romašovi lähedusse, kes seisis daamide tualeti uksele. Ta liigutas kärmelt lehvikut ning kõneles laulval, raugel häälel enda kohale kummarduva Olizariga:

«Ei, ü-ütelge teie, krahv, miks mul küll alati nii kuum on? Anun teid — ü-ütelge!»

Olizar tegi kerge kummarduse, lõi kannad kokku, nii et kannused kõlisesid, ja keerutas enne ühte, siis teist vuntsi:

«Armuline proua, seda ei oska isegi Martõn Zadeka ütelda.»

Et Olizar samal ajal ta lamedat dekolteed sihtis, hakkas ta meelega kiiresti ning sügavalt hingama.

«Ah, mul on alati kõrgendatud temperatuur!» jätkas Raissa Aleksandrovna, vihjates kahemõttelise naeratusega oma sõnade varjatud sündsusetule mõttele. «Ma olen ju nii keevaline!...»

Olizar hirnatas lühidalt ja ebamääraselt.

Romašov seisis, piidles silmanurgast Petersoni ja mõtles vastikusega: «Kui tülgestav ta on!» Ja paljas mõte oma endisest füüsilisest lähedusest selle naisega tekitas tunde, nagu poleks ta kuude viisi ennast pesnud ega pesu vahetanud.

«Ja-jaa, ärge naerge midagi, krahv. Teie ju ei tea, et mu ema oli kreeklanna.»

«Ja kui vastikult ta veel räägib,» mõtles Romašov. «Imelik, et ma seda varem tähele ei pannud. Ta räägib ju nii, nagu oleks tal krooniline nohu või polüüp ninas: «mbinu eba oli kneeklanna.»

Samas pöördus Peterson Romašovi poole ja vaatas talle silmi kissitades väljakutsuvalt otsa.

Romašov lausus mõttes, nagu tal kombeks oli:

«Ta nägu muutus läbitungimatuks nagu mask.»

«Tere, Juri Aleksejevitš! Miks te siis teretama ei tule?» sädistas Raissa Aleksandrovna.

Romašov astus lähemale. Petersoni silmaterad ahenesid imepisikesteks, torkivateks ja ta surus kõvasti Romašovi kätt.

«Hoidsin teie jaoks kolmanda kadrilli, nagu palusite. Loodan, et te ei ole unustanud?»

Romašov kummardas.

«Kui ebaviisakas te olete,» vigurdas Peterson edasi.

«Oleksite pidanud ütleva: *Enchanté, madame* («adšate, badab», kuulis Romašov)! Krahv, eks ole ta kohmakas?»

«Kuidas siis... Mäletan,» pomises Romašov. «Täna teid väga.»

Bobetinski ei vaevunud peotuju tõstmiseks suuremat ette võtma. Ta juhatas tantsu nii tulpinud, üleolevalt armuliku näoga, otsekui täidaks mõnd äärmiselt tüütut, kuid teiste jaoks kolossaalse tähtsusega kohustust. Aga kolmanda kadrilli eel sai ta elu sisse, libises kiirel liugleval sammul nagu uiskudel üle saali ning hüüdis iseäranis valjusti:

«Kadrill — *monstre! Cavaliers, engagez vos dames!*»

Romašov ja Raissa Aleksandrovna seisis pillimeeste akna juures, nende *vis-à-vis* olid Mihhin ja proua Leštšenko, kes oma partnerile vaevalt õlani küündis. Kolmandaks kadrilliks tuli tantsijaid tublisti juurde, nii et paarid end kahes reas täisnurkselt üles rivistasid. Kumbki rida pidi tantsima kordamööda, seepärast mängiti iga tuuri kaks korda. «Pean talle ütleva, pean lõpu tegema,» mõtles Romašov, kelle kõrval aknast sissetungivast trummipörinast ning löökpillide vasksetest helidest huu-gasid. «Aitab!» — «Tema näos oli kindel, otsustav ilme.»

Polgu tantsujuhtidel olid ammust ajast varuks mitmed erilised võtted ja armastusväärased vembud. Nii peeti kolmandas kadrillis alati tarvilikuks tuure segi ajada ja justkui kogemata koomiliselt eksida, mis iga kord ilmtingimata suurt segadust ja naeru põhjustas. Ka Bobetinski, kes suurt kadrilli ootamatult teisest tuurist oli alustanud, laskis kord kavalerialdel soolot tantsida, et siis, otsekui eksitust parandades, neid tagasi daamide juurde saata, kord kuulutas välja *grand rond'i*, kuid muutis selle siis ära, sundides kavalere oma daame jälle üles otsima.

«*Mesdames, en avant... eksitus, reculer! Cavaliers solo! Pardon, tagasi, balancez avec vos dames!* Tagasi, tagasi!»

Samal ajal kõneles Raissa Aleksandrovna mürgisel toonil, vihast lämbudes, kuid naeratusega, nagu vestleksid nad kõige lõbusamate ja meeldivamate asjadest:

«Ma ei luba endaga niiviisi käituda. Kas kuulete? Ma pole teile plikake. Jah. Ja korralikud inimesed nii ei tee. Jah.»

«Ärme tülitseme, Raissa Aleksandrovna,» palus Romašov tungivalt ja pehmelt.

«Oo, see oleks liiga suur au — tülitse! Ma võin teid ainult põlata. Aga enda üle irvitada ei luba ma mitte kellegi. Miks te ei võtnud vaevaks mu kirjale vastata?»

«Ma ei olnud ju kodus, kui see kiri toodi, kinnitan teile.»

«Haa! Ärge tulge puru silma ajama! Nagu ma ei teaks, kus te oma õhtuid veedate... Aga ärge lootke...»

«*Cavaliers, en avant! Rond de cavaliers! A gauche! Vasakule, vasakule! Võtke ometi vasakule, härrased! Eh, midagi nad ka ei mõista! Plus de la vie, messieurs!*» kar-

jus Bobetinski tantsijaid karussellina tiirlema ärgitades ja meeleheitlikult jalgu trampides.

«Ma tunnen kõiki selle naise, selle liliputi riukaid,» jätkas Raissa, kui Romašov oma kohale tagasi pöördus. «Mis ta endast õige arvab! Vargast notari tütar...»

«Palun teid minu kuuldes mu tuttavaid mitte laimata,» katkestas Romašov süngelt.

Nüüd järgnes inetu stseen. Peterson laskis kuuldavale terve sõimusõnade valingu Šurotška aadressil. Tehtud naeratusel polnud enam juttugi, nagu ärritusest lapi-line, püüdis ta oma nohuse häälega muusikast üle karjuda. Romašov aga punastas pisarateni oma jõuetuse ja saamatuse pärast, tal oli valus, et Šurotškat solvati, ja et ta läbi kadrilli kõrvulukustavate helide sõnakestki sekka ei saanud öelda, ja mis peaasi — et neid juba märkama hakati.

«Ja-jah, isa oli tal varas, tal ei pruugi sugugi oma nina püsti ajada!» karjus Peterson. «Mõtelge ometi, või tema negližeerib* meid! Aga meie teame temast ka nii mõndagi! Jaa!»

«Ma palun teid,» halises Romašov.

«Oodake, küll ma teile mõlemale veel näitan. Küll ma selle lollaka Nikolajevi silmad avan, keda ta juba kolmandat aastat akadeemiasse puksib. Mis seal akadeemiast rääkida, kui ta nii juhm on, et isegi seda ei näe, mis tema enda nina all sünnib. Ah, mis seal rääkida — austaja on Šurkal vägev!...»

«Mazurka General! Promenade!» kisendas Bobetinski ning liugles üle saali, ettepoole kummargil nagu lendav peaingel.

Põrand lõi jalgade raskest trampimisest värisema ja rütmiliselt õõtsuma, kroonlühtri ripatsid tilisesid masurka taktis ning võbelesid kõigis vikerkaarevärvides, tüllkardinad hõljusid akende ees ühtlaselt edasi-tagasi.

«Miks me ei võiks rahulikult ja vaikselt lahkuda?» päris Romašov leebelt. Südames tundis ta, et see naine sisendab talle koos vastikusega mingit närust, näotut ja ülesaamatut argust. «Te ei armasta mind enam... Lahkugem siis heade sõpradena.»

* Prantsuskeelsest sõnast *negliger* — mitte hoolima. Tõlk.

«Ahaa! Tahate mind uimaseks rääkida? Ärge muretssege, mu armas,» — ta hääldas «bu arbas» — «mina ei kuulu nende hulka, keda maha jäetakse. Mina olen see, kes maha jätab, kui ma seda soovin. Aga ma ei suuda teie alatust ära imestada...»

«Lõpetame juba rutem,» sõnas Romašov kannatamatult, hambad risti, surutud häälel.

«Vaheaeg viis minutit. *Cavaliers, occupez vos dames!*» hõikas tantsujuht.

«Jah, siis kui mina seda soovin. Olete mind alatult petnud. Ohverdasin teile kõik, andsin kõik, mida üks aus naine anda võib... Ma ei suutnud oma mehele, sellele ideaalsele, kauni hingega inimesele silma vaadata. Teie pärast salgasin maha oma naise- ja emakohustused. Oo, miks, miks ma ometi talle truuks ei jäänud!»

«O-le-ta-me!»

Romašov ei suutnud muiet tagasi hoida. Raissa lugematud romaanid kõigi noorte, teenistusse astunud ohvitseridega olid polgus niisama hästi teada nagu kõik teisedki armulood seitsmekümne viie ohvitseri, nende naiste ja sugulaste vahel. Romašovile meenusid nüüd ütlemsed nagu «minu mühkam», «too jõle inimene», «see tola, kes alati jalus on» ja veel teisedki samalaadsed väljendid, mida Raissa küll kirjalikult, küll suuliselt oma mehe kohta puistas.

«Aa! Teil jätkub veel häbematust naerda? Olgu siis!» lõi Raissa lõkkele. «Meie peame alustama!» tuli talle äkki meelde ja ta haaras oma kavaleri-käe ning tippis graatsiliselt keha hõljutades ning kramplikult naeratades edasi.

Kui nad tuuri lõpetasid, oli Raissa näol jälle tige ilme — «nagu vihasel putukal» — mõtles Romašov.

«Seda ma teile ei andesta. Kas kuulete, mitte iialgi! Ma tean, miks te nii alatult, nii nurjatult minust lahkuda tahate. Aga ma ütlen teile, et teie plaanid ei täitu mitte kunagi, küll näete, mitte iialgi! Selle asemel et öelda ausalt ja otse, et te mind enam ei armasta, olete te mind petnud ja kasutanud kui naist, kui emast... igaks juhuks, et kui seal juhuslikult midagi välja ei peaks tulema. Ha-ha-ha!...»

«Hea küll, räägime siis avalikult,» alustas Romašov end vaevu talitsedes. Ta läks kord-korralt kahvatumaks ja

näris huuli. «Ise tahtsite. Jah, nii see on: ma ei armasta teid.»

«Ah, mõ-õtelge ometi, kui hirmus!»

«Ega ole kunagi armastanud! Nagu ka teie mind mitte, muide. Mängisime mõlemad mingit inetut, valelikku ja räpast mängu, mingit labast asjaarmastajate farssi. Ma mõistsin teid väga hästi, lihtsalt suurepäraselt, kallid Raissa Aleksandrovna! Te ei vajanud ei õrnust, ei armastust ega ka lihtsalt kiindumust. Selle jaoks olete te liiga madal ja tühine. Sest et,» Romašovile meenusid äkki Nazanski sõnad, «sest et armastada suudavad üksnes vähesed äravalitud, üksnes üllaloomulised inimesed.»

«Ha-ha, ja teie olete muidugi üks neid — äravalituid?»

Muusika hakkas jälle mürtsuma. Romašov vaatas läbi avatud akna vihaselt trombooni, mis raevuka ükskõikusega otsekui sülitas oma säravast vaskkurgust möirgavaid ning ragisevaid toone. Isegi soldat, kes põsed punnis, nagu pingutusest sinine ja silmad jõllis, trombooni puhus, äratas temas vihkamist.

«Ei maksa vaielda. Võib-olla ma, jah, ei väärigi tõelist armastust, kuid see ei puutu asjasse. Asi on selles, et teile teie kitsaste provintslike vaadete ja provintsliku auahnuse juures on ilmtingimata tarvis, et keegi teid «piiraks» ja et teised seda näeksid. Või arvate, et ma ei taibanud, miks te pidudel minuga nii familiaarne olite, ei saanud aru teie õrnadest pilkudest ja intiimsest, käskivast toonist sel ajal, kui teised inimesed meid jälgisid? Jajah, tingimata just siis, kui meid vaadati. Muidu oleks kaotanud kogu mäng teie jaoks igasuguse mõtte. Teile polnud minult mitte armastust tarvis, vaid seda, et teistele järjekordset kõneainet anda.»

«Siis oleksin ju võinud kellegi parema ja huvitavama valida kui teie,» vaidles Peterson uhkelt vastu.

«Ärge muretsege, sellega te mind ei haava. Jah, ma kordan veel: teile on tähtis, et kedagi peetaks teie kuulekaks orjaks, järjekordselt teie võlude orjaks. Aeg aga lendab ja orje jääb vähemaks. Ja et seda viimast mitte kaotada, ohverdate te külmavereliselt ja kiretult nii oma perekondlikud kohustused kui ka ustavuse abielualtariile.»

«Ei, te veel kuulete minust!» sisistas Raissa tigidalt ja paljutähendavalt.

Tantsivate paaride eest tagasi põrgates ning kõrvale põigates ligines neile teisest saaliservast Raissa abikaasa, kapten Peterson. See oli kõhn tiisikushaige mees, palja kollase pealae ja mustade silmadega, mis olid pealtnäha niisked ja hellad, kuid varjatud tigidusehelgiga. Tema kohta räägiti, et ta oma naist päris hullupööra armastavat, sedavõrd hullupööra, et ta kõikide oma naise austajatega libitsevalt läilat ja silmakirjalikku sõprust pidavat. Teati sedagi, et ta tasus neile vihkamise, salakavaluse ning kõikvõimalike teenistuslaste nuketega, niipea kui nad rõõmsa kergendustundega ta naisest lahkusid.

Juba kaugelt vedas ta oma õhukesed sinkjad huuled teeseldud naeratusel:

«Tantsid, Rajetška? Tere, armas Žoržik. Teid pole enam ammu näha olnud. Oleme teiega nii harjunud, et hakkasime juba igavust tundma.»

«Soo... kuidagi, jah... eks õppused,» pomises Romašov.

«Teame küll, mis õppused need on,» ähvardas Peterson sõrmega ja pahvatas kriiskavalt naerma. Tema mustad, kollakate valgetega silmad aga rändasid uurivalt ning rahutult naiselt Romašovile.

«Mina tõtt-öelda arvasin, et olete tülli läinud. Vaatan — istuvad ja vaidlevad millegi üle ägedalt. Mis teil oli?»

Romašov vaikis ja vahtis kohmetult Petersoni kõhna, tõmmut ja kortsulist kaela. Raissa aga vastas oma tavalisel jultunud ja kindlal toonil, mis tema valed alati väga usutavaks tegi:

«Juri Aleksejevitš muudkui targutab. Ütleb, et tantsud olevat oma aja ära elanud ja et tantsimine olevat rumal ja naljakas.»

«Ja ise vihub tantsu, nii et!» tähendas Peterson sapise lahkusega. «Noh, tantsige, mu lapsed, tantsige pealegi, ma ei sega teid.»

Vaevalt oli ta eemaldunud, kui Raissa teeseldud haredusega ohkas:

«Ja seda püha, seda imeväärset meest olen ma petnud!... Ja kelle pärast! Oo, kui ta teaks, kui ta ainult teaks...»

«Mas-surka, general!» kisendas Bobetinski. «Kavalerid võtavad daamid üle!»

Kuumade, higiste kehade keerlemisest ja parketilt

tõusvast tolmust oli õhk saalis lämmatav ja küünlatuled paistsid ebamääraste kollakate laikudena. Nüüd tantsis palju paare ja kuna ruumi ei jätkunud, tammus iga paar piiratud maa-alal: tantsijad olid hunnikus koos ja nügisid üksteist. Tuur, mille dirigent välja hõikas, seisnes selles, et vaba kavalier jälitas mõnd paari. Naljakas ja totter oli vaadata, kuidas ta masurkasammul tantsijate ümber tiirles ja püüdis tabada momenti, mil daam näoga tema poole jääks. Siis plaksutas ta kohe käsi, mis pidi tähendama, et ta daami üle võtab. Teine kavalier jälle püüdis teda selles igati takistada, keerutas ja väänas oma daami küll ühele, küll teisele poole; hüples kord tagurpidi, kord külg ees ning pani tööle isegi vasaku, vaba küünarnuki, sihtides sellega vastasele rinda. See tuur tekitas saalis alati kohmakat, ebaviisakat ja inetut sagimist.

«Kometimängija!» surus Romašov kähinal läbi hamaste, Raissale lähedale kummardudes. «Teie jutt on hale ja naeruväärne.»

«Te olete vist purjus!» hüüdis Raissa pirtsakalt ja heitis Romašovile just niisuguse pilgu, millega romaanide kangelannad kurjategijaid mõõdavad.

«Ei, te ütlege mulle, miks te mind petsite?» hüüdis Romašov tighedalt. «Te andusite mulle ainult selleks, et ma teie juurest ära ei läheks. Oo, kui te oleksite teinud seda armastusest, või kui mitte just armastusest, siis vähemalt kire sunnil. Ma oleksin sellest aru saanud. Teie aga tegite seda paljalt kõlvatusest, madalast auahnusest. Kas teil tõesti pole kole mõelda, kui ilged me kahekesi olime, kui me niimoodi ilma armastuseta, lihtsalt igavusest, ajaviiteks, isegi ilma uudishimuta, vaid niisama... nagu toatüdrukud pühade ajal sihvkasid lupsivad. Saage ometi aru: see on halvem kui end raha eest müüa. Seal on viletsus see, mis kiusatusse viib... Uskuge, mul on häbi ja jõle mõelda sellest kalgist ja sihitust, sellest andeksandmatust liiderdamisest!»

Külm higi laubal, vaatas ta tüdinud, kustunud pilgul tantsijaid. Seal liugles kavalierile otsa vaatamata, vaevu jalgu liigutades, jäikade õlgade ja tusase, pirtsaka näoga majesteetlik Talman, tema kõrval kepsles Jepifanov rõõmsalt ja kergelt nagu kits. Seal oli väike Lökätševa, üleni õhetav, silmad säramas, valge süütu tütarlapsekae-

laga... Olizar oma peenikestel ja sirgetel jalgadel, mis meenutasid sirkliharusid. Romašov vaatas neid kõiki, ta pea valutas ning ta oleks tahtnud nutta. Tema kõrval seisis Raissa, nagu vihast kaame, ja ütles ülespuhutud, teatraalse sarkasmiga:

«See on alles kena! Joosepi kuuega jalaväehvitser!»

«Jah, jah, just nimelt kuuega...» kihvatas Romašov. «Tean isegi, et see on naeruväärne ja labane... Kuid ma ei häbene oma endist puhtust, lihtsalt füüsilist puhtust taga nutta. Me mõlemad oleme vabatahtlikult porri heitnud ja ma tunnen, et ma ei söanda enam kunagi puhta, süütu armastuse peale mõelda. Ja selles olete süüdi teie — kas kuulete: teie, teie! Teie olete minust vanem ja kogenum, ka armuasjades on teil juba vilumust enam kui küll.»

Peterson tõusis majesteetliku põlgusega toolilt:

«Aitab!» lausus ta dramaatiliselt. «Saite, mida tahtsite. Ma vihkan teid! Loodan, et te tänasest päevast oma jalga meie majja enam ei too — kus teid alati kui lähedast inimest vastu võeti, söödeti ja joodeti, teie aga osutusite lurjuseks! Kui kahju mul on, et ma oma abikaasale ei või kõike rääkida. Tema hing on puhas, ma jumaldan teda ning tunnistan teda tõtt tähendaks teda tappa. Aga uskuge mind, tema juba oskaks nõrga, kaitsetu naise solvajale kätte tasuda.»

Romašov seisis tema vastas, kissitas läbi prillide valuliselt silmi ning vaatas ainiti ta õhukesi huuli, seda suurt närbunud suud, mis vihast yiltu kiskus. Läbi akna kostsid kõrvulukustavad orkestrihelid, vastik tromboon läkas tas meelegeitliku visadusega, türgi trummi lakkamatu põrin aga tagus justkui Romašovile meelegekohta. Ta kuulis Raissa sõnu üksnes katkendlikult ega saanud nende mõttest aru. Aga tal oli tunne, et need nagu trummilöögidki talle vastu pead lajatavad ja ta ajusid põrutavad.

Raissa lõi lehviku plaksti kokku.

«Oo, alatu lurjus!» sosistas ta traagiliselt ning läks kiiresti üle saali daamide tualetiruumi.

Kõik oli lõppenud, kuid oodatud kergendustunne jäi tulemata ja räpane, ränk koorem ei veerenudki korrapealt Romašovi hingelt, nagu ta varem oli lootnud. Ei, nüüd tundis ta, et oli saanud hakkama inetu, ara ja ebaõiglase

teoga, veeretades kogu moraalse süü sellele piiratud mõistusega ning haletsusväärsele naisele; ta kujutles naise meelekibedust, tema heitunud olekut ja võimetut viha, kujutles ta kibedaid pisaraid ja punaseid, tursunud silmi seal, tualetiruumis.

«Ma langen ja langen,» mõtles ta vastikuse ja tüdimusega. «Mis elu see on! Kitsas, hall ja räpane... See kõlvatu ja üleaarne armuvahekord, joomine, igavus, tapvalt üksluine teenistus, ei ainustki elavat sõna, ainustki puhast rõõmuhetke. Raamatud, muusika, teadus — kuhu on see kõik jäänud?»

Ta läks uuesti söögituppa. Seal talutasid Ossadtši ja Romašovi roodukaaslane Vetkin joobnud Lehhi välisukse poole. Lehh raputas nõrgalt ning jõuetult pead ja kinnitas ühtesoodu, et tema olevat peapiiskop. Tõsise näoga Ossadtši jälle pöristas kõmiseval bassihäälel nagu ülemdiakon:

«Jaga meile oma õnnistust, kõigekõrgem valitseja. Jumalateenistus on alanud...»

Sedamööda kuidas tantsuõhtu lõpu poole kaldus, läks söögitoas järjest kärarikkamaks. Ruum oli niivõrd suitsu täis, et silm seletas vaevu vastasistujat laua taga. Ühes nurgas lauldi, akna alla kogunenud meestesummas räägiti nilbeid anekdooti, mis kuulusid tavakohase vürtsina kõikide lõuna- ja õhtusöökide juurde.

«Ei, ei, härrased... lubage ma räägin teile!» kisendas Artšakovski. «Kord jäi soldat ukrainlase juurde öömajale. Ukrainlasel aga oli me-esimagus naisuke. Eks sõdur mõtelnudki siis: korraldan õige asja nõnda...»

Vaevalt sai ta lõpetada, kui Vassili Vassiljevitš Lipski, kes kärsitult järjekorda ootas, vahele hõikas:

«Oh, see pole veel midagi, härrased... Vaat minul on alles anekdoot.»

Ja ta ei jõudnud veel lõpetadagi, kui järgmine juba uue looga lagedale tuli.

«Veel üks lugu, härrased. Asi juhtus Odessas ja nimelt...»

Kõik anekdootid olid inetud, ropud ja vaimuvaesed, ja nagu tavaliselt, pälvis kuulajate heakskiidu ainult üks jutustaja, kõikidest jultunum ning küünilisem.

Vetkin tuli hoovist, kus ta Lehhi voorimehe peale oli pannud, ja kutsus Romašovi lauda.

«Võtke istet, kullake... Teeme väikesed tropid. Ma olen täna rikas nagu juut. Võitsin eile rängalt ja kavatsen täna jälle panga lõhki ajada.»

Romašovil oli võitmatu soov südant puistata, kellelegi oma masendusest ja elutüdimusest rääkida. Ta tühjendas klaasi klaasi järel, vaatas Vetkinile härdalt otsa ja kõnles tungival, usaldaval, väriseval häälel:

«Meie kõik, Pavel Pavlõtš, meie kõik oleme unustanud, et on olemas ka teistsugune elu. Kusagil, ma ei tea kus, elavad hoopis-hoopis teistsugused inimesed ja nende elu on nii täiuslik, nii õnnelik, nii tõeline. Kusagil võideldakse, kannatatakse, armastatakse, piiritult ja tugevasti... Mu sõber, kuidas elame meie! Kuidas elame meie!»

«M-njah, vennas, mis seal rääkida, elu,» vastas Pavel Pavlovitš loiult. «Aga üldiselt... see pole muud, vennas, kui natuurfilosoofia ja energietika. Kuule, kulla mees, mis värk see energietika õige on?»

«Oo, mis me ometi teeme!» jätkas Romašov erutatult. «Täna joome ennast täis, homme rivvi — üks, kaks, parem, vasak — õhtul joome jälle ja ülehommel jälle rivvi. Kas tõesti elu ainult selles seisabki? Ei, te mõtelge ainult — kõik, kogu elu!»

Vetkin vaatas teda häguste silmadega otsekui läbi mingi kile, luksatas ning hakkas äkki peenikese, vibree-riva tenoriga jorutama:

*Ta elas nii vaikselt
seal metsariipes
ja ketras nobedalt...*

«Sülita kõige peale, mu ingel, ja hoia parem tervist.»

*Ta armastas vokki
ja ketras nobedalt.*

«Lähme mängima, Romaševitš-Romaševski, ma laenan sulle ühe punase.»

«Keegi ei mõista seda. Mul pole ühtegi lähedast hinge,» mõtles Romašov kibedalt. Hetkeks meenus talle Šurotška — nii tugev, nii uhke ja ilus — ning midagi rauget, magusat ja lootusetut lõi südame ümber pakitsema.

Ta jäi varavalgeni klubisse, vaatas pealt, kuidas kaarte mängiti, mängis ka ise kaasa, kuid tujutult ja ilma

et see talle rahuldust oleks pakkunud. Korra pani ta tähele, kuidas Artšakovski, kes kahe udusulis alamlipnikuga eraldi lauas istus, võrdlemisi kohmakalt sohki tegi ja kaks kaarti korraga välja pani. Romašov pidi juba vahele segama, märkuse tegema, kuid jättis samas ja mõtles ükskõikselt: «Ah, ükstaskõik, sellega ei paranda midagi.»

Vetkin, kes viie minutiga oma miljonid maha oli mänginud, magas toolil istudes, nagu kahvatu, suu lahti. Romašovi kõrval silmitses Leštšenko kurvalt mängijaid ja raske oli mõista, mis jõud sunnib teda siin tundide viisi seesuguse morni näoga passima. Juba koitis. Vahapisarais küünalde pikad kollased leegid võbisesid. Mängivate ohvitseride näod olid kahvatud ja näisid kurnatutena. Romašov aga vaatas üksisilmi kaarte, hõbeda ning paber- raha hunnikuid, rohelist kriidiga täiskritseldatud laua- kalevit ning tema raskes, viinaaurudest tumestatud peas keerlesid loiult ühed ja needsamad mõtted: oma lange- misest ning igava, üksluise elu räpasusest.

X

Oli kuldne, ent külm, tõeline kevadhommik. Toomin- gad õitsesid.

Romašov, kes ikka veel polnud õppinud oma noore- inimese unest õigel ajal võitu saama, jäi nagu harilikult hommikusele õppusele hiljaks ning lähenes nüüd segase häbi- ja hirmutundega õppeplatsile, kus tema rood harju- tas. Ses tuttavas tundes oli noorele ohvitserile palju alan- davat, roodukomandör kapten Sliva aga oskas seda veelgi teravamalt, veelgi solvavamalt esile tuua.

See mees oli osake sellest rängast ning jõhkrast kepi- distsipliini, ihunuhtluse, väiklase norimise, kolmes taktis marssimise ja rusikatega arveteõiendamise ajast, mis ammugi minevikuhõlma on vajunud. Isegi polgus, kus provintsielu poolmetsiku elulaadi tõttu humaansusega eriti kiidelda ei saanud, peeti Slivat nagu mingiks oma- päraseks toore mineviku mälestusmärgiks ning tema kohta liikus palju veidraid, peaaegu uskumatuid lugusid. Kõike, mis otseselt riviteenistust, põhimäärust ja roodu ei puu- dutanud, nimetas ta põlglikult jamaks ja narruseks ning

seda polnud tema jaoks olemas. Terve eluaja oli ta veda- nud rasket teenistuskooormat ega olnud iial lugenud ühtki raamatut, ühtki ajalehte peale «Invalidi» kroonuteadete veergude. Igasuguseid meelelahutusi nagu tantse, asja- armastajate teatritegemist jms. põlgas ta hingepõhjani ja tema soldatileksikonis polnud nii räpast ja halba sõna, mida ta nende suhtes kõhklematult poleks pruukinud. Temast kõneldi, ja see võis tõsi olla, et ühel imekaunil kevadööl, kui ta parajasti lahtise akna all istunud ja roodu aruandeid kontrollinud, hakanud tema kõrval põosastes ööbik trillerdama. Sliva kuulanud, kuulanud, ja kus pörutanud äkki tentsikule:

«Z-zahhartšuk! Ki-hy-ta see lind k-kiviga minema. S-segab, s-sinder...»

See loid, pealtnäha allakäinud mees oli soldatitega hirmus vali ja mitte ainult et lubas allohvitseridel kõrva- kiile jagada, vaid lõi ka ise, nii et veri väljas, kuni süüd- lane ta jalge ette maha varises. Soldatite hädadesse see- vastu suhtus ta äärmiselt tähelepanelikult: kodused rahasaadetised andis kohe edasi ja pidas iga päev roodu toidukatlal silma peal, mis aga vabatahtlikest töödest saadud summadesse puutub, siis nendega tegi ta küll, nagu heaks arvas. Üksnes viiendas roodus olid soldatid veel priskemad ja lõbusamad kui tema käe all.

Noori ohvitseri utsitas Sliva mehemoodi, tarvitades sealjuures kõige hoolimatumaid ja õelamaid võtteid, mis tänu sünnipärasele huumorimeelele iseäranis salvavalt mõjusid. Kui näiteks mõnel allohvitseril riviõppusel samm segi läks, hõikas ta tavaliselt natuke kogeldes:

«Näh, üt-tle nüüd! Terve rood, k-kurat võtaks, käib vale jalga. Alamleitnant üksi marsib taktis.»

Mõnikord jälle, kui ta terve roodu roppude sõnadega läbi oli sõimanud, lisas ta kähku, kuid salvavalt:

«H-härrad ohvitserid ja lipnik v-välja arvatud.»

Iseäranis halastamatu ja tülikas oli ta aga nendel juh- tudel, kui mõni noorem ohvitser hommikul rivvi hilines, ja seda sai Romašov kõige sagedamini omal nahal tunda. Sliva, kes alamleitnanti juba kaugelt tulemas nägi, kasu- tas roodu valvele, korraldades hilinejale nõnda pilkav- aupakliku vastuvõtu. Ise seisis ta liikumatult, kell käes, ja jälgis, kuidas Romašov kohmetusest komistades ja mõõka kohendades kuidagi oma kohta üles ei leidnud.

Mõnikord jälle küsis ta soldatite kuulates tapva viisakusega: «Ma arvan, alamleitnant, et te lubate meid nüüd jätkata?» Teinekord päris ta väga hoolitsevalt, kuid nimme hästi valjusti, et kuidas alamleitnant ka magas ja mis ta unes nägi. Ning alles seejärel, kui ta mõne seda laadi naljaga maha oli saanud, kutsus ta Romašovi kõrvale ja tegi talle toore peapesu, põrnitsedes teist ainiti oma ümmarguste kalasilmadega.

«Ah, tühja kah!» mõtles Romašov meeleheitlikult, kui ta oma roodu poole sammus. «Siin on halb ja seal on halb — kusagil pole parem. Elu on hukas!»

Roodukomandör, leitnant Vetkin, Lbov ja veltveebel seisisid keset väljakut ning pöörasid kõik pea läheneva Romašovi poole. Soldatid samuti, ja vaatasid Romašovi. Sel silmapilgul nägi Romašov iseennast otsekui kõrvalseisja silmadega — kuidas ta häbelikult, kohmakal sammul, kõigi pilkude all ligineb — ja ta meelekibedus kasvab veelgi.

«Aga vahest see polegi nii piinlik?» katsus ta end mõttes trööstida nagu häbelikel inimestel tihti kombeks. «Vahest on see ainult minu meelest nii terav, teistel aga üsna ükskõik. Olgu, ütleme, et minu asemel hilines hoo pis Lbov ja mina seisan rivis ja vaatan, kuidas ta tuleb. Noh, ja mis selles siis imelikku on: Lbov nagu Lbov ikka... Lihtsalt rumalus,» otsustas ta viimaks ja rahunes samas. «Piinlik muidugi... Aga see ei kesta ju aastat ega nädalat ega päevagi. Ja üldse on elu nii lühike, et kõik läheb meelest.»

Vastu ootust ei teinud Sliva temast peaaegu väljagi ega kasutanud ühtegi oma tavalist võtet. Alles siis, kui Romašov temast sammu kaugusel seisma jäi, aupaklikult käe mütsi juurde tõstis ja kannad kokku lõi, ütles ta oma viit vedelat, külmi viinereid meenutavat sõrme Romašovile pihku torgates:

«Palun teid alamleitnant, pidage meeles, et olete kohustatud viis minutit enne vanemat allohvitseri ja kümme minutit enne roodukomandöri kohal olema.»

«Olen süüdi, härra kapten!» vaastas Romašov puisel häälel.

«Olge lahke — või süüdi!... Muudkui magate. Uni ei anna uuta kuube. Palun härrasid ohvitseri oma rühmade juurde asuda.»

Terve rood oli osade kaupa väljakule laiali paigutatud. Rühmad tegid hommikuvõimlemist. Soldatid seisisid reas, samm vahet, mundrid lahti nõõbitud, et vabam oleks liikuda. Toimekas allohvitser Bobõlev Romašovi poolroodust heitis lähenevale ohvitserile silmanurgast aupakliku pilgu, ajas lõua ette ja kamandas valjusti, ise silmi kõõritades:

«Varvastele tõus ja-a aeglaselt kükki. Kä-ä-äed puusad!»

Ning venitas seejärel madalalt ning laulvalt:

«Alustame-e!»

«Ü-üks!» venitasid soldatid kooris ja laskusid aeglaselt kükki, Bobõlev aga, kes ise samuti maas kükitas, mõõtis rivi uljalt ning nõudlikult.

Samas kõrval kisendas väike vilgas jefreitor Seroštan peenikese, kileda ja rabeda häälega nagu noor kukk:

«Enne vasaku, siis parema jalaga samm ette koos käe sirutusega. Valmis! Alusta! Üks-kaks, üks-kaks!» Ja kümme noort kõlavat häält kisendas püüdlikult, katkendlikult: «au, auh, auh, auh!»

«Pea!» kiljus Seroštan läbilõikavalt. «La-apšin! Mis sa mängid lolli? Vehid rusikatega nagu mõni rjazani eit potiharjaga: auh, auh!... Tee oma liigutused puhtalt, sündinahk!»

Seejärel viisisd allohvitserid oma roodud kiirkõnnil võimlemisriistade juurde, mis asetseisid hajali mööda väljakut. Alamlipnik Lbov, tugev, osav poiss ja suurepärase riistvõimleja, heitis kähku sineli ja mundrikuue seljast ning jooksis helesinise sitssärgi väel esimesena rööbaspuude juurde. Ajas end käte najal üles, õõtsutas hoo võtuks korda kolm edasi-tagasi ja tegi siis terve kehaga täisringi; jäi pilguks seisma, jalad pea kohal, tõukas end siis jõuliselt rööbaspuudest lahti, lendas nõtkes kaares poolteist sülda edasi, sooritas õhus kukerpalli ja maandus osavalt jalgadele nagu kass.

«Alamlipnik Lbov! Jälle tembutate!» hõikas Sliva teeseldud karmusega. Alamlipnik oli tegelikult vana «burbooni» nõrkuseks, ta hindas teda kui eeskujulikku rivi-meest ning peent määrustikutundjat. «Näidake seda, mis õppeplaanis nõutakse. Siin pole tsirkus.»

«Kuulen, härra kapten!» kraaksatas Lbov rõõmsalt.

«Kuulen, aga ei mõtlegi täita,» lisas ta sosinal, Romašovile silma pilgutades.

Neljas rühm harjutas redelil. Soldatid astusid üksteise järel redeli juude, võtsid pulkadest kinni, lasksid end rippu ja hakkasid end ainult käte varal ülespoole vinnama. Allohvitser Šapovalenko seisis all ja tegi märkusi.

«Ära siputa jalgu. Varbad sirgu!»

Järg jõudis vasaku tiiva mehe soldat Hlebnikovi kätte, kes oli roodu üldiseks naerualuseks. Sellele soldatile otsa vaadates imestas Romašov alati, kuidas nii hädist, ärast, nälginud ja alamõõdulist, tillukese rämpse, habemeta näoga meest ometi sõjaväeteenistusse võeti. Ja kui alamleitnant soldati ilmetuid silmi kohtas, kust vaatas vastu totrus ja nürimeelne, alandlik hirm, mis sinna alaliseks, vist küll juba sündimisest saadik oli tardunud, liigutas tema põues midagi kummalist, mis oli pooleldi igavus ja pooleldi südamevalu.

Hlebnikov rippus redelil näotult ja kohmakalt nagu poodu.

«Tõmba üles, koerapoeg, ü-üles!» karjus allohvitser. «No üles, noh!»

Hlebnikov katsus ennast ülespoole vinnata, kuid siputas vaid abitult jalgu ning kiikus siia-sinna. Hetkeks pööras ta alla maa poole oma väikese, tuhakarva näolapi, haletsusväärse, totra ja kasimata püstninaga. Ning äkki vallandusid ta redelipulki hoidvad käed ja ta prantsatas maha nagu kott.

«Aa-aa! Sa ei taha võimelda!» möirgas allohvitser. «Sina, tõbras, rikud mul kogu rühma ära! Ma s-sulle!»

«Šapovalenko, ei tohi lüüa!» hüüdis Romašov häbist ja vihast lõkendades. «Keelan selle alaliseks!» kisendas ta, jooksis allohvitseri juurde ja rabas sellel õlast kinni.

Šapovalenko võttis valveseisangu ja tõstis käe mütsi juurde. Ent tema silmades, mis sedamaid soldatite kombel igasuguse ilme kaotasid, väreles vaevumärgatav pilklik naeruvine.

«Kuulen, teie kõrgeausus. Ainult lubage ette kanda: tema peale ei hakka ükski hammas.»

Hlebnikov seisis kõrval, selg küürus, põrnitses tõntsil ilmel ohvitseri ja hõõrus käeseljaga nina. Romašov tundis teravat kaastunnet, kuid mõistis selle kasutust, pööras kõrvale ja astus kolmanda rühma juurde.

Pärast võimlemist, kui soldatitele kümme minutit puhkust anti, kogunesid ohvitserid jälle platsi keskele rööbaspuude juurde. Jutt läks kohe eelseisvale maiparaadile.

«Katsu sa mõistatada, mis kandi pealt vahele jääd!» rääkis Sliva käsi laiutades ja nõutult oma vesiseid silmi pungitades. «Nii see juba kord on, ütlen ma teile: igal kindralil omad tahtmised. Mäletan veel, kui meil korpusekomandöriks oli kindralleitnant Lvovitš. Inseneriväeosaast tulnud mees. Tema ajal me muud ei teinudki, kui kaevusime. Määrustik, harjutused, rividrill — kõik jäeti kõrvale. Hommikust õhtuni muudkui ehitasime kõiksugu kaitsesid, olgu nad neetud! Suvel mullast, talvel lumest. Terve polk üle pea saviga koos. Kümnenenda roodu komandör kapten Aleinikov, olgu muld talle kerge, sai «Anna» selle eest, et ta kahe tunniga mingi luneti või barbeti valmis tegi.

«Kibe vend!» pistis Lbov vahele.

«Siis seda mäletate teiegi, Pavel Pavlotš, laskmine kindral Aragonski ajal.»

«Aa! Laskeasend sisse?» naeris Vetkin.

«Mis see tähendab?» küsis Romašov.

Sliva lõi põlglikult käega.

«Mis muud, kui et siis olid meil ainult laskeharjutused meeles. Üks sõdur vastas ülevaatusel usutunnistust ja ütles «Pontus Pilatuse» asemel «laskeasend sisse». Nõnda olid kõikidel pead segi aetud! Nimetissõrm polnud enam nimetissõrm, vaid «vajutussõrm», parema silma asemel öeldi «sihtimissilm».

«Ja mäletate, Afanassi Kirillõtš, kuidas me teooriat tuupisime?» ütles Vetkin. «Trajektoori, derivatsioon... Jumala eest, endalgi mõistus ei võta. Ütlesid näiteks soldatile: «Siin sulle püss, vaata sisse. Mis sa näed?» — «Näen kujutletavat joont, mida nimetatakse püssi teljeks.» Aga selle eest olime ka laskmises osavad. Mäletate, Afanassi Kirillõtš?»

«No kuidas siis. Meie diviis sattus oma laskmistulemustega välismaa ajalehtedesse. Kümme protsenti üle väga hea — olge lahked. Aga sulgi sai ka tehtud, n-nii et aitab! Häid laskjaid laenati ühest polgust teise. Juhtus sedagi, et kui rood tulistas, siis nooremad ohvitserid põrutasid veel blindaažis revolvrimest kaasa. Ühel roodul olid

tulemused nii hiilgavad, et kui lugema hakati, oli märklauas viis kuuli rohkem, kui välja lasti. Tabamus sada viis protsenti. Aitüma veltveebliile, jõudis kliistriga kinni mätsida.»

«Aga Schreiberi harjutused Slessarevi ajal, tuleb meelde?»

«No miks ei tule! Praegugi ajab iiveldama. Tantsisime lausa balletti. Või neid vähe on olnud, neid kindraleid, kurat neid võtku! Aga praegusega võrreldes on see kõik tühine, ütlen ma teile, härrased. See on niisugune, et jätta heaga eluga jumalaga. Ennemalt vähemasti teadsid, mida su käest nõutakse, aga nüüd? Ole lahke, soldatikene kah inimene, tuleb humaanne olla. R-rooska on neile vaja, tõpranahkadele! Ah et vaimseid võimeid edendada, ah et kiirust ja taipu kasvatada! Suvoorovlased! Ei nüüd enam tea, mida soldatile õpetada. Ole lahke, mõtles jälle uue viguri välja — kiilrännak...»

«Jaa, ega see pole meelakkumine!» noogutas Vetkin kaastundlikult.

«Seisad nagu tola ja kasakad kihutavad sulle täie hooga otse peale, kiiluvad läbi! Aga katsu sa kõrvale tõmmata. Kohe märkus kraes: «Sellel ja sellel kaptenil on nõrgad närvid. Pidagu meeles, et keegi teda siin vägisi kinni ei hoia.»»

«Vana on naljavend,» lausus Vetkin. «Millega ta K-polgus hakkama sai. Viis roodu igavesse mülkasse ja roodukomandör pidi andma käskluse «pikali». Too kõhkles natuke, aga pörutas siiski: «Pikali!» Soldatid sattusid segadusse, arvasid, et kuulsid valesti. Kindral aga hakkas alamväelaste juuresolekul komandöri sarjama: «Kuidas te roodu õpetate! Siidikäed! Memmepojad! Kui nad siin kardavad porisse heita, kuidas te nad siis sõjalukorras rünnakule saate, kui nad vaenlase tule all mõnes kraavis lõhutavad? Teil pole soldatid, vaid memmed, ja komandör ise kah memm! Peavahti!»

«Ja mis kasu sellest on? Häbistavad soldatite juuresolekul komandöri ja siis tulevad veel distsipliinist rääkima. Mis kuradi distsipliini siin enam! Aga mine proovi mõnele võllaroale virutada. Ee-ee-i... Kus sa sellega — tema on isiksus, tema on inimene! Ei vanasti olnud mingisuguseid isiksusi ja rooska said, nii et aitas, ja ometi olid meil Sevastopol ja Itaalia sõjakäik ja muud nihukesed

aasjad. Lase mind või teenistusest lahti, aga kui lontrus ilka ära on teeninud, saab ta minu käest oma jao kätte!»

«Soldatit lüüa on alatu,» lausus Romašov, kes senijani oli vaikinud, lämbunud häälel. «Mis õigus on lüüa inimest, kes mitte ainult ei saa sulle samaga vastata, vaid ei tohi isegi kätt kaitseks näo ette tõsta. Kes ei tohi isegi pead kõrvale keerata. See on häbiväärne!»

Sliva kissitas hävitavalt silmi, ajas mokad lühikeste, hallinevate vurrude all torru ja mõõtis Romašovi pea laest jalatallani.

«Mis t-te ütlesite?» venitas ta piiritu põlgusega.

Romašov kahvatas. Rinde alt ja kõhust võttis külmaks ja süda lõi justkui üle terve keha kõvasti põksuma.

«Ma ütlesin, et see pole ilus... Jah, ja kordan veelgi... niiviisi,» jätkas ta katkendlikult, kuid visalt.

«Ol-ge l-lah-h-ked!» venitas Sliva piiksuva häälega. «Ärge muretsege, teiesuguseid kaunishingi on ennegi nähtud. Aasta pärast, kui teid ainult selle aja peale polgust välja pole löödud, lahmite ise samuti. K-kõigi reeglite järgi. Minust mitte halvemini.»

Täis viha vaatas Romašov talle otse silma ja peaaegu et sosistas:

«Kui te soldatite peksmist ei jäta, teen polgukomandöridele teie kohta ettekande.»

«Mi-is?» hüüdis Sliva ähvardavalt, sai aga kohe sõnasabast kinni. «Küllalt lobisemisest,» lausus ta kuivalt. «Teie, alamleitnant, olete veel liiga noor, et õpetada vanu rindemehi, kes kakskümmend viis aastat auga oma keisrit on teeninud. Palun härraseid ohvitseri koolimajja,» lõpetas ta tigidalt.

Ta keeras ohvitseridele järsult selja.

«Mis häda teil oli oma nina toppida,» alustas Vetkin lepitavalt, kui nad Romašoviga kõrvuti kõndisid. «Näete ise, et see ploom* just magus ei ole. Te ei tunne teda veel nii nagu mina. Ta võib teile sihukesi asju öelda, et vaju kas või maa alla. Ütlete aga vastu — kihutab aresti, nii et suitseb.»

«Kuulge ometi, Pavel Pavlõtš, see pole ju teenistus, see on... märatsemine!» hüüdis Romašov, hääles viha ja solvumispisarad. «Need vanad trumminahad irvitavad

* Sliva — ploom (vene k.). Tõlk.

meie üle! Nad soodustavad ohvitseridevahelistes suhetes meelega jõhkrust, jämedaid kombeid ja mingit küünilist täitsamehe tooni.»

«Nojah, eks ta ole küll» nõustus Vetkin ükskõikselt ja haigutas.

Romašov ent jätkas ägedalt:

«Ütelge, kellele, mille jaoks on tarvis seda kätel ülevinnamist, röökimist, neid jämedusi? Ah, ma ootasin hoopis midagi muud, kui ma ohvitseriks hakkasin. Esimest muljet ei unusta ma surmatunnini. Olin kõigest kolmandat päeva polgus, kui see punapäine piraat Artšakovski mulle nina pihta andis. Nimetasin teda klubis jutu sees lihtsalt leitnandiks — sellepärast et tema mind alamleitnandiks hüüdis. Ja kuigi me kõrvuti istusime ja õlut jõime, karjus ta mulle: «Esiteks pole ma teile mitte leitnant, vaid härra leitnant, ja teiseks... teiseks suvatsege püsti tõusta, kui vanem ohvitser teile märkuse teeb!» Ja ma tõusin püsti ja seisin ta ees nagu vaene patune, kuni alampolkovnik Lehh vahele astus. Ei, ei, ärge parem ütelge midagi, Pavel Pavlots. See kõik on mind niivõrd ära tüüdanud, et iiveldama ajab!...»

XI

Roodukoolis oli käimas «suusõnaline õppus». Väikeses ruumis nelinurkselt asetatud pinkidel istusid kolmanda rühma soldatid, näod keskpaiga poole. Nelinurga keskel kõndis edasi-tagasi jefreitor Seroštan. Kõrval, täpselt samasuguses nelinurgas kõndis täpselt samuti edasi-tagasi poolroodu teine allohvitser Šapovalenko.

«Bondarenko!» hõikas Seroštan kõlavalt.

Bondarenko pörutas mõlemad jalad korraga vastu maad ja kargas kiiresti tikksirgelt püsti nagu üleskeeratav puust nukk.

«Kui sina, Bondarenko, näituseks seisad rivis ja sul on püss käes ja ülemus astub juurde ja küsib: «Mis sul käes on, Bondarenko?», mida sina siis kostad?»

«Ütlen, et püss?» mõistatab Bondarenko.

«Lora. Kas see on siis püss? Ime, et sa veel maakeeli «tukk» ei ütelnud. — Kodus oli püss, aga teenistuses nimetatakse lihtsalt: Berdani tüüpi väikesekaliibriline

keerdlukuga jalaväe kiirlaskerelv number kaks. Korda, koerapoeg!»

Bondarenko kordab kiirkõnes sõnu, mis talle muidugi ka varem teada olid.

«Istu!» käsutab Seroštan armulikult. «Aga mistarvis ta sinule antud on? Sellele küsimusele vastab mulle...» Ta mõõdab kõiki alluvaid järgemööda valju pilguga: «Ševtšuk!»

Ševtšuk tõuseb tusaselt püsti ning vastab kaheda basiga läbi nina, nii katkendlikult, nagu oleks iga fraasi järel punkt:

«Ta on antud minule selle jaoks. Et mina rahuajal temaga püssivõtteid harjutasin. Aga sõjaajal. Kaitseksin trooni ja isamaad vaenlaste vastu.» Ta jääb vait, tõmbab korraks nina ja lisab süngelt: «Nii sisemiste kui välimiste.»

«Õige. Sa tead hästi, Ševtšuk, aga mämmutad. Soldati meel peab olema rõõmus nagu kotkal. Istu. Ütle nüüd sina, Ovetškin: keda nimetame meie välisteks vaenlasteks?»

Ovetškin, tragi mees Orlovi kandist, kelle voolavas kõnes võib aimata endise kaupmeheselli läägevõitu intonatsioone, vastab suurest rahuldustundest sõnu neelates, kähku ja edevalt:

«Välimisteks vaenlasteks nimetame meie kõiki neid samuseid riiksid, kellega meil sõda tuleb pidada. Prantslaseid, sakslaseid, hitallaseid, türklaseid, eurooplaseid...»

«Oota!» katkestab teda Seroštan. «Seda enam määrustikus ei ole. Istu, Ovetškin. Aga nüüd ütleb mulle... Arhipov! Keda nimetame meie si-semis-teks vaenlasteks?»

Viimaseid sõnu ütleb ta eriti valjusti ja rõhuga, otsekui neile kriipsu alla tõmmates, ja heidab tähendusrikka pilgu vabatahtlik Markussonile.

Kohmakas rõugearmiline Arhipov vaatab aknast välja ja vaikib visalt. Väljaspool teenistust on ta asjalik, nutikas ja osav poiss, õppustel aga jätab täieliku idioodi mulje. Arvatavasti tuleb see sellest, et tema loomulik mõistus, mis on harjunud maaelu lihtsaid ning selgeid nähtusi jälgima ja nende üle juurdlema, ei oska kuidagi seost leida «suulise õppuse» ja tegeliku elu vahel. See pärast ei suuda ta oma rühmaülevaate imestuseks ja meelepahaks kõige lihtsamaidki asju mõista ega meelde jätta.

«N-noh! Kas ma veel kaua pean ootama, kuni sa hoogu võtad?» hakkab Seroštan kannatust kaotama.

«Sisemisteks vaenlasteks... vaenlasteks...»

«Ei tea?» käreatab Seroštan ähvardava häälega ja teeb liigutuse, nagu kavatseks äiata, piilub siis aga silmanurgast ohvitseri poole ja ainult raputab pead ning kõrvetab Arhipovit pilguga. «Noh, kuula. Sisemisteks vaenlasteks nimetame meie kõiki, kes seadusele vastu hakkavad. Näituseks keda?...» Ja Ovetškinini libitsevat pilku kohates: «Ütle siis sina, Ovetškin.»

Ovetškin kargab püsti ja kuulutab rõõmsalt:

«See on nii: mässajaid, üliõpilasi, hobusevargaid, juudinärusid ja poolakaid!»

Kõrval on Šapovalenko ametis oma rühmaga. Pinkidevahelises nelinurgas edasi-tagasi sammudes esitab ta peenikesel, laulval häälel küsimusi soldatite meelest, mida ta ise käes hoiab.

«Soltõs, mis on tunnimees?»

Leedulane Soltõs kisendab püüdlikkusest hingeldades ja silmi pungitades:

«Tunnimees on puutumatu isik.»

«Nojah, aga veel?»

«Tunnimees on soldat, kes relvaga käes vahipostil seisab.»

«Õigus. Ma näen, Soltõs, et sinust hakkab asja saama. Aga mistarvis sa postil seisad, Pahhorukov?»

«Et ma ei magaks ega tukuks ega suitsetaks ja kellegi käest mingit asja ega kingitust vastu ei võtaks.»

«Aga tervitamine?»

«Ja et ma möödasõitvatele ohvitserihärradele au annaksin nagu kord ja kohus.»

«Nõnda. Istu.»

Šapovalenko oli ammu märganud, et vabatahtlik Fokin pilkavalt muigab, ning käreatab seepärast iseäranis rangelt:

«Vabatahtlik! Kes siis niiviisi püsti tõuseb? Kui ülemus küsib, peab nagu vedru püsti kargama. Mis on lipp?»

Vabatahtlik Fokin, ülikooli märk rinnas, seisab aupaklikus poosis allohvitseri ees. Kuid tema noored hallid silmad sädelevad lõbusalt ja pilkavalt.

«Lipp on püha, sõjaväeline sümbol, mille all...»

«Lora!» katkestab Šapovalenko vihaselt ja lööb meelepeaga laksti vastu kämmalt.

«Ei, ma räägin õigust,» kordab Fokin jonnakalt, kuid rahulikult.

«Mi-i-is?! Kui ülemus ütleb ei, siis on ei!»

«Vaadake määrustikust järele.»

«Et mina olen allohvitser, siis tunnen ma ka määrustikku paremini kui teie! Mis sa ütled! Või iga vabatahtlik hakkab nina püsti ajama. Aga võib-olla tahan ma ise junkrukooli õppima minna? Kust teie teate? Mis sümbol? Märk, aga mitte sümbol. Püha sõjaväeline märk, umbes nagu ikoon.»

«Šapovalenko, ära vaidle,» segab Romašov vahele.

«Mina edasi.»

«Kuulen, teie kõrgeausus!» võtab Šapovalenko valveisangu. «Ainult lubage teie kõrgeaususele ette kanda, see vabatahtlik muudkui targutab.»

«Hästi, hästi, edasi!»

«Kuulen, teie kõrgus... Hlebnikov! Kes on meie korpuse komandör?»

Hlebnikov vaatab allohvitserile nõutult otsa. Tema paakil huulte vahelt kostab üksainus sisisev häälights nagu kurgutõbisel varesel.

«Noh, kas saab juba!» karjub allohvitser vihaselt.

«Tema...»

«Noh — tema... Noh, edasi?»

Romašov, kes silmapilguks kõrvale pöördub, kuuleb, kuidas Šapovalenko tooni võrra madalamalt kähistab:

«Oota sa, küll ma sul pärast õppust näo üles löön!»

Ja kuna Romašov sedamaid tema poole vaatab, lausub ta valjusti ning ükskõikselt:

«Tema ekstsellents... Noh, mis sa siis, Hlebnikov, edasi!...»

«Tema... infanteeria... Lentinant,» pobiseb Hlebnikov ehmunult ja segaselt.

«A-a-a!» kähiseb Šapovalenko, hambad risti. «Mis ma sinuga pean tegema, Hlebnikov? Jändan ja jändan sinuga, aga sina oled justament nagu kaamel, ainult küturu sul pole. Ei mingit püüdlikkust. Seisad õppuse lõpuni nii kui postament, ja vaata, et sa ei liiguta! Aga pärast sööki tuled minu juurde, võtan su eraldi käsile. Gretšenko! Kes on meie korpuse komandör?»

«Nii see on täna, nii jääb see homme ja ülehomme. Ikka üks ja seesama kuni elu lõpuni,» mõtles Romašov ühe roodu juurest teise juurde kõmpides. «Jätta kõik siia-paika, ära minna? ... Ängistav! ...»

Peale sõnalist õppust harjutati hoovil ettevalmistamist laskmiseks. Sel ajal kui osa mehi peeglisse sihtis ja teine osa haavlitega märki laskis, seadsid kolmandad Livtšaki aparaadi järgi püsse palgesse. Teises rühmas kilkas alamlipnik Lbovi hele ja uljas tenor, nii et plats kajas:

«Otse ... kolonni pihta ... rood, kogupauguga ... üks, kaks! Ro-ood! ...» Ta venitas viimaseid häälikuid, pidas pausi ja hõikas siis järsult: «Tuld!»

Püssilukud naksusid. Lbov aga kilkas jälle, rõõmsalt, häälega edvistades:

«Ja-la-le... ött!»

Küürus ja loid Sliva luupas rühmast rühma, parandas hoiakut ja tegi lühikesi, sapiseid märkusi.

«Korista kõht! Seisad nagu raskejalgne eit! Kuidas sa püssi hoiad? Nagu diakon küünlaga! Kartašov, mis sa vahid, suu ammuli? Putru tahad või? Kus püssitikk on?» Veltveebel, Kartašov peale õppust tunniks ajaks püssi alla. Lont-trus! Kuidas sa sineli oled kokku keeranud, Vedenejev? Ei ole algust ega lõppu, ei nagu ega tegu. Kobakäpp!»

Pärast laskmist panid soldatid püssid virna ja heitsid nende kõrvale noorele kevadisele rohule, mis mõnes kohas soldatisaabastest juba mustaks oli tallatud. Oli soe ja selge. Ohk lõhnas paplite värsket rohulusest, mis kahelt poolt maanteed palistas. Vetkin astus jälle Romašovi juurde.

«Sülitage, Juri Alekseitš,» ütles ta Romašovile ja võttis ta käevangu. «Asi pole seda väärt. Lõpetame õppuse, läheme klubisse, teeme pisikesed pitsid, ja kõik on unustatud. Nõus?»

«Igavus vaevab, kulla Pavel Pavlotš,» kurtis Romašov.

«Mis seal rääkida, nii see on,» nõustus Vetkin. «Ainult, kuidas siis teisiti? Inimestele peab ju asja selgeks õpetama. Kui äkki tuleb sõda?»

«Jah, kui just sõda,» nõustus Romašov nukralt. «Aga milleks üldse sõditakse? Võib-olla on see mingi üldine

viga, mingi ülemaailmne eksitus, vaimupimedus? Kas tapmine on siis loomulik?»

«Päh, kah mul filosoofia. Kuraditki! Aga kui sakslased äkki meile kallale tungivad! Kes siis Venemaad kaitseb?»

«Mina ju ei tea ega ütle midagi, Pavel Pavlotš,» vaidles Romašov kurvalt ja vaguralt, «mina ei tea mitte kui midagi. Aga näiteks Põhja-Ameerika sõda, või jälle Itaalia vabastamine, või geriljad Napoleoni ajal ... siis auaanid ... Ja kuidas veel sõdisid, kui vaja oli! Lihtsad põlluharijad, karjased ...»

«Need olid ameeriklased ... Leidsite, kellega võrrelda ... See pole üldse tähtis. Aga mina arvan, et kui nii mõtelda, ei maksa parem sõjaväes teenidagi. Ja üldse, meie ametis on mõtlemine kurjast. Ainuke küsimus: mis meiesugused peale hakkavad, kui nad armeest lahkuvad? Milleks me kõlbame, kui me muud ei oska, kui — vasak, parem, vasak, parem, ja ongi kõik. Surra me oskame, see on tõsi. Ja sureme ka, kurat võtaks, kui tarvis. Siis pole me oma leiba vähemalt asjata süüa. Nõndaks, härra filosoof. Kas lähme pärast õppust koos klubisse?»

«Mis siis ikka, lähme pealegi,» nõustus Romašov ükskõikselt. «Õieti on see sigadus päev päeva kõrval aega surnuks lüüa. Aga teil on õigus, et kui niimoodi mõtelda, siis parem ära mitte teenigi.»

Vesteldes kõndisid nad piki väljakut edasi-tagasi ja seisatasid neljanda rühma läheduses. Soldatid istusid ja pikutasid murul oma püsside juures. Mõned näsisid leiba, — seda näsivad nad hommikust õhtuni, igal sobival võimalusel: küll ülevaatusel, küll manöövrite ajal, küll puhkehetkel, küll kirikus enne pihile minekut ja koguni enne ihunuhtlust.

Romašov kuulis kellegi jahedat, pilkavat häält:

«Hlebnikov, Hlebnikov ae! ...»

«Mäh?» kostis Hlebnikov süngelt, läbi nina.

«Mis sa kodus tegid ka?»

«Tööd vihtusin,» vastas Hlebnikov uniselt.

«Ja mis tööd, oinapea?»

«Igavust. Kündsin, loomi sai karjatud.»

«Mis sa ta'ga norid!» segas üleajateenija onu Špõnev vahele. «Teada, mis tööd: lapsi tissitas.»

Romašov heitis põgusa pilgu Hlebnikovi tuhakarva,

viletsale ja alasti näole ja jälle torkas tal miski valusasti hinge.

«Püsside juurde!» kisendas Sliva väljaku keskelt. «Härrad ohvitserid, kohtadele!»

Püssid kolksusid ja täägid jäid üksteise taha kinni. Soldatid kohendasid end kiiruga ja võtsid kohad sisse.

«Joonduda!» käsutas Sliva. «Vall-vell!»

Astus siis roodule lähemale ja hõikas laulvalt:

«Püssivõtted jaokaupa, kõvasti lugeda... Rood, sammu... auandmiseks võtt!»

«Üks!» kraaksatasid soldatid ja tõukasid püssid järsu liigutusega üles.

Sliva sammus aeglaselt rivi eest läbi ja tegi katkendlikke märkusi: «püssipära õigeks», «tääk kõrgemale», «püssipära ligemale». Siis astus ta jälle roodu ette ja käsutas:

«Nüüd... kaks!»

«Kaks!» röökisid soldatid.

Ja jälle käis Sliva mööda ridu ja kontrollis, kas võte on puhtalt ja õigesti tehtud.

Pärast püssivõtteid jaokaupa tulid võtted üksteise järel, siis pöörded, kaheks hargnemine, kokku ja lahku marssimine ja mitmesugused muud rivi harjutused. Romašov tegi automaatselt kõik, mis määrustikus ette nähtud, kuid Vetkini möödaminnes pillatud sõnad ei läinud tal meelest: «Kui nii mõelda, ei maksa parem sõjaväes teenidagi. Tuleb teenistusest lahkuda.» Ja kõik sõjaväemäärustiku nõksud: osavad pöörded, uljad püssivõtted, jalgade põntsutamine marssimisel, koos sellega aga ka kõik need taktikad ja fortifikatsioonid, mille peale ta oli raisanud üheksa paremat aastat oma elust, mis pidid täitma ka kogu ta ülejäänud elu ja mis alles hiljuti olid paistnud talle nii tarkade ning tähtsatena — see kõik näis talle nüüd igava, loomuvastase ja kunstlikuna, mingi kõiksest, ülemaailmsest enesepettusest sündinud mõttetuse ja tot-rusena, mingi jabura unenäona.

Kui siis õppused läbi said, läksid nad Vetkiniga klubisse ja võtsid koos päris kõvasti viina. Romašov, kes meelemõistusetuseni purjus oli, musutas Vetkinit, nuttis tolle öla najal valjusti ja hüsteeriliselt, kurtes, et elu on ängistavalt tühi, et keegi teda ei mõista, et «üks naine» teda ei armasta, aga kes see siisugune on, seda ta kel-

legi ei ütle; Vetkin aga kummutas klaasi klaasi järel ning ühmas vaid aeg-ajalt põlgliku kaastundega:

«Üks asi on halb, Romašov, ei oska te viina võtta. Rüü-pate klaasikese, ja kohe lömmis.»

Siis virutas ta järsku rusikaga lauale ja möirgas ähvardavalt:

«Kui kästakse surra, siis sureme!»

«Sureme,» kordas Romašov kaeblikult. «Surra pole kunst. See on lihtne... Süda valutab...»

Romašov ei mäletanud, kuidas ta koju sai ja kes ta voodisse pani. Talle viirastus, nagu ujuks ta tihedas sinis-ses udus, millesse on puistatud miljardeid tibatilluke siidemeid. See udu hõljus sujuvalt üles-alla, tõstes ja lan-getades oma keerises ka Romašovi keha; sellest rütmili-sest hõljumisest tekkis südamenõrkus, süda lõi loiult ning alamleitnanti vaevus vastik ja ärritav iiveldustunne. Pea tundus otsekui hiigelsuureks paisuvat ja kellegi halasta-matu hääle oleks nagu lakkamatult kisendanud: «Rood, üks!... Rood, kaks!», nõnda et see Romašovile väljakan-natamatut valu tegi.

XII

Kahekümne kolmas aprill oli Romašovile äärmiselt askeldusterohke ja kummaline päev. Kella kümne paiku hommikul, kui alamleitnant veel voodis lesis, tuli Niko-lajevite tentsik Stepan ning tõi Aleksandra Petrovnalt kirja.

«Armas Romotška,» kirjutas ta, «ma ei imestaks põrmugi, kui te sootuks unustanud oleksite, et täna on meie ühine nimepäev. Nüüd siis tuletangi teile seda meelde. Kõigele vaatamata tahan teid täna ilm-tingimata näha! Ärge ainult päeval õnne soovima tul-ge, vaid kohe kella viieks. Teeme väikese väljasõidu Dubetšnajasse.

Teie A. N.»

Kiri värises Romašovi sõrmede vahel, kui ta seda luges. Juba terve nädala polnud ta näinud Šurotška ar-mast, kord hella, kord pilkavat, sõbralik-tähelepanelikku

nägu, polnud tunnetanud tema õrna, ent võimukat veetlust. «Täna!» hõiskas juubeldav hääl ta sisemuses.

«Täna!» hüüdis Romašov valjusti ja kargas paljajalu voodist põrandale. «Hainan, pesta!»

Hainan astus sisse.

«Teie kõrgeausus, tentsik ootab veel. Ta küsib, kas sa vastust ka kirjutad?»

«Vaat kus lugu!» Romašov pungitas silmi ja vajus pea-aegu istuma. «Tss... Talle peaks ju jootraha andma, aga mul pole punast krossigi.» Ta vaatas nõutult tentsikule otsa.

Hainan naeratas avalalt ja rõõmsalt.

«Minul ka ei olema midagi!... Sul ei olema midagi, mul ei olema midagi!... Äh, mis tühja! Käib niigi.»

Romašovi mälus vilksatasid välgukiirusel kottpime kevadöö, pori, märg, ligane aed, mille najale ta toetub, ja Stepani tömp hääl ööpimedusest: «Käib peale päevast päeva...» Talle meenus ka enda talumatu, kõrvetav häbitunne. Oo, missugustest tulevatest rikkustest alamleitnant praegu loobunud oleks üheainsa kahekümnekopikalise eest!

Romašov hõõrus kõvasti ja kramplikult nägu ning isegi kõhatas erutusest.

«Hainan,» sosistas ta, ise kartlikult ust piiludes. «Hainan, sa mine ütle, et alamleitnant talle täna õhtul tingimata jootraha annab. Kas kuulsid: tingimata.»

Romašov elas praegu suures rahakitsikuses. Kuskil ei antud talle enam võlgu: ei puhvetis, ohvitseride majapidamiskaupluses ega kassas... Klubist võis ta saada üksnes lõuna- ja õhtusöögi ning sedagi ilma napsi ja suupisteta. Tal ei olnud isegi enam teed ega suhkrut, pilkliku juhuse tõttu oli jäänud üksnes suur plékkpurgitais kohvi. Romašov jõi igal hommikul mehiselt musta kohvi ilma suhkruta ja tema eeskujul tegi Hainan saatusele alistunult sedasama.

Praegu vastumeelselt musta, mõru ja kanget vedelikku rüüpides mõtles alamleitnant oma seisukorra üle põhjalikult järele. «Hm... esiteks, kuidas minna ilma kingituseta? Maiustused või paar kindaid? Ei tea, muide, mis numbrit ta kannab? Kompvekid? Paremini juba lõhnaõli: siinsed kompvekid ei kõlba kuhugi... Lehvik? Hm!... Ei, paremini siiski lõhnaõli. Talle meeldib lillilõhn.

Bila väljasõidukulud: voorimees sinna ja tagasi, ütleme — viis rubla, jootraha Stepanile — rubla! Jaa, härra alamleitnant Romašov, alla kümnet rubla ei tule kõne allagi.»

Ta hakkas mõttes vaagima kõiki rahahankimise võimalusi. Palk? Kuid alles eile oli ta palgalehele alla kirjutanud: «Arvestus õige. Alamleitnant Romašov.» Kogu välja teenitud töötasu oli hoolikalt mitmesugustesse lahtritesse jaotatud, ka vekslite katteks minevad summad olid seal hulgas; alamleitnant ei saanud kopikatki. Kui püüaks natuke avanssi kaubelda? Seda moodust oli ta proovinud juba vähemalt kolmkümmend korda, kuid alati asjata. Laekuriks oli staabikapten Dorošenko — sünge ja karm mees, iseäranis «lipujunkrute» vastu. Ta oli omal ajal Türgi sõjas haavata saanud, kuid kõige tülikamasse ja naeruväärsemasse kohta — jalakanda. Igavene irvitamine ja teravmeelitsemine tema haava ümber (mida ta sugugi põgenemisel polnud saanud, vaid siis, kui ta oma roodu poole pöördus, et seda rünnakule viia) oli mõjunud nõnda, et kunagisest elurõõmsast lipnikust oli saanud sapine ja kergesti ärrituv erak. Ei, Dorošenko küll raha ei anna, ammugi veel alamleitnandile, kes juba kolmandat kuud järjest palgapäevadel ainult alla kirjutab: «Arvestus õige.»

«Ei maksa meelt heita!» ütles Romašov endale. «Võtame kõik ohvitserid mõttes läbi. Alustame roodukomandöridest. Järjekorras. Esimene rood — Ossadtši.»

Romašovi vaimusilme ette kerkis Ossadtši imetlusväärselt kaunis, sünge metsloomapilguga nägu. «Ei — ükskõik kes, ainult mitte tema. Tema mitte. Teine rood — Talman. Armas Talman: alalõpmata rahajahil, rabab isegi alamlipnikelt. Hutõnski?»

Romašov jäi mõttesse. Äkki turgatas talle pähe valatu, poisikeselik mõte: minna polgukomandöri juurde laenu paluma. «Kujutan ette! Alguses jääks vist jahmatusest keeletuks, siis läheks vihast marru ja lõpuks põrutaks nagu kuulipildujast: «Mi-i-is? Suu kinni! Neljaks päevaks peavahti!»

Alamleitnant pahvatas naerma. Ei, mis sellest, küll ta juba nõu leiab! Päev, mis nii rõõmsalt oli alanud, ei või ometi krahhiga lõppeda. See on tabamatu, käsitamatu, ent kuskil sisemuses, teadvuse tagamail tunnetad seda alati eksimatult.

«Kapten Duvernois? Soldatid hüüavad teda naljakalt: Tooveri-nuga. Või siis veel, räägitakse, et kunagi olnud kindral nimega Budberg von Schauffus, teda olevat soldatid ristinud: «Putka on aukus». Ei, Duvernois on kooner ega salli mind, ma tean...»

Nii võttis ta ükshaaval läbi kõik roodukomandörid esimesest kuueteistkümnenda rooduni, majandusrood kaasa arvatud, ohkas siis ja asus nooremaid ohvitseri vaagima. Veel oli ta asja kordaminekus kindel, kuigi hakkas nagu juba muret tundma, kuni äkki sähvatas üks nimi: «Alampolkovnik Rafalski!»

«Rafalski. Ja mina vaevan pead!... Hainan! Kuule, kindad, mantel — kähku!»

Alampolkovnik Rafalski, neljanda pataljoni komandör, oli poissmees ja veidrik, keda polgus naljaviluks ja muidugi tagaselja polkovnik Brehmiks hüüti. Teiste ohvitseridega ta läbi ei käinud, välja arvatud ametlikud visiidid lihavõtte ajal ja uuel aastal. Teenistuskohustustesse aga suhtus sedavõrd lohakalt, et teda päevakäskudes pidevalt ära märgiti ja õppustel hurjutati. Kogu vaba aja, hoole ja kasutamata südamehelluse pühendas ta oma armsatele loomakestele — lindudele, kaladele ja neljajalgsetele, kodus oli tal päris suur, omapärane loomaaed. Polgu daamid, kes tema täielikku ükskõiksust südamepõhjas pahaks panid, väitsid, et nad ei mõista, kuidas üldse saab Rafalski pool külas käia. «Ah, see on nii hirmus, need loomad! Ja siis, vabandage väljendust — see jõe hais! Fui!»

Kõik oma säästus kulutas polkovnik Brehm loomade peale. See veidrik piiras oma isiklikke väljaminekuid kuis vähegi oskas: kandis jumal teab mis aegset mundrit ja sinelit, magas kus juhtus, sõi viieteistkümnenda roodu katlast, kusjuures tasus soldatilobi eest siiski enam kui piisavalt. Seltsimeestele, iseäranis noorematele ohvitseridele osutas ta aga sageli väikesi teeneid, kui tal raha juhtus olema. Tõe huvides tuleks veel lisada, et peeti kuidagi kohatuks ja isegi albiks talle raha tagasi maksta — oli ta ju üldiselt veidrikkude kirjas, see polkovnik Brehm.

Kui Lbovi taolised kergemeelsed lipnikud tema juurde paari kümmelist läksid laenama, ütlesid nad tavaliselt: «Lähem loomaaeda vaatama.» See oli äraproovitud tee vanapoisi südame ja tasku juurde. «Ivan Antonõtš, kas

tell uusi loomi ka on? Näidake, palun. Nii huvitav on kuulata, kui te nendest räägite...»

Ka Romašov käis sageli seal, kuid seni omakasupüüdmatult: tema armastas tõesti loomi ning tundis nende vastu iseäranis õrna ja südamlikku poolehoidu. Kadeti- ja hiljem junkrupõlves Moskvast viibides oli ta alati meelsamini tsirkuses kui teatris käinud ja veel kõige meelsamini loomaaia või loomade näitusel. Lapsepõlves oli ta endale bernhardiini igatsenud; nüüd unistas ta salamahti pataljoni adjutandi ametist, et endale hobust saada. Kuid mõlemad soovunelmad pidid paratamatult luhtuma: lapsepõlves sellepärast, et perekond elas vaesuses, adjutandiks määramine võis aga vaevalt kõne alla tulla, sest Romašovil puudus «esinduslik kuju».

Ta läks välja. Mahe kevadõhk silitas hellitavalt põski. Maapind, mis pärast hiljutist vihma juba kuivaks oli tõmmanud, vetrus meeldivalt jalge all. Valged toomingad ja lillad sirelid riputasid oma raskeid õiekobaraid üle plankude tänavale. Romašovi rinda paisutas mingi imeväärne jõud, mis talle otsekui tiivad andis. Ta heitis pilgu selja taha, nägi, et tänav oli inimtühi, võttis taskust Šurotška kirja, luges selle veel kord üle ning surus huuled Šurotška alkirjale.

«Armas taevas! Armsad puud!» sosistas ta niiskel pilgul.

Polkovnik Brehm elas kõrge roheline traataiaga piiratud hoovimajas. Väraval oli napisõnaline kiri: «Helistamata mitte siseneda. Koerad!!!» Romašov andis kella. Väravale ilmus laisk, sassis ja unine tentsik.

«Kas polkovnik on kodus?»

«Palun, teie kõrgeausus.»

«Mine ikka kõigepealt teata.»

«Pole vaja, tulge niisamuti.» Tentsik sügas uniselt kintsu. «Nendele ei meeldi, et enne veel teadustada.»

Romašov astus telliskividest teerada mööda maja poole. Maja nurga tagant kargasid välja kaks tohutu suurt, kärbitud kõrvadega noort hiirhalli dogi. Üks neist pistis kõvasti, kuid heasoovlikult haukuma. Romašov laksutas sõrmi ja dogi hakkas rõõmsalt esijalgadega siia-sinna karglema ning veel kõvemini haukuma. Teine koer kõndis alamleitnandi kannul ja nuuskis, koon õieli, uudishimulikult selle sinelihõlmu. Tagapool hoovis, haljenda-

val muruplatsil seisis pisike eesel. Ta tukkus rahumeeli soojas kevadpäikeses, kissitas silmi ja liigutas mõnuld kes kõrvu. Samas kõrval sagisid kanad ja kirevate sulgedega kuked, pardid ning mühklike nokkadega hiina haned, pärilkanad kisendasid läbilõikavalt, üks tore suur isakalkun aga kudrutas kohevil saba ning lõsakil tiibadega kõrgilt ja iharalt peenekaalaliste emakalkunite ümber. Küna kõrval külitas hiigelsuur roosa jorkširi tõugu siga.

Polkovnik Brehm, rootsi nahkjopp üll, seisis akna all, selg ukse poole, ega märganud Romašovi tulekut. Ta oli parajasti akvaariumi juures ametis, olles käe küünarnukini vette pistnud. Romašov pidi enne kaks korda kõvasti kõhatama, kui Brehm oma pika, kõhna, habetunud, vanamoeliste kilpkonnaluust prillidega näo tema poole pööras.

«Aa, alamleitnant Romašov! Astuge sisse, astuge sisse...» sõnas Rafalski külalislahkelt. «Vabandage, et ma teile kätt ei anna, käsi on märg. Näete, ma satin siin uut sifooni paika. Lihtsustasin mõnevõrra eelmist varianti ja tuli toredasti välja. Soovite teed?»

«Täna väga. Juba join. Härra polkovnik, ma tuln...»

«Jutud käivad, et polk paigutatakse ümber teise linna, kas olete kuulnud?» küsis Rafalski otsekui poolelijäänud kõnelust jätkates. «Saage minust aru, ma olen lihtsalt meeletu, kui nii võib öelda. Kujutlege vaid, mis hakan ma peale oma kaladega? Pooled saavad kindlasti otsa. Ja akvaarium? Vaadake ise — tublisti poolteist silda klaasi. Sa mumeie!» hüppas ta järsku teisele teemale. «Missugust akvaariumi ma Sevastopolis nägin! Veehoidlad... kui nii võib öelda... jumala eest, selle toa suurused, kivist, voolava mereveega. Elektrivalgus! Seisad ülal ja vaatad, kuidas see kalade maailm elab. Beluugad, haid, raikalad, merikuked — oh, kullakesed! Või, kui nii võib öelda, merikass: kujutage ette, nagu pannkook, läbimõõd poolteist arssinat ja liigutab servi, teate, sedasi laineliselt ja saba taga nagu nool. Seisin oma kaks tundi... Mis te naerate?»

«Vabandage... Märkasin just praegu, et teil istub õlal valge hiir...»

«Näe kus suli, vaata, kuhu pugunud!» Rafalski pööras pead ja tegi huultega musutamisetaolist häält, mis tuli välja nii habras ja peenike, et meenutas hiire piiksumist.

Tilluke valge punaste silmadega loomake ronis päris tema näo ligi ja hakkas kogu kehast värisedes oma ninakesega mehe habet ja suud tonksima.

«Kuidas nad teid küll tunnevad!» ütles Romašov.

«Jaa... tunnevad.» Rafalski ohkas ja vangutas pead. «See'p see häda ongi, et meie neid ei tunne. Inimesed õpetasid koera välja, õppisid, kui nii võib öelda, hobust kasutama, kodustasid kassi, aga mis need olendid endast kujutavad — seda me teada ei tahagi. Mõni õpetlane, kuradi pihta, pühendab terve elu, kui nii võib öelda, mõne mõtetu, veeuputusaegse sõna tõlgendamisele ja saab sellega nii kuulsaks, et tehakse juba elusast peast pühakuks. Aga siin võtame kas või needsamad koerad. Elavad meiega külge külje kõrval, terased, taibukad, arukad loomad, aga ükski privaatselts ei suvatse nende psühholoogia vastu huvi tunda!»

«Võib-olla on mõned uurimused, aga meie ei tunne neid?» oletas Romašov arglikult.

«Uurimused? Hm... muidugi on, põhjanevad uurimused. Vaadake, minulgi on siin terve raamatukogu.» Alampolkovnik viipas seina ääres seisvate kappide poole. «Targalt ja südamliselt kirjutavad. Ilmatu suured teadmised! Mäherdused seadmed, mäherdused teravmeelsed katsetused... Aga mitte see, hoopiski mitte see, millest mina räägin! Ükski neist, kui nii võib öelda, pole taibanud seada endale kas või näiteks niisugust eesmärki — jälgida tähelepanelikult ühtainsatki päeva kassi või koera elus. Sa mine ja vaata, kuidas koer elab, mis ta mõtleb, kui kaval ta on, kuidas ta oma kannatusi ja rõõme väljendab. Kuulge: ma olen oma silmaga näinud, mis klounid koertega suudavad teha. Lihtsalt imetlusväärne!... Kujutlege hüpnosi, päris tõelist, ehtsat hüpnosi, kui nii võib öelda! See, mida üks kloun mulle Kiievi võõraste majas näitas, see oli rabav, lihtsalt uskumatu! Ja te mõtelge, ta oli ju kloun, kloun! Aga mis siis, kui sellega tegeleks tõsine uurija, kes on varustatud teadmistega, kes oskab oivaliselt eksperimenteerida, kelle käsutuses on teaduslikud vahendid. Oo, siis võiksite kuulda üllatavaid asju koerte vaimsetest omadustest, nende iseloomust, arvude tundmisest ja veel paljust muust! Terve maailm, suur ja huvitav maailm. Öelge mis tahate, aga mina näi-

tuseks olen veendunud, et koertel on oma keel ja väga rikas keel.»

«Aga mis pärast nad siis siiani sellega tegelnud ei ole, Ivan Antonovitš?» päris Romašov. «See on ju nii lihtne!» Rafalski puhkes pilkavalt naerma.

«Sellepärast just, he-he-he, et see nii lihtne on. Sellepärast just. Nöör on takust keerutatud. Esiteks, kes on koer uurijale. Selgrooline, segatoiduline, kiskjaline, koerte perekonnast ja nii edasi. Kõik see on õige. Ei, aga sa lähene koerale nagu inimesele, nagu lapsele, nagu mõtlevale olevusele. Tõesti, need uurijad on kõik nii tähtsust täis, et oma tohututele teadmistele vaatamata on vaata et ühel tasemel talumehega, kes arvab, et koeral on hinge asemel aur.»

Ta jäi vait ning hakkas pahaselt nohisedes ja ähkides kummist veetoruga askeldama, mida ta akvaariumi põhja sobitas. Romašov võttis julguse kokku.

«Ivan Antonovitš, mul on teile üks suur, suur palve...»

«Raha?»

«Jah, piinlik küll teid tülitada. Ega ma palju, kui saaks nii kümme rubla. Kiiresti tagasi maksta ma ei luba, kuid...»

Ivan Antonovitš võttis käed veest välja ja hakkas neid käterätiga kuivatama.

«Kümme võin anda. Rohkem mitte, aga kümme annan hea meelega. Raiskate muidugi rumaluste peale? Ei, ei, ei, ma tegin nalja. Tulge kaasa.»

Ta viis Romašovi enda järel läbi korteri, mis koosnes viiest-kuuest toast. Tubades polnud ei mööblit ega kardinaid. Õhku täitis terav lõhn, mis on iseloomulik teatud liiki väikestele kiskjalistele. Põrandad olid sedavõrd reostatud, et jalg astudes libises.

Kõikidesse nurkadesse oli meisterdatud urge ja koo-paid, milleks oli kasutatud kuute, pehkinud kände või ilma põhjata tünne. Kahes toas seisis kaharate okstega puud — üks lindudele, teine nugistele ja oravatele, täis kunstlikke õõnsusi ja pesi. Loomade eluasemed olid seatud niivõrd hoolikalt ja läbimõeldult, et selles oli tunda armastust loomade vastu ning suurt tähelepanuvõimet.

«Kas näete seda loomakest?» Rafalski näitas näpuga tiheda okastraadiga piiratud väikest kuuti, mille klaasi-põhjasuurusest ovaalsest avausest sätendasid vastu kaks

musta, säravat täpikest. «See on kõige pöörasem, oma-moodi kõige metsikum kiskja maailmas. Tuhkur. Ei, ärge arvake, tema kõrval on kõik need lõvid ja pantrid lihtsalt vagurad tallekesed. Lõvi pistab oma puuda liha kinni ja viskab küljeli, vaatab lahke näoga pealt, kuidas šaakalid ülejääke õgivad. See väike sulgi aga ei jäta ühelegi kanale hinge sisse, kui kanakuuti satub — ilmtingimata hammustab kõikidel näe siit, tagant, kaela läbi. Enne ei jäta, nurjatu. Ja sealjuures on ta kõige metsikum, kõige raskemini taltsutatav kõikidest loomadest. At sa kuri-loom!»

Ta pistis käe läbi okastraadi. Ümmargusest avausest vilksatas samas väike tulivihane pea, lõuad pärani, nii et pimestavalt valged nõelteravad hambad välkusid. Tuhkur kord ilmus, kord kadus, tehes sealjuures tigidat kõhata-mist meenutavat häält.

«Näete, missugune ta on? Ja ma toidan teda juba aasta otsa...»

Alampolkovnik oli Romašovi palve nähtavasti sootuks unustanud. Ta talutas külalist ühe uru juurest teise juurde, näitas talle oma lemmikuid ja rääkis nendest niisuguse poolehoiu ja õrnusega, kirjeldas nii asjatundlikult nende kombeid ja iseloomu, nagu oleks jutt tema headest, armsatest sõpradest. Ja tõepoolest, provintsikolkas eluneva loomadesõbra kohta oli tal päris korralik kollektsioon: valged hiired, kodujänesed, merisead, siilid, koo-paoravad, mõned mürgised maod klaaskastides, mitut sorti sisalikud, kaks ahvipärdikut, must austraalia jänes ja haruldast tõugu imeilus angoora kass.

«Ilus, eks ole?» küsis Rafalski kassile osutades. «Eks ju, lihtsalt võrratu, kui nii võib öelda? Aga ei hooli. Rumal. Kõige rumalam kõikidest kassidest. Siin näete jälle!» elavnes ta äkki. «See on järjekordseks tõendiks, kui hoolimatult me suhtume oma koduloomade psüühikasse. Mis teame me kassidest? Või hobustest? Või lehmadest? Või sigadest? Kas teate, kes veel on tähelepanuväärselt tark? Siga. Jajah, ärge naerge,» — Romašov polnud kavatsenudki naerda — «sead on kohutavalt targad. Üks kult mõtles mul möödunud aastal viguri välja. Mulle toodi suhkruvabrikust praaka, juurviljaaia ja sigade jaoks. Kas teate, temal ei olnud kannatust oodata. Hobusemees läks tentsikut otsima, tema aga kiskus hammas-

tega vaadi eest punni ära. Praak, teate, muudkui voolas ja siga oli seitsmendas taevas. Aga see pole veel midagi: teine kord, kui teda jälle sama varguse pealt tabati, polnud ta üksnes punni eest ära kiskunud, vaid selle ka aeda viinud ja peenrasse maha matnud. Olge lahke. Pean tunnistama,» Rafalski pigistas ühe silma kinni ja tegi kavala näo, «pean tunnistama, et kirjutan oma sigadest üht väikest artiklit... Ainult — tss! ... saladus... mitte piuksu. Ikkagi koomiline: kuulsusrikka vene armee alam-polkovnik, ja äkki — sead. Praegu on mul näiteks jorkširi tõug. Nägite? Tahate, lähme vaatame. Seal hoovi peal on mul veel üks noor mägrakoer, kena loomake... Lähme?»

«Vabandage, Ivan Antonovitš,» kogeles Romašov kohmetult. «Tuleksin hea meelega. Kuid jumala eest, aega ei ole.»

Rafalski lõi käega otsaette.

«Ah, sa mumeie! Jumala pärast, andke mulle andeks. Vanainimese asi, sattusin hoogu... Nonoh, teeme siis kähku.»

Nad astusid väiksesse lagedasse tuppa, kus tööpoolest muud midagi ei olnud kui madal välivoodi, põhi keskelt lohku vajunud nagu lootsik, öölaud ja taburet. Rafalski tõmbas sahtli lahti ja võttis raha välja.

«Rõõmuga teie teenistuses, alamleitnant. Võtke... mis siin tänada!... Tühiasi... Mul on hea meel... Kui mahti saate, astuge sisse juttu puhuma.»

Väravast väljudes põrkas Romašov otsekohe Vetkiniga kokku. Pavel Pavlovitši vurrud olid uljalt sasitud, ohvitserimüts, mis edevuse mõttes pisut lapikuks oli vajutatud, istus nooblilt viltu peas.

«Ahaa! Prints Hamlet!» hõikas Vetkin lustakalt. «Kust ja kuhu? Ptüi, kurat, te särate ju, nagu oleks teil nimepäev.»

«Mul ongi nimepäev,» naeratas Romašov.

«Noo? Tõsi küll: Georgi ja Aleksandra. Jumalik. Lubage mul teid palavalt kaisutada!»

Ja sealsamas tänaval suudlesid nad südamlikult.

«Selle sündmuse auks peaks justkui klubisse minema? Ja «tõstma» vähemalt ühegi, nagu ütleb suur seltskonnalõvi Artšakovski?» tegi Vetkin ettepaneku.

«Ma ei saa, Pavel Pavlõtš. Kiire on. Muide, tundub, et olete täna juba teinud üleannetust?»

«O-o-o!» ajas Vetkin uhkelt ja paljutähendavalt lõua ette. «Sain täna niisuguse kombinatsiooniga maha, et igal rahandusministril hakkaks kadedusest kõht valutama.»

«Nimelt?»

Vetkini kombinatsioon oli väga lihtne, kuid teravmeelne, kusjuures peategelaseks oli polgu rätsep Haim. Vilmane võttis Vetkinilt uue mundri saamise kohta allkirja, tegelikult aga sai leidlik Pavel Pavlovitš mundri asemel rätsepalt kolmkümmend rubla raha.

«Ja lõpuks olime mõlemad rahul,» rääkis Vetkin rõõmust särades. «Juut on rahul, sest oma kolmekümne rubla asemel saab ta rõivaste kassast nelikümmend viis, ja mina olen rahul, sest kütan täna klubis kõigil neil mängijatel põrgu palavaks. Noh? Eks ole osavasti tehtud?»

«Neh!» nõustus Romašov. «Järgmisel korral võtan teadmiseks. Nüüd aga hüvasti, Pavel Pavlõtš. Soovin head kaardiõnne.»

Nad lahkusid, üks ühes, teine teises suunas. Kuid hetke pärast hõikas Vetkin sõpra. Romašov pöördus.

«Käisite loomaaeda vaatamas?» küsis Vetkin kelmi-kalt, osutades sõrmega üle öla Rafalski majale.

Romašov noogutas ja lisas veendunult:

«Brehm on meil kuldne inimene. Tore mees!»

«Mis seal rääkida!» nõustus Vetkin. «Ainult — hull!»

XIII

Kui Romašov kella viie paiku Nikolajevite üürimaja ette sõitis, märkas ta imestusega, et hommikune rõõmus elevus ja kindel usk, et päev läheb korda, olid asendunud iseäraliku, põhjusetu rahutusega. Ta tundis, et see polnud tekkinud mitte praegu ega ka mitte natukese aja eest, vaid juba märksa varem; ärevus hinges oli arvatavasti vähehaaval ja märkamatuks paisunud, selle algpõhjus aga kuidagi kahe silma vahele jäänud. Mis võis see olla? Seda sorti asju oli temaga varemgi juhtunud, juba varases lapsepõlves, ja ta teadis, et ta enne rahu ei saa, kui on nimetu ärevuse algpõhjuse üles otsinud. Hil-

juti, kui ta peaaegu terve päeva samal kombel oli piinelnud, tuli talle alles õhtu eel meelde, et kui ta lõuna paiku jaama juures üle raudtee läks, oli ootamatu vedurivile tal kõrvad kurdiks löönud, ta oli ehmatanud ja endalegi märkamatuks tujust ära läinud; aga niipea kui see talle meenus, läks süda kohe kergeks, jah, koguni rõõmsaks.

Kähku laskis ta kõik päevamuljed vastupidises järjekorras vaimusilma eest mööda. Sviderski kauplus; lõhnaõli; voorimees Leibi palkamine — too teeb tublit sõitu; siis oli ta posti peal käinud kella küsimas; suurepärase hommik; Stepan... Kas tõesti Stepan? Ei, Stepan see ei ole, tema jaoks oli tal rubla jootraha kõrvale pandud. Aga mis see siis on? Mis?»

Plangu ääres seisis juba kolm kahehobuse troskat. Kaks tentsikut hoidsid saduldatud hobuseid suu kõrvalt: vana kõrbi ruuna, kelle Olizar hiljaaegu ratsaväest välja-praagitud hobuste seast oli ostnud, ja Bek Agamalovi sihvakat, kärsitut, tigidalt välkuvate silmadega kullakarvalist mära.

«Ah jaa — kiri!» turgatas Romašovile äkki meelde. «See kummaline lause: kõigele vaatamata... ja veel alla kriipsutatud... Tähendab, midagi on? Võib-olla on Nikolajev minu peale pahane? Või armukade? Võib-olla keelepeks? Nikolajev on viimastel päevadel kuidagi tõrjuv olnud. Ei, ei, sõidan parem mööda!»

«Edasi!» hõikas ta voorimehele.

Kuid samal silmapilgul tajus ta — ei näinud ega kuulnud, vaid just nimelt tajus —, kuidas majauks avanes, ta tundis seda oma südame magusa ja tormilise tuksumise järgi.

«Romotška! Kuhu siis nüüd?» kostis selja tagant Aleksandra Petrovna hele, rõõmus hääl.

Romašov tõmbas Leibi võõrihmast ja hüppas sõidukist välja. Šurotška seisis avatud ukse tumedas raamis. Tal oli seljas lihtne valge kleit punaste lilledega paremal pool vöö vahel; samad lilled kumasid ta juusteski sooja, sügava helgiga. Imelik: Romašov teadis surmkindlalt, et see on Šurotška, ja ometi justkui ei tundnud teda ära. Temas oli nagu midagi uut, pidulikku ja säravat.

Sellal kui Romašov oma õnnesoove pomises, sundis Aleksandra Petrovna, ilma et ta teise kätt lahti oleks

lasknud, teda õrna, sõbraliku vägivallaga endaga koos hõimasse eeskotta astuma. Sealjuures kõneles ta tõtlikult ja poolsosinal:

«Aitäh, Romotška, et tulite. Ah, kartsin nii väga, et te ära ütlete. Kuulake nüüd: olge täna lõbus ja armastusväärne. Ärge hoolige millestki. Teie olete ju naljakas: puuduta teid ainult sõrmega, ja juba oletegi longus. Nagu habelik mimoos.»

«Aleksandra Petrovna... teie kiri viis mu täna segadusse. Seal on üks lause.»

«Ei, ei, jätke see, armas!» Ta võttis Romašovi mõlemad käed ja surus neid tugevasti, vaadates teisele otse silma. Selles pilgus oli jälle midagi Romašovile senitundmatut — nagu mingit hellitlevat õrnust, ja valvsust, ja ärevust, ent veelgi kaugemal, sinisilmade mõistatuslikus sügavuses, oli varjul midagi kummalist, millest oli võimatu aru saada, mis rääkis vaid varjatud ning salapärase südame keeles...

«Palun teid, ärge tehke seda. Ärge mõtelge täna selle peale... Kas teile siis tõesti sellest ei jätku, et ma kogu aeg valvasin, millal te mööda sõidate. Ma tean ju, mis sügune jänespüks te olete. Ei tohi mind niimoodi vaadata!»

Ta puhkes kohmetult naerma ja raputas pead.

«Aitab nüüd... Romotška, tuim inimene, jälle ei suudle te kätt! Vaat nõnda. Nüüd teisele ka. Nõnda. Tubli poiss. Tulge. Ja ärge unustage,» lisas ta kiirel sosinal, «täna on meie päev. Tsaaritar Aleksandra ja tema rüütel Georgi. Kas kuulete? Tulge, lähme nüüd.»

«Siin, olge nii lahke... Tägasihoidlik kingitus...»

«Mis see on? Lõhnaõli? Mis rumalusi te teete! Ei, ei, ma tegin nalja. Täna teid, armas Romotška. Volodja!» ütles ta valjusti ja sundimatult, kui nad võõrastetuppa astusid. «Siin on veel üks lõbusõidust osavõtja. Ja nimepäevalaps pealegi.»

Võõrastetoas oli kärarikas, valitses suur segadus nagu alati, kui kõik end minekule seavad. Paks tubakasuits näis kohati aknast sissetungivates kevadistes päikesekiirtes päris taevassinisena. Keset tuba olid elavas vestluses seitse-kaheksa ohvitseri ja nendest kõige kõvemini kisendas pikakasvuline Talman oma kähiseva häälega, läbi kõha-hoogude. Seal olid: kapten Ossadtši, lahutamatud adju-

tandid Olizar ja Bek Agamalov, leitnant Andrussevitš, väike vilgas nirginäoga mehike, ja veel keegi, keda Romašov kohe ära ei tundnud. Puuderdatud ja mingitud naerata Sofja Pavlovna Talman istus nagu suur ehitatud nukuk koos alamleitnant Mihhini õdedega diivanil. Mõlematel preilidel olid ühesugused lihtsad, kuid meeldivad omaõmmeldud kleidid — valged, roheliste lintidega; mõlemad olid roosad, tumedajuukselised, tumedasilmsed ja tedretähniliised; mõlemal olid pimestavalt valged, ent korrapäratud hambad, mis andis nende värsketele suudele isesuguse veetluse; mõlemad olid kenad ja lustakad, väliselt sarnanesid nad üksteisega ja ühtlasi oma äärmiselt inetu vennaga. Polgu daamidest olid kutsutud veel leitnant Andrussevitši naine — väike valge näoga, rumal ja kerglane paksuke, kes jumaldas kahemõttelisusi ja nibeid anekdoote, ning nāgusad, jutukad ja pudikeelsed preilid Lōkatševid.

Nagu ohvitseride ringkondades kombeks, hoidusid daamid meestest eraldi, omaette gruppi. Nende juures tugitoolis, hooletus ja väljakutsuvas poosis vedeles üksnes staabikapten Ditz. See ohvitser, kes oma kokkunõritatud piha ning enesekindla ja luitunud näoga meenutas preisi ohvitseri saksa naljalehtedest, oli mingi tumeda, skandaalse loo pärast kaardiväest jalaväkke üle toodud. Kui asi puutus meestesse, oli ta vankumatult ülbe, naistega käitus jultunult ja pealetükkivalt, mängis palju ja alati edukalt, kuid kohalikus klubis, mitte ohvitseride omas, linnaametnike kodudes ja ümberkaudsete poola mõisnike pool. Polgus teda ei armastatud, kuid peljati ja kuidagi ähmaselt ootasid kõik temalt mingit räpast, skandaalset trikki. Teati rääkida, et tal olevat ligemad suhted elatanud brigaadikindrali noorukese naisega, kes elas samas linnas. Pāris kindlalt olid teada ka tema suhted *madame* Talmaniga: selle daami pärast teda enamasti võõruspidudele kutsutigi — nagu nõudsid omapärased viisakuse ja tähelepanu reeglid, mis polgus kehtisid.

«Vāga rõõmustav, vāga rõõmustav,» lausus Nikolajev Romašovi tervitades, «seda parem. Miks te siis hommikul pirukat sööma ei tulnud?»

Ta ütles seda rõõmsalt, lahke naeratusega, ent tema hāāles ja silmades mārkas Romašov selgesti sedasama

tārjuvat, kalki ja sunnitud hoiakut, mida ta viimasel ajal Nikolajeviga kokku puutudes pea alateadlikult tajus.

«Ta ei salli mind,» otsustas Romašov kāhku endamisi. «Mis tal on? On pahane? Armukade? Vōi olen ma ta āra tōudanud?»

«Teate... meil roodus kāib relvade ūlevaatus,» luiskas Romašov sūdilt. «Valmistume hoolega, ei saa pūhapēvitigi mahti puhata... Aga mul on lausa piinlik... Kuidagi ei osanud arvata, et teil on vāljasōit ees, ja nūūd tuleb vālja, et māngin kontvōōrast. Tōesti piinlik...»

Nikolajevi nāgu venis laiāle naerule ja ta patsutas Romašovile familiaarselt ōlale.

«Oh ei, mis te nūūd, armuline... Mida rohkem rahvast, seda lōbusam... mis hiina viisakust te taga ajate!... Aīnult seda ma ei tea, kuidas sõidukites ruumi on. Aga noh, kūll me āra mahume.»

«Mul on voorimees,» rahustas teda Romašov ja tegi vāevumārgatava liigutuse, et oma ōlga Nikolajevi kāe alt vabastada. «Nii et — olen rōōmuga valmis andma selle teie kāsutusse.»

Ta vaatas tagasi ja kohtas Šurotška pilku.

«Suur tānu, armas!» vōis lugeda naise soojast, endiselt kuidagi iseāranis tāhelepanelikust vaatest.

«Kui kummaline ta tāna on!» mōtles Romašov.

«Noh, see on tore.» Nikolajev heitis pilgu kellale. «Kuidas on, hārrased,» jātka ta kūsivalt, «vōib vist teele āsuda?»

«Lase kāia, ūtles papagoi, kui kās Vaska teda sabapidi puurist vālja tiris!» hōikas Olizar ūlemeelikult.

Naerdes ja kāratsedes tōusti pūsti; daamid otsisid oma kūbarad ja pāevavarjud ning panid kindad kātte; bronhiidihaige Talman kisendas ūle terve toa, et vōetagu kāsaa soojad rātikud; lāks rōōmsaks saginaks.

Vāike Mihhin viis Romašovi kōrvale.

«Juri Alekseitš, mul on teile palve,» ūtles ta. «Ma palun teid vāga, istuge mu ōdedega ūhte vankrisse, muidu teeb seda Ditz ja see on mulle āärmiselt ebameeldiv. Ta ūtleb tūdrukutele alati seesuguseid hābematusi, et vaeskestel on lihtsalt nutt varaks. Tōesti, ma ei poolda vāgi valda, aga jumala eest, sellele tūūbile annan kūll ūkskord vastu vahtimist!...»

Romašov oleks tegelikult vāga tahtnud Šurotškaga

sõita, aga et ta Mihhinist alati lugu oli pidanud ja et see tubli poiss talle nii paluvalt otsa vaatas ja veel sellepärast, et Romašovi süda oli sel hetkel täis ülevoolavat õnne, ei suutnud ta ei üelda ja nõustus.

Suure kisa-käraga seati end lõpuks istuma. Romašov sobitas end Mihhini preilide kõrvale. Sõidukite vahel tammus staabikapten Leštšenko, keda Romašov polnud varem tähele pannud, näol lootusetu meeleheide nagu alati. Keegi ei tahtnud Leštšenkot oma vankrisse võtta. Romašov hõikas teda ja kutsus ta enda kõrvale eesistmele. Leštšenko vaatas alamleitnandile oma heade, ustavate koerasilmadega otsa ja kobis ohates troskasse.

Viimaks ometi olid kõik end sisse seadnud. Killavoori eesotsas tembutas Olizar, tiirutades oma vana, laisa ruuna seljas ringi ja lauldes mingit operetiviisi:

*Istume kähku postitõlda,
istume kä-ähku postitõlda...*

«Traavi — marss!» käsutas Ossadtši kõuehäälel. Troskad vurasid minema.

XIV

Seekordne väljasõit ei olnud eriti lustakas, küll aga askeldusterohke ja kärarikas. Sõideti kolme versta taha Dubetšnajassee. Niisugust nime kandis pisike, umbes viieteistkümneme tessatini suurune metsatukk laugel mäenõlval, mille jalamil vulises väike selge veega jõgi. Mets koosnes harvadest, kuid toredatest saja-aastastest põlis-tammedest. Tammede all kasvas tihe võsa, kuid siin-sal oli kauneid, avaraid legendikke, mis olid värsked ja rõõmsad, kaetud õrna, kirka kevadise rohelusega. Ühel niisugusel legendikul ootasid juba samovaride ja toidukorvidega tentsikud, kes olid varem teele asunud.

Laudlinad laotati murule ja hakati istet võtma. Daamid paigutasid taldrikuid ja suupisteid laiali, mehed abistasid neid koomilise, pisut liialdatud armastusväärusega. Olizar sidus endale ühe salvrätiku põlleks ette, teise pea ümber nagu kokamütsi ja mängis klubi kokka Lukitšit. Kohtade sobitamine võttis küllalt kaua aega, kuna taheti, et daamid ilmtingimata kavaleridega vaheldumisi

istuksid. Süüa tuli poollamavas asendis, see oli küll eba-mugav, kuid uudne ja põnev, nii et alati vaikiv Leštšenko sel puhul kõikide suureks lõbuks ja imestuseks suu avas ning rumala ja täispuhutud näoga lausus:

«Lesime siin justkui kreeklaste vanas Roomas.»

Šurotška istus Talmani ja Romašovi vahel. Ta oli haruldasetult jutukas ja lõbus ning sedavõrd elevil, et see paljudele silma hakkas. Romašovi meelest polnud ta kunagi varem nii võluvalt kaunis olnud. Ta aimas, et naisel pulbitseb, väreleb ja otsib väljapääsu mingi uus, võimas ja palavikuline tunne. Aeg-ajalt pöördus ta sõnatult Romašovi poole ja silmitses teda vaikides, võib-olla vaid poole sekundi võrra kauem, kui oleks pidanud, ainult natuke kauem kui harilikult, ent iga kord tajus Romašov selles pilgus sedasama mõistatuslikku, hõõguvat, magnetilist jõudu.

Ossadtši, kes üksipäini otsas istus, kergitas end ja tõusis põlvili. Ta koputas noaga vastu klaasi ja kui kõik vait jäid, alustas madalal rinnahäälel, mille kõmisevad lained värsket metsaõhu värelema panid:

«Nõndaks siis, härrased... Tõstame õige esimese po-kaali meie kauni perenaise ja kalli nimepäevalapse terviseks. Andku jumal talle õnne ja kindraliproua aukraadi.»

Ja ta tõstis suure klaasi kõrgele pea kohale ning mõirgas, kuis ta kohutav hääle vähegi võttis:

«Hurraa!»

Näis, nagu oleks kogu metsatukk sellest lõvimõirgest võpatanud, puudki kõmisesid vastu. Andrussevitš, kes Ossadtši kõrval istus, tegi, nagu oleks ta kurdiks jäänud ja prantsatas koomilises hirmus silmili. Ülejäänud selts-kond kisendas üksmeelselt kaasa. Mehed läksid Šurotška-ga kokku lööma. Romašov jäi meelega viimaseks ning Šurotška märkas seda.

Ta pöördus ja sirutas oma valge veiniga täidetud klaasi sõnatult, kirgliku naeratusega Romašovile vastu. Järsku laienesid ta silmaterad, pilk tumenes ja huuled liikusid ilmekalt, vormisid hääletult mingi sõna. Kohe pöördus ta aga kõrvale ja hakkas naerdes midagi Talma-nile seletama. «Mis ta ütles,» mõtles Romašov, «ah, mis ta küll ometi võis üelda?» See erutas ja häiris teda. Ta pani vargsi käed näo ette ja püüdis oma huultega Šurotška huulte liigutusi järelle aimata. Sel kombel tahtis

ta neid sõnu oma kujutluses esile manada, kuid sellest ei tulnud midagi välja. «Minu arm?», «Armastan?», «Romotška?» — Ei, see pole see. Ainult ühes oli ta kindel, et öeldu oli koosnenud kolmest silbist.

Seejärel jõodi Nikolajevi terviseks ja sooviti talle edu kindralstaabi ohvitserina, joodi niisuguses vaimus, nagu poleks kellelgi eales pähe tulnud kahelda, et ta lõppude lõpuks Akadeemiasse sisse saab. Šurotška eestvedamisel joodi üsna leigelt ka Romašovi terviseks; joodi kõigi juuresolevate daamide ja kõigi kohalolijate, siis üldse kõigi daamide, siis oma polgu lippude ja võitmatu Vene armee auks ja kuulsuseks...

Talman, kes juba tublisti purjus oli, tõusis püsti ja hõikas kähisevalt ning liigutatult:

«Härrased, ma teen ettepaneku juua meie kalli, meie jumaldatud isevalitseja terviseks, kelle eest igaüks meist on valmis võitlema viimse veretilgani!»

Viimased sõnad pressis ta välja ootamatult peenikese, vilistava häälega, kuna tal õhust puudu tuli. Tema tumedad, kollakate silmavalgetega röövlisilmad hakkasid abitult ja härdalt pilkuma ja mööda tõmmusid põski nõrgusid alla pisarad.

«Hümn, hümn!» nõudis pisike paks proua Andrussevitš vaimustusega.

Kõik tõusid püsti. Ohvitserid tõstsid käe mütsi juurde. Tammesalust hakkas kostma hingestatud, kuid kaunis ebaühtlast laulu ja kõigist kõige valjemini jorises haleda südamega staabikapten Leštšenko — ta oli veelgi murelikuma näoga kui muidu ja laulis täiesti valesi.

Üldiselt joodi jälle võrdlemisi palju nagu alati polgu koosviibimistel, olgu siis üksteise pool külas, klubis, pidulikel lõunasöökidel või ühistel väljasõitudel. Juba rääkisid kõik korraga ja üksikuid häält polnud enam võimalik eraldada. Ohetav, punaste, niiskete huultega Šurotška, kes tublisti valget veini oli joonud, nii et ta silmad laienuvad silmaterade tõttu päris mustadena näisid, kallutas end äkitselt Romašovi poole.

«Mulle ei meeldi need provintsi väljasõidud, nendes on midagi labast ja tühist,» ütles ta. «Tõsi küll, pidin seda oma mehe pärast tegema, enne meie ärasõitu, aga jumal hoidku, kui igav, kui totter see kõik on! Täpselt samasuguse peo oleks ju võinud korraldada ka meie koduaias

— teate küll, kui tore, põline ja varjurikas aed meil on. Ja ometi, ei tea isegi miks, olen ma täna pööraselt õnnelik. Taevas, kui õnnelik! Ei, Romotška, armas, tean küll, mispärast, ja ma ütlen seda teile pärastpoole, ütlen teile pärastpoole... Ma ütlen... Ah, ei, ei, Romotška, ma ei tea midagi, mitte kui midagi.»

Tema ilusad silmad olid poolsuletud ja näos oli midagi kutsuvat, mingi lubadus, mis piinavalt rahutuks tegi. See nagu oli lausa häbitult kaunis ja Romašov, kes veel õieti millestki aru ei saanud, tundis salajase instinktiga endas sama kirglikku erutust, mis oli vallanud Šurotškat, tundis seda sellest magusast värinast, mis kandus ta kättesse, jalgadesse ja südamesse.

«Te olete täna nii kummaline. Mis teiega lahti on?» küsis ta sosinal.

Šurotška vastas aga mingi naiivse, malbe imestusega:

«Ma ütlesin ju teile, et ma ei tea. Ei tea. Vaadake ise: taevas helesinine, õhk helesinine... Ja minuski on mingi imeline, helesinine meeleolu, mingi helesinine rõõm! Valage mulle veel veini, Romotška, mu kallid poiss...»

Laudlina teises servas kaldus jutt eelolevale sõjale Saksamaaga, mis paljude arvates oli peaaegu otsustatud asi. Puhkes vaidlus, karjuti mitmest kõrist korraga, ilma et sel vähimatki mõtet oleks olnud. Äkki kostis Ossadtši pahane, otsustav hää. Ta oli peaaegu purjus, aga tema puhul reetis seda ainult see, et ta ilus nagu oli äärmiselt kahvatuks läinud ja suurte tumedate silmade raske pilk veelgi enam sumenenud.

«Lollus!» hüüdis ta teravalt. «Ma vannun teile, et see kõik on lollus. Sõjapidamine on unarusse jäänud. Kõik maailma asjad lähevad tagurpidi. Lapsed sünnivad nõdra-meelsetena, naised on küürakad, meestel on närvid. «Oi, veri! Oi, ma minestan!» matkis ta kedagi vastiku ninahäälega. «Ja kõik sellepärast, et tõeliste, pööraste, halastamatute sõdade aeg on läbi. Mis sõda see ka on! Viieteistkümne versta tagant kõmmutatakse su poole kahurist — põmm! — ja tuled kangelasena koju tagasi. Sa taevas, mõelda, missugune vaprus! Või oletame, et langed vangi. «Ah, mu armas, ah, kullake, kas tahaksid ehk suitsu teha? Või hoopis teed juua? Vaeseke, ega sul viimaks külm ei ole, või on ase kõva? Võeh!» Ossadtši tõi kuuldavale ähvardava

urina ja langetas pea nagu härg, kes on valmis kallale sööstma. «Vaata keskajal võideldi — sellest ma saan juba aru. Öine tormijooks. Terve linn leekides. «Annan linna kolmeks päevaks soldatitele riisuda!» Juba käivad tänavalahingud. Tuli ja veri. Veinivaatidel lüüakse põhjad alt. Tänavatel voolab veri ja vein. Oo, kui lõbusad olid sääraased peod rusuhunnikutel! Naisi — imeilusaid, nutvaid, alasti naisi — veeti juukseidpidi. Ei tuntud halastust. Kõik nad olid vaprate meeste magus sõjasaak!...»

«Ärge oma jutuga ainult liiale minge,» tähendas Sofia Pavlovna Talman naljatades.

«Öösiti lõomasid majad ja puhus tuul ning tuule käes kõikusid mustad kogud võllapuudel, pea kohal kisendavad kaarnad. Sealsamas võlla all aga põlesid lõkkesed ja pidutsesid võitjad. Vange ei võetud. Milleks vangid? Mis mõttega nende peale jõudu raisata? Ä-äh!» surus Ossadtši vihaga läbi hammaste. «Oli see vast aeg, julge ja meeletu aeg! Ja lahingud! Mindi kohe rinnutsi kokku ja võideldi tundide viisi, külmavereliselt ja osavalt, metsiku julguse ja haruldase oskusega. Kus olid ikka mehed, kus oli alles füüsiline jõud! Härrased!» Ta tõusis ja ajas end täies pikkuses sirgu, tema hääles kõlas vaimustus ja väljakutse. «Härrased, tean, et te kõik olete sõjakoolist kaasa toonud armetu, puuduliku ettekujutuse humaansest tänapäeva sõjast. Kuid ma tõstan klaasi... Isegi sel juhul, kui keegi minuga ei ühine, tõstan ma klaasi endisaegsete sõdade, lõbusate ja julmade sõdade terviseks!»

Kõik vaikisid, selle muidu nii sünge ja sõnaahtra mehe ootamatu vaimustusepuhang oli neid justkui heidutanud ja nad uudistasid teda pisut kartlikult. Äkki kargas püsti Bek Agamalov. Ta tegi seda nii ootamatult ja kärmelt, et paljud võpatasid, keegi naistest koguni kiljatas ehmatusest. Beki silmad olid pealuust välja tungimas ja välkusid metsikult, kõvasti kokkusurutud valged hambad olid irevil nagu kiskjal. Ta hingas raskelt ega leidnud sõnu.

«Oo, oo!... See juba on... vaata seda ma juba mõistan!! Ah!» Kramplikult, otsekui vihaga surus ta Ossadtši kätt ning raputas seda tugevasti. «Kuradile roosamanna! Kuradile kaastunne! Ah! Muudkui raiu!»

Ta pidi leidma mingi väljapääsu põlisele, kaasasündinud verejanule, mis tavalisel ajal vaid hingitses tasakesi kuskil ta barbaarse hinge salajases sopis. Verdunud sil-

madega vahtis ta ringi, haaras siis mõõga tupest ning virutas raevuselt hirmsa hoobi tammepöösasse. Oksi ja noori lehti sadas rabinal laudlinale ja istujatele kaela nagu vihma.

«Bek! Hull inimene! Metsaline!» kisendasid daamid.

Bek Agamalov otsekui toibus ja istus uuesti maha. Oli märgata, et ta oma meeletu purske pärast kohmetust tunneb, kuid ta õhukesed ninasõõrmed, kust nohinal hingeõhku välja pressis, paisusid ja värisesid, mustade, vihast moondunud silmade altkulmu pilk aga libises väljakutsuvalt üle koosolijate.

Romašov kuulas Ossadtši ega kuulanud ka. Ta viibis mingis kummalises uimas, mis oli kui uni, kui magus joobumus mõnest imelisest, ebamaisest joogist. Oli tunne, nagu mähkuks terve keha pikkamööda ja laisalt pehmesse, sooja ämblikuvõrku, mis hellitlevalt kōditab ning täidab hinge seesmise, juubeldava naeruga. Sageli riivas ta käsi justkui kogemata ja endalegi ootamatult Šurotška oma, kuid kumbki neist ei vaadanud enam teisele otsa. Romašov uneles. Ossadtši ja Bek Agamalovi hääled kostsid nagu läbi kaugel, fantastilise udu, olid küll arusaadavad, ent tühjad.

«Ossadtši... Ta on südametu inimene, ta ei salli mind,» mõtles Romašov ja see, kellest ta mõtles, polnud enam endine Ossadtši, vaid uus, kohutavalt kaugel ja ebatõeline, nagu mingi kaugel vari, mille kontuure näed ekraanil liikuvat. Naine on tal väike, kõhn, haletsusväärne, ilmast ilma raskejalgne... Ta ei võta teda kunagi endaga kaasa... Mõödunud aastal pōõs tema roodus üks noor soldat ennast üles... Ossadtši... Jaa... Kes on õieti Ossadtši? Nüüd kisendab Bek... Kes see niisugune on? Tunnen ma siis teda? Jah, tunnen, aga miks ta nii imelik, võõras ja teistsugune on? Keegi istub mu kõrval... Kes sa oled? Sinust õhkub rõõmu ja see rõõm paneb mu purju. Helesinine rõõm!... Näe, Nikolajev istub mu vastas. Ta on pahur. Muudkui vaikib. Piilub silmanurgast siia poole, laseb pilgu meist üle libiseda. Ah, olgu pahane — mis sellest. Oh seda helesinist rõõmu!»

Hakkas hämarduma. Puude lillakad varjud laskusid vaikselt metsalagendikule. Noorem Mihhinite neiu hüüatas äkki:

«Härrased, aga kuidas siis kannikestega jääb? Siin pidi hirmsasti kannikesi olema. Lähme korjama.»

«Hilja juba,» tähendas keegi. «Nüüd ei näe rohu sisse enam midagi.»

«Nüüd on rohu sisse kergem kaotada, kui leida,» ütles Ditz ja naeris inetult.

«Noh, teeme siis lõkke üles,» pakkus Andrussevitš omalt poolt.

Kanti kokku ilmatu hunnik hagu ja mulluseid kuivanud lehti ning süüdati lõke. Suur lõbus tulesammas tõusis taeva poole. Ehmunult ja otsekui kabuhirmus põgenesid viimased päevariismed, andes maad pimedusele, mis väljus metsa varjust ning nihkus järjest lõkkeplatsile lähemale. Hõõguvpunased laigud värelesid kartlikult tammeplatvades ja näis, nagu oleksid puud end liigutanud ja latvu kõigutades kord punakasse valgussõõri piilunud, kord jälle pimeduserüppe tagasi tõmbunud.

Kõik tõusid. Tentsikud süütasid klaaslaternates küünlad. Noored ohvitserid hullasid nagu koolipoisid. Olizar maadles Mihhiniga ja kõikide üllatuseks pani väike ning kohmakas Mihhin oma märksa pikema ning sihvakama vastase kaks korda järjest selja peale. Siis hakati üle lõkke hüppama. Andrussevitš näitas, kuidas kärbes vastu aknaklaasi peksleb ja vanaeit kana püüab, põõsa varjust imiteeris ta sae ja noa käiamist — selles asjas oli ta suur meister. Isegi Ditz žongleeris üpris osavasti tühjade pudelitega.

«Pidage, härrased, kohe näete ühte toredat trikki!» hüüatas äkitselt Talman. «Ei ole siin imet ega nõiavärki, puht käte osavus. Palun austatud pealtvaatajaid veenduda, et mul midagi varrukas pole peidetud. Alustan. *Ein, zwei, drei... allée hopp!...*»

Üldise naeru saatel tõmbas ta taskust kaks uut kaardipakki ja kiskus need kribinal-krabinal lahti.

«Vint, härrased?» tegi ta ettepaneku. «Värskes õhus? Mis te arvate?»

Ossadtši, Nikolajev ja Andrussevitš istusid kaarte mängima. Leštšenko asus sügava ohkega nende selja taha. Nikolajev punnis kaua vastu ja porises, aga ta räägiti pehmeks. Ta istus kaardiseltskonda, kuid vaatas sageli rahutult ringi, otsides Šurotškat, aga et tulekuma talle

silma paistis ja segas, tõmbus ta pilk iga kord tusaseks ning näkku tõusis nõutu, piinatud ilme.

Ülejäänud seltskond valgus pikkamisi lagendikule laiali, kõik hoidusid tule lähedusse. Üritati «viimast paari» mängida, kuid seda lõbu polnud kauaks, vanem Mihhinite preili, kelle Ditz kinni püüdis, läks järsku kõrvuni punaseks ja keeldus edasi mängimast. Kõneldes värises ta hää vihaust ja solvumisest, aga põhjust ta siiski teistele ei ütelnud.

Romašov läks kitsast rada mööda sügavamale metsa. Ta ei teadnud isegi, mida ta õieti ootas, kuid õndsalikult magus ja sulnis eelaimus pani südame värisema. Ta seistas. Selja tagant kostis nõrk praksatus, seejärel kuuldus kärmeid samme ja siidaluskuue sahinat. See oli Šurotška, kes tema juurde tõttas — valges kleidis, kerge ja õhuline, vilksatas ta nagu muruneid mustendavate põlispuude vahel. Romašov läks talle vastu ja embas teda sõnatult. Šurotška hingeldas kiirest käigust. Naise soe hingeõhk puudutas Romašovi palgeid ja huuli ja viimane tundis, et Šurotška süda tema käe all ärevalt taob.

«Istume,» ütles Šurotška.

Ta laskus rohule ja hakkas mõlema käega kuklal juukseid kohendama. Romašov heitis ta jalge ette ja et maapind oli selles kohas hästi kallak, nägi ta üksnes naise kaela ja lõua õrnu, ähmaseid piirjooni.

Äkki küsis Šurotška tasasel, väriseval häälel:

«Romotška, kas teil on hea olla?»

«Jah,» kostis tema. Mõtles siis ylivu, tuletas meelde möödunud päeva ja kordas tuliselt: «Oojah, mul on täna väga hea, ütle mata hea! Oelge, miks te täna niisugune olete?»

«Missugune?»

Ta kummardus lähemale, vaatas Romašovile silma ja terve ta nägu oli mehele selgesti näha.

«Olete oi valine, imeväärne. Nii kaunis pole te veel kunagi olnud. Teie hinges heliseb ja hiilgab midagi. Teis on midagi uut, mõistatuslikku, mulle arusaamatut... Aga... ärge pahandage, Aleksandra Petrovna... kas te ei karda, et teid otsima hakatakse?»

Naine naeris tasa ja see madal, hellitlev naer pani Romašovi südame õnnest värisema.

«Armas Romotška! Armas, hea, arg ja armas Romotška.

Ma ju ütlesin teile, et see on meie päev. Ärge midagi mõtelge, Romotška! Kas teate, miks ma täna nii vapper olen? Ei? Teie ei tea? Täna olen ma teisse armunud. Ei, ei, ärge nüüd kohe kes teab mida arvake, homme on see jälle mööda...»

Romašov sirutas tema poole käed, otsides ta keha.

«Aleksandra Petrovna... Šurotška... Saša,» anus ta.

«Ärge öelge mulle Šurotška, ma ei taha. Ükskõik kuidas, ainult mitte nõnda... Muide,» turgatas talle äkitselt pähe, «missugune tore nimi teil on — Georgi. Palju tore-dam kui Juri... Ge-or-gi!» venitas ta pikkamööda nagu kuulatades, kuidas see kõlab. «Uhke.»

«Oo, kallis!» ütles Romašov kirglikult.

«Oodake... Hästi, kuulake siis. See on kõige tähtsam. Nägin teid täna öösi unes. See oli imeliselt kaunis. Just nagu oleksime meie kahekesi mingis kummalises toas valssi tantsinud. Oo, selle toa tunneksin ma ära viimse kui pisi-asjani. Seal oli palju vaipu, põles üksainus punane latern, uus, läikiv pianiino, kaks punaste kardinatega akent — kõik oli punane. Kuskil mängis muusika, seda polnud näha ja meie tantsisime... Ei, ei, ainult unes võib tunda nii magusat, nii meelast lähedust. Me keerlesime imekiiresti, ei puudutanudki jalgadega maad, hõljusime nagu õhus ja muudkui keerutasime, keerutasime, keerutasime. Ah, see kestis nii kaua ja oli nii ütlemata imelik ja kaunis... Kuulge, Romotška, kas te lendate unes?»

Romašov ei vastanud kohe. Tal oli tunne, nagu oleks ta sattunud kummalisse, ahvatlevasse, ühtaegu tõelisse ja nõiduslikku muinasjuttu. Jah, see oligi muinasjutt — see soe ja sume kevadöö, need valvsad, vaikivad puud ja see mõistatuslik, armas, valges kleidis naine, kes nii lähedal tema kõrval istus. Ja et lummusest vabaneda, pidi ta end kõigest jõust kokku võtma.

«Muidugi lendan,» vastas ta, «aga aasta-aastalt ikka madalamalt. Ennemalt, lapsepõlves, lendasin ma lae all. Hirmus naljakas oli sealt ülalt alla inimeste peale vaadata: justkui kõnniksid nad jalad ülespidi. Nad püüdsid mind põrandaharjaga alla togida, aga ei ulatanud. Mina muudkui lendasin ja naersin. Praegu seda enam ei ole, nüüd ma ainult veel hüppan,» tunnistas Romašov ohates. «Tõukan ennast jalgadega maa küljest lahti ja lendan nii

sammu kakskümmend edasi, aga madalalt, umbes küünrakõrguselt.»

Šurotška laskus päris pikali, toetas küünarnuki maha ja nõjatas pea käe najale. Viivu vaikinud, jätkas ta mõtlikult:

«Pärast seda unenägu tuli mul hommikul kange tahtmine teid näha. Nii kange tahtmine, et. Kui te poleks tulnud, ma ei tea, mis ma siis oleksin teinud. Vist ise teie juurde jooksnud. Sellepärast ma palusingi teid tulla alles kella nelja paiku. Kartsin enda pärast. Mu armas, kas mõistate mind?»

Poole küünra kaugusel Romašovi näost olid naise jalad, üks üle teise, kaks pisikest jalga madalakontsalistes kingades ja musta-valge kirjudes pitsilistes sukkades. Romašov tundis, kuidas tal mõistus ähmastus ja kõrvus kohisema hakkas, ning äkki vajutas ta oma suu sellele elavale nõtkele jahedale ihule, mis läbi sukkade kumas.

«Romotška... Ei tohi,» kuulis ta enda kohal naise nõrka, venivat ja otsekui laiska häält.

Ta tõstis pea. Ja sel hetkel tundus kõik talle jälle imelise, salapärase metsamuinasjutuna. Ühtlaselt kerkis mööda mäeveeru ülespoole mets oma tumeda rohuvaiba ja harvade, mustendavate, sõnatute puuhiiglastega, kes tukkusid liikumatult ja näisid uneski midagi valvsalt kuulatavat. Ülal mäetipus, kõrgel horisondi kohal aga helendas puutüvede ja kaugete tammelatvade vahelt viimane kitsas ehaviirg — see polnud ei helepunane ega purpurikarva, vaid iseäralikult tumeruske nagu kustuv süsi või nagu leek, kui seda läbi punase veini vaadata. Ja sellel mäenõlval, mustendavate puude vahel, tumedas lõhnavas rohus lebas kaunis, mõistatuslik, valge naine nagu puhkav metshaldjas.

Romašov nihkus ligemale. Naise nägu näis talle vastu helenduvat. Silmi ei olnud näha — nende asemel oli kaks suurt, tumedat laiku, ent Romašov tundis, et naine teda vaatab.

«See on muinasjutt!» sosistas ta tasa, vaevalt huuli liigutades.

«Jah, armas, muinasjutt...»

Ta suudles naise kleiti, otsis ta kätt ning surus oma näo vastu kitsast, lõhnavat, sooja peopesa, rääkides samal ajal lämbunud, katkeval häälel:

«Saša... Ma armastan teid... Armastan...»

Nüüd, ülespoole küünitades, nägi ta selgesti naise silmi, need olid väga suured ja tumedad ning vaheldumisi kord laienesid, kord ahenesid, mis andis pimeduses sellele tuttavlikult võõrale näole kentsaka, muutliku ilme. Kuivade, hõõguvate huultega otsis Romašov naise suud, kuid naine põikles kõrvale, raputas tasa pead ja kordas pikkamisi sosinal:

«Ei, ei, ei... Ei, mu armas...»

«Kallis... Missugune õnn!... Ma armastan sind...» kordas Romašov ühtesoodu nagu joovastavas unenäos. «Ma armastan sind. Vaata: see öö, ja vaikus, ja ainult meie kahekesi. Mu õnn, kuidas ma sind küll armastan!»

Naine aga kordas sosinal «ei, ei,» ta hingeldas ja liibus tervenisti vastu maad. Viimaks hakkas ta vaevukuuldavalt ja nagu pingutusega rääkima:

«Romotška, miks te küll olete nii... nõrk! Mis seal salata, mind tõmbab teie poole, teie juures on kõik mulle armas: teie kohmakus, teie puhtus ja hellus. Ma ei taha sellega öelda, et ma armastan teid, aga ma mõtlen aina teie peale, ma näen teid unes, mina... ma tunnetan teid... Teie lähedus ja teie puudutused erutavad mind. Aga miks te ometi olete nii haletsusväärne! Haletsemine on ju põlguse öde. Mõtelge ise, ma ei saa ju teist lugu pidada. Oo, kui te oleksite ometi tugev!» Ta võttis Romašovil mütsi peast ning hakkas hiljakesi noormehe pehmeid juukseid sõrmitsema ja silitama. «Kui te suudaksite endale nime teha, positsiooni võita!...»

«Ma teen, ma teen seda!» hüüatas Romašov tasa. «Saage ainult mu omaks. Tulge mu juurde. Kogu elu...»

Šurotška katkestas teda hella, nukra naeratusega, Romašov luges seda ta häälest:

«Ma usun, et te tahate, kullake, ma usun, aga sellest ei tule midagi välja. Ma tean, et ei tule. Kui ma kas või natukenegi teie peale võiksin loota, jätaaksin kõik ja tuleksin teiega. Ah, Romotška, mu hea poiss. Legend räägib, et alguses loonud jumal kõik inimesed tervikutena, siis aga, ei tea miks, poolitanud nad kaheks ja pillanud pooled mööda ilma laiali. Ja nüüd otsivad need pooled aastasadade kaupa teineteist taga, otsivad — ega leia! Mu armas, meie kahekesi olemegi ju need kaks poolt; kõik on meil üks: see, mida me armastame, ja see, mida me

ei armasta, ühed mõtted, ühed unenäod ja ühed soovid. Mõistame teineteist poolelt sõnalt, paljast vihjest ja koguni sõnadeta, üksnes südamega. Ja ometi pean ma sinust loobuma. Ah, juba teist korda elus tuleb mul loobuda.»

«Jah, ma tean.»

«Kas ta rääkis sulle?» küsis Šurotška kähku.

«Ei, see tuli juhuslikult välja. Ma tean seda.»

Mõlemad vaikisid. Taevas süttisid esimesed rohekalt vilkuvad tähesilmad. Parevalt kostsid vaevukuuldavalt hääled, naer ja laulukõla. Ümberkaudne mets oli aga mähkunud sametpehmesse pimedusse, valitses pühalik, mõtlik vaikus. Lõke siia ei paistnud, kuid vahetevahel lahvatas lähedastesse tammelatvadesse punakas valgusküma nagu kauge põuavälgu vastupeegeldus. Šurotška silitas vaikides Romašovi pead ja nägu, ja kui noormehe huuled ta käe leidsid, vajutas ta ise peopesa vastu teise suud.

«Ma ei armasta oma meest,» lausus Šurotška pikkamisi ja mõtlikult. «Ta on toores, paksu nahaga, ebadeliikaatne. Ah, häbi ütelda, aga meie, naised, ei andesta iial, kui meie kallal kord vägivalda on tarvitatud. Pealegi on ta nii metsikult armukade. Veel tänapäevani piinab ta mind selle õnnetu Nazanskiga. Ajab taga pisemaidki üksikasju, teeb nii kohutavaid oletusi, et... Esitab ilgeid küsimusi. Mu jumal! See oli ju ainult süütu, poollapselik romaan! Aga tema läheb üksi Nazanski nime kuuldes pööraseks.»

Kõneldes värises ta hääl ja värises ka käsi, mis Romašovi pead silitas.

«On sul külm?» küsis Romašov.

«Ei, armas, mul on hea,» vastas ta tasa. Ja äkki hüüdis ta ootamatu, taltsutamatu kirega:

«Ah, mul on sinuga nii hea, mu arm!»

Siis võttis Romašov Šurotška käe oma pihku, puudutas hellalt naise hapraid sõrmi ja alustas arglikult, kõhkleva toonil:

«Vasta mulle... palun sind. Sa ütlesid ju ise, et sa teda ei armasta... Miks te siis elate koos?»

Aga Šurotška ajas end kähku sirgu, tõusis istuli ja tõmbas otsekui virgudes kätega üle näo ning otsaesise.

«Juba on hilja. Lähme nüüd. Hakkavad muidu veel otsima,» ütles ta hoopis teise, rahuliku häälega.

Nad tõusid rohult, seisisid vaikides silm silma vastu, kuulsid teineteise hingamist, vaatasid teineteisele otse silma sisse, kuid ei näinud midagi.

«Hüvasti!» ütles Šurotška järsku. Ta hää l varatas. «Hüvasti, mu õnn, mu üürike õnn!»

Ta põimis mõlemad käed Romašovi kaela ümber, surus oma kuumad, niisked huuled ta huultele ning liibus, hambad risti, ägedas kirepuhangus kogu kehaga, jalga-dest rindadeni, noormehe vastu. Romašovil oli tunne, et kõik mustendavad tammetüved vajuvad ühele poole, maapind ta jalge all teisele poole, ja aeg jääb seisma.

Siis vabastas Šurotška end jõuga ta käte vahelt ja ütles kindlalt:

«Ela hästi. Küllalt. Hakkame nüüd minema.»

Romašov langes ta ette rohule maha, võttis tema jalgade ümbert kinni ja hakkas pikalt ning tuliselt ta põlvi suudlema.

«Saša, Sašenka,» halises ta nagu meeletu. «Miks sa ei taha minu omaks saada? Ütle, miks? Saa minu omaks!...»

«Tulge, tulge,» kiirustas Šurotška teda tagant. «Tõuske ometi püsti, Georgi Aleksejevits. Keegi võib tulla. Lähme juba!»

Nad hakkasid hääle suunas minema. Romašovi põlved nõtkusid, jalad värisesid ja meelekohtades peksis nagu vasaraga. Käies tuikus ta jalgadel.

«Mina petta ei taha,» ütles Šurotška ägedalt, veelgi hingeldades. «Tähendab, ei, ma seisan pettusest kõrgemal, aga ma ei salli argust. Petmine on ju alati seotud argusega. Ma ütlen sulle tõtt: ma pole oma meest kunagi petnud ega peta teda ka edaspidi, kuni ma teda mingil põhjusel maha pole jätnud. Aga tema suudlused ja hellitused on mulle vastikud, ma jälestan neid. Kuule, alles praegu — ei, siiski juba ennemalt, kui ma sinu ja su huulte peale mõtlesin — alles praegu ma mõistsin, missugune uskumatu mõnu, missugune õndsus on armastatud mehe omaks saada. Aga ma ei taha argust, ei taha alatut vargust. Ja veel... oota, kummarda minu poole, armas, ma ütlen sulle midagi kõrva sisse, mul on piinlik... ja veel — ma ei taha last saada. Fui, kui vastik! Ohvitseriproua, nelikümmend kaheksa rubla palka, kuus last, lapid, viletsus... Oo, kui jube see on!»

Romašov vaatas talle arusaamatuses otsa:

«Aga teil on ju mees... See on ju paratamatu,» ütles ta kõhklevalt.

Šurotška pahvatas valjusti naerma. Selles naerus oli midagi ebameeldivat, mis kuidagi võikalt mõjus ja Romašovil südame ümbert külmaks võttis.

«Romotška... oi-oi-oi, kui rumal te olete!» venitas Šurotška Romašovile tuttava, peenikese lapsehäälega. «Kas te siis tõesti niisugustest asjadest midagi ei taipa? Ei, ütelge ausalt — kas tõesti ei taipa?»

Romašov kehtas nõutult õlgu. Tal hakkas nagu piinlik oma naiivsuse pärast.

«Vabandage... aga ma pean tunnistama... ausõna...»

«Jumal teiega, ega pole vajagi. Kui puhas te olete, armas Romotška! Kui te ükskord meheks kasvate, küll siis tuletate mu sõnu meelde: mis oma mehega võimalik, pole seda mitte, kui tegemist on armastatud inimesega. Ah, palun ärge mõtelge sellele. See on inetu, aga mis parata.»

Nad lähenesid juba peoplatsile. Puude vahelt paistis tulekuma. Kõverad puutüved, mis lõkke ümber seisis, olid otsekui mustast metallist valatud ja nende külgedel veikles muutlik punane valgus.

«Aga kui ma ennast käsile võtan?» küsis Romašov. «Kui ma suudan sama, mida sinu mees loodab saavutada ja veel rohkemgi? Mis siis?»

Šurotška surus oma põse kiiresti vastu noormehe õlga ja vastas tormakalt:

«Siis — jah. Jah, jah, jah...»

Nad tulid lagendikule. Nüüd oli näha juba terve lõke ja väikesed tumedad kogud selle ümber.

«Romotška, veel viimane asi,» lausus Aleksandra Petrovna tõtlikult, kuid ta häälest kostis mure ja rahutus. «Ma ei tahtnud teil tänasel õhtul tuju rikkuda ega rääkinud sellest. Kuulge, te ei tohi enam meile tulla.»

Romašov jäi seisma, nagu välgust rabatud.

«Aga miks siis? Oo, Saša!...»

«Lähme pealegi edasi... Ma ei tea, kes seda teeb, aga mu meest pommitatakse anonüümkirjadega. Ta pole neid mulle näidanud, ainult mainis möödaminnes. Kirjutatakse mingeid ilgeid, labaseid asju teie ja minu kohta. Lühidalt, ma palun teid, ärge enam meile tulge.»

«Saša!» oigas Romašov ja sirutas käed anuvalt naise poole.

«Ah, see on mulle endalegi valus, minu armas, minu kallis, minu süda! Aga nii on vaja. Nõnda siis, kullake: ma kardan, et ta teiega sellest juttu teeb... Vannutan teid jumala nimel, talitsege ennast. Töotage mulle seda.»

«Olgu,» lausus Romašov kurvalt.

«See on kõik. Hüvasti, mu vaeseke. Vaene kallis! Andke oma käsi. Suruge hästi tugevasti, nii et mul valus hakkab. Vaat nõnda... Oi!... Nüüd aga hüvasti. Jumalaga, mu rõõm!»

Enne lõkke juurde jõudmist läksid nad lahku. Šurotška läks otse mäenõlvast üles, Romašov aga tegi alt jõe äärest suure ringi. Kaardimäng oli ikka veel täies hoos, aga nende puudumist oli juba tähele pandud. Ditz igatahes vaatas väga pilkavalt Romašovi poole, kui too lõkke juurde jõudis, ja kõhatas nii kahemõtteliselt ja paljutähendavalt, et Romašov talle kõige meelsamini tukiga pähe oleks virutanud.

Siis nägi ta, kuidas Nikolajev kaardid käest ära pani, Šurotška kõrvale kutsus ja vihaselt žestikuleerides talle midagi kaua ja tagedalt kõneles. Järsku ajas Šurotška end sirgu ja ütles mehele paar sõna nii kirjeldamatu nõrdimuse ja põlgusega, et see suur ja tugev olevus silmapilk alandlikult küüru vajas ja nagu taltunud, kuid vihavimma hauduv metsloom kõrvale astus.

Peagi jõudis pidu lõpule. Öö muutus jahedamaks ja jõe poolt tõusis niiskust. Lustakusevarud olid ammugi otsakorral ja kõik sõitsid väsinult ning mornilt, haigutust varjamata kodu poole. Romašov istus jälle Mihhini preilide vastas ja vaikis kogu tee. Tema meeles mõlkusid tumedad vaikivad puud, mustendav mägi, veripunane eha-viirg mäetipu kohal ja valge naisekuju tumedas, lõhnava rohus. Aga hoolimata tõsisest, siirast ja sügavast südamevalust, mõtles ta aeg-ajalt endast pateetiliste sõnadega:

«Tema kaunist nägu varjutasid murepilved.»

XV

Esimesel mail asus polk laagrisse, mis oli igal aastal ühes ja samas paigas, paari versta kaugusel linnast teisel pool raudteed. Määrustiku järgi pidid nooremad ohvitse-

rid laagrisoleku ajal oma roodude läheduses puubarakkides elama, kuid Romašov jäi oma linnakorterisse, sest kuuenda roodu eluase oli sedavõrd pehkinud, et ähvardas kaela kukkuda, parandamiseks vajalikke summasid aga ei leidunud. Tuli neli korda päevas edasi-tagasi käia: hommikustele õppustele, siis tagasi klubisse lõunale, siis õhtustele õppustele ja pärast seda uuesti linna. See ärritas ja väsitaski Romašovi. Juba esimese kahe laagrinädalaga jäi ta kõhnaks, kaotas jume ja silmad vajusid auku.

Ega muide kerge olnud kellelgi, ei ohvitseridel ega soldatitel. Väsimatult, armu ja halastust tundmata valmistuti mai ülevaatuseks. Roodukomandörid utsitasid oma alluvaid õppeplatsil iga päev kaks-kolm tundi üle tavalise aja. Õppuste käigus kostis igast küljest, kõikidest roodudest ja rühmadest vahetpidamata laksuvaid kõrva-kiile. Sageli jälgis Romašov eemalt, nii paarisaja sammu kauguselt, kuidas üks või teine maruvihane roodukomandör kõik oma soldatid vasakust parema tiivani ükshaaval läbi lahmis. Esmalt hääletu käeliigutus ja alles hetke pärast kuiv plaksatus, ja jälle, ja jälle, ja jälle... Selles oli midagi õudset ja jälki. Allohvitserid peksid oma alluvaid julmalt tühisemagi vea pärast suulistel õppustel, sammu segiajamise eest marssimisel — löid veriseks, ja lust maha, tagusid hambaid sisse, virutasid vastu kõrvu, nii et kuulmenahk lõhkes. Kellelgi ei tulnud mõttesse kurta või kaevata: kogu polk oli otsekui hüpnootiseeritud, otsekui mingi kohutava, õudse luupainaja võimuses. Sellele kõigele lisandus hirmus palavus. Maikuu oli sel aastal erakordselt lämbe.

Kõikide närvid olid viimse võimaluseni pingul. Ohvitseride klubis puhkes lõuna- ja õhtusöögi ajal üha sagedamini totraid vaidlusi, asjatuid solvamisi ja tülisid. Soldatid olid kurnatud ja idiootliku väljanägemisega. Harvadel puhkehetkedel ei kostnud telkidest ei nalja ega naeru. Sellegipoolest sunniti neid õhtuti pärast loendust lõbutsema. Ja väsinud mehed kogunesid puntrasse ning kraaksusid tülpinud, ükskõiksete nägudega:

Vene soldatile pole
kuulid, pommid hirmu teind.
Surmgi pole talle kole,
ta on läbi tule käind.

Seejärel tõrtsutas lõõtspill tantsulugu ja veltveebel kamandas:

«Gregoraš, Skvortsov, võtke ringi! Tantsige, koera-pojad! ... Lõbusamalt!»

Nad tantsisidki, ent selles tantsus nagu lauluski oli midagi puist, elutut, mis lausa nutma ajas.

Ainult viiendas roodus elati kergelt ja vabalt. Õppusi alustas see rood tunni võrra hiljem kui teised, lõpetas aga tunni võrra varem. Selle roodu mehed olid kõik nagu valitud — prisked, tragid, vaatasid igale ülemusele julgelt ja arukalt silma; isegi mundrid ja pluusid istusid nende seljas kuidagi moekamalt kui teistes roodudes. Roodukomandör kapten Stelkovski oli iseäralik inimene: vanapoiss ja teistega võrreldes küllalt jõukas mees — iga kuu sai ta kusagilt ligemale kakssada rubla —, oli ta loomult sõltumatu, kuivavõitu, kinnine, seltsimatu ja pealekauba liiderdaja. Ta meelitas noori, tihti peale alaealisi tütarlapsi ja enamasti lihtrahva hulgast, enda juurde teenijaks ning saatis nad kuu aja pärast omamoodi rikkaliku tasuga koju tagasi. Nii kestis see tal aastast aastasse seletamatu järjekindlusega. Tema roodus ei pekstud ega isegi sõimatud, kuigi seal ka eriti ei paitatud, ja ometi ei jäänud see rood eeskujuliku välimuse ja väljaõppe poolest maha ühestki kaardiväe üksusest. Stelkovski iseloomus oli suur annus kannatlikku, külmaverelist ja visa nõudlikkust ja ta oskas sisendada seda ka oma allohvitseridele. Seda, mida teistes roodudes saavutati peksu, karistuste, söimu ja rabelemisega nädala jooksul, saavutas tema rahulikult ühe päevaga. Sealjuures oli ta sõnades kitsi ja tõstis harva häält, aga kui ta rääkis, kuulasid soldatid otsekui kivistunult. Ametivennad suhtusid temasse ebasõbralikult, soldatid aga lausa jumaldasid: võib-olla oli see ainus omataoline näide terve Vene armee kohta.

Viimaks jõudis kätte 15. mai, päev, millal korpusekomandöri korraldusel pidi toimuma ülevaatus. Kõikides roodudes, välja arvatud viies, ajasid allohvitserid sel päeval soldatid juba kell neli hommikul jalule. Kuigi hommik oli soe, võdisid unised, haigutavad mehed oma õhukestes särkides. Roosa, pilvitu kevadpäeva rõõmsas valguses olid nende näod hallid, kaamed ja tülpunud.

Kell kuus ilmusid ohvitserid roodude juurde. Polgu üldine kogunemine oli määratud kella kümneks, ent ühelegi roodukomandörile peale Stelkovski ei olnud tulnud pähegi lasta soldatitel enne ülevaatus korralikult välja puhata. Vastupidi, sel hommikul tuubiti iseäranis agaralt määrustikku ja laskmise eeskirju, söimusõnu lendas kui rahet ning võmmud ja kõrvakiilud sadasid veelgi nobedamalt kui muidu.

Kella üheksaks venisid roodud väljakule, umbes viiesaja sammu kaugusele laagrist. Seal seisis juba poole versta pikkuses reas roodude kuusteist lippurit, värvilised lipukesed püssitikkude küljes. Lippurite ülem leitnant Kovako, üks selle päeva peakangelasi, kappas ratsahobuse seljas rivi õgvendades metsiku kisaga edasi-tagasi, müts kuklas, ratsmed rippu, ise püüdlikkusest üleni märg ja õhetav. Tema mõök tagus hobusele hullusti ribide vahele ja kõhn, valget masti, vanadusest hall ja ühe silmaga setukas vehkis kramplikult nüditud sabaga, saates oma kentakat galoppi lühikeste, järskude, püssipauke meenutavate häälsustega. Leitnant Kovakost sõltus täna paljugi: tema lippurite järgi pidid kõik polgu kuusteist roodu nagu nööri mööda üles rivistuma.

Täpselt kümme minutit enne kümnet väljus laagrist viies rood. Kiirel, kindlal ja pikal sammul, millest maapind taktis kaasa vappus, marssisid polgu eest läbi need sada meest, kõik nagu valitud, osavad, tragid, sirged poisid, värskete, äsja puhtaks pestud nägudega, mütsid uljalt paremal kõrval. Väike kõhetu, päratu laiade pükstega, kapten Stelkovski astus hooletult, rivijalga järgimata, sammu viis paremalt tiivalt, kissitas lustakalt silmi, kallutas pead kord ühele, kord teisele küljele ja jälgis joondumist. Pataljonikomandör alampolkovnik Lehh, kes nagu kõik ohvitserid oli terve hommiku juhmis, mõttetus ärevuses mööda saatnud, tahtis Stelkovskile nii hilise kohaleilmumise pärast hirmsa kisaga kallale karata, Stelkovski aga võttis külmavereliselt uuri taskust, vaatas kella ja vastas kuivalt, peaaegu üleolevalt:

«Päevakäsk näeb ette koguneda kümneks. Praegu puudub kolm minutit kümnest. Ma ei pea õigeks mehi asjata vaevata.»

«Ju-u-tud!» röögatas Lehh kätega vehkides ning pidas

hobuse kinni. «Palun, seda et, suu pidada, kui teile teenistuslane märkus tehakse!...»

Ometi mõistis ta, et tal ei olnud õigus, ta ratsutas kohe minema ning sööstis tulises vihas kaheksanda roodu kallale, kus ohvitserid olid ametis ranitsate kontrollimisega.

«Seda et, mis jama see on! Mõni turg või? Vürtspood? Või jahile minnes veel koeri söötma? Kus te varem olite! Selga panna!»

Veerand üksteist hakkasid roodud joonduma. See oli aeganõudev, nürimeelne ja piinarikas tegevus. Lippurist lippurini tõmmati pikad, vaiade külge pingutatud nöörid. Iga esimese rea soldat pidi tingimata matemaatilise täpsusega saapaninadega nööri puudutama — selles see eriline rüvilihv seisneski. Aga see ei olnud veel kõik: nõuti, et püssipära mahuks täpselt saapaninade vahele ja et soldatite kehahoiak oleks kõigiti ühesugune. Roodukomandöride kannatus ütles üles ja nad mõirgasid: «Ivanov, kere ettepoole! Burtšenko, parem õlg ette! Vasak jalg tagasi! Veel!»

Pool üksteist saabus polgukomandör. Ta ratsutas suurel ilusal tumedalaigulisel kõrvil ruunal; hobuse kõik neli jalga olid kuni põlvedeni valged. Polkovnik Šulgovitš nägi hobuse seljas aukartustäratavat, otse majesteetlikku välja, ta istus kindlalt sadulas, kuigi natuke liiga jalaväelase moodi, lühikeste jalustega. Polku tervitades hõikas ta südikalt, head tuju teeseldes:

«Ter-vist, vägilased!»

Romašov mõtles oma neljandale rühmale, iseäranis Hlebnikovi naeruväärselt kidurale kogule ega suutnud naeratust tagasi hoida: «No on alles vägilased, pole midagi öelda!»

Polgu orkestri tervitusmarsi saatel toodi lipud välja. Algas pikk ja piinarikas ooteaeg. Kaugele ette, kuni raudteejaamani, kust korpusekomandöri oodati, venis signalistide ahelik, kes pidid ülemuste saabumisest märku andma. Mitmel korral puhkes valehäire. Kribinal-kribinal sikutati vaiad nööridega maa seest välja, polk joondus, tõmbus pingule ja tardus ootele — kuid möödusid mõned rasked minutid ja meestel lubati jälle liigutada, ainult jalgade asendit ei tohtinud muuta. Eespool, kolmesaja sammu kaugusel, kirendasid naiste kleidid, kübarad ja päevavarjud kõigis värvitoonides: seal seisid polgu

daamid, kes olid tulnud paraadi pealt vaatama. Romašov teadis väga hästi, et Šurotškat ei ole selles heledas, pidulikust naistesummas, aga iga kord, kui ta sinnapoole vaatas, asus südamesse magus ärevus ja kummaline, põhjusetu erutus pani tahtmatult kiiremini hingama.

Siis äkki kandus tuulekiirul reast ritta üksainus kartlik, rutakas, lühike sõna: «Tuleb, tuleb!» Kõigile sai kuidagi hoobilt selgeks, et nüüd on tähtis hetk kätte jõudnud. Hommikust peale songutatud ja üldisest närvipingest üleskruvitud soldatid hakkasid ise, käsku ootamata, püüdlikult joonduma, kohendasid end ja kõhisid rahutult.

«Vall-vell! Lippurid, kohtade-le!» käsutas Šulgovitš.

Romašov piidles silmanurgast paremale ja nägi kaugel eemal, välja teises servas salkkonda tillukesti ratsanikke, kes kollakas, lendlevas tolmuvinas kiiresti ligemale kappasid. Innukal ja karmil ilmel taganes Šulgovitš oma hobusega polgu tsentrumist vähemalt neli korda kaugemale kui tarvis. Edvistades pisut raskepäraste, kuid omamoodi ilusate rivivõtetega, hõbedane habemetutt õieli, mõõtis ta polgu mustendavat, liikumatut massi ähvardava, rõõmsa ja surmapõlgliku pilguga ning venitas siis, nii et väli rõkkas.

«Po-olk, kuula minu käsklust! Relvatee...»

Meelega pidas ta pika pausi; paistis, nagu naudiks ta oma piiramatut võimu nende sadade inimeste üle ning sooviks seda hetkelist naudingut võimalikult pikemaks venitada, lõi siis pingutusest üleni punetama ning raskatas kõigest jõust, nii et kaelasooned paisusid:

«... võtt!»

Üks-kaks! Käed välgatasid püssirihmadele, püssilukud kõlksatasid vastu vööpandlaid. Sedamaid kostsid paremalt tiivalt tervitusmarsi järsud, reipad helid. Otsekui naervad, vallatud lapsed tõtlesid rõõmsad flöödid ja klarnetid, peenikesed vaskpasunad hüüatasid heledalt ja võidukalt ning alustasid laulu, kumedad trummilöögid kiirendasid veelgi helide sädelevat jooksu, raskepärased tromboonid kippusid maha jääma ja torisesid leebelt, mahedate, rahulike, sametiste kõridega. Jaamas vilistas vedur pikalt, kõlayalt ja puhtalt ning see uus, mahe toon sekkus orkestri pidulike, vasksete helidega, sulades üheks imeliseks, juubeldavaks harmooniaks. Romašovi haaras korraga mingi kirgas, südikas laine ning mähkis ta kergelt ja magusalt oma embusse. Kummaliselt rõõmsa selgusega nägi ta

äkki kuumusest kahvatuks pleekinud taevasina, õhus värelevat kuldset päikesevalgust ja kauge niidu sooja rohelust — varem polnud ta seda kõike nagu tähelegi pannud — ja ta tundis ennast äkki noorena, tugevana ja osavana; ta rind paisus uhkusest, et temagi on osake sellest liikumatust, sirgetesse ridadesse tardunud võimsast inimmassist, keda kellegi nähtamatu tahe saladuslikult kammitsas hoiab...

Paljastatud mõõka näo juures hoides ratsutas Šulgovitš raskes galopis tulijaile vastu.

Läbi reibaste, robustselt sõjakate muusikahelide kostis kindrali ümar, rahulik hää:

«Tervist, esimene rood!»

Soldatid vastasid üksmeelselt, püüdlilikult ja valjusti. Ja jälle kostis jaama poolt vedurivile — seekord lühike, järsk ja kuidagi väljakutsuv. Korpusekomandör ratsutas aeglaselt rivi eest läbi ja tervitas järjekorras kõiki rooduseid. Romašov nägi juba päris selgesti tema tüsedat, tõntsakat kogu ja sügavaid volte paraadmundril rinna ja rasvase kõhu kohal, soldatite poole pööratud suurt kandidist nagu, toredat punase monogrammiga sadulavaipa halli, rühika ratsu seljas, luurõngastega valjaid ja väikest jalga madalas lakksaapas.

«Tervist, kuues!»

Mehed Romašovi ümber röögasid nii valjusti, nagu tahaksid nad end lõhki karjuda. Kindral istus enesekindlalt ja pisut hooletult sadulas; hobuse truud silmad olid verd täis valgunud, ta krõmpsutas mahlakalt suuraudu, kenutas oma toredat kaela, püistas ümberringi kergeid vahupritsmeid ja astus ilusal, nõtkel, tantsiskleval sammul. «Meelekohad on hallid, aga vurrud mustad, küllap on värvitud,» käis Romašovil põgus mõte läbi pea.

Läbi kullatud prilliraamide vaatasid korpusekomandöri tumedad, üsna nooruslikud, targad ja pilklikud silmad igasse temasse naelutatud silmapaari. Nüüd oli ta otse Romašovi kohal ja tõstis käe mütsisirmi juurde. Romašov seisis valvel, üleni pingul kui pillikeel, ja pigistas langetatud mõõga käepidet, nii et valus oli. Korraga sähvatas läbi ta käte ja jalgade säärane ustavuse, õnne ja vaimustuse palang, et need nagu külmast kananahka läksid. Ja üksisilmi korpusekomandörile otsa vaadates mõtles ta endamisi — naiivsest, lapselikust harjumusest:

«Kuulsa väejuhi silmad peatusid mõnutundes noore alamleitnandi siredal, sihvakal kogul.»

Korpusekomandör ratsutas sel kombel kõikide roodude eest läbi ning tervitas neid kordamööda. Ebaühtlases tempos järgnes talle hiilgav saatjaskond: umbes viisteist staabiohvitseri oivalistel, klantsima harjatud hobustel. Romašov vaatas neidki niisama ustavate silmadega, kuid saatjaskonnast ei pannud keegi teda tähele: kõik need paraadid ja tervitusmarsid, see väikeste jalaväehvitseride ärevus oli nende jaoks lihtsalt igapäevane ja tüütu tegevus. Ja ebamäärase kadeduse ning pahameelega tõdes Romašov, et need kõrgid inimesed elavad mingit erilist, imeväärset ja talle igavesti kättesaamatut kõrgemat elu.

Keegi andis orkestrimeestele eemalt märku mängimine lõpetada. Korpusekomandör kihutas hoogsas traavis polgu eest läbi, vasakult tiivalt paremale, tema kannul lookles uhke kireva lindina saatjaskond. Polkovnik Šulgovitš ratsutas esimese roodu juurde. Ta tõmbas kõrvi ruuna ratsmed pingule, nõksatas oma tüseda keha tahapoole ja kisendas ebaloomulikult vihase, ehmatanud ja kähiseva häälega nagu tuletõrjepealikud tulekahjul:

«Kapten Ossadtši! Rood välja! Kähku!...»

Kõikidel õppustel käis polgukomandöri ja Ossadtši vahel sõbramehelik häälevõistlus. Nüüdki kostis kuuesteistkümnendasse roodu ära Ossadtši uhkeldav, metalne komando:

«Rood, õlale võtt! Keskele vaat! Sammu marss!»

Pikaajalise visa harjutamisega oli tema roodus välja töötatud eriline, äärmiselt tugev samm, kus soldatid tõstsid jalga väga kõrgele ja löid siis jõuga vastu maad. See tuli mürtsuvalt ja imposantselt välja ja pani teised roodukomandörid kadedust tundma.

Kuid ei jõudnud esimene rood teha veel viitkümmet sammugi, kui kostis korpusekomandöri tõre hää:

«Mis see siis on? Rood peatada! Peatada! Roodukomandör, minu juurde! Mida te siin näitate? Mis see on — matused? Rongkäik tõrvikutega? Tinasõdurid? Marssimine kolmes taktis? Nüüd, kapten, pole enam Nikolai ajad, kus teeniti kakskümmend viis aastat. Kui palju päevi teil selle rühmaballeti peale kulus? Väärtuslikke päevi!»

Pikakasvuline Ossadtši seisis ta ees liikumatult, nagu

pilves, haljas mõõk langetatud. Kindral vaikis viivu ja jätkas juba rahulikumalt, nukral ja otsekui pilklikul toonil:

«Küllap olete selle rividrilliga inimesed päris ära vintutanud. Oh teid, kah mul sõjamehed! Aga mine küsi... olgu, lubage, kuidas on selle «vahva poisi» nimi?»

Kindral näitas näpuga parema tiiva teisele soldatile.

«Ignati Mihhailov, teie kõrgeausus,» vastas Ossadtši puise, ükskõikse soldatibassiga.

«Hästi. Aga mis te temast teate? On ta vallaline? Või naisemees? Lapsi on? Võib-olla on tal seal kodukülas mõni mure? Või häda? Vaesus majas? Ah?»

«Ei või teada, teie kõrgeausus. Sada meest. Kõik ei seisa meeles.»

«Ei seisa meeles!» kordas kindral kibedalt. «Ah, härrased, härrased! Pühakiri ütleb: ära närtsita vaimu, aga mis teie teete? Seesama õnnistatud hall voonake kaitseb ju teid oma rinnaga, kui lahinguks läheb, tassib teid oma turjal tulest välja, varjab oma kulunud sinelitükiga külma eest, aga teil ei seisa meeles.»

Ja äkilise südametäiega, närviliselt ja ilma põhjuseta, ratsmeid sikutades, hõikas kindral üle Ossadtši pea polgukomandörile:

«Polkovnik, koristage siit see rood! Et mu silmad seda enam ei näeks. Koristage, koristage silmapilk! Pupu-jukud! Papist klounid! Puupead!»

Sellest algaski polgu läbikukkumine. Soldatite tülpi-mus ja hirm, allohvitseride mõttetu karmus, ohvitseride hingetu, tuim ja ükskõikne suhtumine teenistuskohustustesse — kõik see tuli ülevaatusel selgesti ja häbistavalt ilmsiks. Teises roodus ei osanud mehed «Meie Isa», kolmandas ajasid ohvitserid ise lahkrivi sassi, neljandas läks ühel soldatil püssivõtete ajal süda pahaks. Ja mis peaasi — ühelgi roodul polnud aimu, mis teha ratsaväe äkkrün-naku korral, kuigi selleks oli valmistatud ja teati, kui tähtis see on. Ometi oli just korpusekomandör ise need võtted välja töötanud ja praktikasse viinud — võt-ted, mis seisnesid kiiretes ümberrivistumistes ja nõudsid ülemustelt iga kord leidlikkust, taipu ning julget isiklikku initsiatiivi. Ja selle otsa komistasid järgemööda kõik roodud, välja arvatud viies.

Kui kindral roodu ülevaatamisega valmis oli, laskis ta

iga kord kõik ohvitserid ja allohvitserid rivist välja astuda ja küsis meestelt, kuidas nad rahul on, kas nad saavad ikka kõike, mis ette nähtud, kas on kaebusi või nurinat? Aga kõik soldatid kraaksusid üksmeelselt, et nemad «just nii, on kõigega rahul». Kui esimest roodu küsitleti, kuulis Romašov, kuidas nende veltveebel Rõnda tema selja taga ähvardavalt sisistas:

«Katsugu keegi kaevata! Ma talle pärast näitan kaebust!»

Seda hiilgavamalt näitas ennast viies rood. Südid, puhanud soldatid demonstreerisid võtteid nii kergel, reipal ja lüstakal sammul, seesuguse osavuse ja hooga, nagu poleks ülevaatuse neile hoopiski mitte hirmuäratav eksam, vaid lõbus, meeldiv ajaviide. Kindral oli esiotsa veel tusane, aga juba kuuldi teda hõikavat: «Hästi, poisid!», ja see oli esimest korda ülevaatuse jooksul.

Ratsaväerünnakute osava tagasilöömisega võitis Stelkovski lõplikult korpusekomandöri südame. Kindral ise näitas lühikeste, järskude lausetega vaenlase kätte: «Ratsavägi paremal, kaheksasada sammu,» ja sekunditki kõhklemata seiskas Stelkovski rahulikult ja kindlalt oma roodu, pööras ta näoga kujutletava vaenlase poole, kes kiiresti ligemale kappas, koondas lühikese ajaga rühmad — esimene rühm tulistas põlvelt, teine seistes; määras sihiku, andis kaks-kolm kujutletavat kogupauku ja käsutas siis: «Käele võtt!» — «Väga hästi, vennad! Aitäh, poisid!» kiitis kindral.

Pärast küsitlust seati rood uuesti lahkrivisse. Kuid kindral viivitas soldatite vabaks laskmisega. Aeglaselt ratsutas ta rivi eest läbi, uuris tähelepanelikult, ilmse huviga soldatite nägusid ja tema tarkades, tursunud laugudega silmades prilliklaaside taga sädeles peen, rahulolev naeratus. Äkki peatas ta hobuse ja pöördus oma staabi-ülemale poole:

«Vaadake ometi, polkovnik, missugused lõustad neil on! Millega te neid nuumate, kapten — pirukatega? Kuule, hei sina, trull,» osutas ta lõuaga ühele soldatile, «kas sinu nimi on Koval?»

«Just nii, teie kõrgeausus, Mihhaila Boritšuk!» hüüdis soldat rõõmsalt, naeratades lapseliku rahuloluga.

«Nägid, ja mina arvasin, et Koval. Siis olen eksinud,»

naljatas kindral. «Mis parata. Viltu läks...» lisas ta luskata, küünilise lause.

Soldati nägu venis lihtsameelsele laiale naerule.

«Pole tõsi, teie kõrgeausus!» üürgas ta veelgi valjemini. «Kodus sai sepatööd küll tehtud. Sepp olin.»¹

«Ahaa, näed nüüd!» noogutas kindral sõbralikult. Ta oli oma inimestetundmise üle uhke. «Kuidas on, kapten, kas ta on teil ka tubli soldat?»

«Väga tubli. Nad on mul kõik tublid,» vastas Stelkovski oma harilikul, enesekindlal toonil.

Kindrali kulmud väratasid pahaselt, kuid huuled naeratasid, millest ta nägu omandas lahke ja vanainimeselikult armsa ilme.

«Noh, seda te nüüd küll pisut nõndaviisi, kapten... On ikka karistatuid ka?»

«Mitte ühtegi, teie kõrgeausus. Juba viiendat aastat mitte ühtegi.»

Kindral kummardas kangelt sadulast alla ja sirutas Stelkovskile oma lihava, lahtises valges kindas käe.

«Olge te tuhandest tänatud, kallid inimesed,» ütles ta väriseva häälega ja ta silmis läikisid äkki pisarad. Nagu paljudel väejuhtidel, ei puudunud kindralilgi omad veidrused ja ta lubas endale aeg-ajalt pisaraid poetada. «Täna teid, te trööstisite vanameest. Aitäh, vägilased!» hüüdis ta roodule reipa häälega.

Tänu heale muljele, mis Stelkovski kindralile oli jätnud, läks ülevaatus kuuendas roodus suhteliselt hästi. Kindral küll ei kiitnud, aga ei sõimanud ka. Kuid ka kuues rood jäi vahele, kui soldatid hakkasid puuraamidesse kinnitatud õlgkujusid torkima.

«Ei, mitte nii, mitte nii, mitte nii, mitte nii!» raevutses korpusekomandör sadulas vappudes. «Üldse mitte nii! Vennad, kuulata mind. Anna kohe vihaga, torka otse südamesse, nii sügavale, kui tääk võtab. Vihaga! Ega sa leiba ahju ei pane, sa annad vaenlasele pihta...»

Teised roodud kukkusid üksteise järel mürinal läbi. Korpusekomandör isegi ei ärritunud enam ega teinud oma tavalisi tõnkavaid märkusi, vaid istus vaikides, kühmus ning igava näoga hobuse seljas. Viieteistkümnendat

¹ Коваль — sepp (vene k., murdes). Tõlk.

ja kuueteistkümnendat roodu ei hakanud ta enam vaatamagi, ütles ainult vastikusega, väsinult käega lüües:

«Noh, need on ju... mingisugused enneaegsed.»

Oli jäänud veel üksnes paraadmarss. Terve polk koondati poolroodude kaupa tihedatesse ridadesse. Jälle hüppasid lippurid ette ja rivistusid paremal tiival üles, tähistades niimoodi liikumisjoont. Valitses väljakannatamatu palavus. Inimesed nõrkasid kuumusest ja tihedalt kokkusurutud kehade higilehast, sõdurisaabaste, mahhorka, tolumuse ihu ja läbiseeditud musta leiva haisust.

Kuid enne paraadmarssi kõik nagu virgusid. Ohvitserid peaaegu anusid soldateid: «Vennad, katsuge nüüd ometi korpusekomandöri eest ilusasti läbi marssida. Ärge tehke häbi!» Ja selles ülemuste pöördumises alluvate poole oli nüüd midagi libitsevat, ebakindlat ja süüdlaslikku. Korpusekomandöri, selle nii kättesaamatus kõrguseis seisva isiku viha rõhus nagu oma tohutu raskusega ühtviisi nii ohvitseri kui soldateid, kaotas nagu erinevused auastmes ja tegi nad ühtviisi kartlikuks, kohmetuks ja haletsusväärseks.

«Polk, vall-vell... Orkester liinile!» kostis kaugusest Šulgovitši komando.

Ja kõik poolteist tuhat meest liigatasid ühekorraga, nii et kahin käis läbi ridade, siis oli kõik jälle vait, mehed tõmbusid närvlikult ja valvsalt pingule ning tardusid paigale.

Šulgovitšit ei olnud näha. Jälle kõmises ta mahlakas hää üle välja:

«Polk, õlale võtt!...»

Neli pataljonikomandöri pöördusid hobustel oma üksuste poole ja andsid läbisegi käskluse:

«Pataljon, õlale...» ning kiindusid valvsalt pilguga polgukomandörisse.

Kuskil kaugel polgu ees välgatas õhus mõök ja langes alla. See oli üldine komandosignaal ja neli pataljonikomandöri hõikasid nagu ühest suust:

«... võtt!»

Tumeda klirinaga, ebaühtlaselt heitis polk püssid õlale. Kusagilt kostis täägikolinat.

Siis käsutas Šulgovitš pidulikult meelega sõnu venitades, karmilt ja uljalt, kuis ta vägevad kopsud vähegi võtsid:

«Pa-raad-mar-si-le!»

Nüüd häälitseid juba kõik kuusteist roodukomandöri läbisegi, igaüks omal viisil:

«Pa-raad-mar-si-le!»

Ja kusagil kolonni sabas hüüdis üks hiljaksjäänud roodukomandör häbelikul, katkeval häälel, sõnu kugistades:

«Pa-raad...» ja jäi samas kohkunult wait.

«Poolroodude kaupa!» müristas Šulgovitš.

«Poolroodude kaupa!» haarasid roodukomandörid lennult.

«Kaherühmalise distantliga!» laulis Šulgovitši häälel.

«Kaherühmalise distantliga!»

«Paremale joo-oon-du!»

«Paremale joo-oon-du!» kordas kirev, paljuhäälnes kaja.

Šulgovitš pidas paar-kolm sekundit vahet ja heitis järsult:

«Esimene poolrood — samm...!»

Läbi tihedate ridade kostis eestpoolt otsekui maa alt Ossadtši kõmisev käsklus:

«Es-si-mene poolrood. Paremale vaat. Sammu...arss!»

Eespool hakkasid polgu trummid üksmeelselt põrisema.

Tagant paistis, kuidas längus täakide metsast eraldus pikk, ühelaiune riba ja hakkas rütmiliselt õõtsuma.

«Teine poolrood, otse!» kuulis Romašov Artšakovski kõrget, naiselikku häälel.

Ka teine täagiriba hakkas õõtsudes eemalduma. Trummipõrin jäi järjest tuhmimaks ja vaiksemaks, kadudes just nagu maa alla, ning korraga pahises talle peale orkestri ergas, sädelev, löikavalt ilus helidelaine, mattes trummid enda alla. Polgu orkester võttis juhtimise üle ja kõigile tuli korrapealt elu sisse: pead nõksatasid püsti, kehad tõmbusid sirgu, hallid, ilmetud näod selginesid.

Üksteise järel marssisid poolroodud minema ja kordkorralt läksid polgu marsihelid ikka kirkamaks, ärevamaks ja rõõsamaks. Juba lahkus esimese pataljoni viimane poolrood. Alampolkovnik Lehh ratsutas ronkmustal kondisel hobusel Olizari saatel ettepoole. Mõlemal oli käsi mõõgaga püsti, käepide parajasti näo kõrgusel. Kostis Stelkovski tavaline, rahulik ja pisut üleolev käsklus.

Kõrgele täagimetsa kohale kerkis sujuvalt lipuvarras. Ette astus kapten Sliva — kühmus, pundunud, pikkade kätega nagu mõni suur, vana, igavlev ahv — ja laskis oma vesiste punnsilmade pilgu üle rivi libiseda.

«Esimene poolrood... O-otse!»

Kergel, hoogsal sammul astus Romašov rivi keskkoha oma poolroodu ette. Õnnestav, uhke ja kaunis tunne paisutas ta rinda. Ruttu lendas ta pilk üle esimese rea nägude. «Vana löömamehe kullipilk mõõtis oma veteranide nägusid,» lipsas läbi ta pea ülespuhutud fraas, samal ajal kui ta ise uljalt, poollaulvalt hõikas:

«Tei-nee poolroo-ood...»

«Üks, kaks!» loeb Romašov mõttes ja hoiab üksnes saapaninadega takti. «Alustama peab vasakuga. Vasak, parem.» Ja õnnelikul ilmel, pea kuklas, hõikab ta kõrge tenoriga; nii et väli heliseb:

«Otse!»

Ta pöördub nagu vedru kannal ringi ja lisab tagasi vaatamata, kahe tooni võrra madalamalt, laulval häälel:

«Parema-le vaa-at!»

Silmapiilgu ilu joovastab teda. Viivuks näib talle, nagu voogaks see muusika pimestavate, kõrvetavate valguslainetena temast üle ja nagu langeksid vasksed, juubeldavad helid ülalt taevast, päikeselt endalt. Just nagu äsjasel kohtumisel paneb magus külmavärin ta judisema, teeb ihunaha karmiks ning tõstab juuksed püsti.

Üksmeelselt, muusika taktis vastab viies rood kindrali kiitusele. Inimkehade elavast tõkkest vabanenud ja otsekui sellest vabadusest joobunud, tormavad kirkad marsihelid järjest valjemini ja lõbusamalt Romašovile vastu. Nüüd näeb alamleitnant juba selgesti ees paremal kogukat kindralit halli hobuse seljas, liikumatut saatjaskonda tema taga ja veel kaugemal daamide kirevaid rõivaid, mis pimestavas keskpäevases päikeses näivad hõõguvate muinasjutulilledena. Vasakul aga läigivad orkestri kuld-
sed, hõiskavad pasunatorud ja Romašovile tundub, nagu ühendaks kindralit muusikaga nähtamatu võlulõng, millest on õnnestav ja ühtlasi jube üle astuda.

Kuid esimene poolrood on selle joone juba ületanud.

«Tubli, poisid!» kostab korpusekomandörit rahulolevalt. «A-a-a-a!» vastavad soldatite kõrged, õnnelikud hääled. Veel tungivamalt sööstavad vastu orkestrihelid.

«Sina hea!» mõtleb Romašov heldinult kindralile. «Tark-pea!»

Nüüd on Romašov üksi. Sujuvalt, nõtkel sammul, vaevu maad puudutades, läheneb ta saatustlikule piirile. Ta pea on trotsivalt kuklas ning uhkelt ja väljakutsuvalt vasakule pööratud. Terves kehas on niisugune kergus ja vabadus, nagu oleks talle ootamatult tiivad kasvanud. Ja tundes ennast üldise imetusobjektina, imelise maailmanabana, ütleb ta endale mingis vaimustavas õnneuimas:

«Vaadake, vaadake — seal läheb Romašov.» — «Däamide silmad särased vaimustusest.» Üks, kaks, vasak!... «Poolroodu eesotsas astus graatsilisel sammul noor ilus alamleitnant.» Vasak, parem!... «Polkovnik Šulgovitš, teie Romašov on lihtsalt imeväärne,» lausub korpusekomandör, «hea meelega tahaksin endale niisugust adjutanti.» Vasak...

Veel sekund, veel hetk — ja Romašov ületab võluniidi. Muusikahelid on üksainus meeletu, kangelaslik, tuline võiduhümn. «Kohe kiidab ta mind,» mõtleb Romašov ja ta hinge täidab pidulik helgus. Kostab korpusekomandöri hää, siis Šulgovitši oma, veel kellegi hääled... «Muidugi, kindral kiitis meid, aga miks siis soldatid ei vasta? Keegi hõikab midagi selja tagant, rivist... Mis lahti on?»

Romašov vaatas tagasi ja kahvatas. Tema poolrood, mis kahes ilusas sirges reas talle järgnema pidi, kujutas endast näotut, kõikidest külgedest muljutud lambakarja. See oli juhtunud sellepärast, et oma vaimustusest ja lennukaist unelmaist joobunud alamleitnant endalegi märkamatu samm-sammult roodu keskkohast paremale oli nihkunud, nii et ta lõpuks juba paremal tiival oli; ühtlasi jäi ta roodule jalgu ning ajas üldise liikumisrütmi sassi, tekitades sellega suurt segadust. Kõike seda nägi ja mõistis Romašov ainsa hetkega, mis oli lühike nagu mõttesähvatus, samuti nägi ta reamees Hlebnikovi, kes üksipäini kahekümne sammu kaugusel rivi taga, otse kindrali silma all ukerdas. Ta oli käigu peal komistanud ja rühkis nüüd üleni tolmusena oma poolroodule järele, sealjuures vajutas raske varustus ta sootuks küüru, nii et ta jooksis justkui neljakäpakil, ühe käega keskelt püssi hoides, teisega hädiselt nina pühkides.

Romašovi silme ees mattus sädelev maipäev korraga musta pimedusse, tema õlgadele langes võõras, ränkiraske

koorem nagu liivamägi, muusika aga kostis järsku igavalt ja tuhmilt. Ise tundus ta endale väikese ja nõrgana, inetu ja loiuna ning jalad olid ühtäkki rasked, kohmakad ja tõntsidsid.

Juba kihutaski polgu adjutant tuhatnelja tema poole. Fedorovski nägu oli punane ja vihast viltu, lõug värises. Raevust ja meeletust kihutamise eest oli tal hing kinni. Juba kaugelt pistis ta tigidalt karjuma, nii et sõnad ta kerdusid:

«Alamleitnant... Romašov... Polgukomandör annab teile... valju noomituse... Seitsmeks päevaks... peavahti... diviisi staapi... Häbi, skandaal... Teotate tervet polku!... Poisike!»

Romašov ei vastanud, ta ei pööranud isegi pead. Muidugi, Fedorovskil on täielik õigus söimata! Soldatid kuulsid samuti pealt, kuidas adjutant temaga karjus. «Ah, mis siis, las kuulevad, see on mulle paras,» mõtles Romašov täis kibedat viha iseenese vastu. «Nagunii on kõik läbi. Lasen endale kuuli pähe. Olen eluks ajaks teotatud. Kõik, kõik on mulle nüüd kadunud. Olen naeruväärne, olen väikest kasvu, mul on kahvatu, eemaletõukav ja nõme nägu, kõige vastikum nägu maailmas. Kõik on kadunud! Soldatid astuvad mu kannul, vahivad mu selga, müksivad üksteist küünarnukkidega ja naeravad. Võib-olla haletsevad? Ei, ilmtingimata lasen enda maha!»

Poolroodud marssisid korpusekomandörist võrdlemisi kaugele, keerasid siis üksteise järel vasaku õla ette ja pöördusid tagasi samale kohale, kust nad liikumist olid alustanud. Siin rivistati nad roodude kaupa lahkrivisse. Kuni tagumised üksused päralt jõudsid, lubati soldatitel vabalt seista ja ohvitserid lahkusid kohtadelt lōdvestust saama ning varruka sees suitsu tõmbama. Romašov üksi jäi seisma rivi keskele, oma poolroodu paremale tiivale. Keskendunult urgitses ta mõõgaotsaga maad jalge ees, ei tõstnud küll pead, kuid tundis sellegipoolest, et igalt poolt teda uudishimulikult, pilkavalt ja põlastavalt vahiti.

Kapten Sliva möödus Romašovist ja urises käigu pealt, ilma et ta alamleitnandile otsa oleks vaadanud, läbi hamaste:

«V-veel t-täna päev esitage raport teise roodu üleviimiseks.»

Siis astus ligemale Vetkin. Tema heledates, heades

silmades ja allavajunud suunurkades nägi Romašov põlastusega segatud kaastunnet, niisuguse pilguga vaatavad inimesed rongi alla jäänud ja lõmaks litsutud koera. Ja samal hetkel tajus ta nõrdimusega oma näol mingit mõtetut, tuhm naeratust.

«Lähme teeme suitsu, Juri Alekseitš,» ütles Vetkin. Ja lisas keelt läksutades ning pead vangutades südametäiega:

«Teid küll!...»

Romašovil hakkas lõug värisema, kurgus oli mõru ja pitsitas. Ta suutis vaevu nuukseid tagasi hoida ja vastas solvatud lapse katkeval, lämbunud häälel:

«Ah ei... mis siin enam... ma ei taha...»

Vetkin astus kõrvale. «Võtan õige kätte ja annan Slivale mööda kõrvu,» välgatas Romašovil asja ees, teist taga arutu mõte. Või lähen korpusekomandöri juurde ja ütlen: «Kas sul, vanal inimesel, ei ole häbi kometit teha ja inimesi vaevata? Lase nad puhkama. Sinu pärast on kaks nädalat soldateid pekstud.»

Korraga meenusid talle äsjased lennukad mõtted toredast, sihvakast alamleitnandist, daamide vaimustusest, kindrali kiitusest — ja tal hakkas nii häbi, et ta veripunaseks lõi ning mitte ainult näost, vaid ka rinnast ja koguni seljast.

«Oled naeruväärne, põlastusväärne, vastik inimeseloom!» hüüdis ta mõttes iseendale. «Teadke kõik: veel täna lasen ma enda maha!»

Ülevaatus lähenes lõpule. Roodud defileerisid veel mõned korrad korpusekomandöri eest läbi: esiteks sammu käies, roodude kaupa, siis joostes, seejärel koondrivis, püssid laskevalmis. Kindral oli nagu pisut lahkemaks läinud ja mõnel korral koguni kiitis soldateid. Kell oli juba peaaegu neli. Viimaks peatati polk ja anti käsklus «vabalt». Staabi signalist puhus «ohvitseride kutset».

«Härrad ohvitserid, korpusekomandöri juurde!» kandus reast ritta.

Ohvitserid astusid rivist välja ja kogunesid tihedasse sõõri korpusekomandöri ümber. Viimane istus kühmus, ettepoole kummargil, nähtavasti väga väsinult sadulas, kuid tema targad, veidi tursunud silmad kissitasid elavalt ja pilklikult läbi kullatud näpitsprillide.

«Teen lühidalt,» alustas ta järsult ja rõhuga. «Polk ei kõlba kuhugi. Soldatit ma ei sõima, süüdistan ülemusi.

Kui kutsar on halb, siis hobused ei vea. Ei ole näha, et te südamega, mõistmisega inimeste eest hoolt kannaksite. Pidage meeles: õnnis on see, kes ligimest oma südames kannab. Teil aga on ainult üks mure — kuidas ülevaatusel ülemustele meelepärane olla. Inimesed on ära aetud nagu voorimehe setukad. Ohvitseride välimus on lohakas ja metsistunud — need pole sõjaväelased, vaid mundris köstrid. Lähemalt sellest päevakäsus. Üks lipnik, ei mäleta, kas kuuendast või seitsmendast roodust, kaotas sihi ja tegi roodust pudru ja kapsad. Häbi! Ma ei nõua kolmes taktis marssimist, kuid silmamõõt ja enesevalitsemine ennekoike.»

«Minu kohta!» mõtles Romašov õudusega ja talle näis, nagu oleksid kõik sealviibijad ühekorraga tema poole pöördunud. Kuid keegi ei liigutanudki. Kõik seisis vaikides, norus ja liikumatult ning vahtisid üksisilmi kindralile otsa.

«Minu palav tänu viienda roodu komandörile!» jätkas korpusekomandör. «Kus te olete, kapten? Ah seal!» Mõnevõrra teatraalselt tõstis kindral kahe käega mütsi kõrgele pea kohale, nii et tema suur paljas lagipea nähtavaks sai, ja kummardas sügavasti Stelkovski ees. «Täna teid veel kord ja surun mõnuga teie kätt. Kõik on jumala teha, aga kui minu korpus kord minu juhtimisel lahingusse peaks minema,» — kindrali silmad hakkasid pilkuma ja tõmbusid vesiseks — «siis pidage meeles, kapten: esimese ohtliku ülesande usaldan ma teile. Aga nüüd, härrased, minu lugupidamine. Olete vabad, mul on rõõm teiega tulevikus kohtuda, ainult siis juba teistsuguses olukorras. Lubage nüüd hobusele tee vabaks.»

«Teie kõrgeausus,» astus Šulgovitš ette, «julgen härrade ohvitseride nimel paluda teid meie klubisse lõunasöögile. Me oleksime...»

«Oh ei, milleks!» katkestas kindral kuivalt. «Suurim tänu, olen täna krahv Ledohhovski poole kutsutud.»

Laia teed mööda, mis ohvitserid kõrvale tõmbudes vabaks andsid, galopeeris ta polgu juurde. Soldatid võpatasid ja võtsid ise, ilma käskluse, valveseisangu. Jutt vaibus.

«Täna teid, N-polgu soldatid!» hõikas kindral rangelt, kuid lahkelt. «Luban teile kaks päeva puhkust. Aga

nüüd...» — ta tõstis reipalt häält — «telkidesse, joostes marss! Hurraa!»

See lühike hõige andis tervele polgule otsekui tõuke. Rõõmsa, kõrvulukustava huilgamisega tormas poolteist tuhat meest igasse külge laiali, maa müdises ja vappus nende jalge all.

Romašov eraldus teistest ohvitseridest, kes kobaras koos linna poole astusid, ja läks laagri kaudu ringi. Ta tundis end praegu mingi haletsusväärse, polgu perest väljaheidetud üksiklasena, ebameeldiva, kõigile võõra olevusena, isegi mitte täiskasvanud mehena, vaid vastiku, pahelise ja äbariku nolgina.

Kui ta oma roodu telkide tagant läbi läks, astudes mööda ohvitseride jaoks määratud teerada, äratas ta tähelepanu kellegi surutud, vihane hää. Te seisatas viivuks ja nägi telkide vahel oma veltveebli Rõndat, väikest tüsedat, tõntsaka keha ja punase näoga meest, kes ropult vandudes Hlebnikovile rusikatega näkku tagus. Hlebnikovi nägu oli hoopis rumal ja nõutu, tühjades silmades peegeldus loomalik hirm. Ta pea nõksas löökide all kord ühele, kord teisele poole ja võis kuulda, kuidas lõualuud iga löögiga kokku laksatasid.

Romašov läks kiiresti, peaaegu joostes mööda. Tal polnud jõudu Hlebnikovi kaitseks välja astuda. Samal ajal tundis ta valusalt, et tema enese ja selle õnnetu, ärapiinatud ja vintsutatud soldati saatust oli tänasel päeval iseäralikul viisil kuidagi ebameeldivalt ja lähedaselt seotud. Nagu kahel vigasel, kes vaevlevad ühe ja sellesama tõve käes ning äratavad inimestes ühesugust vastumeelsust. Aga kuigi see olukordade sarnastamine Romašovis kõrvetavat häbi ja vastikust äratas, oli selles ka midagi ebatavalist, sügavalt inimlikku.

XVI

Laagrist linna oli ainult üks tee ja see viis üle raudtee, mis selles kohas kahe kõrge, järsu künka vahelt läbi läks. Romašov jooksis kiiresti mööda kitsast, äratallatud, peaaegu püstloodis rada mäest alla ja hakkas vaevaliselt teisest kaldast üles ronima. Juba poolel teel märke märkas ta, et ülal seisab keegi ohvitserimundriš mees, sinel õlga-

del. Ta seisatas hetkeks, pingutas silmi ja tundis ära Nikolajevi.

«Nüüd tuleb veel see kõige ebameeldivam!» mõtles Romašov. Süda hakkas ängistavast eelaimusest valusasti tuikama. Kuid sellele vaatamata ronis ta alistunult ülespoole.

Ohvitserid polnud umbes viis päeva teineteist näinud, kuid nüüd, kohtudes, nad millegipärast ei tervitanudki ja imelikul viisil ei leidnud Romašov selles midagi iseäralikku, nagu poleks sellel raskel, õnnetul päeval teisiti üldse võimalik. Kumbki neist ei tõstnud isegi kätt mütsi juurde.

«Ootasid teid siin meelega, Juri Alekseitš,» lausus Nikolajev, pilk üle Romašovi õla kusagile kaugusse, laagri poole suunatud.

«Teie teenistuses, Vladimir Jefimõtš,» vastas Romašov teeseldud ükskõiksusega, ent ta hää vāratas. Ta kummardas, kitkus läinudaastase kuivanud heinakõrre ja hakkas seda hajameelselt nārima. Samal ajal uudistas ta üksik silmi enda peegelpilti Nikolajevi sinelinööpidel — sellel oli väike, kitsuke pea, tibatillukesed jalad ja ebaloomulikult venitatud puusad.

«Ma ei pea teid kinni, tahan öelda ainult paar sõna,» ütles Nikolajev.

Ta lausus seda eriti pehmelt, krampliku viisakusega nagu äkkvihaga mees, kes kindlalt on otsustanud ennast talitseda. Et aga jutuaajamine, ilma et kumbki sealjuures teineteisele otsa oleks vaadanud, iga sekundiga üha piinlikumaks läks, pakkus Romašov kõhklevalt:

«Vahest astume edasi?»

Looklev jalgrada viis üle suure peedipõllu. Eemalt paistsid linnakese valged majad ja punased telliskivikatused. Ohvitserid sammusid kõrvuti, hoidusid aga teineteisest parajasse kaugusse ning astusid mööda lopsakat, tihket, jalge all rudisevat rohelist. Mõnda aega olid mõlemad vait. Viimaks alustas Nikolajev, sügavasti ja häälekalt hinge tõmmates, ilmse jõupingutusega:

«Esiteks pean ma teilt küsima: kas te suhtute vajaliku lugupidamisega minu naisesse... Aleksandra Petrovnasse?»

«Ma ei mõista, Vladimir Jefimõtš...» tõrjus Romašov. «Pean omakorda küsima...»

«Lubage!» ägestus Nikolajev äkitselt. «Küsimusi esitame kordamööda, alguses mina, siis teie. Muidu ei tule kõnelusest midagi välja. Räägime avameelselt ja otse. Kostke mulle kõigepealt: kas te üldse tunnete mingisugust huvi selle vastu, mis temast tagaselja räägitakse? Ühesõnaga, huvitab teid... kurat!... noh, tema reputatsioon? Ei, ei, oodake, ärge katkestage mind... Ma loodan, te ei hakka seda ometi salgama, et meie mõlemad — minu naine ja mina — oleme teisse alati hästi suhtunud ja et meie majas on teid alati koheldud kui lähedast inimest, peaaegu nagu sugulast.»

Romašov taganes kohevale mullale, komistas veidi ja pomises häbelikult:

«Uskuge mind, olen teile ja Aleksandra Petrovnale igaveseks tänu võlgu...»

«Ah ei, asi pole sugugi selles, üldse mitte. Ma ei tulnud teie tänulikkust otsima,» sai Nikolajev pahaseks. «Tahan öelda ainult seda, et minu abikaasa kohta levitatakse räpast, inetut laimu, mis... see tähendab, mida...» Nikolajev hingas kiiresti ja pühkis taskurätiga nägu. «Noh, lühidalt, millesse olete segatud ka teie. Meie mõlemad — mina ja tema — saame peaaegu iga päev alatuid, häbematuid anonüümkirju. Ma ei hakka neid teile näitama... see on mulle vastik. Ja nendes kirjades on...» Nikolajev kõhkles hetke. «Noh, kurat võtaks, seal seisab, et teie olete Aleksandra Petrovna armuke ja et... ptüi, missugune jälkus!... No ja nõnda edasi... et teil pidavat iga päev olema salajased kokkusaamised ja see olevat tervele polgule avalik saladus. Jõledus!»

Ta kiristas viha pärast hambaid ja sülitas.

«Ma tean, kes seda kirjutab,» ütles Romašov vaikselt ja pöördus kõrvale.

«Teate?»

Nikolajev jäi seisma ja haaras Romašovil toorelt varrukast. Ootamatu vihasööst oli silmanähtavalt lõhkunud ta kunstliku enesevalitsuse. Tema pullisilmad laienesid, veri tõusis näkku, värisevatesse suunurkadesse valgus kleepuvat sülge. Ettepoole kummardudes, nii et ta nägu peaaegu puudutas Romašovi oma, karjus ta meeletus vihas:

«Kuidas te julgete siis vaikida, kui teate! Teie olukorras on iga vähegi korraliku inimese kohus laimajate.

suu kinni toppida. Kas kuulete, teie... mundris donžuan! Kui olete aumees, aga mitte mõni...»

Romašov kahvatas ja vaatas Nikolajevile vihaga silma. Käed ja jalad läksid äkki kohutavalt raskeks, peas oli kummaline kergus ja tühjus, süda aga vajus kuhugi hoopis alla ja peksles seal valjusti ning valusalt, nii et terve keha võdises.

«Ma palun teid, ärge karjuge,» ütles Romašov kõlatult ning pikkamööda. «Rääkige viisakamalt, ma ei luba teil karjuda.»

«Ma ei karjugi,» vaidles Nikolajev küll veel jämedalt, kuid juba pisut vaiksemalt. «Ma ainult selgitan teile, kuigi mul oleks õigus nõuda. Meie endised sidemed annavad mulle selleks õiguse. Kui teile Aleksandra Petrovna hea nimi vähegi kallid on, peate sellele klaperjahile lõpu tegema.»

«Hästi, teen kõik, mis ma suudan,» vastas Romašov kuivalt.

Ta pöördus ja hakkas keset rada edasi minema. Kuid Nikolajev oli kohe tal järel.

«Siis veel... ainult, palun, ärge pahaks pange...» alustas Nikolajev pehmelt, kerge kohmetusevarjundiga. «Kui me juba rääkima hakkasime, siis ütleme kõik lõpuni välja... Eks ole?»

«Jah?» lausus Romašov pooleldi küsivalt.

«Näгите ise, missuguse lahkusega meie, see tähendab mina ja Aleksandra Petrovna, teid alati vastu võtsime. Ja kui ma nüüd olen sunnitud... Ah, teate ju isegi, et selles neetud pesas on keelepeks see kõige hirksam!»

«Hea küll,» kostis Romašov kurvalt. «Ma ei külasta teid enam. Seda te ju minult paluda tahtsite, eks ole? Noh, olgu. Muide, olin ka ise juba otsustanud oma külas käigud lõpetada. Mõne päeva eest astusin umbes viieks minutiks sisse, et Aleksandra Petrovnale tema raamatud tagasi anda, ja julgen kinnitada, et see oli viimane kord.»

«Jah... nõndaviisi...» lausus Nikolajev ebamääraselt ning jäi kohmetult vait.

Sel silmapilgul pöörasid ohvitserid jalgrajalt maanteele. Linnani oli jäänud veel oma kolmsada sammu ja et rääkida polnud enam millestki, sammuti vaikides ja teineteise poole vaatamata edasi. Kumbki ei söandanud

ei seisma jääda ega tagasi pöörata. Olukord läks iga hetkega üha pinevamaks ja ebamugavamaks.

Esimeste linnamajade kohal tuli neile viimaks voorimees vastu. Nikolajev hõikas teda.

«Jah... nii see on...» kogeles ta jälle mõttetult, Romašovi poole pöördudes. «Olgu siis, nägemiseni, Juri Aleksejevitš.»

Nad ei andnud teineteisele kätt, puudutasid ainult mütsisirmi. Kui Romašov aga läbi tolmutpilve Nikolajevi järjest kaugenevat selga ja tugevat, päevitumata kukalt vaatas, tundis ta end järsku sedavõrd kogu maailma poolt hüljatuna, sedavõrd ärarääkimatult üksildasena, nagu oleks tema elust äsja ära lõigatud midagi kõige suuremat, kõige tähtsamat.

Ta läks aeglaselt koju. Hainan tuli talle hoovi peal vastu, juba eemalt sõbralikult ja rõõmsalt naeratades. Alamleitnandil mantlit seljast aidates muheles ta muudkui rahulolevalt ja keksis jalal, nagu tal kombeks oli.

«Sina ei ole söönud?» küsis ta sõbralikult ja osavõtlikult. «Kõht muidugi tühi? Kohe jooksen klubisse, toon sulle lõuna.»

«Käi kuradile!» karjus Romašov kileda häälega. «Kasi, kasi minema ja ära siia tuppa oma nägu näita. Kui küsitakse, olgu kes tahes — mind ei ole. Olgu või keiser ise.»

Ta viskus voodisse ja surus pea patja, klammerdudes sellesse hammastega. Ta silmades kõrvetas, midagi torkivat ja võõrast ühtaegu pressis ja nõõris kurku, oli tahtmine nutta. Ahnelt otsis ta neid kuumi ja leevendavaid pisaraid, neid pikki, kibedaid ja kergendust toovaid nuukseid. Üha uuesti ja uuesti manas ta vaimus esile möödunud päeva sündmusi, liialdas äsjaseid solvavaid ja häbitavaid vahejuhtumeid, kujutles ennast otsekui kõrvalise isikuna, õnnetu, solvatud, väeti ja hüljatud olevusena ning tundis endale härdalt kaasa. Kuid pisaraid ei tulnud.

Pärast juhtus midagi kummalist. Romašovile näis, nagu poleks ta üldse maganud, isegi mitte tukastanud, vaid lihtsalt lamanud põgusa silmapilgu ilma ühegi mõtteta, silmad kinni. Ja äkki leidis ta end ootamatult ärkvel olevat, endine valu südames. Aga toas oli juba pime. Selgus, et niisuguses seletamatus vaimses tardumuses oli möödunud üle viie tunni.

Ta tundis nälga, tõusis, kinnitas mõõga vööle, heitis sineli õlgadele ja läks klubisse. See ei olnud kaugel, ainult paarsada sammu, ja Romašov ei läinud sinna tavaliselt mitte tänavat mööda, vaid hoovi kaudu, läbi vahekäikude, juurviljaaedade ja tarade.

Söögisaaalis, piljarditoas ja köögis põles hele valgus ja selles valguskumas mustendas ohvitseride klubi koristamata, rämpsune hoov nagu tindiga kastetud. Kõik aknad olid pärani lahti. Kostis jutukõminat, naeru, laulujoru ning piljardikuulide plaksatusi.

Romašov oli juba tagatrepile astunud, jäi aga äkki seisma, — ta kõrv tabas söögitoas kapten Sliva ärritatud, iroonilise hääle. Aknani oli paar sammu ja ettevaatlikult sisse piiludes nägi Romašov oma roodukomandöri kühmus selga.

«T-terve rood marssib nagu üks m-mees — üks, üks, üks!» rääkis Sliva väljasirutatud kätt korrapäraselt tõstes ja langetades, «t-e-m-a ü-k-s-i, naera või nuta — nagu sokk.» Kärsitult ja näotult tonksas ta paar korda nime-tissõrmega lae poole. «Ütlesin t-talle otse, i-ilma keeru-tamata: olge h-hea, lugupeetav, m-minge mõnda t-teise roodu. Või v-veel parem, lahkuge hoopis. Mis kuradima ohvitser te olete? Niisama, ei see ega teine...»

Romašov pigistas silmad kinni ja tõmbus küüru. Talle tundus, et kui ta ennast nüüd liigutab, märkavad teda kõik saalis istujad ja pistavad pead aknast välja. Nii seisis ta minut või paar. Hiilis siis hinge kinni pidades, küürus ja pea õlgade vahel, kikivarvul, järjest sammu kiirendades seina äärt mööda väravani, tõttas jooksupalu üle kuuvalge sõidutee ning lipsas vastas asetseva aia varju.

Sel öhtul tiirutas Romašov kaua linnatänavail, hoidus kogu aeg varjupoolsesse külge, aga vaevalt ta üldse taipas, mis tänavad need olid. Kord seisatas ta Nikolajevite maja ees, mis kuupaistel valendas; maja rohekalt metalselt katuselt helkis kummalist, külma valgust. Tänav oli surmvaikne, inimtühi ja tundus võõrana. Majade ning plankude selgepiirilised, sirgjoonelised varjud jaotasid sõidutee pikuti pooleks — üks pool oli tõkatmust, teisel pool läikisid ümarad, siledaks kulunud munakivid õlise läikega.

Tihedatel tumepunastel kardinatel helendas suur soe valguslaik, laualambi vastupeegeldus. «Mu armas, kas sa

tõesti ei aima, kui õnnetu ma olen, kuidas ma kannatan, kuidas sind armastan!» sosistas Romašov, tegi virilä näo ja surus mõlemad käed rinnale.

Tal tuli äkki pähe Šurotškat sundida, et naine kuuleks ja mõistaks teda läbi seina, siia tänavale. Ta pigistas käed nii kõvasti rusikasse, et küünte all valus hakkas, surus hambad kramplikult kokku, tundis, kuidas mööda keha jooksevad külmavärinad, ja hakkas kirkliku tahtepingutusega mõttes kordama:

«Vaata aknast välja... Astu kardina juurde. Tõuse diivanilt üles ja astu kardina juurde. Vaata välja, vaata välja, vaata välja. Kuuled, ma käsin sind, tule kohe akna juurde.»

Eesriided jäid liikumatuks. «Sa ei kuule mind!» sosistas Romašov kibeda etteheitega. «Sa istud praegu tema kõrval, lambi juures, nii rahulik, ükskõikne ja kaunis. Oh jumal küll, jumal, kui õnnetu ma olen!»

Ta ohkas ning kõmpis, pea maas, väsinud sammul edasi.

Ta möödus ka Nazanski korterist, kuid see oli pime. Romašovile küll näis, nagu oleks pimedas toas üks valge kogu aknast mööda vilksatanud, kuid millegipärast hakkas tal hirm ja ta ei sõandanud Nazanskit hõigata.

Mõni päev hiljem meenutas Romašov seda fantastilist, peaaegu kuutõbist jalutuskäiku otsekui mingit kauget, unustamatut unenägu. Ta ei oleks isegi osanud ütelda, mis imeväel ta end äkki juudi surnuaialt leidis. Surnuaed asetses linnast väljas mäeveerul — vaikne ja saladuslik, madalast valgest müürist ümbritsetud. Heledast, uinuvast rohust vaatasid kurvalt taeva poole ühesugused, külmad hauakivid, mis heitsid ühesuguseid kitsaid varje. Surnuaia kohal aga valitses hääletu vaikus ja range eraldatuse lihtne pidulikkus.

Siis leidis ta ennast linna teisest servast. Või oli see tõepoolest unenägu? Ta seisis keset pikka, helendavat tammi, mis ulatas laialt üle Bugi jõe. Unine vesi õõtsus tasakesi ja laisalt ta jalge ees, loksudes melodilise sulina naga kaldale, kuu heitis virvendavale veepinnale võbeleva samba, nagu oleks lugematu hulk hõbedasi kalakesi vees pladistanud ning pika kitsa viiruna kaugele pimedas, vaikiva ja inimtühja vastaskalda poole ujunud. Ja veel mäletas Romašov seda, et igal pool, tänavatel ja linnast väljas,

oli teda saatnud magus, meelitavalt õrn valgete akaatsiate lõhn.

Kummalisi mõtteid mõtles ta sel ööl; need olid üksildased mõtted, kord kurvad, kord õudsed, kord jälle lapsikult tühised ja naeruväärsed. Nagu kogenematu hasartmängija, kes ühe õhtuga terve oma varanduse maha on mänginud, kujutles ta enamasti ahvatleva selgusega, et midagi halba pole üldse olnudki, et nägus alamleitnant Romašov esines paraadmarsil hiilgavalt, sai kõikide käest kiita ja istub nüüd seltsimeestega ohvitseride klubi heledasti valgustatud saalis, joob punast veini ja lagistab naerda. Neid soovunelmaid katkestasid aga järjest mälestused Fedorovski sõimust, roodukomandöri sapistest sõnadest ja kõnelusest Nikolajeviga ning jälle tundis Romašov ennast parandamatult õnnetuna ning häbistatuna.

Salajane seesmine sund tõi ta tagasi paika, kus ta päeval Nikolajevist lahkunud oli. Ta mõtles parajasti enesetapust, kuid ebakindlalt ja ilma hirmuta, pigem meelitades sellega oma edevust. Tema loomupärane pidurdamatu kujutlusvõime hajutas kõik selle mõtte koledused ja kirjastas ning ilustas seda säravate piltidega.

«Seal sööstab Hainan Romašovi toast välja, nagu ehmatusest moondunud. Kahvatult, värisedes tormab ta ohvitseride sööklasse, mis on puupüsti rahvast täis. Tahtmatult tõusevad kõik tema ilmumisel püsti. «Teie kõrgeausus... alamleitnant... lasi enda maha!...» saab Hainan vaevaga üle huulte. Üleüldipe kokkumus. Näod tõmbuvad kaameks. Silmades peegeldub hirm. «Kes lasi enda maha? Kus kohas? Missugune alamleitnant?» «Härrased, see on ju Romašovi tentsik!» tunneb keegi Hainani ära. «See on tema tšeremiss.» Kõik tormavad Romašovi korterisse, mõned koguni ilma mütsita. Romašov lebab voodis. Põrandal on verelomp ja vere sees vedeleb Smithi ja Wessoni revolver, kroonu mudel... Väike tuba on ohvitseri täis, suurivaevu teeb polgu arst Znoiko endale teed. «Meelekohta!» ütleb ta tasa keset üldist vaikust. «Otsas.» Keegi märkab: «Härrased, võtke ometi mütsid peast!» Mitmed löövad risti ette. Vetkin leiab laualt pliiatsikirjas kindla käega kirjutatud sedeli ja loeb selle valjusti ette: «Annan kõikidele andeks, suren vabatahtlikult, elu on liiga raske ja kurb! Teatage minu surmast ettevaatlikult emale. Georgi Romašov.» Kõik vaatavad

üksteisele otsa ja igäüks loeb teise silmist rahutukstegevat, sõnatut mõtet: «Meie oleme tema mõrtsukad!»

Rütmiliselt õõtsub puusärg kullaga tikitud sametvaiba all, seda kannavad kaheksa seltsimeest. Kõik ohvitserid astuvad puusärgi järel. Nende kannul kuues rood. Kapten Sliva karm nägu on sünge. Heasüdamliku Vetkini oma pisaraist paistes, kuigi ta nüüd tänaval nuukseid tagasi hoiab. Lbov nutab suure häälega, ta ei häbene oma muret ega püüagi seda varjata — armas, hea poiss! Kevadises õhus kõlavad leinamarsi helid, otsatult kurvad nagu ahastuskarje. Samas on ka kõik polgu daamid ning Šurotška nende hulgas. «Ma suudlesin teda!» mõtleb Šurotška meeleheitel. «Ma armastasin teda! Oleksin võinud teda takistada, päästa!» — «Liiga hilja!» mõtleb Romašov kibedalt naeratades.

Kirstu järel sammuvad ohvitserid kõnelevad vaikselt omavahel: «Kahju vaesest poisist! Missugune tore seltsimees ja hea, andekas ohvitser! ... Jaa... ei osanud me teda mõista!» Leinamarsi helid kõlavad üha kaeblikumalt: see on Beethoven — «Kangelase surm». Romašov aga lamab kirstus, külm ning liikumatu, huultel igavene, tardunud naeratus. Tema rinnal on kimbuke kannikesi — keegi ei tea, kelle käsi need sinna on pannud. Tema on kõikidele andestanud: Šurotškale, Slivale, Fedorovskile ja korpusekomandörile. Kellelgi pole vaja teda taga nutta. Ta oli sellesinatse maise elu jaoks liiga hea, liiga puhas. Seal on tal parem!

Pisarad tulid silma, kuid Romašov ei pühkinud neid ära. Nii trööstiv oli kujutleda ennast ülekohtuselt solvatusena, tagaleinatuna!

Ta oli parajasti peedipõllule jõudnud ja astus mööda põllupeenart. Madalad lopsakad peedipealsed kirendasid heledamate ja tumedamate laikudena jalge all. Kuuvalges mõjus see ääretu põld Romašovile rusuvalt. Alamleitnant ronis väikesele mullavallile ja seisatas raudtee ääres. Temapoolne künkaserv oli üleni tumedas varjus, teine aga helendas kahvatus kumas, nii et iga üksik rohulible oli selgesti näha. Raudtee oli all otsekui pimedas kuristikus, kuristiku põhjas helkisid tuhmilt siledaks hõõrdunud raudteerööpad. Kaugel üle raudtee, välja peal, valendasid teravatipuliste telkide sirged read.

Piki raudteed, künkaharjast natuke allpool, kulges

kitsas astang. Romašov laskus künkast alla ja istus rohu peale maha. Näljast ja väsimusest oli tal süda paha, jalad värisesid ega tahtnud hästi kanda. Lage, üksildane väli, jalge ees tühjus — pooleldi pimeduses, pooleldi kuuvalges; mahe läbipaistev õhk, kasteniiske rohi — kõik oli mattunud valvsasse, hiilivasse vaikusse, mis kõrvad lausa kumisema pani. Vaid harva kostis jaama poolt manööverdavate vedurite huilgeid ja selle kummalise öö vaikusel mõjusid nende katkendlikud viled kuidagi elusate, ärevate ning ähvardavatena.

Romašov heitis selili. Kerged valged pilved seisid liikumatult laotuse all ja nende kohal sõudis kiiresti ümmargune kuu. Taevast seal ülal oli suur, kõle ja tühi ning kõgu taeva ja maa vaheline ruum näis pakatavat igavesest õudusest ja ahastusest. «Seal on jumal!» mõtles Romašov ja hakkas naiivselt tuhinas, milles oli kurbust, solvumist ja enesehaletsust, tuliselt ning kibedalt sosistama:

«Jumal! Miks oled sa end ära pööranud? Olen väike, olen nõrk, olen ainult liivatera kõrbes, mis kurja olen ma sulle teinud, jumal? Sa oled ju kõikvõimas, oled hea, sina näed kõike — miks oled sa minu vastu ülekohtune, jumal?»

Kuid siis tundis ta hirmu ja hakkas kiiruga, ägedalt sosistama:

«Ei, ei, armas hea jumal, anna mulle andeks, anna mulle andeks! Seda ei juhtu enam.» Ja lisas malbe, vaigistava alandlikkusega: «Tee miñuga, mis tahad. Võtan kõik tänuga vastu.»

Nii ta kõneles, kusjuures tal sügavas hingesopis mõlkus aga väike süütu kavalus, et tema kannatlikkus ja alandlikkus pehmendavad ehk kõikvõimsa jumala südant ja sünnib ime, mis korrapealt kõik tänased ebameeldivused ja meelehärmi paljalt kurjaks unenäoks muudab.

«Oot-oo-oot, kus sa oled?» hõikas vedur pahuralt ja tõtlikult.

Teine vedur venitas madalalt ja ähvardavalt:

«Küll maa-aa teile!»

Teisepool süvendit, kuupaistest üleujutatud raudteevallil kuuldus krabinat ja vilksatas miski. Romašov tõstis pead, et paremini näha. Hall, vormitu, inimese moodi kogu laskus kallakut mööda alla, tuhmis kuupaistes oli ta

rohu sees vaevalt nähtav. Ainult libiseva varju ja liiva-
kerge krabina järgi võis tema liikumist märgata.

Nüüd läks ta üle rööbastele. «Oleks nagu soldat?» käis
Romašovist läbi rahutu aimus. «Igatahes on see inimene.
Aga nii imelikult võib käia ainult kuutõbine või joodik.
Kes see on?»

Hall kogu ületas raudteerööpad ja sukeldus varju.
Nüüd võis juba päris selgesti näha, et see oli soldat. Ta
ronis pikkamisi ja kohmakalt ülespoole ning kadus mõ-
neks ajaks silmist. Möödus aga paar-kolm minutit ja
künka tagant kerkis aegamööda ümmargune, põetud,
ilma mütsita pea.

Ähmane valgus langes otse sellele inimesele näkku ja
Romašov tundis ära oma poolroodu vasaku tiiva mehe
— Hlebnikovi. Ta astus paljapäi, müts peos, elutu pilk
kaugusse suunatud. Näis, nagu sunniks mingi võõras,
seesmine salajõud teda edasi minema. Ta möödus ohvit-
serist nii lähedalt, et peaaegu puudutas teda oma sineli-
servaga. Teravate, heledate täppidena peegeldus kuuval-
gus tema silmaterades.

«Hlebnikov! Sina?» hõikas Romašov.

«Ah!» karjatas soldat ja jäi järsult seisma, hirmu
pärast kogu kehast värisedes.

Romašov tõusis ruttu maast üles. Ta nägi enda ees
tuima, piinatud nägu katkiste, paistes, veriste huulte ja
siniseks löödud silmaga. Petlikus kuuvalges mõjusid
peksujäljed iseäranis masendavatena. Ja Hlebnikovile
otsa vaadates mõtles Romašov: «See inimene siin häbistas
täna tervet polku nagu minagi. Oleme mõlemad ühe-
sugused õnnatud.»

«Kuhu nüüd, kulla mees? Mis sinuga lahti on?» küsis
Romašov lahkelt ja pani endalegi aru andmata mõlemad
käed soldatile õlale.

Hlebnikov vaatas talle nõutul, segasel pilgul otsa ja
pööras kohe pea ära. Ta maigutas huuli, tegi viimaks suu
lahti, ent kuuldavale tuli üksnes viiksatus, arusaamatu
kähin. Mingi tuim, ärritav tundmus just nagu vastikult
magus kōdistus või minestusele eelnev seisund hakkas
Romašovi rinnas ja kõhus kripeldama.

«Peksti sind? Jah? Ütle siis ometi. Kas jah? Istu siia,
istu siia minu juurde.»

Ta vedas Hlebnikovi käisest allapoole. Imelikult ker-

gelt ja sõnakuulelikult nagu liigendnukk vajus soldat
alamleitnandi kõrvale niiskele rohule.

«Kuhu sa pidid minema?» küsis Romašov.

Hlebnikov vaikus, ta istus ebamugavas poosis, liiga
sirgete jalgadega. Romašov nägi, kuidas ta pea pikka-
mööda, jõnkshaaval rinnale vajus. Jälle kuulis alamleit-
nant luksuvat häälightsust ning tema südames tärkas ängis-
tav kaastunne.

«Tahtsid ära joosta? Pane ometi müts pähe. Kuula
mind, Hlebnikov, praegu pole ma sinu ülemus, vaid olen
ise õnnetu, üksildane, mahalöödud mees. On sul raske?
On valus? Ütle mulle ausalt. Või tahtsid endale otsa
peale teha?» kogeles Romašov katkendlikul sosinal.

Hlebnikovi kurgust kostis naksatus ja korin, kuid ta
ei öelnud endiselt midagi. Samal ajal märkas Romašov,
et soldat üleni väriseb: värises ta pea, värisesid lõualuud
ja plagisesid hambad. Hetkeks valdas ohvitseri õudus.
See palavikuline, uneta öö, üksildus, ühtlane, tuhm ja
elutu kuuvalgus, mustendav kuristik jalge ees ja sõnatu,
ogaraks pekstud soldat tema kõrval — kõik see tundus
talle mingi totra, piinava unenäona, midagi niisugust
võivad inimesed vahest enne viimsetpäeva unes näha.
Kuid äkki haaras teda suur, soe ja ennastunustav kaas-
tundelaine. Tema enda mure tundus talle väikese ja
tühisena, tema ise targa ja täiskasvanuna selle armetu,
äravintsutatud inimese kõrval. Ta pani oma käed õrnalt
ja kindlalt Hlebnikovile kaela ümber, tõmbas ta enda
vastu ja hakkas teda tulise ägedusega veenma:

«Sul on halb, Hlebnikov? Minul samuti, kullake, mi-
nul samuti, usu mind. Ma ei saa nendest maailma asjadest
enam mõhkugi aru. Kõik on tühine, julm ja mõttetu!
Aga peab ära kannatama, sõber, mis parata... Sellest
pole pääsu.»

Hlebnikovi sügavale longuvajunud pea langes äkki
Romašovi põlvedele. Soldat võttis kõvasti ohvitseri jal-
gade ümbert kinni ja surus oma näo nende vastu, vap-
pudes allasurutud nuuksetest.

«Ma enam ei jaksa...» halas Hlebnikov katkendlikult.
«Enam ei jaksa, härra... Oh, jumal... Peksavad, irvita-
vad... rühmaülem nõuab raha, veltveebel karjub...
Kust seda võtta? Kõht on mul ära katkestatud... poisi-

kesest peast katkestasin ära... Song on mul, härra... Oh jumal, jumal!»

Romašov kummardas alla tema põlvedel meeleheitlikult nügiva pea kohale. Ta haistis haiglase, kasimata keha ja pesemata juuste lõhna ning öösiti pealevõtmiseks tarvitatud sineli hapukat lehka. Ääretu kurbus, õudus, nõutus ja sügav, süüdlaslik kaastunne täitsid ohvitseri südant ning pitsitasid valusasti. Ta kummardus vaikselt selle põetud, torkiva, pesemata pea kohale ja sosistas vaevukuuldavalt:

«Mu vend!»

Hlebnikov haaras ohvitseri käe ja Romašov tundis sellel sooje pisaraid ning külmi, kleepuvaid huuli. Aga ta ei tõmmanud kätt ära ja kõneles lihtsaid, südamlikke ja vaigistavaid sõnu nagu lapsele, kes haiget on saanud.

Siis talutas ta Hlebnikovi ise laagrisse. Tuli kutsuda roodu korrapidaja, allohvitser Šapovalenko. See ilmus pesuväel, haigutas, kissitas silmi ja sügas kord selga, kord kõhtu.

Romašov andis käsu Hlebnikov viivitamatult valveteenistusest vabastada. Šapovalenko katsus algul vastu vaielda:

«Just nii, teie kõrgeausus, vahetuse aeg pole veel käes!...»

«Jutt jätta!» käratas talle Romašov. «Kannad homme roodukomandörile ette, et minu korraldusel... Sa siis tuled homme minu juurde?» küsis ta Hlebnikovilt, ja see vastas talle vaikides ära, tänuliku pilguga.

Romašov astus aeglaselt mööda laagrit kodu poole. Ühest telgist kostis sosinat, see sundis teda seisatama ja kõrvu teritama. Keegi jutustas poollämbunud, venival häälal muinasjuttu:

«Ja siis saatis seesamune kurat selle soldani juure oma kõikse tähtsama nõia. Tuleb nõid ja ütleb: «Soldan, kuule soldan, ma söö su ää!» Aga soldan vastu: «Ei saa sa mind süüa midagi, ma ise samune nõid!»

Romašov jõudis jälle raudtee süvendi juurde. Teda rõhus elu nõmedus, mõttetus ja sõgedus. Kallaku kohal ta seisatas ning tõstis silmad üles taeva poole. Sealt vaatas vastu nagu ennistki külm, ääretu avarus ja piiritu õudus. Ja siis tõstis Romašov endalegi ootamatult rusikad

kõrgele pea kohale, raputas neid ja kisendas meeletus vihas:

«Sina! Sa vana petis! Kui sa üldse midagi suudad ja oskad, siis... olgu: tee nii, et ma kohe siinsamas paigas endal jala murraksin!»

Silmad kinni, pea ees, sööstis ta järsust kaldast alla, hüppas kahe sammuga üle rööbaste ja tormas peatumata, ühe hingetõmbega teisest kaldast üles. Ta sõõrmed paisusid, rind tõusis ja vajus. Kuid tema südames süttis äkitselt uhke, trotslik ja tige julgus.

XVII

Sellel ööl toimus Romašovis sügav hingeline murrang. Ta hakkas ohvitseride seltskonnast kõrvale hoidma, lõunatas enamasti kodus, ei käinud enam üldse klubis tantsuõhtutel ja jättis joomise maha. Viimased päevad olid ta nagu küpsemaks, vanemaks ja tõsisemaks teinud, ta märkas ka ise, et suhtub nüüd kõikidesse inimestesse ja nähtustesse ühesuguse kurbliku rahuga. Sellega seoses tulid talle nii mõnigi kord meelde kusagilt kuuldud või loetud naljakad sõnad, et inimese elu jaguneb mingiteks lustrumiteks — igas lustrumis seitse aastat — ja et iga niisuguse lustrumi jooksul inimese vere ja keha koosseis, tema mõtted, tunded ja iseloom põhjalikult muutuvad. Romašov oli aga äsja saanud kahekümne ühe aastaseks.

Soldat Hlebnikov käis tema pool, kuid alles teistkordse kutse peale. Seejärel hakkas ta juba sagedamini sisse astuma.

Esiti meenutas ta oma olekuga nälginud, kärnatõbist koera, kes rohkem peksa kui süüa saab ja silitamiseks väljasirutatud käe eest ehmunult kõrvale kargab. Kuid ohvitseri osavõtlikkus ja lahkus soojendas ning sulatas pikapeale ta südame. Romašov sai Hlebnikovi elust teada mõndagi, mis temas tuska ja kaastunnet äratas. Kodus olid ema ja joodikust isa pooleldi nõdrameelse poja ja nelja alaealise tütreaga; maa oli kogukond neilt ülekohtusel viisil väevõimuga ära võtnud; sellesama kogukonna armust oli perekond leidnud ulualust maha jäetud majauberikus; vanemad lapsed käivad võõraste juures tööl, nooremad korjavad armuande. Kodust Hlebni-

kov raha ei saa, vabatahtlikele töödele teda aga nõrga kehaehituse pärast ei võeta. Ilma rahanatukeseta on aga soldati elu oi kui kibe: ei teed, ei suhkrut, isegi seepi ei saa osta ja aeg-ajalt tuleb rühma- ja jaoülemat soldatite puhvetis viinaga kostitada. Soldati palk — kakskümmend kaks ja pool kopikat kuus — läheb ülemustele kingitusteks. Päevast päeva peks, naer, mõnitamine, ja sind määratakse väljaspool järjekorda kõige raskematele ja vastikumatele töödele.

Hämmastusega, täis õudust ja masendust hakkas Romašov taipama, et iga päev viib saatus teda kokku sadade samasuguste hallide Hlebnikovidega, kellest igaühel on oma mured muretseda ja rõõmud rõõmustada, kuid et kõik nad on omaenda harimatusest, üldisest orjameelsusest, ülemuslikust ükskõiksusest, omavolist ja vägivallast ühtviisi muserdatud ning isikupära kaotanud. Ja kõige hirmsam oli mõelda, et ühelegi ohvitserile nagu seni-ajani ka Romašovile endale ei tule pähegi, et need hallid Hlebnikovid ühesuguste tuimade, alandlike nägudega on ju tegelikult inimesed, ja mitte mehhaanilised ühikud, mida nimetatakse roodudeks, pataljonideks ja polkudeks...

Romašov tegi üht-teist Hlebnikovi heaks, et anda talle väikesi teenimisvõimalusi. Roodus muidugi märgati seda ohvitseri ebatavalist hoolitsust soldati eest. Romašov pani sageli tähele, et allohvitserid kohtlesid tema juuresolekul Hlebnikovi liialdatud, naeruväärse viisakusega ja kõnetasid teda nimme mesimagusa häälega. Lugu oli ulatunud nähtavasti ka kapten Sliva kõrvu. Vähemalt porises too aeg-ajalt habemesse:

«N-no ole s-sa lahke! L-liberaalid on siginenud. L-lagastavad roodu ära. N-neile l-lurjustele on m-malka vaja, aga n-nendega m-mehkeldatakse.»

Nüüd, kus Romašovil jäi rohkem aega ja vabadust üksi olla, tulid talle üha sagedamini pähe harjumatud, imelikud ja keerukad mõtted, umbes nagu need, mis teda kuu aega tagasi tema arestipäeval nõnda vapustanud olid. Harilikult juhtus see videvikus, pärast päevatööd, kui ta üksi, igatsusest aetuna, aias tihedate, uinuvate puude all vaikselt ringi hulkus, öösiticate suminat kuulas ja rahulikku, tumenevat õhtutaevast silmitses.

See uus seesmine elu hämmastas teda oma mitmepal-

gelisusega. Varem ei osanud ta arvatagi, missugused rõõmud, missugune võimas vägi ja rikkus võib peituda seesuguses lihtsas ja igapäevases asjas nagu inimese mõte.

Nüüd oli ta juba täiesti kindel, et ta ei jää sõjaväe-teenistusse, vaid läheb tingimata reservi, niipea kui need kolm kohustuslikku aastat möödab, mis tal sõjakoolis õppimise eest teenida tuleb. Kuid ta ei osanud endale kuidagi ette kujutada, mis ta eraisikuna tegema hakkab. Järgemööda kaalus ta läbi kõik ametid: aktsiis, raudtee, kaubandus; mõtles minna mõisavalitsejaks, astuda departemangu teenistusse. Ja esmakordselt juurdles ta imestusega selle üle, missuguste ametite ja elukutsetega küll inimesed endale elatist hangivad. «Kust tulevad ometi,» mõtles ta, «need kõiksugu naljakad, koledad, tot-rad ja räpased elukutsed? Näiteks kuidas vorbib elu vangivalvureid, akrobaate, konnasilmatohtreid, timukaid, kullaotsijaid, koortepügajaid, sandarmeid, mustkunstnikke, prostituute, saunanaisi, soolapuhujaid, surnumatjaid, teenreid? Või kas polegi maailmas niisugust, kas või kõige tühisemat, juhuslikumat, kapriisemat, pöörasemat, kõlvatumat inimlikku vaimusünnitust, mis sedamaid ei leiaks täideviijaid ja kannupoisse?»

Samuti hämmastas teda — kui ta sügavamalt järele mõtles —, et suurem osa intelligentseid ameteid on välja kasvanud ainuüksi inimeste umbusaldusest üksteise vastu ning et nad seega teenivad üksnes inimeste puudusi ja pahesid. Milleks muidu kõik need kontoriametnikud, raamatupidajad, ametimehed, politsei, tolliteenistus, kontrolörid, inspektorid ja ülevaatajad.

Ta mõtles ka vaimulikest, arstidest, pedagoogidest, advokaatidest ja kohtunikest — nendest, kellel oma elukutse tõttu tuleb pidevalt kokku puutuda kaasinimeste mõtete, tunnete ja kannatustega. Ja nõutult jõudis Romašov järeldusele, et just seda liiki inimesed kalgistuvad kõige enne, käivad alla, muutuvad hoolimatuks, vajuvad kiretusse, tardunud formalismi ja harjumuslikku häbitavasse ükskõiksusesse. Ta teadis, et on veel üks liik inimesi — need, kes hoolitsevad välise, maise heaolu eest: insenerid, arhitektid, leidurid, vabrikandid, ettevõtjad. Kuid nemad, kes ühisel jõupingutusel võiksid oma kaasinimeste elu imevärselt kauniks ja mugavaks muuta,

teenivad üksnes mammonat. Nad kõik värisevad oma naha pärast, armastavad ahviarmastusega oma lapsukesi ja oma urgus, kardavad elu ning klammerduvad paanilises hirmus kümne küünega raha külge. Kes nende seast võtaks enda kätte vaese viletsa Hlebnikovi saatuse, söö-daks ta kõhu täis, annaks õpetust ja ütleks siis: «Vend, anna käsi.»

Sel kombel tungis Romašov, küll kõhklevalt ja õige pikkamööda, kuid järjest sügavamini elunähtustesse. Varemalt oli kõik olnud nii lihtne. Maailm jagunes siis kahte ebavõrdsesse ossa: esimene ja väiksem olid ohvit-serid, keda ümbritses au, vägi ja võim ja mundri võlu-jõud, mundriga aga kaasnes millegipärast ka patenteeri-tud vaprus, füüsiline jõud ja õigus üleolekuks; teine, määratu suur ja vormitu, olid eraisikud, ehk teiste sõna-dega idud, kaagid ja varblased, kelle peale vaadati põlgu-sega; peeti nagu auasjaks eraisikut ilma igasuguse põhjusega lüüa või sõimata, kustutada vastu tema nina oma põlevat paberossi või tal silinder silma peale tõm-mata; siisugustest kangelastegudest jutustasid lapseohtu junkrud sõjakoolis üksteisele imelugusid. Ja nüüd, kus Romašov otsekui kuskilt kõrvalt, varjulisest nurgast või prao vahelt seda tegelikkust vaatas, hakkas talle pika-peale selguma, et terve sõjaväeteenistus oma väljamõel-dud hiilgusega on inimkonna julma ja häbitava eksituse vili. «Mis õigusega eksisteerib üldse siisugune seisus,» küsis Romašov eneselt, «kes rahuajal, ilma et ise vähi-matki kasu tooks, teiste leiba ja leivakõrvast pruugib, teiste riideid kannab ja teiste majades elab, sõjaajal aga mõttetult teisi omasarnaseid hävitab ja vigaseks teeb?»

Järjest selgemaks sai talle mõte, et maailmas on ainult kolm uhket kutsumust: teadus, kunst ja vaba füüsiline töö. Uue jõuga tärkasid temas unistused kirjanduslikust tegevusest. Mõnikord, kui talle puutus kätte hea, tõeliselt hingestatud raamat, mõtles ta valuliselt: «Mu jumal, see on ju nii lihtne, minagi olen seda mõtelnud ja tundnud. Miks mina ei võiks seda teha!» Tal oli kange tahtmine kirjutada romaani või pikemat jutustust, mille sisuks oleks sõjaväelaste elu igavus ning õud. Mõttes tuli kõik toredasti välja — kirjeldused olid sädlevad, tegelaskujud elavad, sündmustik arenes põnevalt ja tõepäraselt ja sel-lest oli ülimalt kõitev ning meeltülendav mõelda. Aga

niipea kui ta kirjutama asus, kahvatus kogu lugu, tuli välja kohmakas, lapselikult laialivalguv, ülespuhutud või šablooniline. Seni kuni ta kiirustades ja innukalt kirju-tamisega ametis oli, ei pannud ta ise neid puudusi tähele, aga tarvitses tal oma lehekülgede kõrval lugeda vaid väikest katkendit suurte vene kirjanike loomingust, kui teda valdas jõuetu meeleheide, häbi ja vastikus oma töö vastu.

Niisuguste mõtetega hulkus ta nüüd sageli soojadel maiöödel linna vahel. Endalegi märkamatuks valis ta alati ühe ja sellesama tee — juudi surnuaialt jõetammile ja edasi raudteevallile. Mõnikord juhtus, et ta oli oma uud-sest, kirglikust mõtetegevusest sedavõrd haaratud, et ei pannud teed tähelegi ja leidis end äkki imestunult, otse-kui unest ärgates linna teisest servast.

Ja igal ööl käis ta ära Šurotška akende all: möödus neist hiilides ja hinge kinni pidades teisel pool tänavat ning sealjuures põksus ta süda nii kangesti, nagu oleks ta mõne häbiteo või varguse peal väljas. Kui Nikolajevite võorastetoas valgus kustutati ja pimedad aknaruudud kuuvalges tuhmilt läikisid, peitis ta ennast aia varju, surus käed kõvasti rinnale ja sosistas anuvalt:

«Maga, mu kaunis, maga, mu arm. Olen su kõrval, valvan sind!»

Neil silmapilkudel tundis ta silmis pisaraid, aga õrnuse, heldimuse ja ennastohverdava ustavuse kõrval tärkas ta hinges täiskasvanud isasõ pime, ürgne armu-kadedus.

Kord kutsuti Nikolajev polgukomandöri juurde vinti mängima. Romašov teadis seda. Kui ta öösel jälle tänaval hulkus, tundis ta ühe aia taga imalat, vänget nartsisside lõhna. Ta hüppas üle aia ja murdis pimedas peenralt sületäie neid valgeid, õrnu, kastemärgi lilli, nii et käed röske mullaga kokku said.

Šurotška magamistoa aken oli lahti; see oli hoovi poole ja pime. Endalegi ootamatu julgusega puges Roma-šov läbi kriuksuva värava hoovi, hiilis maja juurde ja viskas lilled aknast sisse. Toas jäi kõik vaikseks. Lige-male kolm minutit seisis Romašov liikumatult ja ootas ning ta süda kloppis nii, et terve tänav kajas. Siis hiilis ta küürus ja üleni häbit punetades kikivarvul tänavale.

Järgmisel päeval sai ta Šurotškalt lühikese, pahase kirja:

«Et see oleks viimane kord. Niisugused Romeo ja Julia laadis õrnused on lihtsalt naeruväärsed, eriti kui nad keiserliku armee jalaväepolgus aset leiavad.»

Päeval püüdis Romašov teda kas või eemaltki näha, kuid miskipärast see ei õnnestunud. Mitmel korral jooksis ta põksuva südamega järele mõnele naisele, kes talle eemalt kuju, kõnnaku või kübara poolest Šurotškat meenutas. Hing kippus kinni jääma, käed läksid erutusest külmaks ja niiskeks. Ja iga kord, kui ta eksitust märkas, tundis ta hinges igatsusvalu, üksindust ja mingit surnud tühjust.

XVIII

Mai lõpupoole poos kapten Ossadtši roodus üks noor soldat end üles ja kummalisel kombel just selsamal kuu-päeval, millal aasta eest samas roodus samasugune juhtum aset oli leidnud. Kui teda lahati, oli Romašov polgu korrapidaja asetäitja ning sunnitud lahkamise juures viibima. Soldat ei olnud veel jõudnud lagunema hakata. Lahtilõigatud kehast tõusis toore liha lõhna nagu lihapoe uksele riputatud loomakerest. Romašov nägi tema sinkjashalle, limaseid, niiskelt läikivaid soolikaid, nägi mao sisemust, nägi ta aju — hallikaskollast voldilist massi, mis sammude taktis laua peal värises nagu vormist välja-valatud tarretis. Kõik see oli uudne, kohutav ja jälk ning sisendas ühtlasi justkui põlglikku lugupidamatust inimese vastu.

Aeg-ajalt, pärast pikemat vaheaega, puhkes polgus mingi üldine, kõikehaarav, meeletu joomaorgia. Võib-olla sai see alguse neist kummalistest silmapilkudest, mil kõik need juhuslikult kokkusattunud inimesed, ühtviisi mõistetud igavale jõudeolekule ja mõttetule toorutsemisele, üksteisele äkki sügavalt silma vaatasid ja seal, eksitunud ning rõhutud teadvusesopis saladuslikku hirmu, ängistust ja meeleheidet märkasid. Siis juhtus, et nende pealtnäha rahulik ja täissöönud tõupullielu korraga otsekui üle kallaste viskus.

Nii oli ka pärast seda enesetappu. Esimesena alustas

Ossadtši. Parajasti sattus mitu püha järjestikku ja kogu selle aja mängis Ossadtši meeletult kaarte ning jõi. Kummaline asi: selle suure, loomalikult tugeva ja metsiku inimese tahe kiskus terve polgu mingisse pöörasesse keerisesse ja kõik need päevad, seni kuni see stiihiline, pool-sõge joomahullus kestis, põhjas Ossadtši küüniliselt ning väljakutsuvalt enesetapjat, otsides nagu meelega vastu-lööki või hukkamõistu.

Kell oli kuus. Romašov istus aknalaua ja vilistas tasakesi üht «Fausti» valssi. Aias sidistasid varblased ja kädistasid harakad. Öhtu ei olnud veel võimust võtnud, aga juba hulkusid puude vahel kerged, mõtlikud videvikugarjud.

Järsku hakkas keegi tema maja ukse ees täiest kõrist, uljalt, kuid valesti laulma:

*Ju kipuvad hobused, hirnuvad
ja ratsud norsates trambivad,
pritsib va-ahtu-uu...*

Topeltuksed prahvatasid kolinal lahti ja tuppa vaarus Vetkin. Vaevu tasakaalu hoides laulis ta edasi:

*Ju kihutavad, kaovad nad
ja neiud, naised, noorikud
neid meeleheites vahivad.*

Ta oli eilsest saadik rängalt ning lootusetult purjus. Silmalaud olid magamata ööst punased ja tursunud. Müts istus kuklas. Veelgi märjad, tumenenud vurrud sorgus nagu hüljel.

«R-romuald! Sina süüria üksiklane, luba ma suudlen sind laubale!» möirgas ta nii, et tuba kajas. «Noh, mis sa siin hapned? Läki, vennas. Seal on lõbu laialt: mängitakse, lauldakse. Läki!»

Ta suudles Romašovi tugevasti ja pikalt huultele, lõtsides oma vurrudega teise näo märjaks.

«Küllalt, aitab juba, Pavel Pavlovitš,» püüdis Romašov vastu puigelda. «Millest niisugune vasikavaimustus?»

«Sõber, käsi siia! Pansionipreili. Teid armastan ma, kunagised piinad ja nərbunud noorusaeg! Ossadtši möirgas praegu hingepalvet, nii et klaasid klirisesid. Romaševitš,

vend, ma armastan sind! Lase ma suudlen sind nagu kord ja kohus, vene kombe järgi, otse huultele!»

Vetkini tursunud nägu klaasistunud silmadega, tema suust paiskuv viinalehk ning märgade vurrude ja huulte puudutus äratasid Romašovis jälestust. Kuid niisugusel korral oli ta alati kaitsetu ega mõistnud nüüdki muud kui tehtult naeratada.

«Pea, mispärast ma õieti sinu juurde tulin?...» kisas Vetkin luksudes ja lõi vaaruma. «Oli nagu midagi asja... Ahaa, meelde tuli. Sõber, Bobetinski tasku tegin ma täitsa tühjaks. Saad aru — viimse kui kopikani, lagedaks. Asi läks niikaugele, et tahtis teine võla peale mängida. Noh, mina siis talle ütlesin: «Ei, vennike, *attendez*, mõtelge midagi paremat välja!» Eks tema paneb oma revolvri lauale. Siin ta on, Romašenko, näe, vaata.» Vetkin tõmbas püksitasku pahupidi ja tõi lagedale ilusa väikese revolvri hallist seemisnahast kotikeses. «Mervini süsteem, vennas. Küsisin temalt: «Kui kõrgelt sa hindad?» — «Kakskümmend viis.» — «Kümmel!» — «Viisteist.» «Noh, kurat sinuga!» Tegi panuse nii värville kui mastile ja riskis pangaga. Näts, näts, näts, näts! Viienda käiguga võtsin tal emanda ära nigu niuhti! Tere hommikust, tulen peldikust!... Ta jäi veel natuke võlgu. Tore revolver ja padrunid kah juures. Säh, võta, Romaševitš. Igaveseks mälestuseks ja meie õrna sõpruse märgiks kingin sulle selle revolvri, ja vaata, et sa alati meeles pead, missugune vahva ohvitser see Vetkin on. Võta! Need olid vär-sid.»

«Milleks seda, Pavel Pavlovitš? Pange ära.»

«Mis? Ah sa arvad, et see on vilets revolver? Sellega võib elevandi maha põmmutada. Oota, kohe proovime. Kus su koduorja peidik on? Lähen küsin ta käest mõne märklaua. Hei, or-ri! Kannupoiss!»

Ta tuikus eeskotta, kust Hainani tavaliselt leida võis, kolistas seal mõnda aega ja tuli siis tagasi, Puškini rinna-kuju peadpidi kaenla all.

«Küllalt, Pavel Pavlovitš, ei maksa,» püüdis Romašov teda tagasi hoida.

«Päh, kus mul asi! Mingisugune tsivilist. Kohe paneme ta tabureti peale. Valvel seis, võllaroog!» ähvardas Vetkin büsti näpuga. «Kas kuuled? Ma sulle näitan!»

Ta taganes veidi, nõjatust Romašovi kõrvale aknalauale

ja tõmbas kuke vinna. Sealjuures vehkis ta revolvriga nii totralt, nii ebakindlalt ringi, et Romašov ainult heitunud nägu krimpsutas ja silmi pilgutas, iga hetk kogemata pauku oodates.

Vahemaa ei olnud üle kaheksa sammu. Vetkin sihtis kaua, kusjuures revolvrisuu siia-sinna kõikus. Viimaks kõlas pauk ja büsti paremale põsele tekkis suur, ebakorrapärase kujuga mustendav auk. Romašovil hakkas kõrvus kumisema.

«Kas nägid?» kisas Vetkin. «Noh, olgu, võta! Hoia mälestuseks ja ära mu armastust unusta. Aga nüüd aja kuub selga ja aidaa klubisse. Võtame Venemaa relvade auks tilgakese.»

«Pavel Pavlovitš, ei maksa, tõsiselt, parem mitte,» palus Romašov jõuetult.

Kuid ta ei osanud keelduda: ei leidnud selle tarvis ei kohaseid sõnu ega sobivat intonatsiooni. Ja manades ennast mõttes armetu tahtejõuetuse pärast, lonkis ta vastumeelselt Vetkini sabas, kes taaruval kõnnakul piki peenraääri kurkidest ja kapsastest mööda tüüris.

*

See oli segane, kärarikas, meeletu, tõesti pöörane õhtu. Esiti pummeldati klubis, siis sõideti vaksalisse hõõgveini jooma ning pöörduti uuesti klubisse tagasi. Algul Romašov häbenes, oli enda peale nõrдинud, et ta järele oli andnud, ja piinles ebamugavus- ning vastikustundes nagu iga kaine inimene purjus seltskonnas. Nende naer oli tema meelest ebaloomulik, naljad lamedad ja laul võlts. Kuid raudteejaamas joodud punane hõõgvein tõusis järsku pähe ja täitis teda lärmaka ja kuidagi krampliku lõbususega. Silme ette laskus otsekui miljonitest võbelevatest liivateradest hall kardin ja korraga oli kõik sünnis, kõik naljakas ja arusaadav.

Tund tunni järel möödus nagu silmapilk ja ainult sellest, et söögitoas süüdati lambid, taipas Romašov ähmaselt, et kell on palju ja öö juba käes.

«Härrased, sõidame õige tüdrukuid kaema,» tegi keegi ettepaneku. «Lähme kõik Schleiferi juurde.»

«Schleiferi juurde, Schleiferi juurde, hurraa!»

Ja läks lahti üldiseks sebmiseks, naeruks ja toolidega

kolistamiseks. Sel õhtul kujunes kõik nagu iseenesest. Klubi väravate ees seisis juba kahehobuse sõidukid, kuigi kellelgi ei olnud aimu, kust nad sinna olid saanud. Romašovi teadvusse olid ammugi tekkinud mustad unised tühemikud, mis vaheldusid eriskummaliste selguse-silmapilkudega. Äkki leidis ta enda voorimehe troskast Vetkini kõrvalt istumast. Ees pukis oli veel keegi kolmas, aga Romašovil ei õnnestunud ööpimeduses kuidagi tolle nägu näha, kuigi ta siia-sinna kõikudes kaugele ette kummardas. Nägu paistis tõmmu, kahanes kord rusikasuuruseks, kord venis jälle viltu ja tundus kuidagi ime-likult tuttav. Romašov pahvatas äkitselt naerma ja kuulis ise nagu kõrvalt seda puist, nürimeelset naeru.

«Luiskad, Vetkin, tean küll, vennas, kuhu me sõidame,» ütles ta joobnu kavalusega. «Sa viid mind naiste juurde, vennas. Tean küll, vennas.»

Kõrvulukustava kolinaga kivilidel rappudes möödus neist teine sõiduk. Laterna valgel võis lühikese, ebamäärase viivu jooksul näha paari tuhatnelja kihutavat kõrbi hobust, siis kutsarit, kes kõigest väest piitsa keerutas, ja nelja karjuvat, vilistavat ohvitseri, kes oma istmetel rappusid.

Hetkeks lõi Romašovi teadvus haruldaselt selgeks. Nii siis sõidab ta praegu sinna, kus naised igale külastajale oma keha, oma hellusi ning armastuse iidset saladust pakuvad. Raha eest? Ainult silmapilguks? Ah, mis tähtsust sel on! Naised! Naised! kisendas mingi metsik, magus ja läbematu hääl Romašovi sisemuses. Nagu vaevukuuldav kauge kaja segunes sellega mõte Šurotškast, kuid selles kokkulangevuses polnud midagi madalat ega solvavat, vaid hoopis midagi trotsivat, meeldivat ja erutavat, mis südame hiljakesi mõnusalt põksuma pani.

Kohe jõuab ta pärale, nende senitundmatute, kummaliste, mõistatuslike ja võluvate olendite juurde — naiste juurde! Läheb täide tema kõige salajasem unistus — ta näeb neid, hoiab nende käsi, kuulab nende helisevat naeru ja laulu ja see on seletamatuks, õnnestavaks lohutuseks ses kirglikus janus tiheainsa naise järele maailmas — tema, Šurotška järele! Kuid Romašovi unelmates polnud midagi meelelist — tollest ainsast naisest ära tõugatud, tõmbas teda vastupandamatult, loomusunnil sellesse lihtsustatud, avaliku ja katmata armastuse sfääri, nagu

tõmbab majakatuli hallaööl ligi väsinud, külmetavaid rändlinde. Ja muud ei midagi.

Hobused pöörasid paremale. Sedamaid kostis rattalõgin ja võllide naksumine. Vanker õõtsus tugevasti ja vajus sügavale roobastesse, kui nad järsakust alla sõitsid. Romašov avas silmad. Sügaval all tema jalge ees vilkusid korratult laialipuistatud tillukesed tulesilmad. Kord kadusid nad puude ja nähtamatute majade taha, kord hüppasid jälle esile ja näis, nagu hulguks seal all orus suur hajali rahvahulk või fantastiline rongkäik laternatega. Hetkeks sattusid nad sooja koirohulõhnalisse hoovusesse, suur mustendav oks libises riivamisi üle peade ja kohe seejärel lõi vastu külma rõskust otsekui vanast keldrist.

«Kuhu me sõidame?» küsis Romašov jälle.

«Alevisse!» hõigati eesistmelt ja Romašov mõtles imestusega: «Ah jaa, see on ju leitnant Jepifanov. Me sõidame Schleiferi juurde.»

«Kas te tõesti veel kunagi pole käinud?» küsis Vetkin.

«Käige mõlemad kuradile!» kisendas Romašov.

Kuid Jepifanov ainult naeris ja ütles:

«Kuulge, Juri Aleksejevitsš, tahate, me sosistame kõrva, et teie olete esimest korda? Mis? Noh, kullake, paike, palun. Neile see hirmsasti meeldib. Mis see teil maksab?»

Jälle mattus Romašovi teadvus tihedasse, läbitungimatusse pimedusse. Otsekohe, justkui ilma igasuguse üleminekuta leidis ta ennast suurest, parkettpõrandaga saalist, kus seinääri mööda seisis punutud toolid. Välisukse ja veel kolme ukse ees, mis viisid pimedatesse kambritesse, rippusid pikad sitseesriided, kollased lillekimbud punasel põhjal. Samasugused puhevil kardinad laperdasid kottipimedasse hoovi avanevate akende ees. Seintel põlesid lambid. Saalis oli valge, suitsune ning lõhnas vürtsitatud juudi köögi järele; aeg-ajalt aga kandis tuul aknaisse kevadvärskust, niiske roheluse ja õitsvate akaatsiate lõhna.

Kohal oli kümmekond ohvitseri. Paistis, nagu oleks igamees ühekorraga ametis laulmise, naermise ja larmamisega. Romašov lonkis õndsalt ning lapselikult naeratades ühe juurest teise juurde, tunnistas imestuse ja ilmse rahuloluga Bek Agamalovit, Lbovi, Vetkinit, Jepifanovit, Artšakovskit, Olizari ja teisi — otsekui näeks

neid esimest korda. Ka staabikapten Leštšenko oli kohal, istus nagu ikka vagural ja kurblikul moel akna juures. Justkui nõiaväel — nagu üldse kõik sellel öhtul — siginesid lauale pudelid õlle ja kleepuva kirsinapsiga. Romašov jõi kellegagi, lõi klaasi kokku ja musutas ning tundis, kuidas ta käed ja huuled läksid magusaks ja kleepuvaks.

Seal oli viis või kuus naist. Üks nendest, välimuse järgi umbes neljateistkümnendaastane tütarlaps, oli pazziks rõivastatud; roosad sukkepüksid jalas, istus ta Bek Agamalovi põlvel ja näppis tolle õlakunarmaid. Teine, kogukas blondiin punases siidpluusis ja tumedas seelikus, ilusa, suure, puuderdatud näo ja kaarjate, laiade, süsimustade kulmudega, astus Romašovi juurde.

«Mees, miks te nii igav olete? Tulge minu tuppa,» ütles ta madala häälega.

Külg ees, sättis ta end väljakutsuvalt laua peale istuma ning viskas ühe jala üle teise. Romašov nägi läbi kleidi selgesti naise siledat, ümarat ja tugevat kintsu. Tal hakkasid käed värisema ja suu tõmbus külmaks. Arglikult päris ta:

«Kuidas teie nimi on?»

«Minu? Malviina.» Ta pööras end hooletult kõrvale ja hakkas jalgu viibutama. «Pakkuge suitsu.»

Kusagilt ilmusid äkki lagedale kaks juudi moosekanti: üks viiuliga, teine tamburiiniga. Kostis üksluine polkamotiiv, mida saatsid kumedad, kägisevad löögid; Olizar ja Artšakovski hakkasid kankaani tantsima. Nad keksisid vastamisi kord ühel, kord teisel jalal, sirutasid käed välja ja naksutasid sõrmi, ajasid jalad harki, tõmbasid põlved krõnksu, pistsid põidlad kaenla alla ning koogutasid tagurpidi, hõõritasid toorelt ja küüniliselt puusi ning kallutasid näotult keha kord ette, kord taha. Äkki kargas Bek Agamalov toolilt püsti ja kisendas kiledalt, löikavalt ja hüsteeriliselt:

«Kuradile idud! Kasige välja! Otsemaid!»

Lävel seisis kaks eraisikut — neid tundsid kõik polgu ohvitserid, kuna nad sageli õhtuti klubis käisid: üks oli maksuametnik, teine kohtupristavi vend, väikese mõisa omanik, — mõlemad väga korralikud noormehed.

Ametniku näole ilmus hale, kramplik naeratus ja ta

lausus lipitseval häälel, püüdes samal ajal kõigest väest sundimatut nagu teha:

«Lubage, härrased... seltskonda jagada. Te ju tunnete mind, härrased... Ma olen ju Dubetski, härrased... Me ei sega teid, härrased...»

«Vagu lambaid mahub palju,» ütles kohtupristavi vend ja pahvatas kramplikult naerma.

«Väälja!» kisendas Bek Agamalov. «Marss!»

«Härrased, visake idud välja!» hirnus Artšakovski.

Tõusis tohuvabohu. Kõik rübelesid hunnikus koos, kriiskasid, naersid, trampisid. Lampide tulekeeled nähvasid üles, hakkasid tossama. Jahedat õist õhku hoovas akendest tuppa ja seesolijaile näkku. Erasikud, kes juba õues olid, kisendasid sealt jõuetus vihas, hirmunult, valjusti ja nutuselt:

«Seda me sulle ei kingi! Kaebame polgukomandörile. Kirjutame kubernerile endale. Opritšnikud!»

«Hass, võta! Anna neile!» kilkas Vetkin heleda häälega, ise kõhuli aknast välja kõõludes.

Romašovile näis, et kõik tänased sündmused järgnevad üksteisele katkematus reas, ilma vaheaegadeta ja seose-tult, nagu harutaks keegi tema ees lahti kirjuks võõbatud linti näotute, totrate ja sõgedate piltidega. Jälle kostis viiuli ühetoonilist kääksumist ja tamburiini tärinat ning plõrinat. Keegi oli mundrikuue maha võtnud ja loopis särgiväel kesk põrandat kükktantsus jalgu, kusjuures ta iga natukese aja tagant selili kukkus ja käed maha pani. Ilus kleenuke naine lahtiste mustade juuste ja avatud kaelusest paistvate teravate rangluudega — Romašov polnud teda varem tähele pannud — oli oma paljad käsi-varred kurvameelse Leštšenko kaela ümber põiminud ja kriiskas talle kõrva, püüdes muusikast ja jutukõminast üle karjuda:

*Kui kord tiisikusse jääd,
siis kui lubi välja näed
ja arstid võtavad su õnneks.*

Bobetinski loksutas klaasist õlut üle vaheseina pimedasse eraldatud kambrisse ja sealt torises unine, räme hää pahaselt:

«No kuulge, härrased... jätkke juba. Kes seal on? Mis sigadusi te teete?»

«Küulge, kas te olete juba ammu siin?» küsis Romašov punase pluusiga naiselt ja pani vargsi, otsekui kogemata oma käe teise soojale, tihkele jalale.

Naine vastas midagi, mida ta aga ei kuulnud. Tema tähelepanu köitis pöörane stseen. Alamlipnik Lbov kihutas ühe mposekandi kannul mööda saali ja tagus talle kõigest jõust tamburiiniga pähe. Juut kisendas arusamatuid sõnu, piilus hirmunult selja taha ja sööstis pikki kuuehõlmu peos hoides ühest nurgast teise. Kõik naersid. Artšakovski kukkus suurest naerust pikali, ja pisarad silmas, veeretas end põrandal edasi-tagasi. Siis kostis teise pillimehe läbilõikav karje. Keegi kiskus tal viiuli käest ja virutas selle kõigest jõust vastu maad. Kaas purunes pilbasteks meloodilise raginaga, mis kummalisel viisil juudi meeleheitliku karjumisega ühte sulas. Siis vajus Romašov mõneks ajaks teadmatusse. Ja nägi jälle nagu mingis palavikuuimas, kuidas kõik toasolijad äkki karjuma, kätega vehkima ja jooksmas pistsid. Bek Agamalovi ümber kogunes kähku tihe inimestesõor, kuid samas paiskusid nad tagasi ja pudenesid mööda saali laiali.

«Kasige siit kõik! Kedagi ei taha!» kisendas Bek Agamalov meeletult.

Ta kiristas hambaid, raputas rusikaid ja trampis jalgu. Näost oli ta punane kui vähk, otsaesisel paisus kaks jämedat soont nagu nöörid, mis ninajuurel ühinesid, pea oli ähvardavalt õlgade vahel, silmad koobastest välja tungimas, nii et paljad silmavalged välkusid. Otsekui inimkeele minetanud, möirgas ta nagu maruvihane loom kohutava, vibreeriva häälega:

«A-a-a-a-a!»

Äkki kallutas ta välkkiihelt kogu keha vasakule ja tõmbas osava liigutusega mõõga tupest. Kostis kolksatus ja juba vihises ning välkus mõök tal pea kohal. Samal silmapilgul tormasid kõik toasolijad uste ning akende poole. Naised kiljusid hüsteeriliselt. Mehed tõuklesid. Romašovi kanti kiiresti ukse poole ja kellegi paguni või nööbi serv kriimustas valusasti ta põske. Sedamaid hakkas hoovilt kostma erutatud, tõtlikke hääli. Romašov jäi üksi uksele seisma. Süda peksis valjult ja kiiresti, kuid lisaks hirmule tundis ta mingit magusat, uljast ja lõbusat eelaimust:

«Notin maha!» röökis Bek Agamalov hambaid kiristades.

Üldine paanika oli ta hoopis meeletuks teinud. Hullumeelse jõuga peksis ta laua mõne hoobiga pilbasteks, virutas siis raevunult mõõgaga peeglisse, mille killud sädeleva vihmana igasse külge laiali lendasid. Teiselt laualt pühkis ta ainsa käeliigutusega minema kõik pudeleid ja klaasid, mis seal olid.

Äkki kostis kellegi läbilõikav, ebaloomulikult jultunud kisa:

«Lollpea! Kaltsakas!»

Kisendajaks oli sama lahtiste juuste ja paljaste käsi-vartega naine, kes äsja Leštšenkot oli kallistanud. Romašov ei olnud teda siiani tähele pannud. Naine seisis ahju taga orvas, rusikas käed puusas, kael õieli, ja kiljus vahetpidamata nagu tüssata saanud turunaine:

«Lollpea! Kaltsakas! Häbematu inimene! Kes sind õige kardab! Loll, loll, loll, loll!...»

Bek Agamalov kortsutas kulmu ja laskis nagu nõutult mõõga langeda. Romašov nägi, kuidas ta pikkamööda kahvatas, silmades aga süttis kurjakuulutav kollane tuluke. Samal ajal nõtkutas ta jalgu, tõmbas küüru selga ja pea õlgade vahele nagu hüppeks valmistuv kiskja.

«Pea suu!» heitis ta kähinal nagu süljelärtsaka.

«Lollpea! Tola! Armeenlasenäru! Ei mõtlegi suud pidada! Loll! Loll!» kisendas naine iga sõna juures kogu kehast värisedes.

Romašov teadis, et ka tema ise läks iga hetkega näost valgemaks. Peas tekkis tuttav kerguse, tühjuse ja vabanemise tunne. Kummaline õuduse ja lustakuse laine tõstis ta hinge äkitselt kõrgele üles nagu vahupusara. Ta nägi, kuidas Bek Agamalov naiselt pilku pööramata mõõga aeglaselt pea kohale tõstis. Ja äkki haaras Romašovi meeletu vaimustuse, õuduse, füüsilise külma, naeru ja uljuse tuline kobrutav voog. Ettepoole sööstes jõudis ta veel kuulda, kuidas Bek Agamalov raevunult sisistas:

«Kas sa jääd vait? Ütlen sulle viimast...»

Romašov haaras kõvasti, endalegi ootamatu jõuga Bek Agamalovil randmest. Viivu vahtisid mõlemad ohvitserid viie-kuue verssoki kauguselt ainiti, pilgutamata teineteisele otsa. Romašov kuulis Bek Agamalovi kiiret, hobuse korskamise taolist hingamist, nägi teise kohuta-

vaid silmavalgeid ja läbitungivalt helkivaid silmaterasid, nägi irevil hammastega lõugu, mis kiristades liikusid, kuid juba arvas ta tundvat, et hullumeelsuse helk sel moondunud näol on iga silmapilk vaibumas. Nii närvekõditav ja kirjeldamatult ülendav oli seista just nõnda elu ja surma vahel, teades sisimas ometi, et tema sellest mängust võitjana välja tuleb. Kõik need, kes seda stseeni eemalt jälgisid, pidid olema selle hädaohtlikkusest aru saanud. Väljas akende taga jäi vaikseks — nii vaikseks, et kusagil paari sammu kaugusel pimeduses hakkas ööbik äkki valjusti ja muretult laksutama.

«Lase lahti!» surus Bek Agamalov läbi hammaste.

«Bek, sina ei löö naist,» lausus Romašov rahulikult. «Bek, sa kahetsed seda eluaeg. Sa ei tee seda.»

Bek Agamalovi silmades kustus viimane hullusesäde. Romašov pilgutas kiiresti silmi ja tõmbas sügavasti hinge nagu minestusest ärgates. Süda tagus tõtlikult ja korratult nagu ehmatusest üles piitsutatud, pea aga läks uuesti raskeks ja soojaks.

«Lase lahti!» hüüdis Bek Agamalov veel kord vihaga ja rabas kätt.

Nüüd tundis Romašov, et tal pole enam jõudu teisele vastu panna, kuid enam ta teda ei kartnud ja lausus kaastundlikult ning leebelt, tasakesi seltsimehe õlga puudutades:

«Andestage mulle... Küll te pärast tänate mind selle eest.»

Bek Agamalov virutas järsu liigutusega mõõga tuppe.

«Olgu! Kuradile!» ühmas ta tighedalt, kuid juba kerge kohmetusvarjundiga. «Me veel klaarime seda asja. Teil pole õigust!...»

Kõik, kes seda etendust õuelt olid jälginud, taipasid, et kõige halvem on möödas. Ülearu valjusti ja kramplikult naerda rökates vajusid nad summas uksest sisse. Nüüd hakkasid kõik ülepakutud sõbralikkuse ja familiaraarsusega Bek Agamalovit rahustama ning vaigistama. Kuid too oli juba kustunud, maha rahunenud ja ta pilves näost paistis üksnes väsimust ja tülgaustust.

Kohale jooksis Schleifer, paks rokases kleidis daam kalgi näo ja rasvavoltide vahelt piiluvate ripsmeteta silmadega. Ta kiirustas kord ühe, kord teise ohvitseri.

juurde, haaras neil küll varrukast, küll mundrinööbist ja hädaldas nutuselt:

«Aga härrased, kes selle mulle kinni maksab: peegli ja laua ja joogid ja tüdrukud?»

Ja jälle jäi keegi tundmatu isik emandaga arveid klaarima. Ülejäänud ohvitserid väljusid trobikonnas majast. Puhas, mahe kevadine õhk tungis otse ning kosutavalt Romašovi põue ja täitis terve keha värsket, rõõmsa kirvendusega. Äsjase joomingu jäljed pühiti peast, justkui oleks keegi märja nuustikuga üle tõmmanud.

Bek Agamalov astus ligi ja võttis tal käe alt kinni:

«Romašov, tulge istuge minu juurde,» pakkus ta. «Nõus?»

Ja kui nad mõlemad juba kõrvuti istusid ja Romašov paremale kummardudes jälgis, kuidas hobused ebaühtlases galopis, laiu tagumikke õõtsutades vankrit märke vedasid, otsis Bek Agamalov kobamisi ta käe ja surus seda kaua, kõvasti ning valusalt. Rohkem nende vahel juttu ei olnud.

XIX

Äsja läbijelatud erutus leidis väljapääsu üldises närvilises, pahuras, pingutatud olekus. Teel klubisse tegid ohvitserid igasugu inetusi. Peatasid ühe vastutuleva juudi, hõikasid ta enda juurde, rabasid mehel mütsi peast, käskisid siis kutsaril edasi kihutada ja viskasid mütsi kuhugi üle aia puu otsa. Bobetinski peksis voorimehe läbi. Ülejäänud mõirgasid laulda ja räuskasid mõttetult. Ainult Bek Agamalov, kes Romašovi kõrval istus, vaikis kogu tee, hoidis ennast vaos ja üksnes nohises tighedalt.

Hilisele kellaajale vaatamata oli klubi heledasti valgustatud ja rahvast tulvil. Kaardimängutoas, söögisaalis, puhvetis ja piljardiruumis tõuklesid abitult veinist, tubakast ja hasartmängudest oimetud mehed lahtistes mundrikuubedes, pilk klaasistunud, hapukas, liigutused loiid. Romašov teretas mõningaid ohvitseri ning märkas oma suureks imestuseks nende hulgas Nikolajevit. Viimane istus Ossadtši läheduses, oli purjus ja punetas, kuid hoidis end sirgelt. Kui Romašov lauast möödudes talle lähenes, tõstis Nikolajev korra pilgu, pööras aga selle siis kohe

kõrvale ning hakkas naabriga elavalt millestki rääkima — ilmselt et Romašovile mitte kätt anda.

«Vetkin, minge laulma!» hõikas Ossadtši üle kaaslaste peade.

«Lau-la-me ü-he lau-lu!» jorises Vetkin kirikliku liturgia viisil.

«Lau-la-me mi-da-gi! Laulame mi-i-da-gi!» löid ülejäänud kooris kaasa.

«Papi juures, aia taga kaklesid kolm kanget meest,» võristas Vetkin poollaulvalt, «papp ja köster olid seal, kirjutaja kolmas veel. Löö kaasa, Nikifor, löö-öö kaasa!»

«Löö kaasa, Ni-ki-for, löö-öö kaa-sa,» vastas koor vaikselt täisakordidega, mida Ossadtši pehme oktaav otsekui soojendas ja sidus.

Vetkin dirigeeris keset lauda püsti seistes ja lauljate pea kohal kätega vehkides. Tema pilk oli kord ähvardav, kord jälle leebe ning ergutav, ta sõitles sisinal nendega, kes valesti laulsid, ja pidurdas kerge, vaevumärgatava käeväristamisega ülemäära agaraid.

«Staabikaptän Leštšenko, te laulate valesti! Teile on elevant kõrva peale astunud! Jääge vait!» kisendas Ossadtši. «Härrased, jääge ometi vait! Ärge lärmake, kui lauldakse.»

«Kui ükskord rikas talumees läks suhkrujäästist sööma...» laulis Vetkin edasi.

Tubakasuits lõikas silmadesse. Vahariie laua peal kleepus sõrmede külge ja Romašovile meenus, et ta polnud täna õhtul käsi pesnud. Ta läks üle hoovi nõndanimetatud ohvitseride numbrituppa — seal oli alati pesukauss valmis pandud. See oli tühi ja kõle ühe aknaga kamber. Kummagi seina ääres seisis koiku, nende vahel kapike nagu haigemajas. Voodipesu ei vahetatud iialgi, niisamuti ei pestud põrandat ega tuulutatud tuba. See pärast oli numbritoas alati läppunud õhk, vürtsitatud pruugitud pesu, tubakasuitsu ja saapamäärde lehest. Tuba oli mõeldud ajutiseks eluasemeks kaugematest laagripaikadest polgu staapi, saabunud ohvitseridele. Piduõhtutel oli see ruum aga harilikult puhkepaigaks purjus ohvitseridele, kes laoti kahe- või isegi kolmekaupakoikudele. Sellepärast nimetati seda tuba ka «surnukambriks» ja «laiplaks». Mõtlematult antud hüüdnimi oli aga saatuse iroonia tahtel tõeks saanud, kuna tollest ajast,

kui polk selles linnas asus, oli ohvitseride numbritoas, just nendessamades koikudes juba mitu ohvitseri ja üks tentsik end maha lasknud. Olgu muide öeldud, et ei möödunud ühtegi aastat, ilma et N-polgus mõni ohvitser endalt elu poleks võtnud.

Kui Romašov «surnukambrisse» astus, istus kummagi voodi peatsis akna all kaks inimest. Nad istusid ilma tuleta, pimedas toas, ja üksnes vaevukuuldava kobina järgi märkas Romašov nende juuresolekut ning tundis nad alles siis ära, kui ligi astus ja nende poole kummardus. Need olid staabikaptän Klodt, joodik ja varas, kes roodukomandöri kohalt tagandatud oli, ja alamlipnik Zolotuhhin, pikk ja kiitsakas, kiilaspäine, juba elatanud mees — hasartmängija, riukukk, lobasuu ja joodik, üks nende seast, kes igavesti alamlipnikuks jäävad. Meeste vahel laua peal helkis tuhmilt suur viinapudel; veel oli seal peaaegu tühi supitaldrik mingi tummise vedelikuga ja kaks ääreni täis viinaklaasi. Suupistest polnud jälgegi. Joomavennad vaikisid, nagu kavatseksid nad end sel kombel sisseastunud seltsimehe eest varjata, ja kui too pimeduses nende poole kummardus, muigasid nad kavalalt ja vaatasid maha.

«Jumal hoidku, mis teie siin teete?» küsis Romašov ehmunult.

«Tss!» Zolotuhhin tõstis salapärasel ilmel hoiatavalt sõrme. «Oodake. Ärge segage.»

«Tasa!» sosistas Klodt lühidalt.

Äkki kostis kusagilt kaugelt vankrilõginat. Sedamaid tõstsid mõlemad rutakalt klaasi, löid kokku ja kummutasid korraga põhjani.

«Ütelge ometi, mis see kõik lõppude lõpuks tähendab?!» hüüdis Romašov ärevalt.

«Eks ikka seda, sõbrake,» sosistas Klodt paljutähehdavalt, «et meil on niisugune suupiste. Vankrilõgin. Kuule, lipujunkur,» pöördus ta Zolotuhhini poole, «mis me nüüd peale võtame? Kas kuupaistet tahad?»

«See juba võetud,» vaidles Zolotuhhin tõsiselt ja vaatas läbi akna kitsast kuusirpi, mis igavalt madalal linna kohal rippus. «Oota natuke. Vast hakkab mõni koer haukuma. Ole tasa.»

Nii nad seal sosistasid vastastikku kummargil oma süngelt peiarlikus joomahulluses. Läbi söögitoa seina

kostis samal ajal kirikulaulu, mis kõlas pehmelt, summutatult ning seetõttu kurblik-harmoniliselt, meenutades kaugusest kanduvat matuseviisi.

Romašov lõi käed kokku ja haaras peast.

«Härrased, jumala pärast, jätke järele! See on ju õudne,» ütles ta piinatult.

«Käi kuradile!» möirgas Zolotuhhin äkki. «Ei, pea kinni, vennike! Kuhu sa jooksed? Kõigepealt üks pits korralikus seltskonnas. E-ei, meid sa ei peta, vennike. Hoidke teda kinni, staabikapten, ma panen seni ukse lukku.»

Mõlemad kargasid voodilt üles ning hakkasid kavala, pöörase naeruga Romašovi taga ajama. See pime, haisev tuba, fantastiline, salajane joomaorgia sügaval öötunnil pilkases pimeduses, need kaks arulagedat meest — kõik see ühtekokku täitis Romašovi äkki meeletu surmahirmuga. Ta karjatas läbilõikavalt, tõukas Zolotuhhini järsult eemale ja sööstis kogu kehast vabisedes «surnukamb-rist» välja.

Mõistus ütles talle, et peaks koju minema, kuid mingi seletamatu jõud kandis ta söögituppa tagasi. Paljud tukkusid juba toolil või aknalaul lõsutas. Oli talumatult palav ja kuigi aknad olid lahti, põlesid lambid ja küünlad ühtlase leegiga. Surmani väsinud teenrid ja baarisoldatid tukkusid püstijalu ja haigutasid vahetpidamata läbi nina, suud avamata. Kuid üleüldine, ränk joomaorgia ei tahtnud lõppeda.

Vetkin seisis juba laua otsas püsti ja laulis kõrge, tunde-
lise tenoriga:

*Kiirelt kui lained
lä-ähvad elu-päevad...*

Paljud ohvitserid olid vaimulikus koolis käinud ja sellepärast lauldi isegi purjuspäi hästi. Lihtne, kurblik ja liigutav viis otsekui õilistas labaseid sõnu. Ja hetkeks valdas kõiki ahistav lämbumistunne ses madala laega umbses ruumis, kesk kitsast, tuima ja pimedat elu.

*Kui sured, maetakse,
ja läinud oledki...*

laulis Vetkin ilmekalt, ja oma kõrgest, heldinud hääle-
kõlast ning koori üldise harmoonia lausa füüsilisest tuh-

netamisest ujusid tema head, rumalavõitu silmad pisa-
rais. Artšakovski laulis püüdlikult teist häält. Selleks et
häält vibreerima panna, võdistas ta kahe sõrmega kurgu-
sõlme. Ossadtši saatis teda sügavate, kandvate toonidega
ja kõik ülejäänud hääled sõudsid neis madalates oreli-
meenutavates helides otsekui tumedates lainetes.

Kui laul oli lauldud, peeti pisut vahet. Purjus märuli
sekka saabus äkki mõtlik vaikushetk. Siis korraga alustas
Ossadtši, pilk maas, poolhääli:

Kõik elav on kui õiekene välja peal...

«Küllalt, aitab juba!» tähendas kellegi tüdinud hää-
l. «Korrutate peale seda surmalaulu. Kümnes kord!»

Kuid teised olid juba matuselauluga ühinenud, ning
rāpases, täissülitatud ja suitsuses söögitoas kõlasid Da-
maskuse Johannese matuselaulu puhtad, selged akordid
täis kuuma, meelast kurbust ja kirglikku ahastust elu
kaduvuse pärast:

*Ja teie, kes teie usus ja tões minu järel käite, rõõmus-
tage, ja teie päralt on au ja taevased kroonid...*

Sedamaid jätkas Artšakovski, kes tundis jumalatee-
nistuse käiku niisama hästi kui köster:

Palugem kõik üheskoos...

Nii laulsid nad terve matusetalituse otsast lõpuni läbi.
Kui aga lõpulauluni jõuti, langetas Ossadtši pea, tõmbas
kühmu selga ja jätkas, silmad imelikud, hirmsad, kurvad
ja tigedad, madalal häälel otsekui kontrabass:

*Anna hingeõnnistust ja täida ihu rahuga, oh Issand,
sellele, kes andis hinge sinule, oma sulasele Nikiforile...
— ühtäkki tõi Ossadtši kuuldavale ropu, küünilise vande-
sõna — ja kingi temale i-igavest...*

Romašov kargas püsti ja pörutas meeletus vihas kõi-
gest jõust rusikaga vastu lauda:

«Ma ei luba! Pidage suu!» kisendas ta läbilõikava
kannatajahäälega. «Milleks irvitada? Kapten Ossadtši, teil
pole sugugi naljatuju, teil on valus ja õudne! Ma näen
ju! Ma tean, mis te südames tunnete!»

Keset üldist äkkvaikust kostis kellegi poolkohkunud
hää:

«On ta täis või?»

Kuid samas läks lahti suminaks ja huilgamiseks nagu

äsja Schleiferi juures, kõik kargasid oma kohtadelt ja ühinesid mingiks kirjuks, keerlevaks ja lärmakaks karusselliks. Vetkin pörkas laualt maha hüpates peaga vastu laest rippuvat lampi, see hakkas suurte sujuvate kaartega edasi-tagasi kõikuma ning valgetel seintel ja lagedel löid visklema hullunud inimeste varjud, kord ähvardavalt põimudes, kord hiigelsuureks sirgudes, kord jälle põrandapragudesse kadudes.

Kõik, mis nende taaruvate, ärritatud, purjus ja õnnete inimestega siin klubis nüüd juhtus, sündis kiiresti, totralt ning parandamatult. Just nagu oleks mingi kurjalt määratsev, rumal ja irvitavalt õel demon inimeste üle võimust võtnud, pannud neid roppe sõnu ütlema ja näotuid, ilgeid liigutusi tegema.

Keset möllu nägi Romašov äkki otse oma näo ees kellegi vihast viltukistud, kisendavat suud, kellegi nägu, mida ta algul äragi ei tundnud — sedavõrd moonutas teda tigidusegrimass. See oli Nikolajev, kes karjus talle, nii et sülg pritsis, kusjuures ta parem põsk närvilikult tõmbles:

«Ise te teotate polku! Teil pole midagi ütelda. Teil ja igasugu Nazanskitel! Alles te siia tulite!...»

Keegi sikutas Romašovi ettevaatlikult käisest. Ta pöördus ja tundis ära Bek Agamalovi, kuid keeras kohe jälle tagasi ja unustas samas. Näost kaame, juba ette aimates, mis tulemas on, lausus ta tasa, kähiseval häälel, haledalt ja piinatult naeratades:

«Mis Nazanski asjasse puutub? Või on teil mõned isearalikud, salajased põhjused, miks te temaga rahul ei ole?»

«Annan teile vastu vahtimist! Lurjus, närukael!» kisendas Nikolajev kõrge, haukuva häälega. «Kaabaka!»

Ta vehkis rusikatega Romašovi nina all ja jõllitas teda ähvardavalt, kuid lüüa ei sõandanud. Romašov tundis rinnus ja kõhus ebameeldivat, ängistavat, minestusesarnast tuimust. Kuni selle hetkeni polnud ta märganud, oli nagu unustanud, et hoiab kogu aeg mingit kõrvalist eset paremas käes. Ja äkki, ainsa lühikese, kiire liigutusega läigatas ta oma õlleklaasi sisu Nikolajevile näkku.

Samal hetkel löid tuimast valusähvatuses vasaku silma ees tantsima heledad, sätendavad välgunooled. Pika metsiku ulgumisega viskus ta Nikolajevi poole ja mõle-

mad prantsatasid maha; käte ja jalgadega teineteise külge klammerdudes rullisid nad haisvat tolmu neelates ja toole kolinal ümber paisates mööda põrandat. Mõrisedes ja vaevu hinge tõmmates katkusid, muserdasid ja muljusid nad teineteist, nagu jaksasid. Romašov mäletas, kuidas ta sõrmed Nikolajevile suhu sattusid ja kuidas ta seda libedat, vastikut, palavat suud katki käristada püüdis... Ja enam ei tundnud ta mingit valu, kui ta ses sõgedas kähmluses pead ja küünarnukke vastu põrandat tagus.

Ta ei teadnud, mismoodi see kõik päriselt lõppes. Leidis end nurka surutult, kui nad ta Nikolajevi küljest lahti olid rebinud. Bek Agamalov andis talle vett juua, aga Romašovi hambad plagisesid kramplikult vastu klaasi ja ta kartis, et võib klaasi servast tüki ära hammustada. Munder oli selja pealt ja kaenla alt lõhki kärisenud ja üks pagun rippus lahtiselt paela otsas. Häält Romašovil ei olnud ja ta kähistas üksnes huultega:

«Ma talle... küll ma talle veel näitan!... Kutsun ta kahevõitlusele!...»

Vana Lehh, kes siiamani laua otsas magusasti oli norsanud, ärkas nüüd täiele teadvusele ja käsutas kainelt ning tõsiselt:

«Kui auastmelt vanem käsin teid silmapilk laiali minna. Kas kuulete, härrased, sil-ma-pilk. Kõigest, mis siin sündis, teen hommikul polgukomandörile ettekande.»

Ja kõik läksid kohmetult, rusutult oma teed, häbenedes üksteisele silma vaadata. Igaüks kartis teise silmadest lugeda omaenese hirmu, omaenese orjameelset, süüdlaslikku ängistust — nende väikeste, tigidate ja räpaste elukate hirmu ja ängistust, kelle hämarasse teadvusse tungib äkki ere, inimlik mõistusekiir.

Väljas koitis, taevas oli lapselikult puhas ja selge, vaikne, liikumatu õhk karastavalt jahe. Vaevumärgatavasse uduvinessse mähkunud niisked puud ärkasid tasahilju oma tumedatest, mõistatuslikest öistest unenägudest. Ja kui Romašov koduteel neid vaatas — puid, ja taevast, ja märga, kastepisaratest hallikat muru, siis tundis ta ennast madala, haisva peletisena, kel pole midagi ühist selle imelise, ilmsüütu, koiduunest ärkava hommikuga.

Samal päeval — see oli kolmapäevane päev — sai Romašov lühikese, ametliku teate:

«N-jalaväepolgu ohvitserkonna kohus kutsus alamleitnant Romašovi kell kuus ohvitseride klubi saali. Riietus harilik.»

Kohtu eesistuja alampolkovnik Migunov.»

Romašov ei suutnud tagasi hoida nukrat naeratust: see «harilik riietus» — pagunite ja värvilise vööga munder — pannakse selga nimelt kõige erakorralisematel puhkudel: kohtus, avalikel noomitustel ja igasuguste eba-meeldivustega seotud visiitidel ülemuste juurde.

Kella kuueks saabus ta klubisse ja saatis käskjala kohtu eesistujale oma tulekust teatama. Teda paluti oodata. Ta istus söögituppa lahtise akna alla, võttis ajalehe ja hakkas seda lugema, ilma et ta sõnadest aru oleks saanud, ilma vähimagi huvita, mehaaniliselt pilku üle ridade libistades. Kolm ohvitseri, kes sööklas viibisid, tervitasid kuivalt ja hakkasid tasasel häälel vestlema, et ta nende juttu ei kuuleks. Ainult alamleitnant Mihhin surus kaua ja tugevasti ta kätt, endal silmad märjad, ei lausunud aga sõnagi, läks ainult näost punaseks, toppis kähku ja kohmetult üleriided selga ning lahkus.

Varsti ilmus puhvetiruumist söögituppa Nikolajev. Ta oli kahvatu, silmalaud tumedad, vasak põsk tõmbles vahetpidamata närviliselt ja pisut allpool meelekohta ilutses suur sinine tursunud laik. Romašovi ründasid piinavad ja üksikasjalikud mälestused eilsest kaklusest, ta vajus kõssi ja krimpsutas nägu, tundes, kuidas häbistavate mälestuste talumatu koorem teda maadligi muserdab, peitis end ajalehe taha ja pigistas isegi silmad kinni.

Ta kuulis, kuidas Nikolajev puhvetis klaasi-konjakit küsis ja kuidas ta kellegagi hüvasti jättis. Siis tundis ta Nikolajevi samme enesest mööduvat. Uks löödi mürtsudes kinni. Ja siis, mõni hetk hiljem, kuulis ta selja tagant hoovist ettevaatlikku sosinat:

«Ärge vaadake tagasi! Istuge rahulikult. Kuulake.»

Sosistaja oli Nikolajev. Ajaleht Romašovi käes hakkas värisema.

«Mul pole tegelikult õigust teiega rääkida. Aga kurdile see prantsuse peenutsemine. Mis tehtud, see tehtud.»

Pean teid sellegipoolest korralikuks inimeseks. Ma palun, kas kuulete, palun teid: mitte sõnakestki mu naisest ja anonüümkirjadest. Kas saite minust aru?»

Romašov peitis end seltsimeeste eest ajalehe taha ning noogutas aeglaselt pead. Kostis liiva rudinat jalaastumise all. Alles viie minuti pärast pööras Romašov pead ja vaatas aknast välja. Nikolajevit ei olnud enam.

«Teie ausus,» kerkis käskjalg otsekui maa alt ta ette, *«tema kõrgeausus palub teid sisse astuda.»*

Saali tagumisse, kitsamasse seinu olid mõned rohelise kaleviga kaetud kaardimängulauad ritta seatud. Laudade taga istusid kohtunikud, seljad akende poole, nii et näod jäid varju. Keskel tugitoolis istus eesistuja — alampolkovnik Migunov, ilma kaelata ja ümarate õlgade vahele kadunud peaga priske, üleolev mees; tema kõrval, üks ühel, teine teisel käel, olid alampolkovnikud Rafalski ja Lehh, edasi, paremalt arvates kaptenid Ossadtši ja Peterson, pahemalt — kapten Duvernois ja polgu varahoidja staabikapten Dorošenko. Laud oli täiesti tühi, ainult kohtu asjaajaja Dorošenko ees lebas kimbuke pabereid. Suur tühi saal oli kõle ja hämaravõitu, kuigi väljas valitses palav päikesepaisteline päev. Lõhnas pehkinud puu, hallituse ja tolmunud polstri järele.

Eesistuja pani oma mõlemad suured, valged ja täid-lased käed, peopesad ülespidi, laua peale ja kordamööda neid silmitsedes alustas puisel häälel:

«Alamleitnant Romašov, ohvitserkonna kohus on polgu-komandöri käsul siia kokku tulnud, et selgusele jõuda selle kahetsusväärse ning ohvitseridele lubamatu kokkupõrke suhtes, mis eile teie ja leitnant Nikolajevi vahel aset leidis. Palun teid jutustada sellest võimalikult üksikasjalikult.»

Romašov seisis nende ees, käed rippu, ja näppis oma mütsisirmi. Ta tundis end niisama tagakiusatuna, kohmakana ja maatasa tehtuna nagu koolipõlves, kui ta mõnes eksamis läbi kukkus. Väriseval häälel, katkendlikult ja segaselt, vahetpidamata nämmutades ja mõttetuid täitesõnu kasutades hakkas ta tunnistust andma. Samal ajal laskis ta pilgul kordamööda üle kohtunike nägude libiseda, püüdes mõttes hinnata nende hoiakut enda suhtes: «Migunov on ükskõikne, nagu kivistunud, aga peakohtuniku osa ja sellega seotud kohutav võim ja vastutus on

talle kangesti meeltmööda. Alampolkovnik Brehmi silmad on kaastundlikud, päris naiselikud — ah, mu kallis Brehm, kas mäletad, kuidas ma sinult kümme rubla laenasin? Vana Lehh teeb tõsise näo. Täna on ta kaine ja tal on silme all sügavad vaod nagu haavaarmid. Ta ei ole mu vaenlane, aga on klubis ise aja jooksul nii palju sigadusi teinud, et nüüd on tal kasulik ohvitseriau ranget ja vääramatut kaitsjat mängida. Siis Ossadtši ja Peterson — need on juba vaenlased. Seaduse järgi võiksin küll nõuda Ossadtši kõrvaldamist, tüli sai ju alguse tema matusetalitusest, aga mis tähtsust sel enam on? Peterson muigab vaevumärgatavalt ühe suunurgaga — naeratuses on midagi inetut, madalat, ussilikku. Kas ta tõesti teab midagi anonüümkirjadest? Duvernois paistab unine, silmad on nagu suured, sogased seebimullid. Duvernois ei salli mind. Jah, ja Dorošenko samuti. Alamleitnant, kes palgalehtedele üksnes allkirju annab, aga kunagi raha ei saa. Teie asjad on halvad, mu kallis Juri Aleksejevitsš.

«Vabandage, üks silmapilk,» segas Ossadtši äkki vahele. «Härra alampolkovnik, kas lubate mul esitada ühe küsimuse?»

«Palun,» noogutas Migunov tähtsalt.

«Ütelge meile, alamleitnant Romašov,» alustas Ossadtši kindlalt, rõhuga. «Kus te suvatsesite viibida enne seda, kui te siisuguses võimatus seisukorras klubisse saabusite?»

Romašov punastas ja tundis sedamaid, kuidas laup kattus tillukeste higipisaratega.

«Ma olin... olin... noh, ühes kohas,» ja ta lisas peaaegu sosinal, «olin avalikus majas.»

«Ahaa, olite avalikus majas?» kordas Ossadtši valjusti ja halastamatult. «Ja küllap jõite ka midagi selles asutuses?»

«J-jah, jõin,» vastas Romašov katkendlikult.

«Nõnda. Rohkem küsimusi ei ole,» pöördus Ossadtši eesistuja poole.

«Palun jätkake,» ütles Migunov. «Niisiis, te jäite sinna, et viskasite leitnant Nikolajevile õlut näkku... Edasi?»

Katkendlikult, kuid õiglaselt ja otsekoheselt kirjeldas Romašov eilset vahejuhtumit. Juba hakkas ta kohmakalt ja häbelikult rääkima kahetsusest, mis ta oma eilse ülalpidamise pärast tunneb, kui kapten Peterson segas vahele.

Hõõrudes oma kollakaid, pikkade koolnusõrmede ja siniste küüntega kondiseid käsi, nagu peseks ta neid, lausub Peterson rõhutatud viisakusega, peaaegu leebelt, peenikesel, mesimagusal häälel:

«Nojah, see kõik on muidugi õige ja teeb au teie parematele tunnetele. Aga ütelge meile, alamleitnant Romašov... kas te enne seda õnnetut ja kahetsusväärset vahejuhtumit olete leitnant Nikolajevi majas käinud või mitte?»

Romašov muutus valvsaks ning vastas võrdlemisi jämedalt, kusjuures ta vaatas mitte Petersoni, vaid eesistuja poole:

«Jah, olen küll, aga ma ei mõista, mis sellel eilse looga tegemist on.»

«Pidage. Ma palun ainult küsimustele vastata,» peatas teda Peterson. «Tahan teada, kas teil leitnant Nikolajeviga äkki mõnda omavahelist vimma ei olnud, mitte teenistusasjade, vaid koduste, nii-öelda perekondliku iseloomuga asjade pärast?»

Romašov ajas enda sirgu ja vaatas varjamatu vihaga otse Petersoni tumedatesse tiisikushaige silmadesse.

«Olen külastanud Nikolajevitšit täpselt niisama palju kui oma teisigi tuttavaid,» lausub ta teravalt ning valjusti. «Ja varem pole mul temaga mingeid pahandusi olnud. Kõik tuli järsku ja kogemata, sest et me mõlemad purjus olime.»

«Khe-khe-khe, seda me juba kuulsime, teame, et te kaine ei olnud,» katkestas Peterson jälle, «aga tahaksin ainult küsida, kas teil juba varem temaga mõnda kokkupõrget pole olnud? Ei, mitte tüli, saage minust aru, vaid lihtsalt kerget arusaamatust, nii justkui pingulolekut, isiklikes asjus. Ütleme näiteks arvamuste lahkuminekut või siis mõnda intriigikest. Mis?»

«Härra eesistuja, kas ma võin mõnedele mulle esitatud küsimustele vastuse võlgu jääda?» küsis Romašov äkki.

«Jah, seda te võite,» kostis Migunov külmalt. «Te võite, kui te soovite, seletuste andmisest üldse loobuda või esitada need kirjalikult. Selleks on teil õigus.»

«Niisugusel korral palun arvestada, et ma ei vasta ühelegi kapten Petersoni küsimusele,» ütles Romašov. «Nõnda on parem nii temale kui mulle.»

Tema käest nõuti seletust veel mõnede ebaoluliste üksikasjade kohta ja seejärel tegi eesistuja talle teatavaks, et ta on vaba. Aga teda kutsuti veel kahel korral täiendavaid seletusi andma; üks kord sama päeva õhtul, teine kord neljapäeva hommikul. Isegi niisugune praktilistes asjades võhik nagu Romašov taipas, et kohtu asjaajamine lonkab, et asja aetakse saamatult ja lohakalt, igal sammul kohtukorra ja hea tooni vastu eksides. Kõige suuremaks möödalaskmiseks oli see, et kuigi distsiplinaarmäärustiku 149. paragrahv sõnaselgelt nõudis asjakäigu ranget saladuses hoidmist, ei suutnud aukohtu liikmed lobisemisest hoiduda. Nad rääkisid istungite tulemustest oma abikaasadele, need tuttavatele daamidele, viimased aga õmblejatele, ämmaemandatele ja isegi ümmardajatele. Ühe päevaga oli Romašovist saanud linna legend ja päevakangelane. Kui ta tänaval kõndis, uudistati teda akendest, väravate tagant, rohtaedadest ja plangupiludest. Naised näitasid talle juba kaugelt näpuga ja pidevalt kuulis ta selja taga sosinal, kiiruga oma nime nimetatavat. Linnas ei kahelnud keegi, et tema ja Nikolajevi vahel tuleb kahevõitlus. Veeti isegi kihla, millega see võiks lõppeda.

Neljapäeva hommikul, kui ta teel klubisse Lõkatševite majast möödus, kuulis ta äkki, et teda hüütakse nimepidi:

«Juri Aleksejevitš, Juri Aleksejevitš, tulge siia!»

Romašov seisatas ja tõstis pea. Teisel pool planku, aiapingikesel seisis Katja Lõkatševa. Ta oli kerges jaapani hommikukuues, mille kolmnurkne kaelus tema kauni, sihvaka tütarlapsekaela vabaks jättis. Ja üldse oli ta üleni nii roosa, nii värske ja isuäratav, et Romašovi meel hetkeks rõõmsaks läks.

Tütarlaps kummardus üle aia, et ulatada talle kätt, mis hommikusest pesemisest veel niiske ja jahe oli. Samal ajal sädistas ta r-tähte põristades:

«Mispärast te meile ei tule? Häbi võiks olla sõpru maha jätta. Paha, paha, paha... Tss, ma tean kõik, kõik, kõik!» Ta tegi äkki suured hirmunud silmad. «Näete, võtke see ja pange kaela, tingimata, tingimata pange.»

Ta võttis põuest rinna pealt mingi nõõri otsas rippuva sinisest siidist kapslikese ja pistis selle ruttu Romašovile pihku. Kapslike oli veel ihusoe.

«See aitab?» küsis Romašov naljatoonil. «Mis see siis on?»

«See on saladus, teie ei tohi naerda. Jumalavallatu! Paha inimene.»

«Paistab, et ma olen praegu moes. Tore tüdruk,» mõtles Romašov, kui ta Katjaga hüvasti oli jätnud. Ega suutnud hoiduda kiusatusest mõtelda ka siin, viimast korda, endast kolmandas isikus, kõlava fraasiga:

«Vana bretööri karmi nägu valgustas heasüdamlik naeratus.»

Sama päeva õhtul kutsuti ta jälle kohtusse, nüüd juba koos Nikolajeviga. Mõlemad vaenlased seisis peaaegu õlg õla kõrval laua ees. Nad ei vaadanud kordagi teineteise poole, aga kumbki aimas eemalt teise meeoleolu ja tundis sellest pingsat ärevust. Mõlemad põrnitsesid visalt ja ainiti eesistujat, kui see neile kohtuotsuse ette luges:

«N-jalaväe polgu ohvitserkonna kohus koosseisus — järgnesid kohtunike nimed ja auastmed — alampolkovnik Migunovi eesistumisel, vaadanud läbi leitnant Nikolajevi ja alamleitnant Romašovi kohtuasja ohvitseride klubi ruumides toimunud kokkupõrkest, leiab, et mõlemapoolsed tõsised auhaavamised ei luba ülemohvitseride tüli lõpetada lepitamisega ja et ainsaks abinõuks auhaavamist hüvitada ja ohvitseriväärrikust jälle maksma panna on kahevõitlus. Kohtu arvamus on polgukomandöri poolt kinnitatud.»

Alampolkovnik Migunov lõpetas lugemise, võttis prillid ninalt ja pistis need karpi.

«Mu härrad,» lausus ta kivise pidulikkusega, «teil jääb üle valida endale sekundandid, kummaltki poolt kaks, ja saata nad õhtul kella üheksaks siia klubisse, kus nad koos meiega kahevõitluse tingimused välja töötavad. «Muide,» lisas ta püsti tõustes ja prillitoosi pükste tagataskusse toppides, «muide, praegu ettelõetud kohtuotsus ei ole teile kohustuslik. Mõlemale jääb täielik vabadus võidelda, või...» — ta laiutas käsi ja pidas pausi — «või siis teenistusest lahkuda. Seega... olete vabad, härrased... Veel paar sõna. Mitte kui kohtu eesistuja, vaid kui vanem seltsimees annaksin teile nõu, härrad ohvitserid, enne kahevõitlust klubisse mitte ilmuda. See võib sekeldusi tuua... Nägemiseni.»

Nikolajev pöördus kannal ringi ja astus kiirel sam-

mul saalist välja. Aeglaselt järgnes talle ka Romašov. Tal ei olnud hirmu, ent äkki tundis ta end kuidagi eriti üksildasena, kummaliselt eraldiolevana, otsekui kogu maailmast äralõigatuna. Klubi trepile astudes uudistas ta rahulikult ja kaua taevast, puid, lehma teisel pool tänavat plangu ääres, keset teed tolmu sees kümblevaid varblasi ja mõtles:

«Näe — kõik elab, askeldab, sagib, kasvab ja õilmitseb, aga mulle pole enam midagi vaja ja miski ei paku huvi. Minu laul on lauldud. Olen üksi.»

Loiult, peaaegu igavust tundes läks ta Bek Agamalovit ja Vetkinit otsima, kuna oli otsustanud neid endale sekundantideks paluda. Mõlemad olid meeleldi nõus — Bek Agamalov süngelt ja tagasihoidlikult, Vetkin hella, paljutähendava käesurumisega.

Koju minna Romašov ei tahtnud — seal oli igav ja masendav. Nendel ränkadel hingelise jõuetuse ja üksinduse hetkedel, mil ta loiult tunnetas elu mõistatuslikkust, vajas ta lähedast, osavõtlikku sõpra ja ühtlasi peenetundelist, arusaavat ning hella südamega inimest.

Ja korraga meenus talle Nazanski.

XXI

Nazanski oli kodus nagu tavaliselt. Ta oli äsja raskest joomaunest ärkanud ja pikutas nüüd pesuväel voodis, käed risti pea all. Tema hägused silmad olid ükskõiksed ja väsinud. Nazanski unine nägu ei elavnenud põrmugi, kui Romašov tema kohale kummardus ning kõhklevalt, ärevalt lausus:

«Tere, Vassili Nilõtš, ega ma teid ei eksitanud?»

«Tervist,» vastas Nazanski nõrga, kähiseva häälega. «Mis head kuulukse? Istuge.»

Ta ulatas Romašovile oma niiske, kuuma käe, kuid vaatas teda nii, nagu ei seisakski ta ees tema hea, huvitav seltsimees, vaid mõnest ammusest igavast unenäost tuttav nägemus.

«Teil on tervis paha?» päris Romašov arglikult, istudes voodijalutsisse. «Ma siis ei sega. Lähen ära.»

Nazanski kergitas natuke pead, krimpsutas nägu ja vaatas suure pingutusega Romašovile otsa.

«Ei... Oodake. Oh, kuidas pea lõhub! Kuulge, Georgi Alekseitš... teiega on midagi juhtunud... midagi... midagi iseäralikku. Oodake, ma ei suuda mõtteid koguda. Mis teiega nüüd oligi?»

Romašov vaatas teda sõnatu kaastundega. Nazanski nägu oli sellest ajast, kui ohvitserid teineteist viimati nägid, imelikult muutunud. Aukuvajunud silmade ümber olid tumedad rõngad, meelekohad kollakad, näonahk määrdunud, põsed allavajunud ning inetult hõredate lokkis habemekarvadega kattunud.

«Ei midagi erilist, tahtsin teid lihtsalt näha,» ütles Romašov hooletult. «Homme on mul Nikolajeviga kahevõitlus. Koju polnud tahtmist minna. Aga see pole muidugi tähtis. Nägemiseni siis. Vaadake, mul lihtsalt polnud kellegagi sõna rääkida... Süda on raske.»

Nazanski sulges silmad ja ta näkku tuli piinatud ilme. Oli näha, et ta püüab üleloomuliku tahtepingutusega teadvusele tulla. Kui ta uuesti silmad avas, helkisid neis juba osavõtlikud, soojad tulukesed.

«Ei, oodake... ma tean, mis me teeme.» Nazanski pööras end vaevaga külili ning upitas küünarnukile. Andke sealt kapist... teate isegi... Ei, õuna mitte... Seal on mõned piparmündikompevid. Täna, kallid sõber. Vaat, mis me teeme... Ptüi, kui vastik!... Viige mind õige kuskile värskesse õhu kätte — siin on nii kole ja siin ma kardan... Ilmast ilma sühukesed õudsed viirastused. Lähme paadiga sõitma ja ajame juttu. Nõus?»

Nägu krimpsutades ja silmanähtava vastumeelsusega tühjendas ta klaasi klaasi järel ja Romašov nägi, kuidas tema imeilusad sinisilmad taas särama löid ning kordkorralt elavnesid.

Nad väljusid majast, võtsid voorimehe ja sõitsid linna serva jõe äärde. Selle ühel kaldal seisis juudi jahuveski — ilmatu suur punane hoone, teisel pool olid supelmajad ja sealsamas üüriti ka paate. Romašov istus aerudele, Nazanski viskas paadipärasse pikali ja tõmbas sineli peale.

Jõgi, mida tõkestas tamm, oli lai ja liikumatu nagu suur tiik. Mõlemad kaldad kerkisid ühtlaselt ja lamedalt ülespoole. Neid kattis sedavõrd ühetasane, haljas ning mahlakas rohuvaip, et eemalt vaadates tekkis soov seda käega katsuda. Kaldaäärses vees kasvas roheline pilliroog

ja lopsakate, ümarate, sügavroheliste lehtede vahel valendasid suured vesiroosinupud.

Romašov jutustas üksikasjalikult oma kokkupõrkest Nikolajeviga. Nazanski kuulas teda mõtlikult, pea norus, pilk lainetel, mis laisalt paadi nina eest kahele poole valgusid ja sillerdasid nagu vedel klaas.

«Ütelge tõtt, Romašov, kas te kardate?» küsis Nazanski vaikselt.

«Kahevõitlust? Ei, ei karda,» vastas Romašov kiiresti. Kuid samas jäi ta vait ja kujutles silmapilgu vältel selgesti, kuidas ta Nikolajeviga silm silma vastu seisab ja tolle väljasirutatud käes mustendavasse revolvritorusse vaatab. «Ei, ei,» lisas ta kähku «mis seal salata, hirm on ikka ka. Muidugi on. Aga tean, et ma kartma ei löö, ära ei jookse ega andeks ei palu.»

Nazanski kastis sõrmeotsad õhtusesse, sooja, tasa vulksuvasse vette ning alustas pikkamööda, nõrgal häälel, vahetpidamata kõhatades:

«Ah, mu armas, armas Romašov, miks te küll tahate seda teha? Mõtelge ise: kui te päris kindlasti teate, et te kartma ei löö — kui te selles surmkindel olete — siis on vist küll mitu korda mehisem süda rindu võtta ning ära ütelda.»

«Ta lõi mind... näkku!» ütles Romašov kangekaelselt ja jälle lõi kõrvetav viha ta hinges lõkkele.

«Lõi, siis lõi,» vaidles Nazanski leebelt ja vaatas Romašovi õrnade, kurbade silmadega. «Kas siis selles on asi? Kõik siin maailmas on mööduv, kaovad ka teie valu ja viha. Varsti on see teil endalgi meelest läinud. Aga inimest, kelle te tapsite, ei unusta te iial. Ta on teie saatjaks sängis ja söögilauas, üksindushetkedel ja inimeste hulgas. Tühjad targutajad, valitud idioodid, kõlupead ja hilpharakad kinnitavad, et tapmine kahevõitlusel ei olevatki tapmine. Missugune jama! Samal ajal on nad täis sentimentaalset usku, et röövlid näevad unes oma ohvrite verd ja lõmastatud ajusid. Ei, tapmine on alati tapmine. Ja sealjuures pole tähtis ei valu, surm, vägivald ega vastumeelsus vere ja laiba ees — ei, kõige kohutavam on see, et te inimeselt röövite tema elurõõmu. Tema suure elurõõmu!» kordas Nazanski äkki valjusti, pisarad hääles. «Sest keegi, ei teie ega mina, ah, ükski inimene maailmas ei usu mingit hauatagust elu. Sellepärast kardab

vadki kõik surma ja üksnes lollid argpüksid hellitavad petlikke lootusi imepärastest aedadest ja kastraatide läägetest lauludest, tugevad seevastu astuvad vaikides üle paratamatuse läve. Meie ei ole tugevad. Kui mõtleme sellest, mis tuleb pärast meie surma, kerkib silme ette pime, tühi ja kõle maa-alune koobas. Ei, sõber, see on puha pettus: koobas on õnnelik vale, rõõmus lohutus. Aga kujutlege endale täies koleduses seda mõtet, et pole enam midagi, üldse mitte midagi, ei pimedust, ei tühjust, ei külma... isegi mõtet sellest ei ole, ka mitte hirmu. Oleks kas või hirmgi! Te mõtelge!»

Romašov tõstis aerud paati. Paat libises tasahilju mööda vett edasi, seda võis märgata üksnes sellest, kuidas rohelised kaldad sujuvalt vastassuunas ujusid.

«Jah, pole enam midagi,» kordas Romašov mõtlikult.

«Aga vaadake, ei, te vaadake ainult, kui imeline, kui nõiduslik on elu!» hüüatas Nazanski ja sirutas käed laiali. «Oi rõõmu, oi jumalikku ilu! Vaadake: sinine taevas, õhtupäike, vaikne vesi — lihtsalt värin tuleb peale, kui seda kõike vaatad — näe, seal kaugemal lehvitavad tuuleveskite tiivad, pehme roheline rohuvaip, vesi kalda ääres — roosa, ehakumast roosa. Ah, kui kaunis on kõik, kui õrn, kui õnnestav!»

Nazanski kattis järsku kätega silmad ja puhkes nutma, sai aga kohe enesevalitsuse tagasi ja jätkas pisaraid häbenemata, Romašovile niiskete, säravate silmadega otsa vaadates:

«Ei, kui ma ka peaksin rongi alla jääma, nii et see mu pooleks lõikaks ja mu sisikond liivaga seguneks ja rataste külge kleepuks, isegi siis, kui sel viimasel silmapilgul minult küsitakse: «Noh, kas ikka veel on elu ilus?» vastaksin ma tänuliku vaimustusega: «Ja kui ilus veel!» Missugust rõõmu annab meile ainuüksi nägemisvõime! Aga on ju veel muusika, lillede lõhn, magus naisearmastus! Ja veel üks lõputute naudingute allikas, kuldne elupäike — inimese mõte! Minu armas Jurotška!... Andke andeks, et ma teid nõnda nimetan.» Nazanski sirutas talle otsekui vabandades oma väriseva käe. «Oletame, et teid on heidetud eluajaks vangikongi, ning päevast päeva, kuni oma elu lõpuni näeksite läbi kitsukese pilu ainult kahte murenend telliskivi... ei, ütleme, et teie kongi ei pääse ükski valguskiir, ainuski heli — mitte midagi! Ja ometi, kas saab

seda võrrelda surma ääretu koledusega? Teile jääb mõte, kujutlus, mälu, loomisvõime — ja ka sellega võib elada. Teil võivad olla isegi oma rõõmu- ja vaimustusehetked.»

«Jah, elu on ilus,» ütles Romašov.

«Imeilus!» kinnitas Nazanski tuliselt. «Ja siis tulistavad kaks inimest teineteise pihta sellepärast, et üks andis teisele vastu vahtimist, või suudles ta naist, või lihtsalt sellepärast, et mööda minnes vuntsi keerutas ja teisele ebaviisakalt otsa vaatas — tulistavad teineteist ja tapavad. Päh, nende haavad, nende valu, nende surm — see kõik pole midagi! Kas ta siis ainult enese tapab, see vilets tombuke, kes inimese nime kannab? Ta tapab ju päikese, armsa, sooja päikese, helkiva taeva, looduse, elu mitme-palgelise, varjunditerikka ilu, tapab suurima naudingu ja uhkuse — inimliku mõtte! Tapab selle, mida enam iialgi, mitte iialgi tagasi ei saa. Ah lollid, lollid!»

Nazanski raputas kurvalt, sügavasti ohates pead ja vajus siis norgu. Paat sattus kõrkjatesse. Romašov võttis uuesti aerud. Pikad rohelised kõrkjavarred kosisid vastu paadikülgi ja kummardasid aeglaselt ning väarikalt. Siin oli pimedam ja jahedam kui lahtises vees.

«Mis ma siis pean tegema?» küsis Romašov süngelt ja isegi veidi jämedalt. «Erru minema? Mis ma seal peale hakkan?»

Nazanski naeratas õrnalt ja vaguralt.

«Oodake, Romašov. Vaadake mulle silma. Vaat nõnda. Ei, ärge pöörake ära, vaadake mulle silma ja vastake puh-tast südamest. Kas te usute, et teete huvitavat, head ja kasulikku tööd? Ma tunnen teid hästi, paremini kui kõiki teisi ja ma mõistan teie hinge. Te ei usu ju seda mitte. karvavõrdki!»

«Ei,» vastas Romašov kindlalt. «Aga kuhu mul minna on?»

«Oodake, ärge rutake ette. Vaadake meie ohvitseri lähemalt. Oh, ma ei räägi kaardiväelastest, kes ballil tantsivad, prantsuse keelt räägivad ja oma vanemate ning seaduslike abikaasade ülalpidamisel on. Ei, mõtelge meie eneste, vaeste, õnnetute jalaväeohvitseride, selle kuulsusriikka ja vahva Vene armee tuuma peale. See kõik on ju rämps, jätised, prügimägi. Paremal juhul teenis-tusvõimetute kaptenite järeltulijad. Suuremalt jaolt aga tarkusest tüdinenud endised gümnaasiumi ja reaalkooli

kasvandikud või isegi läbikukkunud seminaristid. Toon teile näiteks meie polgu. Kes täidavad meil pikemat aega ausalt teenistuskohustusi? Verivaesed suure perekonna toitjad, kerjused, kes on valmis igasugusteks järeleand-misteks, igasuguseks julmuseks, kes on valmis koguni tapma või soldatite veeringuid varastama, ja seda kõike kõhutäie toidu eest. Nendele öeldakse: tulista! ja nad tulistavad, — keda? milleks? Võib-olla hoopis ilmaaegu? Nendel on ükskõik, neid see ei puuduta. Niisugune mees teab, et kodus nutavad tema vaesed, rahhiidihaiged lap-sukesed, ja ta raiub, silmad punnis, nagu rähn ühte sõna: «Ustavusvanne!» Kõik, kes vähegi andekamad, vähegi võimekamad, joovad enda põhja. Seitsekümmend viis protsenti meie ohvitseridest on süfiliitikud. Ühel õnnesee-nel — ja sedagi kord viie aasta jooksul — läheb õnneks akadeemiasse pääseda, teda saadetakse vihkamisega. Libe-damad ja seljatagusega mehed lähevad tingimata sandar-miteks või unistavad politseipristavi ametikohast mõnes suuremas linnas. Aadlikud ja need, kel pisutki varanatu-kest on, hakkavad kõrgemateks semstvoametnikeks. Üt-leme, et järele jäävad hellatundelised, südamega inime-sed, kuid mis nad teha saavad? Teenistus on algusest lõpuni ilge ja vastik, tähendab iket, vihatud koormat. Igaüks püüab endale välja mõelda mingi kõrvaltegevuse, mis haaraks teda tervikuna. Mõni tegeleb kollekttsionee-rimisega, paljud ei jõua õhtut ära oodata, et siis kodus lambivalgel, nõel käes, ristpistes mõnd tühist vaibakest tikkida, või väikese saega, oma isiklikule päevapildile puust raami nikerdada. Öppuse ajal unistavad nad sel-lest nagu mõnest magusast salarõõmust. Kaardimängust ja naiste tagaajamisest ma ei räägi. Kõige vastikum on aga teenistusalaue auahnus, närune, julm auahnus. Need on Ossadtši ja teised temataolised, kes oma soldatitel hambaid ja silmi sisse peksavad. Kas teate, Artšakovski peksis minu juuresolekul oma tentsikut nii, et pidin ta jõuga ära kiskuma. Pärast olid kõik seinad ja isegi lagi verised. Ja tahate teada, millega see lõppes? Sellega, et tentsik jooksis roodukomandöri juurde kaebama, roodu-komandör saatis ta kirjaga veltveebli juurde ja see loh-mis teda veel omakorda pool tundi tursunud, sinisesse, veritsevasse näkku. See soldat esitas kahel korral üle-vaatuse ajal kaebuse, aga kasu ei miskit.»

Nazanski vaikis silmapilgu ja hakkas närviliselt peopesadega meelekohti hõõruda.

«Oodake... Ah, kuidas mõtted hüplevad...» ütles ta rahutult. «Äärmiselt ebameeldiv, kui mitte sina ei juhi mõtet, vaid tema sind... Ahaa, meelde tuli! Edasi. Vaatame korra ülejäänud ohvitseride. Noh, võtame näiteks staabikapten Plavski. See toidab end tont teab millega — keedab endale ise priimuse peal mingit lurri, käib peaaegu närudes ringi, aga oma neljakümne kaheksa rublasest palgast paneb iga kuu kakskümmend viis kõrvale. Ohoo! Tal on pangas juba oma paar tuhat rubla ja ta laenab sealt salaja teistele kuulmata kõrgete protsentidega. Arvate, et see on kaasasündinud ahnus? Ei, sugugi mitte, see on paljalt üks abinõu pääsmiseks, selle taha poetakse peitu ränga ja mõttetu sõjaväeteenistuse eest... Kapten Stelkovski on tark inimene, tubli ja julge mees. Aga mis on tema elu sisu? Võrgutab noori, kogemusteta talutüdrukuid. Võis siis alampolkovnik Brehm. Armas, tore vanamees, kõigiti kena ja lugupidamisväärt inimene, aga ei mõtle muu kui oma loomaaia peale. Mis loeb talle teenistus, paraadid, lipp, noomitused, mundri au? Tülikad, ülearused pisiasjad.»

«Brehm on tore, ta meeldib mulle,» ütles Romašov vahele.

«Nõnda see on, muidugi tore,» nõustus Nazanski loiult. «Aga kas teate,» jätkas ta äkitselt kulmu kortsutades, «teate, mis ma ükskord manöövrile ajal nägin? Pärast öist rännakut saime käsu ründe minna. Olime kõik surmani väsinud, närvid äärmuseni pingul, nii sõduritel kui ka ohvitseridel. Brehm käskis signalistil rünnakuks märku anda, see aga hakkas taevast mispärast «reservvägede väljakutset» puhuma. Ikka üks ja teine ja kolmas kord. Äkki kihutas ratsahobusel kohale see armas, hea, tore Brehm, kargas signalisti juurde, kes trompetit parajasti suul hoidis, ja kus virutas kõigest jõust rusikaga trompeti pihta! Jah. Nägin oma silmaga, kuidas signalist pärast verd ja hambaid välja sülitas.»

«Heldene aeg!» oigas Romašov jälestusega.

«Niisugused on nad kõik, isegi kõige paremad ja õrnasüdamelisemad nende hulgast, head isad ja armsad abikaasad. Teenistus teeb kõik alatuteks, argadeks, kurjadeks ja rumalateks loomadeks. Te küsite: mispärast

siis? Aga sellepärast, et keegi neist selle sisse ei usu ega mingit mõtet selles ei leia. Te ju teate, kuidas lapsed armastavad sõda mängida? Ka ajalool oli oma tormiline lapsepõlv, lõbusate ja taltsutamata noorte põlvkondade aeg. Inimesed hulkusid siis vabalt ringi ja sõda oli ühine uimastav meelelahutus, verine ja kuulsusrikas seiklus. Juhiks sai kõige vapram, kõige tugevam ja kavalam, ja kuni alluvad teda maha polnud nottinud, oli tal nende kõikide üle tõeliselt piiritu, jumalik võim. Aga inimkond on täiskasvanuks saanud, läheb aasta-aastalt targemaks ja lapselike, lärmakate mängude asemele tulevad kordkorralt sügavamad ja tõsisemad mõtted. Kartmatutest seikluseküttidest on saanud petised. Sõjaväeteenistus pole soldatitele enam lõbus röövlamet, kuhu astutakse vabatahtlikult. Ei, teda veetakse sinna paela otsas, ta punnib vastu, sajatab ja nutab. Karmidest, võluvatest, halastamatutest ja jumaldatud atamanidest on aga saanud ametnikud, kes oma nahka hoiavad ja piskuga läbi ajavad. Nende au ja hiilgus pole enam see, mis enne. Ja sõjaväeline distsipliin — kepidistsipliin — on rajatud vastastikusele vihkamisele. Toredad faasanid on oma uhketest sulgedest ilma jäänud. Tean inimkonna ajaloost veel ainult ühte samasugust näidet. Nimelt mungaseisus. Alguses oli see vaga, ilus ja liigutav. Kes teab, tollal võis see ju välja kasvada mingist ülemaailmsest vajadusest. Kuid sajandid läksid, ja mis me näeme? Sadu tuhandeid priileivasööjaid, laisku ja liiderlikke logardeid, kes isegi nendes üksnes viha ja põlgust äratavad, kellel mõnikord niisuguste asjade järele hingeline vajadus tekib. Kõik see on kenasti kaetud välise vormi, šarlatanlike kastitunnuste ja naljakate, ajast ning arust rituaalidega. Ei, ega ma ilmaaegu munkadest rääkima ei hakanud, mind rõõmutab, et mu võrdluses ei puudu loogika. Te mõtelge ainult, kui palju on siin sarnast. Nendel talaar ja viirukipann, meil — munder ja relvatärin; nendel näiline vagurus, silmakirjalik õhkamine, mesimagusad kõned, meil — teeseldud vaprus, upsakas aumõiste, mis aina, silm jõllis, ringi vahib: «Aga äkki tuleb keegi ja haavab mind?» Käiakse, rind ees, käed kõrval ja õlad taeva poole. Kuid nii ühed kui teised elavad parasiidielu ja teavad seda, südamepõhjas teavad, ehkki kardavad endale mõistusega aru anda, ja mis peaasi, — kõhuga aru anda! Nad on

nagu rammusad täid, kes seda agaramalt võõrast ihu õgivad, mida roiskuvam see on.»

Nazanski norsatas tigidalt ja jäi vait.

«Rääkige, rääkige,» palus Romašov härdalt.

«Jah, kord jõuab aeg, see seisabki juba ukse ees. Suurte pettumuste ja kohutavate ümberhindamiste aeg. Mäletate, ma rääkisin kunagi, et on olemas nähtamatu ja julm inimsoo geenius, juba igavesest ajast. Tema seadused on täpsed ja vääramatud. Ja mida targemaks inimkond saab, seda enam ja seda sügavamale ta nendesse tungib. Mina näiteks olen kindel, et nende vääramatute seaduste tõttu peab varem või hiljem kõik maailmas tasakaalustuma. Kui orjus on kestnud aastasadu, toob selle kokkuvarisemine suuri koledusi. Mida rängem on olnud vägivald, seda verisem tuleb arveteõiendamine. Ja ma usun, ma olen sügavalt veendunud, et kord saabub aeg, millal naised meiesuguseid patenteeritud seelikukütte, edevaid moenarre ja tüdrukute hullutajaid häbenema hakkavad, soldatid aga enam kuuldagi ei võta. Mitte sellepärast, et me kaitsetuid inimesi veriseks peksime, ega sellepärast, et me mundri au nimel karistamatult naisi solvasime, isegi mitte sellepärast, et me kõrtsis purjuspäi esimesest juhuslikust sisseastujast hakkliha võisime teha, kuigi ka need asjad muidugi arvele panna. Meil on veelgi kohutavam ja nüüd juba täiesti parandamatu süü. Nimelt see, et me oleme kõige suhtes kurdid ja pimedad. Juba ammu, kaugel meie räpastest, haisvatest laagripaikadest on sündimas uus, võimas ning sädelev elu. On tulnud uued, julged ja uhked mehed, inimeste meeltes süttivad leegitsevad vabadusemõtted. Varisevad vanad tornid ja maa-alused käigud nagu melodraama viimases vaatuses ja nende tagant paistab juba pimestavat valgussära. Meie aga ajame end kohevile nagu kalkunid, ei saa millestki mõhkugi aru ja muudkui korrutame kõrgilt ja üleolevalt: «Mis? Kus kohas? Suu kinni! Mäss! Tuld!» Ja just kalkunlikku kõrkust vaba inimvaimu vastu ei andestata meile — nüüd ja igavesti.»

Paat jõudis vaiksesse, varjulisse vette. Kõrge, liikumatu kõrkjastik piiras seda igast küljest nagu tihe roheline sein. Laevuke oli otsekui ära lõigatud, kogu maailma eest peidus. Pea kohal kisendasid kajakad, mõnikord sööstsid nad nii madalalt üle, et peaaegu riivasid Roma-

šovi oma tiibadega ning ta tundis nende kiirest lennust tekkinud tuulepuhatust. Arvata võis, et siinsamas kõrkjastikus olid nende pesad. Nazanski heitis paadipäras selili ja vahtis kaua üles taevasse, kus liikumatud kuldsed pilvetupsud juba roosaka jume võtsid.

Romašov ütles arglikult:

«Ega te väsinud ei ole? Rääkige veel.»

Ja sedamaid hakkas Nazanski rääkima, otsekui oma mõtteid jätkates:

«Jah, tuleb uus, imetore, oiuline aeg. Mina olen ju kaua vabaduses elanud ja palju kõiksuguseid raamatuid lugenud, nii mõndagi näinud ja kogenud. Siiani on vanad hakid ja varesed meile koolipõlvest saadik üha korrutanud: «Armasta oma ligimest nagu iseennast ja tea, et sõnakuulelikkus, hirm ja alandlik meel on inimlapse peamised voorused.» Ausamad, tugevamad ja verehimulisemad rääkisid: «Võtame üksteisel käest ja läheme kas või surma, kuid valmistame tulevastele põlvedele kauni ja helge elujärje.» Minule pole see iial pähe mahtunud. Kes teeks mulle lihtsalt ja arusaadavalt selgeks, mis on mul pistmist selle kuradima ligimesega, selle alatu orja, selle katkutõbise, selle idioodiga? Oh, kõikidest vagajutudest vihkan ma kõige rohkem — kogu südamest, nii nagu ma üldse suudan — seda Julianus Heategija lugu. Pidalitõbine ütleb: «Ma värisen üleni, heida minu kõrvale. Mul on külm, vajuta oma huuled mu haisva suu vastu ja puhu mulle uut elu sisse.» Prr, jälkus! Jälestan pidalitõbiseid ega armasta ligimesi. Ja siis, mis häda peaks mul olema kolmekümne teise sajandi inimeste õnne nimel peaga vastu müüri joosta? Oh, tean küll seda kanade kaagutamist mingist maailma vaimust ja pühast kohusest. Isegi kui ma seda mõistusega usuksin, ei tunneks ma seda südamega ikkagi. Kas te kuulete mind, Romašov?»

Romašov vaatas Nazanskile häbeliku tänutundega otsa.

«Ma mõistan teid, mõistan teid väga hästi», ütles ta. «Kui mina kaon, siis hukub terve maailm? Seda te ju mõtlesite, eks?»

«Täpselt. Ja ma ütlen, et ligimesearmastus on inimeste südames tuhaks kõrbenud ja kadunud nagu suits. Selle asemele astub uus, jumalik usk, mis jääb kestma maailma

otsani. See on armastus iseenda, oma jumaliku ihu, oma kõikvõimsa mõistuse ning oma ammendamatu tunderikkuse vastu. Ei, te mõtelge, mõtelge selle üle, Romašov: kes on teile veel kallim ja lähedasem kui teie ise? Ei keegi. Teie olete maailma isand, tema uhkus ja kroon. Teie olete kõige elava jumal. Kõik, mis te iganes näete, kuulete ja tunnete, kuulub teile üksi. Tehke, mis te tahate. Võtke kõik, mis teile meeldib. Ärge kartke kedagi terves maailmaruumis, sest keegi pole teist kõrgem ega teiega võrdne. Tuleb aeg ja suur usk omaenda Minasse valgustab nagu püha tuli kõikide inimeste pead ja siis pole enam ei orje ega isandaid, ei vigaseid ega kaastunnet, ei pahesid, tighedust ega kadedust. Siis saavad inimestest jumalad. Ja mõtelge, kuidas julgeksin ma siis veel solvata, müksata või petta inimest, kelles ma näen oma-sarnast, jumalikku olevust? Siis on elu ilus. Kogu maal kerkivad kerged, õhulised hooned, midagi vulgaarset ega labast ei haava me pilku, elu sisuks on meeldiv töö, vaba teadus, imeline muusika, elu on lõbus, kerge, alaline pidupäev. Armastus vabaneb omandi rämpseist köidikuist ja temast saab uue maailma helge religioon, mitte enam pimedate nurgataguste häbiväärne salapatt, ettevaatlik ja tülgastav. Koguni meie kehad muutuvad tugevaks, ilusaks ja puhtaks ning on rüütatud imekaunitesse kirka-värvilistesse rõivastesse. Nõndasamuti nagu sellesse õhtu-taevasse siin pea kohal,» hüüdis Nazanski kätt pidulikult taeva poole sirutades, «nõnda kindlalt usun ma ka sellesse tulevasse jumalikku ellu!»

Erutatud, vapustatud Romašov kogeles kahvatute huultega:

«Nazanski, need on unenäod, see on fantaasia!»

Nazanski naeris tasa ja natuke üleolevalt.

«Jah,» pomises ta naeruserelt, «mõni dogmaatilise teoloogia või klassikalise filosoofia professor ajaks jalad harki, laiutaks käsi ja lausuks, pea viltu: «Aga see on ju äärmuslik individualism!» Asi pole mitte koledates sõnades, mu armas poiss, asi on selles, et miski maailmas pole praktilisem kui need fantaasiad, millest praegu alles vähesed unistavad. Nemad, need fantaasiad, on kõige kindlam ja usaldusväärsem viis inimesi siduda. Unustame, et me oleme sõjaväelased ja poeme mõne eraisiku nahka. Näe, tänaval seisab koletis, lustlik kahe peaga

koletis. Kes temast aga mööda läheb, sellele ta vastu vahetumist virutab, muudkui virutab. Mind ta veel löönud ei ole, aga paljas mõte sellest, et ta võib mulle virutada, võib solvata mu armastust, röövida minult oma äranägemist mööda vabaduse — paljas mõte sellest paneb mu eneseuhkuse perutama. Üksipäini ma temast võitu ei saa. Kuid minu kõrval seisab sama julge ja sama uhke inimene nagu minagi ja ma ütlen talle: «Lähme koos ja teeme nii, et ta ei saaks ei sind ega mind lüüa.» Ja me lähemegi. Oh, see on muidugi kohmakas näide, pelk skeem, kuid selles kahe peaga koletises näen ma kõike seda, mis kammitseb mu vaimu, vägistab mu tahet, tallab jalge alla minu kui isiksuse eneseuhkuse. Ja siis ei hakka ma enam vasika kombel ligimest haletsema, vaid jumalik armastus iseenda vastu ühendab mu jõupingutused teiste minusarnaste, vaimult minuga samaväärsete omadega.»

Nazanski jäi vait. Harjumatu, närviline erutus oli teda silmanähtavalt väsitanud. Mõne hetke pärast jätkas ta loiult, rammestunult:

«Nõndaviisi on lood, kulla Georgi Aleksejevits. Suur, keeruline ja pulbitsev elu, kus sünnivad jumalikud, sütitavad mõtted, kus varisevad põrmu vanad, kassikullast ebajumalad — see elu libiseb meist mööda. Meie aga seisame oma latrites, käed puusas, ja hirnume: «Teie rumalad! Tsivilistid! Me teile näitame!» Ja seda ei anna elu meile ilmaski andeks...»

Ta upitas ennast üles, väristas sineli all õlgu ja lausus väsinult:

«Külm on... Lähme pealegi koju...»

Romašov sõudis kõrkjatest välja. Taamal vajus päike linna katuste taha ja punetavas ehaviirus paistsid nende tumedad piirjooned iseäranis selgesti. Kohati kiirgasid aknaklaasid loojuva päikese vastupeegeldusest. Loojangu-poolsel küljel oli vesi roosa, sile ja lustakas, paadi taga aga juba sinetas ja tõmbus säbruliseks.

Korraga ütles Romašov nagu vastuseks iseenda mõtetele:

«Teil on õigus. Ma lähen erru. Ma ei tea veel isegi, kuidas ma seda teen, aga olen sellest juba varem mõelnud.»

Nazanski mähkis mantli tihedamalt ümber, vabisedes külmast.

«Minge, minge,» lausus ta hella kurbusega. «Teis on midagi, mingi sisemine valgus... ma ei tea, kuidas seda nimetada. Meie koopas kustutatakse see varsti. Sülitatakse peale ja nii see kustubki. Peaasi, ärge ainult kartma lööge, elu ei maksa karta, ta on lõbus, huvitav ja imetore asi — see elu. Noh, hüva, oletame, et teil ei vea — te langete madalale, teist saab joodik ja santlaager. Aga kulla mees, jumala eest, uskuge mind, iga kerjus elab kümme tuhat korda huvitavamalt ja sisukamalt kui Adam Ivanõtš Zegržt või kapten Sliva. Käid mööda maad-ilma ringi, näed linnu ja külasid, kohtud paljude veidrate, muretute, naeruhimuliste inimestega, uurid, nuusutad, kuulatad, magad kastemärjas rohus, külmetad pakase käes, miski ei seo sind, kedagi sa ei karda, jumalad kõige viie meelega oma vaba hulkurielu... Oh, kui vähe ikka inimestel seda arusaamist jätkub! Kas pole see ükskõik — sööd sa kuivatatud voblat või metskitse seljatükki trühvlitega, jood viina või šampust, kõnged baldahhiini all või politseijaoskonnas. Need kõik on detailid, pisi-mugavused, kiiresti mööduv harjumus. Nad ainult varjutavad ja tumestavad elu kõige peamist, tohutu suurt mõtet. Vaatan sageli pidulikke matuseronge. Hõbedases kastis lollakate siiduttide all lamab üks kärvanud ahv, teised, elusad ahvid aga kõnnivad kaamete nägudega sarga järel, ise eest ja tagant naljakaid tilgatseid ja tähti täis riputatud... Või siis kõik need visiidid, ettekanded, istungid... Ei, kulla mees, ainult üks on vääramatu, kurnis ja asendamatu — see on vaba vaim, koos sellega aga loov mõte ja kustumatu ehujanu. Trühvlid võivad olla või mitte olla, see on tüjukas ja ütle mata kirev juhusemäng. Iga konduktor õpib aastaga üpris korralikult ja väärikalt riiki valitsema, kui ta just päris juhm ei ole. Kuid loll, tähtis ja täissöönud ahv, kes, ripatsid kõhu peal, tõllas troonib, ei mõista iialgi vabaduse uhket ilu, ei õpi kunagi tundma loomisrõõmu ega nuta vaimustuse-pisaraid, kui ta pajuokstel hõbedakarvalisi urvatupse vaatab.»

Nazanski hakkas kõhima ja kõhis kaua. Sülitas siis üle paadiääre ja jätkas:

«Minge, Romašov. Ütlen teile seda, sest olen ise vabadust maitsnud ja kui ma sellesse sitasesse puuri tagasi tuln, siis süüdi on selles... noh, olgu pealegi... küll te

mõistate. Sukelduge aga julgelt elu lainetesse, te ei pettu. Elu on nagu suur tuhandete kambritega hoone, seal on valgust, laulu, imelisi pilte, arukaid, kauneid inimesi, naeru, tantsu, armastust — kõike, mis kunstis on suurt ja vägevat. Teie aga olete seniajani üksnes selle palee pimedat, kitsukest kolikambrit näinud, mis üleni rämpsus ja ämblikuvõrke täis — ja te pelgate sealt välja tulla.»

Romašov sõudis kaldale ja aitas Nazanski paadist välja. Hämardus juba, kui nad Nazanski korterisse jõudsid. Romašov pani seltsimehe voodisse ning kattis ta teki ja sineliga.

Nazanski värises nii, et tal hambad lausa plagisesid. Ta tõmbas põlved lõua alla, peitis pea patja ja kurtis haleda, abitu lapsehäälega:

«Taevas, kuidas ma oma tuba kardan... Missugused unenäod, missugused kohutavad unenäod!»

«Tahate, ma jään ööseks siia?» pakkus Romašov.

«Ei, ei, pole vaja. Saatke, palun, broomi järele... ja... natukene viina. Olen ilma pennita...»

Romašov istus tema juures kella üheteistkümneni. Nazanski värisemine vaibus vähehaaval ning lakkas lõpuks. Äkki lõi ta oma suured, palavikuliselt hiilgavad silmad pärani ja ütles kindlalt ning käskivalt:

«Minge nüüd. Hüvasti.»

«Hüvasti,» lausus Romašov nukralt.

Ta oleks tahtnud öelda: «Hüvasti, mu õpetaja,» kuid häbenes ja lisas ainult sunnitult naeratades:

«Mispärast hüvasti? Miks mitte nägemiseni?»

Nazanski pahvatas ootamatult kõvasti ja võikalt naerma.

«Jah, miks mitte nägemiseni?» hüüdis ta hullunud inimese metsiku häälega.

Ja Romašov tundis, kuidas tal õudusevärin üle keha jooksis.

XXII

Kodule lähenedes nägi Romašov imestusega, et keset suveöö sooja hämarust väreleb ta väikeses aknas väevu-märgatav valgusesäde. «Mis see tähendab?» mõtles ta ärevalt ja lisas tahtmatult sammu. «Vahest on sekundandid tulnud kahevõitluse tingimustega?» Eeskojas pör-

kas ta Hainaniga vastamisi, ei märganud teda, ehmus, võpatas ja hüüdis pahaselt:

«Kurat võtku! Sina, Hainan? Kes siin on?»

Pimedusele vaatamata tajus ta, et Hainan harjumuspäraselt paigal kargleb.

«Sinule tuli üks preilna. Istub.»

Romašov avas ukse. Lambis oli õli ammugi otsakorral ning hääbuv tuluke hingitses veel viimast, prigisedes ja tossates. Voodiserval, tihkes, võbelevas poolhämäruses istus vaevumärgatav, liikumatu naisekuju.

«Šurotška!» ütles Romašov lämbuval häälel ja hiilis miskipärast kikivarvul voodi juurde. «Šurotška, olete see teie?»

«Tasem. Istuge,» vastas naine tõtlikul sosinal. «Kustutage lamp.»

Romašov puhus üle klaasi ääre sisse. Heitlik sinine tuluke kustus; kohe oli toas pime ja vaikne ning sedamaid hakkas laualt kostma seni märkamatuks jäänud äratuskella kiiret ja valju tiksumist. Romašov istus kühmus, otse enda ette vaadates Aleksandra Petrovna kõrval voodiserval. Teda valdas kummaline kartus, erutus ja nagu tardumus, mis takistas teda rääkimast.

«Kes siin kõrval, teisel pool seina elab?» päris Šurotška. «Kas sinna kostab?»

«Ei, seal on tühi tuba... vana mööbliga... peremees on tiser. Võib küll rääkida.»

Ometi jätkasid mõlemad sosistamist ja nende tasastes, katkendlikes hääldes keset rõhuvat, vintsket pimedust oli nagu midagi kartlikku, häbelikku ja kobavat. Nad istusid peaaegu külge külje kõrval. Romašovil lõi hooti veri kõrvus kohisema.

«Miks, miks te küll ometi seda tegite?» ütles naine järsku tasa, ent kirgliku etteheitega.

Ta pani oma käe Romašovi põlvele. Romašov tundis läbi rõivaste selle elavat, tukslevat soojust, tõmbas sügavasti hinge ja pigistas silmad kinni. Kuid sellest ei läinud pimedamaks, silme ette tõusid ainult tumedad, ovaalsed laigud nagu muinasjutujärved, mida ümbritses helesinine kiirgus.

«Mäletate, ma palusin teid temaga ettevaatlik olla. Ei, ei, ma ei tee etteheiteid. Te ei otsinud meelega tüli — ma tean seda. Aga sel silmapilgul, kui teis kiskja loom

pead tõstis, oleksite võinud hetkekski minule mõelda ja tagasi tõmbuda. Te pole mind iial armastanud!»

«Ma armastan teid,» ütles Romašov vaikselt ja puudutas kõhklevate, värisevate sõrmedega naise kätt.

Šurotška tõmbas käe ära, aga mitte järsult, vaid tasakesi, otsekui kardaks teisele haiget teha.

«Jah, ma tean, et kumbki teist ei nimetanud minu nime, kuid teie rüütellikkus oli ilmaaegne: linnas liiguvad sellegipoolest kõikisugu jutud.»

«Andke mulle andeks, ma ei valitsenud ennast... Armukadedus tegi mu sõgedaks,» sai Romašov vaevaga öeldud.

Šurotška naeris kaua ja vihaselt.

«Armukadedus? Kas te tõesti peate mu meest nii suuremõelseks, et ta pärast kaklust teiega suutis loobuda lõbust jutustada mulle, kust te tookord klubisse tulite? Ta kandis ka selle Nazanski asja ette.»

«Andestage,» kordas Romašov. «Ma ei teinud seal midagi halba. Andestage.»

Šurotška tõstis äkki häält ja kõneles otsustavalt ning karmilt:

«Kuulge, Georgi Aleksejevitš, mul on praegu iga minut väärt. Niigi olen teid juba ligemale tund aega oodanud. Sellepärast räägime lühidalt ja asjalikult. Teie teate, kes Volodja mulle on. Ma ei armasta teda, aga olen temasse pannud nii palju hinge. Minul on rohkem enese-armastust kui temal. Kaks korda on ta akadeemia sisseastumiseksamitel läbi kukkunud. See on minule palju rohkem häbi ja muret teinud kui temale. Kogu see kindralstaabi mõte tuleb üldse algusest lõpuni minult. Olen oma meest kõigest väest järele aidanud, teda tagant utsitanud, temaga koos tuupinud, tema eneseuhkust üles kütnud ning talle nukrusehetkedel toeks olnud. See on praegu mu kõige südamelähedasem ja pakilisem asi. Ma ei suuda ennast sellest lahti rebida. Tulgu mis tuleb, aga Volodja peab akadeemiasse pääsema.»

Romašov istus kummargil, pea käte vahel. Äkki tundis ta, kuidas Šurotška aeglaselt ja õrnalt oma käe üle ta juuste libistas. Ta küsis murelikult ja nõutult.

«Mis mina siis teha saan?»

Šurotška võttis tal kaela ümbert kinni ja tõmbas ta pea hellalt oma rinnale. Naine oli ilma korsetita, Roma-

šov tundis põsega tema keha järeleandlikku pehmust ja hingas sisse selle sooja, mõrkjat, iharavõitu aroomi. Kui naine rääkis, tundis Romašov oma juustel tema katkendlikku hingamist.

«Mäletad, tookord... öhtul... väljasõidu ajal. Ma ütlesin sulle siis tõtt. Ma ei armasta teda. Aga mõtle ise: kolm aastat, kolm pikka aastat loota, unistada, plaane septseda ja nii visalt, nii rängalt töötada! Sa ju tead, see väikekodanlik, haletsusväärne ohvitseride jõuk ajab mulle vastikusvärinad peale. Tahan olla alati hästi riides, alati ilus ja elegantne, ihkan võimu ja austuseavaldusi! Ja äkki see rumal kaklus purjuspäi, ohvitseride skandaal — ja kõik on otsas, kõik lootused purunenud! Oo, kui hirmus! Ma ei ole kunagi ema olnud, aga ma kujutlen seda: mul kasvab lapsuke, armas musurull, kelle peale on pandud kõik lootused, kelle päralt on kogu mu hool, pisarad, magamata ööd... ja korraga tühine, totter juhus, mingi metsik, stiihiline õnnetusjuhtum: lapsuke mängib akna peal, hoidja pöördub korraaks kõrvale ja laps kukub alla kividele. Mu armas, üksnes selle emaahastusega võin ma võrrelda oma muret ja meelehärmi. Aga ma ei süüdistata sind.»

Romašovil oli ebamugav küürus istuda, pealegi kartis ta naisele haiget teha. Kuid ta oleks rõõmuga olnud valmis istuma nõnda tundide viisi, et kuulata mingis kummalises, hingematvas joobumuses naise väikese südame kiiret ja rütmilist tuksumist.

«Kuuled sa mind?» küsis naine tema poole kummardues.

«Jaa, jaa... Räägi... Kui ma vaid saan, teen kõik, mis sa iganes soovid.»

«Ei, ei. Kuula mind lõpuni. Kui sa ta tapad või kui tal eksamile minek ära keelatakse — siis on kõik otsas! Nii kui ma seda kuulen, jätan ta päevapealt maha ja sõidan minema, ükskõik kuhu — Peterburi, Odessasse, Kiievisse. Ära mõtle, et see on paljalt täispuhutud fraas mõne aja-leheromaani lehekülgedelt. Ma ei kavatse hirmutada sind odavate trikkidega. Aga ma tean, et olen noor, arukas, haritud. Mitte küll ilus. Kuid võin silmad ette anda nii mõnelegi tunnustatud kaunitarile, kes avalikel ballidel ilu eest nikeldatud kandiku või äratuskella auhinnaks

saab. Ma ei hooli endast, põlen hetkega tuhaks, aga pimes-tava leegiga nagu ilutulestik!»

Romašov vaatas aknast välja. Ta silmad olid nüüd pimedusega harjunud ja eraldasid aknaraami vaevumär-gatavaid piirjooni.

«Ära räägi nii... ei maksa... mulle teeb see haiget,» sosistas ta kurvalt. «Tahad, ma keeldun homme kahevõit-lusest, palun avalikult vabandust? Kas jah?»

Naine oli tükike aega vait. Äratuskella metalne vat-ramine täitis kogu pimedas ruumi, tungis igasse nurka. Viimaks lausus ta vaevukuuldavalt, otsekui sügavas mõt-tes, kummalise alatooniga, mida Romašov ei osanud tabada.

«Teadsin kohe, et sa seda pakud.»

Romašov tõstis pea ja kuigi naise käed olid tal kaela ümber, ajas ta end voodil sirgu.

«Ma ei karda!» ütles ta valjusti ja kuidagi kõlatult.

«Ei, ei, ei, ei,» sosistas naine kiiresti, tuliselt ning anuvalt. «Sa ei saanud minust aru. Tule mulle ligemale... nagu ennist... Tule siis!...»

Ta võttis jälle mõlema käega Romašovi kaela ümbert kinni, tema pehmed juuksed kōditasid mehe nägu ning kuum hingeõhk puudutas ta põski:

«Sa ei saanud minust aru. Ma mõtlen midagi hoopis muud. Aga ma häbenen sind. Sa oled nii puhas, nii hea, mul on piinlik sellest sulle rääkida. Olen halb, omakasu-püüdlik naine...»

«Ei, räägi aga. Ma armastan sind.»

«Kuula siis,» jätkas naine nii tasa, et tema sõnu oli rohkem aimata kui kuulda. «Kui sa tagasi astud, mõtle, kui palju solvamisi, häbi ja kannatusi see sulle toob. Ei, ei, jälle ma vassin. Ah, mu jumal, niisugusel silmapilgul ei hakka ma sulle valetama. Kallis, mul on kõik juba ammu läbi kaalutud ja mõeldud. Oletame, et sa keeldud kahevõitlusest. Mehe au oleks päästetud. Aga saa, palun, aru, et kahevõitluses, mis lõpeb leppimisega, on alati midagi... kuidas seda nüüd öeldagi?... Noh, justkui mingi kõrvalmaik, midagi, mis nagu arusaamatust tekitab ja pettumust valmistab... Kas mõistad mind?» päris ta nukra õrnusega ja suudles Romašovi ettevaatlikult juus-tele.

«Jah. Ja mis sellest?»

«Aga see tähendab enam-vähem kindlalt, et meest eksamitele ei lasta. Kindralstaabi ohvitseri reputatsioon peab olema laitmatu. Teiselt poolt, kui te tõesti tulistate, siis on selles midagi kangelaslikku, jõulist. Meestele, kes püstolitorule väärikalt vastu astuvad, andestatakse nii mõndagi. Hiljem... pärast kahevõitlust... võiksid ju ka vabandada, kui sa just tahaksid... Aga see on juba sinu asi.»

Kaelakuti koos, sosistasid nad nagu vandeseltslased, nende näod ja käed puutusid kokku ning nad tundsid teineteise hingeõhku. Ometi tajus Romašov, kuidas nende vahele roomas midagi salajast, ilget ja vastikut, midagi, mis ta hinge võpatama pani. Ta püüdis uuesti naise käte vahelt vabaneda, kuid naine ei lasknud. Et imelikku, tuima ärritust varjata, ütles ta kuivalt:

«Jumala pärast, räägi selgemini. Luban sulle kõik.»

Siis lausus Šurotška võimukalt suisa Romašovi suu ligi, ja tema sõnad olid just nagu kiired, värelevad suudlused:

«Te peate ilmtingimata homme kahevõitlusesse astuma. Aga kumbki teist ei tohi viga saada. Oh, saa minust, palun, aru, ära mõista mind hukka! Ma olen naine, ma põlgan argpükse. Aga tee seda minu pärast, Georgi! Ei, ära küsi midagi, mu mees teab juba. Olen kõik, kõik korraldanud.»

Nüüd õnnestus Romašovil jonnaka pealiigutusega end naise pehmetest, kuid tugevatest kätest vabastada. Ta tõusis püsti ja sõnas kindlalt:

«Hästi, olgu nii. Ma olen nõus.»

Šurotška tõusis samuti. Pimeduses polnud midagi näha, aga Romašov aias ja tundis naise liigutustest, et too rutakalt juukseid kohendas.

«Sa lähed?» küsis Romašov.

«Ela hästi,» vastas naine nõrgal häälel. «Suudle mind veel viimast korda.»

Romašovi süda võpatas kaastundest ja armastusest. Pimesi, käsikaudu leidis ta Šurotška pea ja hakkas ta põski ja silmi suudlema. Šurotška nägu oli vaikselt nõrguvatest pisaratest märg. See erutas ning liigutas Romašovi.

«Armas... ära nuta... Saša... armas...» kordas ta kaastundlikult ja õrnalt.

Naine heitis äkki käed tema kaela ümber, liibus raage, kirgliku ja tugeva liigutusega üleni mehe vastu ning sosistas katkendlikult, kogu kehast värisedes ja raskesti hingates, hõõguvad huuled mehe huultel:

«Ma ei suuda sinust nõnda lahkuda... Me ei kohtu enam. Mis meil siis karta on... Ma tahan, tahan seda. See ainus kord... Võtame oma osa... Armas, tule siis mu juurde, tule ometi...»

Ja nad mõlemad, see tuba ja terve maailm vajusid samas mingisse talumatult õndsasse, lõõskavasse uima. Hetkeks nägi Romašov valendaval padjal muinasjutulise selgusega nii lähedal enda vastas Šurotška silmi, mis särasid meeletus õnnes, ja vajutas oma huuled ahnelt naise huultele...

«Kas ma võin sind saata?» küsis Romašov, kui nad Šurotškaga koos välja hoovile astusid.

«Ei, jumala pärast, armas... ära tee seda. Mul pole aimugi, kui kaua ma sinu juures olin. Mis kell on?»

«Ei tea, mul pole kella. Tõesti ei tea.»

Šurotška viivitas lahkumisega ja nõjatus vastu ust. Maapinnast ja kividest õhkus kuiva, kirglikku kuumust, öö oli lämmatavalt palav. Valitses pilkane pimedus, kuid pimedusele vaatamata nägi Romašov nagu tookord metsas Šurotška nägu, mis helendas kummaliselt nagu valge marmor.

«Noh, hüvasti siis, mu arm,» ütles naine viimaks väsinult. «Jumalaga.»

Nad suudlesid teineteist ja nüüd olid naise huuled külmad ning puised. Ta läks kiirel sammul värava poole ja kadus samal hetkel tihkesse pimedusse.

Romašov seisis ja kuulatas, kuni värav kriuksatas ja Šurotška tasaste sammude kaja kaugusse kadus. Siis pöördus ta tuppa tagasi.

Raske, kuid mõnus rammestus võttis äkitselt ta üle võimust. Ta oli nii unine, et jõudis vaevu riidest lahti võtta. Viimaseks elavaks muljeks enne uinumist oli kerge, joobnustav aroom, mis tuli padjast — Šurotška juuste, tema lõhnaõli ja ta oivalise noore keha lõhn.

2. juunil 18**
N. linnas

Kõrgeaulisele N. jalaväepolgu komandörile
Staabikapten Ditz
samast polgust

Raport

Käesolevaga on mul au Teie kõrgeaususele ette kanda, et 2. juunil toimus kahevõitlus leitnant Nikolajevi ja alamleitnant Romašovi vahel vastavalt tingimustele, mis eile, 1. juunil Teile teatavaks tehti. Vastased kohtusid viis minutit enne kella kuut hommikul Dubetšnaja-nimelises metsasalus 3½ versta linnast eemal. Kahevõitluse kestus koos märguandesignaallidega oli 1 min. 10 sek. Vastaste asukohad määrati loosiga. Pärast käsklust «edasi» hakkasid vastased teineteisele liginema, kusjuures leitnant Nikolajevi lasust sai alamleitnant Romašov kuuli paremasse külge kõhu ülaosasse. Laskmiseks jäi leitnant Nikolajev seisma ja seisis edasi vastase lasku oodates. Kindlaksmääratud poole minuti möödudes ilmnes, et alamleitnant Romašov ei ole suuteline laskma. Seetõttu tegid alamleitnant Romašovi sekundandid ettepaneku lugeda kahevõitlus lõpetatuks. Nii ka sündis mõlemapoolsel nõusolekul. Vankrisse kandmise ajal langes alamleitnant Romašov raskesse minestusse ja suri seitsme minuti järel sisemise verejooksu tagajärjel. Leitnant Nikolajevi sekundantideks olime mina ja leitnant Vassin, alamleitnant Romašovi poolt leitnandid Bek Agamajlov ja Vetkin. Kahevõitluse juhtimine oli kõikide nõusolekul tehtud ülesandeks minule. Lisan juurde alamarsti kolleegiumiassessor Znoiko tunnistuse.

Staabikapten Ditz

1905

STAABIKAPTEN RÖBNIKOV

I

Sel päeval, kui Vene laevastiku kohutav häving Tsušima saare juures lähenes lõpule ja kui sellest jaapanlaste verisest võidupeost liikusid mööda Euroopat vaid esimesed ärevad, ähmased kuuldused, — selsamal päeval sai Peskis nimetus põiktänavas elav staabikapten Rõbnikov Irkutskist järgmise telegrammi: «Saatke viivitamata lehed valvake haige järele tasuge kulud.»

Otsekohe teatas staabikapten Rõbnikov oma korteriperenaisele, et peab ametiasjus päevaks-paariks Peterburist lahkuma ja et tema äraoleku üle ei tarvitse muret tunda. Seejärel ta riietus, väljus majast ega tulnud sinna enam kunagi tagasi.

Ning alles viis päeva hiljem kutsuti perenaine politseisse, et ta annaks tunnistusi kadunud üürilise kohta. Ausameelne tüse neljakümneviieaastane naine, konsistoriumi ametniku lesk, jutustas puhtsüdamlikult kõik, mis ta teadis: tema üüriline oli olnud vaene, tasane nürivõitu inimene, kasina söömaga, viisakas; ta ei joonud, ei suitsetanud, käis harva väljas ja ei võtnud enda pool kedagi vastu.

Rõhkem ei võinud perenaine midagi öelda, vaatamata kogu oma hirmunud aupaklikkusele sandarmirittmeistri vastu, kes liigutas ähvardavalt oma lopsakaid vurrusid ning vürtsitas ohtralt oma juttu vängete sõnadega.

Sellesamase viiepäevase ajavahemiku jooksul jooksis staabikapten Rõbnikov läbi kogu Peterburi. Igal pool, tänavatel, restoranides, teatrites, hoburaudtee vagunites, raudteejaamades võis näha seda väikesekasvulist tõmmut lonkavat ja ülimalt lobisemishimulist ohvitseri, kes oli alati kuidagi pulstunud ja kergelt vintis, kandis punase kraega sõjaväeüldvormi ning kujutas endast ehtsat hospidali-, intendantuuri- või sõjakantseleiroti tüüpi. Ta

ilmus mitu korda ka peastaapi, haavatute komiteesse, politseijaoskondadesse, komandantuuri, kasakavägede valitsusse ja veel kümnetesse ametiasutustesse ja valitsustesse, ärritades ametnikke oma rumalate kaebuste ja nõudmistega, oma alandava mangumisega, kasarmutooruse ja hurraa-patriotismiga. Juba kõigile oli pähe kulu- nud, et ta oli teeninud korpuse tagalaüksustes, saanud Ljaojangi all põrutada ja Mukdeni alt taganedes jalast haavata. Mis kuradi pärast ei saa ta siis ikka veel abiraha? Miks ei ole talle tänapäevani välja makstud tee- ja päeva- rahasid? Aga palk kahe möödunud kuu eest? Ta on absoluutselt valmis valama viimase kui tilga oma neetud verd keisri, trooni ja isamaa eest ja sõidab jalamaid tagasi Kaug-Itta, niipea kui saab terveks haavatud jalg. Aga see pagana jalg ei taha paraneda... Kujutage ette — mädanik lõi sisse! Siin ta on, vaadake ise. — Ning staabikapten asetas haavatud jala toolile ja hakkas varmalt püksisäärt üles kerima, kuid iga kord peatati teda häbe- liku vastikus- ja kaastundega. Tema kärsitu ja närviline familiaarsus, tema ärahirmutatud ja samal ajal kumma- liselt häbematu ülalpidamine, nürimeelsus ja pealetük- kiv, sihitu uudishimu viisid tähtsa ja vastutusrikka kant- seleitööga seotud inimesed endast välja.

Asjatult selgitati talle nii kannatlikult kui võimalik, et ta ei ole õiges kohas, et ta peab minema hoopis mujale, et tuleb esitada nii-ja-niisugused paberid, et asja tule- mustest talle teatatakse, — staabikapten ei saanud mil- lestki aru, mitte kõige vähemastki. Kuid lausa vihastada tema peale oli samuti võimatu: ta oli sedavõrd kaitsetu, hirmunud ja naiivne. Ning kui keegi teda tüdinult kat- kestas, siis ta ainult naeratas, paljastas idiootlikult oma igemed, kummardus rutakalt mitu korda ja hõõrus koh- metult käsi. Või siis lausus äkki lipitseva käheda hää- lega:

«Kas te ei oleks nii kena ja laenaks... ühe paberossi? Koledasti tahaks suitsu teha, aga pole, mille eest osta. Tühi kui sepalõõts... Vaesus, öeldakse, pole patt, aga igatahes suur sigadus.»

Sellel tegi ta relvituks ka kõige pedantsemad ja sün- gemad ametnikud. Talle anti pabeross ja lubati laua ääres istet võtta. Vastutahtmist ja mokaotsast muidugi vastati isegi tema tüütutele pärimistele sõjasündmuste kohta.

Muide, oli palju liigutavat ja lapselikult siirast selles haiglates uudishimus, millega see õnnetu, kasimatu, vae- sunud haavatud kroonumees sõja käiku jälgis. Tekkis lihtsalt puhtinimlik soov teda rahustada, julgustada ja valgustada, ning seetõttu oldi temaga avameelsem kui teistega.

Tema huvi kõige vastu, mis puudutas sündmusi Vene- Jaapani rindel, läks nii kaugele, et sel ajal, kui ametni- kud selgitasid tema jaoks mingit segast ametialast küsi- must, sõelus ta toast tuppa, laua juurest laua juurde, ning niipea kui ta kõrv tabas kusagil mõne sõna sõja kohta, astus ta jalamaid lähemale ja kuulatas, näol tava- line pingutatud ja totravõitu naeratus.

Kui ta lõpuks lahkus, jäi temast maha ühtaegu kergen- dustunne kui ka mingi ebaselge, raske ja ärev kahetsus. Puhtakesed ja hoolitsetud välimusega staabiohvitserid rääkisid temast sageli õilsa kibestumisega:

«Ja niisugused on siis vene ohvitserid! Vaadake seda tüüpi. Kas pole siis selge, miks me kaotame ühe lahingu teise järel? Nürimeelsus, saamatus, täielik eneseväärikuse puudumine... Vaene Venemaa!»

Nendel askeldusrohketal päevadel võttis staabikapten Rõbnikov endale toa rāpasevõitu võõrastemajas vaksali lähedal. Kuigi tal oli olemas reservohvitseri isikutunnis- tus, pidas ta millegipärast vajalikuks öelda, et tema doku- mendid on komandantuuris. Samasse võõrastemajja tõi ta ka oma asjad: pakirihmadega kokkuseotud teki ja padja, väikese reisikohvri ja uue õdava sumadani, milles olid pesu ja erariided.

Võõrastemaja personal tunnistas hiljem, et õhtuti ilmus kapten koju hilja ja just nagu kergelt auru all, kuid andis alati ja täpselt teda sisselasknud uksehoidjale kümnekopikalise jootrahaks. Ta magas mitte üle kolme- nelja tunni, vahel isegi lahti riietumata, tõusis vara ning kõndis kaua, tundide viisi toas edasi-tagasi. Keskpäeval aga lahkus majast.

Aeg-ajalt saatis staabikapten linna erinevatest post- kontoritest telegramme Irkutskisse ja kõigis neis telegrammides väljendus sügav mure kellegi haavatud, raskesti haige ja kaptenile ilmselt väga lähedase inimese üle.

Selle kärsitu, kummalise ning tõlbi inimesega kohtuski ühel heal päeval suure Peterburi ajalehe fõljetonist Vladimir Ivanovitš Štšavinski.

II

Enne traavivõistlustele minekut astus Štšavinski läbi tillukesest hämarast restoranist «Peetrilinna Kuulsus», kuhu harilikult päeval kella kahe paiku tulid kokku ajalehereporterid, et vahetada mõtteid ja uudiseid. See oli üsnagi labane, lõbus, küüniline, kõiketeadev ja näljane seltskond ning Štšavinski, teatud mõttes ajakirjandusmaailma aristokraat, sellesse muidugi ei kuulunud. Tema pühapäevastel fõljetonidel, mis olid teravmeelsed ja naljakad, kuid siiski kergekaalulised, oli lugejate hulgas kaunikesti menu. Ta teenis head raha, käis hästi riides ja tal olid laialdased tutvused. Kuid Štšavinski oli tere tulnud ka «Peetrilinna Kuulsuses» oma sundimatu, terava keele ja selle armsa helduse tõttu, millega ta oma kirjanikest sulevendadele kuldviielisi jagas. Täna lubasid reporterid muretseda talle traavivõistluste programmi koos tallides tehtud salajaste märkustega.

Uksehoidja Vassili aitas aupaklikult ja sõbralikult naeratades Štšavinskil palitu seljast.

«Astuge edasi, Vladimir Ivanovitš. Kõik on koos. Prohhori juures suures kabinetis.»

Ja tüse, madalalt lõigatud juuste ja punakate vurrudega Prohhor naeratas niisama familiaarselt ning sõbralikult, vaadates harjumust mööda kõrgele külalisele mitte silma, vaid otsaette.

«Pole ammu suvatsenud meie juurde sisse astuda, Vladimir Ivanovitš. Olge lahked. Siin on kõik omad.»

Sulevennad istusid nagu alati pika laua ümber, ja kastes rutakalt sulgi ühte tindipotti, tegid pikkadele paberiribadele märkmeid. Samaaegselt, kirjutamist katkestamata, jõudsid nad süüa praevorsti kartulipudrugaga, juua viina ja õlut, suitsetada ning vahetada värsked linnauudiseid ja toimetuseklatši, mis ei kuulunud avaldamisele. Sohval magas keegi raskelt nagu surnu, taskurätik pea all. Õhk kabinetis oli tubakasuitsust kihtidena sinine ja paks.

Reportereid teretades märkas Štšavinski nende hulgas sõjaväeüldvormis staabikaptenit. See istus, jalad harali, käed ja lõug toetatud tohutu mõõga pidemele. Štšavinskit see vaatepilt ei üllatanud, kuna ta oli harjunud reporterite juures mitte midagi imeks panema. Ta oli näinud, kuidas selles metsikus seltskonnas olid nädalate viisi oma aega surnuks löönud Tambovi mõisnikud, juveliirid, muusikud, tantsuõpetajad, näitlejad, loomaaiapidajad, kalakaupmehed, varieteede peremehed, kaardimängijad ja muud kõige kummalisemate elukutsete omanikud.

Kui teretamisjärg jõudis ohvitserini, tõusis viimane olgu kõrgele tõstes ja küünanukke harki ajades püsti ning tutvustas end ehtohvitserliku käriseva joodikuhäälega:

«Khm!... Staabikapten Rõbnikov. Väga rõõmustav. Kas teie olete ka kirjanik? Olen erakordselt rõõmus. Ma austan kirjamehi. Ajakirjandus — see on kuues suurriik. Kas pole tõsi?»

Seejuures naeratas ta laialt, lõi kandu kokku, raputas tugevasti Štšavinski kätt ja tegi ühtejärke ülinaljakaid kummardusi, kiirelt ülakeha painutades ja sirgu ajades.

«Kus olen ma teda näinud?» sähvatas Štšavinski peas rahutu mõte. «Tuletab kangesti kedagi meelde! Aga keda?»

Siin kabinetis viibisid kõik Peterburi ajakirjandusmaailma kuulsused. Kodlubtsev, Rjažkin ja Popov — kolm musketäri. Neid ei nähtud kunagi teisiti kui koos; isegi nende perekonnanimed moodustasid koos häälдатult sujuva neljajalgse jambi. See ei takistanud neid pidevalt tülitsemast ja üksteise kohta välja mõtlemast kõige võimatumaid väljapressimise, võltsimise, laimu ja šantaazi juhtumeid. Kohal oli ka Sergei Kondrašov, kelle kohta tema ohjeldamatu himuruse tõttu öeldi: «Mitte inimene, vaid patoloogiline nähtus.» Oli veel keegi, kelle nimi oli aja jooksul ära kulunud nagu halvasti löödud mündi üks külg — oli jäänud ainult hüüdnimi «Matanja», mille järgi teda tundis kogu Peterburg. Süngest Svištševist, kes kirjutas fõljetone rubriiki «Rahukohtunike toimuist», räägiti sõbralikult nõokides: «Svištšev on suurt masti väljapressija, alla kolme rubla ei võtagi.» Sohval magav pikajuukseline poet Pestruhhin pidas oma pehkinud ja viinastanud isikut ülal sellega, et ülistas

lüürilistes värssides tsaariperekonna nimepäevi ja kirikupühi. Siin oli ka teisi, mitte vähem nimekaid asjatundjaid päevasündmuste, tulekahjude, tapmise ja parkide lahti-olekuaegade alalt.

Pikk käharpäine vistrikulise näoga Matanja ütles:

«Programm tuuakse kohe, Vladimir Ivanovitš. Aga seni soovitan teil kuulata vaprat staabikaptenit. Saabus äsja Kaug-Idast, kus sõna otseses mõttes hakkis pihuks ja põrmuks salakavala kõõrdsilmse vaenlase kollaseid lõustu. Noh, kindral, laske aga edasi.»

Ohvitser kõhatas kõri puhtaks ja sülgas põrandale.

«Mats!» mõtles Štšavinski ja krimsutas nägu.

«Vene soldat, kas teate, pole munajoodik!» hüüdis Rõbnikov mõõgaga kolistades. «Imevägilased, nagu ütles surematu Suvorov. Mis? Kas pole tõsi? Ühesõnaga... Kuid ütlen teile ausalt: meie ülemused Idas ei kõlba mitte kuradile kah! Teate tuntud kõnekäändu: nagu papp ees, nii kogudus järel. Mis? Kas pole tõsi? Varastavad, löövad kaarte, peavad armukesti. Aga on ju teada: kui kurat ise hakkama ei saa, siis saadab naise.»

«Teie, kindral, hakkasite vist midagi luurest rääkima,» tuletas Matanja meelde.

«Õigus, luurest. Merci. Pea on nagu... Sai täna kõvasti võetud.» Rõbnikov heitis kiire, terava pilgu Štšavinskile. «Noh, nõndaks... Ühele kindralstaabi polkovnikule tehti ülesandeks maastikuluure. See võtab kaasa rühma kaskaid — sõjamehed, sa kurat, missugused! Mis? Kas pole tõsi? Võtab siis tõlgi ja läheb. Jõuavad ühte külla. — «Mis küla see on?» — Tõlk on vait. «Poisid, laske käia!» Kasakad lasevad nuutidel käia ja tõlk ütleb: «Butundu.» Aga «butundu» on hiina keeli «ei saa aru». — «Ahaa, koerapoeg, hakkasid rääkima!» Ja polkovnik kirjutab kaardile «Butundu küla». Ratsutavad siis edasi — jälle küla. «Mis selle nimi on?» — «Butundu.» — «Mis? Jälle Butundu?» — «Butundu.» Polkovnik kirjutabki uuesti «Butundu». Nii sai kümme Butundut ja tuli välja nagu Tšehhovil, et kuigi sa oled seitsmes Ivašov, oled ikkagi loll.»

«Ah teie teate Tšehhovit?» küsis Štšavinski.

«Keda? Tšehhovit? Antošat? Või veel, pagana pihta! Vanad semud! Oleme temaga koos kõvasti võtnud... Et kuigi sa, ütleb tema, oled seitsmes, oled ikkagi loll...»

«Kas te saite temaga seal Idas kokku?» küsis Štšavinski kärmelt.

«Aga muidugi Idas. Meie, tead, oleme koos Anton Petrovitšiga... Kuigi sa oled seitsmes, oled...»

Kuni staabikapten jutustas, jälgis Štšavinski teda tähelepanelikult. Kõik oli tema juures tavaline, ehtsõjaväelaslik: kärisev hää, maneerid, kulunud munder, vaene ja jäme keel. Štšavinski oli näinud sadu selliseid topsitõstjaid kapteneid. Need irvitasid ja vandusid täpselt nagu seegi, nagu seegi keerutasid uhke žestiga vuntse paremale ja vasemale, kergitasid õlgu ja ajasid küünarnukid laiali, toetusid uhkelt mõõgale ja täristasid olematuid kannuseid. Kuid selle juures siin oli ka midagi täiesti erilist, salapärast, mida Štšavinski polnud kunagi näinud ja millele ta ei osanud nime anda. See oli mingi ergas ja hüpevalmis sisemine jõud. Štšavinskile tundus, et ta poleks üldse imestanud, kui see kähisev ja purjus mats oleks äkki hakanud sundimatult ning selgelt sädelevas keeles rääkima peentest ja tarkadest asjadest. Ent ta poleks imestanud ka siis, kui staabikapten oleks hakkama saanud mingi pöörase, äkilise, isegi verise teoga.

Štšavinskit hämmastas tema nägu, mis oli erinev olevvalt sellest, kas vaadata seda otse või profiilis. Küljelt vaadatuna oli see harilik vene nägu vaevumärgatavate kalmõkipäraste joontega: väike kumer otsaesine ülespoole kitseneva kolju all, vormitu vene nina, hõredad, karedad mustad vurrud ja habe, lühikeseks lõigatud tugevalt hallisegused juuksed, tumekollaseks päevitunud näonahk. Aga kui ta pööras näo Štšavinski poole, tuletas ta sellele vägisi kedagi meelde. Midagi erakordselt tuttavat ja ühtlasi tabamatut tundus neis kitsastes, teraselt vaatavates kohvipruunides kõõrdsilmades, tumedate kulmude ärevas, ninajuurelt ülespoole kaarduvas joones, elastselt pingul kuivas näonahas, mis tihedalt liibus esileulatuvaile põsesarnadele, peaasjalikult aga kogu tema tigesas, pilkavas, targas, vahest isegi kõrgis näoilmes, mis oli ennemini loomalik kui inimlik, või veelgi täpsemalt — näoilmes, mis kuulus teiselt planeedilt tulnud olendile.

«Just nagu oleksin teda unes näinud,» mõtles Štšavinski.

Silmitsedes staabikapteni nägu, tõmbas ta silmad tahtmatult vidukile ja kallutas pea viltu.

Rõbnikov pöördus jalamaid tema poole ja puhkes valjult ning närviliselt naerma:

«Mida te minust nõnda uurite, härra kirjanik? Kas on huvitav? Mina,» tõstis ta häält ja lõi naermaajava uhkusega endale vastu rinda, «mina olen staabikapten Rõbnikov. Rõb-ni-kov! Õigeusklik vene sõdur vankumatult vaenlast lööb. Nii kõlab üks vene sõdurilaul. Mis? Kas pole tõsi?»

Kodlubtsev, lastes sulel mööda paberit libiseda, viskas Rõbnikovile otsa vaatamata hooletult vahele: «Ja vankumatult vangi annab end.»

Rõbnikov heitis Kodlubtseville kiire pilgu ja Štšavinski märkas, kuidas tema pruunides silmades süttisid kummalised kollakasrohelistes tulukesed. Kuid seda ainult viivuks. Samas puhkes Rõbnikov valjusti naerma, laiutas käsi ja laksas endale vastu reisi.

«Pole midagi teha — kõigevägevama tahtmine. Ega vanasõna asjata ütle: terav kirves leiab kivi. Mis? Kas pole tõsi?» Ta pöördus järsult Štšavinski poole, patsutas teda kergelt põlvele ja lasi kuuldavale nukra vile. «Meil läheb kõik ehku peale, kuidagimoodi ja et küll saab ja käib ka. Maastikuga ei oska kohaneda, mürskude kaliiber pole õige, soldatid kaevikutes ei saa neli ööpäeva süüa. Aga jaapanlased, susi neid söögu, töötavad nagu masinad. Makaagid, aga nende poolel on tsivilisatsioon, kurat võtaks? Mis? Kas pole tõsi?»

«Niisiis teie arvates nad meid vaat et võidavadki?» küsis Štšavinski.

Rõbnikovi huuled hakkasid jälle tõmblema. Seda harjumust oli Štšavinski juba jõudnud tema juures tähele panna. Kogu jutuajamise käigus, eriti kui staabikapten oli esitanud küsimuse ja ootas valvsalt vastust, või kui kellegi terav pilk sundis teda pead pöörama, hakkas ta suu ühes või teises suunas tõmblema. See sarnanes krampliku, tigea naeratusega. Samal ajal niisutas ta kiiresti keelega oma kuivi lõhkisi huuli, mis olid kitsad ja sinakad, justkui ahvi või soku mokad.

«Kes seda teab,» hüüdis ta. «Ainult jumal taevas. Tema tahtmiseta ei lange peast juuksekarvagi, nagu öeldakse. Mis? Kas pole tõsi? Sõda pole veel lõppenud. Kõik on alles ees. Vene sõdur on harjunud võitma. Tuletage meelde Poltaavat, unustamatut Suvorovit... Aga Sevas-

toopol! Ja kuidas me kaheteistkümnendal aastal kihutasime minema maailma kõige suurema väejuhi — Napoleoni. Suure Venemaa jumal on vägev! Mis?»

Nii ta rääkis, aga tema suunurgad tõmblesid veidras, tigeas, pilklikus, ebainimlikus naeratuses ja kurjakuulutav tuluks sähvis ta silmades karmide mustade kulmude all.

Štšavinskile toodi kohvi.

«Kas tohib pakkuda klaasi konjakit?» ütles ta staabikaptenile.

Jälle patsutas Rõbnikov teda kergelt põlvele.

«Ei, kulla sõber, aituma. Ma olen täna isegi pagana palju joonud. Pea lõhub otsas. Juba hommikust tõmbasin enda täis, nii et kurat võtku. Vene mees lõbutseb juues. Mis? Kas pole tõsi?» hüüdis ta äkki uljalt ja korrapealt purjus häälega.

«Teeskleb,» mõtles Štšavinski.

Kuid millegipärast polnud tal tahtmist järele jätta ja ta jätkas staabikapteni kostitamist.

«Ehk siis õlut? Või punast veini?»

«Ei, tänan alandlikult. Juba niigi olen täis. Grand merci.»

«Aga kuidas oleks seltersiga?»

Staabikapten elavnes.

«Seda küll. Just nimelt... Nimelt seltersit... Ei ütle ära... klaasikesest.»

Toodi sifoon. Rõbnikov jõi suurte, ahnete sõõmudega klaasi tühjaks. Isegi ta käed hakkasid aplusest värisema. Ning otsekohe valas ta endale teise klaasitäie. Nagu näha, oli teda juba kaua piinanud janu.

«Teeskleb,» mõtles Štšavinski jälle. «Kui veider inime! Rahutu, väsinud, kuid üldsegi mitte purjus.»

«Palav on, pagan võtaks,» ütles Rõbnikov kähinal. «Kuid mulle näib, härrased, et ma segan teid töötamast.»

«Pole viga. Oleme harjunud,» pomises Rjažkin.

«Kas teil pole värskeid rindeuudiseid?» küsis Rõbnikov. «Oi, härrased,» hüüdis ta äkki ja lõi mõõgaga vastu põrandat. «Kui palju huvitavat materjali võiksin ma teile anda sõja kohta. Tahate, ma ütlen ette, ja teie muudkui kirjutate? Muudkui kirjutate. Pealkirjaks panete «Sõjaväljalt saabunud staabikapten Rõbnikovi

mälestused». Ei, ei, ega ma raha eest — ikka muidu, kõik muidu. Mis te arvate sellest, härrad kirjanikud?»

«Mis siis ikka, võib ka,» vastas loiult Matanja. «Katsume korraldada teiega väikese intervjuu... Kuulge, Vladimir Ivanovitš, kas te pole midagi kuulnud meie eskaadrist?»

«Ei ole. Aga on siis midagi juhtunud?»

«Räägitakse päris võimatuid asju. Kondrašov kuulis oma tuttavalt Merejõudude staabist. Hei, sina, patoloogiline nähtus, räägi Štšavinskile!»

«Patoloogiline nähtus», musta traagikuhabeme ja luitunud näoga mees, ütles läbi nina:

«Ma ei või pead anda, Vladimir Ivanovitš, aga allikad on usaldusväärsed. Staabis käib ähmane kuuldus, et suurem osa meie eskaadrist on lahinguta alla andnud. Et nagu oleksid madrused ohvitserid kinni sidunud ja valge lipu heisanud. Vist koguni kakskümmend laeva.»

«Tõepoolest kohutav,» lausus Štšavinski tasa. «Aga ehk pole tõsi? Siiski, nüüd on siisugune aeg, et ka kõige võimatum on saanud võimalikuks. Muide, kas teate, mis sünnib sadamates? Kõikides meeskondades käib salajane käärimine. Mereväeohvitserid kardavad kuival maal oma madrustega kohtuda.»

Jutt läks üldiseks. See pugejalikult osav, kõiketeadev küüniline seltskond oli omamoodi tundlik vastuvõtja, mis registreeris igasuguseid linnas liikuvaid jutte ja kuuldusi, nii et need sageli jõudsid «Peetrilinna Kuulsuse» üksikkabinetti varem kui ministrikabinettidesse. Igäühel olid omad uudised. See oli nii huvitav, et isegi kolm musketäri, kellele, nagu näis, midagi polnud maailmas püha ega tähtsat, löid ebatavalise ägedusega sekka.

«Kuulu järgi keelduvat tagavaraväeosad tagalas käsku täitmast. Soldatid pidada tulistama ohvitseri nende endi revolvrimest.»

«Mina kuulsin, et ülemjuhataja oli üles poonud viiskümmend halastajaõde. Muidugi olid need ainult näiliselt halastajaõed.»

Štšavinski heitis pilgu Rõbnikovile. Nüüd oli jutukas staabikapten vait. Silmad kisis ja kogu rinnaga mõõgapidemele tuges jälgis ta kordamööda pingsalt iga kõnelejat. Tema põsesarnadel pingul naha all tõmblesid

kõõlused, huuled aga liikusid, just nagu kordaks ta endamisi iga sõna.

«Taeva pärast, keda ta ometi meelde tuletab?» mõtles fõljetonist kannatamatult juba kümnendat korda.

See mõte piinas teda niivõrd, et ta püüdis leida abi vanast äraproovitud võttest: teeselda, nagu sa oleksid staabikapteni täiesti unustanud, ja siis äkitselt talle otsa vaadata. Harilikult aitas siisugune võte kiiresti meelde tuletada nime või kohtumispäika, kuid sedapuhku ei olnud sellest mingit abi.

Štšavinski ainitise pilgu peale pöördus Rõbnikov jälle ringi, ohkas sügavalt ja vangutas nukralt pead.

«Hirmsad teated! Kas te usute neid? Mis? Isegi kui on tõsi, ei maksa pead kaotada. Nagu meil, Venemaal, öeldakse: halastab jumal, ei puutu ka siga. Siga, see on muidugi jaapanlane.»

Nüüd kannatas ta visalt välja Štšavinski terava pilgu ja tema kollastes loomasilmades märkas fõljetonist leppimatu, ebainimliku vihkamise leeki.

Sel hetkel kergitas sohval magav poeet Pestruhhin end äkitselt, maigutas huuli ja jäi ähmasel pilgul ohvitseri vahtima.

«Ah sa oled veel siin, jaapani lõust?» lausus ta purjus häälega vaevaliselt huuli liigutades. «Katsu sa mul seletada!»

Siis langes ta jälle sohvale ja keeras teise külje.

«Jaapanlane!» sähvas uudishimulik ning jube mõte läbi Štšavinski pea. «Vaat kelle moodi ta on!» Ning ta lausus aeglaselt ja paljutähendavalt: «Aga te olete frukkt, härra staabikapten!»

«Mina?» hüüatas Rõbnikov. Ta silmad kustusid, kuid suu tõmbles veelgi närviliselt. «Mina olen staabikapten Rõbnikov!» Ta lõi jälle pentsiku uhkusega endale rusikaga vastu rinda. «Minu vene süda valutab. Lubage suruda teie paremat kätt. Ma sain Ljaojangi all põrutada, aga Mukdeni lahingus jalast haavata. Mis? Te ei usu? Kohe ma näitan teile.»

Ta pani jala toolile ja hakkas püksisäärt üles kerima.

«Ah, jätke, kapten. Muidugi me usume,» ütles Štšavinski ja krimpsutas nägu.

Kuid sellele vaatamata jõudis ta harjumuspärasest uudishimust heita pilgu Rõbnikovi jalale ja märgata, et

see jalaväe staabikapten kannab kõige paremast siidtrikoost aluspesu.

Samal ajal sisenes kabinetti käskjalg ja ulatas Matanjale kirja.

«See on teile, Vladimir Ivanovitš,» ütles Matanja, kui ta oli ümbriku lahti rebinud. «Traavivõistluste programm. Pange, palun, minu eest ka üks topeltpanus Zeniidi peale. Ma annan teile teisipäeval ära.»

«Sõidame koos võistlustele, kapten,» tegi Štšavinski ettepaneku.

«Kuhu? Võistlustele? Hea meelega,» Rõbnikov tõusis lärmakalt ja paiskas tooli ümber. «See on see, kus hobused kihutavad? Staabikapten Rõbnikov läheb igale poole. Sõtta ja hätta ja põrgusse! Ha-ha-haa! Niisugune mees on Rõbnikov. Mis? Kas pole tõsi?»

Kui nad juba troskas istusid ja mööda Kabinetnaja tänavat sõitsid, torkas Štšavinski oma käe ohvitseri käevangu, kummardus tema kõrva juurde ja lausus vaevukuuldavalt:

«Ärge kartke, ma ei reeda teid. Te olete samasugune Rõbnikov nagu mina olen Vanderbilt. Te olete Jaapani kindralstaabi ohvitser, auastmelt mitte madalam polkovnikust, praegu aga salakuulaja Venemaal...»

Kuid rataste mürina tõttu ei kuulnud Rõbnikov tema sõnu või ei saanud neist aru. Kergelt küljelt küljele õõtsudes rääkis ta kähedalt ja purjus inimese vaimustusega:

«N-nii et siis p-pummeldame koos! Vahva, kurat võtaks! Ma pole staabikapten Rõbnikov, ma pole vene sõdur, kui ma ei austa vene kirjanikke! Tore rahvas! Oskavad juua, ja elu tunnevad läbi ja lõhki! Vene mees lõbutseb juues. Aga mina, vennas, olen juba hommikust peale kõvasti võtnud.»

III

Nii oma elukutse kui loomupäraste kalduvuste poolest oli Štšavinski inimdokumentide — inimhinge haruldaste ning kummaliste ilmingute kolleksionäär. Juhtus sageli, et nädalate, vahel isegi tervete kuude kaupa jälgis

ta mõnda huvitavat subjekti, jälitades teda kirgliku jahimehe või vabatahtliku detektiivi kogu visadusega. Vahel langes ta saagiks mõni «tumeda tähe rüütel», nagu ta ise ütles: valemängija, tuntud plagiaator, kupeldaja, alfons, kõigi toimetuste hirm — grafomaan, või hoogusattunud kassiir või artelli palgamaksja, kes kuristikku sööstva inimese meeletusega raiskab mööda restorane, võiduajamisi ja mängupõrguid kroonu raha. Tema sportliku kire objektiks juhtusid aga ka hooaja kuulsused: pianistid, lauljad, kirjanikud, õnneliku käega mängijad, džokid, atleedid, moodiminevad kokotid. Saanud ükskõik millise hinnaga ennast tuttavaks teha, vallutas Štšavinski pehmet ja armastusväärset, end ämblikuna oma ohvri ümber mässides viimase tähelepanu. Siin ei hoolinud ta millestki: ta istus terveid öid magamata labaste ja nürimeelsete inimeste seltskonnas, kelle kogu vaimne pagas koosnes otsekui võsainimestel paaristkümnest zooloogilisest arusaamast ja šabloonsest fraasist; ta jootis restoranides paadunud lurjuseid ja lollpäid, oodates kannatlikult, kuni need viinauimas avavad tema ees kogu uhkavas lopsakuses oma jõleda olemuse; ta rääkis süütul ilmel inimestele näkku koletu hulga meelitusi, uskudes kaljukindlalt, et meelitused on võtmeks kõigile lukkudele; ta laenas heldekäeliselt raha, teades ette, et ta seda kunagi tagasi ei saa. Selle riskantse harrastuse õigustamiseks oleks ta võinud öelda, et sisemine, psühholoogiline huvi oli temas kaugelt suurem kui see kasu, mis talle kui ajakirjanikule hiljem siit osaks sai. Talle pakkus kummalist, iseendalegi seletamatut naudingut tungida inimhinge salajastesse, ligipääsmatuksse kambreisse, näha välise käitumise varjatuid, vahel tühiseid, vahel häbitavaid, pigem naljakaid kui liigutavaid tõukevedrusid — hoida nii-öelda oma kätes elavat, kuuma inimsüdant ning tajuda selle tuksumist. Selle innuka tegevuse juures tundus talle tihti, et ta on täielikult kaotamas omaenese «mina» — sedavõrd hakkas ta mõtlema ja tundma nagu teine inimene, isegi rääkima tolle keelt ja tarvitama tolle iseloomulikke ütlusi, tabades end viimaks koguni sellelt, et kasutab võõraid žeste ja tooni. Ent kui ta oli kellestki küllastunud, jättis ta tema maha. Tõsi, vahel tuli hetkelise kiindumuse eest maksta kaua ning ränka hinda.

Nüüd polnud juba ammu keegi teda nii sügavalt, nii hingepõhjani huvitanud kui see vintsutatud, kähisev, viinastanud staabikapten. Štšavinski ei lahkunud temast kogu päeva. Kõrvuti voorimehel istudes ning märkamata teda jälgides oli Štšavinski vahete-vahel päris kindel:

«Ei, pole võimalik, et ma eksin: see kollane, kõrgete põsesarnade ja kõõrdsilmadega nägu, need pidevad kummardused ja kätehõõrumine, ning pealegi see pingutatud, närvilik, jube sundimatus... Ent kui see kõik on tõsi ja staabikapten Rõbnikov on tõepoolest Jaapani spioon, siis peab sel inimesel olema küll harukordne meelekindlus, kui ta nii ehtsa jultumusega mängib päise päeva ajal vaenuliku riigi pealinnas niivõrd õelalt tabavat karikatuuri lakekrantsist vene ohvitseri pihta. Milliseid õudseid tundeid peab ta küll läbi elama, balansseerides iga päev, iga hetk peaaegu vältimatu surma piiril!»

See oli Štšavinskile juba täiesti mõistmatu kütkestav, meeletu ning samal ajal külmavereline vaprus, vahest isegi sangarliku patriotismi kõrgeim väljendus. Ning terav uudishimu ja ühes sellega mingi aukartlik hirm ahvatlesid fõljetonisti üha tugevamini tolle pentsiku staabikapteni hinge sisse vaatama.

Mõnikord püüdis ta oma mõtteid ohjeldada:

«Aga mis siis, kui ma olen ise selle veidra eelarvamuse endale külge pookinud? Mis siis, kui mina, kogenud südametetundja, olen end ise ühe pummeldava kapten Kopeikiniga alt vedanud? Uuralis ja Orenburgi kasakate hulgas on ju küllalt just selliseid safrankollaseid mongolinägusid.» Ning ta pidas veelgi tähelepanelikumalt silmas staabikapteni iga žesti ja näoilmet ning kuulas erksalt tema hääletooni.

Rõbnikov ei jätnud tähele panemata ühtki temale au andvat soldatit ja tõstis ka ise kätt mütsi juurde aeglase, eriliselt rõhutatud hoolikusega. Kui nad sõitsid mööda kirikutest, võttis ta tingimata mütsi peast ja lõi laialt ning korralikult risti ette, seejuures kergelt oma naabri poole kõõritades: kas see näeb või mitte?

Kord ei pidanud Štšavinski enam vastu ning sõnas:

«Olete aga teie, kapten, jumalakartlik.»

Rõbnikov laiutas käsi, tõmbas pea koomiliselt õlgade vahele ja kähistas:

«Pole parata, kulla sõber. Olen lahingus harjunud.

Pole sõjas käinud — pole ka palvet vaja läinud. Teate seda toredat vene kõnekäändu? Seal, mu armas, õpid tahes-tahtmata jumalat paluma. Mäletan: lähed eesliinile — kuulid vinguvad, šrapnellid, granaadid... needsamused pagana šimoosid... aga pole midagi teha — käsk on käsk, ja lähed! Ise aga loed endamisi: «Meie isa, kes sa oled taevas, pühitsetud saagu sinu nimi; sinu riik tulgu, sinu tahtmine sündigu kui taevas, nõnda ka maa peal...»

Ja ta luges lõpuni kogu palve, iga sõna püüdlis hääldades.

«Spioon!» — oli Štšavinski otsus.

Aga ta ei tahtnud oma kahtlemises poolele teele jääda ning jätkas mitu tundi ühtejärke staabikapteni kiusamist. Üksikkabinetis lõunat süües kummardus ta veiniklaasi taga üle laua ning ütles Rõbnikovile otse silma vaadates:

«Kuulge, kapten, nüüd ei kuule meid keegi ja... ma ei tea, mis ausõna ma peaksin teile andma, et mitte keegi maailmas ei saa meie kõnelusest teada. Ma olen sügavalt, täiesti surmkindlalt veendunud, et te olete jaapanlane.»

Jällegi lõi Rõbnikov endale rusikaga vastu rinda:

«Mina olen staabi...»

«Ei-ei, jätame selle. Oma nägu ei saa te peita, olgu te nii tark kui tahes. Põsesarnad, kõõrdsilmad, see iseloomulik peakuju, näovärv, kare ning hõredavõitu habe — kõik see kinnitab vaidlematult, et te kuulute kollasesse rassi. Aga te võite end tunda täiesti ohutult. Ma ei lähe teid üles andma, lubatagu mulle selle eest ükskõik mida või ähvardatagu mind vaikimise eest ükskõik kuidas. Juba ainuüksi sellepärast ei tee ma teile midagi halba, et tunnen kogu südamest piiritut austust teie hämmastava julguse ees; ütlen isegi rohkem — ma tunnen aukartust, või koguni hirmu, kui soovite. Ma olen ju kirjanik, see tähendab, olen inimene, kellel on kujutlusvõimet ja fantaasiat, ning ometi ei suuda ma ettegi kujutada, kuidas võib selle peale välja minna: kümneid tuhandeid versti kodunt eemal, linnas, mis on täis vihkavaid vaenlasi, iga hetk eluga riskides — teid ju puuakse üles ilma igasuguse kohtuta, kui te sisse kukute, eks? Ja sealsamas jalutate teie ohvitserimundris ringi, trügite valikuta igasugusesse seltskonda, ajate kõige ohtlikumat juttu! Üks väike viga, tühine möödalaskmine võib teid silmapilkselt hukka saata. Näiteks pool tundi tagasi ütlesite te «käsikirja»

asemel «manuskript». Tühiasi, kuid väga iseloomulik. Sõjaväestaabikapten ei tarvitaks kunagi seda sõna kaas- aegse käsikirja tähenduses, vaid ainult ajaloolisest või eriti pidulikust käsikirjast rääkides. Ta ei ütle isegi «käsikiri», vaid «kirjatöö». Kuid need on pisi- asjad. Peaasi — ma ei suuda kuidagi mõista seda pidevat mõtte- ning tahtepinget, hingeliste rikkuste julma raiskamist. Loo- buda mõtlemast jaapani keeles, unustada täielikult oma nimi, samastada end teise isiksusega. Ei-ei, see on kaugelt kõrgem kui mistahes kangelaslikkus, millest meile koomis on räägitud. Palun teid, ärge minu ees teeselde. Vannun, et ma ei ole teie vaenlane.»

Ta rääkis seda täiesti siiralt, olles liigutatud ning vai- mustuses sellest sangarlikust kujust, mille kujutlusvõime talle ette maalis. Ent staabikaptenile ei mõjunud ka mee- litused. Ta kuulas Štšavinski, vahtides kergelt vidukil silmil veiniklaasi, mida ta hiljakesi mööda laudlina sõidu- tas, ning tema sinakate huulte nurgad tõmblesid närvi- liselt. Tema näos aga nägi Štšavinski sedasama tuttavat, varjatud pilget, sedasama pingsat, sügavat ja raugematut viha, mis oli vahest erilist laadi ja eurooplasele hoopiski tabamatu — viha, mida tunneb inimesetaoline tark, kul- tuurne ja viisakas loom teisest liigist olendi vastu.

«Jätke, sõber,» vastas Rõbnikov loiult. «Kuradile kogu see jutt! Mind kutsuti juba polgus jaapanlaseks. Ja mis siis? Mina olen staabikapten Rõbnikov. Teate vene kõne- käändu: lõust on võõras, aga hing on oma. Parem ma jutustan teile, kuidas meil polgus...»

«Aga millises polgus te teenisite?» küsis äkitselt Štšavinski.

Kuid staabikapten ei pannud vist küsimust tähele. Ta hakkas jutustama vanu, kulunud, labaseid anekdoote, mida räägitakse laagrites, manöövritel, kasarmutes. Ning Štšavinski tundis, et oli tahtmatult solvunud.

Teine kord, juba õhtul, voorimehetroskas, pani Štša- vinski oma käe ümber Rõbnikovi piha, tõmbas ta enda ligi ning lausus poolel häälel:

«Kapten... ei, mitte kapten, arvatavasti polkovnik, muidu poleks teile nii tõsist ülesannet usaldatud. Ütleme siis — polkovnik: ma austan sügavalt teie vaprust, see on, ma tahan öelda, jaapani rahva piiritut mehisust. Kui ma mõnikord loen või mõtlen neile juhtudele, kus on

ilmnenud teie saatanlik julgus või surmapõlgus, siis jook- seb must läbi lausa tuline vaimustus. Mis surematut ilu ning jumalikku väljakutsuvust oli näiteks selles puruks- pommitatud laeva komandöri teos, kes vastuseks alistu- misettepanekule pani rahulikult suitsu ette ning läks, pabeross suus, laevaga koos põhja. Milline tohutu jõud, milline vaimustav põlgus vaenlase vastu! Aga merekooli kadetid, kes läksid branderitel kindlasse surma nii rõõm- salt, nagu läheksid nad ballile? Ja mäletate, kuidas keegi leitnant pukseeris paadiga üksinda, ihuüksinda torpedo Port-Arturi muuli tipu juurde? Prožektorid avastasid ta ja temast ning torpeedost ei jäänud järele muud kui suur verelaik betoonseinal; teisel päeval aga külvasid kõik Jaapani laevastiku mitšmanid ja leitnandid admiral Togo üle palvetega, et neil lubataks seda meeletut tegu kor- rata. Need on kangelased! Kuid veelgi hiilgavam oli Togo käsk, et temale alluvad ohvitserid ei riskiks niiviisi oma eluga, sest see ei kuulu neile, vaid isamaale. Kui kaunit see kõlab!»

«Mis tänavat mööda me sõidame?» katkestas teda Rõbnikov ja haigutas. «Pärast Mandžuuria sopkasid olen täiesti unustanud, kuidas tänavail orienteeruda. Meil Harbiinis...»

Aga hoogusattunud Štšavinski ei kuulanud teda, vaid jätkas:

«Kas te mäletate juhtumit, kus vangilangenud ohvit- ser purustas oma pea vastu kivi? Aga kõige hämmastava- mad on samuraide allkirjad. Teie muidugi pole neist kuul- nud, härra staabikapten Rõbnikov?» küsis Štšavinski sarkastilise rõhuga. «Arusaadav — ei ole kuulnud... Vaa- dake, kindral Nogi selgitas välja, kes tahab minna vaba- tahtlikult esimeses kolonnis öisele tormijooksule Port- Arturi kindlustuste peale. Peaaegu kogu rühm andis end üles, et minna sellesse kuulsusrikkasse surma. Ja kuna selgus, et neid oli liiga palju ja et igaüks neist kiirustas minema surma enne teisi, siis esitasid nad oma palve kir- jalikult ning mõned neist raiusid iidse kombe kohaselt maha oma pahema käe nimetissõrme ning surusid selle nagu verise pitsati allkirja juurde. Seda tegid samuraid!»

«Samuraid!» kordas Rõbnikov vaikselt.

Tema kurgus oleks nagu miski rebenenud ning sinna pidama jäänud. Štšavinski heitis talle kõrvalt kiire pilgu.

Staabikapteni suu ümber oli ootamatult tekkinud seni-
nägematult õrn, pehme ilme, tema lõug võpatas kergelt
ning silmades süttis soe, värelev helk just nagu läbi äkit-
selt esiletulvavate pisarate. Kuid ta võttis end silmapilk-
selt kokku, sulges hetkeks silmad, pööras siis Štšavinski
poole oma lihtsameelse, tõlbi näo ning laskis järsku kuul-
davale pika venekeelse sõimu.

«Mis teiega on, kapten?» hüüatas Štšavinski peaaegu
ehmunult.

«Kõik see on ajalehtede loba,» kostis Rõbnikov loiu-
lt, «meie vene soldat pole sugugi halvem. Aga vahe on mui-
dugi olemas. Nemad võitlevad oma elu, kuulsuse, sõltu-
matuse eest, miks aga meie sinna tükisime? Kurat ise
teab! Keegi ei tea! Nagu rahvas ütleb: ei olnud vanaeidel
muret, võttis endale pörssa. Mis? Kas pole tõsi? Ha-ha-
ha!»

Traavivõistlustel tõmbasid kihlveod Štšavinski tähele-
panu mõnevõrra eemale ja ta ei saanud staabikaptenit
kogu aeg jälgida. Ent vaheaegadel silmas ta teda juhtu-
misi kord ühel, kord teisel tribüünil, üleval ja all, puhveti
ja kassade juures. Sel päeval oli sõna «Tsušima» kõigil
suus: kihlvedude sõlmijail, džokidel, *bookmaker*-itel ja
isegi neil salapärastel kulunud välimusega tegelastel,
keda traavivõistlustel võib harilikult ikka kohata. See
sõna kõlas pilkena äraetud hobuse kohta, kahetsusena
kaotuse puhul, seda lausuti nii ükskõikse naeru kui kibe-
dusega. Mõnel pool olid kired lõkkele löönud. Štšavinski
nägi eemalt, kuidas staabikapten kukkus oma avameel-
sel, familiaarsel ning nokastanud kombel kellegagi vaid-
lema, surus kellegi kätt, patsutas kedagi õlale. Tema väike
lipav kuju vilksatas kõikjal.

Traavivõistlustelt sõideti restorani, sealt aga Štšavinski
poole. Följetonistil oli oma vabatahtliku detektiivi osa
pärast mõnevõrra piinlik, aga tal oli tunne, et ei suuda
sellest loobuda, ehkki ta tundis sellest salajasest pingsast
võõra hinge püüdmisest juba väsimust ja peavalu. Veen-
dunud, et meelitused ei aita, katsus ta nüüd staabikapte-
nit avameelsusele sundida teda nokkides ja tema patrioo-
tilisi tundeid üles küttes.

«Jah, aga ikkagi on mul vaestest makaakidest kahju,»
rääkis ta iroonilise kaastundega. «Ütelge mis tahate, aga
Jaapan on selles sõjas kogu oma rahvusliku suuruse

tühjaks pumbanud. Ta sarnaneb minu meelest kõhetu
ning haiglase inimesega, kes on ekstaasist või hooplemi-
seks võtnud turjale kahekümnepuudase koorma, venita-
nud naba paigast ja hakkab pikkamööda surema. Sest
Venemaa on täiesti eriline maa — see on koloss. Mand-
žuuria kaotused on tema jaoks sama, mis tugevale ini-
mesele kupulaskmine. Küll näete, kuidas ta pärast sõda
paraneb ja kosub. Aga Jaapan vaagub hinge ja sureb.
Ta on end ära venitanud. Räägitagu mulle pealegi, et
seal on kultuur, üldine kirjaoskus ja euroopalik tehnika.
Jaapanlane on lõppude-lõpuks ikkagi asiaat, pooleldi ini-
mene ja pooleldi ahv. Ta on juba tüübiltki ahvile lähe-
dane, niisama kui bušman, tuareeg ja botokuud. Tasub
ainult vaadata tema näo Camperi nurka. Ühesõnaga —
makaagid. Ja meid pole sootumaks võitnud ei teie kul-
tuur ega poliitiline noorus, vaid lihtsalt mingi hullumeel-
susesööst, langetõvehoog. Kas te teate, mis on *raptus*,
hullusehoog? Nõrk naine rebib puruks ahelad ja paiskab
turskeid mehi kõrvale kui pilpaid. Teisel päeval ei jaksa
ta kättki tõsta. Nõnda on ka Jaapaniga. Uskuge mind,
pärast tema sangarlikku sööstu saabub jõetus, marasm.
Kuid muidugi põeb ta enne veel läbi hoopleva natsiona-
lismi, upsaka militarismi ning meeletu šovinismi tõved.»

«Õigu-us!» karjus selle peale tottras vaimustuses
staabikapten Rõbnikov. «Mis tõsi, see tõsi. Teie käsi,
musjöö kirjanik. Kohe näha, et pea jagab.»

Ta kähistas naerda, sülitas, patsutas Štšavinski põl-
vele ning raputas tema kätt. Ning Štšavinskil hakkas
äkki häbi iseenda ning oma kogenud hingetundja sala-
võtete pärast.

«Aga kui ma ikkagi eksin ja see Rõbnikov on kõige
pesuehtsam jalaväelasest topsivend? Ptüi, sa pagan! Ei,
see on võimatu. Aga kui ometi on võimalik, siis, jumala
eest, mängin küll kohutavat lolli!»

Enda pool näitas ta staabikaptenile oma raamatu-
kogu, vana portselani kollektsiooni, haruldasi gravüüre
ning kaht puhastverd siberi laikat. Tema naist, opereti-
näitlejannat, polnud linnas.

Rõbnikov vaatles kõike viisaka, kuid osavõtmatu
uudishimuga, milles peremees näis märkavat isegi nagu
igavust või koguni jahedat põlastust. Möödaminnes avas
Rõbnikov mingi ajakirja ja luges sealt valjusti mõne rea.

«Aga siin laskis ta mööda!» mõtles Štšavinski, kuulates tema lugemist, mis oli ülimalt korrektne, ent puine: ta hääldas iga tähte ülemäärase täpsusega, nagu teevad uhkeldades algajad võõrkeeleeõppijad. Ent ilmselt pani Rõbnikov seda isegi tähele, sest varsti sulges ta ajakirja ning küsis:

«Te ise olete ju kirjanik?»

«Jah... mõningal määral...»

«Ja missugustele lehtedele te kirjutate?»

Štšavinski nimetas. Selle küsimuse esitas Rõbnikov talle täna juba kuuendat korda.

«Ah jaa, muidugi. Unustasin, et olen seda juba küsinud. Teate mis, härra kirjanik?»

«Ja nimelt?»

«Teeme nii: teie kirjutate, mina dikteerin... See tähendab, ei dikteeri... oh ei, seda ma ei söandaks.» Rõbnikov hõõrus käsi ning tegi tõtlikke kummardusi. «Te sõnastate muidugi ise, mina aga annan teile vaid mõtteid ja mõningaid... kuidas öelda... memuaare sõjast. Kui palju on mul huvitavat materjali!»

Štšavinski istus külgepidi lauaservale ning vaatas kavalalt ühte silma pilutades staabikaptenile otsa.

«Ja nimetan muidugi ka teie nime?»

«Miks ka mitte? Võib. Pole midagi selle vastu. Nii kirjutagegi: käesolevaist faktidest on meile lahkelt teatanud äsja lahingutegevuse piirkonnast saabunud staabikapten Rõbnikov.»

«Nõndaks. Tore. Miks on teile seda tarvis?»

«Mida?»

«Noh, et tingimata teie nimi. Või on see teile hiljem aruandmise juures vajalik? Et, näete, andsin vene lehtedele inspiratsiooni. Et kui osav mees. Mis?»

Ent staabikapten hoidus tavakohaselt otsesest vastusest.

«Vahest pole teil aega? On mõni teine töö? Noh, käigu siis need mälestused kuradile. Ega ei suudakski kõike kirja panna, mis oli. Nagu öeldakse: elu pole meelakkumine. Mis? Kas pole õigus? Ha-ha-haa!»

Sel ajal tuli Štšavinskile huvitav idee. Tema kabinetis seisis suur värvimata saarepuust laud. Selle laua puhale pealispinnale jätsid kõik Štšavinski tuttavad aforis-

mide, värsside, joonistuste ning isegi nootide kujul oma autograafe. Ta lausus Rõbnikovile:

«Vaadake, härra kapten, siin on minu album. Kas te ei kirjutaks mulle midagi mälestuseks meie meeldivast (Štšavinski tegi aupakliku kummarduse) ning, julgen loota, mitte ainult põgusast tutvusest?»

«Miks mitte, hea meelega,» oli Rõbnikov kohe nõus. «Kas midagi Puškinist või Gogolist?»

«Ei... parem juba midagi omapoolset.»

«Omapoolset? Hüva.»

Ta võttis sule, kastis selle tindipotti, mõtles veidi ning valmistus kirjutama. Kuid Štšavinski peatas tema:

«Parema teeme nõnda. Siin on teile leheke paberit, seal karbis aga on rõhknaelad. Palun kirjutage midagi hästi huvitavat, katke paberiga ja pange rõhknaeltega nurkadest kinni. Annan teile ausõna, kirjaniku ausõna, et kahe kuu jooksul ma seda paberit ei puuduta ja ei vaata, mida te sinna olete kirjutanud. Nõus? Kirjutage siis. Ma lähen meelega ära, et mitte segada.»

Viie minuti pärast hüüdis talle Rõbnikov:

«Olge lahke!»

«Valmis?» küsis Štšavinski sisenedes.

Rõbnikov võttis valvelseisaku, tõstis käe nagu au andes kõrva juurde ning kraaksatas sõduri moodi:

«Just nii, teie ausus.»

«Aitäh! Aga nüüd sõidame «Buffi» või kuhugi mujale,» lausus Štšavinski. «Hiljem näeb. Täna, kapten, ei lase ma teid terve päeva enda kõrvalt ära.»

«Kõige suurema heameelega,» kähistas Rõbnikov bassihäälel ja lõi kannad kokku.

Ning õlgu kõrgele kergitades silus ta uljalt vurrusid kahele poole.

Štšavinski aga vedas staabikaptenit tahtmatult alt ega pidanud oma sõna. Viimasel hetkel enne kodunt lahkumist märkas ta, et oli unustanud kabinetti oma portsigari ning läks seda ära tooma, jättes Rõbnikovi esikusse ootama. Hoolikalt rõhknaeltega kinnitatud valge paberileht ärritas tema uudishimu. Suutmata kiusatusele vastu seista, vaatas ta vilksamisi tagasi, ja keeranud paberserva üles, luges kiiresti peene, selge, kalligraafilise käekirjaga kirjutatud sõnu:

«Kuigi sa oled seitsmes Ivanov, oled ikkagi loll!»

Kui aeg oli juba kaugelt üle südaöö, väljusid nad ühest äärelinna varieteedest koos seltskonnaga, kuhu kuulusid populaarne operetikoomik Ženin-Lirski, noor prokuröriabi Saška Štralman, kes oli üle Peterburi tuntud oma võrratu oskuse poolest jutustada naljakaid stseene päevakajalistel teemadel, ning kaupmehe poeg, kaunite kunstide kaitsja Karjukov.

Polnud ei valge ega pime. Öö oli soe, kumendav, läbi-
paistev, täis õrnu, üksteisesse sulavaid värvitoone: vaikesetes pärlnutrise veega kanalites peegeldusid selgelt hallid kaldakivid ning puude liikumatu rohelus; kahvatus, just nagu unetusest piinatud taevaskuulusid pikad, peened, kohevad pilved nagu rebitud vatitupsud.

«Kuhu me sõidame?» küsis Štšavinski ja jäi pargivärava juurde seisma. «Marssal Ojama — teie lugupeetud arvamus?»

Kõik viis seisid viivitades kõnniteel. Neid valdas tavaline põgus nõutus, mis saabub vastu hommikut, kui kehaline väsimus võitleb öö läbi prassinud inimestes vastupandamatult erutava ihaga uute teravate elamuste järele. Pargist tuli vahetpidamata külastajaid; nad naersid ja laulsid, astudes kajavate sammudega mööda kuivi valgeid kiviplate. Julgelt siidist alusseelikuid kahistades väljusid jooksusammul tohutute kübarate ning briljantkõrvarõngastega šansonetid keigarlike heledais ülikondades härrasmeeste saatel, kel nõõpaugus ilutses õis. Aupaklike šveitserite abiga hüppasid need daamid tõldadesse või turtsuvasse autodesse, kohendasid sundimatult kleiti jalgade ümber ning sööstisid kiiresti paigalt, käega kübarat kinni hoides. Koorineid ja kõrgemat seltsi prostituudid sõitsid laiali harilikel voorimehetroskades, istudes ühe- või kahekaupa meeste kõrval. Teised, tavalised tänavatüdrukud luusisid siinsamas puust plangu ääres ning kleepisid ennast külge meestele, kes lahkusid jalgsi, eriti kui need olid purjus. Nende mingist sinkjasvalged ning verevalt punased, silmatorkavalt mustade, paksude, üllatavalt kaarjate kulmudega näod näisid maiöö heledas hämaruses karjuvalt maalitud maskidena. Ja seda haledamad paistsid selle naiivselt ereda värvikorra all kollased kortsulised meelekohad, kõhn sooneline kael ning

lotjas lõug. Kaks ratsahobustel linnavahti ajasid aeg-ajalt jämedalt sõimates neile oma vahutavate suudega hobused peale, misjärel naised kiljudes laiali jooksid ning möödajail varrukaist haarasid. Parki kanalist eraldava raudaia juures tungles paarkümmend inimest: seal leidis aset tavaline hommikune skandaal. Maani purjus piimahabe ohvitser lärmitses ja tegi, nagu tahaks tupest mõõka tõmmata, linnavaht aga seletas veenva falsetiga talle midagi, käsi südamel. Keegi libe, kahtlase välimusega, viinastanud tüüp, lõhkise nokaga sonimüts peas, rääkis magusalt ja pugejalikult: «Sülitage nende peale, teie ausus, ärge raisake oma tähelepanupööramist. Parem tõmmake mulle vastu hambaid; lubage, teie ausus, ma suudlen teie armulist kätt.» Tagumistest ridadest aga põristas kuivetu karm härrasmees, kelle nina peale tõmmatud kõvakübara alt paistsid ainult paksud mustad vurrud, ramedal bassihäälel: «Mis seal temaga enam jahtida? Vette, ja loril lõpp!»

«Tõepoolest, major Fukušima,» lausus näitleja, «tuleb ju ikkagi meie meeldiva tutvumise päev väärikalt lõpetada. Sõidame naiste juurde. Kuhu, Saška?»

«Vahest Berta juurde?» küsis Štralman vastuseks.

Rõbnikov hakkas itsitama ja hõõrus rõõmsas elevuses käsi.

«Naiste juurde? Mis siis ikka. Nagu ütleb vene vana-sõna: teiste seltsis tõmbas juutki ennast oksa. Kuhu rahvas ees, sinna mina järel. Mis? Kas pole tõsi? Kui sõita, siis sõita, nagu ütles papagoi. Mis? Ha-ha-haa!»

Neile noortele meestele oli teda tutvustanud Štšavinski. Nad olid üheskoos varietees õhtustanud, kuulunud rumeenlaste laule, joonud vahuveini ja likööri. Üksvahe näis neile nalja tegevat kutsuda Rõbnikovi igasuguste Jaapani väeülemate nimedega, seda enam, et staabikapteni heasüdamlikkusel polnud nähtavasti piire. Seda toorest ning familiaarset mängu oli alustanud Štšavinski. Tõsi, aeg-ajalt tundis ta, et käitub Rõbnikovi suhtes inetult, vahest koguni reetlikult. Kuid ta vaigistas oma südametunnistust sellega, et ei öelnud kordagi välja oma oletusi, tema tuttavatele aga ei tulnud neid pähegi.

Õhtu alguses ta jälgis Rõbnikovi. Staabikapten käratses ja lobises rohkem kui keegi teine: iga hetk hüppas ta püsti, istus, lõi klaase kokku, valas veini linale, süütas

suitsu volest otsast. Kuid Štšavinski märkas, et ta jõi väga vähe.

Voorimehetroskas tuli Rõbnikovil jällegi istuda koos följetonistiga. Štšavinski peaaegu polnudki purjus — ta kandis üldse palju —, oli ainult kerge olla ja peas kohises, nagu vahutaks seal šampus. Ta vaatas staabikaptenit külje pealt. Valge öö hämuses, unisevõitu valguses oli Rõbnikovi nägu võtnud tumeda, savikarva varjundi. Kõik selle süvendid mustendasid ja joonistusid välja teravalt, kortsud meelekohtadel, nina juures ning suu ümber olid muutunud sügavamateks. Staabikapten ise istus küürus ja kõssitõmbununa, peitnud käed sinelivarrukatesse, ja hingas raskelt läbi avatud suu. Kõik see ühtekokku andis talle vaevatud ning viletsa väljanägemise. Štšavinski haistis koguni tema hingeõhku ja mõtles, et just niisugust läppunud hapukat hingust hoovab öid läbi üleval istunud hasartmängijaist või inimestest, keda on piinanud unepuudus või väsitanud pingeline vaimne töö. Štšavinski südamesse tulvas heatahtliku heldimuse ja kaastunde laine. Staabikapten näis talle äkki tillukese ja äraaetuna, liigutavalt haledana. Ta embas Rõbnikovi, tõmbas ta enda ligi ja sõnas südamlikult:

«Hea küll, kapten. Annan alla. Ei saa teiega midagi teha ja vabandan, kui valmistasin teile mõne ebameeldiva hetke. Lubage oma käsi.»

Ta võttis oma visiitkuuelt roosiõie, mille lillemüüja talle pargis oli kaela määrinud, ja pistis selle staabikapteni sineli nõõpauku.

«See on rahu märgiks, kapten. Jätame teineteise hinge rahule.»

Voorimees jäi seisma kahekordse, soliidse fassaadiga kivimaja ees, mille kõik aknad olid tihedalt luukidega suletud. Teised olid juba saabunud ja ootasid neid. Nad ei saanud kohe sisse. Algul avanes seepool rasket ust peopesa suurune neljakandiline aknake ja viivuks ilmus sellesse jahedalt ning teraselt vaatav hall silm. Seejärel uks avanes.

See asutus oli midagi kalli lõbumaja ning uhke klubi vahepealset toreda sissekäigu, esikus seisva karutopise, vaipade, siidkardinate ja lühtritega ning frakis ja kinnastatud lakeidega. Siia tulid mehed pärast restoranide sulgemist lõbusa öö lõpetust tegema. Siin mängiti kaarte,

serveeriti kalleid veine ja siin oli alati suures valikus kenasid, värskeid naisi, kes tihti vaheldusid.

Tuli minna teisele korrusele. Üleval oli lai, trepist käsipuudega eraldatud made, kus oli sohva ja tünnid kasvavad puud. Štšavinski läks Rõbnikovi käe alt hoides trepist üles. Kuigi ta oli endale sisimas sõna andnud staabikaptenit enam mitte nokkida, ei suutnud ta end siinkohal pidada ja lausus:

«Ronigem siis tapalavale, kapten!»

«Ega ma pelga,» vastas too laisalt. «Mul tuleb niigi iga päev surmale vastu minna.»

Ta heitis kergelt käega ja naeratas sunnitult. Tema nägu muutus sellest naeratusest järsku väsinuks, kuidagi halliks ja vanaks.

Štšavinski vaatas talle vaikse üllatusega otsa. Tal hakkas oma pealetükkivusest häbi. Rõbnikov aga keerutas enda jalamaid välja.

«Ikka surmale vastu. Sõdur peab alati selleks valmis olema. Mis parata? Surm — see on meie elukutse väikene ebamugavus.»

Štšavinski ja metseen Karjukov olid selles majas omad inimesed ning alati lugupeetud külalised. Neid tervitati rõõmsate naeratuste ja sügavate kummardustega.

Tulijad juhatati avarasse sooja punastes ja kuldsetes toonides kabinetti, mille põrandat kattis paks heleroheline vaip; toa nurkades ja laudadel seisis küünlajalad. Neile toodi šampanjat, puuvilja ja kompvekke. Tulid naised — algul kolm, siis veel kaks, siis pidevalt ühed tulid ja teised läksid, ja viimane kui üks oli kenakene, tugevasti puuderdatud, valgete paljastatud käsivarte, palja kaela ja rinnaga. Neil olid seljas sädelevad, eredavärvilised kallid kleidid, mõned kandsid põlvedeni seelikuid, üks oli riietatud gümnaasiumiõpilase pruuni vormikleiti, üks kandis kitsaid ratsapükse ja džokimütsi. Tuli ka täidlane mustas kleidis aastates daam, midagi perenaise või majapidajanna taolist — väliselt üsna soliidne, sidrunkollase koltunud näoga. Ta naeratas kogu aeg meeldivat elatanud inimese naeratust, kõhis iga natukese aja takka ja suitsetas vahetpidamata. Štšavinski, näitleja ja metseeni poole pöördus ta neile emaks sobiva daami armastusväärse, sundimatu koketeriaga, lõi neile

rätikuga käe pihta, Štralmani aga, kes oli ilmselt ta lemmik, kutsus Saškaks.

«Noh, kindral Kuroki, joogem siis kuulsusrikka Mandžuuria ammee hiilgava edu terviseks. Muidu te istute ja tukute,» ütles Karjukov.

Štšavinski katkestas teda haigutades:

«Jätke, härrased. Kas ei lähe juba tüütavaks? Te kasutate kapteni heasüdamlikkust kurjasti.»

«Ei, ega ma ei pahanda,» kostis Rõbnikov. «Joogem, härrased, meie armsate daamide terviseks.»

«Lirski, laula midagi,» palus Štšavinski.

Näitleja istus meelsasti klaveri taha ja hakkas laulma mustlasromanssi. Täpsemalt öeldes ta ei laulnud seda, vaid pigem jutustas, sigarit suust võtmata, vahtis lakke ja õõtsutas end teatraalselt. Naised aitasid valjusti ning valesti kaasa, püüdes sõnadega üksteisest ette jõuda. Siis imiteeris Saška Štralman hiilgavalt fonograafi, etendas itaalia ooperit ja aimas järele loomi. Karjukov tantsis fandangot ja laskis tuua üha uusi pudeleid.

Ta kadus toast esimesena tasase punapäise poolatari saatel, temale järgnesid Štralman ja näitleja. Jäid ainult Štšavinski, kelle põlvedel istus tõmmu valgete hammas-tega ungarlanna, ning Rõbnikov kõrvuti täidlase valgetverd naisega sinises atlaspluusis, millel oli poolt rinda paljaks jättev neljakandiline väljalõige.

«Mis siis ikka, kapten, ütleme hetkeks nägemist,» laus-
sus Štšavinski püsti tõustes ja ringutades. «Hilja. Õigu-
pooldest peaks ütlema, et vara. Tulge kell üks minu poole
einestama. Emake, vein kirjutage Karjukovi arvele. Kui
ta armastab püha kunsti, las siis maksab au eest, et võib
selle teenrite seltsis õhtust süüa. Minu komplimentid!»

Valgetverd naine pani palja käsivarre kaptenile ümber
kaela ja ütles lihtsalt:

«Lähme siis meiegi, poisu. Tõepoolest on hilja.»

V

Tal oli tilluke lõbus tuba helesiniste tapeetide ja kah-
vatusinise laelambiga; tualettlaua seisis ümmargune
sinisest riidest raamis peegel, ühel seinal olid õlitrükipil-
did, teisel vaip ja rööbiti sellega seisis lai metallvoodi.

Naine riietus lahti ja silitas kergendus- ning rahul-
dustundega oma puusi, kust särk korseti tõttu voltidena
alla langes. Seejärel keeras ta lambitahi väikeseks, istus
voodile ja hakkas rahulikult saapapaelu lahti päästma.

Rõbnikov istus laua juures, küünarnukid laiali ja pea
käte vahel. Ta vahtis üksisilmi naise suuri, kuid ilusaid
jalgu täidlaste sääremarjadega, mille ümber liibusid tihe-
dalt mustad läbipaistvad sukad.

«Kuulge, ohvitser, miks te riidest lahti ei võta?» päris
naine. «Õelge, poisu, miks nad teid Jaapani kindraliks
kutsuvad?»

Pilku tema jalgadelt tõstmata hakkas Rõbnikov
naerma.

«See on niisama — lollus. Nad teevad lihtsalt nalja.
Tead niisugust salmi: «Tõepoolest, naerda pole patt, kui
loos on palju naljakat...»»

«Poisu, kas te teete mulle veel šampust välja? Noh,
kui te just nii kitsi olete, siis vähemalt apelsine. Jääte
ainult mõneks ajaks või kogu ööks?»

«Kogu ööks. Tule minu juurde.»

Naine heitis tema kõrvale, viskas paberossi kärmelt
üle oma keha põrandale ja hakkas teki all vähkrema.

«Sa tahad seina pool?» küsis ta. «Hea küll, lama,
lama. Oh, kui külmad jalad sul on! Tead, ma jumaldan
sõjaväelasi. Mis su nimi on?»

«Nimi?» kõhatas mees ja kostis ebakindlalt: «Mina
olen staabikapten Rõbnikov. Vassili Aleksandrovitš Rõb-
nikov.»

«Ah Vasja? Mul on üks tuttav lütseumipoiss Vasja —
nii ilus poiss!»

Ta tõmbus teki all kerra ja hakkas naerdes ning silmi
pilutades laulma:

*Vasja, Vasja, Vasjake,
sinu jutt on kahtlane.*

«Aga tead, jumala eest, sa oled jaapanlase moodi. Ja
tead, kelle — mikaadu moodi. Meil on tema pilt. Kahju,
et praegu on hilja, muidu ma näitaksin sulle. Jah, tõe-
poolest — just nagu kaks tilka vett.»

«Mis siis ikka, väga meeldiv,» vastas Rõbnikov ning
embas tasa tema siledat, ümarat õlga.

«Aga vahest sa oledki jaapanlane? Nad räägivad, et

sa oled sõjas olnud, on see tõsi? Oi, paike, ma kardan kōdi! Kas sõda on hirmus?»

«Hirmus... Ei, mitte eriti. Jätame selle,» ütles mees väsinult. «Kuidas on sinu nimi?»

«Klotilda. Aga ma ütlen sulle saladuse: tegelikult ma olen Nastja. Alles siin anti mulle nimeks Klotilda. Sest et minu nimi on nii inetu... Nastja, Nastasja — justkui köögitüdruk.»

«Nastja?» kordas Rõbnikov mõtlikult ja suudles õrnalt tema rinda. «Ei, see on hea nimi. Nast-ja,» lausus ta aegamööda veel kord.

«Häh, mis head seal on? Vaat kus on ilusad nimed, nagu Malvina, Vanda, Ženja, või siis veel Irma... Oi, poisu!» Ta liibus mehe vastu. «Aga te olete sümpaatne... Brünnett. Ma armastan brünette. Te olete vist abielus?»

«Ei, ei ole.»

«Ja-ah, jutt või asi. Mängite siin kõik poissmehi. Kindlasti kuus last kodus?»

Et aken oli luukidega suletud ja lamp vaevu põles, siis oli toas pime. Naise nägu, mis lebas üsna staabikapteni pea lähedal, eraldus iseäralikuna ning muutlikuna padja ähmaselt valgel taustal. See ei sarnanenud enam endise, lihtsa, kena, ümmarguse hallisilmse vene näoga; nüüd oli see muutunud otsekui kõhnemaks ja iga hetk oma ilmet muutes näis see õrna, armsa ning salapärasena ja tuletas Rõbnikovile meelde kellegi lõpmatult tuttavat, õmast, võluvalt kaunist nägu.

«Kui ilus sa oled!» sosistas ta. «Ma armastan sind... armastan...»

Äkki lausus ta mingi arusaamatu sõna, mis kõlas naise kõrvale täiesti võõralt.

«Mis sa ütlesid?» küsis see üllatunult.

«Ei... ei midagi... mitte midagi. Niisama. Armas! Naine! Sa oled naine... Ma armastan sind...»

Ta suudles naise käsi, kaela, juukseid, üleni värisedes kannatamatusest, mille vaoshoidmine pakkus talle ime-list naudingut. Teda valdas tormiline ning hell iha selle hästitoidetud lastetu emase vastu, tema suure, noore, hoolitsetud ning ilusa keha vastu. Kihk naise järele, mida karm, askeetik eluviis, pidev füüsiline väsimus ja vaimu- ning tahtepinge olid seni maha surunud, lõi temas äkitselt põlema talumatu joobnustava leegina.

«Sul on käedki külmad,» ütles naine häbeliku kohmakusega. Selles inimeses oli midagi temale täiesti ootamatut, erutavat, mõistmatut. «Käed on külmad, aga süda on soe.»

«Jaa, jaa, jaa... Süda,» kordas ta nagu hullumeelne lämbudes ja värisedes. «Süda on soe... süda...»

Naine oli juba ammugi harjunud armastuse välise külje ning piinlike üksikasjadega ja sooritas neid iga päev mitu korda — mehhaaniliselt, ükskõikselt, tihti sõnatu vastikusega. Sadu mehi: puruvanad raugad, kes asetasid oma hambad ööseks veeklaasi, ja noored poisid, kelle hääles bass vaheldus tiiskandiga; eraisikud ning sõjaväelased, kiilaspead ning pealaest jalatallani karvakasvanud nagu ahvid; erutatud ning jõuetud, morfinistid, kes ei varjanud ta eest oma pahet; iludused, sandid, liiderdajad, kes ajasid talle vahel vastikuse peale; poisikesed, kes valasid pisaraid esmakordse langemise häbist — kõik olid emmanud teda häbitute sõnade ning pikkade suudlustega, hinganud talle näkku, oianud elajaliku iha paroksüsmis, mis, nagu ta juba ette teadis, vaheldub neil hetke pärast varjamatu ning ületamatu vastikustundega. Ja juba ammugi olid kõikide meeste näod kaotanud tema silmis kõik individuaalsed jooned ning koondunud nagu üheks vastikuks, igavesti tema üle kummardunud okkalise ilatseva suuga ja sültjate, tuhmide silmadega kiimaliseks iharusegrimassist moonutatud sokulõustaks. See iharus oli talle tülga, sest ta polnud seda kunagi jaganud.

Lisaks kõigele olid nad toored, nõudlikud ja neil jäi puudu elementaarseimastki häbitundest. Enamasti olid nad tülgaastavalt naljakad, nagu võib olla tülgaastav ja naljakas aluspesus tänapäeva mees. Kuid see väikest kasvu mitte enam noor ohvitser jättis talle mingi erilise, uue, sümpaatselt mulje. Kõiki tema liigutusi iseloomustas tasane ning leebe ettevaatus. Tema kallistused, suudlused ja puudutused olid üllatavalt õrnad. Ning peale selle ümbritses ta naist märkamatu selle tõelise, pingsa, loomaliku iha erutava atmosfääriga, mis ärritab isegi kaugelt ning tahtmatult naise meeli ja teeb ta sõnakuulelikuks ning alistuvaks mehe ihadele.

Ent naise tilluke, piiratud mõistus, mis ei väljunud lõbumaja elulaadi kitsastest raamidest, ei osanud seda kummalist, erutavat võlu tunnetada. Õnnelik ja üllatu-

nud, võis ta vaid häbelikult sosistada kulunud, labaseid sõnu:

«Kui huvitav mees! Te olete mu magus tibu! Eks?»

Ta tõusis, kustutas lambi ja heitis uuesti mehe kõrvale. Luukide ja seina vahelistes pragudes valendas peente triipudena hommik, täites toa sinkja poolvalgusega. Kusagil seina taga tiksus tõtlikult äratuskell. Kaugelt-kaugelt kostis kellegi nukrat laulu.

«Millal sa jälle tuled?» küsis naine.

«Mida?» küsis Rõbnikov uniselt silmi avades. «Millal tulen? Varsti... Homme...»

«Ja-ah... petad. Ei, ütle tõsiselt — millal? Mul hakkab ilma sinuta igav.»

«M-m... Meil hakkab igav... Me kirjutame neile... Nad jäävad mägedesse...» pomises ta seosetult.

Ränk uni kammitises ning vaevas teda. Ent nagu kõik inimesed, kes pole kaua saanud välja magada, ei suutnud ta otsekohe uinuda. Vaevalt oli ta teadvus hakanud katsuma tumeda, pehme ning magusa unustuse looriga, kui kohutav sisemine tõuge ta keha raputas. Ta võpatas oiates, ajas metsiku ehmatusega silmad pärani ja vajus samas uuesti une ning ärkveloleku vahepealsesse kurnavasse seisundisse täis palavikulisi, metsikuid ning segaseid nägemusi.

Naisel ei olnud und. Ta istus voodis, seljas ainult särk, paljad käsivarred ümber põlvede, ja silmitses kartliku uudišimuga Rõbnikovi. Sinkjas poolhämarduses oli selle pale veelgi kollasem, näojooned teravamad ja ta sarnanes surnuga. Mehe suu oli lahti, aga hingamist polnud kuulda. Ja näol — eriti silmade ja suu ümber — oli sügavalt kannatava inimese piinatud ilme, mida naine polnud oma elus veel kordagi näinud. Tasa silitas ta käega üle mehe karedate juuste ja otsaesise. Nahk oli külm ning üleni kleepuva higiga kaetud. Rõbnikov võpatas tema puudutusest, karjatas ehmunult ja tõstis kiire liigutusega pea padjalt.

«Mis! Kes siin on? Kes?» kohmas ta kätkendlikult ja pühkis särgikäisega üle näo.

«Mis sinuga on, kiisuke?» küsis naine osavõtlikult. «On sul paha? Vahest annan sulle vett?»

Ent Rõbnikov oli juba enesevalitsemise tagasi saanud ja heitis jälle pikali.

«Ei, aitäh... Nüüd on juba hea... Ma nägin und... Heida magama, kullake, palun sind.»

«Mis kell sind äratada, poisu?» küsis naine.

«Äratada... Hommikul... Päike tõuseb varakult ja tulevad tragunid... Me ujume... Kas teate? Me ujume üle jõe.»

Ta jäi vait ja lamas niiviisi mõne minuti. Äkki aga moonutas tema liikumatut, surnud nägu piinava valu grimass. Ta pööras oiates selili ja ta huultelt hakkas kiiresti voolama kummaliselt, jubedalt ning salapäraselt kõlav võörkeelne jutt.

Naine kuulas hinge kinni pidades, haaratud sellest ebausklikust hirmust, mida alati tekitavad magaja unes lausunud sõnad. Mehe nägu oli temast kahe verssoki kaugusel ja ta ei tõstnud sellelt oma silmi. Viivu oli mees vait, siis aga hakkas uuesti pikalt ning arusaamatult kõnelema. Siis vaikis jälle, just nagu kuulates kellegi teise kõnet. Ja äkki kuulis naine valju, kindla ning selge häälega lausunud sõna, ainsat jaapanikeelset sõna, mis oli talle ajalehtedest tuttav:

«Banzai!»

Ta süda peksis nii valjusti, et plüüštekk selle löökidest sagedasti ning rütmiliselt võppus. Talle tuli meelde, kuidas täna punases kabinetis oli Rõbnikovi kutsutud Jaapani kindralite nimedega, ja tema tuhmis ajus hakkas juba liigutama mingi nörk ja kauge aimdus.

Keegi kraapis tasakesi ust. Ta tõusis ja läks avama.

«Klotildake, sina?» sosistas vaikne naisehää. «Sa ei maga? Tule hetkeks minu tuppa. Seal on Ljonka, kostitab aprikotiiniga. Tule, paike!»

See oli Karaiimi-Sonja, Klotilda naaber, keda viimasega sidus see hüsteeriline ning sentimentaalne kiindumus, mis alati seob paarikaupa naisi taolistes asutustes.

«Hea küll. Ma tulen kohe. Tead, ma jutustan sulle midagi huvitavat. Oota, ma panen riidesse.»

«Rumalus! Pole vaja. Asi, kelle ees häbeneda — Ljonka! Tule, nagu oled.»

Ta hakkas seelikut selga tõmbama.

Rõbnikov ärkas.

«Kuhu sa lähed?» küsis ta uniselt.

«Ma tulen kohe, mul on vaja,» vastas naine rutuga puusa peal paela kinni sidudes. «Maga. Olen kohe tagasi.»

Kuid staabikapten ei kuulnud enam tema viimaseid sõnu, ta teadvus mattus silmapilkselt tihedasse musta unne.

VI

Alates perenaisest ning lõpetades viimase teenijatüdurukuga oli Ljonka terve maja lemmikuks. Nendes asutustes, kus igavus, tegevusetus ja ajaviitekirjandus kujundavad ülevalt romantilisi maitseid, armastatakse kõige enam vargaid ja detektiive tänu nende kangelaslikele eluviisile täis põnevaid seiklusi, ohte ning riski. Ljonka käis siin kõige erinevamas riietuses, peaaegu et grimeerituna, oli mõnel juhul salapäraselt ning paljutähendavalt sõnakehv, peaasi aga — ja see oli kõigil mees — ta oli mitmel korral tõendanud, et kõik kohalikud linnavahid tunnevad tema vastu piiratud austust ja täidavad pimesi tema käske. Kord juhtus, et paari-kolme salapärasel žargoonis öeldud sõnaga lõpetas ta silmapilkselt kohutava skandaali, mille olid tekitanud purjus vargad, ja sundis viimaseid alandlikult asutusest lahkuma. Peale selle oli tal mõnikord palju raha. Sellepärast polnud ime, et Henriettat, või nagu Ljonka teda kutsus — Henkat, kellega ta «amüseeris», kohtlesid siin kõik kadestava lugupidamisega.

Ljonka oli noor mees tõmmu tedretähnlike näoga, mustade, kuni silmadeni üleskeerutatud vuntsidega, madala laia kindlajoonelise lõuaga ja tumedate ilusate jultunud silmadega. Praegu istus ta diivanil ilma pintsakuta, vest eest lahti ja kaelaside valla päästetud. Ta oli rühikas ja väikest kasvu, kuid kummis rind ja tugevad lihased, mis kaela juures särgikäiseid pingutasid, kõnelesid tema jõust. Tema kõrval, jalad diivanile keritud, istus Henka, Henka vastas Klotilda. Pikkamööda oma punaste huultega likööri rüübates jutustas Ljonka hooletul, tehtult keigalikul toonil:

«Toodi ta jaoskonda. Passi peal seisab: Kornei Sapevov, Kolpino elanik, või mis ta seal oli. Muidugi täis, tõbras. «Las istub külmas pogriss, saab kaineks.» Tavaline abinõu. Aga sealsamas astun ma juhuslikult pristavi kantseleisse. Vaatan — mis see on? Vana tuttav, Sanka Lihunik. Kolm mõrva ja sissemurd pühakotta. Pilgutasin

kohe eemalt valves olevale rajooniülemale silma ja läksin koridori, nagu poleks midagi. Rajooniülem tuleb välja: «Milles on asi, Leonti Spiridonovitš?» — «Saatke see sell korraks ülekuulamistuppa.» Toodi kohale. Ükski lihas ei liigu lurjuse näos. Ma vaatan talle silma, nõnda viisi, ja ütlen...» — Ljonka koputas tähtsalt sõrmenukidega vastu lauda. — «Kas Sanjake suvatses juba ammu Odessast meie juurde sõita?» Ta on muidugi täiesti indifferentne, mängib lolli. Ega's niisama. Subjekt! «Ei või teada, kes see Sanka Lihunik sihuke on. Mina olen see ja see.» Siis astun ma talle ligi, habemest kinni — r-raks! Habe jääb pihku. Oli külge seotud. «Tunnistad, koerapoeg?» — «Ei või teada.» Ku-ui ma äigan talle, seale, sirge — otse vastu nina — üks! Siis — kaks! Veri väljas. «Tunnistad?» — «Ei või teada.» — «Ah nõnda! Seni käitusin ma sinuga humaanselt. Nüüd aga süüdistan iseenest. Kutsuda siia Arsenti Kirp.» Oli meil sihuke arestant. Vihkas seda Sankat hingepõhjani. Toodi Kirp kohale. «Noh, Kirp, ütle, kes on see isik?» Kirp naerab: «Sanka Lihunik, kes siis muu! Kuidas käsi käib, Sanjake? Kas ammu suvatsesite meie juurde sõita? Kuidas seal Odessas siis elamine oli?» Noh, nüüd pidi Lihunik alla vanduma. «Olgu pealegi, Leonti Spiridonovitš, jäite peale; ei pääse teie eest kuhugi. Ehk laenate paberossi.» Paberossi ma talle muidugi andsin. Altruismist ei keela ma seda neile kunagi. Viidi siis jumalasulane minema. Kirbu peale heitis üksnes pilgu. Ja ma mõtlesin: «Noh, nüüd on Kirbu laul ilmselt lauldud. Lihunik teeb talle otsa peale.»

«Teeb otsa?» sosistas Henka hirmunult, meelitavalt ja veendunult.

«Kindel see. Aamen. Tema on sihuke!»

Ljonka rüüpas rahulolevalt likööri. Henka, kes vahtis teda kivinenu, ehmunud pilgul niisuguse tähelepanuga, et isegi suu oli lahti vajunud ja sülge täis nõrgunud, lõi endale kätega vastu reisi:

«Issand! Kui õudne! Mõtlen ainult, Klotildake! Ja sa ei kartnud, Ljonja?»

«Või veel! Hakkan ma iga kaltsakat kartma.»

Naiste vaimustatud tähelepanu torkis teda tagant ja ta kukkus luiskama, nagu oleks kusagil Vassili saarel tudengid pomme valmistanud ja politseiülem käskinud tal need kurjategijad arretereida. Aga pomme oli seal, nagu

pärast selgus, oma kaksteist tuhat tükki. Kui need kõik oleksid plahvatanud, poleks mitte ainult seda maja, vaid arvatavasti poolt Peterburitki järele jäänud...

Järgnes põnev lugu Ljonka erakordsest vahvusest, kes oli end tudengiks riietanud, «põrgulaboratooriumi» tun- ginud, aknast kellelegi märku andnud ja ühe hetkega kurjategijad relvituks teinud. Ühel oli ta just samal mo- mendil käisest kinni haaranud, kui too tahtnud terve hunniku pomme õhku lasta.

Henka ahhetas, imestas, laksas kätega vastu sääri ja pöördus ühtelugu hüüatustega Klotilda poole:

«Issand jumal, kuidas küll nõnda võib? Ei, sa mõtle vaid, Klotildake, missugused kaabakad need tudengid on. Mulle ei ole nad kunagi meeldinud.»

Olles lõpuks oma armastatu üle täiesti heldinud ja temast võlutud, langes ta temale kaela ja hakkas teda ägedasti suudlema.

«Ljonjake, armas poiss! Seda on isegi jube kuulata. Ja kuidas sa küll midagi ei karda?»

Ljonka keerutas rahulolevalt oma vasakut vurru ja sõnas hooletult:

«Aga mis seal karta? Surm tuleb ainult üks kord. Selle eest mulle makstaksegi.»

Klotildat oli kogu aeg piinanud kiivas kadedus sõb- ratari vastu, kel on nii uhke armuke. Tas pesitses ähmane kahtlus, et Ljonka jutustustes on palju valet, seevastu oli temal praegu varuks midagi täiesti ebatavalist, mida veel kellelgi pole olnud ja mille kõrval Ljonka vägi- tegude sära lööks kohe kahvatuma. Ta kõhkles mõne hetke. Midagi hella haletsuse taolist Rõbnikovi vastu hoidis teda tagasi. Kuid hüsteeriline tung romantilise juht- umiga hiilata sai sellest võitu ja ta lausus vaikselt, sum- mutatud häälel:

«Tead, Ljonja, mis ma tahtsin sulle rääkida. Mul on täna imelik külaline.»

«Mm... arvad, et sulgi?» küsis Ljonka armulikult.

Henka sai pahaseks.

«Mi-is? See on sinu meelest sulgi? Mõtleks! Mingi nä- rune purjus ohvitser.»

«Ära ütle midagi,» katkestas Ljonka teda tähtsalt ja asjalikult, «juhtub, et ka sulid teevad end ohvitserideks. Mis sa tahtsid siis rääkida, Klotilda?»

Ning Klotilda jutustas üksikasjalikult, iga detaili vastu suurt, puhtnaiselikku tähelepanelikkust ilmutades kõigest, mis Rõbnikovisse puutus: sellest, et teda hüüti kindral Kurokiks, et tal on jaapanlase nägu, tema ime- likust õrnusest ja kirglikkusest, tema jamsimisest ja lõpuks sellest, kuidas ta ütles «banzai».

«Kuule, ega sa ei luiska?» küsis Ljonka kiiresti ja tema tumedais silmis süttisid vilkad sädemed.

«Jumala eest! Vajugu ma maa alla! Vaata ise luku- august, ma teen luugi lahti. Eht jaapanlane, nagu kaks tilka vett.»

Ljonka tõusis, ajas ruttamata, tõsisel ilmel pintsaku selga ja katsus hoolikalt vasakut põuetaskut.

«Lähme,» sõnas ta otsustavalt. «Kellega koos ta tuli?»

Kogu öisest seltskonnast olid veel siin ainult Karjukov ja Štralman. Ent Karjukovi ei saadud maast lahti, Štral- man aga, ikka veel viinauimas, silmad paistes ja punased, urises segaselt:

«Mis ohvitser? Sõitku põrgusse! Istus «Buffis» meie lauda; keegi ei tea, kust ta välja ilmus.»

Vihaselt nohisedes hakkas ta jalamaid riietuma. Ljonka vabandas ja tuli tulema. Ta oli juba jõudnud lukuaugust üürida Rõbnikovi nägu ja kuigi tal olid veel mõningad kahtlused, oli tas ometi küllalt patriotismi, parasjagu jultumust ning fantaasiatki rohkem kui tarvis. Ta otsustas tegutseda omal riisikol. Hetk hiljem seisis ta juba majatrepil ning tiristas ärevalt vilet.

VII

Rõbnikov ärkas järsku, just nagu mingi võimuka hääle peale sisimas, mis hüüdis: tõuse! Poolteist tundi und olid teinud ta täiesti reipaks. Kõigepealt jäi ta kaht- laselt ust silmitsema: talle paistis, nagu oleks kellegi tähelepanelik silm teda sealt luuranud. Siis vaatas ta ringi. Aknaluuk oli pooleldi lahti ja sellepärast oli iga asi toas nähtav. Naine istus voodi vastas laua taga, kah- vatu ning sõnatu, ja vaatas tohutu suurte heledate silma- dega talle otsa.

«Mis on juhtunud?» küsis Rõbnikov ärevalt. «Kuule, mis siin on juhtunud?»

Naine ei vastanud. Kuid tema lõug hakkas värisema ja hambad plagisema.

Julm, umbusklik läige süttis ohvitseri silmades. Ta kummardus voodis ettepoole ja kuulatas, kõrv ukse poole. Mitmed sammud, mis ilmselt polnud harjunud ettevaa- tusega, lähenesid mööda koridori ja jäid äkki ukse taga peatuma.

Rõbnikov hüppas pehme, hääletu liigutusega voodist ja pööras kaks korda võtit. Otsekohe koputati ukse pihta. Naine langes kiljatades lauale kummuli ja peitis näo kätesse.

Mõne hetkega oli staabikapten riides. Jälle koputati ukse pihta. Rõbnikovil oli kaasas ainult müts. Mõõga ja sineli oli ta jätnud alla. Ta oli kahvatu, kuid täiesti rahulik, isegi käed ei värisenud, kui ta riietus, ja kõik tema liigutused olid kiirustamata täpsed ning osavad. Mundrikuue viimast nööpi kinni pannes astus ta naise juurde ja haaras sellel niisuguse jõuga randmest, et naise nägu lõi silmapilkselt pähetulvavast verest punaseks.

«Sina!» ütles ta vaikse, raevuka sosinaga läbi poolpao- kil huulte. «Kui sa liigutad või karjud, siis tapan su!...»

Uuesti koputati ukse pihta. Ja summutatud hääle laus- sus:

«Härra, tehke, palun, üks lahti.»

Staabikapten ei longanud enam. Kiiresti ja kätatult jooksis ta akna juurde, hüppas pehme kassiliigutusega aknalauale, avas luugid ja paiskas akna ühe hooga pärani. All valendas sillutatud hoov kivide vahel kasvava kidura rohuga ja ülespoole sirutusid puude hõredad oksad. Rõbnikov ei kõhelnud sekunditki, kuid samal hetkel, kui ta oli plekiga ülelöödud aknalaua küljetsi istudes ning sellele toetudes ühe jala juba alla sirutanud ja valmistus kogu kehaga tõuget andma, — samal hetkel sööstis naine läbilõikava kisaga tema juurde ja haaras tal vasakust käest. End lahti tõmmates tegi kapten saamatu liigutuse ja kukkus nõrga, just nagu üllatunud hüüatu- sega, kohmakalt ning ettearvestamata alla kividele.

Peaaegu samaaegselt langes pehkinud toauks sisse. Esimesena jooksis tuppa lõõtsutav Ljonka, silmad leeki- mas ja hambad irevil. Tema järel sisenesid tümpsides ja pahem käsi mõõgapidemel hiiglase kasvu linnavahid. Näinud avatud akent ja naist, kes vahetpidamata ulgudes

aknaraamidest kinni hoidis, taipas Ljonka silmapilkselt, mis oli toimunud. Kahtlemata oli ta julge mees ja selle- pärast hüppas ta pikemalt mõtlemata, sõnagi lausumata, justkui oleks see juba algselt tema tegevusplaani kuulu- nud, hooga aknast välja.

Ta kukkus paar sammu Rõbnikovist eemale. Viimane lamas liikumatult külili maas. Vaatamata sellele, et ta pea kukkumisest huugas, vaatamata hirmsale valule kõhus ja kandades, ei kaotanud Ljonka pead ja viskus välkkiirelt kogu kehaga staabikaptenile peale.

«A-a! Oota sa!» kähistas ta, oma ohvrit metsikus rae- vus pigistades.

Staabikapten ei avaldanud vastupanu. Tema silmades hõõgus lepitamatu viha, ent ta nägu oli surnukahvatu ja ta huulte ümber oli mullidena kogunenud roosat vahtu.

«Ärge vajutage,» ütles ta sosinal, «ma murdsin jala.»

1905

ELUJÕGI

I

Pererahva tuba «Serbia» võõrastemajas. Kollased tapeedid; kaks akent, nende ees räpased tüllkardinad ja nende vahel kõõrik ovaalne peegel, 45-kraadise nurga all kaldu, peegeldamas värvitud põrandat ja tugitoolide jalgu; aknalaudadel tolmunud tüükalised kaktused; lae all kanaarilinnupuur. Toa jaotab kaheks punasest sitsist sirm. Vasakpoolses, väiksemas osas on perenaise ja tema laste magamisasemed, parem on täis tuubitud kõiksugu pruugitud, logisevat ja lonkavat mööblit — iga tükk isenägu ja isetegu. Toa nurkades, mis on täis ämblikuvõrke, vedeleb hunnikus muud kolu: helepruunis nahkvutlaris astrolaab¹, alusjalg ketiga selle küljes; vanu kohvreid ja sumadane; keelteta kitarr; jahisaapad; õmblusmasin, mängukast «Monopan»; fotoaparaat; neli-viis õlilampi; raamatuid virnas; nõõripuntraid, pesupampe ja igasugust pudi-padi. Kõik see kraam on perenaise poolt kord-korralt üürikatteks kinni peetud või jalga lasknud üürnike poolt maha jäetud. Seetõttu ei saa toas korralikult ringigi pöörata.

«Serbia» on kolmanda järgu võõrastemaja. Alalisi elanikke on siin harva, ja needki on prostituudid. Enamasti peatuvad siin juhuslikud reisijad, kes mööda Dneprit linna tulevad: kandimehed, ülesostjad juudid, kaugem linnarahvas, palverändurid, samuti külapopid, kes sõidavad salakaebustega linna või pärast kaebamist koju tagasi. «Serbias» üürivad tube üheks ööks või mõneks tunniks ka paarikesed linnast.

Kevad. Kell on neli päeval. Kardinad avatud akende ees hõljuvad tasakesi. Tuba on täis petroolivingu ja haudatud kapsa lehka. Kapsast, seapekist ja vorstist valmis-

¹ Astrolaab — vanaaegne nurgamööteriist. Tõlk.

tab perenaine priimusel seljankat poola moodi, pannes õige kõvasti pipart ja loorberilehti. Ta on lesknaine, neljakümne eluaasta piiril, nägus, tugev, hakkaja. Juustes, mida ta otsaeest lokitangidega krussib, on tublisti halli, aga nägu on veel jumekas, suur meelas suu punane, tumedate silmade üpris nooruslik pilk niiske ja kelmikas. Tema ristinimi on Anna Friedrichovna, isa poolt on ta balti sakslane, ema poolt poolakas, kuid lähemad tuttavad kutsuvad teda lihtsalt Friedrichiks, ja see passibki rohkem tema käreda iseloomuga. Ta on äkiline, lärakas ja kohutavalt ropu suuga, kakleb vahetevahel oma äveitserite ja nokastanud üürnikega, võtab viina meestega võrdselt ja armastab meeletult tantsida; söim ja naer vahelduvad tema juures silmapilgu vältel. Seadusi ta suurt ei austa, võtab inimesi passita vastu, aga üürivõlg-lase viskab «oma käega välja», nagu ta ise praalib, see tähendab — läheb üürniku kodunt ära olles tema tuppa ja tassib ta asjad koridori või trepile, mõnikord ka oma poole. Politsei on temaga heal jalal, küllap tema külalislahkuse ja elava iseloomu pärast, eriti aga tema rõõmsa, lustilise, vahetu ja kaalutlematu kaasalöömise pärast, millega ta reageerib igale mehelikule tundevalgatusle.

Tal on neli last. Kaks vanemat, Romka ja Aletška, ei ole veel koolist koju tulnud, seitsmeaastane Adka ja viieaastane Edka, kaks nooremat poisipurikat, tolknevad emal jalus, näod ohatisest, pesematuses, pisaratest ja varakevadisest päevitusest kriimud. Nad hoiavad mõlemad lauaservast kinni ja lunivad. Nad on ühtelugu nälgas, sest ema ei tee söögist mureküsimumst: süüakse, millal juhtub ja kuidas juhtub — mida parajasti lähemast vürtspoest saada on.

Huuled torus, kulm kortsus, põrmitseb Adka ema poole ja jorrab jämeda häälega:

«Küll sa ikka oled, ei anna proovidagi...»

«An-na plooo-ovi-daa!» käunub Edka tema järel läbi nina ja sügab ühe jalaga teise jala säärt.

Laua taga akna all istub tagavaraväe porutšik Valerian Ivanovitš Tšiševitš. Tema ees on majaraamat, kuhu ta kannab külaliste passiandmeid sisse. Aga tänase pidupeaga läheb see töö tal vaevaliselt: tähed virvendavad ja valguvad laiali, värisevad sõrmed ei suuda sulge juhtida ja kõrvad kumisevad nagu telefonipostid sügisel. Aeg-

ajalt tundub talle, et ta pea hakkab paisuma, paisub ja paisub, siis taganevad laud, raamat, tindipott ja ta oma käsi kohutavalt kaugele ja on ilmatu tillukesed, siis jälle vastupidi — raamat kerkib peaaegu vastu silmi, tindipott kasvab ja kahekordistub, pea aga muutub naeruväärselt ja pentsikult väikeseks.

Porutšik Tšiževitši välimus räägib kunagisest ilust ja allakäinud suursugususest: must siilijuus, pealaelt juba hõre, moesolev kikkhabe, kõhn nägu, kahvatu, kasimata ja loppis, sealt on selgesti lugeda nii porutšiku nähtavate nõrkuste kui ka salapahede arengulugu.

Tema suhted «Serbia» võõrastemajaga on keerukad, ta käib rahukohtuniku juures Anna Friedrichovna asju ajamas, aitab tema lapsi järele ja õpetab neile suurilma kombeid, peab majaraamatut korras, kirjutab külalistele üüriarveid, loeb hommikuti ajalehte ette ja arutab poliitikat. Tavaliselt magab ta mõnes tühjas numbritoas, külaliste kõrghooajal aga koridoris vanal diivanilõgul, mille vedrud koos mererohuga katkisest katteriidest välja paistavad. Niisugusel korral riputab porutšik kogu oma varanduse korralikult diivani kohale paari naela otsa: mantli, kübara, õmbluste kohalt valgeks ja mujalt lähikima kulunud, kuid muidu puhta saterkuue, «Monopoli» paberkrae ja sinise rummuga ohvitserimütsi; taskuraamat ja võõra monogrammiga ninarätik pistetakse padja alla.

Lesk hoiab oma porutšikut kõvasti lõa otsas. «Abiellume, siis saad kõik, mis vaja,» keelitab ta, «ma panen su pealaest jalatallani riidesse, annan pesu selga ja head saapad jalga, kalossid ka. Siis oled igati tipp-toppp, ja pühade ajal saad veel mu kadunud mehe ketiga uuri kanda.» Ent porutšik ikka mõtleb veel. Ta peab vabadust kalliks ja hindab liiga kõrgelt oma endist ohvitserisust. Üht-teist kadunukese pesuhilpudest on ta juba nüüdki selga saanud.

II

Aeg-ajalt tõuseb pererahva toas torm. Tuleb ette, et porutšik müüb oma kasvandiku Romka abiga bukinistile seljataie võõraid raamatuid, teinekord vehib perenaise äraolekut kasutades sisse ööpäeva eest saadud üüriraha,

teinekord kipub toatüdrukuga kergelt üle aisa lööma. Paari päeva eest jälle oli porutšik ületee-trahteris Anna Friedrichovna krediiti kuritarvitanud; asi tuli avalikuks, ja nii puhkeski sõimu- ja riurohke koridorikaklus. Kõigi numbritubade ukсед avanesid, nende vahelt vahtisid uudishimulikult välja meeste ja naiste pead. Anna Friedrichovna kisas nii, et teda oli tänavalgi kuulda:

«Käi välja, röövel, käi välja, pätt! Mina nätku sinu pärast kurja vaeva! Iga laste jaoks kröönitud kopikas läheb sinu nahka!...»

«Meie kopikad lähevad sinu nahka!» lõugas gümnasist Romka, irvitades ema seeliku varjus.

«Si-nu nah-ka!» kordasid Adkat-Edkat kaugemalt nagu kaja.

Kivinenud ilmel, sõnatult nohisedes rüsis šveitser Arseni porutšikule rinnutsi peale. Ja toreda, kahte lehte joetud musta habeme mehine omanik, kes kõõlus üheksanda numbritoa ukse vahel aluspesu väel, aga millegipärast ümmarguse põhjaga kaabu peas, soovitas komandohäälel:

«Arseni! Äsa talle vasta pead!»

Niisiis trügiti porutšik trepile. Ja kuna selle trepi kohal oli suur koridoriaken, siis karjus Anna Friedrichovna, ise poolest kehast saadik aknast väljas, porutšikule veel üht-teist järele:

«Igavene sul, petis, rajakas, Kiievi pätt!»

«Pätt! pätt!» röökisid poisid koridoris kõigest kõrist.

«Ja et ma su varjugi enam siin ei näeks! Ja oma närune kraam korista siit ka minema! Säh, siin nad on, säh, võta, säh!»

Porutšiku ähmiga unustatud asjad lendasid talle ülalt kaela: jalutuskepp, paberkrae ja taskuraamat. Viimasel trepiastmel jäi porutšik seisma, ajas pea kuklasse ja viibus rusikat, nagu vihast lubivalge, vasaku silma all punetav kriim.

«Oo-odake, te lurjused, küll ma teen õiges kohas asjad selgeks! Vaatame siis! Et kupeldavad ja koorivad rahvast!»

«Hakka aga astuma, kuni luud-kondid veel terved,» ütles Arseni validalt, ise porutšikut selja tagant õlaga nügides.

«Käed eemale, mats! Kuidas sa tohid ohvitseri puu-

tuda!» nähvas porutšik uhkelt. «Mul on kõik teada! La-
sete siin passita elada! Varjate! Varjate varastatud kraa-
mi... Salaurka...»

Samas sasis Arseni porutšikul osavasti ümbert kinni,
kostas ukse kinnilangemise lajatus, kaks meest veeres
puntrana tänavale — ja alles sealt kostis raevukas:

«...pidajad!»

Nagu iga kord varem, nii ilmus porutšik ka täna hom-
mikul patukahetsejana tagasi, tuues kaasa kimbu võorast
aiast murtud sireleid. Ta on näost ära, aukus silmade
ümber mustendavad sõõrid, meelekohad on vahakarva-
riided lohakil, suleebemed juustes. Leppimine läheb visalt.
Anna Friedrichovna ei ole veel küllaldaselt nautinud
oma armukese alandlikku nägu ja kahetsussõnu. Peale
selle on ta veidi armukade nende kolme öö pärast, mille
Valerian teab kus mööda saatis.

«Njunjakene, kuhu ma...» alustab porutšik harulda-
selt malbelt ja mahedalt, isegi kergelt väriseval kurgu-
häälel.

«Mis-mis? Mis Njunjakene ma teile olen!» katkestab
perenaine teda põlglikult. «Iga tatikas mind küll Njunja-
keseks ei hüüa!»

«Kuuled sa, ma tahtsin ainult küsida, kuskohta ma
selle Praskovja Uvertõševa, kolmkümmend neli aastat
vana, välja kirjutan. Siin pole märgitud.»

«Eks siis kirjuta täiturule. Ja iseennast võid sinna-
samasse kirjutada. Üks kamp kõik. Või pättide ko-
dusse!»

«Raisk!» mõtleb porutšik, kuid õhkab ainult sügavalt
ja alandlikult: «Küll sa oled täna närviline, Njunjakene!»

«Närviline... Olgu ma misuke tahes, igal juhul ma
leian, et ma olen aus ja töökas inimene... Kasige siit
minema, marakratid!» karjub ta laste peale, ja juba käib
plaks ja plaks — kaks täpselt rihitud lusikalööki Adkale-
Edkale vastu pead. Poisid hakkavad tihkuma.

«See neetud maja, see neetud elu...» toriseb perenaine
pahaselt. «Kuni mu kadunud mees elas, ei tundnud ma
mingit muret. Aga nüüd, võta šveitser, kust tahad — ikka
on joodik, toatüdrukud puha vargad! Köss, põrguli-
sed!... Nagu see Proska: ei olnud veel kahte päevagi
tööl, kui juba vehkis kaheteistkümnendast toast plika
sukad sisse. Ja siis on siin veel niisuke si- tegelasi, kes

käivad võõra raha eest trahteris lakkumas ja üldse tööd
ei tee...»

Porutšik teab väga hästi, kelle kohta Anna Fried-
richovna viimane vihje käib, kuid ta vaikib keskendunult.
Beljanka lõhn äratav ta südames ähmaseid lootusi. Samal
ajal avaneb uks ja sisse astub šveitser Arseni, kolme
kuldtriibuga vormimütsi peast võtmata. Tal on albiinost
kohimehe välimus ja kogu ta vinniline nägu on tursu-
nud. Ta on Anna Friedrichovna juures vähemasti nelja-
kümnendat korda tööl, ta töötab kuni esimese joomahooni,
kuni perenaine ta oma käega läbi peksab ja minema ajab,
võttes kõigepealt ära tema võimu sümboli — triipudega
vormimütsi. Siis paneb Arseni pähe valge kaukaasia pa-
paaha ja ninale tumesinised näpitsprillid, kuraasitab üle-
tee-trahteris, kuni kõik on läbi löödud, pummeldamise
lõpul aga hakkab ta ükskõiksele kelderile kurtma oma
õnnetut armastust Friedrichi vastu ning läkitab surma-
ähvardusi porutšik Tšizevitši aadressil. Kui ta jälle kai-
neks saab, ilmub ta «Serbiasse» ja langeb perenaise jalge
ette. Ning see võtab ta jälle vastu, sest Arseni asemele
võetud uus šveitser on selle lühikese aja jooksul jõudnud
juba perenaise tagant näpata, end täis kaanida, skandaa-
litseda ja isegi politseijaoskonda sattuda.

«Noh? Kas käisid laeval vastas?» küsib Anna Fried-
richovna.

«Jah. Tõin kuus palverändurit kaasa. Lõin väevõimuga
«Kommertsi» Jakovi käest üle. Ta juba pukseeris neid,
aga ma läksin ühe juurde ja ütlesin kõrva sisse: «Mul
ükskõik, minge, kuhu tahate, aga et te olete siinkandis
võõrad ja mul on teist hale, siis ma ütlen teile, et ei
maksa parem selle mehega kaasa minna, sest mineva
nädal anti seal võõrastemajas ühele palverändurile une-
rohtu sisse ja riisuti ta paljaks.» Nii ma nad endale sain.
Jakov ähvardas mind veel selja takka rusikaga ja karjus:
«Oota sa, Arseni, seda ma niisama ei jäta, ei sa minu
käest pääse!» Aga küll ma panen talle ise parajal ajal
ühe täie...»

«Hea küll,» katkestab teda perenaine. «Õige mul sinu
Jakoviga asja! Kui palju sa küsisid?»

«Kolmkümmend kopikat. Jumala eest, proua, tingi, mis
sa tingid, rohkem nad ei anna.»

«Ääh, midagi sa, tobe, ka ei oska! Sea neile number kaks korda.»

«Kõik ühte?»

«Loll, ei — igaühele kaks tuba! No muidugi ühte. Too neile madratsid, võta vanad, too kolm madratsit. Aga ütle, et nad diivanile ei heidaks. Palverändurid ajavad alati toa lutikaid täis! Mine!»

Kui šveitser on läinud, märgib porutšik poolihääl, malbelt ja murelikult:

«Ma imestan, Njunjakene, et sa lubad tal mütsiga tuppa tulla. See on ju ikkagi lugupidamatus sinu kuulaami ja perenaise vastu. Ja mõtle ka minu olukorrale: ma olen tagavaraohvitser, tema aga on lõppude-lõpuks... reamees. See ei sobi nagu.»

Kuid Anna Friedrichovna kargab talle nüüd uue vihaga kallale:

«Sina, palun, ära topi oma nina asjadesse, mis sinusse ei puutu! Oh-vi-tser! Niisuguseid ohvitsere on Te-reštšenko öömajas küll ja küll. Arseni on tööinimene, tema teenib oma leivatüki tööga ära... mitte nii nagu... Käige eemale, päevavargad! Kus te oma käpad topite!»

«Sa-a... ei an-na!» jaurab Adka.

«Ei an-na!...»

Selle aja peale on seljanka valmis. Anna Friedrichovna kolistab lauanõudega. Porutšik on samal ajal peadpidi lausa majaraamatusse pugunud. Ta teebihu ja hingega tööd.

«Noh, tuled ka, või mis?» ühmab perenaine.

«Ei, suur tänu, Njunjakene! Söö ise. Mul ei ole praegu isu,» vastab Tšiževitš pead tõstmata sumbunud häälel, neelates kuuldavalt sülge.

«Tule, kui sulle öeldakse! Mis sa kostad, või nina püsti ka veel! Tule, noh!...»

«Kohe, üks hetk, Njunjakene. See viimane leht veel... Tõend välja antud Bildinski vallavalitsuse poolt... kubernangus... number kaks tuhat kolmkümmend üheksa... Valmis.» Porutšik tõuseb ja hõõrub käsi. «Mulle meeldib väga töötada.»

«Hm. See ka mõni töö!» nähvab perenaine põlglikult. «Istu lauda!»

«Njunjakene, kui saaks... ühe... väikese...»

«Saad ka ilma läbi.»

Rahu aga on juba enam-vähem jalule seatud, ja niisiis toob Anna Friedrichovna kapist väikese ümara klaaskarahvini, millest jõi juba ta kadunud mehe isa. Adka määtsib kapsad taldrikule laiali ja narrib venda, et tal on rohkem. Edka solvub ja pistab tõinama:

«Adka sai loh-keem. Jaa-aa!»

Plaks! käib lusikas üllatava kiiruga Edkale vastu pead. Ja nagu poleks midagi juhtunud, räägib Anna Friedrichovna edasi:

«Tule sa mul rääkima! Sa oled ju meister valetama. Küllap sa aelesid mõne vuhvaga.»

«Njunjakene!» hüüatab porutšik etteheitvalt, jätab suulaie suha pistmata ja surub käed — koos kahvliga, mille otsas vorstitükk, — vastu rinda. «Mina? Oh, kui vähe sa mind tunned! Ennem lasen oma pea maha raiuda, kui et ma midagi niisugust teen. Kui ma sinu juurest seekord ära läksin, oli mul meel nii kurb, nii mõru! Läksin mööda tänavat, ja kujutad sa endale ette — mul tuli vesi silma. Jumaluke, mõtlesin ma, kuidas ma ometi võisin teda solvata! Ke-da! — Teda! Ainsat naist, keda ma armastan, pühalt, meeletult...»

«Küll aga luuletab,» torkab meelitatud, kuid siiski veel pisut umbusklik perenaine.

«Tõesti! Sa ei usu mind!» kinnitab porutšik vaikse, kuid sügavalt traagilise häälega. «Mis parata, olen selle ära teeninud. Aga ma käisin igal ööl su akende all ja palvetasin mõttes sinu poole.» Porutšik tühjendab kähku pitsi, hammustab vorsti peale ning jätkab pungis suuga ja pisarsilmil: «Ja mõtlesin ise, et mis siis saaks, kui puhkeks äkki tulekahju või röövlid tungiksid majja. Siis ma tõestaksin sulle. Ma annaksin rõõmuga oma elu sinu eest... Nagunii pole seda enam kauaks,» õhkab ta. «Minu päevad on loetud.»

Samal ajal tuhnib perenaine rahakotis.

«Mine nüüd oma jutuga!» tõrjub ta koketselt naeratades. «Adka, säh, võta raha, lippa Vassil Vassilitši juurde ja too pudel õlut! Ainult ütle, et olgu värske. Kähku!»

Homмикусöök on lõppenud, seljanka söödud ja õlu joodud, kui ilmub gümnaasiumi ettevalmistusklassi ülekahte läinud kasvandik Romka, üleni kriidine ja tindine.

Juba uksele teeb ta mossis näo pähe ja ajab huuled torru. Siis viskab ranitsa põrandale ja hakkab ulguma.

«Mui-du-gi... pistsite kõik kinni ilma minuta! Ma olen näljahe kui koer...»

«Mul on veel, aga ma ei anna sulle,» õrritab teda Adka, näidates eemalt oma taldrikut.

«Mui-du-gi... No on si-igadus,» tänitab Romka. «Ema, ütle Adkale...»

«Vait!» käratab Anna Friedrichovna läbilõikavalt. «Eks kola teinekord poole ööni ringi! Säh, võta viis kopikat! Osta vorsti, ja käib sulle küll!»

«Mui-du-gi... Viis kopikat! Ise söövad Valerian Ivanovitšiga seljankat, aga mina muudkui õppigu! Mina pean koera...»

«Välja!» röögatab Anna Friedrichovna hirmsa häälega, ja Romka kaob sedamaid. Ometi jõuab ta veel põrandalt ranitsa kaasa haarata, sest samal hetkel valmib tal peas plaan: minna ja müüa oma õpikud vanakraamiturul maha. Uksel pörkab ta kokku vanema õe Aletškaga, ja kasutades juhust, näpistab ta teda valusasti käsivarrest. Aletška tuleb valjusti kaevelde sisse:

«Ema, ütle Romkale, et ta ei näpistaks!»

Aletška on nägus kolmeteistkümnepäevane varaküps tüdruk. Ta on brunett, tal on kollakas-tõmmu jume ja ilusad mustad silmad, aga need pole lapsesilmad. Huuled on tal ergavalt punased ja täidlased ning ülemise huule kohal on kaks armsat mustjas udemes sünnimärki. Ta on kõigi üürnike lemmik. Mehed annavad talle kompvekke, kutsuvad sageli oma tuppa, suudlevad ja räägivad riivatusi. Ta teab kõike, mida võib teada täiskasvanud neiu, aga ei punasta vastavatel juhtudel kunagi, vaid langetab ainult pikad mustad ripsmed, mis heidavad kumendavatele põskedele sinaka varju, ning naeratab — kummalselt, tagasihoidlikult, malbelt ja samal ajal iharalt, otsekui ootavalt. Tema parim sõbratar on Ženja, vaikne tüdruk kaheteistkümnendast toast, korralik üüriline, täidlane blondiin, keda peab üleval üks puudekaupmees, kuid kes kutsub endale vabal ajal tänavalt kavalere. Anna Friedrichovna peab sellest neiuist kõigiti lugu ja ütleb tema kohta: «Mis siis sellest, et lipakas, selle eest on Ženja iseseisev.»

Nähes, et hommikusöök on otsas, manab Aletška näole

ühe oma tehtud naeratustest ja ütleb peenikese häälega, valjult ja pisut teatraalselt:

«Oh, te olete juba sünninud! Ma jäin hiljaks. Ema, kas ma tohin Jevgenia Nikolajevna poole minna?»

«Ah, mine, kuhu tahad!»

«Merci!»

Aletška läheb. Pärast hommikueinet seatakse jalule lõplik rahu. Porutšik sosistab lesele kõige palavamaid sõnu kõrva ja pigistab laua all tema ümarat põlve, õllest ja kõhutäiest punetav lesk aga surub aeg-ajalt öla mehe vastu, siis jälle tõrjub teda eemale ning kudistab närvilise naeru sekka:

«Aga Valerian! Oi, sa häbitu! Laste ees!»

Adkat-Edkat vahivad neid, näpp suus ja silmad laialt pärani. Ema käratab neile korraga:

«Käige õue, pujaanid! Ma teile teen... Kus nüüd vahivad — nagu muuseumis! Marss minema!»

«Aga kui ma ei taha õue,» lõugab Adka.

«Ei ta-ah-aa!»

«Küll ma teile näitan — või ei taha! Kahe kopika eest klaaskommi, ja marss välja!»

Ta lukustab nende järel ukse, istub porutšiku põlvele ja nad hakkavad suudlema.

«Oled kuri, kullake?» sosistab porutšik talle kõrva.

Aga keegi koputab uksele. Tuleb avada. Sisse astub uus toatüdruk — pikk, sünge, ühe silmaga naine — ning ütleb kähiseva hääle ja marutigeda näoga:

«Kaheteistmes küsib samovari, ja teed, ja suhkrut.»

Anna Friedrichovna annab talle kiirustamata kätte kõik, mis nõutud. Diivanil pikutav porutšik ütleb raugelt:

«Ma puhkaksin pisut, Njunjakene. Kas mõni numbrituba on vaba? Siin jälgub kogu aeg inimesi.»

Vabaks osutub ainult üks number — viies — ja nad lähevad sinna. Toal on üksainus aken, ta on pime, kitsas ja pikk nagu keeglirada. Voodi, kummut, korbatanud värvida pruun pesunõu ja öökapp — see on kogu sisustus. Perenaine ja porutšik hakkavad jällegi suudlema, kuugutades sinna juurde nagu tuvid kevadel räasta all.

«Njunjakene, kui sa armastad mind, saada, kallid, keegi «Plaisiri» tooma — kümme paberossi, kuus kopi-

kat,» ütleb porutšik lipitsevalt, samal ajal kui ta lahti riietub.

«Pärast...»

Kevadel läheb vara pimedaks, ja juba ongi öö käes. Aknast kostab Dnepri laevade vilet, hoovab kaugelt rohu, tolmu, sirelite ja päikesepaistel kuumaks küdenud kivide lõhna. Tiksudes tilgub vesi pesunõusse. Ja jälle koputab keegi uksele.

«Kes seal on? Mis te, kuradid, tilbendate siin!» kargib unest ülesaetud Anna Friedrichovna, kargab paljajalu voodist välja ja tõmbab ukse vihaselt lahti. «Noh, mis teil veel vaja on?»

Porutšik Tšiževitš sikutab teki häbelikult üle pea.

«Tudeng küsib tuba,» teatab Arseni ukse taga suflöörisosinal.

«Mis tudeng? Ütle talle, et üks number on veel vaba, ja see maksab kaks rubla. On ta üks või naisterahvaga?»

«Üksi.»

«Noh, siis ütle talle. Ja pass ja raha küsi kohe kätte. Ma tunnen juba neid tudengeid!»

Porutšik paneb kiirustades riidesse. Ta on niisuguste lugudega harjunud ja saab kümne sekundiga valmis. Anna Friedrichovna kohendab samal ajal osavalt ja kiiresti voodi üles. Arseni tuleb tagasi.

«Raha maksis ette,» ütleb ta süngelt. «Ja pass on siin.»

Perenaine astub koridori. Ta juuksed on lahti ja langevad otsaesisele, lõkendavatel põskedel on padjatriibud, silmad aga säravad iseäralikult. Tema selja taga hiilib porutšik hääletu varjuna pererahva toa poole.

Trepiakna all ootab tudeng. Ta on kõhetu, heleda-päine, kahvatu ja haiglaselt õrna pikliku näoga noormees, kaugeltki mitte enam poisike. Sinihallid ja õige veidi kõõrdi silmad vaatavad nagu läbi udu, pilk on leebe ja lühinägelik. Ta kummardab viisakalt perenaisele, mille peale see hämmeldunult naeratab ja pluusi ülemise truki kinni klõpsab.

«Mul oleks tuba vaja,» ütleb ta vaikselt, nagu areldi. «Ma pean edasi sõitma, ja siis ma palun veel küünalt, sulge ja tinti.»

Talle näidatakse seda keeglirada.

«Suurepärane,» ütleb ta, «paremat ei oska tahtagi. Imekena tuba. Ainult et palun veel sulge ja tinti.»
Teest ja voodilinaadest ta ei hooli. Tal on ükskõik.

III

Pererahva toas põleb lamp. Avatud akna all istub Aletška, jalad istmiku all, ja vaatab, kuidas taamal õõtsub elektrivalguses tume, raske veemass, kuidas piki kaldapealset lainetab tasahilju paplite elutult kahvatu rohelus. Aletška põskedel eretab kaks sõorjat laiku, silmad aga helgivad niiskelt ja roidunult. Kaugusest, jõe teiselt kaldalt, kus särab tuledes kabaree, hõljuvad jahenevas õhus ligemale lustlikud valsihelid.

Juuakse poe-vaarikamoosiga teed. Adka ja Edka on endale tassidesse leiba murendanud ja pudi teinud, sellega on koos kummagi põsed, otsaesine ja nina, kui nad alustassile pudimulle puristades teineteisele nägusid teevad. Romka, kes on sinise silmaga koju tulnud, rüübib kiirustades, lurinal alustassilt teed. Porutšik Tšiževitš on vesti lahti nõopinud, nii et pabermanisk otsapidi paistab, ning losutab seda kodust idüllis nautides diivanil.

«Tänu jumalale, kõik numbrid on võetud,» õhkab Anna Friedrichovna unistavalt.

«Selge see! Mul ju hea käsi!» ütleb porutšik. «Niipea kui ma tagasi tuln, hakkas äri õitsema.»

«Naah, mis sa seletad!»

«Ei, jumala eest, mul on erakordselt hea käsi. Kui meil polgus vahel kapten Gorževski juhtus panka pidama, siis pani ta ikka minu enda kõrvale istuma. Oi, küll me vihtusime seal polgus kaarte mängida! Seesama Gorževski võitis Türgi sõja ajal, kui ta veel alamporutšik oli, kaksteist tuhat. Meie polk jõudis Bukaresti. Selge, et häradel ohvitseridel oli raha jalaga segada, ja panna pole kuhugi, naisi ei ole. Avati siis kaardipõrgu. Ja äkki avastab Gorževski ühe valemängija. Näostki näha, et suli, aga nii osavasti tõmbab alt, et kätte ei saa...»

«Oota, ma tulen kohe tagasi,» katkestab teda perenaine, «ma lähen annan käterätikud välja.»

Ta lahkub toast. Porutšik hiilib Aletška juurde ja kummardub üle tema õla. Tänavatulede särast hõbedase

piirjoonega joonistub ööpimeduse taustale Aletška õrn, puhas ja kaunis profiil.

«Millele sa mõtled, Aletška? Või siis — kellele?» küsib porutšik magusalt, värisevi hääli.

Tüdruk pöörab pea ära. Porutšik aga kergitab kiiresti tema paksu patsi ja suudleb teda juuste alla, õrnale, si-redale kaelale, ahmides tema naha lõhna.

«Ma ütlen emale,» sõnab Aletška liigatamata.

Uks avaneb — ja Anna Friedrichovna on tagasi. Otsekohe hakkab porutšik ebaloosulikul valjusti ja liiga ladusalt rääkima.

«Jahah, see on tõesti tore, sõuda sellisel imekaunil kevadööl koos armsama või südamesõbraga jõel. Noh, Njunjakene, ma räägin siis edasi. Gorževski laskis sel moel kuus tuhat rubla lendu, kurat võtaks! Lõpuks andis keegi talle head nõu, ja siis ta ütles: «Aitab! Mina nii ei mängi! Aga lööme õige kaardipaki naelaga laua külge ja tõmbame kaarthaavali!» See tüüp lõi põnnama. Siis võttis Gorževski revolvri välja: «Kas mängid, koer, või saad kuuli!» Polnud midagi parata, suller istus laua äärde, ja mis peaasi, läks nii segadusse, et unustas, et tal oli selja taga peegel, sealt nägi Gorževski, kes istus tema vastas, kõik partneri kaardid ära. Ja Gorževski sai oma raha tagasi ja võitis pealekauba üksteist tuhat puhas. Ta laskis selle naela veel üle kullata ja kannab seda nüüd nagu talismani uuriketi küljes. Väga originaalne.»

IV.

Samal ajal istub viiendas numbritoas voodiserval tudeng. Tema ees öölaua on küünal ja leht kirjapaberit. Tudeng kirjutab kiiresti, peatub hetkeks, sosistab midagi enda ette, vangutab pead, naeratab kramplikult ja kirjutab edasi. Nüüd pistab ta sule sügavale tindipotti, ammutab siis sellega nagu lusikaga tahi kõrvalt vedelat steariini ja torkab segu tulle. Tuli vubiseb ja pritsib vilkaid siniseid sädemeid igasse kanti laiali. See tulevärk meenutab tudengile midagi naljakat, peaaegu juba ununenut kaugest lapsepõlvest. Ta kõõritab nukralt ja hajameelselt naeratades küünlaleeki. Siis raputab ta pead nagu äkki ärgates, ohkab, ja pühkides sule kiiresti vastu sinise särgi varrukat puhtaks, jätkab ta kirjutamist.

«Sa ütle neile kõik edasi, mis on öeldud mu kirjas ja mida sina usud — ma tean. Mind ei mõista nad nagunii, aga sina tunned sõnu — lihtsaid ja nende arusaadavaid. Üks asi on kummaline: ma kirjutan sulle praegu ja tean, et lasen end veerandtunni pärast maha, ning see mõte ei kohuta mind põrmugi. Ja ometi lõin ma verest ära, kui see hallipäine hiigelkasvu sandarmipolkovnik näost tumepunaseks läks ja koleda sõimu saatel jalgu trampima hakkas. Kui ta karjus, et mu kangekaelsus on asjatu, et see saadab minu ja mu seltsimehed hukatusse, et Beloussov, Knigge ja Soloveitšik on kõik üles tunnistanud, siis tunnistasin ka mina. Kuigi ma ju ei karda surma, kohkusin ma selle nürimeelse ja piiratud, ametialases enesekindluses kivilinenud inimese röökimisest. Ja kõige ilgem on see, et ta teiste peale ei julgenud karjuda, nende vastu oli ta armastusväärne, lahke ja mesine nagu provintsi hambaarst — isegi liberaalne. Minu puhul aimas ta aga kohe järeleandlikku ja tahtejõuetut loomust. Seda tunnetatakse inimese juures sõnagi vahetamata, ühestainsast pilgust.

Jah, ma tunnistan, et see kõik kokku oli jõle, nurjatu, naeruväärne ja vastik. Kuid teisiti see ei saanudki olla, ja kui see oleks ka kordunud, siis oleks kõik läinud just niisamuti. Lahingus hulljulged kindralid kardavad üpris sageli hiiri. Vahel nad koguni hooplevad selle väikese nõrkusega. Aga mina tunnistan kurbusega, et rohkem kui surma kardan ma puitunud inimesi — kõigutamatuid oma tardumuslikus ellusuhtumises, juhmilt enesekindlaid, ilmeksimatuid. Kui sa teaksid, kui arg ja kohmetu ma olen kõikide nende monumentaalsete kardavoide ees, Peterburi šveitsrite nuumatud kirvenägude ees, ajakirjade toimetusepreilide ees, kohtusekretäride ja kärkivate jaamaülemate ees! Kord tuli mul jaoskonnas oma allkirja tõestada, ja mulle aitas ühe punaste puhmasvurrudega ja kalasilmadega rinda etteajava paksu pristavi nägemisest, kes mind kogu aeg katkestas, minu juttu ära kuulamata, unustas tükiks ajaks minu juuresoleku hoopis või teeskles korraga, et ta ei saa kõige lihtsamast vene keelest aru, — aitas ainuüksi tema nägemisest, mis mulle jäle da kananaha ihule ajas, nii et ma kuulsin ise oma hääles orjalikke pugejanoote.

Kes on selles süüdi? Ma ütlen sulle: minu ema. Tema

oli esimene, kelle süü läbi mu hing saastus ja näruselt araks moonduks. Ta jäi varakult leseks, ja mu esimesed lapsepõlvemuljed on lahutamatult seotud hulkumisega ühest võõrast kodust teise, mangumistega, lipitsevate naerustega, tühiste ja ometi talumatute solvamistega, meeldimisvalmidusega, armuandide norimisega, pisarlevalt haleda näo tegemisega, nende närutavalt alandlike deminutiividega: tükike, raasuke, tilgake teed... Mind sunniti suudlema heategijate kätt, olgu need mehed või naised. Ema kinnitas ühtelugu, et ma ei armasta seda või teist maiuspala, valetas, et mul on näärmetiisikus, teades, et niimoodi jääb pererahva lastele rohkem ja pererahvale see meeldib. Teenija irvitas salakesi meie üle: sõimas mind küürakaks, kuna ma lapsena hoidsin end vimma, ja nimetas mu ema minu kuuldes armuleivasööjaks kerjuseks. Ema ise aga püüdis pererahvale nalja teha, kui ta oma vana kulunud nahkportsigari katusena nina peal hoidis ja ütles: «Näete, see on minu Levi-pojakese nina.» Teised naersid, aga mina punastasin ja kannatasin hirmsasti niisugustel puhkudel ema ja enda pärast, kuigi ma olin vait, sest külas oli mul rääkimine keelatud. Ma vihkasin neid heategijaid, kes vaatasid mind nagu mõnd elutut asja, toppides mulle laisalt, uniselt ja armulikult kätt suudlemiseks nina alla; ma vihkasin ja kartsin neid, nagu ma praegu vihkan ja kardan kõiki enesega rahulolevaid, šabloonsid, kainelt kindlaid kõikteadjaid: ringide oraatoreid, punapõskseid ja pikajuukselisi, süütu liberaalsusega eputavaid professoritudisid, õliselt soliidseid ülempreestreid, sandarmipolkovnikuid, radikaalseid naisarste, kes ajavad kiiruga pähe üht-teist proklamatsioonidest, kuid kelle hing jääb ometi külmaks, kalgiks ja siledaks nagu marmorsein. Kui ma nendega kõnelen, tunnen ma, kuidas mu näole langeb jälgi maskina võõras, järelekiitev lakeinaeratus, ja ma põlgan oma õrna, liibitsevat häält, millest ma taban ema kunagise häälekõla varjundeid. Hing on neil inimestel surnud, mõtted tardunud oma muutmatul sirgel, ja nad ise on nii halastamatud, nagu võib halastamatu olla üksnes tõlp fanaatik.

Seitsmendast kümnenda eluaastani olin ma Fröbeli kasvatusüsteemi järgivas kinnises heategelikus kroonupansionis. Seal õpetasid klassidaamid — kõik tigestunud, hambavalus vanatüdrukud — meile austust heategeva

juhtkonna vastu, omavahelist nuhkimist ja pealekaebamist, pailaste kadestamist, ja mis peamine — see peamiste peamine — ülivagurat käitumist; meie, poisikesed isekesis, harrastasime aga vargust ja onanismi. Siis võeti mind armu poolest gümnaasiumi juures asuvasse riiklikku pensioni. Seal tutvusin kõigega, millega tutvutakse ühes riiklikus pansionis. Läbiotsimised ja spionaaž järelevaatajate poolt, mõttetu tuupimine, suitsetamine kolmandas klassis, viin neljandas, viiendas — esimene avalik naine ja esimene paha haigus.

Ja siis läksid äkki liikvele uudsed, noorusinnust kantud sõnad, keevalised unistused, vabad leegitsevad mõtted. Mu yaim pöördus neile rõõmuga vastu, kuid mu hing oli juba jäädavalt laostunud, surnud, reostatud. Järele neurasteeniline hirm oli end sinna kinni imenud otsekui puukoera kõrva: kisud ta välja, pea jääb ikka järele ja kasvab taas ilgeks putukaks.

Mitte ükski mind ei hävitanud see moraalne taud. Mina olin võib-olla kõigist nõrgem. Aga kogu eelmine põlvkond oli ju kasvanud jumalakartliku vaguruse, pealesunnitud vanemate-austuse, isiksuse eitamise ja mahasurumise vaimus. Olgu neetud see nurjatu aeg, kerjuslik vaikimise aeg, see õnnis ja rahulik äraelamine vaga ja voo- rusliku reaktsiooni hääletus varjus! Sest hirmsam kui kõik barrikaadid ja mahalaskmised on inimvaimu vaikne vändjastamine.

Kummaline: kui ma ise oma tahtejõu proovile panen, siis ei ole ma sugugi argpüks, ja ma ei tea naljalt inimesi, kes oleksid nii kergelt valmis eluga riskima. Ma olen käinud viiendal korrusel mööda välisseina karniisi ühe akna juurest teise juurde ja sealt alla vaadanud; ma olen ujunud ükski nii kaugemale avamerele, et mu käed ja jalad ei kuulunud enam sõna ning ma pöörasin selili ja puhkasin vahepeal, et vältida krampi. Ja palju, palju teisi juhtumeid. Lõppeks lasen ma end kümne minuti pärast maha — ja eks see näita ka midagi. Aga inimesi ma kardan. Inimesi ma kardan! Kui ma kuulen joodikuid tänaval söimlevat ja kaklevat, lähen ma oma toas hirmu pärast näost valgeks. Ja kui ma öösel voodis lamades üksnes kujutlengi tühja väljakut ja seal kappavat kasakate salka, tahab mu süda seisma jääda, veri tardub soontes ja sõrmed kisuvad krampi. Eluaeg on mind kohutanud miski,

mis on enamasti igas inimeses olemas ja mida ma ei mõista seletada. Ja selline on kogu eelmine, üleminekuaja põlvkond. Mõistusega me põlgame orjust, kuid meist endist on kasvanud pelgurlikud orjad. Meie vihkamine on sügav ja kirglik, kuid viljatu, ta meenutab kastraadi meeletut armumist.

Kuid sina mõistad seda kõike ja seletad ka seltsimeestele, kellele ma enne surma tahan öelda, et ma kõigest hoolimata armastan ja austan neid. Võib-olla nad usuvad, kui sa neile ütled, et ma ei lähe surma sugugi mitte sellepärast, et ma nad alatul moel, kuigi tahtmatult reetsin. Ma tean, et maailmas pole midagi hirmsamat sellest hirmsast sõnast «reetur», mis käib ja käib suust suhu, suretades inimese elusast peast. Oh, küll ma juba suudaksin oma eksimust heaks teha, kui mind poleks kasvatatud inimliku alatuse, arguse ja rumaluse orjaks. Kuid just sellepärast, et ma niisugune olen, tahan ma surra. Praegusel hirmsal ja painajalikul ajastul on minusugustel häbistav, raske ja lihtsalt võimatu elada.

Jah, kallid sõber, viimasel ajal olen ma väga palju kuulnud, näinud ja lugenud. Ma ütlen sulle: meie maast on üle käinud kohutav vulkaanipurse. Pääsis valla ammu ummuksis peetud vihatuli ja hävitas kõik: hirmu homsees, austuse isade vastu, elu vastu, perekonnaõnne rahuliku õdususe. Ma olen kuulnud noortest, peaaegu lastest, kes ei lubanud mahalaskmisel oma silmi kinni siduda. Ma olen näinud oma silmaga, kuidas inimesed piinamisi kannatavad ega lausu ühtki sõna. Ja kõik see on sündinud ootamatult, ilmsiks tulnud üheainsa tormipuhanguga. Kalkunimunadest koorusid äkki kotkapojad. Kui lühike, aga kui kaunis ja kangelaslik oli nende lend lõõmava vabaduspäikese poole! Ma olen näinud, kuidas lastes, koolilastes, gümnaasiumipoistes virgub ja lööb lõkkele harras austus oma rõõmsa, uhke ja vaba «mina» vastu, ning just selle on meis mürgitanud vaimne sandipõli ja lõdisev vanematemoraal. Päriku meid siis põrgu!

Kell saab kaheksa minuti pärast üheksa. Täpselt kell üheksa lõpetan oma elu. Koer haugub väljas — kord, kaks, siis jääb vait ja siis — üks, kaks, kolm korda. Võib-olla siis, kui mu teadvus on kustunud ja koos temaga kadunud minu jaoks igaveseks kõik: linnad, väljakud, lae-

vaviled, hommikud ja õhtud, võõrastemaja numbritoad, kella tiksumine, inimesed, loomad, õhk, valgus ja pimedus, aeg ja ruum, kui ei ole enam midagi, isegi mitte mõlgutust selle «eimidagi» üle — võib-olla hakkab see koer siis veel kaua haukuma nii nagu tänagi: algul kaks, siis kolm korda.

Viie minuti pärast üheksa. Pentsik mõte tuli mulle pähe. Ma mõtlen, et inimese mõte — see võiks olla vool kusagilt salapärasest, senitundmatust keskusest, sealt levibki otsatu pingestatud võnkumine kaalutus mateerias, mis on maailmaruumi laiali valatud ja mis tungib võrdse kergusega nii kivi, raua kui ka õhu aatomite vahele. Just praegu läks mõte mu ajast välja, ja kogu atmosfäär väreleb ja võngub mu ümber nagu veeringid pärast kivi vette langemist, nagu häälvõnkumise keele ümber. Ja ma mõtlen, et inimene lahkub siit ilmast, tema teadvus on juba kustunud, kuid mõte kestab edasi, väreldes veel endises kohas. Kõikide nende inimeste unenäod ja mõtted, kes on enne mind olnud selles piklikus sünges toas, hõljuvad võib-olla praegugi mu ümber ning juhivad salaja mu tahet. Ja võib-olla jääb homme selle toa juhuslik külastaja äkki mõtisklema elu, surma ja enesetapu üle, kuna minust jääb siia maha mu mõte. Ja kust me teame, võib-olla püüavad ühekorraga mu mõtteid (kaalust, ajast ja mateeria takistusest sõltumata) niihästi saladusliku Marsi elanike täpsed, kuid teadvuseta vastuvõtuorganid kui ka õues haukuva koera aju? Oh, ma mõtlen, et maailmas ei kao miski, mitte miski — ei öeldu ega ka mõeldu. Kõik meie teod, sõnad ja mõtted on ojakesed, maa-alused nired. Ma näen, kuidas nad kohtuvad, ühinevad allikaiks, tungivad maapinnale, voolavad jõgedesse — ja juba tormavadki nad meeletult ning võimsalt kaasa Elujõe vastupandamatu vooluga. Elujõgi — kui vägev ta on! Kõik uhub ta varem või hiljem oma teelt, kannab ära tõkkes, mis aheldavad vaimu vabadust. Ja sinna, kus varem oli alatuse salakari, tekib kangelasmeele avar lahvevesi. Minu viib ta praegu kaasa külma, kaugesse tundmatusse, aga võib-olla juba enne, kui aasta möödub, tulvab ta sellesse suurde linna, uputab selle, ning voogudesse kaovad siis tema varemed ja kaob tema nimigi.

See kõik on võib-olla pentsik, mida ma kirjutan. Aega on veel kaks minutit. Küünal põleb, tõttamisi tiksus kell

minu ees laual. Koer haugub ikka veel. Aga mis siis, kui ei jäägi midagi järele, ei minust ega minusse, jääb üksnes viimne tunnetus — võib-olla valu, võib-olla revolvrüpak, võib-olla metsik alasti hirm, ja see jääb igaveseks, sadadeks miljoniteks sajanditeks, miljoniteks miljardendas astmes?

Aeg sai täis. Kohe näeme seda kõike. Ei, oota: mingi naeruväärne häbelikkus sunnib mind tõusma ja ust lukku keerama. Huvasti. Veel kaks sõna: koera hämar hing võib ju olla mõtete vibratsioonile palju altim kui inimese oma... Seepärast nad võib-olla uluvadki surma aimates. Eks ole? Ka see koer, kes praegu all haugub. Nüüd on ta juba häiritud. Ent mõne minuti pärast kargavad minuaju kesksest patareist hirmuäratava võnkumisega välja uued koletislikud voolud ja jõuavad vaese koera ajju. Siis hakkab ta pimedast, talumatust õudusest uluma... Huvasti. Ma lähen.»

Tudeng kleepis kirja kinni, pani tindipotile millegipärast korralikult korgi peale, tõusis püsti ja võttis kuue taskust brauningu. Tõmbas kaitsevinna *sûr*'ilt *feu*'le¹, ajas jalad kindluse mõttes harki ja pigistas silmad kinni. Siis äkki, surudes revolveri kahe käega vastu paremat meelekohta, vajutas ta päästikule.

«Mis see oli?» küsib Anna Friedrichovna ärevalt.

«Eks see sinu tudeng laskis end maha,» teeb porutšik lolli nalja. «Ühed sead kõik, need tudengid.»

Kuid Anna Friedrichovna kargab püsti ja tormab koridori, porutšik lentsib tema kannul. Viienda numbritoja ukse taga on tunda suitsuta püssirohu hapukat gaasilõhna. Lukuaugust on näha — tudeng lamab põrandal.

Viie minuti pärast on võõrastemaja välisukse ees juba tihe, must, ablas rahvamurd ja vihane Arseni ajab võõraid trepilt minema. Võõrastemajas valitseb segadus. Lukksepp muugib suletud numbritoja ukse lahti, kojamees jookseb politseisse, toatüdruk arsti juurde. Mõne aja pärast saabub kohale politsei alajaoskonna ülem, valgete

¹ *Sûr* — ohutu; *feu* — tuli (prantsuse k.). Tõlk.

juuste, valgete ripsmete ja valgete vurrudega pikk kõhn noormees. Ta on mündris, ja tema hiigellaiad šarovarid langevad poolde sääride lakksäärivate peale. Otsekohe asub ta publikut tagasi tõrjuma, ajab heledad silmad jõlli ja kamandab kõuehäälel:

«Ta-ga-si! Lai-a-li min-na! Ma ei saa aru, härrased, mis teil siin vaadata on? Mitte kui midagi... Härra... ma palun tungivalt... Ise veel intelligentne inimene, kõvakübar peas... No-oh? Ma sulle näitan politsei omavoli! Mihhailšuk, jäta see nägu meelde! Kuhu sa, poiss, kipud, mis? Oota sa!»

Numbritoja uks on lahti muugitud. Sisse lähevad: alajaoskonnaülem, Anna Friedrichovna, porutšik, neli last, tunnimehed, kordnik, kaks kojameest — ja veidi hiljem arst. Tudeng lamab maas, näoli voodiesisel hallil põrandavaibal, vasak käsi rinna all kõveras, parem kõrval sirgu; revolver vedeleb eemal. Pea all on näha tume vereloik, paremas meelekohas väike ümmargune auguke. Küünal põleb veel ja kell tiksus tõtlikult öölaua.

Koostatakse lühike kroonukeelne protokoll ning lisatakse sellele enesetapja poolt jäetud kiri... Kaks kojameest ja kordnik tassivad laiba trepist alla. Arseni näitab lampi pea kohal hoides tuld. Anna Friedrichovna, alajaoskonnaülem ja porutšik vaatavad koridori aknast pealt. Kandjatel läheb trepikäänakul samm segi, nad satuvad seinale ja käsipuude vahel kitsikusse, ja see, kes taga tuli ja laiba pead hoidis, laseb nüüd käed lahti. Pea kolksus kõvasti vastu üht, teist, kolmandat trepiastet.

«Just! Just nii!» karjub aknast vihane perenaine. «Paras sellele raisale! Saate pärast jootraha!»

«Küll te olete verejanuline, madam Siegmeier,» ütleb alajaoskonnaülem flirtival toonil, ise vuntsi keerates ja selle otsa poole kõõritades.

«Ja miks mitte! Nüüd satu tema pärast veel ajalehte! Ma olen vaene töötav naine, aga inimesed hakkavad nüüd tema pärast minu võõrastemajast eemale hoidma.»

«Seda küll,» on alajaoskonnaülem lahkelt päri. «Ma panen neid tudengihärrasid tõsiselt imeks. Õppida ei taha, lehvivad punaseid lippe, lasevad end maha. Sellest ei küsi, mis see nende vanematele tähendab. Noh, vaesed

veel — lähevad juutide raha peale liimile, kurat nendega. Aga korralikud tükivad ju sama tegema — ise aadlike, vaimulike, kaupmeeste pojad! No on rah-hvas! Aga nüüd, madam, soovin teile kõike head ja...

«Ei, ei, ei, ei, ei mingil juhul!» hüüab perenaine vahele. «Me hakkame kohe õhtust sööma... natike heeringat ja... Nii ma teid küll ära ei lase.»

«Tegelikult,» mämmutab alajaoskonnaülem. «Noh, võiks ju ka. Ma pidin, kui ma ausalt ütlen, just üle tee Nagurnoi poole sisse astuma, et veidi keha kinnitada. Meie amet,» jätkab ta, daami ukse viisakalt ees lastes, «meie amet on raske amet. Teinekord ei saa päev otsa ivagi hamba alla.»

Õhtusöögi ajal võtavad kõik kolm kõvasti viina. Anna Friedrichovna punetab üle kogu näo, ta silmad ja huuled lõõskavad, ühe kinga on ta laua all jalast ära võtnud ja surub nüüd kuuma, sukas jalga vastu alajaoskonnaülema oma. Porutšik on tusane ja armukade. Ta püüab kogu aeg rääkida sellest, mis «meil polgus» oli. Alajaoskonnaülem jälle ei mõtlegi teda kuulata, vaid räägib vahele, jutustab põrutavatest juhtumitest «meil politseis». Kumbki püüab teise suhtes olla võimalikult üleolev ja ülbe, mõlemad mehed meenutavad kaht koera, kes on äsja õuel esmakordselt kokku saanud.

«Te räägite kogu aeg — «meil polgus»,» ütleb politseinik — mitte porutšikule, vaid perenaisele otsa vaadates, «aga vabandage mu uudishimu: miks te sõjaväeteenistusest lahkusite?»

«Lubage,» vastab porutšik puudutatult, «mina teilt ei küsi, kuidas te politseisse sattusite! Kuidas te säherduse ameti üldse vastu võtsite!»

Aga kohe toob Anna Friedrichovna nurgast välja mängukasti «Monopan» ja paneb Tšiževitši seda vända. Mõningase nurumise peale tantsib politseinik perenaisega polkat — ja Anna Friedrichovna keksib kui noor plika, krussis lokid karglemas otsaes. Siis keerutab korralvur vända ja porutšik, pea kangelt kuklas, tantsib perenaisega, käänates ta parema käe oma piha ümber. Tantsib ka Aletška, silmad maas ja kummaline, malbelt himur naeratus huulil.

Alajaoskonnaülem on just lõplikult jumalaga jätmas, kui tuleb Romka.

«Mui-dugi... Mina saatsin tudengit, aga mis teie siin ilma minuta-a-a teete! Mina olen nagu koe-er...»

Aga äsjane üliõpilane, nüüd lihtsalt laip, lamab juba anatoomikumi külmas keldris tsinkkastil, jää peal, lamab gaasilambi valgel, alasti, vahakarva, võigas. Tema paljale paremale jalale, pahklust veidi kõrgemale on kirjutatud suurelt tindiga number 14. See on tema number anatoomikumis.

1906

SOLVANG

Töestisündinud lugu

Oli juulipäeva õhtupoolik, kell viis, ja ilm kohutavalt kuum. Suur kivine linn õhkus palavust nagu ülekoetud ahi. Majade valged seinad helendasid nii, et silmadel hakkas valus. Kõnniteede asfalt oli pehmeks sulanud ja põletas taldu. Akaatsiate varjud losutasid paeplaatidest sõiduteel, haledad, norus ja vaata et samuti tulised. Päikese käes pleekinud meri lamas liikumatult ja elutult nagu laip. Tänavail hõljus valge tolm.

Just sel ajal lõpetas ühe erateatri fuajees oma järjekordset istungit väike advokaatide komisjon, kes tasuta ajas viimase juudipogrommi ajal kannatada saanud elanike asju. Sinna kuulus kaksteist vandeadvokaadi abi, kõik noored edumeelsed mehed ja südamega asja juures. Istung ei nõudnud mingit pidulikkust, ja seetõttu domineeris riietuses kerge materjal: pikee, flanell ja lüstriin. Istuti paari-kolmekaupa, kuidas juhtus, marmorlaudade ääres, eesistuja aga oli aset võtnud tühja leti taga, kus varem, talveajal, müüdi kompvekke.

Avatud akendest hoovav leitsak, pimestav päikesevalgus ja tänavamüra oli noored advokaadid täiesti ära roiutanud. Istung kulges loiult ja veidi närviliselt.

Valgete vurrude ja hõredate juustega vibalik, kes istungit juhatas, unistas samal ajal palavalt sellest, kuidas ta õige pea sõidab oma uuel, äsjaostetud jalgrattal suvilasse, kuidas ta kisub kähku riided seljast ja kargab higest peast, maha jahtumata, selgesse, puhtasse, karge lõhnaga merevette. Juba see mõte pani teda võpatama ja tema rammetut keha läbistas värin. Tõstes kannatamatult pabereid letil siia-sinna, rääkis ta kuhtunud häälel:

«Niisiis, härrased, Rubintšiku asja võtab enda peale Jossif Moritsovits. Kas on kellelgi veel ettepanekuid päevakorra täiendamiseks?»

Komisjoni noorim liige — väike, paks, väga tõmmu ja väga elav karaiim — ütles poolihääli, kuid siiski nii, et kõik seda kuulsid:

«Päevakorra täienduseks passiks praegu kõige paremini jäätükkidega kali...»

Eesistuja vaatas rangelt tema poole, kuid ei suutnud ise muigamata olla. Ta tõmbas juba hinge ning toetas mõlemad käed lauale, et püsti tõusta ja istung lõpetatuks kuulutada, kui ukse kõrval seisev fuajeevalvur äkki paar sammu tema poole astus ja ütles:

«Teie kõrgeausus... seal on veel ühed, seitse tükki. Palusivad sisse lasta.»

Eesistuja pilk rändas kärsitult üle kaaslaste nägude.

«Mis te arvate, härrased?»

Kuuldus hääli:

«Jäägu järgmiseks korraaks. Aitab.»

«Las esitavad kirjalikult...»

«Võiks ju ka, kui nad kähku teevad. Otsustage ruttu.»

«Mingu seenele!... Oh issand, küll on põrgu!»

«Laske sisse,» nooksas eesistuja tüdinult peaga. «Ja tooge mulle, palun, narsaani! Ainult külma, olge nii kena!»

Valvur avas ukse ja ütles koridori:

«Paluks. Anti luba.»

Ja sisse astus hanereas seitse üpris üllatavat, üpris kummalist kuju. Esimene neist oli suurekasvuline enesekindel härrasmees, seljas frantlik liivakarva saterkuub ja väga peen roosa-valgetriibuline särk, erepunane roos nõopaugus. Eestvaates meenutas ta pea kuju püstipandud, profiilis — lamavat põlduba. Näo ehteks olid paksud, sõjakalt ülespidi keeratud vurrud ja moodne kikkhabe. Ninal läikisid tumesinised näpitsprillid; käes olid helekollased sõrmkindad; vasak käsi hoidis musta hõbeilustistega jalutuskepi pidet, parem helesinist taskurätikut.

Teised kuus meest jätsid häirivalt kirju ja pentsiku mulje. Näis, nagu oleksid nad omavahel suure kiiruga segi ajanud niihästi seljariided kui ka käed, jalad ja pead. Üks rooma senaatori laitmatu profiiliga sell oli peaaegu närudes. Teisel kirendas härrasmehe frakivesti ümmargusest väljalõikest võidunud ukraina särk. Siin oli asümmeetrilisi kurjategija-nägusid, kust vaatas vastu kõigutamatult enesekindlus. Ja suhtelisest noorusest hoolimata il-

mutasid kõik need näod suuri elukogemusi, küünilisust, trotsi ning varjatud umbusklikku kavalust.

Liivakarva saterkuuega härrasmees tegi kerge, elegantse kummarduse ja pöördus nagu küsides komisjoni poole:

«Härra eesistuja!»

«Jah, palun,» vastas too. «Mida te soovite?»

«Meie, meie kõik, keda te enda ees näete,» alustas härrasmees rahulikult ja osutas laia käeviipega oma kaaslastele, «oleme Rostovi—Harkovi ja Odessa—Nikolajevi Ühendatud Varaste Liidu delegaadid.»

Juristid hakkasid kohtadel nihelema. Eesistuja nõksatas oma toolil ja ajas silmad jõlli.

«Mi-is Liidu?» venitas ta.

«Varaste Liidu,» kordas liivakarva ülikonnaga džentelmen külmavereliselt. «Ja mis minusse puutub, siis osutasid minu kolleegid mulle suurt au ning valisid mind delegatsiooni juhiks.»

«Väga... rõõmustav,» sõnas eesistuja kõhklemisi.

«Täna teid. Meie seitsmekesi oleme kõik tavalised vargad, igaüks muidugi oma kindla erialaga. Meie organisatsioon läkitas meid niisiis teie lugupeetud istungile,» džentelmen tegi jälle elegantse kummarduse, «volitades meid aupakliku abipalvega teie poole pöörduma.»

«Ausalt öelda, ma ei mõista, kuidas puutub see...» laiutas eesistuja käsi. «Aga olge lahked, jätkake.»

«Asi, mida me sõandame ja mida meil on au teile siinkohal ette kanda, see asi, lugupeetud härrased, on väga lühike, väga selge ja väga lihtne. See ei võta rohkem aega kui kuus-seitse minutit, mida ma pean oma kohuseks teile õigeaegselt teatada, arvesse võttes hilist kella-aega ja kolmekümmend seitset kraadi sooja varjus, mida näitab Reaumure.» Oraator kõhatas ja vaatas vahepeal kallist kulduuri. «Asi on järgmine: viimasel ajal on kohalike ajalehtede aruannetes, mis kõnelevad viimase pogrommi kohutavatest ja kurbadest sündmustest, vihjatud küllaltki sageli sellele, et politsei poolt värvatud ja ülesässitatud rüüstajate hulka, kõigi nende joodikute, hulluiganide, sutenöörade ja agulipättide — ühe sõnaga ühiskonna jätiste hulka kuuluvad ka vargad. Esialgu me vaiksime, kuid lõpuks leidsime, et me oleme sunnitud kogu haritud maailma palge ees protesteerima selle rängalt

ülekohtuse süüdistuse vastu. Ma tean väga hästi, et seasuslikkuse seisukohalt oleme meie kurjategijad ja ühiskonna vaenlased. Aga, mu härrad, kujutlege endid kas või hetkekski selle ühiskonna vaenlase olukorda, keda süüdistatakse umbropsu ka selles kuriteos, mida ta ei ole sooritanud ja mille vastu ta on koguni valmis ihu ja hingega võitlema. On selge, on ju päevselge, et ta solvub sellest ebaõiglusest märksa rohkem kui korralik, keskmine, normaalne kodanik. Seepärast me teatame, et meie vastu tõstetud süüdistusel puudub niihästi faktiline kui ka loogiline alus. Ja ma kavatsen seda paari sõnaga tõestada, kui lugupeetud koosolijad suvatsevad mind ära kuulata.»

«Rääkige,» ütles eesistuja.

«Palume, palume!» kostis hääli elevil advokaatide seast.

«Ma tänan teid südamest kõigi oma seltsimeeste nimel. Uskuge mind, te ei kahetse, et olete osutanud huvi meie... noh ütleme, riskantse, kuid samal ajal raske ja vaearikka elukutse esindajate vastu. «Mu daamid ja mu härrad, mul on see au,» nagu laulab Giraldoni «Pajatsite» proloogis.

Ma palun muide härra eesistujalt luba pisut janu kustutada. Hei, valvur, too mulle limonaadi ja pits inglise kadakanapsi! Lugupeetud kuulajad, ma ei hakka kõnelema meie ameti moraalsest küljest ja tema sotsiaalsest tähtsusest. Teie teate kahtlemata paremini kui mina seda Proudmoni imetabavat ja hiilgavat paradoksi: «Eraomand on vargus.» Paradoks küll, kui soovite, kuid siiski argade väikekodanlaste ja rasvunud pappide nutulauluga tänini ümber lükkamata. Näide: isa, energiline ja kaval kiskja, on miljoni kokku ajanud ja pärandab selle pojale — juhmile, teovõimetule ja hariduseta rahhiitikule, sündinud idioodile, ajudeta olendile, tõelisele parasiidile. Miljon rubla — see on miljon potentsiaalset tööpäeva, mis muutub aga asja ees, teist taga õiguseks käsutada tohutu hulga inimeste tööd, higi, vaeva ja elu. Miks? Mispärast? Mille eest? Lihtsalt arusaamatu. Niisiis, härrased, tuleks vist nõustuda seisukohaga, et meie elukutse korrigeerib mõningal määral varanduste pöörast kuhjumist ühe inimese kätte, ta osutub protestiks rõhumise, ülekohtu, omavoli, vägivalla ja isiksuse mahasurumise vastu — kõige selle ebardliku vastu, mille on sünnitanud kaasaegne kodan-

lik-kapitalistlik ühiskonnakorraldus. Varem või hiljem kukutab selle korra sotsiaalne revolutsioon. Eraomandist jääb järele vaid kurb mälestus, ja siis paraku kaome maa pealt ka meie — *les braves chevaliers d'industrie*!¹»

Kõneleja tegi pausi, võttis tagasijõudnud valvuri käest kandiku ja pani selle lähemale lauale.

«Vabandust! Üks hetk! Säh, vennas, ja muuseas, kui sa ära lähed, pane siis uks enda järel kõvemini kinni!»

«Kuulen, teie hiilgus!» prahvatas valvur rõõmsalt.

Kõneleja jõi pool napsi ära ja jätkas:

«Aga jätame nüüd probleemi filosoofilise, majandusliku ja sotsiaalse külje. Ma ei tahaks teid üleasurega koor-mata, kuid ma pean teile siiski veel teatavaks tegema, et meie ala on väga lähedane mõistele, mida nimetatakse kunstiks, sest ta kätkeb kõiki neid elemente, mida eeldab kunst: kutsumust, inspiratsiooni, fantaasiat, leidlikkust, auahnust ja kehtvat ning vaevanõudvat stuudiumi. Ainus omadus, mis tal paraku puudub, on voores, millest on nii võrratult ja liigutava kaasaalamisega kirjutanud suur Karamzin.

Lugupeetud kuulajad, ma olen kaugel mõttest veiderdada nii auväärse auditoriumi ees või raisata teie ülikallist aega kohatute paradokside esitamisega. Kuid ma ei saa oma väidet kas või kokkuvõtlikult põhjendamata jätta. Võhiku kõrvus kõlab varga kutsumus võorastavalt, absurdelt ja koomiliselt. Ja ometi sõandan ma teile kinnitada, et selline kutsumus on olemas. Inimesed, kellel on erakordselt hea nägemismälu, terane ja täpne silm, küllaldaselt külma verd, näpuosavust ja ennekõike hästi arenenud kompimismeel, oleksid nagu ekstra selleks maailma sündinud, et saada suurepäraseks sulideks. Taskuvarga amet nõuab tohutut väledust ja liikuvust, liigutuste äärmist koordineeritust, rääkimata leidlikkusest, tähelepanuvõimest ja keskendumisuskusest. Mõni tunneb kindlat kutsumust lahti murda rahakappe; maast-madalast ahvatlevad teda keerukad, salapärased mehhanismid: jalgrattad, õmblusmasinad, üleskeeratavad mänguasjad, kellavärk.

Ja lõpuks, härrad juristid, on olemas ka inimesi, kellel on eraomandi vihkamine juba veres. Teie nimetate

¹ Suured avantüristid (prantsuse k.). Tõlk.

seda ilmingut väärnähtuseks — kuidas soovite. Aga mina ütlen teile, et tõelist varast, kutsumusega varast ei meelita ükski asi ausa vegeteerimise argiteele — ei hästitasuv töökoht, ei suur rahasumma ega naise armastus. Sest meie töös on pidevat riskivõlu, peadpööravat ohutunnet, hinge kinnipanevat pinevust, täisverelise elu tuikamist, vaimustust! Teid kaitsevad seadused, lukud, revolvrid, telefonid, politsei ja sõjavägi, meid ainult omaenda osavus, kavalus ja julgus. Meie oleme rebase, ühiskond aga koerte valve all olev kanala. Te teate ju, et külas hakkavad hobusevarasteks ja salaküttideks just kõige võimekamad, kõige kunstiaandelisemad inimesed? Mis parata: elu on siiani olnud keevaliste loomuste jaoks liiga tühi, liiga lame, liiga talumatult igav.

Ent ma kõneleksin veel inspiratsioonist. Kindlasti on teil, lugupeetud kuulajad, olnud juhust lugeda lehest mõnda ideelt ja teostuselt üleloomulikku varguslugu. Nende pealkirjad sündmuste kroonikas kõlavad tavaliselt nõnda: «suurejooneline vargus», «geniaalne sulitemp» või siis «aferistide osav tehing». Kodanlikud perekonnapead laiutavad sellisel juhul käsi ja õhkavad: «Kurb lugu! Kui saaks nende patujüngrite leidlikkust, imetlusväärset psühholoogia-tundmist, enesevalitsust, julgust ja võrratut näitlejatalenti — kui saaks seda kõike heaks otstarbeks rakendada! Kui palju kasu tooksid need inimesed siis isamaale!» Aga, lugupeetud härrased, see on ammu teada, et kodanlikud perekonnapead on selleks looja poolt loodud, et nad kordaksid kõige üldisemaid tõdesid ja räägiksid labasusi. Mul on olnud vahel vajadus — jah, mis seal salata, meie, vargad, oleme sentimentaalne rahvas, — on olnud vajadus Aleksandri pargis või merekaldal kaunist päikeseloojangut nautida. Ja ma olen alati ette kindel, et kohe ütleb keegi minu lähedal suure aplombiga: «Jah, näed, keegi ei usuks, kui mõni kunstnik niisuguse pildi maaliks!» Siis ma vaatan ringi ja näen muidugi mõnd rasvunud ja rahulolevat perekonnapead, kes võõra tot-ruse kordamisel rõõmustab omaenda tot-ruse üle. Ja mis armsasse isamaasse puutub, siis vaatab kodanlik perekonnapea seda nagu praetud kalkunit: napsa kõige parem pala, jära seda tasapisi oma vaiksuses nurgakeses ja kiida jumalat. Kuid õigupoolest ei ole asi selles. Labasuse vihkamine viis mind teemast kõrvale, ja ma palun mu liigset

kõnevoolu vabandada. Asi on selles, et geenius ja inspiratsioon — isegi siis, kui neid ei rakendata õigeuskliku kiriku huvides, — jäävad ikkagi haruldasteks ja toredateks asjadeks. Kõik siin maailmas areneb, ja ka vargus on loominguline protsess.

Lõpuks — meie töö ei ole sugugi nii lõbus ja kerge, nagu see esimesel pilgul näib. Ta nõuab suurt praktikat, pidevat harjutamist, püsivat ja vaevarikast treeningut. Meil on mitusada peenikest ja paindlikku töövõtet, mida ka kõige osavam mustkunstnik järele ei tee. Aga ma ei taha jääda paljasõnaliseks ja viin siinsamas, lugupeetud härraste silme all läbi mõned katsed. Palun esinejate pärast mitte muretseda. Antud momendil on meil kõigil legaalne vabadus käes, ja kuigi meid harjunud kombel jälgitakse, kuigi igaüht meist nägupidi teatakse ja meie fotod ilutsevad iga kriminaalpolitsei-jaoskonna albumis, pole meil praegu ometi vaja end kellegi eest peita. Kui te aga mõne meist kunagi edaspidi, teises olukorras ära tunnete, siis palun, ja me palume seda tungivalt: talitage alati nõnda, nagu nõuab teie kodanikukohus ja kutseeetika. Meie omakorda otsustasime tänutäheks teie tähelepanu eest kuulutada teie isikliku vara puutumatuks, kehtestada selle puhul tabu. Aga nüüd asja juurde!»

Kõneleja vaatas tagasi ja kamandas:

«Muukur Suur, palun teid!»

Hiigelkasvu vimmakas sell, mees ilma otsaesise ja kaelata ning põlvini ulatuvate kätega, kes välimuse poolest meenutas unist laadakarut, astus ette. Ta naeratas nüri-meelselt ja sügas kohmetusest vasakut kulmu.

«Sitt põle jo õhkagi võtta,» kähistas ta.

Kuid tema eest hakkas kõnelema liivakarva ülikonnaga džentelmen, pöördudes taas koosoleku poole:

«Härrased! Teie ees seisab meie liidu lugupeetavamaid liikmeid. Tema erialaks on kirstude, raudkappide ja muude väärtpaberite panipaikade lahtimuukimine. Mõnikord kasutab ta oma õhtustel esinemistel metalli sulatamiseks valgustusvõrgu voolu. Kahjuks ei ole tal siin oma parimaid meistrivõtteid millegi peal demonstreerida. Ta avab laitmatult iga ukse ja kui tahes keerulise luku. Muide, see uks seal on arvatavasti lukus?»

Kõik vaatasid ukse poole, millel rippus trükitud silt: «Võõrastel kulisside taha minek rangelt keelatud.»

«Jah, see uks on lukus, nagu näha,» kinnitas eesistuja.

«Väga tore. Muukur Suur, olge lahke!»

«Sii ka mõne tüü!» venitas hiiglane üleolevalt.

Ta astus ukse juurde, lõnksutas seda algul tasakesi, võttis siis taskust väikese läikiva instrumendi, tegi sellega luku kohale kummardudes paar peaaegu märkamatu liigutust ning ajas end kohe jälle sirgu, samas ust kiirelt ja käratult lahti lüües. Eesistuja jälgis kella: kogu operatsioon oli kestnud kõige rohkem kümme sekundit.

«Täna teid, Muukur Suur,» ütles liivakarva ülikonnaga džentelmen viisakalt. «Võite oma kohale minna.»

Aga eesistuja sõnas veidi ärevalt:

«Andestust. See kõik on ju väga õpetlik ja huvitav, aga... ütelge, kas teie lugupeetud kolleegi ametisaladuste juurde kuulub ka oskus ukse sulgeda?»

«Ah, mille pardons!» kummardas džentelmen kiiruga. «See läks mul sootuks meelest. Muukur Suur, olge nii kena...»

Ukse lukustamine toimus niisama osavalt ja käratult. Lugupeetud kolleeg taarus muheldes oma sõprade juurde tagasi.

«Nüüd on mul au tutvustada teile ühe meie ametivenna kunsti, kes on spetsialiseerunud taskuvargustele teatrites ja raudteejaamades,» jätkas kõneleja. «Ta on veel imenoor, kuid tema peen töö lubab mõningal määral aimata, mis temast edaspidi, hoolsa lihvi järel saab. Jaša!»

Tumesinise siidsärgi ja lakksaabastega mustlase moodi tõmmu noormees lõnkus ette ning jäi oraatori kõrvale seisma, mängides võõrutidega ja kissitades rõõmsalt suuri musti, kollakate silmavalgetega silmi.

Liivakarva ülikonnas džentelmen ütles paluvalt:

«Mu härrad... ma olen sunnitud paluma... kas keegi teist oleks nõus... katsejānaseks tulema? Ma kinnitan teile, et see on ainult demonstratsioon, nii-öelda mäng...»

Ta laskis silmad üle istujate käia. Väike paks sitik-musta peaga karaiim tuli oma laua tagant välja.

«Teie teenistuses,» ütles ta lõbustatult.

«Jaša!» andis kõnemees peaga märku.

¹ (Palun) tuhat korda vabandust (prantsuse k.). Tõlk.

Jaša astus advokaadile õige ligi. Ja juba rippus tal üle vasaku käsivarre läikivamustriline siidsall.

«Kui juhtub näiteks, et ma kirikus, või ütleme teatri-puhvetis, või ka tsirkuses...» hakkas ta mesimagusalt ketrama, «äkki näen, et sealt tuleb fraier... vabandage, härra, teeme nüüd nii, nagu oleksite teie fraier... see pole midagi solvavat: lihtsalt üks rikas saks, kes on korralik inimene ja ei mõista midagi. Kõigepealt: missugused võivad olla asjad? Asjad võivad olla väga mitmesugused. Tavaliselt on esimene asi: ketiga kell. Nüüd — kuskohas see on? Mõned kannavad ülemises vestitaskus — voh, siin, mõned alumises — voh, siin. Rahakott on enamjaolt ikka püksitaskus. Ainult täielik tuhnus paneb selle põuetasku. Siis — portsigar. Esiteks teed muidugi kindlaks, missugune: kas kuld või hõbe kuldmonogrammiga; nahksega ei hakka jändama, kui sa endast vähegi lugu pead. Üldse portsigar võib olla seitsmes taskus: siin, siin, siin, voh — siin, siin, seal ja siin. Eks ole ju? Selle teadmisega siis opereeridki.»

Oma monoloogi ajal vaatas noor varas säraval pilgul ja muheldes advokaadile otse silma ning näitas parema käe kiirete osavate liigutustega vastavaid kohti tema riietuses.

«Siis võib veel silma hakata lipsunõel, voh, siin. Aga me hoiame näpud eemale. Nüüd on ju puha sihuke rahvas, et harva mõni mees ehtsa kiviga käib. No nii, astun siis mahu. Pöördun väga viisakalt tema poole: härra, lubage tuld — või ükskõik mis, ühe sõnaga, teen juttu. Noh! Ja nüüd? Nüüd jõllan talle otse silma — sedasi, aga töös on mul ainult kaks näppu: see ja see.»

Jaša tõstis parema käe kaks sõrme, keskmise ja nime-tissõrme oma näo kõrgusele ning liigutas neid edasi-tagasi.

«Nägite? Nende kahe näpuga kogu see mäng käibki. Ja mis peaasi — miskit imet siin ei ole: üks, kaks, kolm — ja ongi valmis! Igaüks, kes loll ei ole, õpib selle kiiresti ära. Naljaasi. See oleks kõik. Minu lugupidamine.»

Varas keeras viuhki ringi ja hakkas oma kohale tagasi minema.

«Jaša!» ütles liivakarva ülikonnas džentelmen tähendusriikka rõhuga. «Ja-ša!» kordas ta rangemalt.

Jaša jäi seisma. Ta oli seljaga advokaadi poole, aga

küllap ta anus oma kõneka pilguga delegatsioonijuhti, sest too kortsutas kulmu ning raputas järsult pead.

«Jaša!» ütles ta kolmandat korda, nüüd juba ähvardavalt.

«Ääh!» kihvatas noor varas ja pöördus vastu tahtmist jälle advokaadi poole. «Kus teie uur on, kulla härra?» küsis ta kiledalt.

«Oi!» taipas karaiim.

«No näete, nüüd on «oi!» jätkas Jaša etteheitvalt. «Teie vahtisite kogu aeg minu paremat kätt, aga uur sai samal ajal vasakuga pihta pandud. Just nimelt nende kahe sõrmega. Salli alt. Selleks me siidisalli kannamegi. Aga kuna teie uurikett on kehv, peenike nagu nõör, vististi saadud mälestuseks mõnelt mamslilt, kell aga on puhas kuld, siis ma jätsin keti teile, nii-öelda mälestuse märgiks. Võtke kell!» lõpetas ta ohatas ja andis uuri tagasi.

«Osavasti küll!» lausus hämmeldunud advokaat. «Mina ei märganudki.»

«Sellest me elame,» tähendas Jaša uhkelt.

Lõnkudes läks ta oma seltsimeeste juurde tagasi. Kõneleja rüüpas vahepeal napsiklaasist ja jätkas siis:

«Nüüd aga, lugupeetud härrased, näitab meie järgmine kaastööline teile mõningaid lihtsaid kaarditrikke, mis on kasutusel laatadel, laevadel ja rongis. Kolme kaardiga — näiteks emanda, ässa ja kuuega võib ta vabalt... Muide, mu härrad, ega te viimati nendest katsetest tüdinud ei ole?»

«Ei, see kõik on äärmiselt huvitav,» vastas eesistuja armastusväärselt. «Ma tahaksin ainult küsida — jumal, kui see küsimus ei tundu teile pealetükkivana: mis on teie eriala?»

«Minu... hm... ei, miks pealetükkiv? Mina tegutsen suurtes juveeliärides, ja mu teiseks harrastuseks on pangad,» vastas kõneleja tagasihoidlikult muheldes. «Ei, ärge arvake, et minu töö on kergem kui teistel. Võib-olla sellest piisab, kui ma ütlen, et oskan nelja Euroopa keelt: saksa, prantsuse, inglise ja itaalia keelt, jidišist, poola ja väikevene keelest muidugi rääkimata. Niisiis, härra eesistuja, kas jätkame demonstratsiooni?»

Eesistuja vaatas kella.

«Kahjuks on meil väga vähe aega,» ütles ta. «Kui asuksime parem nüüd teie asja arutamisele? Seda enam,

et katsed, mille tunnistajaiks me praegu olime, tõendavad piisavalt teie austatud kolleegide näpuosavust. Eks ole ju, Issaak Abramovitš?»

«Oo jah, täiesti,» kinnitas karaiim varmalt.

«Väga kena,» soostus liivakarva ülikonnas džentelmen lahelt, «Krahv,» pöördus ta blondi kräsupea poole, kes nägi välja nagu kelner pidupäeval, «pange oma masin ära, seda ei lähe enam tarvis. Härrased, mul on veel ainult paar sõna öelda. Nüüd, kus te veendusite, et meie kunst, mis on küll ilma jäetud kõrgete aukandjate armulisest toetusest, on ikkagi kunst; nüüd, kus te võib-olla nõustute minuga, et meie kunst, mis tingib püsivat tööd, igasuguseid ohte ja ebameeldivaid arusaamatusi, nõuab veel isiklikke võimeid, — nüüd te loodetavasti usute, et meie kunsti vastu võib huvi tunda, ja nii imelik, kui see ka esialgselt näib, teda võib austama ja armastama hakata. Nüüd aga kujutlege, et tuntud ja andekas poeet, kelle poeemid ja ballaadid õilistavad meie parimaid ajakirju, saab äkki tellimuse kirjutada oma täieliku nime all reklaamvärssse paberossidele «Jasmiin», kolm kopikat ridal! Või et kellegi kohta tuntud ja tunnustatud advokaatide perest lastakse lahti laim, et ta hangib valetõendeid lahutustülide puhul või vorbib kõrtsides voorimeestele palvekirju! Teie sugulased, sõbrad ja tuttavad muidugi ei usu seda, aga kuulujutud rikuvad ometi teie südame- rahu, ja teil tuleb üle elada piinarikkaid päevi. Ja kujutlege veel, et selline häbistav, teab kelle poolt lendulastud laim ei ohusta mitte üksnes teie head nime ja unerahu, vaid ka teie vabadust, teie tervist ja koguni teie elu!

Just sellises olukorras oleme praegu meie, ajalehtedes ärateotatud vargad. Vahepeal üks selgitav märkus. On olemas teatav liik lurjuseid — *passez moi le mot*¹ —, keda me nimetame mammapojukesteks ja kellega meid nüüd paraku segi aetakse. Nendel inimestel ei ole häbi ega südametunnistust, rämps rahvas, just nimelt memmepojad, laisad ja saamatud tolakad, vargusega vahelejäänud poesellid. Niisugusele sellile ei ole vastik mõne prostituudi armukeseks hakata ja tema kulul elada, nagu isane makrell, kes ujub emase kala järel ja õgib tema väljaheiteid, niisugune sell on võimeline pimedas põik-

¹ Vabandage väljendust (prantsuse k.). Tõlk.

tänavas last tülitama ja talle haiget tegema, et temalt kolme kopikat ära võtta; ta võib tappa magaja ja piinata vanamutikest. Need inimesed on meie seisuse paised. Nad ei tunnista meie kunsti ilu ega traditsioone. Nad jälitavad meid, tõelisi meisterlikke vargaid, nagu šaakalid lõvi. Oletame, et mul on õnnestunud mõni suurem tehing. Kõnelemata sellest, et asjade realiseerimisel või pangatähtede vahetamisel jätan ma nagunii kaks kolmandikku saagist liigkasuvõtjate kätte, kõnelemata tavalisest altkäemaksust äraostmatule politseile, pean ma andma veel teatava osa nendele parasiitidele, kes kas või kogemata, juhuslikult, kuulu järgi midagi minu tehingust teavad. Me kutsumegi neid «motjeedeks» — sõnast «moitiè», mis tähendab poolikut, seega kõlbmatut — näete, oma-moodi filoloogiat. Ma maksan ainult selle eest, mida ta teab ja ette kanda võib. Enamasti aga on asi nõnda, et niipea kui ta on oma osa ära raisanud, jookseb ta ikkagi silmapilk politseisse ja kaebab mu peale, et teenida veel viis rubla. Meie, ausad vargad... jajah, naerge pealegi, härrased, ma ütlen sellest hoolimata: meie, ausad vargad, põlgame neid raipeid. Meil on nende jaoks veel üks hüüdnimi, põletav nagu häbimärk, aga ma ei söanda seda siin välja öelda — austusest antud auditooriumi vastu. Oo jah, nemad võtavad kutse pogrommile minna hea meelega vastu; meile aga on juba see mõte, et meid võidakse üldse nendega segi ajada, sada korda solvavam kui otsene pogrommisüüdistus ise.

Lugupeetud härrased! Minu kõne ajal nägin ma teid mitmel korral muigavat. Ma mõistan teid: meie siinviibimine, meie pöördumine teie poole abipalvega, niisugune enneolematu nähtus üldse, nagu seda on organiseeritud varaste liit, mida esindab varaste delegatsioon eesotsas ametlikult volitatud juhiga, kes on elukutseline varas, — see kõik on niivõrd erandlik, et paneb paratamatult muigama. Aga just nüüd tahan ma rääkida otse oma südame sügavusest. Jätame välise kesta kõrvale. Ma räägin, nagu inimene räägib inimestega.

Meie kõik oleme enam-vähem kirjaoskajad ja armastame lugeda, ning me ei loe mitte üksnes «Rocambole'i seiklusi», nagu kõmulugude autorid meist kirjutavad. Või arvate teie, et meie süda ei tilkunud verd, et meie põsed ei põlenud häbist, nagu oleks meid näkku löödud, niikaua

kui kestis see neetud, õnnetu, häbiväärne ja alatu sõda? Või kas te tõesti arvate, et meie hinges ei miila viha, kui metsikud, määratsevad inimesed nuudivad meie kodumaad, trambivad ta segi, sülitavad ta täis, korraldavad tapatalguid? Kas te tõesti usute, et meie, vargad, ei võtaks vaimustusevärinaga vastu iga uut sammu, mis viib vabaduse poole?

Meie kõik mõistame — kuigi ehk mitte nii hästi kui teie, härrad advokaadid, — pogrommide tõelist sisu. Iga kord pärast toimunud jõledust või häbistavat nurjumist, iga kord, kui kusagil pimedas kindluseurkas on korda saadetud mõni märtrimõrv või kasutatud kurjasti rahva usaldust, — kardab keegi, tabamatu salasüüdlane, rahva viha ja pöörab selle ilmsüütute juutide vastu. Milline saatanlik aju mõtleb pogromme välja — neid hiigelkupilaskmisi, neid mustade elajahingede kannibaalseid pidustusi?

Ent me näeme kõik väga hästi, et bürokraatia viskleb surmaeelsetes krampides. Andestage, ma räägin piltlikult. Ühel rahval oli tempel, kus elas preestrite valve all eesriide taga verejanuline jumal. Talle toodi inimohvreid. Aga ühel päeval kiskusid julged käed eesriide maha — ja kõik nägid jumala asemel ablast ja karvast hiigelämblikku, vastikut elukat. Teda pekstakse, teda tulistatakse, ta on juba tükkideks rebitud, kuid lõpu eel, meeletus agoonias sirutab ta oma ilged lülilised tundlad üle kogu templi laiali. Ja preestrid, ise samuti surmale määratud, tõukavad koletise käppade vahele kõik, keda nende hirmust värisevad sõrmed iganes tabavad.

Vabandage. Kõik see, mida ma siin rääkisin, on vististi laialivalguv ja segane. Aga ma olen veidi erutatud. Vabandage. Ma jätkan. Meie, elukutselised vargad, teame paremini kui ükski teine, mismoodi neid pogromme ette valmistati. Me liigume kõikjal: kõrtsides, turgudel, teemajades, öömajades, väljakutel ja sadamas. Jah, meie, just meie võime vanduda jumala, inimeste ja järeltulivate põlvede ees, et me nägime, kui jõhkralt, kui jultunult ja peaaegu avalikult politsei neid massilisi hukkamisi organiseeris. Me tunneme neid tegelasi kõiki nägu-pidi — olgu mündris või erariides. Nad kutsusid paljusid meie seast asjast osa võtma, aga keegi meist ei olnud nii

alatu, et oleks kas või paljast hirmust valelubadust andnud.

Te teate muidugi, kuidas kõik ühiskonnakihid Venemaal politseisse suhtuvad? Teda ei austa isegi need, kes tema mustadest tehingutest elavad. Meie aga põlgame ja vihkame teda kolmekordselt, kümnekordselt. Mitte sellepärast, et uurimisjaoskondades, nendes tõelistes piinakambrites on mitmeid meie hulgast piinatud ja poolsurnuks pekstud, pekstud härjakaradega ja kumminuiadega, piinatud meelemõistuse kadumiseni, et sundida meid seltsimehi reetma. Jah, vihkame ka sellepärast. Aga meie, vargad, kõik, kes me oleme vangis istunud, armastame meeletult vabadust. Ja sellepärast me vihkame oma jälitajaid niipalju, kui inimene üldse vihata jaksab. Ma räägin iseendast. Kolm korda on politseinuhid mind peaaegu surnuks piinanud. Kopsud ja maks on mul segi pekstud. Hommikuti kõhin ma verd, kõhin end hingetuks. Aga kui mulle öeldaks, et kõige kõrgema politseikindrali käe surumine hoiab ära neljanda samasuguse peksukorra, siis ei võtaks ma seda kätt vastu!

Ja nüüd kuulutavad ajalehed, et just samadest kätest oleme meie vastu võtnud soojas inimveres pestud juudasgeekleid! Ei, mu härrad, see on laim, mis teeb meile keldal kombel valu! Meist ei saa palgalisi vennatapjaid ega nende käsilasi, ei raha, ei lubaduste ega ähvarduste hinnaga!»

«Ei! Ei! Mitte ialgi!» ürisid kõneleja seltsimehed tema selja taga.

«Ma võin veel lisada,» jätkas varaš, «et paljud meie hulgast kaitsesid viimase pogrommi ohvreid. Meie seltsimees Muukur Suur — te nägite teda äsja, mu härrad, — oli sel ajal Moldavankal ühe paelakuduja juures korteris. Ja ta astus oma peremehe eest välja, kaitses vaest juuti ahjuroobiga mõrtsukate bande eest. Muukur Suurel on muidugi kohutav füüsiline jõud, ja see on ka paljudele Moldavanka elanikele teada, aga, mu härrad, eks vaa-danud Muukur Suur sel öhtul ometi otse surmale silma? Teine meie seltsimees, Kullakaevaja Martõn, — jah, see-sama mees, mu härrad,» kõneleja viipas teiste taga seis-vale ilusate tumedate silmadega kahvatule habemikule, «tema päästis tundmatu juudimuti elu, kelle kannul kihutas see jätiste jõuk. Selle eest löödi ta pea raudpoldiga

lõhki, murti käeluu kahest kohast katki ja taoti üks ribi sisse. Ta tuli äsja haiglast. Nii käitusid ägedamad ja sõakamad meist. Teised värisesid vihast ja nutsid jõuetusest.

Keegi meist ei unusta neid veriste õuduste päevi, neid tulekahjude kumast valgeid öid, naiste karjumist, maasvedelevarid lõmastatud lapselaipu. Kuid keegi meist ei usu, et politsei ja pööbel on kõige selle kurja juur. Need väikesed jälgid ja rumalad elajad pole muud kui pime rusikas, mida suunab kuri kavatsus ja ässitab alatu, kalkuleeriv mõistus...

Jah, härrad advokaadid,» jätkas kõneleja, «meie oleme vargad, kes on ära teeninud teie seadusliku põlguse. Aga kui teil, parimatel inimestel, on barrikaadidel vaja osavaid, julgeid ja kuulekaid abimehi, kes oskavad maailma parima sõna «vabadus» eest ulja laulu ja naeruga surmale vastu minna, kas te siis tõesti vanast vaenust ajate meid minema ja tõukate endast ära?

Kurat võtaks! Prantsuse revolutsiooni esimene ohver oli prostituut. Ta tormas barrikaadile, tõstis elegantselt sabad üles ja hüüdis: «Hei, sõdurid, kes teist julgeb naisterahvast tulistada?» Jah, kurat võtaks!» hüüatas kõneleja veel kord, lüües rusikaga vastu marmorlauda. «Ta tapeti, aga jumala eest — tema žest oli üllas ja tema sõnad surematust väärt.

Kui te ajate meid sellel suurel hetkel minema, ütleme me teile, oo lumivalged inglid: «Aga mis saaks siis, kui inimõnne suudaks haavata, tappa, inimesi aust ja varandusest ilma jätta, kes siis teie seast, oo taevatuid, pääseks peksust ja sunnitööst?» Ja me lähme teie juurest ära ja lööme omaette vargabarrikaadi püsti — surmakartmatu, lõbusa, lustilise, ning langeme üksmeelse laulu saatel, nii et teil, oo pudipuhtakesed, hakkab kade meel!

Aga ma kaldusin jälle teemast kõrvale. Vabandage. Ma kohe lõpetan. Te nägite, mu härrad, milliseid tundeid lõõtsub meis lõkkele ajalehtede laim. Uskuge nende tunnete siirust ja tehke midagi, mis peseks meie Liidu nimelt maha selle musta verepleki, selle täiesti ülekohtuse häbi-märgi. Sellega ma lõpetan.»

Ta lahkus laua tagant ja liitus oma seltsimeestega. Advokaadid sosistasid omavahel midagi poolihääli, nagu teevad seda vannutatud mehed kohtuistungil. Siis tõusis eesistuja püsti ja teatas:

«Me usaldame teid jäägitult ja teeme kõik, mis meie võimuses, et vabastada teie organisatsiooni sellest rängast valesüüdistusest. Ühtlasi, mu härrad, olen ma volitatud avaldama teile oma kolleegide nimel tõsist lugupidamist, mida äratab teie tugev kodanikutunne. Mina aga palun laeenda nimel teie delegatsiooni juhilt luba suruda tema kätt.»

Ja siis pigistasid kaks pikka tõsist meest mehiselt ja tugevasti teineteise kätt.

Advokaadid lahkusid teatrilt. Kuid neli neist õiendasid veel esikus riidevarna juures: Issaak Abramovitš ei leidnud kusagilt oma toredat, uut, kollast panamakübarat. Selle asemel rippus puust nagi otsas uljalt lapikuks litsutud nokkmüts.

«Jaša!» kostis korraka väljast, ukse tagant äsjase kõnemehe hää. «Jaša, et kurat sind võtaks! Ma ütlen sulle viimast korda!... Kuuled? Noh?...»

Raske uks avanes. Sisse astus liivakarva ülikonnas džentelmen. Käes hoidis ta Issaak Abramovitši kübarat; tema huulil mängles armastusväärne suurilmanaeratus.

«Härrased! Andke andeks, jumala pärast! Väike koomiline arusaamatus! Üks meie kaaslastest vahetas kogenud kombel kübara ära. Ah see on teie oma? Palun väga vabandust! Kuule, šveitser, mis sa seal tukud, mis? Anna see lotu sealt siia! Veel kord — andke andeks, härrased!»

Ja graatsiliste kummarduste saatel, ikka seesama armastusväärne naeratus huulil, tõttas ta uksest välja.

1906

SMARAGD

*Pühendan võrratu Holstomeeri,
lapilise traavli mälestusele.*

Smaragd, sile, teraseläikega hõbehall täkk, kõrgejalgne ameerika traavel, nelja-aastane võidusõiduhobune, ärkas nagu tavaliselt kesköö paiku oma latris. Tema kõrval vasakul ja paremal ning vastas üle vahekäigu krõmpsutasid teised hobused isukalt heinu, usinasti ja rütmiliselt, kõik täpselt ühes taktis, aeg-ajalt tolmu pärast puristades. Nurgas õlehunnikul norskas valvekorra tallimees. Sõidupäevade järgi ja norina iseärasuste järgi teadis Smaragd, et see on Vassili, noor poiss, kes hobustele sellepärast ei meeldinud, et ta tallis pinutagust suitsetas, tihti purjuspäi latrites käis, loomi põlvega kõhtu tagus ja jõhkralt valjarihmast rebis, neil rusikaga silme ees vehkis ja alati nende peale metsiku, kaheda, ähvardava bassihäälega karjus.

Smaragd läks võreukse juurde. Otse tema vastas seisis Hepik, noor, alles päris täiskasvamata must mära. Smaragd ei näinud teda pimedas, aga iga kord kui mära pea heintest tõstis ja selga viskas, välgatas korra ta silma ilus lillakas tuluke, Smaragd ajas õrnad sõõrmed puheville, haistis tükk aega õhku, tundis mära naha vaevuaimatavat ja ometi erutavat, vägist lõhna ning hirnatas. Kiiresti kaela pöörates vastas mära peenikese, väriseva, mahedalt mängleva hirnatusega.

Sedamaid kuulis Smaragd parempoolses latris enda kõrval kiivast, raevukat hingamist. Seal asus vana riuklik tühjas täkk Onegin, keda mõnikord veel linnadevahelistele üksikrakendite võidusõitudele lasti. Mõlema hobuse vahel oli kerge laudvahesein ja nad ei näinud teineteist, kuid surudes nina vastu võre paremat äärt, haistis Smaragd läbinäritud heina sooja lõhna, mis tuli

Onegini lõõtsutavatest sõõrmetest... Nii nuhutasid täkkud pimedas mõnda aega teineteist, kõrvad lingus, kaelad kenus ja aina rohkem vihaseks minnes. Siis äkki vingatasid mõlemad tigidalt, hakkasid hirnuma ja kapjadega peksma.

«Mis-sa, kor-rat!» ähvardas tallimees läbi une.

Hobused pörkasid võre juurest tagasi ja ajasid kõrvad kikki. Nad ei sallinud juba ammu teineteist, aga nüüd, kus samasse talli pandi kolme päeva eest nõtket musta mära — asi, mida tavaliselt ei tehta ja mis juhtus ainult võistluste saginas kohtade vähesuse tõttu, — ei möödunud neil päevagi ilma tõsisema kaklusteta. Nii siin, hipodroomirajal kui ka jootmispaigas kippusid nad teineteisele kallale. Ent südames tundis Smaragd veidi hirmu selle pika kerega iseka täku ees, kurja hobuse higilõhna, terava kaameli-kõrisõlme ja süngelt läikivate silmade ees, eriti aga tema tugeva, kivikõva rindkere ees, mis oli pika elu jooksul karastunud, kogunud rammu võidujooksudel ja kunagistes kaklustes.

Smaragd tegi iseenda ees näo, et ta ei karda sugugi ja et praegu ei juhtunud üldse midagi, ta pöördus ümber, laskis pea sõime ja hakkas pehmete, liikuvate, vetruvate mokaadega heinu tustima. Algul näksis ta kapriisselt ainult üksikuid kõrsi, kuid siis tekitas mälutud heina maik isu ja ta asus tõsiselt sööma. Samal ajal voolasid ta peast läbi aeglased, ükskõiksed mõtted, põimudes kujude, lõhnade ja helide mälestustega ning kadudes jäädavalt musta põhjatusse, mis oli praeguse silmapilgu ees ja järel.

«Heinad,» mõtles ta, ja talle meenus vanemtallimees Nazar, kes õhtul heinu ette tõi.

Nazar on hea vanamees; tal on alati nii mõnus hapuleiva ja õige kerge veini lõhn juures; ta liigutused on aeglased ja sujuvad, kaerad-heinad on tema tallipäevadel nagu maitsevamad, ja meeldiv on kuulata, kui ta hobust puhastades teda poolihääli, hellitlevalt sõitleb ning sinna juurde kogu aeg ägiseb. Aga tal puudub midagi tähtsat, hobuseomast, ja kõnnitamisel tunned kohe ohjadest, et tema käed on ebakindlad ja kohmakad.

Ka Vaskal puudub see, ja kuigi ta karjub ja võmmib, teavad kõik hobused, et ta on argpüks, ja ei karda teda. Sõita ta ka ei oska: rahmib ja rabeleb. Kolmas tallimees,

see ühe silmaga, on neist mõlemast parem, kuid ta ei armasta hobuseid, on julm ja kärsitu, ja käed on tal ka paindumatud, nagu puust. Aga neljas, Andrijaška, on alles päris laps; tema mängib hobustega nagu imev varss ja suudleb neid salaja ülemisele mokale ning sõõrmete vahele — see on naljakas ja mitte eriti meeldiv.

Jah, see pikk, see kõhn ja kühmus, kellel on puhtaks aetud nagu ja kuldraamidega prillid, — oo, see on hoopis teist masti. Tema on ise tervenisti nagu üks erakordne hobune: tark, tugev, kartmatu. Ta ei vihasta kunagi, ei löö kunagi piitsaga, ei ähvardagi lüüa, aga kui ta istub kaarikus — kui tore, kui uhke, kui hirmus-armas on siis kuuletuda tema tugevate, tarkade, kõikemõistvate sõrmede igale vihjele. Ainult tema üksi oskab Smaragdile sisendada harmoonilist õnnetunnet, mis pingestab kogu ta jõu kiireks jooksuks — ja nii hea, nii kerge on olla.

Samas nägi Smaragd lühikest teed hipodroomile, nägi peaaegu iga maja ja posti selle ääres, nägi hipodroomi liiva, tribüüni, traavivaid hobuseid, muru rohelist, teelindi kollasust... Äkki meenus mustjaskõrb kolmeaastane sälg, kes hiljaaegu nikastas soojendusjooksul jala ja hakkas lonkama. Temale mõeldes proovis Smaragd ise mõttes veidike longata.

Ühel suhu sattunud heinatuustil oli isesugune, imehea maik. Täkk krõmpsutas seda kaua, ja kui ta selle alla neelas, tundis ta veelgi mõnda aega suus närtsinud õite ja kirbe, lõhnava rohu õrna järelmaiku. Hobuse peast välgatas läbi ähmane, väga ebamäärane, kauge mälestus. Midagi sellist juhtub mõnikord suitsetajatega: tänaval tõmmatud juhuslik suitsumahv elustab korraks vastupandamatult vanaaegsete tapeetidega hämara koridori, puhveti peal põleva üksiku küünla või kauge öise tee, kuljuste rütmilise helina ja raue tukastuse, või siis taamal paistva sinise metsa, silmipimestava lume, läheneva ajujahi kära, põletava kärsituse, mis paneb põlved värisema — ja hetkeks hellitseb südant nukralt ning tumedalt toorkordne erutav, nüüd unustatud ja vaevalt aimuv tunne.

Vahepeal hakkas sõime kohal mustendav aknake, mida seni polnud nähagi, hallinema ja pimedusest eralduma. Hobused krõmpsutasid laisemalt ning ohkasid üksteise järel pehmelt ja raskelt: õuel hõikas kukk oma tuttava kukeleegu — kõlavalt, reipalt, järsult nagu pasun. Ja

veel tükk aega kostis lähemalt ja kaugemalt ümberringi kordamööda teiste kukkede laulu.

Smaragd laskis pea sõime, püüdes suus hoida, uuesti esile kutsuda ja tugevamalt tunda seda imelikku maiku, mis oli äratanud õrna, peaaegu füüsiliselt tajutava käsitamatu mälestuse. Kuid ta ei suutnud seda enam elustada, ning endalegi märkamatuks jäi ta tukkuma.

II

Jalad ja keha olid tal laitmatud, täiusliku kujuga, seepärast magas ta alati püstijalu, kõikudes veidi küljelt küljele. Aeg-ajalt ta võpatas, ja siis asendus raske uni mõneks hetkeks põgusa, erksa tukastusega; kuid üürisad uneminutid olid nii sügavad, et sel ajal puhkasid ja kosusid nii lihased, närvid kui ka nahk.

Päris ao eel nägi ta unes varast kevadehommikut, punast koitu silmapiiril ja niisket lõhnavat luhta. Rohi oli nii tihe ja mahlakas, nii imekaunilt ereroheline, koidukumast nii õrnalt roosatav, nagu seda näeb inimene või loom üksnes varases lapsepõlves, ja igal rohuliblel sädeles kastepiiskade värelevaid tulukesi. Värskes, puhtas õhus kanduvad kõik lõhnad imeväärse selgusega edasi. Hommikujaheduses on tunda küla suitsulõhna, mis sinise ja läbipaistva vinena korstnate kohal hõljub, iga lill aasal lõhnab isemoodi, märjal rööplikul tulumal varbtara taga on igasuguseid lõhnu läbisegi: inimeste ja tõkati lehka, hobusesõnniku ja tolmu vina, möödaminevast karjast hoovab lüpsipiima hõngu ja aiaroigastel on meeldiv kuusevaigu lõhn.

Seitsmekuine varss Smaragd sirkab jalgu pildudes, pea ees, sihitult mööda välja. Ta on ise just nagu õhust tehtud ega tunne üldse oma keha raskust. Valged lõhnavad karikakrad jooksevad ta jalge alt läbi, ikka tahapoole. Ta kihutab otse päikesesse. Märg, külm rohi peksab vastu sõrgatseid ja põlvi, tehes needki külmaks ja märjaks. Sinine taevast, haljas rohi, kuldne päike, imepuhas õhk, nooruse, jõu ja kiiruse joovutav rõõm!

Aga juba kuuleb ta rahutut, lahkut ja kutsuvat hirnatust, mis on talle nii tuttav, et ta tunneb selle alati juba kaugelt, tuhande teise hääle hulgast ära. Ta peatub

täiel galopil, jääb korraaks kuulama, pea püsti, kikitades õhedaid kõrvu ja ajades lühikese kahara saba luuana püsti, vastab siis pika heleda hirskamisega, mille juures vappub kõgu ta kõhn sihvakas kere, ja kihutab pikil jalgel ema juurde.

Ema, rahulik vana kondine mära, tõstab märja koonu rohust, nuusutab varssa hoolega ja hakkab kohe jälle sööma, just nagu teeks ta kiiret, edasilükkamatut tööd. Varss painutab nõtke kaela ema kõhu alla, sirutab koonu üles ning müksib ninaga ema kõhualust, leides tagajalgade vahelt kiiresti kätte sooja vetruva nisa, täis magusat, veidi hapuka maiguga piima, mis talle peenikese kuuma joana suhu pritsib; ta joob ja joob ega suuda end lahti rebida. Ema ise pöörab otsa ümber ja teeb näo, nagu tahaks ta varssa kubemest hammustada...

Tallis läks päris valgeks. Vana haisev habemik sokk, kes elas hobuste hulgas, läks latiga suletud ukse juurde ja hakkas tallimehe poole vaadates mökitama. Vaska lonkis paljajalu, sassis pead sügades ust avama. Väljas oli klaar ja kärekarge ilm. Avatud ukse korrapärane nelinurk kadus kohe tallist hoovavasse sooja aurupilve. Härmatise ja närbunud lehtede hõng levis latritessegi.

Hobused teadsid, et nüüd tuuakse kaeru, ja puhkisid kannatamatult võrede juures. Ahne ja tujukas Onegin tümpsjs kabjaga vastu põrandat, näksis halvast harjumusest plekiga ülelöödud, ärajäratud künaserva, ajas kaela pikale, neelas õhku ja rõhatas. Smaragd sügas koonu vastu võret.

Teised tallimehed — neid oli kokku neli — jõudsid kohale ja hakkasid plekist mattidega hobustele kaeru ette kandma. Kuni Nazar rasket, sahisevat kaera Smaragdi künasse kallas, õiendas täkk sooje sõormeid värisdades koonu kärsitult küna poole, küll üle vanamehe õla, küll tema käte vahelt. Tallimees, kellele vagura hobuse kannatamatus meeldis, ei kiirustanud nimme, varjas küna küünarnukiga ja porises heasüdamlikult:

«Kanäe, kus ahnepäits... No-oh, küll jõuad... Mis-sa... Ära nüüd togi — näh... Ma sind veel müksin!»

Sõime kohalt aknast langes alla latri põrandale päikesesammas, mida tükeldasid aknaprosside pikad varjud ja milles veerles mustmiljon kuldset tolmukübet.

III

Smaragd oli just kaerad otsa saanud, kui teda tuldi välja viima. Ilm oli soojemaks läinud, maa mustaks sulanud, kuid talli müüre kattis alles valge härmatis. Äsja tallist väljaroogitud sõnnikuhunnikutest tõusis paksu auru ja sõnnikus askeldavad varblased siutsusid ägedalt, just nagu oleks neil tüli lahti. Smaragd kummardas uksele pea alla, astus ettevaatlikult üle läve, hingas suure mõnuga hammustavalt külma õhku, vöbistas siis kaela ja keret ning puristas valjusti. «Tervist,» ütles Nazar tõsiselt. Smaragd ei mallanud paigal seista. Ta ihkas füüsilist pingutust, kõditavat tunnet, mida tekitab vastu-paiskuv õhk silmades ja sõormeis, ihkas tuliseid südame-lööke, lõõtsutavat hingamist. Ta hirnus ja tantsiskles lasipuu küljes, keeras kaela ja tema suur must pungis silm, mille valgel olid näha punased veresooned, kõõritas selja taha, musta mära poole.

Pingutusest ähkides tõstis Nazar täis veeambri kõrgele pea kohale ja valas selle tükule üle turja. Smaragdile oli see tuttav tunne, värskendavalt mõnus ja ometi iga kord ootamatuse tõttu veidi jube. Nazar tõi veel vett ning läigitas talle vastu külgi, rinda, jalgu ja saba alla. Ja iga kord silis ta krobeda peopesaga kõvasti karvadest vee välja. Tagasi vaadates nägi Smaragd oma kõrget, veidi luipu laudjat, mis oli nüüd märjast peast tumedam ja läikis peeglina päikese käes.

Oli võistluspäev. Smaragd aimas seda vastavast närvilisest kiirustamisest, millega tallimehed hobuste juures askeldasid; mõnele hobusele, kes lühikese kere tõttu tagumiste jalgadega vastu esimesi raius, pandi sõrgatsite ümber nahkkaitse, teistel mässiti jalad linaste mähistega sõrgatsiliigesest kuni põlveni kinni või seoti rinna alla esijalgade taha laiad karusnahaga kanditud higilapid. Kuurist toodi välja kõrge istmega ameerika tüüpi kerged kaarikud, nende metallkodarad kiiskasid rõõmsalt, säravpunased rattapöiad ja laiad kõverad aisad olid värskelt üle lakitud.

Smaragd oli juba täiesti kuiv, harjatud ja villase labakindaga üle nühitud, kui tuli kohale talli peadžoki. Seda suurt, pikkade kätega, kõhna, pisut vimmas meest austasid ja kartsid ühtemoodi nii hobused kui inimesed. Tal

oli puhtaks aetud päevitunud nägu ja kindel, peenelt pilklik suujoon. Ta kandis kuldraamidega prille; helesiniste silmade pilk nende taga oli tahtekindel ja rahulik. Ta jälgis puhastamist, pikad säärsaabastes jalad harkis, käed sügaval pükste taskus, ja näris oma sigarit kord ühes, kord teises suunurgas. Seljas oli tal karuskraega hall kuub, peas kitsa põhja ja sirge nelinurkse nokaga must müts. Aeg-ajalt poetas ta suunurgast mõne lühikese, paarisilbilise märkuse, ja silmapilk pöörasid kõik tallimehed ja töölised pead ning hobused kikitaskid kõrvu.

Smaragdi rakendamist jälgis ta erilise hoolega, vaadates hobuse tukast kuni kapjadeni üle, ja Smaragd, tundes endal seda kõikenägevast, tähelepanelikku pilku, tõstis uhkelt pea, keeras veidi painduvat kaela ja kikitask läbipaistvalt õhukesi kõrvu. Džoki ise kontrollis sedelgarihma pingust, toppides sõrme rihma ja kõhu vahele. Siis laotati hobustele peale hallist lõuendist punaste kantidega tekid, millel olid punased rõngad silme ümber ja punased monogrammid tagajalgade juures. Kaks tallimeest, Nazar ja ühesilmne, võtsid Smaragdil mõlemalt poolt suu kõrvalt kinni ja viisid ta hästituntud sõiduteed pidi, harvade suurte kivimajade vahelt läbi hipodroomile. Hipodroomirajani oli vaevalt veerand versta maad.

Hipodroomi õuel oli juba palju hobuseid, neid kõnnitati ringiratast, kõiki ühes suunas — samas suunas, nagu nad rajal jooksmasid, seega vastupäeva. Õue sees talutati väikest kasvu, tugevate jalgadega ja lühikeseks lõigatud sabaga abihobuseid. Smaragd tundis kohe ära väikese valge täku, kes alati tema kõrval kappas, ja mõlemad hobused hirnatasid sõbralikult teineteisele.

IV

Hipodroomil hakati kella helistama. Tallimehed võtsid Smaragdilt teki ära. Kissitades prillitatud silmi päikese käes, pikad kollased hobusehambad irevil, astus inglane kaariku juurde, käigu peal sõrmkindaid kinni nõõpides, piits kaenla all. Üks tallimees tõstis üles Smaragdi sõrgatsiteni ulatuva toreda saba ja laotas selle hoolikalt üle kaariku istme, nii et saba hele ots rippu jäi. Painduvad aisad vetrusid korraaks. Smaragd kõõritas tagasi ja nägi

džokit, kes istus peaaegu tema laudja vastas, harkis jalad ette, aiste peale sirutatud. Džoki võttis kiirustamata ohjad, hõikas tallimeestele mingi ühesilbilise käskluse, ja need lasksid korraga väljaist lahti. Eelseisva võidujooksu üle rõõmustades tahtis Smaragd minema söösta, kuid tõusis tugevatest kätest tagasihoituna ainult tagajalgadele, raputas siis kaela ja traavis aeglase, pika sammuga õueväravast välja hipodroomirajale.

Piki puust tara jooksis verstepikkuse ellipsina liivane võistlusrada; kollane liiv oli veidi niiske ja tihke ning vetrus seetõttu meeldivalt jalge all, tõugates neid taas maast lahti. Kapjade järsud jäljed ja kummist rattarehvide ühtlased sirged vöödid kündsid raja vagusid täis.

Mööda venis tribüün — kahesaja hobusekere pikkune kõrge puust ehitus, mille postidele toetuva katuse all kihises ja kõmises maast kuni räästani küündiva kuhjana must inimurd. Kergest, vaevutuntavast ohjaliigutusest taipas Smaragd, et ta võib kiirust lisada, ja hirnatas tänu-likult.

Ta traavis ühtlase hooga, nii et selg peaaegu ei õõtsunudki, ettesirutatud kael veidi vasaku aisa poole pööratud ja koon pikalt ees. Ebatavaliselt pikk, kuid aeglane samm ei jätnud eemalt vaadatuna sugugi kiiruse muljet; näis, nagu mõõdaks traavel kiirustamata sirkelsirgete esijalgadega teed, vaevu kabjaservadega maad puudutades. See oli ehtne ameerika sõidukool, kus kõik on mõeldud selleks, et kergendada hobuse hingamist ja vähendada miinimumini õhutakistust, kus on kõrvaldatud kõik jooksuks ülearused liigutused ja kus väline vormi-ilu tuuakse ohvriks kergusele, siredusele, hingamise sügavusele ja jooksuenergiale, mis teeb hobusest laitmatu masina.

Praegu, kahe võidujooksu vahepeal tehti hobustele soendust, mida tehakse alati, et traavlite kopsed tööle panna. Mitu traavlit jooksis välisringi pidi, Smaragdiga samas suunas, ja teist nii palju siseringi pidi — talle vastu. Puhast orlovi tõugu suurekasvuline valge ninaga õunikhall traavel läks Smaragdist mööda, meenutades oma püstise pea, kenus kaela ja rõngas sabaga karusselli-hobust. Ta väristas jooksul rasvast, laia, juba higist tumedaks tõmbunud rinda ja niiskeid kubemeid, pildus põlvist esijalgu, ning igal sammul krooksus tal põrn.

Siis jõudis tagant järele sihvakas segaverd, pika

kerega ja hõreda musta lakaga kõrb mära. Ta oli suurepäraselt sisse sõidetud sama ameerika süsteemi järgi kui Smaragd. Ta lühike hoolitsitud karv aina läikis ja silerdas nahaaluste lihaste liikumisel. Niikaua kuni džokid omavahel millestki kõnelesid, jooksid mõlemad hobused mõni aeg kõrvuti. Smaragd nuhutas mära ja tahtis temaga juba käigu peal vallatlema hakata, kuid inglane ei lubanud, ja täkk kuulas sõna.

Vastassuunas kihutas neist täies traavis mööda tohutu suur must täkk, üleni mähitud sidemisse, põlvekaitsmeisse ja higilappidesse. Vasak ais ulatus tal poole arssina võrra paremast ette, ja pea kohale kinnitatud rõngast läbiminev rihm hoidis terasest koonurauda, mis käis kõvasti ümber looma närvilise nina. Smaragd ja mära vaatasid korraga tema poole, ning mõlemad tajusid silmapilkselt tema erakordset jõudu, kiirust ja vastupidavust, kuid ühtlasi tema hirmsat kangekaelsust, tighedust, kõrkust ja tujukust. Musta täku järel jooksis kentsakalt väike ilus helehall takukene. Kõrvalt vaadates oleks võinud arvata, et ta kihutab uskumatu kiirusega: nii tihti kõpsusid ta kabjad vastu maad, nii kõrgele tõstis ta jalgu ja nii püüdlikult asjalik oli tema rõngasse tõmmatud kaela ja ilusa peene pea hoiak. Smaragd ainult kõõritas tema poole põlglikult ja lingutas üht kõrva.

Teine džoki lõpetas jutu, naeris korra valjusti — justkui hirnatas — ja laskis mära vabasse traavi. Ilma iga-suguse pingutusega, rahulikult, nagu ei sõltuks jooksukii-rus üldse temast endast, jooksis mära Smaragdist ette, sujuvalt õõtsus sile läikiv laudjas, millest vaevalt eraldus piki selgroogu kulgev pruun võõt.

Kuid samas kappas nii Smaragdist kui ka märast mööda tulipunane traavel, kellel oli nina peal suur valge laik, ja jättis nad kiiresti selja taha. Ta kappas pikkade kiirete hüpetega, kord lennates õhus, esi- ja tagajalad peaaegu koos, kord vajudes ligi maad, kõik neli jalga välja sirutatud. Tema džoki oli lausa selili viskunud ja ei istunud, vaid lamas pingul ohje rebides istmel. Smaragd hakkas perutama, kuid inglane pingutas märkamatult ohje ning tema käed, mis olid muidu nii paindlikud ja tundsid hobuse iga liigutust, muutusid äkki raudseteks. Tribüüni ees kihutas ruske täkk, kes oli jõudnud veel ühe ringi läbi kapata, jälle Smaragdist mööda. Ta

galopeeris ikka veel, nüüd juba kähinal hingates, üleni vahus, silmad verdunud. Ettepoole kummardunud džoki ladus talle täiest jõust piitsaga piki selga. Viimaks õnnestus tallimeestel värava juures teed tõkestada ning loomal ohjadest ja suu kõrvalt päitsetest kinni haarata. Täkk talutati hipodroomilt ära märjana, värisevana ja mõne minuti jooksul kõhnununa.

Smaragd traavis veel pool ringi täie hooga, pööras siis risti üle võidusõiduväljaku viivale teeale ning sõitis väravast sisse õuele.

V

Hipodroomi kell oli mitu korda kõlisenud. Lahtistest väravatest vilksatasid aeg-ajalt traavid mööda, inimesed tribüünidel hakkasid äkki karjuma ja käsi plaksutama. Ühes reas teiste traavlitega kõndis Smaragd kiiresti Nazari kõrval, raputas langetatud pead ja lingutas lõuendkatte all kõrvu. Soenduse järel voolas veri tuliselt ja rõõmsalt ta soontes, hingamine muutus ikka sügavamaks ja vabamaks, sedamööda kuidas ta keha puhkas ja jahtus — kõikides lihastes mängles läbematu soov veel joosta.

Möödus pool tundi. Hipodroomil kõlistati jälle kella. Nüüd istus džoki kaarikule ilma kinnasteta. Tal olid valged suured võlukäed, mis sisendasid usaldust ja hirmu.

Inglane sõitis rahulikult hipodroomile, kust soenduse lõpetanud hobused üksteise järel õue tagasi pöördusid. Rajale jäid ainult Smaragd ja hiigeltäkk, keda ta ennist proovisõidul oli kohanud. Ülalt alla mustendas tribüünidel rahvamurd, ja seda musta massi elustasid läbisegi lugematud näod, käed, kirendavad päevavarjud ja naistekübarad ning valged lipendavad kavalehed. Pikkamööda kiirust suurendades ja piki tribüüni traavides tundis Smaragd, et tuhanded silmad jälgivad teda lakkamatult, ta teadis, et need silmad ootavad temalt kiireid liigutusi, jäagitut jõupingutust, võimsaid südamelööke — ning see teadmine andis lihastele õnnestavat kergust ja uhkeldavat pinevust. Tuttav valge abihobune, kelle seljas istus poiss, kappas paremal pool tema kõrval.

Ühtlases rütmis, keha veidi vasakule kaldu, traavis Smaragd läbi järsu kurvi ja hakkas punase kettaga tulba

juurde jõudma. Hipodroomil löödi korraks kella. Inglise nihutas end vaevumärgatavalt ja ta käed muutusid korraga tugevaks. «Lase käia, kuid hoia jõudu kokku! Veel on vara!» — sai Smaragd aru ning liigutas arusaamise märgiks oma õhukesti tundlikke kõrvu edasi-tagasi. Valge täkk kappas ühtlaselt tema kõrval, veidi tagapool. Smaragd tundis turjal tema reibast, korrapärast hingamist.

Punane tulp jääb seljataha, veel üks järsk kurv, nüüd on tee sirge, teine rõkkav tribüün, mis alles eemal kirendas ja mustendas, kasvab iga sammuga suuremaks. «Veel!» lubab džoki, «veel, veel!» Smaragd perutab natuke ja tahab kohe kogu jõudu välja panna. «Kas võib?» mõtleb ta. «Ei, veel on vara, ära rabele,» vastavad võlu-käed rahustades. «Varsti.»

Mõlemad täkud lähevad märgitulpadest mööda ühel ja samal sekundil, ent kumbki kahte tribüüni ühendava diameetri teises otspunktis. Kõvasti pingule tõmmatud kontrollniidi kerge takistus ja selle järsk katkemine paneb Smaragdi hetkeks kõrvu lingutama, kuid otsekohe ta unustab selle ja jälgib kogu tähelepanuga ainult võlukäsi. «Veel natuke! Ära peruta! Ühtlane traav!» käsib džoki. Mustendav tribüün lainetab mööda. Veel mõnikümend silda, ja nad kõik neljakesi — Smaragd, valge väike täkk, inglise ja ratsapoiss, kes lühikestes jalustes püsti seistes kooldub vastu hobuse lakka, — sulavad õnnestavalt kokku üheks ainsaks lendavaks kehaks, mida hingestab sama tahe, sama jõuliste liigutuste ilu, sama rütm, mis kõlab kui muusika: tat-tat-tat-tat! — taovad Smaragdi jalad ühtlast rütmi. Trra-trraa, trra-trraa! — kordab abihobune järsemalt ja lühemalt. Veel üks kurv, ja vastu jookseb teine tribüün. «Kas ma lisan sammu?» küsib Smaragd. «Jah,» vastavad käed, «aga rahulikult!»

Teine tribüün lendab silmist mööda. Rahvas selja taga karjub midagi. Smaragdi tähelepanu hajub, ta perutab, kaotab ohjade-tunde, ja hetkeks üldisest kooskõlalisest rütmist väljalööduna teeb ta paremalt jalalt neli tõrksat hüpet. Kuid otsekohe tõmbuvad ohjad pingule, kisuvad suud rebides pea maha ning pööravad paremale. Nüüd on paremalt jalalt hüpata ebamugav, Smaragd on vihane, ta ei taha jalga vahetada, kuid džoki tabab selle ära ning sunnib hobust käskivalt ja rahulikult uuesti traavima. Tribüün jääb kaugele seljataha, Smaragd saab õige

takti kätte, ning džoki käed muutuvad jälle sõbralikult leebeks. Smaragd tunneb oma süüd ja tahab topeltkiirust arendada. «Ei, ei, veel on vara!» märgivad džoki käed lahkelt. «Me jõuame kõik veel heaks teha. Pole viga.»

Nii sõidavad nad täielikus üksteisemõistmises, allüürist välja minemata veel ühe ringi ja siis pool ringi. Ka rönkmust täkk on täna suurepäraselt vormis. Selle ajaga, kui Smaragd eksisamme tegi, jättis teine ta kuue hobusekere võrra taha, kuid nüüd teeb Smaragd kaotatu tasa, ja eelviimase tulba kohal on ta kolm ja veerand sekundit ees. «Nüüd! Võib!» käsib džoki. Smaragd tõmbab kõrvad pea ligi ja heidab ainult ühe kiire pilgu selja taha. Inglise puhtaks aetud näol kumab ikka see otsustav, selge sihikindlus, suu tõmbub pinevaks grimassiks, paljastuvad suured, kollased, kokkupigistatud hambad: «Tee, mis suudad!» käsivad ohje hoidvad ülestõstetud käed. «Veel, veel!» Ja äkki hüüab inglise valju vibreeriva häälega, mis paisub nagu sireeniheli:

«Oo-e-eee!»

«Voh, voh, voh, voh!» hüüab ratsapoiss heledalt ja läbitungivalt kapjade taktis.

Nüüd saavutab rütmipinevus haripunkti, pinge on nii suur, et iga hetk ähvardab nagu midagi katkeda. Tat-tat-tat-tat! — plaksuvad Smaragdi kabjad vastu maad. Trra-trra-trra! — kostab ees valge täku galopp, mis Smaragdi vedama peab. Traavi rütmis vappuvad vetruvad aisad ning galopi taktis tõuseb ja vajub sadulas poiss, kes pea-aegu lamab hobuse kaelal.

Õhk, mis neile vastu paiskub, vihiseb kõrvus ja kõditab sõormeid, kust pidevalt aurujugasid välja pahvab. Nüüd on raskem hingata ja nahk läheb palavaks. Smaragd jookseb viimast kurvi, kogu keha sissepoole kallutades. Tribüün kerkib tema ette nagu elus loom ja sealt kostab tuhandehäälne möirgamine, mis hirmutab, erutab ja rõõmustab. Smaragd ei läbe enam traavida, vaid tahab kappama hakata, kuid need imelised käed paluvad, käsivad ja rahustavad: «Kullake, ära kapp!... Ära ainult kapp!... Üks-kaks, üks-kaks, üks-kaks!» Ja kiiresti tulbast mööda kihutades rebib Smaragd kontroll-lindi katki, ilma et ta ise seda märkaks. Kisa, naer, käteplagin langeb tribüünilt kosena alla. Valged plakatid, vihmavarjud, jalutuskepid ja kübarad keerlevad-vilguvad liikuvate käte

ja nägude kaoses. Inglise viskab ohjad kerge liigutusega käest. «Lõpp! Aitäh, kullake!» ütleb see liigutus Smaragdile, ja vaevaga jooksinertsi pidurdades asub traavel sammu käima. Alles nüüd jõuab ka must täkk oma postini ringi teises otsas — seitse sekundit hiljem.

Vaeväliselt ärasurnud jalgu tõstes hüppab inglase raskelt maha, võtab sametist istmepadja kaenlasse ja läheb sellega kaalule. Ligijooksnud tallimehed laotavad Smaragdi auravale seljale lõuendteki ja viivad ta õuele. Nende kannul kostab rahvasumma kõmin ja žüriiloožist pikk kellahelin. Hobuse suust tilgub kerget kollakat vahtu maha ja tallimeeste kätele.

Mõne minuti pärast tuuakse juba lahtirakendatud Smaragd uuesti tribüüni ette. Pika palitu ja tuliue kübara suurt kasvu mees, keda Smaragd on tihti oma tallis näinud, patsutab teda kaelale ja topib talle peo pealt suhkrutüki suhu. Inglise seisab siinsamas rahva hulgas ning naeratab, krimpsutades nägu ja paljastades pikki hambaid. Smaragdilt võetakse tekk ära, ja ta viiakse kolmejalgse kasti ette, mille taga musta riide all on peidus üks hallis ülikonnas isand, kes toimetab seal midagi.

Kuid siis voogab inimeste must laialivarisev mass tribüünilt alla. Nad piiravad hobuse igast küljest sisse, karjuvad ja vehivad välkuvi silmi kätega, lõkendavad näod tihedalt üksteise ligi. Nad on millegipärast pahased, torgivad näpuga Smaragdi jalgu, pead ja külgi, sasivad ta karva pahemal sapsul, seal, kus on sissepõletatud märk, ja karjuvad jälle kõik läbisegi: «Vale hobune, võltsitud traavel, see on pettus, tüssamine — andke raha tagasi!» Smaragd ei saa nendest sõnadest aru ja liigutab rahutult kõrvu. «Millest nad räägivad?» imestab ta. «Ma ju jooksin nii hästi!» Sel hetkel silmab ta inglase nägu. See alati rahulik, pisut pilkav ja kindel nägu hõõgub nüüd rae-vust. Siis karjub inglase midagi heleda kurguhäälega, võtab tagasikätt hoogu — ja üle üldise kõnekõmina lajatab äkki kõrvakiil.

IV

Smaragd viidi koju, kolme tunni pärast anti talle kaeru, ja öhtul, kui teda kaevu ääres joodeti, nägi ta, kuidas plangu tagant tõusis suur kollane kuu, mis sisendas hämarat hirmu.

Siis tulid igavad päevad.

Teda ei kõnnitatud enam, ei viidud proovisõidule ega võistlemale. Kuid iga päev tulid tundmatud mehed — palju mehi, ja Smaragd toodi nende ette õuele, kus nad teda vaatasid ja katsusid, toppisid talle kätt suhu, kaapisid ta karva pimsskiviga ja muudkui karjusid üksteise peale.

Siis mäletas ta veel, kuidas teda hilja öhtul tallist ära viidi, kuidas ta pidi kaua käima mööda pikki, kivi-seid, tühje tänavaid, kahel pool teed majade valgustatud aknad. Siis tuli raudteejaam, rappuv pime vagun, väsimus ja jalgade värisemine pikast sõidust, vedurite vile, rööbaste kolksumine, hingemattev suitsulõhn, kõikuva laterna videv valgus. Ühes jaamas toodi ta vagunist välja ja talutati kaua mööda tundmatut teed suurte, sügiseselt lagedate põldude vahel, mitmest külast läbi, kuni ta jõudis ühte võõrasse talli, kus ta teistest hobustest eemale, eraldi latrisse pandi.

Algul mäletas ta aina oma inglasi, võidujookse, Vaskat, Nazari ja Onegini ning nägi neid tihti unes, kuid pikapeale ununes kõik. Teda peideti kellegi eest, tema ilus noor keha piinles ja igatses ning muutus tegevuse-tusest jõuetuks. Tihtipeale sõitis kohale uusi tundmatuid mehi, kes tammusid jälle tema ümber, kobasid ja sakutasid teda ning jagelesid kurjalt omavahel.

Mõnikord nägi ta juhuslikult lahtisest uksest teisi hobuseid, kes käisid ja jooksid vabalt ringi, siis hüüdis ta neid nõrdinult ja kaeblikult. Peameheks tema tallis oli väikeste mustade silmadega ja peenikeste mustade vurrudega paks unine mees. Smaragdi vastu oli ta täiesti ükskõikne, kuid hobuses äratas ta seletamatut õudust.

Ja kord varahommikul, kui kõik tallimehed magasid, tuli see mees vaikselt, kikivarvul, vähimatki müra tege-mata Smaragdi latrisse, puistas talle kaeru sõime ja läks ära. Smaragd imestas natuke selle üle, kuid hakkas kuu-lekalt sööma. Kaertel oli magus, veidi vänge ja mõru maik. «Imelik,» mõtles Smaragd, «ma pole kunagi nii-suguseid kaeru söönud.»

Ja äkki tundis ta kõhus kergeid pisteid. Need tulid, jäid korraks üle ja tulid siis uuesti, valusamini kui enne, iga minutiga aina tugevamaks minnes. Viimaks muutus valu väljakannatamatuks. Smaragd hakkas ägama. Ta silme ees virasid tulerõngad. Äkilisest nõrkusest läks ta keha

märjaks, jõud kadus, jalad hakkasid värisema, põlved nõtkusid, ja täkk prantsatas põrandale. Ta katsus veel tõusta, kuid suutis end ainult esijalgadele ajada ning vajus jälle külili. Peas hakkas keerlema huugav pööris; pikki hobusehambaid irevile ajav inglane lendas silme eest läbi, Onegin traavis mööda oma kaameli-kõrisõlme ette ajades ja valjusti hirnudes. Mingi jõud kiskus Smaragdi halastamatu hooga kuhugi sügavale alla, pimedasse ja külma auku. Ta ei suutnud end enam liigutada.

Äkki läbistasid krambid ta jalgu ja kaela ning kiskusid selgroo tagaspidi. Hobuse nahk hakkas üleni värisema ja kattus teravalt lehkava vahuga.

Liikuva laterna kollakas valgus lõikus talle hetkeks silmi ja kadus koos kustuva pilguga. Ta kõrv kuulis veel kärkivat mehehäält, aga ta ei tundnud enam, kuidas talle saapakontsaga vastu külge löödi. Siis kadus kõik — jäädavalt.

1907

SULAMIIT

*Pane mind kui pitsar oma südame peale,
kui pitsar oma käsivarre peale; sest armastus
on tugev kui surm, kange kui allmaailm on
kaetsemine; tema lõõsad on Jaahi leegi tule-
lõõsad.*

Saalomoni Ülemlaul

I

Kuningas Saalomon polnud veel jõudnud keskikka, 45-ndasse eluaastasse, ent teated tema tarkusest ja ilust, tema uhkest elust ja toretsevast õukonnast olid levinud kaugele üle Palestiina piiride. Assüürias ja Foiniikias, Ülem- ja Alam-Egiptuses, muistsest Taurisest kuni Jemenini ja Ismarist Persepoliseni, Musta mere rannikul ja Vahemere saartel nimetati imetlusega tema nime, sest kõigi tema elupäevade sees polnud talle kuningate seas võrdset.

480. aastal pärast seda kui Iisraeli lapsed olid Egiptusest välja tulnud, oma neljandal valitsemisaastal, siivikuul, võttis kuningas ette suure jumalakoja püstitamise Mooria mäele ning lossi ehitamise Jeruusalemma. Mägedes ja äärelinnades töötasid vahetpidamata kaheksakümme tuhat kiviraiujat ja seitsekümme tuhat kivikandjat; kolmkümme ja kaheksa tuhat puuraiujat käisid aga kordamisi kümne tuhande kaupa Liibanonil, kus tegid terve kuu jooksul nii ränka tööd, et puhkasid pärast seda kaks kuud. Tuhanded töölisid köitsid maharaiutud puud parvedeks ja sajad meremehed parvetasid need merd mööda Jaffasse, kus neid töötlesid treimises ja tiseritöös osavad tüüroslased. Ainult Chefreni, Chufu ja Mykerinose püramiidide ehitamisel Gizes oli töötanud nii lugematu hulk inimesi.

Tööde järele valvas kolm tuhat ja kuussada ülevaatajat; nende ülemaks oli Naatani poeg Asarja, agar ja julm mees, kellest räägiti, et ta kunagi ei magavat, piina-

tuna ravimatu sisemise haiguse tulest. Kõik lossi ja templi plaanid, sammaste ja valatud mere mustrid, akende joonised, seinte ja aujärgede kaunistused aga oli teinud ehitusmeister Hiiram-Aavi Siidonist, Navtali soost vasksepa poeg.

Puulikuul seitsme aasta pärast oli jumalakoda valmis ning kolmeteistkümne aasta pärast kuningaloss. Liibanoni metsa seedripalkide ning küpressi- ja õlipuulaudade eest, pöökpuid, sittimi ja tarsise, hinnaliste tahutud ning lihvitud ehituskivide eest, purpuri, punase siidi ja kullaga tikitud büssuse eest, siniste villaste kangaste, elevandi- luu ja punaste lambanahkade eest, raua, oonüksi ja suure hulga marmori eest, kalliskivide, kuldketide, pärgade, nõõride, tangide, võrkude, kandikute, astjate, lillede ja lampide, kullast uksehingede, ja kuldnaelte eest, millest igaüks kaalus kuuskümmend seeklit, kullast taotud kari- kate ja liudade, puu- ja mosaiikkaunistuste eest, vasest valatud ja kivist raiutud lõvide, keerubite, härgade, pal- mide ja metspähklite eest kinkis Saalomon Tüürose ku- ningale Hiiramile, ehitusmeisteri nimekaimule, kaksküm- mend Kalileamaa küla ja linna, ja Hiiram leidis selle kingi tühise olevat — niisuguse ennekuulmatu toredusega oli ehitatud jumalakoda ja Saalomoni loss ning väiksem loss Millos kuninga abikaasa kaunitar Astise, Egiptuse vaarao Siisaki tütre jaoks. Aga sandlipuud, mis hiljem läksid rõdutreppide ja käepidemete tarvis, muusikariistade valmistamiseks, ja pühade raamatute köitmiseks, oli Saalomonile kingiks toonud tark ja kaunis Seeba ku- ningaemand Balkis, ning lisaks sellele veel niisuguse hulga magusalt lõhnavaid viirukeid ja hinnalisi salve ja lõhnaõlisid, mida Iisraelis ei olnud seni veel nähtud.

Iga aastaga kasvasid kuninga rikkused. Kolm korda aastas tulid kodusadamaisse tema laevad — «Tarsis», mis sõitis Vahemerde, ning «Hiiram», mis sõitis Punast merde. Nad tõid Aafrikast elevandiluid, ahve, paabulinde ja antiloope; Egiptusest rikkalikult kaunistatud tõldu; Me- sopotaamiast elusaid tiigreid ja lõvisid, aga samuti loomanahku; Kevest lumivalgeid hobuseid; kuuesaja kuuekümmend talendi eest aastas Parvarimi kullaliiva; punast, musta ja sandlipuud Oovirimaalt; kirjuseid, ime- päraste mustritega assüüria ja kalahi vaipu sõbraliku kingitusena kuningas Tiglat-Pileasilt; kunstipärast mo-

aiiki Niinivest, Nimrodist ja Sargonist, erksamustrilisi kangaid Hatuarist, kuldpeekreid Tüürosest, värvilist klaasi Siidonist; Puntist, Bab-el-Mandebi rannikult aga neid haruldasi lõhnavaid rohtusid — nardi, aaloed, võhu- mõõku, kinnamoni, safranit, ambrat, muskust, stakti, kummivaiku, mürri ja viirukit —, mille pärast Egiptuse vaaraod olid korduvalt veriseid sõdu pidanud.

Aga hõbe läks Saalomoni ajal odavaks nagu harilik kivi ning punane puu ei olnud kallim kui harilikud mets- viigipuud lausandikul.

Kuninga käsu peale ehitati porfüüriga vooderdatud kivisaunad, marmorbasseinid ning jahedust pakkuvad purskkaevud, kuhu juhiti vett allikatest, mis Kedroni kosena mägedest alla voolasid; lossi ümber aga istutati aiad ja salud ning rajati viinamägi Paal-Haamonis.

Saalomoni tallides oli nelikümmend tuhat latrit hobu- eeslite ja tõllahobuste jaoks ning kaksteist tuhat latrit ratsahobuste jaoks; iga päev veeti provintsidest hobuste tarvis otri ja õlgi. Kümme nuumveist ja kakskümmend karjaveist, kolmkümmend tündrit nisujahu ning kuus- kümmend tündrit muud jahu, sada vaati mitut sorti vei- ni, kolmsada lammast, rääkimata lindudest, põtradest, mägikitsedest ja antiloopeidest — kõik see läks kaheteist- kümne ülevaataja kaudu iga päev Saalomoni, aga samuti tema saatjaskonna ning ihukaitses lauale. Kuuskümmend sõjameest viiesaja kõige tugevama ja vaprama hulgast pidasid kordamööda lossiruumides vahti. Oma ihukaits- jate jaoks oli Saalomon käskinud valmistada viissada kuldnaastudega kaetud kilpi.

II

Mida kuninga silm iial ka ei himustanud, ta ei keela- nud endale midagi ja ükski lõbu polnud tema südamele kättesaamatu. Tal oli seitsesada naist ja kolmsada liig- naist, peale selle orjatare ja tantsijannasid. Ning kõiki neid köitis Saalomon oma armuga, sest jumal oli andnud talle nii ammendamatu kirejõu, missugust ei olnud hari- likel surelikel. Ta armastas valgenäolisi, mustasilmseid, punahuulelisi hititäre nende pimestava, kuid kiiresti ka- duva ilu pärast, mis puhkeb niisama vara nagu nartsissi-

õis ja niisama ruttu ka närtsib; pikakasvulisi tõmmusid karedate lokkis juustega kirglikke vilistitäre, kes kandsid kõlisevaid kuldkäevõrusid, kuldrõngaid õlgadel ja peene ketiga ühendatud laiu võrusid pahkluude ümber; õrnu, väikese ja nõtked, laitmatu kehakujuga eemori neide, kelle truudus ja allaheitlikkus armastuses oli saanud kõnekäänuks; assüüria naise, kelle silmad olid värvitud piklikeks ning otsaesine ja põsed kirjatud siniste tähtedega; lõbusaid ja vaimukaid Siidoni tütreid, kes olid koolitatud, oskasid hästi laulda ja tantsida ning lisaks lööktrummi saatel kannelt, lautot ja vilepilli mängida; kollanahalisi egiptlannasid, väsimatuid armastuses ja meeletuid kiivuses; meelaid paabeli naise, kelle ihu oli riiete all sile nagu marmor, sest nad oskasid erilise pasta abil sellelt karvu kaotada; baktaria neide, kes juuksed ja küüned tulipunaseks värvisid ning pikki pükse kandsid; vaikesid, häbelikke Moabi tütreid, kelle lopsakad rinnad olid jahedad ka kõige kuumematel suveöödel; muretuid pillajaid ammonitare tulekarva juuste ja nii valge ihuga, et see pimedas helendas; hapraid sinisilmseid linavalgete juuste ja meeldival lõhnava nahaga naise, keda toodi põhjast Baalbeki tagant ja kelle keelt ei mõistnud ükski Palestiina elanik. Peale selle armastas kuningas hulka Juuda ja Iisraeli tütreid.

Siis jagas ta voodit Balkis-Makedaga, Seeba kuningannaga, kes ületas kõiki maailma naise oma ilu, tarkuse ja rikkuse poolest ning armastusekunsti peensuste tundmises; ning samuti Abisagiga Suunemi linnast, selle hella ja tasase kaunitariga, kes oli soojendanud vana kuningas Taavetit ja kelle pärast Saalomoni laskis oma vennal Adonijal Joójada poja Penaja käe läbi surma leida.

Ning vaese tütarlapsena viinamäelt, keda kutsuti Sulamiidiks ja keda ainsana kõikide naiste seast armastas kuningas kogu südamest.

Oma kandetooli oli Saalomoni lasknud valmistada parimast seedripuust hõbedaste tugisammaste, kuldsete lõvikujuliste käsipuude ja tüürose purpurist kattega. Seestpoolt oli see kaunistatud kuldtikandi ja kalliskividega — Jeruusalemma naiste ja neitsite armastuseandidega. Ja kui sihvakad mustad orjad kandsid Saalomoni pidupäevadel läbi rahvahulga, siis oli kuningas tõepoolest kaunis kui Saaroni roos.

Tema nägu oli valge, huuled kui helepunane lõng, käharad juuksed sinkjasmustad ja neis helkis tarkuse margina hõbedat nii kui mägiojade hõbedasi niite, mis kukuvad Hermoni kõrgeilt tumedalt kaljudelt; hõbedat säendas ka tema mustas habemes, mis oli Assuri kuningate kombel kähardatud peenteks korrapärasteks ridadeks.

Kuninga silmad olid tumedad nagu kõige tumedam ahhaat, nagu suveöine kuupaisteta taevaskõõr, mis nooltena üles ja alla kaardusid, olid nagu mustad kiired mustade tähtede ümber. Ja ei olnud maailmas inimest, kes oleks suutnud lauge langetamata välja kannatada Saalomoni pilku. Ja tema silmadest sähvivat vihanoolte ees langesid inimesed põrmu.

Ent oli siiraid rõõmuhetki, mil kuningas joobus kas armust või veinist või võimust, või tundis heameelt sobival kohal öeldud targast ja vaimukast sõnast. Siis langes ta vaikselt oma pikad ripsmed, nii et need heitsid ta heledale näole siniseid varje, ning tema silmades süttisid õrnad, hellad naerutulukesed otsekui sädemed mustas teemandis; ja need, kes seda naeratust nägid, olid valmis selle eest ära andma oma ihu ja hinge — nii sõnuseletamatult kaunis oli see. Ainuüksi kuningas Saalomoni nimi, kui seda valjusti nimetati, erutas naiste südameid nagu mahavalatud mürri magus lõhn, mis meenutab armuõid.

Kuninga käed olid õrnad, valged, soojad ja kaunid nagu naisel, kuid neis peitus selline elujõud, et kui ta pani oma peopesad haige meelekohta, ravis ta nad terveks peavalust, krampidest, melanhooliast ja hullumeelsusest. Pahema käe nimetissõrmel kandis Saalomoni veripunase kiviga sõrmust, millest kiirgas kuus pärilkollast kiirt. Selle sõrmuse iga oli mitusada aastat ning kivi teisel küljel seisis kiri muistse, kadunud rahva keeles: «Kõik möödub.»

Ja nii suur oli Saalomoni vaimujõud, et selle alla heitsid isegi metsloomad: kui kuningas astus nende ruumidesse, roomasid lõvid ja tiigrid tema jalge ette, hõõrusid oma koonudega tema põlvi ja lakkusid oma karedate keeltega tema käsi. Ja kuningas, kelle südamele pakkusid rõõmu kalliskivide sätendavad värvitoonid, egiptuse õlide magus lõhn, peene riide kerge puudutus ihul, sulnis muusika, lihvitud niinive klaasist peekris mängleva

punaveini hõrk maitse, armastas silitada lõukoerte kare-
daid lakkasid, mustade pantrite sametisi selgi ja noorte
tähnaliste leopardide pehmeid käppi; talle meeldis kuulda
metsloomade mõirgamist, näha nende jõulisi ja kauneid
liigutusi ja tunda nende kuuma metsikut hingust.

Nõnda jutustab kuningas Saalomonist tema päevade
ajalookirjutaja Ahhiludi poeg Joosapat.

III

«Seepärast, et sa ei ole enesele palunud ei pikka iga,
ei rikkust ega vaenlaste hingi, vaid oled enesele palunud
tarkust, siis vaata, ma teen sinu sõna järele. Vaata, ma
annan sulle targa ja mõistliku südame, et enne sind ei
ole su sarnast olnud ja pärast sind ei pea su sarnast
tulema.»

Nii oli jumal Saalomonile öelnud, ning tema sõna järgi
sai kuningas tundma maailma olemust ja looduse jõudu-
sid, mõistis aegade algust, lõppu ja keskpaika, tungis kõi-
gi asjade lainetaolise ja ringikujulise igavese tagasipöör-
dumise saladusse; Biblose, Akra, Sargoni, Borsippa ja
Niinive astronoomidelt õppis ta jälgima tähtede liikumist
ja aastaringe. Ja ta teadis, mis kõigi loomade sees, ja ai-
mas ära nende tundeid, mõistis tuulte algust ja suunda,
kõiksugu taimede omadusi ja tervistavate rohtude väge.

Inimese südame mõtted on kui sügav vesi, kuid tark
kuningas oskas ka nendeni jõuda. Ta luges sõnade ja hää-
le, silmade ja käteliigutuste järgi hinge kõige sügavamaid
saladusi sama selgelt kui tähti avatud raamatust. Ja see-
pärast käis igast Palestiina nurgast tema juures arvutu
hulk inimesi, paludes mõista õigust, anda nõu või abi,
lahendada tüli või siis ära seletada arusaamatu enne või
unenägu. Ja kõik panid imeks Saalomoni vastuste mõtte-
sügavust ning tabavust.

Saalomon oli loonud kolm tuhat õpetussõna ning tuhat
ja viis laulu. Ta ütles need ette oma kahele kirjutajale,
osavaile ning hoolsaile Elihorepile ja Ahhijale, Siisa poe-
gadele, ning võrdles siis, mida kumbki oli kirja pannud.
Alati andis ta oma mõtetele nõtket väljenduse, sest taba-
valt öeldud sõna on nagu kuldõun läbipaistvast sardoonük-
sist vaagnal ja et tarkade sõnad on teravad kui astlad ja

naelad, mis sisse lüüakse; ja need kõik on pärit ühelt kar-
jaselt. «Sõna on kui südame liikumise säde,» rääkis ku-
ningas. Ja tema tarkus oli suurem kui kõigi Hommiku-
maa poegade tarkus ja kõigi egiptlaste tarkus. Ta oli tar-
gem kui Eetan, Serahi mees, ja Heeman ja Kalkol ja
Tarda, Maaholi pojad. Ja juba oli talle tüütavaks läinud
tavalise inimliku tarkuse ilu ja ei olnud sellel tema sil-
mis endist hinda. Oma rahutu ja juurdleva mõistusega
ihkas ta seda kõige kõrgemat tarkust, mille järgi käis ju-
mal iidsetel aegadel, enne kõige loomist, kõigi asjade
alguses, enne kui maailm oli olemas; seda tarkust, mis
seisis otsekui suur taidur jumala kõrval, kui see pimeduse
näkku ringikujulise joone tõmbas. Ja Saalomon ei leid-
nud seda.

Ta õppis tundma Kaldea ja Niinive maagide õpetusi,
Abüdose, Saise ja Memfise tähetarkade tarkust, Assuri
loitsijate, müstagoogide ja eoptide ning Baktaria ja Per-
sepolise teadajate saladusi ning veendus, et nende tead-
mised olid inimeste teadmised.

Ja ta otsis tarkust vanade paganauskude salatoimin-
gutest ja käis seepärast paganlikes templites ja tõi ohv-
reid: vägevale Liibanoni Paalile, keda Tüüroses ja Siido-
nis kummardati looja ja hävitaja, meresõitjate kaitsja
Milkarti nime all, keda kutsuti Ammoniks Siivi oasis,
kus tema puuslik pead raputas ja pidupäevadel rahva-
hulkadele teed näitas; keda nimetati Peliks kaldealaste
ja Moolokiks Kaanani rahva juures. Ta kummardas sa-
muti tema naist, julma ja iharat Astartet, kelle nimi mu-
jal templites oli Ištar, Isaar, Paaltis, Aaser, Istar-Pelit ja
Atargatis. Ta valas õli ja suitsetas Egiptuse Isisele ja
Osirisele, vennale ja õele, kes olid juba emaihus ühte saa-
nud ning seal jumal Hori sigitanud, ja Derketole, Tüü-
rose kalataolisele jumalannale, ja koerapeaga Anubisele,
balsameerimise jumalale, ja paabelite Oannile ja vilistide
Taagonile ja assurite Avdenagole, ja Niinive puuslikule
Utsabule ja süngele Kübelele ja Pel-Mardukile, planeet
Jupiteri jumalale, Paabeli kaitsjale, ja Kaldea Orile, iga-
vese tule jumalale, ja salapärasele Omorogile, jumalate
esiemale, kelle Pel oli kaheks raiunud ja keha pooltest
taeva ja maa, peast aga inimesed loonud; ja veel kum-
mardas kuningas jumalatar Atanaist, kelle auks Foinii-
kia, Lüüdia, Armeenias ja Pärsia tütarlapsed, nagu püha

ohvrit tuues, templite lävel möödakäijatele andusid.

Ent midagi ei leidnud kuningas paganlikes kommetes peale purjutamise, öiste orgiate, hooratöö, verepatu ja loomuvastaste kirgede, ning nende dogmades nägi ta tühje sõnu ja pettust. Ühelegi alamaist ei keelanud ta aga lemmikjumalale ohvrit tuua ja ehitas koguni Õlimäe peale ohvripaiga Kemosele, Moabi läilusele — kauni ja mõtliku moabitari Ellaani palvel, kes oli tol ajal kuninga lemmiknaiseks. Ainult üht ei sallinud Saalomon — laste ohvriks toomist, ning nuhtles seda surmaga.

Ja ta sai oma otsimistes näha, et inimlaste saatus ja elajate saatus on üks: nagu surevad ühed, nii surevad ka teised ja kõigil on üks hingamine, ja ei ole inimesel looma ees mitte mingisugust eelist. Ja kuningas mõistis, et suures tarkuses on palju kurba, ja kes suurendab tarkust, see suurendab kurbust. Ja veel sai ta teada, et mõnikord valutab süda ka naermise juures ja et rõõm võib lõppeda kurvalt. Ning ühel hommikul laskis ta Elihorepil ja Ahhi-jal esmakordselt kirja panna:

«Kõik on tühi töö ja vaimu närimine — nii ütleb Koguja.»

Ent kuningas ei teadnud siis veel, et varsti saadab jumal talle nii õrna ja palava, nii ustava ja kauni armastuse, et ainuüksi see on kallim kui tarkus, vara ja au, kallim elust endast, sest see ei hooli isegi elust ja ei kardada surma.

IV

Kuninga viinamägi asus Paal-Haamonis, Vatn-el-Havi lõunapoolisel nõlval, lääne pool Mooloki templit. Kuningale meeldis viibida seal suurte mõtiskluste tundidel. Kolmest küljest mööda nõlvu piirasid viinamäge granaadi-, õli- ja metsõunapuud segamini seedrite ja küpressidega, neljandast küljest eraldas seda teest kõrge kivimüür. Ka teised ümberkaudsed viinamäed kuulusid Saalomonile; ta rentis neid vahimeestele, võttes igaühelt tuhat hõbeseeklit.

Suur pidu, mille Iisraeli kuningas oli oma lossis pidanud Assuri kuninga, võimsa Tiglat-Pilesari saadikute auks, lõppes alles aoaegu. Väsimusele vaatamata ei saa-

nud Saalomon sel hommikul uinuda. Ei vein ega mõdu polnud suutnud tumestada assüürlaste tugevaid päid ega päästa lahti nende kavalaid keelepaelu. Kuid targa kuninga terav mõistus oli nende kavatsustest juba ette jõudnud ja punus omakorda peent poliitikavõrku, millesse need kõrgi pilgu ja mesise kõnega uhkeldajad tuli mäsida. Küllap ta oskab säilitada vajalikku vahekorda assüürlaste käskijaga ning samal ajal päästab igavese sõpruse nimel laastamisest Tüürose kuninga Hiirami riigi, mille arvutud, kitsaste rahvarohkete tänavate alla keldritesse peidetud rikkused köidavad juba ammugi Hommikumaa valitsejate ahneid pilke.

Ja nõnda käskis Saalomon viia end koidutunnil Vatn-el-Havi mäele, jättis kandetooli kaugele tee peale ja istub nüüd üksi lihtsal puupingil viinamäe harjal puude vilus, mille okstes hõljub veel öö kastene jahedus. Kuningal on seljas lihtne valge rüü, mida paremal õlal ja pahemal küljel hoiavad koos kaks kerratõmbunud krokodilli kujulist rohelistest kullast egiptuse pannalt — jumal Sebehi sümbolid. Kuninga käed lebavad liikumatult põlvedel, aga tema silmad, kus on varjul sügav mõte, vaatavad pilkumatult itta, Surnumere poole, sinna, kus Anase kumera tipu tagant tõuseb koidupunas päike.

Idast puhub hommikune tuul ja kannab laiali õitsvate viinapuude lõhna — reseeda ja hõõgveini peent aroomi. Tumedad küpressid kõigutavad tähtsalt oma peeni latvu ja levitavad vaiguhõngu. Rutakalt vadistavad omavahel õlipuude hõberohelised lehed.

Äkki Saalomon tõuseb ja kuulatab. Kuskil lähedal, puude taga laulab armas naisehää, selge ja puhas nagu see kastene hommik. Lihtne ja õrn viis üha voolab nagu helisev mägioja, korrates viit-kuut ühte ja sama nooti. Selle lihtne ja nõtkeline ilu toob kuninga silmadesse heldimusnaeratuse.

Hää tuleb ikka lähemale. Nüüd on see juba siinsamas kõrval, kaharate seedrite ja tumeroheliste kadakate taga. Siis lükkab kuningas ettevaatlikult oksad laiali, hiilib tasa läbi okkaliste pöösaste ning seisab lagedal.

Tema ees, tahumata kollastest kivipankadest laotud madala müüri taga laiub kõrgusse tõustes viinamägi. Viinapuuridade vahel käib kerges helesinises kleidis tütar-

laps, kummardub allapoole ja sirutub jälle ning laulab.
Tema ruuged juuksed leegivad päikeses.

*Kuni hingeldab jahe tuul
ja põgenevad varjud,
pööra ümber, mu armuke,
ole põderkitse või metskitse taoline
tuulepesa mägedel.*

Nõnda laulab ta viinapuuväate sidudes ning laskub aeglaselt allapoole, ikka lähemale kivimüürile, mille taga seisab kuningas. Ta on üks — mitte keegi ei näe ega kuule teda; öitsvate viinapuude lõhn, hommiku rõõmus kargus ning kuum südameveri joovastavad teda, ja nii sünnivad äkitselt ta huultel lihtsakoelised laulusõnad ning ununevad sealsamas, tuulest viiduna:

*Võtke meile kinni rebased, väikesed rebased,
kes viinamägesid rikuvad,
sest meie viinamäed on õitsemas.*

Nii tuleb ta kuni müürini, pöörab kuningat märkamata ümber ja läheb tagasi, astudes kergelt piki järgmist puuderivi ülesmäge. Laul kostab nüüd vaiksemalt:

*Põgene, mu armuke
ja ole põderkitse
• ehk metskitse vasika taoline
palsamite mägede peal.*

Kuid äkki ta vaikib ja kummardub nii madalale, et viinamägi varjab tema.

Siis sõnab Saalomon kõrvu paitaval häälel:

«Näita mulle oma nägu, tütarlaps, lase mind veel kuulda sinu häält.»

Neiu tõuseb kärmelt ja pöördub näoga kuninga poole. Sel hetkel sööstab tugev tuuleil, rebib kergelt kleiti ta seljas ning lööb selle äkki tihedalt ümber ta keha ja jalgade. Ja viivu vältel, kuni ta seljaga tuule poole pöördub, näeb kuningas teda läbi riide üleni, nagu oleks ta alasti: pikka ja saledat, oma kolmeteistkümne eluaasta täies õitsengus. Ta näeb tema väikesi ümmargusi, kõvu rindu ning esiletükkivaid nibusid, kust riie kiirtena laiali lööb,

ja neiukõhtu, kumerat kui vaagen, ja sügavat vagu, mis eraldab ta jalgu alt kuni üles ning hargneb seal kõrgete puusade suunas kaheks.

«Sest sinu häälel on magus ja sinu nägu meeldiv,» räägib Saalomon.

Tütarlaps tuleb lähemale ja vaatab erutuse ning väimustusega kuningale otsa. Tema erktõmmu nägu on ütle mata kaunis. Rasked, tihedad ruuged juuksed, kuhu ta on torganud kaks erepunast mooniõit, katavad arvutute rulluvate kiharatena ta õlgu, valguvad laiali mööda selga ning lõõmavad päikeses purpurkuldseina. Kuivatatud punastest marjadest omatehtud pärlid on liigutavalt ning süütult võrutud kahekordselt ümber tõmmu, pika ja sihvaka kaela.

«Ma ei märganud sind,» lausub ta õrnalt ning ta häälel kõlab nagu vilepillilaul. «Kust sa tuled?»

«Sa laulsid nii ilusasti, tütarlaps!»

Ta langetab häbelikult silmad ja punastab, aga ta pikkade ripsmete all ja suunurkades võbeleb salajane naeratus.

«Sa laulsid oma kallimast. Ta on väle kui põder, kui metskitse vasikas. Su kallim on vist väga ilus, eks, tütarlaps?»

Neiu naerab nii kõlavalt ja meloodiliselt, otsekui sa jaks kullast vaagnale hõbedasi raheteri.

«Mul ei ole kallimat. See on ainult laulus. Mul pole veel üldse kallimat olnud.»

Nad vaikivad hetke ning vaatavad pingsalt, ilma naerata mata teineteise otsa. Puude otsas käib lindude vali võistulaul. Kiirelt tõuseb ja vajub neiu rind kulunud riide all.

«Ma ei usu sind, kaunitar. Sa oled nii ilus...»

«Sa pilkad mind. Vaata, kui mustaks põlenud ma olen.»

Ta sirutab üles väikesed tõmmud käsivarred ning laiad käised libisevad kergelt alla õlgadele, paljastades küünarnukid, mis on nii neitsilikult peened ja ümarad.

Ja ta räägib kaeblikult:

«Mu vennad vihastasid mu peale ja saatsid mind viinamäge valvama, ja näe, kuidas päike on mind põletanud.»

«Oh ei, päike on teinud sind veelgi kaunimaks, sa

kauneim naiste seas. Sa naerad — ja su hambad on kui niidetud lammaste kari, kes tulevad pesemiselt ja kelle seas ei ole talletut. Su palged on kui granaatõuna pooled su juuksetukkade vahel. Su huuled on erepunased — nauding on neid vaadata. Aga su juuksed... Tead, mis-sugused on su juuksed? Oled sa näinud, kuidas õhtul laskub Kileadi mäelt lambakari? Nad katavad kogu mäe, tipust kuni jalamini, ja ehapunad näivad nad tolmupilves sama leekivate ja lainelistena nagu su juuksed. Sinu silmad on sügavad kui kaks tiiki Hesbonis Patrabimi väravas. Oo, kui kaunis sa oled! Su kael on pikk ja sihvakas nagu Taaveti torn!...

«Nagu Taaveti torn!» kordab ta joovastuses.

«Jaa, jaa, sa kauneim naiste seas. Tuhat kilpi on Taaveti tornis rippumas, ja need kõik on võidetud kangelaste kilbid. Ja ka oma kilbi riputan ma sinu torni...»

«Oo, kõnele, kõnele veel...»

«Aga kui sa pöörasid minu kutse peale ringi ja tõusis tuul, siis nägin ma riiete all sinu rindade kahte nibu ja mõtlesin: need on kui kaks vasikat, põderkitse kaksikud, kes näsivad liiliate seas. Su piht on palmipuu taoline ja su rinnad viinamarjakobarate taolised.»

Tütarlaps kiljatab tasa, katab näo kätega ja rinna küünarnukkidega ning punastab nõnda, et isegi ta kõrvad ja kael kattuvad ereda punaga.

«Ja sinu puusi nägin ma. Need on sihvakad kui hinnaline vaagen — meistri kätetöö. Võta ära oma käed, tütarlaps. Näita mulle oma nägu.»

Sõnakuulelikult laseb ta käed alla. Saalomoni silmadest uhkalt jõulist kuldset sära. See võlub tütarlast ja paneb ta pea ringi käima ning voolab magusa, sooja lainena mööda keha.

«Ütle mulle, kes sa oled?» lausub ta aeglaselt, hämmastuses. «Ma pole sinutaolist kunagi näinud.»

«Olen karjus, mu kaunitar. Ma karjatan mägedes, kus haljas rohi kirendab nartsissidest, imelisi valgete tallede karju. Kas sa ei tuleks minu juurde, minu karjamaale?»

Kuid neiu raputab väiksest pead:

«Kas sa tõesti arvad, et ma seda usun? Sinu nägu on tuultest parkimata ja päikesest põlemata ja sinu käed on valged. Sul on seljas kallis rüü ja selle üks kinnis maksab niisama palju, kui mu vennad maksavad aastas

meie viinamäe eest Adoniramile, kuninglikule maksukogujale. Sa tulid sealt müüri tagant... Kindlasti oled sa üks kuninga lähikondlastest. Mulle paistab, et olen sind korra suurte pidustuste ajal näinud; ma mäletan isegi, et jooksin su tõllale järele.»

«Sa arvasid ära, tütarlaps. Sinu eest on raske end peita. Ja õige see on — miks peaksid sa hulkuma lambakarjade juures? Jah, ma olen üks kuninga saatjaskonnast. Ma olen kuninga ülemkukk. Ja sa nägid mind, kui ma sõitsin paasapühal Aminadabi tõllas. Kuid miks seisad sa minust nii kaugel? Tule lähemale, mu õeke! Istu siia kivile ja jutusta mulle endast midagi. Ütle, mis on su nimi?»

«Sulamiit,» vastab ta.

«Miks siis, Sulamiit, vennad su peale vihastasid?»

«Mul on häbi sellest rääkida. Nad said veinimüügist raha ja saatsid mind linna leiba ja kitsejuustu ostma. Mina aga...»

«Sa kaotasid raha?»

«Ei, veel halvem...»

Ta laseb pea longu ning sosistab:

«Peale leiva ja juustu ostsin ma veel vanalinnas egiptlaste käest natuke, õige natuke roosiõli.»

«Ja sa varjasid seda vendade eest?»

«Jah...»

Ning ta lisab vaevukuuldavalt:

«Roosiõlil on nii hea lõhn!»

Hellalt paitab kuningas tema väikest karedat kätt:

«Sul on vist igav üksinda viinamäel?»

«Ei ole. Ma töotan, laulan... Keskpäeval tuuakse mulle süüa, aga õhtul vahetab mind välja üks vendadest. Mõnikord kaevan ma maa seest alraunijuuri; need on nagu tillukesed inimesed... kaldea kaupmehed ostavad neid meie käest. Räägitakse, et nad teevad neist unerohu... Ütle, kas on tõsi, et alraunimarjad aitavad armastuses?»

«Ei, Sulamiit, armastuses aitab ainult armastus. Ütle, on sul ka isa ja ema?»

«Ainult ema. Isa suri kaks aastat tagasi. Vennad — nad on kõik minust vanemad — on esimesest abielust, teisest abielust oleme üksnes mina ja õde.»

«Kas su õde on niisama ilus kui sina?»

«Ta on veel väike, kõigest üheksa-aastane.»

Kuningas naerab, embab õrnalt Sulamiiti, tõmbab ta enda ligi ning räägib talle kõrva:

«Üheksa-aastane... Tähendab, temal ei ole veel niisugust rinda nagu sinul? Nii uhket, nii palavat rinda!»

Neiu vaikib, häbist ja õnnest lõõmates. Ta silmad helgivad ja tuhmuvad, neid looritab õndsalik naeratus. Oma käe all tajub kuningas tema südame metsikut pekslemist.

«Sinu riiete soojusest uhkab lõhna, mis on parem kui mürr, parem kui nard,» räägib ta, riivates huultega tütarlapse kõrva. «Ja kui sa hingad, siis tunnen ma sinu sõõrmetest hingeõhku, millel on õunte lõhn. Mu õde, mu armastatu, oma silmade ainsa pilguga, ainuüksi pärlitega oma kaelas oled sa võitnud mu südame.»

«Ah, ära vaata mind!» palub Sulamiit. «Sinu silmad teevad mind rahutuks.»

Aga ise ta kummardub ettepoole ja paneb pea Saalomoni rinnale. Ta huuled punetavad säravate hammaste taustal, ripsmed värelevad piinavast ihast. Saalomon surub ahnelt oma suu tema kutsuva suu peale. Ta tunneb neiu palavaid huuli ja siledaid hambaid, tema magusalt niisket keelt ja põleb ise niisugusest väljakannatamatust ihast, missugust pole veel kunagi elus tundnud.

Nii möödub minut, kaks.

«Mida sa minuga teed!» räägib Sulamiit nõrgal häälel ja suleb silmad. «Mida sa minuga teed!»

Ent Saalomon sosistab kirglikult otse ta kõrva juures:

«Sinu huultelt tilgub suisa kärjemett, oo mu pruut, mett ja piima voolab su keele alt... Tule ruttu mu juurde. Siin müüri taga on pime ja jahe. Keegi ei näe meid. Siin seedrite all on nii pehme rohi.»

«Ei-ei, jäta mind. Ma ei taha, ma ei või.»

«Sa tahad... sa tahad, Sulamiit... Mu õde, mu armastatu, tule minu juurde!»

Alt tee pealt, kuninga viinamäe müüri juurest kostavad kellegi sammud, kuid Saalomon haarab ehmunud tütarlapsel käest.

«Ütle mulle ruttu, kus sa elad. Täna öösel tulen ma sinu juurde,» räägib ta kiirustades.

«Ei-ei-ei... Seda ma sulle ei ütle. Lase mind. Ma ei ütle.»

«Ma ei lase sind, Sulamiit, kuni sa pole öelnud... Ma tahan sind!»

«Hea küll, ma ütlen... Aga enne luba mulle, et sel ööl sa ei tule... Ära tule ka järgneval... ja veel järgneval... Mu isand! Ma vannutan sind põderkitsede ja metskitsede nimel, ära puutu oma armsamat, enne kui ta seda tahab!»

«Jah, ma luban sulle seda... Kus on su kodu, Sulamiit?»

«Kui sa teel linna lähed üle Kedroni viiva silla, mis on ülal pool Sileami, siis näed sa allika juures meie maja. Teisi maju seal pole.»

«Aga missugune on seal sinu aken, Sulamiit?»

«Miks pead sa seda teadma, armas? Ah, ära vaata mu peale nõnda! Su pilk kütkestab mind... Ära suudle mind... ära suudle... Armas! Suudle mind veel...»

«Kus on sinu aken, mu ainus?»

«Mu aken on lõuna pool. Ah, ma ei tohi sulle seda rääkida. Väike piklik aken võrega.»

«Ja võret saab seestpoolt avada?»

«Ei, seda akent ei saagi avada. Aga nurga taga on uks. See viib otse sinna tuppa, kus mina ja õde magame. Aga sa ju lubasid mulle!... Mu õde on väga ergu unega. Oo, kui ilus sa oled, mu armsam! Sa ju lubasid, eks?»

Hellalt silitab Saalomon ta juukseid ja palgeid.

«Ma tulen sel ööl sinu juurde,» kinnitab ta. «Tulen keskööl. Nii see sünnib. Ma tahan seda.»

«Armas!»

«Tulen. Ja sa ootad mind. Ainult ära karda, ja usu: ma ei tee sulle halba. Ma kingin sulle säärast rõõmu, mille kõrval kõik maailmas tundub tühine. Aga nüüd hüvasti. Ma kuulen, et mind tullakse otsima.»

«Hüvasti, mu armsam... Ah, ära mine veel. Ütle mulle oma nimi, ma ei tea seda.»

Hetkeks langetab kuningas nagu kõheldes ripsmed, kuid tõstab need kohe.

«Mul on kuningaga üks nimi. Mind kutsutakse Saalomoniks. Hüvasti. Ma armastan sind.»

Särav ja rõõmus nägi Saalomoni välja sel päeval, kui ta istus Liibanoni metsa tares aujärjel, mõistes õigust neile, kes tema juurde tulnud.

Nelikümmend sammast neljakaupa reas hoidsid ülaval kohtutare lage ja kõik nad olid vooderdatud seedri-laudadega ja nende kapiteelid olid liiliate kujulised; põrand oli tehtud küpressilaudadest ja seintel ei paistnud kusagilt kivi seedripuust vooderdise tõttu, mida kaunistasid nikerdatud ning kullatud palmid, metaskõrvitsad ja keerubid. Kolmest küljest valgustatud saali sügavuses viis kuus astet üles aujärje juurde ja igal astmel seisis kaks pronksist lõukoera, teine teisel pool. Aujärg ise oli elevandiluust, kullast kaunistuste ja lamavate lõukoerte kujuliste kullast käepidemetega. Aujärje kõrge seljatugi lõppes kuldse kettaga. Tare sissekäigu ees rippusid laest kuni põrandani purpursed ja violetsed eesriided, eraldades tarest eeskoja, kus viie samba vahel tunglesid hagejad, palujad ja tunnistajad, aga samuti kohtualused ja kurjategijad tugeva valve all.

Kuningal oli seljas punane rüü, peas aga lihtne kitsas kroon, mida ehtis kuuskümmend kullaga ääristatud berüll. Kuningast paremal seisis aujärg tema ema Patseba jaoks, kuid viimasel ajal näitas ta end auväärse ea tõttu harva linnas.

Karmide nägudega mustahabemelised assüüria külalised istusid piki seinääri jaspisest istmetel; nad kandsid heledaid oliivrohelisti rõivaid, mille äärtele olid tikitud punased ja valged mustrid. Juba oma kodus Assuris olid nad nii palju kuulnud Saalomoni kohtupidamisest, et püüdsid mitte lasta kaotsi minna ainsatki sõna — et siis hiljem jutustada, kuidas Iisraeli kuningas kohut mõistab. Külaliste vahel istusid Saalomoni väepealikud, nõuandjad, maavalitsejad ja õukondlased. Siin oli Penaja, kunagine kuninga timukas, kes oli tapnud Joabi, Adonija ja Simi, ja kes praegu oli ülem-väepealik — väikest kasvut lihav pika ja hõreda halli habemega rauk; tema värvi kaotanud sinkjates, just nagu pahupidi pööratud punaste laugudega ümbritsetud silmades püsis vanamehelikult nüri pilk; ta suu oli lahti ja ilane, punane lihav alahuul aga rippus jõuetult; ta käis alati langetatud peaga, mis

kergelt tudises. Siin oli ka Naatani poeg Asarja, pikka kasvu sapine mees, kuivetu, haiglase näoga, tumedad rõngad silme all, ning heasüdamlik, hajameelne ajalookirjutaja Joosapat, ja Ahhisar, kuninga kojaülem, ja Saabud, kes kandis kuninga sõbra kõrget nimetust, ja Ben-Abinadab, kes oli abielus Saalomoni vanema tütre Taapa-tiga, ja Ben-Keber, kes valitses Argobi maakotta, mis Paasanis — tema võimu all oli kuuskümmend linna müüridega ja väravatega, mille ees vaskriivid —, ja Huusai poeg Paana, kes oli kunagi kuulus selle poolest, et heitis oda kolmekümne parasangi kaugusele, ja paljud teised. Kuuskümmend sõjameest seisis kullatud kiivrite ja kilpide särades paremal ja pahemal pool aujärge; nende ülemaks oli täna mustajuukseline nägus Eliav, Ahhiludi poeg.

Esimesena astus oma kaebusega Saalomoni ette keegi Ahhior, ameti poolest kivilihvija. Foiniikias Peli linnas tööl olles oli ta leidnud hinnalise kivi, lihvinud selle ära ja palunud oma sõbra Sakaariat, kes pidi minema Jeruusalem, anda see kivi üle tema, Ahhiori naisele. Mõne aja pärast saabus koju ka Ahhior. Naist nähes oli tal esimene asi pärida kivi järele. Aga naine oli mehe küsimuse üle väga imestunud ja kinnitas vandega, et ta polevat saanud mingit kivi. Siis läks Ahhior selgituse saamiseks oma sõbra Sakaaria juurde, kuid viimane väitis, ja samuti vandega, et oli linna saabudes kohe kivi üle andnud. Ta tõi isegi kaks tunnistajat, kes kinnitasid, et olid näinud, kuidas Sakaaria nende juuresolekul kivi Ahhiori naisele üle andnud.

Ning nüüd seisis kõik neljakesi, Ahhior, Sakaaria ja kaks tunnistajat, Iisraeli kuninga aujärje ees.

Saalomon vaatas kordamööda igaühele silma ja ütles vahimeestele:

«Viige nad kõik eraldi tubadesse ning lukustage uk-sed.»

Kui see oli tehtud, laskis ta tuua neli tükki savi.

«Las igaüks neist,» käskis kuningas, «voolib savist selle kuju, mis oli vääriskivil.»

Mõne aja pärast oli savi vormitud. Üks tunnistaja oli voolinud oma tüki hobusepea-kujuliseks, nagu lihvitud vääriskivid tavaliselt välja nägid, teine lambapea-kujuliseks, ning ainult kahel, Ahhioril ja Sakaarial, olid savitükid sarnased ja meenutasid naiserindu.

Ja siis ütles kuningas:

«Nüüd on ka pimedale selge, et tunnistajad on Sakaaria poolt ära ostetud. Niisiis, las Sakaaria annab kivi Ahhiorile tagasi ning koos sellega maksab talle kolmkümmend seeklit kohtukuludeks, kümme seeklit aga annetas templile. Tunnistajad, kes on end ise paljastanud, maksu valetunnistuse eest kumbki viis seeklit riigi varakambrisse.

Järgnevalt astusid Saalomoni aujärje ette kolm venda, kes tulid kohtusse päranduse pärast. Isa oli surreneile öelnud: «Et te jagamise juures ei tülitseks, määran ma ise õiguse järgi igatühele tema osa. Kui ma suren, minge künka juurde, mis on salus maja taga, ja kaevake see lahti. Sealt leiab kasti, milles on kolm salve: teadke, et ülemine on vanemale vennale, keskmine — keskmisele, alumine aga nooremale.» Ja kui nad pärast isa surma olid läinud ja teinud, nagu isa öelnud, siis leidsid nad, et ülemine salv oli kuhjaga täis kuldmünste, kuna keskmises olid harilikud kondid ning alumises puutükid. Ja nõnda tekkis nooremates vendades kadedus ja vaen vanema venna vastu, ja nende elu muutus viimaks nii talumatuks, et nad otsustasid kuningalt nõu ja õigust otsida. Isegi siin, aujärje ees seistes, ei suutnud nad hoiduda vastastikustest etteheidetest ja süüdistustest.

Kuningas vangutas pead, kuulas nad ära ning lausus:

«Jätke riid; kivi on raske, ka liiv kaalub palju, kuid rumala inimese viha on veelgi raskem. Teie isa näib olevat olnud tark ja õiglane mees ning oma viimase tahte on ta väljendanud niisama selgelt, nagu oleks selle juures seisnud sadakond tunnistajat. Te viletsad kisakõrid, kas te ei taibanud siis kohe, et vanemale vennale jättis ta kogu raha, keskmisele kõik kariloomad ja teenijad, nooremale aga maja ja maa. Minge rahus ja ärge enam riielge.»

Ja kolm venda — äsjased vaenlased — kummardasid selginud nägudega kuninga ees maani ning väljusid käsi-käes kohtukojast.

Kuningas lahendas veel teisegi pärandusasja, mis oli alustatud kolm päeva tagasi. Keegi mees oli surres öelnud, et jätab kogu varanduse sellele oma kahest pojast, kes seda enam väärivad. Aga kuna kumbki ei nõustunud tunnistama end teisest halvemaks, siis pöördusid nad kuninga poole.

Saalomon küsis neilt, kes nad oma ameti poolest on, ja saanud vastuseks, et mõlemad on vibukütid, sõnas:

«Minge koju tagasi. Ma käsin asetada teie isa surnukeha puu najale. Vaatame algul, kes teist on osavam ja tabab teda noolega otse rinda, siis alles otsustame asja.»

Nüüd olid mõlemad vennad tagasi koos mehega, kelle kuningas oli nendega kaasa tunnismeheks saatnud. Sellelt pärisi nüüd Saalomon võistluse käigu kohta.

«Kuningas, ma tegin kõik, nagu sa käskisid,» rääkis mees. «Ma panin vanamehe laiba puu najale ja andsin kummalegi vennale nende vibu ja nooled. Vanem vend lasi esimesena. Saja kahekümne küünra kauguselt tabas ta just seda kohta, kus elaval inimesel tuksub süda.»

«Väga hästi lastud,» lausus Saalomon. «Aga noorem vend?»

«Noorem ... Andesta, kuningas, ma ei suutnud teha nii, et sinu käsk oleks täidetud täpisealt ... Noorem vend tõmbas vibu pingule ja pani juba noolegi peale, kuid laskis äkki relva langeda, pöördus ringi ja sõnas nuttes: «Ei, ma ei saa seda teha ... Ma ei saada noolt oma isa surnukehasse!»

«Temale jäägu siis isatalu,» otsustas kuningas. «Tema osutus pojana väarikamaks. Aga vanem vend võib, kui ta tahab, astuda minu ihukaitsjate ridadesse. Mul on vaja selliseid tugevaid ja ahneid inimesi, kel on osav käsi, täpne silm ja karvakasvanud süda.»

Järgnevalt astusid kuninga ette kolm meest. Ühist äri ajades olid nad teeninud palju raha. Kui jõudis kätte aeg sõita Jeruusalemma, õmblesid nad kulla nahkvöö vahele ja asusid teele. Teel jäid nad metsa ööbima, vöö aga mattsid kindluse mõttes maha. Kui nad siis hommikul ärkasid, ei leidnud nad vööd enam sealt, kuhu olid selle pannud.

Igaüks kolmest süüdistas teisi salajases varguses, ja kuna kõik paistsid olevat üpris kavalad ning sõnaosavad, siis ütles kuningas neile:

«Enne kui ma lahendan teie tüli, kuulake ära, mida ma teile jutustan. Üks kaunis neitsi töötas oma armastatule, kes pidi teekonna ette võtma, et ootab tema tagasitulekut ja ei loovuta kellelegi oma süütust peale tema. Kuid mees abiellus varsti pärast lahkumist teises linnas teise neiuga ja neitsi sai sellest teada. Vahepeal aga oli

teda kosinud jõukas ja hea südamega noormees kodulin-
nast, tema lapsepõlvesõber. Vanemate pealekäimisel ei
julgenud neitsi häbi ja hirmu tõttu talle oma töotusest
rääkida ja nõustus saama tema naiseks. Kui aga pulma-
pidu oli lõppenud ja mees viis ta magamistuppa ning tah-
tis heita tema juurde, hakkas neitsi paluma: «Luba mul
ära käia seal linnas, kus elab mu endine armastatu. Las
ta vabastab mind töotusest, siis tulen ma sinu juurde
tagasi ja teen kõik, mida sa soovid.» Ja kuna noormees
teda väga armastas, siis soostus ta tema palvega, laskis
tal minna, ja neitsi läks. Tee peal tungis talle kallale
röövel, röövis mis röövida oli ning pidi juba vägistama.
Kuid neitsi langes ta ette põlvili ja anus pisarsilmil, et
ta halastaks tema neitsilikkusele, ja jutustas röövlile kõi-
gest, mis temaga oli juhtunud ja miks on ta teel võõrasse
linna. Ja röövel, neitsi jutustuse ära kuulanud, oli nii
üllatatud tema truudusest ja nii liigutatud tema peig-
mehe headusest, et mitte ainult ei lasknud tal rahus min-
na, vaid andis isegi tagasi kõik röövitud ehted. Nüüd
küsin ma teilt, kes neist kolmest talitas jumala ees kõige
õiglasemalt — neitsi, peigmees või röövel?»

Ja üks hagejatest lausus, et kõige enam väärib kiitust
neitsi, kes nii kindlalt oma töotuse juurde jäänud. Teine
pani imeks tema peigmehe suurt armastust. Kolmas pidas
aga kõige suuremeelsemaks röövli käitumist.

Ja kuningas ütles viimasele:

«Täheleb sina röövisidki vöö ühise kullaga, sest sa
oled loomu poolest ahne ja himustad võõrast vara.»

Seepeale andis mees oma sau ühele oma kaaslas-
test, tõstis käed üles otsekui vandeaks ja sõnas:

«Jehoova olgu tunnistaja, et kuld on tema ja mitte
minu käes!»

Kuningas naeratas ja andis ühele sõjasulasele käsu:

«Võta selle mehe sau ja murra pooleks.»

Ja kui sulane oli Saalomoni käsu täitnud, kukkusid
põrandale kuldrahad, sest nad olid peidetud kepi õõn-
susse; varas aga, rabatud kuninga tarkusest, heitis end
silmili tema aujärje ette ja tunnistas üles oma süü.

Veel tuli Liibanoni metsa kotta naine, kiviraiuja vae-
ne lesk, ja ütles:

«Mõista õigust, kuningas! Ma ostsingi kahe viimase tee-
nari eest jahu, puistasin ta vaat sellesse suurde savi-

kaussi ja läksin koju. Kuid äkki tõusis vali tuul ja viis
mu jahu minema. Ütle, tark kuningas, kes tasub mulle
selle kahju? Nüüd pole mul oma lapsi millegagi
toita.»

«Millal see juhtus?» küsis kuningas.

«See juhtus täna hommikul, päevatõusu aegu.»

Ja Saalomon käskis kohale kutsuda rikkad kaupme-
hed, kelle laevad pidid samal päeval kaupadega Jaffa
kaudu Foiniikiasse teele asuma. Ning kui ärevil mehed
kohtukoja saali ilmusid, küsis kuningas neilt:

«Kas te palusite jumalat või jumalaid, et nad saa-
daksid teie laevadele pärituule?»

Ja mehed vastasid:

«Jah, kuningas, nii see oli. Ja meie ohvrid olid juma-
lale meelepärased, sest ta saatis meile hea tuule.»

«Mul on rõõm seda kuulda,» sõnas Saalomon. «Kuid
seesama tuul viis ära vaese naise jahu, mida ta kausis
kandis. Kas ei pea te õiglasemaks seda temale tasuda?»

Ja kaupmehed, rõõmsad, et ainult sellepärast oligi
kuningas neid kutsuda lasknud, täitsid sedamaid naise
kausi suurte ja väikeste hõbemüntidega. Kui siis naine
hakkas pisarsilmil kuningat tänama, naeratas see oma
helget naeratust ning lausus:

«Oota, see pole veel kõik. Täna hommikutuul tõi
ka mulle ootamatut rõõmu. Nõnda lisan ma nende mees-
te andidele ka omaenese kuningliku anni.»

Ning ta käskis Adonirami, varahoidjat, panna kaup-
meeste rahade peale nii palju kuldmünti, et hõbe nende
alt välja ei paistaks.

Sel päeval ei tahtnud Saalomon mitte kedagi õnne-
tuna näha. Ta jagas nii palju autasusid, abirahasid ja
kinke, nagu ta vahel polnud jaganud kogu aasta jooksul.
Ja ta andis andeks Ahhimatsile, Navtalimaa valitsejale,
kelle peale oli viha kandnud ebaseaduslikult võetud mak-
sude pärast, ja vabastas süü alt paljusid, kes olid sea-
dusest üle astunud, ja ei jätnud tähele panemata oma
alamate palveid — peale ühe.

Kui kuningas oli väljumas Liibanoni metsa kojast
väiksema lõunapoolse ukse kaudu, astus talle ette kol-
lasest nahast rõivais jässakas, laiaõlgne mees tumepunase
sünge näoga, tiheda musta habemega, härjaturjaga ja
karmi silmavaatega tumedate tokerjate kulmude alt. See

oli Mooloki templi ülempreester. Ta lausus anuval toonil üheainsa sõna:

«Kuningas!...»

Tema jumala vaskne kõht koosnes seitsmest salvest: üks jahu ja teine tuvide jaoks, kolmas lammaste ja neljas jäärade jaoks, viies vasikate ja kuues härgade jaoks, seitsmes aga, mis oli määratud oma emade poolt ohvriks toodavate elusate imikute tarvis, seisis kuninga keelule vastavalt ammu tühjana.

Vaikides sammus Saalomon preestrist mööda, see aga sirutas käed talle järele ja hüüdis paluval häälel:

«Kuningas! Sinu rõõmu nimel!... Kuningas, näita mu vastu oma armulikkust, ja ma avaldan sulle, missugune oht ähvardab su elu.»

Saalomon ei vastanud ning preester, pigistades oma tugevaid kämblaid rusikasse, saatis teda raevuka pilguga ukseni.

VI

Õhtul läks Sulamiit vanalinna, sinna, kus pikkade ridadena seisis rahavahetajate, liigkasuvõtjate ning palсамitega kaubitsejate poed. Seal müüs ta juveliirile kolme drahmi ja ühe teenari eest oma ainsa aarde — hõbedased kuldtähtedega pidupäeva-kõrvarõngad.

Siis astus ta poodi, kus müüdi palsameid. Sügavas pimedas kiviõrvas, halli araabia ambraga täidetud top-side, liibanoni viirukiga kotikeste, lõhnarohukimpude ja õlipurkide keskel istus liikumatult, jalad istmiku all, laisalt silmi pilgutades ja ise üleni magusalt lõhnates, vana ja paks kortsulise näoga egiptlasest kohimees. Ettevaatlikult tilgutas ta purgist väiksesse savist pudelisse täpselt niimitu tilka foiniikia mürri, kuimitu teenarit oli Sulamiidil raha, ja kui ta oli selle lõpetanud, pühkis ta korgiga kokku purgiserva ümber jäänud õli ja lausus kavalalt naeratades:

«Tõmmu neiu, kaunis neiu! Kui su armsam suudleb sind täna rindade vahele ja ütleb: «Oo, mu armas, kui hästi lõhnab su ihu!», siis tuleta sel hetkel meelde mind. Ma valasin su pudelisse kolm liigset tilka.»

Ning kui oli saabunud öö ja Sileami kohale oli tõus-

nud kuu ja majade sinkjas vaelevus segunes varjude musta sina ja puude tuhmi rohelusega, tõusis Sulamiit oma viletsalt kitsevillast asemelt ning kuulatas. Majas oli vaikne. Seina äärest põrandalt kostis õe ühtlast hingamist. Ainult väljas teeäärstes põõsastikus siristasid valjult ning kirglikult tsikaadid ja kõrvus kohises tõugetena veri. Kuuvalgusest teravalt väljajoonistatud aknavõre lebas viltu põrandal.

Häbelikkusest, ootusest ja õnnest värisedes nõõpis Sulamiit oma riided lahti, laskis need maha libiseda, astus neist üle ja jäi ihualasti seisma keset tuba, läbi võre langevas kuuvalguses, nägu akna poole. Ta kallaski paksu aromaatses mürri oma õlgadele, rinnale, kõhule, ja kartes pillata kas või ainsagi tilga kallist õli, hakkas seda ruttu mööda jalgu, kaenlaaluseid ja kaela laiali hõõruda. Ning kui ta peopesad ja küünarnukid pehmelt mööda ihu libisesid, võpatas ta magusast eelaimusest ja vaatas naerdes ning värisedes akna poole, mille võre tagant paistis kaks paplipuud, ühelt poolt tumedad, teiselt poolt hõbejad, ja sosistas endamisi:

«See on sulle, mu kallid, see on sulle, mu armas. Mu armsam on kõige parem kümne tuhande seast, tema pea on puhtast kullast, tema kiharad on mustad kui kaaren. Tema suulagi on maius ja ta on üleni üks ihalus. Nii-sugune on minu armsam, niisugune on mu sõber, oh Jeruusalemma tütre!»

Ja mürrist lõhnavana heitis ta oma asemele. Ta nägu on pööratud akna poole, oma käed on ta lapse kombel pannud põlvede vahele, ta süda lööb valjusti üle kogu toa. Möödub palju aega. Ta tukastab, peaaegu sulgemata silmi, ent ta süda on ärkvel. Talle viirastub, et armsam lamab ta kõrval. Armsama parem käsi on ta pea all, pahem embab teda. Rõõmsa kohkumisega raputab ta endalt une, otsib kõrvalt asemelt armsamat, kuid ei leia kedagi. Kuumuster põrandal on nihkunud seinale lähemale, muutunud lühemaks ja viltusemaks. Tsikaadid hõiskavad, üksluiselt kohiseb Kedroni jõgi; on kuulda, kuidas linnas laulab igatseval häälel öövaht.

«Aga kui ta täna ei tulegi?» mõtleb Sulamiit. «Ma ju palusin teda, ja äkki võttis ta mind kuulda... Ma vannutan teid, Jeruusalemma tütre, metskitsede ja liiliate juures välja peal, et te mitte armastust ei ärata, enne kui

see ise tuleb ... Ja nüüd on armastus mulle tulnud. Tule ruttu, mu armuke! Su pruut ootab sind. Ole väle kui noor põder palsamite mägede peal.»

Õues sahib kerge sammude all liiv. Ja tütarlapse hing vakatab. Üks käsi koputab ettevaatlikult aknale. Kostab armsama tasane hääl:

«Ava mulle, mu õde, mu kallike, mu tuvike, mu taevalik! Minu juuksed on täis kastet.»

Kuid Sulamiidi keha valdab äkki kummaline tardumus. Ta tahab tõusta, aga ei saa, tahab tõsta kätt, aga ei suuda. Ning mõistmata, mis temaga sünnib, sosistab ta aknasse vaadates:

«Ah, tema juuksed on täis ööpiisku! Kuid ma olen oma rüü seljast ära võtnud. Kuidas pean ma selle jälle selga panema?»

«Tõuse üles, mu kallike. Tule välja, mu kaunike. Hommik läheneb, õied avanevad, viinapuud kallavad oma uima, lauluaeg on käes ja mägedest kuulukse turteltuvisesse häält.»

«Ma olen oma jalad ära pesnud,» sosistab Sulamiit. «Kuidas pean ma nendega põrandale astuma?»

Tume pea kaob aknavõre tagant, sammude kaja teeb ringi ümber maja ja vaibub ukse juures. Ettevaatlikult pistab armsam käe läbi ukseaugu. On kuulda, kuidas ta sõrmed seepoolset riivi otsivad.

Siis tõuseb Sulamiit püsti, surub käed tugevasti vastu rindu ja sosistab hirmunult:

«Mu õde magab, ma kardan teda äratada.»

Kõheldes pistab ta jalad sandaalidesse, tõmbab paljale ihule kerge rüü, selle peale kuue ning avab ukse, jättes riivile mürri jälgi. Kuid tee peal pole enam kedagi; tühjana valendab see hallis hommikuhämus tumedate põõsaste vahel. Armsam ei mallanud oodata — läks ära, pole kuulda ta sammegi. Kuu on tõmbunud väikeseks ja kahvatuks ja seisab kõrgel ülal. Idas lainjate mägede kohal roosatab külmalt koidueelne taevast. Kauguses helendavad Jeruusalemma müürid ja hooned.

«Mu armsam! Mu elu isand!» hüüab Sulamiit niiskesse pimedusse. «Ma olen siin. Ma ootan sind ... Tule!»

Aga keegi ei vasta.

«Jooksen nüüd mööda teed ja saan oma armsama kätte,» räägib Sulamiit iseenesele. «Ma käin mööda linna,

ma käin mööda tänavaid ja turgusid ja otsin seda, keda mu hing armastab. Oo, kui sa oleksid mu vend, kes minu ema rinda imenud! Ma kohtaksin sind tänaval ja annaksin sulle suud, ja mulle ei pandaks seda pahaks. Ma võtaksin su käest kinni ja toaksin su oma ema kotta. Sa õpetaksid mind, ja ma joodaksin sind granaatõunte mahlagaga. Ma vannutan teid, Jeruusalemma tütreid: kui te mu armsama olete leidnud, öelge talle, et ma olen armastusest haige.»

Nii räägib ta endamisi ja jookseb kerge, väledate sammudega mööda teed linna poole. Sõnnikuvärvate kõrval müüri ääres istuvad kaks vahimeest, kes öösel mööda linna kõmpinud, ja tukuvad hommikuses jaheduses. Nad virguvad ja vaatavad üllatunult jooksvat tütarlast. Noorem hüppab püsti ja suleb laialisirutatud kätega tal tee.

«Oota-oota, kaunitar,» hüüab ta naerdes. «Kuhu nii kähku? Sa oled salamahti veetnud öö oma kallikese sängis ja sul on ta kallistustest veel soe, meile aga on öine rõskus roninud kontidesse. Oleks õiglane, kui sa istuksid veidi meie seltsi.»

Ka vanem mees tõuseb ja tahab Sulamiiti emmata. Tema ei naera, ta hingab kiirelt, raskelt ja kähedalt ning tõmbab keelega üle sinkjate huulte. Ta nägu, mida moonutavad suured kinnikasvanud pidaliarmid, näib hahkjamas häärmuses kohutavana. Käriseval ninahäälel lausub ta:

«Tõsi ta on, armas tütarlaps. Mispoolet su kallim parem on kui teised mehed? Pane silmad kinni, ja sa ei tee mingit vahet tema ja minu vahel. Minuga on isegi parem, sest küllap ma olen temast kogenum.»

Nad haaravad tal rinnast, õlgadest, kätest, rõivastest. Kuid Sulamiit on tugev ja painduv ning ta õliga võitnud keha on libe. Ta rebib end lahti, ja jätnud vahimeeste kätte oma mantli, jookseb veel kiiremini tulnud teed tagasi. Ta ei tunne ei solvumist ega hirmu — kõik tema mõtted on Saalomoni juures. Kodu ligi jõudes näeb ta, et uks, millest ta äsja oli väljunud, seisab endiselt lahti, haigutav must nelinurk valges seinas. Aga Sulamiit peatab vaid korra hingamise, tõmbub küüru nagu noor kass ja jookseb kikivarvul käratult uksest mööda.

Ta läheb üle Kedroni silla, möödub ringiga Sileami külast ja ronib kivist rada mööda Vatn-el-Havi lõunavõlvale, oma viinamäele. Vend magab alles väärtide vahel,

mähkinud end villasesse tekki, mis on kastest märg. Sulamiit püüab teda äratada, kuid vend ei ärka; noormehe hommikune uni on raske.

Nagu eilegi leegitseb Anase kohal koit. Tõuseb tuul. Öitsvatelt, viinapuudelt hoovab magusat lõhna.

«Lähen ja vaatan seda kohta müüri ääres, kus seisib mu armsam,» lausub Sulamiit. «Katsun käega neid kive, mida ta on puutunud, suudlen maad, kus ta on astunud.»

Kergelt liigub ta viinapuude vahel. Sealt langeb jahedat kastet ta jalgadele ja piserdab ta küünarnukke. Ja äkki kõlab üle viinamäe Sulamiidi rõõmuhüüd! Müüri taga seisab kuningas. Säraval palgel sirutab ta neiule vastu oma käed.

Kergemalt kui lind hüppab Sulamiit üle müüri ja libub sõnatult, õnnest oiates kuninga vastu.

Nii möödub mõni minut. Viimaks, rebides oma suu neiu huultelt, ütleb Saalomon armujoovastusest väriseva häälega:

«Sa oled ilus, mu kallike, ilus oled sa!»

«Sina oled ilus, mu armsam!»

Õnne- ja tänupisarad — õndsusepisarad hiilgavad Sulamiidi kaunil ja kahvatul näol. Armastusest nõrkedes heidab ta maha ja sosistab vaevukuuldavalt meeletuid sõnu.

«Meie süng haljendab. Meie koja katuseks on seederid... Anna mulle suud oma suudlustega. Sinu õrnused on paremad kui vein...»

Vähe aja pärast puhkab Sulamiidi pea Saalomoni rinnal. Kuninga pahem käsi emab teda.

Kummardudes üsna tema ligi, sosistab kuningas talle midagi kõrva, lausub talle õrnu vabandusi, ning Sulamiit punastab tema sõnadest ja suleb silmad. Siis lausub ta ütlemata armsa hämmeldunud naeratusega:

«Vennad panid mind viinamäe valvama ... aga oma viinamäe ma ei hoidnud.»

Ent Saalomon võtab ta väikese tõmmu kae ja surub selle kirglikult huultele.

«Sa ei kahetse seda, Sulamiit?»

«Oh ei, mu isand, mu armsam, ma ei kahetse. Kui sa ka praegu tõuseksid ja minu juurest lähleksid ja kui ma ka ei peaks sind enam iial nägema, lausun ma elu lõpuni tänuga sinu nime, Saalomon!»

«Ütle mulle veel, Sulamiit... Ainult palun, mu kaulike, räägi mulle tõtt ... Kas sa teadsid, kes ma olen?»

«Ei, ma ei tea seda ka praegu. Ma arvasin ... Aga mul on häbi seda tunnistada ... Ma kardan, et sa hakkad minu üle naerma ... Räägitakse, et siin Vatn-el-Havi mäel käivad vahel paganlikud jumalad ... Paljud neist olevat väga ilusad ... Ja ma arvasin, et äkki oled sa Hor, Osirise poeg, või mõni teine jumal?»

«Ei, mu armsam, ma olen vaid kuningas. Kuid ma suudlen nüüd siin su armast päikesest põlenud kätt ja vannun sulle, et mitte iialgi, ei oma nooruse esimeste armukihkude päevil ega ka oma kuulsuse tipul pole mu süda leegitsenud nii kustumatus ihas, nagu seda äratab mus ainuüksi sinu naeratus, sinu leekivate kiharate puudutus, sinu purpurhuulte ainus kumerus! Sa oled kaunis kui Keedari telgid, kui Saalomoni telgivaibad! Sinu kallistused panevad mind purju. Sinu rinnad — kui magusasti need lõhnavad! Sinu nidad — need on kui vein!»

«Oo vaata, vaata mind, armas. Su silmad erutavad mind. Oo, milline rõõm: see olen ju mina, kelle järele käib su iha! Su juuksed lõhnavad. Sa lamad kui mürrikimbuke mu rindade vahel!»

Aeg peatab oma jooksu ja sulgub nende kohal kui päikesering. Nende süng haljendab, nende katuseks on seederid, nende seinteks küpressid. Ja nende telgi lipuks on armastus.

VII

Kuninga lossis oli bassein, kaheksatahuline valgest marmorist jaheda veega bassein. Tumerohelised malahhiitastmed viisid alla sügavusse. Basseini servad olid tehtud lumivalgest õrnroosa toimega egiptuse jaspisest, seinte vooderdiseks oli kasutatud parimat eebenipuud. Neli roosast sardoonüksist lõvipead kallasid basseini peente jugadena vett. Kaheksa inimesekõrgust parimate Siidoni meistrite lihvitud hõbepeeglit olid kinnitatud seintesse valgete õhuliste sammaste vahele.

Enne kui Sulamiit basseini astus, kallasid noored ümardajad sinna lõhnavaid segusid ja vesi muutus neist valgeks, siis sinkjaks ning hakkas helkima nagu piimjas opaal. Vaimustusega vaatasid Sulamiiti lahtiriietavad

orjatarid tema keha, ning kui riided olid maas, viisid nad ta peegli ette. Mitte ühtki puudust ei olnud Sulamiidi imekaunil kehal, mida nagu tõmmut küpset vilja kuldasiid õrnad kullakad udemed. Ta ise aga punastas, kui end alasti peeglist vaatas, ning mõtles:

«See kõik on sulle, mu kuningas.»

Värskena, jahedana ja lõhnavana väljus ta basseinist, värelevad veepiisad ihul. Orjatarid riietasid ta lühikesse kõige peenemast egiptuse linasest riidest valgesse särki ja hinnalisest sargoni büssusest kuube, mis oli nii säravat kuldkollast värvi, nagu oleks see kootud päikesekiirtest. Jalga panid nad talle noore kitsetalle nahast tehtud punased sandaalid, kuivatasid ta tumeruuged kiharad ja põimisid neisse jämedatest mustadest helmestest pärli- niidid, ja kaunistasid ta käed kõlisevate võrudega.

Nõnda ehituna seisis ta Saalomoni ees, ning kuningas hüüdis rõõmsalt:

«Kes on see, kes kerkib kui koit, ilus kui kuu, selge kui päike? Oo Sulamiit, su ilu on vägevam kui väehulgad lippudega! Ma olen tundnud seitsetsada naist, kolmesada liignaist ja arvutat hulka neidusid, kuid sina, mu armsam, oled ainus. Kuningaemandad näevad ja kiidavad sind, liignaised kummardavad su ees ja kõik naisterahvad maa peal kiidavad sind. Oo Sulamiit, see päev, mil sa mu naiseks ja kuningannaks saad, on minu südame kõige õnnelikum päev.»

Aga Sulamiit astus õlipuust nikerdatud ukse juurde, toetas põse selle vastu ning sõnas:

«Ma tahan olla ainult su prii, Saalomon. Vaata, ma panin oma kõrva vastu su uksepiita. Ja ma palun sind: löö, nagu käsib Moosese seadus, mu kõrvast läbi nael selle märgiks, et minust on vabatahtlikult saanud su prii.»

Siis käskis Saalomon tuua oma varakambrist hinnalised, pikerguste pirnikujuliste tumepunaste granaatidega kõrvarõngad. Ta ise kinnitas need Sulamiidile kõrva ja lausus:

«Mina olen oma armsama päralt, ja mu armsam on minu päralt.»

Ja kuningas võttis Sulamiidi käe ning viis tema peosaali, kus kuninga sõbrad ja lähikondlased neid juba ootasid.

VIII

Seitse päeva sai täis sellest hommikust, kui Sulamiit oli kuningakotta astunud. Seitse päeva olid nad kuningaga nautinud armastust ja nad ei suutnud sellest küll saada.

Saalomon armastas oma kallimat ehtida. «Kui saledad on sandaalides su väikesed jalad!» hüüdis ta vaimustatult, ja Sulamiidi ette põlvili laskudes suudles ta kordamööda kõiki ta varbaid ja pani neisse sõrmused nii imeilusate ja haruldaste kividega, milliseid polnud isegi ülempreestri pidurüül. Sulamiidile meeldis kuulata, kui kuningas jutustas talle kalliskivide loomusest, nende võlujõust ja salapärastest tähendustest.

«Näe, see on antraks, Oovirimaa püha kivi,» rääkis kuningas. «Ta on niiske ja kuum. Vaata — ta on punane kui veri, kui õhtueha, kui puhkenud õis granaatõunapuul, punane nagu vein Een-Kedi viinamägedel, nagu sinu huuled, mu Sulamiit, nagu sinu huuled hommikul pärast armuööd. See on armastuse, raevu ja vaenu kivi. Inimese käes, kes vaevleb palavikus või on joobunud ihast, muutub see soojemaks ja leegib punase tulena. Pane see oma sõrme, mu arm, ja sa näed, kuidas ta loitma lööb. Kui taguda see kivi pulbriks ja võtta sisse koos veega, annab ta näole puna, rahustab magu ja rõõmustab südant. See, kes teda kannab, saab endale võimu inimeste üle. See kivi ravib südant, aju ja mõistust. Kuid laste nähes ei tohi seda kanda, sest ta äratab enda ümber armukirgi.»

Ja siin on läbipaistev kivi, mis värvuselt tuletab meelde vaseroostet. Etiooplaste maal, kus seda leitakse, kutsutakse seda Mgnadis-Psa. Mulle kinkis selle mu äi, kuninganna Astise isa Egiptuse vaarao Siisak, kes sai ta vangivõetud etiooplaste kuningalt. Sa näed, ta pole ilus, kuid tema hinda on võimatu arvata, sest see kivi on olemas ainult neljal inimesel maailmas. Tal on ebatavaline võime nagu rahaahnel inimesel tõmmata külge hõbedat. Ma kingin ta sulle, mu arm, sest sa ei himusta vara.

Vaata, Sulamiit, neid safiire. Ühed neist tuletavad värvilt meelde rukkililli kesk nisunurme, teised sügisest taevast, kolmandad merd selge ilmaga. See on neitsi- likkuse kivi: ta on külm ja puhas. Pikale ja raskele tee-

konnale minnes pannakse see suhu, et mitte janu tunda. Ta ravib ka pidalit ja igasugu halbu paiseid. Ta toob mõt-
teisse selgust. Jupiteri preestrid Roomas kannavad seda
oma nimetissõrmes.

Kõikide kivide kuningas aga on Samir. Kreeklased
nimetavad teda Adamas — see tähendab «võitmatu». Ta
on kõvem kõikidest ainetest maailmas ja jääb terveks ka
kõige palavamas tules. See on maa peal kiviks tardunud
ning aja jooksul jahtunud päikesevalgus. Vaata ometi,
Sulamiit: kõik värvid mänglevad ta pinnal, ta ise aga
jääb läbipaistvaks otsekui veetilk. Ta hiilgab ööpimedu-
ses, aga mõrtsuka käes kaotab ta oma sära isegi päise
päeva ajal. Samir kinnitatakse ränkades sünnitusvaludes
vaevleva naise käe külge ja samuti panevad selle oma
pahemasse sõrme sõjamehed lahingusse minnes. See, kes
kannab Samiri, leiab soosingut kuningate juures ega
karda kurje vaime. Samir puhastab näonahka, teeb ker-
geks hingamise, toob rahulikku und kuutõbistele ja kat-
tub higiga mürgi läheduses. Samiri-kivid võivad olla
mees- ja naissoost; sügavale maasse kaevatuina võivad
nad paljuneda.

Kahvatu ja vagura helgiga kuukivi on Kaldea ja Paa-
beli tarkade kivi. Enne ettekuulutamist panevad nad selle
endale keele alla ja see annab neile võime näha tulevikku.
Kuukivil on kummaline seos kuuga, sest noorkuu ajal
muutub ta jahedamaks ning säravamaks. Ta toob head
naisterähvale sel ajal, kui see lapsest neitsiks saab.

See smaragdkiviga sõrmus olgu sul alati sõrmes, sest
smaragd on Iisraeli kuninga, Saalomoni lemmikkivi. Ta
on roheline, puhas, rõõmus ja õrn nagu kevadine rohi, ja
kui teda kaua vaadata, läheb süda rõõmsaks; kui vaadata
teda hommikul, siis on kogu päev sinu jaoks kerge. Ma
riputan smaragdi sinu voodi kohale, mu kaunike: las see
peletab sinust eemale halvad unenäod, vaigistab südame
tuksumist ja viib minema sünged mõtted. Sellele, kes
kannab smaragdi, ei lähene maod ega skorpionid; kui aga
hoida smaragdi mao silmade ees, hakkavad need vett
jooksuma ja jooksevad seni, kuni madu pimedaks jääb.
Peeneks tambitud smaragdi antakse koos kuuma kaameli-
piimaga juua mürgitatud inimesele, et see mürgi välja
higistaks; roosiõliga segatult ravib smaragd mürgiste
usside hammustusi, koos safraniga haige silmade juurde

asetatuna aga arstib kanapimedust. Ta aitab samuti ve-
rise kõhutõve ning musta kõha puhul, mida ei saa ravida
mingite inimesele tuntud vahenditega.»

Ja veel kinkis kuningas oma armsamale Liibüa ame-
tüste, mis värvilt tuletavad meelde Liibüa mägede jala-
mil metsas õitsevaid varaseid kannikesi, ametüste, millel
on imepärane omadus taltsutada tuuli, pehmendada viha,
hoida juues pea selge ning olla abiks metselajate kütti-
misel; Persepolise türkiise, mis toovad armuõnne, lepita-
vad abikaasasid, juhivad ära kuninga viha ning toovad
õnne hobuste taltsutamisel ja müümisel; ja tiigrisilmi,
mis hoiavad valdaja vara, mõistust ning tervist; ja kah-
vatuid, sinkjasrohelisi, rannaäärse merevee värvi berülle,
mis aitavad silmakae ja pidali puhul ning on headeks
kaaslasteks teelistele; ja värvilisi ahhaate — nende
kandja ei karda vaenlaste sepitsusi ning jääb terveks
maavärisemise ajal; ja nefriite — neerukive, mis juhivad
kõrvale vällku; ja õunrohelisi poolläbipaistvaid oonükseid,
mis kaitsevad omanikku tule ja meeltesegaduse eest; ja
jaspiseid, mis panevad metsloomi värisema; ja musti
pääsukive, kõneosavuse andjaid; ja rasedate naiste poolt
hinnatud kotkakive, mida kotkad kannavad oma pessa,
kui tuleb kätte munast koorumise aeg; ja Oovirimaa
sabersaate, mis säravad kui tillukesed päikesed; ja kuld-
kollaseid krüsoliite, kaupmeeste ning varaste sõpru; ja
vaarikapunaseid ligüüre — neid leitakse teatavasti ilvese
sisikonnast, kelle nägemine on nii terav, et ta näeb isegi
müürist läbi, ja nii on ka ligüüri omanikel terased sil-
mad; peale selle peatavad nad verejooksu ninast ning
parandavad igasuguseid haavu, välja arvatud need, mis
on löödud kivi või rauaga.

Ja kuningas pani Sulamiidile kaela kallihinnalisi kae-
lakeesid pärlitest, mida ta alamaid püüdis Pärsia merest,
ning Sulamiidi kehasoojus andis pärlitele elava helgi
ning õrna värvitooni. Korallid muutusid punasemaks ta
tõmmul rinnal, türkiisid elustusid ta sõrmedel ja erksalt
pildusid ta kätes sädemeid need kollased merevaigust
nipsasjad, mida tõid kuningas Saalomonile kingiks kau-
gete põhjamerede randadelt Tüürose kuninga Hiirami
vaprad meresõitjad.

Kuldõite ja liiliatega kattis Sulamiit oma aseme, seda

ööks valmis seades, ning puhates tema rinnal, rääkis kuningas lõbusal meelel:

«Oo, mu armsam, sa oled otsekui kuninga laev Oovirmaal, otsekui kerge kuldne laev, mis sõuab õõtsudes mööda püha jõge valgete lõhnavate lillede keskel.»

Nii tuli kuningas Saalomoni juurde, suurima juurde kuningate seas ja targima juurde tarkade seas tema esimene ja viimane armastus.

Tollest ajast on möödunud palju aastasadu. Olid kuningriigid ja kuningad, ja ei ole jäänud neist jälgegi nagu tuulest, mis tuiskab üle kõrbe. Olid pikad ja halastamatud sõjad, ja väepealikute nimed särasid läbi sajandite otsekui veripunased tähed, aga aeg on kustutanud isegi mälestuse neist.

Ent vaese viinamäeneitsi ja suure kuninga armastus ei möödu ega unune iial, sest armastus on tugev kui surm, sest iga naine, kes armastab, on kuninganna, sest armastus on kaunis!

IX

Seitse päeva sai täis sellest ajast, kui Saalomon, luuletaja, mõttetark ja kuningas, tõi oma lossi vaese tütarlapse, kellega ta oli koiduaegu viinamäel kohtunud. Seitse päeva oli kuningas nautinud tema armastust, suutmata sellest küll saada. Ja suur rõõm hiilgas ta palgel otsekui päikese kuldne sära.

Olid valged, soojad ja kuupaistessed ööd — magusad armuööd. Tiigrinahkadest voodil lamas alasti Sulamiit ning kuningas, istudes põrandal ta jalge ees, täitis oma smaragdkarika kuldse mareotise veiniga ja jõi oma armastatu terviseks, kogu südamest rõõmu tundes, ja jutustas talle iidsete aegade tarku, kummalisi lugusid. Ning Sulamiidi käsi puhkas kuninga pea peal ja silitas tema käharaid tumedaid juukseid.

«Ütle mulle, kuningas,» küsis kord Sulamiit, «kas pole see imelik, et ma nii äkki sind armastama hakkasin? Ma tuletan praegu kõike meelde ja mulle näib, et sain sinu omaks päris esimesest silmapilguist, kui ma polnud sind veel nähagi jõudnud ja kuulsin vaid su häält. Mu süda võpatas ja avanes sulle nagu avaneb lilleõis lõunatuulest

suvisel ööl. Millega köitsid sa mind nõnda, mu armas?»

Ning kuningas, langetades pea vaikselt Sulamiidi õrnade põlvede ligi, naeratas hellalt ja vastas:

«Oo, mu kaunitar, tuhanded naised enne sind on esitanud oma armsamaile selle küsimuse ja sadu sajandeid pärast sind pärivad nad oma armsamailt sedasama. Maailmas on neli asja, mis on mulle arusaamatud: kotka tee taeva all, mao tee kalju peal, laeva tee kesk merd ja mehe tee naise südame juurde. See pole minu tarkus, Sulamiit, need on Jaahi poja Aahuri sõnad, mida ta õpilased on tema suust kuulnud. Kuid pidagem lugu ka teiste tarkusest.»

«Jah,» lausus Sulamiit mõtlikult, «võib-olla ongi tōsi, et inimene ei suuda seda kunagi mõista. Täna peolauas oli mul rinnas lõhnav staktikimp. Kuid tarvitses sul vaid lauast tõusta, kui mu lilled enam ei lõhnanud. Mulle paisab, kuningas, et sind armastavad naised ja mehed ja loomad ja isegi lilled. Mõtlen sageli ega suuda aru saada, kuidas võib armastada kedagi teist peale sinu.»

«Ja peale sinu, peale sinu, Sulamiit! Iga tund tänan ma jumalat, et ta saatis sind minu teele.»

«Mäletan, ma istusin müürikivil ja sa panid oma käe minu käele. Tuli jooksis mu soontest läbi, pea hakkas ringi käima. Ma ütlesin endale: «See on mu isand, see on mu valitseja, minu armsam!»»

«Ma mäletan, Sulamiit, kuidas sa mu hüüde peale ümber pöördusid. Õhukese rüü all nägin ma su keha, su kaunist keha, mida ma armastan nagu jumalat. Armastan seda, kuldudemetega kaetut, otsekui päikesest suudeldut. Sa oled sihvakas kui mähahobu vaarao tõlla ees, sa oled kaunis kui Aminadabi tõld. Su silmad on kui kaks tuvi-kest allika ääres.»

«Oo, mu armas, su sõnad erutavad mind. Su käsi põletab nii magusalt. Oo, mu kuningas, su sääred on kui marmorkivist sambad. Su kõht on kui nisuhunnik liiliate rūpes.»

Ümbritsetuna kuuvalguse vaiksest kumast unustasid nad aja ja koha, ja nii möödusid tunnid, ja imestusega märkasid nad võretatud akendest sissepiiluvat roosakat koitu.

Kord ütles Sulamiit jälle:

«Armas, sa oled tundnud äraarvamata hulga naisi ja neide, ja kõik nad on olnud kõige kaunimad naised maailmas. Mul hakkab häbi, kui ma mõtlen iseenda, lihtsa ja harimatu tütarlapse peale ja oma päikesest põletatud viletsa ihu peale.»

Ent huultega tema huuli puudutades rääkis Saalomon armastusest ja tänust tulvil häälel:

«Sa oled kuninganna, Sulamiit. Sa oled sündinud tõeliseks kuningannaks. Su armastus on julge ja helde. Mul on seitsesada naist ja kolmsada liignaist, ja neide olen ma tundnud äraarvamata, kuid sina oled mu ainus, mu hea, kauneim naiste seas. Ma leidsin sinu, nagu leiab aarde pärlipüüdja Pärsia lahes, kes täidab hulga korve tühjade merekarpide ja odavate pärlitega, enne kui leiab merepõhjast selle, mis on väärt kaunistama kuningakroomi. Tea, mu laps, et inimene võib armastada tuhat korda, ent armastab ta ainult korra. Musttuhat inimest arvab, et nad armastavad, kuid ainult kahele neist saadab jumal armastuse. Ning kui sa seal küpresside vahel, seedrikatuse all haljendaval süngil said minu omaks, siis tänasin ma kogu südamest jumalat, kes minu vastu nii armuline oli.»

Ja jällegi kord küsis Sulamiit:

«Ma tean, et nad kõik armastasid sind, sest sind ei saa jätta armastamata. Seeba kuninganna tuli omalt maalt sulle külla. Räägitakse, ta olevat kõige targem ja ilusam kõigist naistest, kes kunagi maailmas elanud. Nagu unes mäletan ma tema karavane. Ei tea, miks, kuid juba lapsepõlvest peale tõmbas mind rikkaste tõldade juurde. Ma olin siis vist seitsme- või kaheksa-aastane, ma mäletan kuldvaljastega kaameleid, kes olid kaetud erepunaste tekkidega ja kandsid raskeid koormaid; mäletan hobueesleid, kel olid kuldkellukesed kõrvade vahel, mäletan naljakaid pärdikuid hõbepuurides ning uhkeid paabulinde. Suur hulk teenreid käis valgetes ning sinistes riides; nad talutasid punaste nõöride otsas taltsaid tiigreid ja pantreid. Olin siis kõigest kaheksa-aastane.»

«Jah, laps, sa olid siis kõigest kaheksa-aastane,» lausus Saalomon nukralt.

«Armastasid sa teda rohkem kui mind? Jutusta mulle temast midagi.»

Ja Saalomon jutustas talle kõik sellest kummalisest naisest. Olles palju kuulnud Iisraeli kuninga tarkusest ja

llust, saabus ta omalt maalt suurte kingitustega Saalomoni juurde, soovides järele katsuda tema tarkust ja võita tema südant. See oli lopsakas neljakümneaastane naine, kelle ilu hakkas juba närbuma. Kuid salajaste nõiarohetudega oskas ta saavutada seda, et ta lihav keha näis sihvakas ja nõtkes nagu tütarlapsel ning ta nagu kandis kohutava, ebamaise ilu pitserit. Aga tema mõistus oli tavaline inimlik mõistus, pisiastjadesse takerdunud naise mõistus pealegi.

Püüdes mõistatustega proovile panna kuninga tarkust, saatis ta algul tema juurde viiskümmend kõige õrnemas eas noorukit ning viiskümmend tütarlast. Nad kõik olid nii kavalalt rietatud ühtmoodi rõivastesse, et isegi kõige terasem silm poleks suutnud nende sugu eristada. «Ma tunnistan sind targaks, kuningas,» ütles Balkis, «kui sa ütled mulle, kes neist on naine, kes mees.»

Ent kuningas hakkas naerma ja laskis igale läkitatule ükshaaval anda hõbedast pesukausi ja veekruusi. Ning sel ajal, kui poisid julgelt kätega vees lobistasid ja seda endale kamaluga näkku paiskasid, nahka tugevasti hõõrudes, käitusid tütarlapsed nagu naised pesemise juures ikka. Nad tegid õrnalt ja hoolikalt kummagi käe märjaks ning tõstsid ettevaatlikult silmade juurde.

Nii lihtsalt lahendas Saalomon Balkis-Makeda esimese mõistatuse.

Siis saatis kuninganna Saalomonile metspähkli suuruse teemandi. Selles oli peenike pragu, mis läbis kavalalt ning käänuliselt kogu kivi ühest otsast teise. Oli tarvis sellest teemandist siidniit läbi ajada. Ning tark kuningas laskis prao ühest otsast sisse siidiussi, kes tuli teisest otsast välja, jättes endast maha juuspeene niidi.

Ja veel saatis kaunis Balkis kuningas Saalomonile tõelise meistritöö — lihvitud sardoonüksist hinnalise karika. «See karikas jääb sulle,» laskis ta kuningale edasi öelda, «kui sa täidad selle vedelikuga, mis pole võetud ei maa pealt ega taevast.» Ning Saalomon, täitnud karika väsinud hobuselt pudeneva vahuga, laskis selle kuningannale tagasi viia.

Kuninganna esitas Saalomonile veel palju taolisi mõistatusi, kuid ei suutnud väärata kuninga tarkust ega hoida õistest salajastest lembevõludest hoolimata tema armas-

tust. Ja kui ta lõpuks oli kuningale tüütavaks muutunud, naeris see tema julmalt ning solvavalt välja.

Kõigile oli teada, et Seeba kuninganna ei näidanud kellelegi oma jalgu ja kandis seepärast pikka maani kleiti. Isegi armuembuste ajal olid ta jalad hoolikalt rüüga kaetud. Sellest räägiti palju kummalisi ja naljakaid lugusid.

Ühed väitsid, et kuningannal on karvased sokujalad; teised vandusid, et jalalabade asemel olevat tal hanelestad. Kõneldi isegi seda, et kuninganna Balkise ema olevat kord pärast suplust liivale istunud, kuhu äsja oli jätnud oma seemne mingi jumal, kes ajutiselt end haneks moonandanud, ning et sellest juhusest jäänudki naine kauni Seeba kuningannaga rasedaks.

Ja nõnda siis laskis Saalomon ühel päeval teha ühte oma kambrisse läbipaistva kristallpõranda, mille all oli tühi ruum, kuhu kallati vesi ja lasti sisse elusad kalad. Kõik see oli tehtud niivõrd oskuslikult, et ilma hoiatamata poleks keegi klaasi tähelegi pannud ning võinuks vanduda, et ta ees on puhta, värske veega bassein.

Ja kui kõik oli valmis, kutsus Saalomon oma kuningliku külalise enda juurde. Uhkest saatjaskonnast ümbritsetult sammub kuninganna läbi Liibanoni metsa koja salakavala basseinini. Selle teises otsas istub kulla ja kalliskivide hiilguses kuningas, ta mustades silmades on sõbralik pilk. Kuninganna ees avaneb uks, ta teeb ühe sammu, kuid siis kiljatab ja...

Sulamiit naerab lõbusat lapsenaeru ja plaksutab käsi.

«Ta kummardub ja kergitab kleidiäärt?» küsib Sulamiit.

«Jah, mu armsam, ta tegi seda, mida oleks teinud iga naine. Ta tõstis kõrgemale oma kleidiääre, ja kuigi see vältas vaid hetke, nägime nii mina kui kogu mu õukond, et Balkis-Makedal, kaunil Seeba kuningannal on tavalised inimese jalad, ainult et kõverad ja tihedalt karvu täis kasvanud. Järgmisel päeval seadis ta end minekule ja lahkus koos oma uhke karavaniga minuga hüvasti jätmata. Ma ei tahtnud teda solvata. Ma saatsin kuningannale järele ustava kulleri ja käskisin talle üle anda kimbu haruldast mägirohtu, mis on parim vahend ihult karvade kaotamiseks. Aga kuninganna saatis mulle tagasi kulleri pea kallist purpurist kotis.»

Ja veel jutustas Saalomon armsamale palju niisugust

oma elust, mida ei teadnud ükski teine inimene ning mille Sulamiit viis enesega hauda kaasa. Ta rääkis talle pikkadest ränkadest rännuaastatest, mil ta põgenes oma vendade viha eest, Aabsalomi kadeduse ja Adonija kiivuse eest, ja pidi kohutavas vaesuses ja puuduses end võõra nime all võõrastes maades varjama. Ta jutustas temale, kuidas ühel kaugel tundmatul maal, kui ta seisis turul ja ootas, et keegi talle tööd annaks, astus ta juurde kuninglik kokk ning ütles:

«Võõras, aita mul lossi viia see kalakorv.»

Oma nutikuse, osavuse ja viisaka käitumisega hakkas Saalomon õukondlastele nii meeldima, et sai peatselt lossis töökoha, ja kui ülemkokk suri, asus ta tema asemele. Edasi rääkis Saalomon sellest, kuidas kuninga ainuke tütar, imeilus kirgliku loomuga neiu uuesse kasse salaja armus, kuidas ta oma armastust talle kogemata tunda andis, kuidas nad ühel ööl üheskoos lossist põgenesid, kuidas nad tabati ja tagasi toodi, kuidas Saalomon surma mõisteti ja mis ime läbi tal vanglast põgeneda õnnestus.

Ahnelt kuulas Sulamiit tema juttu, ja kui kuningas vait jäi, ühinesid öövaikuses nende huuled, põimused käed, kohtusid rinnad. Ja kui hommik oli saabumas ning Sulamiidi keha näis roosa kui merevaht ja armuväsimus ümbritses sinkjate varjudena ta imekauneid silmi, rääkis ta õrnalt naeratades:

«Turgutage mind viinamarjakookidega, kosutage mind õuntega, sest ma olen haige armastusest.»

X

Vatn-el-Havi mäel asuvas Isise templis oli äsja lõppenud suure müsteeriumi esimene pool, millest tohtisid osa võtta usklikud salatoiminguisse pühendatute alamast astmest. Korrast järgmine preester — valgetes riietes, paljaksatud peaga, vurrude ja habemeta kõrges vanuses rauk — pöördus ülalt altarilt rahva poole ning lausus vaikselt, väsinud häälel:

«Minge rahus, mu pojad ja tütreid. Olge vaprad oma tegudes. Kiitke jumalanna nime. Tema õnnistus olgu teiega ikka ja igavesti.»

Ta tõstis oma käed õnnistades rahva kohale. Ning otsekohe langesid kõik alamasse astmesse pühendatud põrandale, tõusid siis ja suundusid tummalt ning kätatult väljapääsu poole.

Täna oli egiptuse kalendri järgi Osirise ja Isise müsteeriumidele pühendatud famenotikuu seitsmes päev. Öhtust alates oli käidud kolm korda pidulikus rongkäigus ümber templi, kandes lampe, palmioksi ja õliastjaid, jumalate salasümboleid ning pühi falloose kujutisi. Protsessiooni keskel kõrgus preestrite ja teise astme prohvetite õlgadel hinnalisest puust tehtud ning pärlite, kulla ja elevandiluuga kaunistatud suletud «naos». Selles asus jumalanna ise — Tema, Nähtamatu, Sigivuseandja, Müstiline, jumalate Ema, Öde ja Naine.

Kurikaval Set oli meelitanud oma venna, jumaliku Osirise pidusöögile, sundinud kavalusega heitma teda uhkesse kirstu, sulgenud kaane ja visanud kirstu koos suure jumala kehaga Niiluse jõkke. Isis, kes äsja Horiga maha saanud, otsib mures ja pisarais üle kogu maailma oma abikaasa keha ega suuda seda kaua leida. Viimaks räägivad talle kalad, et jõeveod kandnud kirstu merre ning ajanud selle Biblose juures maale, kus kirstu ümber kasvanud hiigelpuu, mis kätkeb oma tüves jumala surnukeha ning tema ujuva eluaseme. Selle maa kuningas lasknud teha endale hiigelpuust võimsa samba, teadmata, et selles peitub suur eluandja, jumal Osiris ise. Isis läheb Biblosesse, ta jõuab sinna vaevatuna kuumusest, janust ning rängast retkest mööda kivist teed. Ta päästab puutüvest kirstu, viib selle endaga kaasa ning peidab linna müüri juures maa sisse. Kuid jällegi röövib Set salaja Osirise keha, löikab selle neljateistkümneks tükiks ning saadab tükid laiali mööda kõiki Ülem- ja Alam-Egiptuse linna ja asulaid.

Ning jälle asub Isis leinas ja kaubeis oma abikaasa ning venna pühade ihuliikmete otsinguile. Temaga koos nutab ning kaebab ta öde, jumalanna Nef-tis, samuti võimas Thot ja Isise poeg, päikeseline Hor, Horaset.

Niisugune oli tänase protsessiooni salajane tähendus jumalateenistuse esimesel poolel. Nüüd, pärast lihtuslike lahkumist ja väikest puhkust, pidi aset leidma suure müsteeriumi teine pool. Templisse jäid vaid kõrgemaisse

astmeisse pühendatud — müstagoogid, epoptid, prohvetid ning preestrid.

Valgeis riideis noorukid kandsid hõbedastel kandikutel laiali liha, leiba, kuivatatud puuvilja ja magusat pe-luusiumi veini. Teised kallasid kitsa kaelaga tüürose kan-nudest sikrit, mida noil aegadel anti kurjategijaile enne hukkamist, et äratada neis mehisust, kuid millel oli samuti omadus tekitada ja hoida inimestes jumaliku mee-letuse tuld.

Korrast järgmise preestri märguande peale noorukid lahkusid. Uksehoidjast preester sulges kõik ukсед. See-järel käis ta tähelepanelikult kõigi kohalejäänute eest läbi, vaatas neile näkku ning küsitles neid salajaste sõna-dega, mis moodustasid tänase öö parooli. Kaks teist preestrit sõidutasid läbi kogu templi ning ümber iga selle samba hõbedastel ratastel viirukiastjat. Tempel täitus sinise, paksu, uimastava ning aromaatses suitsuga, ja läbi selle loori jäid vaevu paistma läbipaistvatest kividest lampide mitmevärvilised tuled. Need lambid olid paigu-tatud kullast filigraanalustele ja rippusid pikkade hõbe-kettidega laest alla. Vanal ajal oli see Osirise ja Isise tempel olnud väike ning vaene ja oli raiutud koopataoli-selt mäe sisemusse. Väljast viis templi juurde kitsas maa-alune koridor. Kuid Saalomoni ajal, kes oli võtnud oma kaitse alla kõik usundid peale nende, mis töid ohvriks lapsi, ning tänu kuninganna Astise hoolitsusele, kes oli päritolult egiptlanna, oli tempel kasvanud nii pikkuselt kui kõrguselt ja oli kaunistatud rikaste andidega.

Endine altar oli säilinud küll puutumatu oma esi-algses karmis lihtsuses koos seda ümbritsevate arvukate väikeste kõrvalruumidega, mis täitsid aarete, ohvriese-mete ja pühade templiriistade panipaikade otstarvet, aga mida kasutati ka erilistel varjatud eesmärkidel kõige salajasemate müstiliste orgiate ajal.

Seevastu oli templi välisõu tõepoolest suurejooneline jumalanna Hathori auks püstitatud püloonide ning seda neljast küljest piirava kahekümne neljast sambast koos-heva sammaskäiguga. Veelgi uhkem oli maa alla ehitatud hüpostüülne sisesaal palvetajate jaoks. Selle mosaiik-põrand oli üleni kaetud kunstipäraselt paigutatud kalade, metsloomade ja kahepaiksete kujutistega. Lagi aga oli tehtud sinisest glasuurist ja sellel säras kuldne päike,

helkis hõbedane kuu, vilkusid arvutud tähed ja lendasid laialisirutatud tiibadega linnud. Põrand oli maaks, lagi taevaks, ja nagu võimsad puutüved ühendasid neid ümargused mitmetahulised sambad. Ja kuna kõik sambad lõppesid õrnade lootoseõite või peente papüüruserullide kujuliste kapiteelidega, siis näis nendele toetuv lagi tõepoolest kõrge ja õhuline nagu taevas.

Templi seinad olid inimesekõrguselt kaetud punaste graniitplaatidega, mis olid kuninganna Astise soovi kohaselt toodud Teebast, kuna sealsed meistrid oskasid anda graniidile peeglitaolise lihvi ning hämmastava läike. Ülaltpoolt, laeni välja, olid seinad kui ka sambad kirjutud värviliste bareljeefidega, mis sümboliseerisid mõlema Egiptuse jumalaid. Siin oli Sebeh, keda Fajumis kummardati krokodilli kujul, ja Thot, kuujumal, keda Chmunu linnas kujutati iibisena, ja päikesejumal Hor, kellele oli Edfus pühendatud haugas, ja kassinäoline Bastet Bubastisest, õhujumal Šu — lõvi, Ptah — Apis, rõõmujumalanna Hathor — lehm, šaakalipeaga balsameerimisejumal Anubis, ja Montu Hermonist, ja koptide Minu, ja taevajumalanna Nut Saisist, ja lõpuks sõnnikujuline hirmus jumal, kelle nime ei nimetatud ja keda kutsuti Chentimentu, mis tähendab «See, kes elab Läänes».

Hämaravõitu altar kõrgus üle kogu templi ja selle sügavuses helkisid tuhmilt pühamu kuldsed seinad, mis kätkesid endas Isise kujutist. Pühamusse viis kolm väravat — suur, keskmine ning külgedel kaks väikest. Keskmise väravate ees seisis ohvrikivi etioopia obsidiaanist tehtud pühitsetud kivinoaga. Altari juurde viisid kiviastmed ja seal olid istet võtnud noored preestrid ja preestritarid timpanite, tsitrite, vilede ja trummidega.

Kuninganna Astis lamas väikeses salakambris. Tiluke neljakandiline aken, mis oli raske eesriidega osavasti varjatud, avanes otse altari suunas ja selle kaudu võis, ise märkamatuks jäädes, jälgida kõiki müsteeriumi üksikasju. Linasest gaasriidest hõbedaga tikitud kerge kitsas kleit liibus tihedalt ümber kuninganna keha, jättes käsi-varred kuni õlgadeni ning jalad poole sääreni paljaks. Läbipaistva riide all helkis roosakas nahk ja olid näha sihvaka keha kõik jooned ning kumerused. Hoolimata sellest, et kuninganna oli kolmekümneaastane, polnud ta keha midagi kaotanud oma nõtkusest, ilust ning värsku-

sest. Tema siniseks värvitud juuksed langesid vabalt õlgadele ja seljale ja nende otsad olid põimitud arvutuiks lõhnavaiks kuulikesteks. Ta nagu oli tugevasti punaseks ning valgeks mingitud, teravalt retušeeritud silmad aga näisid tohutuina ja hõõgusid pimedas otsekui tugeval metsikul kassilisel. Pühitsetud kuldtalisman rippus ta kaelalt alla pooleldi paljastatud rindade vahele.

Sest ajast kui Saalomon kuninganna Astise ohjeldamatust iharusest väsinuna oli tema vastu külmaks muutunud, andus kuninganna kogu meela lõunamaise kire ning solvatud naiselikust kiivusest põhjustatud raevuga neile salajastele ülespiitsutatud himuruse orgiatele, mis kuulusid Isise kultuse kõrgeima astme juurde. Ta liikus alati ümbritsetuna preestritest-kastraatidest ning isegi nüüd, mil üks neist rütmiliselt ta pea kohal paabulinnusulgedest lehvikut lehvitas, istusid teised põrandal ja õigisid kuningannat õndsusest meeletute silmadega. Nende ninasõõrmed laienesid ja võbelesid nendeni hoovavast naiseihu magusast lõhnast ja värisevate sõrmedega püüdsid nad märkamatuks puudutada tema kergelt heljuva riide palistust. Nende ülemäärane, mitte kunagi rahuldust leidev kirk küttis nende kujutlusvõime äärmuseni üles. Nende leidlikkus Kübele ja Aseri maailma naudingute alal ületas kõik inimlikud võimed. Ning olles kuninganna pärast üksteisele, kõigile naistele, meestele ja lastele, isegi talle endale armukadedad, kummardasid nad teda hardamalt kui Isist ja armastades vihkasid teda kui magusate ja julmade kannatuste igavesti leegitsevat allikat.

Kuninganna Astise kohta käisid Jeruusalemmas ringi tumedad, julmad, kohutavad ning ahvatlevad kuuldused. Ilusate poiste ja tütarlaste emad peitsid ta pilgu eest oma lapsi; abieluvoodis hoiduti mainimast tema nime kui rüvetuse ning õnnetuse märki. Ent erutav, joobnustav uudishimu tõmbas ligi hingi ja andis tema võimusesse ihusid. Need, kes olid kas või kordki tunda saanud tema julmi, veriseid kallistusi, ei suutnud teda iial enam unustada ja jäid igavesti tema viletsaiks, hüljatud orjadeks. Olles valmis igasuguseks patuks, igaks alanduseks ning kuriteoks, et vaid uuesti teda omada, muutusid nad nende õnnetute sarnaseks, kes, maitnud korra Oovirimaa kibedat, magusaid unelmaid toovat moonijooki, ei suuda enam sellest loobuda, kummardavad ning pruugivad ainult

seda, kuni kurnatus ja meeltesegadus nende elu lõpetavad. Aeglaselt kiikus lehvik lämbes õhus. Sõnatus vaimustuses jälgisid preestrid oma hirmsat käskijannat. Kuid tema näis olevat nende olemasolu unustanud. Lükanud eesriide kergelt kõrvale, vaatas ta üksisilmi altari vastaskülge, sinna, kust vanaaegsete kuldcardinate varjust oli kunagi paistnud Iisraeli kuninga kaunis pale. Ainuüksi teda armastas kogu oma leekivast, patusest südamest hüljatud kuninganna, julm ning ihar Astis. Kõikjalt otsis ta tema põgusat vaadet, hella sõna, tema käe puudutust, ega leidnud seda. Pidulikel vastuvõttudel, lossis peetaval söömaaegadel ja kohtupäevadel näitas Saalomon ta vastu üles austust kui kuninganna ning kuninga tütre vastu, kuid tema hing oli Astise jaoks surnud. Ning tihti käskis uhke kuninganna viia end kindlaksmääratud ajal mööda Liibanoni metsa kojast, et kas või eemalt, tähelepandamatult, kandetooli raskete katete varjust näha hoovkondlaste summas Saalomoni uhket, unustamatult kaunist nägu. Ning ta palav armastus kuninga vastu oli juba ammu nii tihedalt kokku kasvanud põletava vihkamisega, et Astis ise ei osanud siin vahet teha.

Ka Saalomon oli varemalt suurte pidustuste ajal Isise templit külastanud ning jumalannale ohvreid toonud, ja oli isegi võtnud endale Isise teise ülempreestri tiitli — järgmise pärast Egiptuse vaaraod. Kuid «Sigitamise vereohvriga» seotud võigas müstika oli ta meele ja südame Jumalate Ema teenimiselt ära pööranud.

«See, kes on viljatuks tehtud teadmatusest või vägivaldselt või juhuse ehk haiguse läbi, on jumala ees õige,» rääkis kuningas. «Kuid häda sellele, kes ise enda sandiks teeb.»

Ja nii oli juba aasta aega tema ase templis tühjaks jäänud. Ja asjatult vaatasid nüüd kuninganna ahnelt leekivad silmad liikumatuid kardinaid.

Vahepeal oli vein, sikkar ja uimastav suits suutnud templisse kogunenuile juba märgatavat mõju avaldada. Üha sagedamini kuuldus hüüdeid ja naeru ja kivipõrandale kukkuvate hõbepeekrite kõlinal. Lähenes vereohvri suur, salapärase hetk. Usklikke valdas ekstaas.

Kuninganna libistas hajameelse pilgu üle templi ja usklike. Siin oli palju lugupeetud ja kuulsaid inimesi Saalomoni saatjaskonna ja väepealike hulgast: Ben-Keber,

kes oli Argobi maakoha valitseja, ja Ahhimats, kes oli kuninga tütre Paasmati mees, ja teravmeelne Ben-Teker ja Saabud, kes kandis idamaa kombe kohaselt «kuninga sõbra» kõrget tiitlit, ja Saalomoni vend Taaveti esimesest abielust Taluija, nõder, poolurnud mees, kes oli liiderdamisest ja joomisest enneaegu idiotismi langenud. Nad kõik, kes usust, kes saagihimust, kes soovist teisi jäljendada, kes aga himurusest, kuulusid Isise austajate hulka.

Ning siis jäid kuninganna silmad kauaks ja pingsa tähelepanuga peatuma kuninga ihukaitsjate ühe pealiku Eliavi kaunil noorel näol.

Kuninganna teadis, mispärast hõõgub nii punaselt Eliavi tõmmu nägu, mispärast vaatavad ta leekivad silmad nii kirgliku igatsusega siia, kardinate suunas, mis vaevu hõljuvad kuninganna valgete käte puudutusest. Kunagi, peaaegu naljapärast, hetkelise kapriisi ajel sundis ta Eliavi veetma temaga terve pika, õndsliku öö. Hommikul laskis ta noormehel minna, kuid sest ajast alates, juba palju päevi ühtejärge, nägi ta kõikjal — lossis, templis, tänavail — kahte armunud, alandlikku, igatsevat silma, mis teda igal pool saatsid.

Kuninganna tumedad kulmud tõmbusid kohutavast mõttest kortsu ja pilk ta rohelistes piklikes silmades tumenes. Vaevumärgatava viipega käskis ta kohimehel lehvikku alla lasta ning lausus vaikselt:

«Minge kõik. Huusai, sa lähed ja kutsud siia Eliavi, kuninga vahtkonnapealiku. Tulgu ta üks!»

XI

Kümme valges, punasega kirjatud rüüs preestrit tulid altari keskele. Nende järel astusid veel kaks preestrit, kes olid rietatud naiseriietesse. Nemad pidid täna eten-dama Osirist leinavaid Neftist ja Isist. Siis ilmus altari sügavusest keegi valges kitoonis, ilma ainsagi ehteta, ja kõigi meeste ja naiste silmad klammerdusid ahnelt tema külge. See oli sama erak, kes oli kümme aastat elanud ränka askeedielu Liibanoni mägedes ja pidi täna vabatahtlikult Isisele vereohvri tooma. Tema näljast kurna-

tud, tuulest pargitud ja päikesest põletatud nägu oli karm ja kahvatu, ta silmad vaatasid süngelt maha; ebainimlikku õudust hoovas temast rahva sekka.

Lõpuks ilmus ka templi ülempreester, saja-aastane rauk, tiaara peas, tiigrinahk õlgadel, šaakalisabadega kaunistatud brokaatpõll ees.

Pöördudes palvetajate poole, lausus ta vaikselt värisel raugahäälel:

«Suton-di-hotpu.» (Kuningas toob ohvrit.)

Astunud seejärel ohvrikivi juurde, võttis ta abilise käest valge punaste jalgadega tuvi, lõi linnul pea otsast, võttis rinnast välja südame ning piserdas verega ohvrikivi ja pühitsetud nuga.

Pärast väikest vaikusehetke kuulutas ta:

«Leinakem Osirist, jumal Atumut, suurt Un-Nofer-Onufrist, Oni jumalat!»

Kaks naiseriites kastraati, Isis ja Neftis, alustasid otsemaid peenikese, harmoonilise häälega itku:

«Pöördu tagasi oma kotta, oo imeilus nooruk. Magus on sinu nägemine.

Isis anub sind, Isis, kes on sinuga ühes üsas sigitatud, sinu naine ja su õde.

Lase meil jälle näha sinu palet, valguse jumal. Siin on Neftis, su õde. Ta valab pisaraid ja katkub meeleheites oma juukseid.

Murest murtud, otsime me sinu kaunist keha, Osiris. Tule tagasi koju!»

Kaks teist preestrit liitsid esimestega oma hääled. Need olid Osirist leinavad Hor ja Anubis, ja iga kord, kui nad värssi lõpetasid, kordas trepiastmeil asetvõtnud koor selle pühalikku ja kurba meloodiat.

Seejärel kandsid vanemad preestrid sama viisi saatel pühamust välja jumalanna kuju, mis oli nüüd naose alt vabastatud. Kuid must, kuldsete taevatähtedega kaunistatud mantel kattis jumalannat peast kuni jalgadeni, jättes nähtavale vaid tema hõbedased jalapöiad, mille ümber oli mähkunud madu, ja lehmasarvedest ümbritsetud hõbeketta pea kohal. Ja aeglaselt, viirukipannide ja tsitrite helina ning kurvameelse itku saatel liikus jumalanna Isise protsessioon altariastmeilt piki seinu ning sammaste vahelt alla templisse.

Nii korjas jumalanna kokku oma abikaasa laialipilla-

tud ihuliikmed, et teda Thoti ja Anubise abiga uuesti elustada.

«Au Abüdose linnale, kes hoidis sinu kaunist pead, Osiris.

Au sulle, Memfis, kus me leidsime suure jumala parema käe, sõjamehe ja kaitsja käe.

Ja sulle, oo Sais, kus peitus valgusejumala pahem, õigustmõistev käsi.

Ja ole õnnistatud sina, Teeba linn, kus lamas Un-Nofer-Onufrise süda.»

Nii tegi jumalanna, altari juurde tagasi pöördudes, ringi ümber kogu templi ja üha kirglikumaks ning valjemaks muutus koori laul. Preestrid ja palvetajaid valdas püha vaimustus. Isis oli üles leidnud kõik Osirise ihuliikmed peale ühe — püha falloose, mis viljastab ema üska, luues uut, igavest elu. Nüüd lähenes Osirise ja Isise müsteeriumi tähtsaim akt...

«Sina, Eliav?» küsis kuninganna noormehelt, kes oli vaikselt uksest sisenenud.

Looži hämaruses laskus mees sõnatult ta ette põlvili ja suudles ta kleidiäärt. Ja kuninganna tundis, et Eliav nutab kirest, hääst ja ihast. Ning pannud oma käe mehe karedaile käharjuustele, lausus Astis:

«Jutusta mulle kõik, Eliav, mida sa tead kuningast ja sellest viinamäeneitsist.»

«Oo, kuidas sa teda armastad, kuninganna!» sõnas Eliav kibeda ohkega.

«Räägi...» käskis Astis.

«Mida ma saan sulle öelda, kuninganna? Mu süda on kiivusest lõhkemas.»

«Räägi!»

«Mitte kedagi veel pole kuningas nõnda armastanud. Ta ei lahku temast hetkekski. Ta silmis särab õnn. Ta pillab enda ümber oma heldust ja kingitusi. Tema, abimelek ja tark, lamab kui ori tüdruku jalge ees ja nagu koer ei pööra sellelt oma silmi.»

«Räägi!»

«Oo, kuidas sa mind piinad, kuninganna. Ja tema, see tüdruk — ta on armastus ja hellus ja õrnus ise! Ta on häbelik ja vaga, ta ei kuule ega näe midagi peale oma armastuse. Kelleski ei ärata ta viha ega kiivust ega kadedust...»

«Räägi!» oigas kuninganna raevus, ja löönud oma nõtked sõrmed Eliavi tumedaisse kiharaisse, tõmbas tema pea enda vastu, kriimustades oma läbipaistva kitooni hõbetikandiga mehe nägu.

Altaril aga karglesid sel ajal pühast ekstaasist haaratud preestrid ringis ümber musta kattega kaetud jumalanna kuju, lastes timpanite kõmina ja tsitrite helina saatel kuuldavale haukumisega sarnanevaid karjeid.

Mõned neist peksid end ninasarvikunahast tehtud mitmepiiguliste piitsadega, teised löid endale lühikeste nugadega rinda ja õlgadesse pikki veritsevaid haavu, kolmandad kiskusid endal sõrmedega suud lõhki, rebisid kõrvu ja kriimustasid küüntega nägu. Selle metsiku ringi keskel otse jumalanna jalge ees keerles ühel kohal kohutava hooga lumivalges lehvivas rüüs Liibanoni mäeerak. Ainult ülempreester seisis liikumatult. Käes hoidis ta etioopia obsidiaanist valmistatud pühitsetud ohvrinuga, olles valmis seda viimasel, kohutaval hetkel üle andma.

«Fallos! Fallos! Fallos!» karjusid preestrid meeletus ekstaasis. «Kus on su fallos, sa valguse jumal? Tule, viljasta jumalannat! Ta rind ägab igatsusest. Ta üsk on otsekui kõrb palavatel suvekuudel!»

Ja äkki summutas hirmus, meeletu, läbilõikav karje kogu koori. Preestrite ring taandus kiiresti ja kõik templisolijad nägid Liibanoni erakut, kes oli ihualasti ja kelle pikk kondine kollane keha näis kohutavana. Ülempreester ulatas talle noa. Templis jäi talumatult vaikseks. Ning erak tegi kärmesti ettepoole kummardudes mingi liigutuse, ajas end sirgu ja heitis valu- ning vaimustuserõgatusega jumalanna jalge ette vormitu verise lihatombu.

Ta taarus. Ülempreester toetas teda, asetanud oma käsivarre ta turja ümber, viis ta Isise kuju juurde, kattis ta hoolikalt musta kattega ja jättis mõneks hetkeks sinna, et ta salajas, teiste nägemata, saaks jätta viljastatud jumalanna huulte oma suudluse.

Kohe seejärel asetati ta kandraamile ja viidi altariilt ära. Uksehoidjast preester väljus templist. Ta lõi puuhaamriga vastu tohutut vaskketast, teatades kogu maailmale, et jumalanna viljastamise suur salatoiming on teostunud. Ja üle Jeruusalemma kaikus vase kõrge, laulev kumin.

Kuninganna Astis lükkas, ikka veel kogu kehast väri-

sedes, Eliavi pea endast eemale. Ta silmis põles pingne punakas leek. Ja ta lausus aeglaselt, sõnahaaval:

«Eliav, tahad, ma teen su Iisraeli ja Juuda kuningaks? Kas tahad olla oma Süüria ja Mesopotaamia, Foiniikia ja Paabeli valitseja?»

«Ei, kuninganna, ma tahan ainult sind ...»

«Jah, sa saad minu isandaks. Kõik mu ööd kuuluvad sulle. Iga mu sõna, iga mu pilk, iga mu hingetõmme on sinu. Sa tead märgusõna. Sa lähed täna lossi ja tapad nad. Sa tapad nad mõlemad! Sa tapad nad mõlemad!»

Eliav tahtis midagi öelda. Ent kuninganna tõmbas ta enda juurde ja surus oma kuumad huuled ning keele vastu tema suud. See vältas piinavalt kaua. Siis, tõugates noormehet järsult endast ära, lausus ta lühidalt ja käskivalt:

«Mine!»

«Ma lähen,» vastas Eliav alandlikult.

XII

See oli Saalomoni suure armastuse seitsmes öö.

Kummaliselt vaiksed ja sügavalt õrnad olid sel ööl kuninga ja Sulamiidi kallistused. Otsekui mingi mõtlik nukrus, uje siivsus, kauge aimdus mähkis kerge loorina nende sõnu, suudlusi ja embusi.

Vaadates aknast taevasse, kus öö oli juba alistamas kustuvat õhtut, jäid Sulamiidi silmad peatuma eredal sinakal tähel, mis tasa ja õrnalt väreles.

«Armsam, kuidas kutsutakse seda tähte?» küsis ta.

«See on Sopdit,» vastas kuningas. «See on püha täht. Assuri maagid räägivad, et pärast keha surma elavad seal edasi kõigi inimeste hinged.»

«Usud sa seda, kuningas?»

Saalomon ei vastanud. Tema parem käsi puhkas Sulamiidi pea all, pahem aga embas tütarlast, ja see tundis tema magusat hingust enda peal, oma juustel ja meelekohal.

«Vahest me saame seal sinuga kokku, kuningas, kui oleme juba surnud?» küsis Sulamiit ärevalt.

Ka nüüd kuningas vaikis.

«Vasta mulle midagi, armsam,» palus Sulamiit arglikult.

Siis lausus kuningas:

«Inimese elu on üürike, aeg aga on lõputu ja aine surematu. Inimene sureb, ja tema kõdunev keha väetab maad, maa kasvatab kõrt, kõrs annab seemet, inimene sööb leiva ja toidab sellega oma keha. Ja möödub aastasadu, tuhandeid ja musttuhandeid, ja kõik maa peal kordub — korduvad inimesed, loomad, kivid, taimed. Aja ja aine pidevas ringkäigus kordume ka meie sinuga, mu armas. See on niisama õige nagu seegi, et kui me sinuga paneme suure koti otsast lõpuni merekruusa täis ja viskame sinna sekka ainult ühe hinnalise safiiri, siis palju kordi kotist võttes tõmbad sa varem või hiljem välja ka kalliskivi. Me kohtume sinuga, Sulamiit, ja me ei tunne üksteist ära, kuid igatsuses ja joovastuses püüavad me südamed teineteise poole, sest et me oleme juba teineteisega olnud, mu vaga, mu ilus Sulamiit, ainult et me seda ei mäleta.»

«Ei, kuningas, ei! Ma mäletan. Kui sa seisid mu maja akna all ja hüüdsid mind: «Tule välja, mu kaunike, mu juuksed on täis kastet!» siis tundsin ma su ära, mulle tuli kõik meelde, ja rõõm ja hirm asusid mu südamesse. Ütle mulle, mu kuningas, ütle, Saalomon: kui ma homme suren, kas sa tuletad siis meelde oma tõmmut tüdrukut viinamäelt, oma Sulamiiti?»

Ning surudes teda oma rinna vastu sosistas erutatud kuningas:

«Ära kunagi nõnda räägi ... Ära räägi nõnda, Sulamiit! Sa oled jumalast välja valitud, sa oled tõeline, oled mu südame kuninganna ... Surm ei puuduta sind ...»

Terav vaskne heli kaikus äkki üle Jeruusalemma. See hõljus ja võbeles õhus kaua ja kaeblikult ja vaibudeski eksles veel pikka aega selle värelev vastukaja.

«Isise templis lõppes müsteerium,» lausus kuningas.

«Mul on hirm, minu armas,» sosistas Sulamiit. «Must hirm tungis mu hinge ... Ma ei taha surma ... Mul ei ole veel küllalt sinu embustest ... Kallista mind ... Suru mind kõvemini enda vastu ... Pane mind kui pitser oma südame peale, kui pitser oma käsivarre peale! ...»

«Ära karda surma, Sulamiit! Sest armastus on sama tugev kui surm ... Aja kurvad mõtted eemale ... Tahad, ma räägin sulle Taaveti sõdadest, vaarao Siisaki pidudest

ja jahiretkedest? Tahad sa kuulda Oovirimaa muinasjuttu? ... Tahad, ma räägin sulle Vakramaditja imedest?»

«Jah, kuningas. Sa ju tead, et kui ma sind kuulan, siis paisub mu süda rõõmust! Kuid ma tahan sult midagi paluda ...»

«Oo, Sulamiit, sa saad kõik, mida tahad! Küsi minult mu elu — ja ma annan selle rõõmuga sulle. Mul on ainult kahju, et ma saan anda sinu armastuse eest nii väikest hinda.»

Siis naeratas õnnelik Sulamiit pimedas, ja pannes käed kuningale kaela ümber, sosistas talle kõrva:

«Palun sind: kui tuleb hommik, lähme mõlemad sinna ... viinamäele ... Sinna, kus on rohi ja küpressid ja seedit, kus kivimüüri ääres võtsid sa oma pihku mu hinge ... Palun sind, armsam ... Seal annan ma sulle jälle oma kallistused ...»

Õnnejoobumuses suudles kuningas armastatu huuli.

Ent äkki tõusis Sulamiit asemelt ja kuulatas.

«Mis sul on, mu laps? ... Mis ehmatas sind!» küsis Saalomon.

«Oota, kallid ... siia tullakse ... Jah ... Ma kuulen samme ...»

Ta vaikis. Valitses selline vaikus, et nad kuulsid oma südame põksumist.

Ukse tagant kuuldus tasast sahinat, ning äkki avanes see kiiresti ja hääletult.

«Kes seal on?» hüüdis Saalomon.

Aga juba oli Sulamiit asemelt hüpanud; ühe hooga sööstis ta vastu tumedale inimkogule, kes hoidis käes helkivat mõõka. Ja samas, läbi torgatud kiirest ja lühidast löögist, kukkus ta nõrgalt, otsekui üllatunult karjatades põrandale.

Saalomon purustas käega põlevat öölampi varjutava sardoonüksist kilbi. Ta nägi Eliavi, kes seisis kergelt kummargil tütarlapse keha kohal ukse kõrval, vaarudes nagu joobnu. Saalomoni pilgu all tõstis noor sõjamees pea, ja kohates kuninga raevust kohutavaid silmi, kahvatas ta ja oiatas. Hirm ja meeleheide olid moonutanud ta näo. Ning äkki, tõmbudes küüru ja kattes pea mantliga, hakkas ta ettevaatlikult, hirmunud šaakali kombel toast välja hiilima. Kuid kuningas peatas tema, lausudes kõigest kolm sõna:

«Kes sundis sind?»

Üleni värisedes ja hambaid lõgistades, hirmust halliks tuhmunud silmil kostis noor sõdur vaevukuuldavalt:

«Kuninganna Astis ...»

«Mine,» käsutas Saalomon. «Ütle vahtkonnale, et nad sind vahi all peaksid.»

Varsti jooksid mööda lossi arvutuid tube inimesed, tulid käes. Kõigis ruumides süttis valgus. Saabusid arstid, kogunesid kokku pealikud ja kuninga sõbrad.

Vanemarst ütles:

«Kuningas, ei teadus ega jumal suuda siin aidata. Kui tõmbame välja mõõga, mis on kinni ta rinnas, siis sureb ta silmapilkselt.»

Ent samal ajal Sulamiit toibus ning lausus vaikse naeratusena:

«Ma tahan juua.»

Ja kui ta oli joonud, jäi tema pilk õrna, imekauni naeratusena kuningal peatuma ega lahkunud enam sealt; kuningas aga põlvitas voodi ees, alasti nagu temagi, märkamata, et ta põlved on armastatu veres ja et ta käed on verest erepunased.

Niiviisi oma armsamat vaadates ja vaguralt naerata-des rääkis imekaunis Sulamiit vaevaga:

«Tänap sind, mu kuningas, kõige eest: sinu armastuse, sinu ilu, ja sinu tarkuse eest, millest sa mu huultel nagu magusast allikast juua lasksid. Luba mul suudelda su käsi, ära võta neid ära, seni kuni minust lahkub mu viimne hingetõmme. Iialgi pole olnud ega saa olema naist, kes oleks minust õnnelikum. Tänap sind, mu kuningas, mu kaunis, mu armas. Tuleta vahel meelde oma orjatar, oma päikesest põlenud Sulamiiti.»

Ja aeglasel rinnahäälel vastas talle kuningas:

«Seni kuni inimesed teineteist armastavad, seni kuni hinge ja keha ilu on maailma kauneim ja magusaim unistus — ma tõotan sulle, Sulamiit, — seni lausutakse su nime õnne- ja tänutundega läbi sajandite.»

Hommikuks oli Sulamiit surnud.

Siis kuningas tõusis, käskis anda endale pesemisvett, pani selga kõige uhkema kuldskarabeustega kaunistatud purpurrüü ning asetaski pähe veripunastest rubiinidest krooni. Pärast seda kutsus ta enda juurde Penaja ja lausus rahulikult:

«Penaja, sa lähed ja surmad Eliavi.»

Kuid rauk kattis näo kätega ja langes kuninga ette põrnu:

«Kuningas — Eliav on mu lapselaps.»

«Sa kuulsid mind, Penaja?»

«Andesta, kuningas, ära lase oma viha minu peale langeda, käse seda teha kellelgi teisel. Kui Eliav lossist väljus, jooksis ta templisse ja haaras kinni ohvrialtari sarvedest. Ma olen vana, mu lõpp on lähedal, ma ei suuda oma hinge peale võtta seda kahekordset pattu.»

Ent kuningas vastas:

«Aga siis, kui ma käskisin sul tappa oma venna Adonija, kes oli samuti altari pühitsetud sarvedest kinni haaranud — kas jätsid sa siis mu käsu täitmata, Penaja?»

«Andesta! Halasta mu peale, kuningas!»

«Vaata mulle otsa,» käskis Saalomon.

Ja kui Penaja oli tõstnud pea ja näinud kuninga silmi, tõusis ta kiiresti ja sammus sõnakuulelikult uksest välja.

Seejärel, pöördunud Ahhisari, kojaülema poole, käskis kuningas:

«Kuningannat ei taha ma surma saata: las elab, nagu tahab, ja sureb, kus tahab. Kuid iialgi enam ei saa ta näha mu palet. Täna paned sa karavani teele, Ahhisar, ja saadad kuningannat kuni Jafa sadamani, sealt edasi Egiptusse, vaarao Siisaki juurde. Aga nüüd lahkugu kõik.»

Ning jäänud üksi, palgest palgesse surnud Sulamiidiga, vaatas kuningas kaua tema imekaunist nagu. See oli kahvatu ja nii ilus, nagu see polnud elus kunagi olnud. Poolavatud huultel, mida Saalomon kõigest tund aega tagasi oli suudelnud, puhkas mõistatuslik, õnnis naeratus, ja nende vahelt helkisid vaevumärgatavalt veel niisked hambad.

Kaua vaatas Saalomon oma surnud armsamat, puudutas siis õrnalt sõrmedega tema laupa, kust elusoojus hakkas juba lahkuma, ja väljus aeglasel sammul kambrist.

Ukse taga ootas teda ülempreester Asarja, Saadoki poeg. Lähemale astudes küsis ta:

«Mida me peame selle naise kehaga tegema? Täna on laupäev.»

Ja kuningale tuli meelde, kuidas palju aastaid tagasi oli surnud tema isa ja ta keha lebas liival ja hakkas juba

lagunema. Koerad, keda raipelõhn oli kokku toonud, käisid näljast ja aplusest põlevate silmadega juba tema ümber. Ja nagu nüüdki, küsis temalt ülempreester, Asarja isa, hall rauk:

«Seal lamab su isa, koerad võivad tema keha lõhki kiskuda ... Mida me peame tegema? Kas austada kuninga mälestust ja rüvetada laupäeva, või pühitseda laupäeva, kuid jätta su isa surnukeha koerte söödaks?»

Siis oli Saalomon vastanud:

«Las jääb. Paremini elus koer kui surnud lõvi.»

Ja kui ta nüüd, pärast ülempreestri sõnu seda meenus, tõmbus ta süda valust ja hirmust kokku.

Preestriile vastust andmata sammus ta edasi — kohtutarre.

Nagu igal hommikul, lamasid tema kaks kirjutajat Elihorep ja Ahhiya juba mattidel kahel pool aujärge, hoides valmis papüüruserulle, pilliroosulgi ja tinti. Kuninga sisenedes tõusid nad ja kummardusid tema ees maani. Kuningas aga võttis istet oma kullaga kaunistatud elevandiluust aujärjel, nõjatus küünarnukiga kuldsele lõviseljale, toetas pea käele ja käsutas:

«Kirjutage: pane mind pitserina oma südame peale, pitserina oma käsivarre peale, sest armastus on tugev kui surm ja julm kui põrgu on kiivus: tema lõõsk on Jaahi tule lõõsk.»

Ja vaikinud nii kaua, et kirjutajail jäi ärevusest hing kinni, ütles ta:

«Jätke mind üksi.»

Ja kogu päeva kuni esimeste õhtuvarjudeni jäi kuningas üksi, silm silma vastu oma mõtetega, ning mitte keegi ei sõandanud suurde tühja kohtutarre sisse astuda.

1908

KUNINGATE PARK

Fantaasia

Algas kristliku ajaarvamise 26. sajand. Inimeste elu maa peal oli tundmatuseni muutunud. Värvilised rassid olid valgetega lõplikult ühte sulanud, tuues nende verre tugevust, vastupidavust ja elujõudu, mille poolest kõik hübriidid ja ristandid loomariigiski silma paistavad. Sõjad olid jäädavalt lõppenud juba 20. sajandi keskpaiku, pärast kõige kohutavamaid taplusi, millest võttis osa kogu tsiviliseeritud maailm ja mille tapaohvreid loeti kümnetes miljonites, rahalist kahju aga sadades miljardites. Inimkonna geenius oli pehmendanud ülikarmi kliima, kuivendanud sood, lõhestanud mäed, ühendanud mered, muutnud kogu maa lohkavaks aiaks ja hiigeltöökojaks, kümnekordistades sel moel tema tootlikkust. Tänu masinatele piirdus kõigile kohustuslik igapäevane töö nelja tunniga. Kadusid pahed, õitsesid voorused. Ausalt öelda ... see kõik oli küllaltki igav. Ega siis muidu poleks kogu inimkond 32. sajandi keskpaiku (suure Lõuna-Aafrika ülestõusu puhkemisel, mis oli suunatud pealesunnitud ühiskonnakorra vastu) tormanud lausa meeletus rõõmujoo-vastuses sõdade, verevalamise, vandenõude, kõlvatuse ja enneolematult julma despotismi teele — tormanud meeletusse, ning jumal ise teab, mitmendat korda meie planeedi pika ajaloo vältel purustanud ja teinud pihuks-põrmuks kõik maailmakultuuri suured saavutused.

Ent sellele stiihilisele laastamisele eelnenud rahulik ja külluslik elu tuli loomulikult teel, ilma vere ja vägivallata. Maised valitsejad alistusid sõnatult ajastu vaimule ning jätsid oma troonid, et minna rahva sekka ja võtta osa tema loovast tööst. Nad mõistsid ise, et nende jumalik võim on ammu sõnakõlksuks muutunud. Ega siis nende printsessid muidu poleks mitu sajandit järjest los-

sidest ära jooksnud küll lakeidega, küll ahvitaltsutajatega, küll krupjeede¹ mustlaste, moosekantide ja rändavate taskukunstnikega. Ja ei oleks ka nende printsid, suurhertsogid, ertshertsogid ja muidu-hertsogid pantinud heast peast oma päritud valitsuskeppe laenukassadesse ning pannud tuhandeaastasi kroone kokottide jalge ette, kes siis nendega oma valejuukseid ehtisid.

Aga nii mõnedki nende järglastest, kes pidasid uhkelt, julgelt, sõgedalt ja omamoodi traagiliselt kinni neile pärimisjärglusega kuuluva võimu jumalikkusest ja igikestvusest, keeldusid põlglikult pööbliga läbi käimast ja ei loobunud õieti kunagi rahva isa ja käskija hoiakust. Nad jäleestasid päästvat vabaturma, mida peeti endiselt kuninglikule soole alandavaks nõrkuseks. Mitte mingil juhul ei nõustunud nad vääritud abieluga tumestama iidsete vappide hiilgust. Ja oma peeni, valgeid, hellikuid käsi ei määrinud nad kunagi tööga — see oli orjade pärisosa.

Siis ehtas rahvavalitsus, kes oli ammu likvideerinud vägivalda, vanglad ja karistused, nendele uhkesse avalikku parki suure, valge, väga mugava maja, kus saal, võorastetuba ja söögituba olid ühised, tillukesed õdusad magamiskambrid aga omaette. Toit ja riietus pidi tulema rahva vabatahtlikest annetustest, ning endised valitsejad otsustasid vaikival kokkuleppel võtta neid väikesi almuiseid vasallide seadusjärgse andamina. Aga selleks, et kroonikandjate oleskelu ei oleks mõttetult, lubas praktiline valitsus koolilastel nende mineviku elavate säilmete varal ajalugu õppida.

Ja nõnda, ühes paigas koos, jäetud iseenese ja oma tegevusetuse hooleks, ruineeruvad ja laostuvad nad pika-peale nii ihult kui hingelt selles ühiskondlikus vaestemajas. Väliselt on nad säilitanud jooni oma kunagisest majesteetlikkusest. Ikka veel peatab pilku nende nägude aristokraatlikkus, lihvunud ja õilistunud mitmesaja põlvkonna ranges tõuvalikus; nende kõrge otsmik, kotkanina ja kindel lõug on mis tahes medaliprofiili väärilised. Nende käed ja jalad on praegugi väikesed ja peened. Nende liigutused on endiselt suursugused ja naeratus kütkestav.

Kuid nii on see ainult teiste ees, pargiküllastajate sil-

¹ Rahakoguja, pangapidaja kaardilauas või ruletimängus. Tõlk.

ma all. Jäänud üksi vaestemaja seinte vahele, muutuvad nad korrapealt põdurateks, ägisevateks, krimpsus raukadeks, kes on kadedad, riiakad, umbusklikud ja kalgid. Neljakesi istuvad nad vinti mängima — kaks kuningat ja kaks suurhertsogit. Kaartide jagamise ajal on kõik rahulikud, viisakad ja armastusväärased. Kuid ammune sallimatus, mis sigineb alati inimeste vahele, kui nad vastu oma tahtmist pikemat aega koos elavad, kitsidus, närvilisus ja äkilisus ajab nad peagi omavahel riidu. Ning Sardiinia kuningas ütleb Saint-Bernard'i hertsogile üliarmastusväärsest, samal ajal kui ta ristitahi enda ette korjab:

«Ma loodan, Teie Kõrgus, et Te ei jätnud ühte ristit kätte nagu eelmine kord?»

Ja hertsog vastab selle peale sapiselt:

«Ainult vaenlase salasepitsused ja üldine moraalilangus sunnivad mind ühes puuris elama niisuguse vana ahviga nagu teie, söör.»

Seejuures teavad kõik neli väga hästi, et ruutuemandal on üks nurk ära rebitud ja et poti üheksal on seljal tindiplekk; ning väänates parasjagu oma südametunnistust, kasutavad nad vargi neid naiivseid märke.

Nagu kalkunid unes kulistavad nad aeg-ajalt lõunalaualas uhkeid fraase:

«Minu rahvas ja minu armee...»

«Oh, kui te teaksite, kuidas alamad mu isa jumaldasid... Veel praegu... Ma võin teile kirja lugeda anda, mille ma oma poolehoidjalt sain... Ma ei tea ainult, kuhu ma ta pannud olen...»

«Jajah, ka mina olen saanud teateid, et minu maal, minu mägedes käib kõva käärimine...»

«Kunagi peab rahvas ometi mõistusele tulema ning asjade seadusliku käigu omaks võtma...»

Kuid keegi ei kuule seda kulinat, ja kui mõni kuulekski, ei usuks ta seda. Neil kõigil kokku on vaid üks truu alam, monarhia ustav poolehoidja — nende ligi saja-aastane teener, endine soldat, peaaegu pime ja kurt.

Nende väiklase, tühise elu ainsaks sisuks on keelepeks, intrigeerimine, vastastikune luuramine ja nuhkimine. Nad piiluvad üksteise supikaussi ja keedupotti, nuusivad lauasahtlites, teki all ja mustas pesus, viskavad üksteisele hädisust ja kasimatust nina peale; ning kõik

kadestavad Loire'i krahvi, kelle naine on avanud mere-sadama kandis pudupoekese ja võib nüüd tänu äritegevusele oma isevalitsejast abikaasale sigareid osta.

Nende pojad ja tütreid jätsid neid juba noores põlves maha, et minna oma teed, kaduda rahva hulka. Kuid see-eest külastavad printse pühade ajal nende naised ja tudisevad emad, kes nagu teisedki naissoost isikud tavalistel päevadel Kuningate Majja ei pääse. Nad korjavad tänavailt ja väljakuilt kokku kõik kõmu-uudised ja kuulujutud, äratavad oma raugastunud lastes täitumatuid lootusi ning unistavad koos nendega sellest, kuidas nad edendavad oma maal murukülvi ja kui tähtis ja tarvilik on riigis kultiveerida musti ploome, šveitsi roose, limburgi juustu, sparglit ja angoora kasse. Pärast selliseid jutte näevad vaesed vanad kuningad unes ilutulestikke, paraade, lippe, balle, pidulikke esinemisi ja vaimustusest mõirgavat rahvamurdu. Aga järgmisel hommikul rüüpad nii mõnedki neist rahutu une peale mineraalvett ja kogu seegirahvas jälgib igavusest lahtistava rohu mõju.

Ja siis, täpselt nii nagu tuhandeid aastaid tagasi, saabub jälle kevad. Saagu, mis saab, aga kevad jääb alati helgeks ja kalliks rõõmupühaks, nii nagu jääb tema igaveseks trabandiks muna — elu lõppematuse ja viljakuse sümbol.

Kuningate Pargis puhkevad kleepjad, lõhnavad paplipungad, tärkab muru, magusalt ja vägevalt lõhnab lume alt väljasulanud niiske muld, asudes taas looma emaduse suurt saladust. Ja läbi puuvõrade naerab jälle vana armas sinitaevas.

Kroonikandjad ronivad oma kambritest välja ja komberdavad karkude najal pargiradadel. Kevad, mis nii õrnalt ja võimukalt kutsub noori südameid teab kuhu, äratav ka kuningate raugaveres ähmaselt nukra rahutuse. Kuid noorusele, kes nende ilusate kevadilmadega imekaunis pargis uitleb, on nad hoopiski kauged, võõrad ja kummastavad — justkui hauatagused varjud.

Vana Trapezundi kuningas, täiesti üksik, lastetu lesk, kelle kumer, kaldus otsmik, kongis-nina ja vööni ulatuv hõbedane habe toonitavad tema suursugusust, istub kaugel ja üksildasimal alleel rohelisel pingil. Õhk ja päike on rammestanud ta luud-liikmed ning joovutanud mingi

salaigatsusega ta südame. Nagu läbi une kuuleb ta tuttavaid repliike väheste möödujate suust:

«See on Trapezundi kuningas. Vaata Rahvuslikus Muuseumis tema vaar-vanaisa Karl Kahekümne Viendat, keda hüüti ka Karl Pööraseks. Täpselt sama nägu.»

«Oled sa kuulnud tema esivanemast Alfons Üheksateistkümnendast? Ta laastas kogu maa oma armukese, prantsuse näitlejanna meeleheaks ja sai koguni sellega hakkama, et müüs teiste riikide salakuulajatele kindlustuste plaane.»

«Aga Ludwig Verine?... Ühelainsal hommikul lasti kakskümmend tuhat inimest kasarmute taga maha.»

Kuid rahva poolt hüljatud võimukandja kõrk süda ei võpata ega värise seda kurja kroonikat kuuldes. Jah. Just nõnda pididki tema esivanemad talitama. Rahvas peab pühaks pidama kõiki kuninga soove, samuti tema tuju-sid. Ning igaüks, kes jumalikule võimule kallale kipub, väärib surma.

Äkki kuulis ta õrna lapsehäält ja tõstis rinnale vajunud pead.

«Kallis taadike! Miks te alati nii kurb olete? Kas keegi teeb teile liiga? Taadike, tahate, ma kingin teile selle suhkrumuna? Kevadpühadel ei tohi kurb olla. Näete, siin on väike aken, ja akna taga sööb talleke rohtu. Ja kui te enam vaadata ei taha, siis võite selle muna ära süüa. Seda võib süüa küll, see on suhkrust.»

Kuningas tõmbas lahke lapse, ruugepäise ja sinisilmse võhivõõra tüdruku enda vastu, silis tal väriseva käega juukseid ja ütles nukralt naeratades:

«Oh, mu kullakallis laps, mul ei ole ju suhkru närimiseks hambaid.»

Nüüd silistas tüdruk omakorda valgepäise vanakese kortsulist, krobedat põske ning ütles peenikese häälega:

«Vaene-vaene taadike! Küll te olete vana ja õnnetu... Aga teate? Meil ei ole vanaisa... Tulge meile vanaisaks! Kas te oskate muinasjutte rääkida?»

«Oskan, kallis laps. Ilusaid vanu muinasjutte. Raudsetest meestest, truudest südametest, suurtest võitudest ja veristest pilgaritest...»

«Oi, kui tore! Ja mina hakkan teiega jalutamas käima, nopin teile lilli ja punun pärgi. Me paneme mõlemad pärja pähe ja oleme siis väga ilusad. Näete, ma juba

korjasingi lilli. Need sinised on kannikesed ja valged on lumikellukesed. Ma laulan teile kõiki laule, mida ma tean. Olete nõus? Ja kõik kommid teeme pooleks...»

Kummaline: kuningas, keda siiani polnud kõigutanud ei raamatute väited, ei poliitikute sõnad, ei elu karmid õppetunnid ega ajalugu, taipas äkki täie selgusega, kui naeruväärne ja mõttetu oli olnud tema kangekaelne minevikuihalus. Valusalt igatses ta nüüd perekonda, helust ja hoolt, lapse lalinat... Ja suudeldes tüdruku heledaid juukseid, ütles ta peaaegu hingeõhuga:

«Olen küll, hea laps... olen küll. Ma olen oma elu elanud väga üksi... Aga mida ütleb selle kohta sinu isa...»

Siis jooksis tüdruk minema ja tuli õige varsti tagasi suure päevitunud mehe käekõrval, kellel olid rahulikud hallid silmad ja kes sügava kummarduse saatel pea paljastas.

Kui te ainult sellega nõus olete, Teie Majesteet,» ütles ta, «mida mu tütar siin kokku patras... me oleksime muidugi lõpmata õnnelikud, Teie Majesteet!»

«Jätke see «majesteet»...» sõnas rauk pingilt tõustes ning surus tõsiselt ja tugevasti mehe kätt. «Minu Majesteeti ei ole tänasest peale enam olemas.»

Siis lahkusid kõik kolmekesi jäädavalt Kuningate Pargist. Ent väravas jäi vanake korruga seisma, ja tema saatjad, kes tagasi vaatasid, nägid, et mööda tema halli habet veereb helkiv pisar nagu kalliskivi hõbeliual.

«Ärge arvake,» ütles ta liigutusest väriseval häälel, «ärge arvake, et ma olen teile niisama... koormaks... Ma oskan... ma oskan värvilisest papist ilusaid karpe kleepida...»

Ja ruugepäine tüdruk, kes nende sõnade üle kangesti rõõmustas, kargas talle hõisates kaela.

1911

RÄNDAJAD

Õhus on kevadet. Ka suures kivises linnas võib tunda seda kahaneva lume, paisuvate pungade ja ülessulava maa värelevat, erutavat lõhna. Rentslites mäsleb pruunikas, sogane vesi, vastu peegeldades kevadiselt sini-sinist taevast. Ja kusagil vanade puumajade õuedes kirevad lakkamatult talvetuimusest ärganud kused.

Politsei alajaoskonna ülem Vetšina tuli koju alles hilja õhtul. Terve eelmise öö oli ta olnud jaoskonnas valves; võttis vastu purjus, veriseid laaberdajaid, prostituute ja vargapoisse, kuulates nende valelikke, mõttetu, segaseid, alatuid tunnistusi, mis käisid paaris pisarate, karjete, vannutamise, sõimu ja maanikumardustega; koostas protokolle; laskis vahialuseid läbi otsida, ja ärritatuna joobnute vahetpidamatust lallutamisest, magamatusest vaevatud, ära piinatud pigistavast mundrikraest, karjus ta ka ise ühtelugu hirmsa häälega koledaid ähvardusi ning tagus rusikatega vastu lauda.

Järgmisel päeval pidi ta veel ülema erikorraldusel, karistuse korras alajaoskonna valvepostid läbi käima ning vahtima, lakksäarikud jalas ja valged kindad käes, kõige rahvarikkamal tänavanurgal.

Öösel oli ta magada saanud vaevalt mõne minuti: kosisitanud, niipea kui mahti sai, täies mundris kitsal, kõval vahariidega kaetud diivanil või tukkunud laua taga, pea ristis kätel.

Ja praegugi, kodus, kus ta alati kohe riided vahetab ja ennast peseb, on tal veel küljes tänavatolmu ja sõnniku hais ning see jõe peldiku-, karbooli- ja pinutaguselehk, mida on täis kõik jaoskonna ruumid.

Nüüd istub ta üksinda väikeses söögitoas ja sööb isutult ülessoojendatud, maitsetut toitu. Naine on kodunt ära. Veera Ivanovna läks täna pristaviabi naise juurde,

ja koos pidid nad siis operetti vaatama minema — tasuta, korralvureile ettenähtud kohtadelt.

Poeg, gümnasist, tuubib teispool seina valjusti prantsuse keelt. Alajaoskonnaülema mõtted liiguvad igavat ja raskemeelset rada. Koeraelu! Unetud ööd. Vastikud stseenid jaoskonnas. Postilesaatmine väljaspool järjekorda. Närvid nagu katkenud klaverikeeled. Põhjustatud vihapursked, mille kätte sa lausa lämbud, vabised kogu kehast, kahvatad ja tunned korraga, kuidas nagu tardub ja suu kuivab. Ühiskond vaatab su peale viltu. Ainult omasuguste seltskonnas võid sa liikuda, aga seal ei räägita muust kui ainult ametiasjadest, valvekordadest, sissemurdmistest, salapolitseist — ja selle vahepeal käib vinidmäng ja viinajoomine. Palk on närune. Tahes-tahtmata pead pühadekinke vastu võtma või toidukraami välja pressima. Teistel on siiski kergem. Neil on vähemalt perekonnas mingi hubasus, mingi võimalus rahulikult puhata. Vetšinal pole sedagi. Tema naine on kodus must ja räpane, külaliste ja teatri jaoks aga laseb kalleid tualette ömmelda, nende peale läheb kogu mehe palk. Ei huvita teda kodu ega köök, ei mehe ametiasjad ega poja õpingud. Tuled töölt, väsinud ja kurnatud, just nagu äraaetud hobune — aga naist pole koduski, või kui on, siis vedeleb päev läbi diivanil, vana hommikumantel seljas, ja loeb mõnd väljamaa keelest tõlgitud romaani, šokolaadikarp diivani ees toolil.

Kunagi oli ta habras koolitüdruk, naiivne tütarlaps, kes uskus, et prantssaiad kasvavad puu otsas ja et iga inimese selja taga seisab kaks inglit — paremal valge ja vasakul must. Nüüd on ta tüse ja tige, kuigi paistab veel praegugi kolmekümne viieaastase naise räige ja lopsaka iluga silma. Nüüd ei usu ta enam kahte ingliti ega saiapuud, vaid karjub iga päev mehe peale, et see on tema elu ära rikkunud, hankigu nüüd raha, kust ja kuidas tahab.

Elu ära rikkunud! On veel küsitav, kumb kumma elu ära rikkus. Tänu naise rumalalt egoistlikule ja skandaalsele vahekorrale polgu kasarmuid ehitava inseneriga aeti Vetšina omal ajal ohvitserkonna otsusega polgust minema. Kuhu sul mujale ongi minna peale politseiteenistuse, kui pole ei mõjukaid sugulasi ega raha? Ja oma meest ei armasta Veera enam ammu. Kui Vetšina vahel õrnutse-

ma hakkab või oma ametihädasid kurtma kipub, viriseb naine tõrjuvalt, raamatult silmi tõstmata: «Jumala pärast, jätta mu hing ükskord rahule! Mitte minutikski ei saa rahu!» Ja tuues ettekäändeks ikka mõnd naistehaigust, väsimust või meest saatvat jaoskonna ja hobuse-talli lehma, on ta mehe juba ammu magamistoast kabinetti kupatanud, kus see peab magama türgi diivanil.

Ja ikka on tal armulugusid! See aeg seal jalaväepolgus — mis sest enam rääkida! Siis tuli üliõpilane, kes Koljale järeleaitamistunde andis. Vetšina vaatas tookord lolli näoga pealt, armukadetses ja piinles, püüdes ise oma kahtlusi valeks pidada. Nüüd teab ta kindlalt, kuidas asi oli, sest sedasama raugete pilkude vahetamist, neidsamu pikki käepigistusi ja närvilist häälevärinat on ta praegu märganud Veera ja pristaviabi parun von Esse vahel.

Mis sa teed ära? Tuleb kannatada. Von Esse tuli politseisse kaardiväest, praegusel kohal on ta niisama moepärast, tuleval aastal saab ta pristaviks, ületuleval politseimeistriks mõnes suuremas ülikooliga kaubalinnas, võib-olla ka linnaülemaks. Sidemeid on tal kõvasti, ja muidugi veab ta endaga kaasa ka Vetšina. Mis siis ikka, kannatame ära, mängime mõnda aega pimedat ja kurti. Ja seda ainult kalli Kolja pärast. Kuhu sa politseist ikka lähed? Olgugi töö raske, alandav ja vastumeelt, olgugi et kiristad vahel vihast ja armukadedusest hambaid ning silme ees läheb kirjuks. Kannatame kõik ära. Selle eest saab Koljast tõeline inimene; omaenda ihu ja hinge arvel rajab Vetšina talle lähedamat eluteed. Kolja on töökas, tõsine, uhke ja kinnine poiss, ta tunneb raha väärtust. Ons inimene ilma rahata üldse inimene? Koljast saab aukartustäratava praksisega arst või kuulus advokaat, kes ajab sajad tuhanded kokku ja sõidab oma isiklikus kalessis. Peale oma jumaldatud Kolja ei ole Vetšinal kedagi, ei naist, ei sugulasi, ei sõpru, ei armulugusid ega väikesi eriharrastusi. Kolja pärast on ta kõigeks valmis: tapab, kui on vaja tappa, piinab, kui antakse käsk kedagi piinata, läheb silmaga pilgutamata alatuse ja reetmise peale välja, neelab vaikides alla kõik kibedad solvamised. Kolja ja tema. Teisi selles maailmas enam pole, kõige muu vastu on ta süda külmaks ja kalgiks muutunud.

«Kolja, tule teed jooma!» hüüab ta. Poiss tuleb jalgu lohistades söögituppa, õpik käes. Isa ja poeg on teinetei-

sega väga sarnased. Mõlemal on pikad jalad, pikk nina ja sünge ilme, mõlemal on kõhn, kahvatu, tedretähniline nägu ning hõredavõitu heledad juuksed. Neid seob omavahel sügav, õrn ning samal ajal tõsine sõnatu kiindumus.

Kolja joob teed ja närib kuivikuid, rääkides täie suuga oma kooblitööst. Ta jutt on asjalik ja selge nagu täiskasvanul, ainult aeg-ajalt murdub sügav mehehääli poisikeselikuks kukehääleks. Vetšina kuulab, sättides laual leivapurust hulknurki ja mustreid kokku. Lamp ja samovar on toa soojaks kütnud. Lahtisest õhuaknast valgub vargsi tuppa joovastavat kevadehõngu. Jaoskonnaülem heldib ja muheleb.

«Pole viga, pole viga, Koljakene, pea aga vastu,» ütleb ta, silmitsedes poega mureliku, väsinud pilgu ning nukra naeratusega. «Kannata natuke. Teed eksamid ära ja oledki vaba. Mina saan selleks ajaks kahekuulise puhkuse, siis laseme koos jalga, lähme loodusesse. Võtame püssid, fotoaparaadi ja õnged kaasa ning hakkame muudkui astuma.»

«Sind ei lasta, isa,» kahtleb poiss.

«No-oh, miks ei lasta? Ma pole neli aastat puhkusel käinud. Pristaviabi andis mulle isegi sõna, et...»

«Raha ei jätku...»

«Raha on väike mure, mu kallis.»

«Nojah, mul on tunniandmisega juba kolmkümmend neli rubla koos,» laseb Kolja end kaasa kiskuda.

«No näed! Arvesta see raha veel juurde, mis mul lihavõttepühadeks saada on.»

«Ema võtab ära...»

«Pole viga, poole jätame endale. Ära karda, küll me kuidagi ikka saame. Ega siis saatus ainult nõökima ei pea. Ja meie loosipilet võib ka maikuus imekombel võita. Teised inimesed ju ikka võidavad. Ja lõpuks, väga võimalik, et mind saadetakse tööasjus Soome. Sel aastal pidid mõned saadetama, parun von Esse lubas nagu selle asja ära korraldada.»

«Oi, isa, kui saaks Soome!» hüüatab poiss, ja tema väikesed, rohelised, muidu alati vidused silmad lähevad pärani ja särama. «Ma lugesin alles hiljuti sellest maast. Imeilus maa! Kosed, tammid, järved...»

«Ja metsad, millised metsad seal veel on! Peame jahti, vennas, ja püüame järvedest lõhekalat. Tead mis, kallis,

mine ja too õige see Venemaa kaart siia, paber-pliiats ka. Ma otsin seni reisijuhi.»

Põlvili toolil, õlg õla vastas, kummarduvad nad lam-bivalgel kaarti uurima. Kevadine tuul, see ustav hulku-rite, mustlaste, rändurite ja teekäijate sõber ning ahvat-leja, tuhiseb avatud aknast sisse ja tema tugev, värske, joovastav hingus ajab neil pea ringi käima. Unustatud on kõik: vaesus, alandus, tappev ametitöö, Kolja koolikaaslaste pila isa töökoha ja naljaka perekonnanime¹ arvel. Kaks hinge — elu poolt puretud, reostatud ning jalge alla tallatud politseinikuhing ja umbmeelne, juba tiges-tunud ja kärbuma hakanud poisihing — puhkevad kor-raga, avanevad korraga, avanevad pärani. Rändamine kaardil, olgugi napivõitu fantaasia abil, on põnev ja haa-rav tegevus!

«Viiburist Saima kanalit mööda, läbi lüüside,» räägib Vetšina, märkides punase pliiatsiga nende teed. «Edasi Saima järv. Überringi puha roheline, vaata kaarti — need on metsad, suured metsad. Mikkeli, Kuopio. Seal-t rongiga Kajaani ja siis uuesti järve ja jõge pidi Ulea-borgi. Torniosse sõidame laevaga. Ja ongi Rootsi piir. Il-matu suur sadam... Ookeanilaevad. Hinnad on siin väga madalad, sest tollimaksu ei ole. Ostame üht-teist. Ja tead, kuhu me siis läheme?»

«Kuhu?» küsib Kolja erutusest kähiseva häälega.

«Tornioist pöörame ida poole. — näed, kus on Kem? Jah, Kemini läheme jalgsi; üle mägede, ümber järvede. Edasi — mis ta nüüd oligi, ei saa aru... Maanselja ja Topi järve vahelt läbi ja üle Kuntto järve otse Valge mere äärde Oneega jõe suudmesse. Seal läheme Solovetsi kloostrisse ja palvetame pühakute Zosima ja Savvati ees, siis veel Arhangelskisse — ja olemegi jälle kodus.»

«Jalgsi Kemini?» kordab Kolja ja neelatab vaimus-tusest. «Läbi metsade ja soode? Püssiga?»

«Noh, kas me sinu arvates mehed polegi? Ikka jalgsi. Elame jahist ja kalapüügist. Mets on seal, ma ütlen sulle, loomi paksult täis. Lausa kubiseb. Ainult leiba osta... Tead, kuigi need tšuhnaad on lurjused ja mässavad mil-legipärast pidevalt, on nad siiski äärmiselt külalislahked. Leiva hangime küladest. Ööbime metsas. Oota, võta paber!

¹ Ветчина — suitsusink (vene. k.). Tõlk.

Arvestame kohe välja. Mis siis kõigepealt? Kõigepealt kaks burkat, mulle ja sulle. Mulle suurem, sulle väiksem. Kirjuta üles! Pane kõik kirja. Kõige tarvilikumad asjad, ja kes mida kannab.»

Vetšina ütleb ette ja poiss kirjutab korralikult lahtriteks jaotatud lehele:

Asjad	Kaal	
	isale	minule
burkad	6 n	4 n
vihmamantlid	4 n	3 n
pesu	3 n	2 n
katelok keetmiseks	2 n	—
padrunitasku	2 n	1½ n
padrunid (haavlite ja kuulidega)	6 n	4 n
seljakotid	2 n	1½ n
oksakirves lõkke tegemiseks	2 n	—
tubakas, tikud	2 n	—
tee	—	1 n
suhkur	2 n	—
Nipet-näpet: kompass, kell, sool ja muud	—	1 n
püssid	7 n	6 n
kokku	38 naela	24 naela

Nimekirja koostamisel kirjutavad nad teineteist heatahtlikult ja püüavad vastastikku suuremeelitseda. Kolja tahab, et raskus jaotataks võrdselt, aga isa nõuab kindlalt, et temale kui tugevamale antaks veidi suurem koorem. Nimekiri kontrollitakse mitu korda üle. Lõpuks paistab, et kõige hädavajalikum on kirjas. Kolja mõeldab sirkliga tee pikkust. Tornioist Kuntto järveni jääb umbes kolmsada viiskümmend versta. Kui arvestada päevateeks seitseteist versta, mis on tühi asi kogenud matkajale, käivad nad selle tee ära kahekümne päevaga. Kuntto järv on sada kakskümmend versta lai. Selle peaks ületama purjepaadiga. Kui rehkendada kümme versta tunnis, siis saab järvest ühe pika suvepäevaga üle küll. Ja sealt on Kemi jõgi juba käega katsuda.

«Ainult et sääski on seal kole palju... See on paha,» noogutab isa murelikult.

Aga Kolja on ju hiljaaegu üht-teist Soome kohta lugenud. «Kohalikud elanikud,» teatab ta tähtsalt, «kaitsevad end sääsehammustuste vastu sellega, et määrivad näo ja kaela saviga kokku, jättes vabaks ainult silmad ja suu.»

«Nelgiõli aitab ka hästi,» tuleb nüüd isale meelde.

«Jah, õli ka. Aga õhtuti teeme tule üles ja põletame kadakaoksi. Teeme kadakasuitsu. Seda nad ei armasta.»

Mõlema kujutlusse kerkib rahulik valge öö metsas. Pea kohale, lõhnavate kadakapõõsaste vahele on saju puhuks tõmmatud vihmamantlid. Burkad on maa peale laotatud, peatsisse toodud noori oksid. Lõke põleb ja harkjala otsa riputatud katelokis mulksub vesi, seal keeb mõtus või metspart. Silme ees viirastub udune koiduõhetus kusagil tundmatu metsaoja kaldal, mõne suure järvekala sulpsatus, pingule tõmbuv õngenöör...

Kell lööb üksteist. Isa ja poja silmalaud muutuvad raskeks ning vajuvad kinni, ja kahjutundega katkestavad nad imelise rännaku Põhjamaa metsadesse. Vaatamata vaimustusele, tükib neile järelejätmatult haigutus peale. Teineteisele head ööd soovides on mõlema meel lahkem ja lahedam, pilk usaldav ja soe.

Südaööl saabub Veera Ivanovna koju. Kikivarvul läheb ta läbi mehe toa ja peab vastikustundega kuulma, kuidas mees sonib: «Näh, mihuke kala! Kümme naela!» Madam Vetšinad saadab šampanja ja «Coeur de Jeannette'i» lõhn. Von Esse oli tulnud teda teatrist koju saatma. Teel põikasid nad pooleks tunniks «Versailles'» restorani sisse ja veetsid kabinetis üsna lõbusalt aega. Nüüd seisab madam poolalasti peegli ees, surub käed vastu rinda, vaatab iseendale kirgliku pilguga otsa ja sosistab: «Ka-alllis!»

Kolja näeb unes, kuidas ta metsajärvedes ujub ja läbi tihniku endale teed rajab. Koopast ronib välja ülesehmatus karu. Ta verev suu on pärani, välgatavad kohutavad kihvad, väikesed tigidad silmad hiilgavad. Kolja tulistab. Trahh! kajab pauk. Ja raske hiigelkaru prantsatab Kolja jalge ette.

Rändurid magavad rasket und. Homme ootab neid jälle tavaline argipäev. Vetšinad tööleminek, harjumuspärane vihastamine, kärkimine, ametivendade pahataht-

likud naljad, ja mis kõige hullem — von Esse liialdatud lahkus ja armulikult soosiv toon; Koljat aga ootab tüütu tuupimine ja koolikaaslaste isoleeriv põlgus. Ja alles õhtul asuvad isa ja poeg jälle imepõnevale teekonnale mööda kaarti kuhugi Kaukasuse kanti, või Uuralitesse kulda otsima, või hoopis Siberisse karusloomi küttima, või koos geograafide ekspeditsiooniga Tiibetisse. Ja need fantastilised rännakud kujutavad endast ainsat suurt ja puhast rõõmu nende igavas, roiutavas, moonutatud elus.

1912

JEANNETTE

Nelja tänava printsess

I

Pariisi edelasopis, rõõmsalt rohelises Passys, mõne sammu kaugusel Boulogne'i metsast (tarvitseb vaid minna üle ringraudtee jalakäijate-silla) elab ühe kuuekorru-selise maja ärklis vana vene professor. Tema pööningukamber on pikk ja kitsas, ukse poolt veidi laiem; lagi on kallak viilkatusealune; üldse meenutab tuba tema elaniku enda arvates kuju ja mõõtmete poolest muistse vene vägimehe Svjatogori kirstu. Toa ainus aken jääb sügavale plekkraasta varju.

Professor Simonov elab lihtsalt nagu munk. Ainsaks mööbliks on kokkupandav presendist välivoodi, värvimata puulaud, kaks samasugust taburetti, veekannu ja ämbri-ga pesulaud ning vanaaegne reisikohver, mis kirendab mitmevärvilistest pagasilipikutest. Seinul katab võigas sinise-kollasetriibuline tapeet; kui seda vaadata, hakkab pea ringi käima ja silme ees virvendama.

Professor keedab endale ise priimusel spartalikku toitu ja teed, kraamib ise tuba, puhastab ise oma riideid ja saapaid.

Kuid inimene ei saa elada ilma luksuset (peale fanaatikute ja idiootide), ja see on professori arvates tema olulisemaid erinevusi loomast, kui jätta arvest välja mõningad linnuliigid, kes oma pesi imekauniks teevad. Aknalaul kasvavad suurtes puukastides haruldased kirevad lilled. Professor hoolitseb nende eest väga. Mõnikord võib näha, kuidas ta peenikese pintsliga ettevaatlikult nagu miniatuurimaalija kollast õietolmu ühest õiekarikast teise tõstab. Ilme on tal seejuures keskendunud, huuled torus, silmad punakate puhmaskulmude all õige pilukil.

Ta kuulub ammu tänavapilti ja on hästi tuntud selles väikeses rajoonis, mis piirdub liha-, piima-, leiva-, tuba- ja vürtspoekesega ning madam Bussaci nurgapealse bistrooga, kuhu ta vahel harva sisse astub, et läikima nühitud plekkleti ääres klaasike veega tembitud vermutit ära juua. Juba kaugelt tuntakse tema pikka kõhetut kuju, tema käimisel lehvivat halliruudulist hõlmikut, mis võis kunagi ennemuiste kanda mäkfarella või palmerstoni nime, tema laiaäärelist kalamehekaabut, mis on nii sügavalt silmadele tõmmatud, et selle allapidi pööratud serva alt ei paista muud kui suure lihava nina ots ja punasehallikirju paathabe.

Esiotsa ärritas professori hajameelsus prantsuse kaupmehi, kes laiutasid käsi, laksasid endale vastu kintse, hüüdsid oma kärsitu «*alors!*»¹ ja tõstsid üldse kära; nüüd aga on nad harjunud ning peatavad teda heasüdamlikult, kui ta jälle tagasisaadava raha letile unustab, võõra paki võtab või maksmata lahkuda kavatseb — selliseid väikesi viperusi juhtub tal kümme korda päevas. Sümpaatseks teeb teda see, et ta suhtlemisel teiste inimestega on loomulik, vaba ja lahkelt tähelepanelik. Tema käitumises pole märkigi nukrusest, masendusest, meelehaigusest, lootusetusest, väärsti-mõistetusest — ühe sõnaga kõigest sellest, mida prantslased peavad «*âme slave'i*»² väljenduseks ja mida nende aktiivne loomus põlgab.

Professor astub poodi. Vasaku käe ulatab ta üle leti peremehele, paremaga viipab eemalt tervituseks perenaisele ja teretab siis reipalt kõiki sealviibijaid:

«*M'ames, m'sieurs!*»

«*M'sieur!*» kostab mitu häält ajalehtede varjust.

Kord näeb tingimata ette ka omaniku käest pärida, kuidas käsi käib. Selgub, et käib küll. Nüüd on professori kohus teha mõni ootamatu avastus:

«Küll on ilus ilm!»

Või:

«Oi, kuidas sajab!»

«Jahah,» kinnitab peremees takka ja küsib nüüd omakorda Simonovilt, muutumatu naeratus näol:

«*Toujours promenez?*»³

¹ Noh, nonoh, kuulge (prantsuse k.). Tõlk.

² Slaavi hing (prantsuse k.). Tõlk.

³ Aina jalutate? (ebakorrektne prantsuse k.). Tõlk.

Just see professori «*toujours promenez*» on prantslastele mõistetamatu, hoolimata nende armastusväärsest. Kuidas ta küll lubab endale niisugust asja nagu jalutamine, ja lihtsalt lusti pärast, nagu näha — seda ajal, mis pole üldse jalutamiseks kohane! Iga korralik prantslane — ja korralikud on nad kõik — teab, et jalutatakse ainult pühapäeviti. Niisiis, kui ta argipäeval ei istu just oma äris või büroos, ruttab ta parasjagu sinna või jooksupalu koju. Kell seitse hommikul läigatab kogu töötav Pariis endale pesukausist vett näole, ja kell kümme õhtul on iga aus kodanlane juba voodis.

Professor aga seerib mööda tänavaid ilma igasuguse mõistliku põhjusega, küll hommikul, küll päeval, küll hilja õhtul. See on imelik. Ikkagi siis «*âme slave*»!

Professor saab ise ka aru, et see on imelik. Ja tal on nagu piinlik prantslaste ees, ta tunneb end leskmesilaseks keset töökate taru. Aga kuidas ta peaks põhjendama oma ringiluusimist?

Õelda, et ta käib tunde andmas kolmes eri majas? Kuid prantslastel pole eratundidest vähematki ettekujutust. Kae, kus narrus! Õppimiseks on ju olemas suurepärased maksuta algkoolid ja eeskujulikud lütseumid. Kes see loll on, et hakkab eraõpetaja peale raha raiskama?

Seletada neile, et ta kirjutab teaduslikke artikleid ja on harjunud neid käies läbi mõtlema, pealegi veel väga karmesti käies? Liiatigi kui pööningul pole käimiseks ruumi!

Ent nemad muudkui kehitavad õlgu ja väidavad:

«*Alors!*... Meie insenerid istuvad oma büroodes ja mõtlevad nii ja nii mitu tundi päevas. Sedasama teevad teadlased, kirjanikud, kaupmehed ja advokaadid oma kabinetides. Ja kõik nad mõtlevad loomulikult istudes. Mitte keegi ei hakka mõtlemisvajaduse pärast tänavail ringi jooksmas, ja kui mõni seda oma kergemeelsuses teebki, siis on ta ise süüdi, kui ta auto alla jääb. Tänav pole filosoferimiseks ega molutamiseks, vaid käimiseks. *Voilà tout!*»¹

«Ja neil on õigus,» mõtleb professor alandlikult. Ta on mitu korda läinud üle tänav, nii sügavasti oma mõtetes kinni, et ei märka enam midagi enda ümber, ja alles

¹ Ja kõik (prantsuse k.). Tõlk.

siis, kui auto tema nina ees kõrvulukustavalt röögatab, võpatab koledal kombel ja külm higi kerkib otsaette. Autojuht sõimab tal mööda sõites näo täis, ja ta süda peksab veel ilmatu hulk aega pärast seda.

II

Tunnid ja artiklid kindlustavad läbi häda professor Simonovi askeetliku olemasolu, kuid õppetooli Simonov enam ei kõlba. Ta pole kaotanud oma head nime, vaid on selle kuidagi ära raisanud, läbi kulutanud, tuulde pillanud. Viis-kuus vana kolleegi mäletavad veel tema hiilgavaid füüsika, orgaanilise keemia ja dendroloogia loenguid Moskva ülikooli loodusteaduse fakultedis ja Petrovskoje-Razumovskoje akadeemias.

Tal olid kõik eeldused saada teaduse korüfeeiks, ent ta ei jõudnud luua oma koolkonda ega kirjutada ühtain-satki rangelt teaduslikku tööd. Tema karjäär katkes ja purunes neljal põhjusel — või täpsemalt nelja mõistuse ja iseloomu negatiivse omaduse tõttu. Tal ei jätkunud püsivust detailide kallal töötamiseks. Tal puudus professionaalne auahnus. Tema uhkus ja sirgjoonelisus tegid ta kohanematuks. Ta ei suutnud rahuldada oma suurt ja väsimatut teadmisjanu ühe eriala või teadusharu piires, ta tahtis teada kõike, mis on inimõistusele iganes kättesaadav, ja isegi rohkem.

Kergesti süttides ja nälisama kiiresti jahtudes kirjutas ta millest tahes häid ettekandeid ja suurepäraseid populariseerivaid artikleid, luges siin ja seal ilu ja kujundlikkuse poolest silmapaistvaid loenguid, pidas mitmesuguseid ameteid ja elukutseid, rännates läbi kogu Venemaa Vladivostokist Murmanskini ja Arhangelskist Bakuuni. Keegi nimetas teda don Juaniks teaduses. Kuid ta oli ka teaduse don Quijote.

Temalt võis andmeid saada iga asja, iga nähtuse, iga nime ja sündmuse kohta. Ning tema mõistus polnud mitte lihtsalt mehhaaniline panipaik, teadmiste varasalv. Simonovil oli erakordne sünteesimismeel. Sageli rääkis või kirjutas ta oma juhuslikes artiklites tuleviku teaduse saavutustest. Ja kui tema põgusad hüpoteesid paarikümne

aasta pärast rangelt teaduslikus käsitluses kinnitust leidsid, ütles ta heasüdamlikult:

«Ma olen hulkur. Ikka olen ma oma lapsed jätnud puupaljana suure tee äärde maha ja läinud ise edasi. Nüüd on mul hea meel, kui näen neid suurte meestena, vägev habe ees ja kuldraamidega prillid ninal. Aga isatundeid mul nende vastu ei ole: mu armastus oli liiga äge ja möödus liiga kiiresti.»

1885. aastal tegeles ta kreeka filosoofidest lähtudes innukalt relatiivsusteooriaga. 1889. aastal tõestas ta, et inimese aju on elektripatarei, mis saadab maailmaruumi vahetpidamata vibreerivaid laineid, mida tema kinnitust mööda pidi hakatama lähemas tulevikus ülitundlike aparatuuridega püüdma. 1893. aastal, kui ta töötas Rjazani kubernangus metsatakseerijana, kavandas ja arvutas ta välja nitroglütseriinimootoriga biplaani konstruktsiooni. 1901. aastal visandas ta kaugnägemisaparaadi projekti. 1907. aastal avaldas ta ühes inglise ajakirjas paradoksaalse kirjutise: näilisest kaootilisusest nähtava tähtede-maailma ehituses — ja samas apokalüpsise tõlgendusest ja kõigest muust.

Professor elab peaaegu üksinda. Kunagi oli tal naine, oli kaks tütart, oli oma kodu, olgugi kipakas nagu iisraeli seadusemeeste telk... Aga kõik see on nüüd läinud, uperkuuti lennanud... Ei maksa minevikust mõelda... Haav on ammu lakanud valutamast. Hinges on veel vaid suur vorbakas arm, mis nagu kuulihaav või luuvalu ennast aeg-ajalt halva ilmaga tunda annab, mõnel unetult ööl, kui igasuguseid lolle mõtteid tükib pähe.

Aga ega ta nii masendavalt üksi ei olegi. Kahe aasta eest tuli ühel vihmasel talveõhtul tema avatud katuseaknast sisse hulkurkass: pikk, kõhn, must, jultunud — ehtne Pariisi apašš, olgugi kassisoost. Simonov polnud veel elus näinud ühtki inimest ega looma, kes oleks nii ära täkitud minevikus peetud metsikute lahingute järgedest.

Kass näugus nõudlikult, venitades oma suu kitsaks rombiks ja klammerdudes küüntega kõvasti aknalaua külge, tigidad rohelised silmad põlemas peas. Professor pani talle lauale alustassitäie müredat piima, leiba ja praetud liha jäänuseid. Kass sõi, nuratas midagi moka-

otsast öeldud «aitäh» taolist ja oli ühe hüppega jälle katusel.

Järgmine kord tuli ta päeval. Sedapuhku jäi ta külla tunniks ajaks ja lubas end varjamatu põlgusega koguni pisut silitada. Ning sestpeale hakkaski käima. Päev otsa magas ta nagu koer paljal põrandal, öhtul aga kadus oma kahtlastele ja riskantsetele retkedele.

Vahel ei näidanud ta nädalate kaupa nägugi ja tuli siis jälle, hirmsasti räsituna, mõnda käppa longates, uusi arme täis, kõrv pooleks rebitud. Simonov pani talle nimeks Reede, ja nii mõnelgi ööl, kui plekk-katus pea kohal kõmises ja kasside südantlõhestav kräunumine taeva poole tõusis, mõtles ta: «Minu *Vendredi*¹ sõdib seal.»

Nende vahekorda võiks isegi sõpruseks nimetada. Sõpruse puhul vaatab üks alati kas või õige pisut ülalt alla ja teine alt üles. Üks on soosiv, teine andunud. Üks võtab armuliselt vastu, teine annab rõõmuga. See üks oli muidugi kass. Tema ju leidis professori, ja mitte vastupidi. Liikuvuse poolest igas kolmes dimensioonis oli loodus kassi hoopis heldemalt õnnistanud kui professorit. Professor oli juba elust väsinud, kuigi ta ikka veel elu armastas ja ülistas; kass aga elas metsikute kirgede tuhinna: armastas, kakles, varastas, tappis. Kass teadis ja oskas teha tuhandet asja, milleks professor üldse võimeline ei olnud.

Vaevalt oleks professor hammastega kinni saanud tibatillukest hiirtki. Kass aga tassis ühel hommikul tänavalt pööningukambrisse oma püütud ja tapetud ruske hiigelroti, ühe nendest tigidatest elukatest, kes elavad roiskveekanalites ja ei karda kedagi. Kui professor kasile akna avas, viskas see võidetud vaenlase surnukeha otse aknalaualt põrandale, väeti inimese jalge ette. Ja tema mustas verises näos oli nii palju energiat, ja tema silmades, mis erutusest kord laienesid, kord ahenesid, säras nii palju uhkust, et Simonov kohe tõsiselt kraapjalga tegi ja ütles:

«Ma olen teile väga tänulik.»

Kass põlvnes märksa vanemast ajast kui professor, mida tõendab ümberlükkamatult piibli esimene peatükk.

¹ Reede (prantsuse k.). Tõlk.

Peale selle on kassisugu ka kuulsam: tol iidisel ajal, kui tema esivanemaid peeti pühadeks loomadeks ning seega suureks ja targaks rahvaks, värises professori iidisa alles alasti koopas, kuulas taevamüristamist ja mõtles tatumatut fantaasiat pingutades endale esmakordselt jumala välja.

Vahel vaatasid inimene ja loom tükk aega tõtt — ja inimene taandus esimesena karmi, terase, ajast ja mateerriast läbinägeva pilgu ees. Siis vidutas ka kass laisalt oma rohelisi silmi ja ahendas ümmargused mustad pupillid kitsasteks piludeks. Vaevalt oleks ta üldse alandunud pilkude kahevõitluseks professoriga. Ta vaid näitas upsakaks muutunud inimesele kätte tema koha kõiksuses — ja tegi seda rahuliku väarikusega.

Aga aeg-ajalt oli ka võrdväarsuse hetki, kus inimene oli loomast ehk mõnevõrra ülegi. Seda juhtus sonnustel öhtutel enne öist äikest, kui paksud liikumatud pilved muutuvad tinaraskeks ja mustaks ning õhus on sellist kuiva lõhna, nagu oleks kaht ränikivitükki vastamisi löödud.

Neil öhtutel tuli kass varakult, oli rahutu, ärevil ja kasukasse kogunenud elektrist küllastatud. Ta heitis maha, siis tõusis jälle üles, kolis mööda pimedaid nurki, sirutas küüsi ja tõmbas nad uuesti sisse; tema paljaskulunud saba ots jõnkles kiirelt ja närviliselt. Aga kui professor silis kergelt ta selga, prägises looma turris karv ja pildus siniseid sädemeid, mis lõhnasid nagu meretuul. Siis nügis kass hädiselt ninaga professori põlvi ja näugus hääletult, ajades suu haledalt pärani. Antud juhul oli inimene loomast tugevam.

Vahel Boulogne'i metsas jalutades nägi Simonov Reedet kusagil puu taga, rohus või põõsastes; arvatavasti olid seal tema jahimaad — metshiirtele, linnupoegadele ja öösiti magavatele lindudele. Loomulikult märkas kass professorit enne, kuid võib arvata, et ta häbenes avalikus kohas teda oma tuttavaks tunnistada.

Simonovil oli veel üks sõber: elatanud kunstnik, kes oli kunagi Petrovskoje akadeemias tema loengute kuulajaks olnud. Mõnikord käisid nad pühapäeviti koos Wagrami tänaval söögipoes, vahel öhtul või päeval aga hulkusid mööda «Bois de Boulogne'i metsa», nagu kunstnik ütles. Hulkusid ja ajasid juttu. Kui professor maalis sõna-

des looduse ilu, siis kunstnik vaikis ja vilistas. Aga kui kunstnik lahkas ägedalt filosoofiast ja poliitikat, lõi professor sõnatult käega.

III

Eile koju minnes nägi professor Simonov, kuidas taamal, Boulogne'i metsa mustendavate puude ja põõsaste taga ergasid ja miilasid õhtueha punased söed, metsa kohal aga, Simonovist paremat kätt hõbeles noore kuu kild.

«Kuu on klaar, taevast selge, loojang punane — niisiis on homme oodata tuulist ilma,» arutas ta, võttis vestitaskust frangi ja näitas seda värskelt puhastatud, helkivale kuusirbile... Noorkuu jäi paremale, külluse käele.

Ta ei olnud üldse ebausklik, aga ta armastas igasuguseid vanu kombeid ja tavasid — kas või mõttetuid — kui lihtsa täisverelise elu veenvat kinnitust. Vahel rääkis ta, et ended käivad täpse teadmise eel, kuid hingeteadus ebausu järel.

Tõepoolest, täna puhuski tugev loodetuul. Avanud hommikul vara akna, et lasta välja juhulikku öömajalist, musta kassi, nägi Simonov, kui kõvasti kõiguvad teisel pool tänavat metsikute plataanide ladvad, ja tundis selgesti kauget, vaevu tabatavat, imehead, hapukat ookeanilõhna. Kahju, et ei saa nii vara kodunt välja minna, kui tahaks. See on keelatud vaikival kokkuleppel uksehoidjaga, kes on muide pööningukambri venelase vastu alati väga lahke ja armastusväärne. Kuid kord oli ta jutu sees riivamisi maininud: «Oo, *m'sieur*, meie, uksehoidjad, ei nurise selle üle, et meil tuleb hilisööni helistajatele ust avada. *Alors!* See väike ebamugavus kuulub meie elukutse juurde. Aga vastu hommikut, umbes kolmest seitsmeni, on mul kõige magusam uni, ja mind kurvastab väga, kui mind sel kellaajal tühja asja pärast tülitatakse.»

Kella professoril ei olnud, õigupoolest oli küll vanaaegne hõbeuur, kuid see oli ajutiselt küla peal, ja arvata võib, et halvas seltskonnas. Professor sai ka ilma kellata väga hästi läbi — omaenda tähelepanekute varal. Ta teadis, et kell kolm laulavad võidu käheda, unest udusehäälega kuked, provintslilikult avara Passy õuede rohke-

arvulised elanikud. Siis, enne koitu, hakkavad majade ümber laksutama ja vilistama muusträstad, kes päikese tõusul metsa või parkidesse lendavad. Kell kuus kirevad jälle kuked päikesele vastu, nüüd juba täiesti virged, ärksa ja reipa häälega. Veerand seitse möödub maapinna vappudes esimene ringraudteerong. Pool seitse tuleb pika, pealt kumera plekk-kastiga prahiauto. Tühjendades tänavale väljapandud kaste ja ämbreid igasugusest ööpäeva jooksul kogunenud rämpsust, kraaklevad prügivedajad isekeskis arusaamatus Auvergne'i murdes või itaalia keeles. Kolmveerand seitse kostab kaugusest madal, undav vabrikuvile, ja samas toetab teda mitmehäälne vilede ja sireenide koor. See on tehaste ja vabrikute hõige tööliste: «Ruttu! Ruttu! Läbi valveputka! Muidu läheb pool päeva ja pool palka kaotsi!» Nii uluvad nad pool minutit ja jäävad siis vait. Algab põgusa, üürikese vaikuse viimane veerandtund.

Professor tõusis, pistis käed halli keebi hõlmadesse, pani oma allapidi-äärega kalamehekaabu pähe ja hakkas ootama seda kummalist momenti, mis mõjus talle alati karmi ja vägeva imena ja mida võis igal hommikul jälgida vaid üksikutest Pariisi agulitest.

Talle näis, et praegu hingab Pariis sügavalt sisse ja ponnistab lihaseid otsekui kiirkäskjalga enne pikale teele minekut...

Ja äkki virgus hiigellinn ühe silmapilguga varahommikusest kangestusest, nagu oleks ta saanud elektrilöögi, ohkas südamepõhjast ja voolas majadest välja tänavale, täites need selle lakkamatu, hetkekski katkematu kõminaga, mis harjunud kõrvale kuulmatuna päev läbi Pariisi kohal lasub, nii nagu tema kohal taevast püsib öö otsa elektritulede oranžpunane kuma; linna müra, millesse sulavad autode möiratud, kahin ja turtsumine, veomasinate ja vankrite kolin, hobuste kabjaplagin, jalakäijate sammude sahin, trammide tilin ja kriiksumine, paljude inimhääle sumin...

«Hiigelelukas ärkas,» ütles professor kuuldavalt ja hakkas niinimetatud «teenijate trepist» alla minema.

IV

Tänavail ja bulvareil jooksid juba piimapoe-tüdrukud, valged põlled ees, kohevad, targeldatud varrukad randmeist nahkrihmaga kokku tõmmatud. Mõlema käe kõik sõrmed olid neil täis lükitud piimapudelite traatsangu, kerge melodiline kilin kostis üle kogu kvartaali. Tuul kiskus ja sasis piimaneitude juukseid, mis lipendasid õhetavate, värskelt pestud nägude ümber, ning neid vaadates mõtles professor muhedalt: «Kui kenad, kui puhtad, kui head on inimesed selgel hommikul värskel õhu käes... Küllap sellepärast, et nad pole veel jõudnud valetama, petma, teesklema ega tigetsema hakata. Neil on veel esialgu natuke hingesugulust laste, loomade ja taimedega. Jah, see on vana tõde: hommikutunnil on kuld suus. Ja kui mõnusat jahedust õhkub Boulogne'i mets!»

Simonov tegi oma igapäevased kasinad ostud. Võttis La Muette'i väljaku saiapoeist saia («*Bonjour, m'sieur, m'ame...*»), vürtsipoest hirssi, jahu ja soola («*Ça va?*» — «*Ça va!*»¹), veerand kilo searibi («Küll on ilus ilm!» — «Ainult tuuline.» — «Teie, prantslased, pole kunagi ilmaga rahul. Tuul puhastab ju õhku!»), astus karni sisse, et Reedele viiekümne santiimi eest lambamaksa osta («*Toujours promenez, m'sieur?*»), ja silmitsedes samal ajal karni peremeest, paksu, jumekat, punapõsist, mustajuukselist jõmmi, mõtles ta: «See on küll imelik, et kõige õitsvama välimusega maailmas on just lihunikud, vorstikaupmehed ja tapamaja töölised. See tuleb vististi pidevast värskel liha, rasva ja vere aurude sissehingamisest. Oleksin ma arst, saadaksin kõik oma verevaesed patsiendid igasuguste haisvate pillide ja moodsate kuurortide asemel umbes aastaks otsaks lihakarni tööle.»

Moonamuretsemise retk on lõppenud, kassi ja inimese päevatoit on varutud; väljaminekud ei ületanud nelja franki; tuleb minna koju teed keetma.

Kuid neli maja enne Renelagh' tänava nurka jääb professor äkki seisma ning torkab nina ja punase habemekiilu raudvõrest läbi, mis ümbritseb üht palissaadi; ta jääb liikumatult seisma ning seisab niimoodi ühel kohal

tervelt kümme minutit, piklik saiapäts kaenla all. Ta häirib mõnevõrra jalakäijate asjalikku ruttu kitsal kõnniteel, kuid tema veidrustega ollakse selles kvartalis ammu harjunud: mõni kehitab möödudes õlgu ja ajab küünarnukid õieli, teine noogutab silma pilgutades pead; üks naine, kes temast möödub, vaatab veel paar korda halvakspanevalt tagasi.

Võre musta rõnga ja gaasilaterna posti vahele, kolmenelja verssoki laiusele vahemaale on ämblik kudunud oma õhulise võrgu — ja sellelt ei suudagi professor pilku pöörata, unustades samas kõik muu, aja ning koha, tee, mida ta pidi keetma, ja kassi, keda ta pidi söötma.

See maailma peenimast niidist pits kujutab endast imelist spiraali, mille keskpunkti väljuvad igasse ilma-kaarde ühenduskohtadest kõvasti sõlmitud raadiused. Pääaegu nähtamatud niidid läiklevad päikesepaistel vikerkaarevärvilises pärlisäras. Kallutad pead vasakule, libisevad vikerkaared paremale, kallutad paremale, viravad nad vasakule, helkides ja murdudes kinnituskohades.

Piki tänavat uitab iiliti lõõtsuv tuul. Tema tujukate puhangute käes vappub ja väriseb ämbliku habras konstruktsioon, paisudes nagu tuult täis puri ja särades vikerkaarevärvides.

Hardas vaimustuses sellest suurejoonelisest loodusehitist räsib professor rusikas oma punast paathabet.

Arhitekti ennast pole näha. Ta peab olema kas väga väike või ülirasvavalt peitu pugenud. Kui tohutult palju ehitusmaterjali on ta välja pigistanud oma peaaegu kaalutust kehast!

Kui palju instinktiivset tarkust, arvestust, leidlikkust ja ilumeelt on sellesse töösse pandud! Ja seda kõike ühe päeva, võib-olla ühe hetke pärast, tühise, juhusliku eesmärgi pärast!

«Kui rikas on loodus!» mõtiskleb auväärne professor, «kui heldel käel, kui ohtralt kingib ta oma lastele elamis- ja paljunemisvahendeid! Vanal seederännil on kuni tuhat käbi, igaühes oma sada pähklit, ja lõppeesmärgiks on vaid üks juhuslikult maarüppe sattuv ivake, üksainus väeti taimke, mida ähvardab tuhat surmaohtu. Kuid see-eest pole ka seedermande mitte üks, vaid miljoneid, ja nad elavad, igal aastal vilja kandes, mitusada

¹ Kuidas läheb? — Hästi (prantsuse k.). Tõlk.

aastat vanaks, ja iga seedermand on uue sugupõlve tagatis.

Heast sammast saab puuda kalamarja, miljoneid terakesi, aga looduse lõppeedmärk on hiilgavalt saavutatud, kui sellest maimuhulgast kasvab üles kümmegi kala. Kui emakärbse munad jääksid kõik ellu, siis sigitaks üks kärbsesaar süve jooksul nii suure järglaskonna, et see kataks tihedalt kogu maakera, nii nagu seda praegu katab liiga ohtralt paljunenud inimkond.

«Jah,» mõtles professor, «elu on hüve. Hüve, paljundamine ja toit. Aga surmgi on samasugune hüve nagu kõik, mis on tarvilik. Unistus inimesest, kes võidab teaduse abil surma, on pelgurlik rumalus. Mikroobidel on samuti vaja süüa, paljuneda ja surra nagu kõigil, mis elab.

Ja kui mitmekesiselt on loodus relvastanud kõiki olendeid võitluseks olemasolu eest! Soomused, kihvad, astlad, okkad, ogad, pritsid, mürgid, lõhnad, helendusorganid, mõistus, silmad, lihased. Kes on näinud kirpu mikroskoobi all, see teab, milline hirmus, vägev, uskumatult tugev ja verejauline olevus ta on... Oleks ta inimese kasvu, hüppaks ta üle Mont Blanc'i ja hävitaks mõne sekundiga elevandi...

Või siis see väike hämmelgas... Millisele marule paneb praegu vastu tema kaunis õhkõrn võrk! Kas võib seda jumalikku konstruktsiooni mingil määral võrrelda niisuguse armetu ja rohmaka inimekätetööga nagu Eiffeli torn, mis uduse ilmaga sarnaneb kangesti Nežini vabriku pihlakaviina pudeliga? Mitu korda on Eiffeli torn raskem, tugevam ja püsivam kergest ämblikuvõrgust? Pole mõtet seda välja arvutada — arv tuleks kirjutada nii mitme numbriga, et see ei mahuks ka kõige peenema käekirja puhul ühele reale ära. Võtame siis lihtsuse mõttes selleks arvaks pisukese, tühise miljardi.

Ütleme, et tuule tugevus, millele paneb praegu vastu ämblikuvõrk, on meteoroloogilises arvestuses tähistatav nelja palliga. Ja selleks, et Eiffeli torn paneks vastu samasugusele tuuletugevusele kui ämblikuvõrk, tuleb seda tugevust suurendada võrdeliselt torni vastupanemisejõuga — see on niisiis neli miljardit palli. Väga tore! Neljakümne pallist tuult ei suuda inimene endale ette kujutada. Ainuüksi neljasajapalline orkaan purustaks Eiffeli torni ühe hetke jooksul nagu kaardimajakese, nagu

õlghüti ja heidaks selle prahi Seine'i jõkke. Ei! Ta pühiks maa pealt ära terve Pariisi ja pillutaks tema kivid, tema varemed kagusse. Ta loksutaks jõgedest vee välja ja pritsiks mered mööda mandreid laiali. On muidugi selge, et ämblik ei ehita insenerist paremini, kuid loodus ehitab vastupidavamalt ja targemini kui kõik maailma insenerid kokku — loodus, selle Suure Algprintsibi üks emanatsioone, keda igal juhul, olgu ta kes tahes, tuleb austada, kummardada ja tänada.»

V

Jõudes oma abstraktsete mõtisklustega sinnamaale, lakkas professor äkki oma tulipunast habet sasimast. Juba tükk aega, siis kui tema teadlik «mina» tegeles võrde arvutamisega, oli tema teine «mina» alateadlikult tundnud mingit kahtlast, häirivat tunnet paremas käes. Professor kallutas pead paremale ja vaatas alla. Tõepoolest, tema peos puhkas rahulikult väike kare käeke ja tema kõrval seisis viie-kuueaastane plikake, kes ulatus talle vöökohani. Kuidas ta küll polnud tundnud, millal see tilluke käsi talle pihku pugus? Aga temaga oli muide juhtunud imelikumaidki asju. Helsingis oli ta kord läinud juuksuriärisse, kus ta ikka ülepäeviti käis ning kus üks vilunud naisjuuksur tal habet piiras ja OO-aparaadiga põsed puhtaks ajas. Habet ei olnud ta veel kordagi maha ajanud.

Sel päeval, istunud juuksuritooli, osutas ta sõnatult mõlemale põsele ega märganudki, et tuttava naisjuuksuri asemel askeldas tema ümber uus meister. Tal on siamaani meeles, millega ta mõtted tookord innukalt tegelesid. Teel juuksuri juurde oli ta tulnud mõttele, et inimeste nägusid, eriti meeste omi, võib nende pealtnäha lõpmatule mitmekesisusele vaatamata grupeerida välise sarnasuse põhjal mõnesajaks või koguni mõnekümneks kindlaks tüübiks. Ja istudes juuksuritoolis, valge rätik lõua all, ning vaadates peeglis iseendale otsa, seejuures midagi nägemata, manas ta nii agaralt mälust esile tuttavaid mehenägusid, et ei märganud üldse, millal juuksur ta mõlemad põsed sisse seebitas. Situatsiooni taipas ta

alles siis, kui ta silme ees välgatas hukatuslik habeme noatera.

Samal hetkel, kui professor nüüd tüdrukut märkas, virgus ka laps mõtetest ja tõstis pilgu ämblikuvõrgult, vahtides üles sellele suurele veidrale vanamehele silma. Parema käe nimetissõrm jäigi suhu, valgete oravahammaste vahele — pingsa tähelepanu ja imestuse kindel märk.

Tal oli punakas, tõmmu, pronksikarva nägu; tugevat põskede puna ja kuldset päevitust katsid laialinühitud pisarate porised jutid ja liimerdavalt läikivad kommiid. Seljas oli tal räbaldunud erekollane ürp, midagi kottitaolist, millesse oli sisse lõigatud viis auku — pea ning paljaste, õige peenikeste, heledais karvaudemeis poripruunide käte-jalgade jaoks. Sirged, karmid sinakasmustad juuksed langesid ta laubale ja meelekohtadele nagu jaapani nukul. Kui mitte just jaapanlikku, siis midagi idamaist igatahes oligi muide tema leebete mustade silmade kitsas, veidi viltuses lõikes. Ja ta suu oli suur, kuid ilus, kogu aeg nagu valmis kaarjaks naeratuseks, veidi hirve suud meenutav ning väga ilmekas suu oma headuse ja kavaluse, häbelikkuse ja tõrksuse, õrnuse ja umbusalduse imepeenesis mängus.

Nüüd alles märkas tütarlaps, et ta käsi on kogemata vangi sattunud. Lapsed ja noored koduloomad ei kannata, kui miski nende liikmeid ahistab. Ahvilikult väledad sõrmekehed hakkasid äkki liikuma. Nad sibelesid nagu krabi või suure sitika arvukad jalad — puiklesid, rabelesid ja rappisid, kuni nad viimaks võõrast peost välja pääsesid.

«Mis su nimi on, ilus laps?» küsis Simonov.

«Jeannette,» vastas tüdruk ja ütles peaga ämblikuvõrgu poole nooksates: «See on väga ilus, eks ju?»

«Väga ilus.»

«Kes selle tegi?»

«Ämblik. Üks putukas.»

«Milleks?»

«Selleks, et kärbsed püüda. Väike kärbes lendab ja ei pane neid niidikesi tähelegi. Jääb võrku kinni ja enam lahti ei saa. Ämblik näeb seda. Tuleb ja sööb kärbses ära.»

«Miks ta sööb?»

«Sellepärast, et ta kõht on tühi. Ta tahab süüa.»

«Kas ta on suur? Kus ta on?»

«Oota, ma proovin teda välja kutsuda.»

Professor kobab keebi taskutes, kus on igasugust prahti, mida on täis kõigi hajameelsete meeste taskud, kui nende üle pole kontrollivat naisesilma; ta võtab sealt välja kortsus paberitükikese ja hakkab selle servaga õrnalt võrguniite silima, niipea kui tuul korraks vaibub. Musta võrevarva tagant ilmub aeglaselt välja kaks peenikest jalga, kaks ämblikuvõrgu värvi lülilist jalga, nende järel tuleb nähtavale midagi pruunikashalli ja karvast, mis on veidi suurem kui nööpnõela pea. Professor ja Jeannette vahetavad pilke. Nende näod on keskendunud nagu kahel äärmist ettevaatust nõudva ürituse kaasosalisel. Ent ämblik paneb oma liigendjalad jälle kiirustamata kokku ja tõmbab nad tagasi.

«Läks minema,» sosistab professor.

«Ja-ah. Ta on kaval. Ta nägi, et see polnud kärbes, vaid hoopis meie.»

«Ja kus sa elad, Jeannette?»

«Siin ja seal.»

Ta näitab esiteks käega naabermaja ning siis tänavat, pidi edasi ajalehekioski poole, selgitades: «Siin me magame, aga seal müüme lehti.»

«Miks ma sind siis varem näinud ei ole?»

«Ma olin maal. Alles eile tulin. Aga teid ma tean ammu, juba enne maaleminekut. Te olete väga naljakas.»

«Ma tänan sind. Tule kaasa, mu laps, ma lähen lehte ostma.»

Ta võtab tüdrukul käest kinni. Nüüd on lapse käsi usaldav, kuid elavad sõrmed ei saa olla rabelemata ja kibelemata: nii palju on neis vabaduse elektrit.

Ajalehekiosk on pugenud raudtee-äärse plangu ja üle raudtee viiva jalakäijate-silla vahele. See on puust putkanelinurkse aknakesega ja aknaaluse letiga, millel on ajalehtede virnad, tinapulgad peal, et tuul lehti minema ei viiks. Kioski tumepruune seinu ei ole peaaegu nähagi neid katvate pildiajakirjade alt, mis on pesupulkadega üksteise külge kinnitatud. Kahel pool letti on kaks libamisi klaaskaanega kasti. Neis on igasugust pudukaupa käsikäigiks: nõelu, haaknõelu, rulliniiti, lõngavihte, sõrmkübaraid, juukseklambreid, siid- ja vitselpaela,

pliiatseid, heegelnõelu, bloknoote, sarv-, luu- ja puunõõpe ning lõpuks kompvekke tinapaberis, lihtsalt paberis ja ilma paberita. Putka sees on väike pliidiplaadiga raudahi. Katusest ulatub välja must kõver plekk-korsten. Kui sellest korstnast tuleb suitsu, on Simonovil tunne, et nüüd kohe kostab vile ja kiosk sõidab minema nagu väike vagon.

Kioski seina ääres, otse kõnniteel jalus seisab tagasihükatud kattega õige vana vahariidest lapsevanker. See on täis oma aja ära elanud, katkisi mänguasju. Siin on plüüškarusid, pruunist kalevist mustade pärilsilmadega ahvipärdikuid, punaseid krässus puudleid, suure peaga ja eri värvi silmadega buldogeid, auklikke papist elevate ja mitu poolpaljast või päris paljast nukku, mõnel juuksed ja nina peast ära, mõnel takud või laastvill välja tolknemas.

«Väga uhke, eks ole ju?» sosistab Jeannette.

«Suurepärase!»

«See kõik on minu oma.»

«Oo!»

Tuli midagi osta. Meelitlevalt torkas silma suurt kausta põllumajanduslik pildiajakiri, õige paks, kaks pika lakaga ja karvaste jalgadega halli ardenni hobust sinakal kaanel. Kuid hirmutas hind — 2 franki, 50 sentiimi. Ajalehti ta ei lugenud — ei vene- ega võõrkeelseid. «Ajalehed pole vaimutoit,» ütles ta, «vaid see räpane vaht elupuljongi peal, mis ära riisutakse ja minema visatakse. Selle järgi võib muidugi ka supi väärtust hinnata, kuid mina pole kokk ega gastronoom. Ja kui juhtub midagi erakordselt tähtsat, küllap siis keegi juba tuleb ja sulle ära räägib. Ajalehed just selleks ongi, et anda tühistele, igavatele ja kujutlusvõimetutele inimestele terveks päevaks materjali «oma sõnadega» ümberjutustamiseks.» Tuli võtta leht esimesest ettejuhtuvast virnast — selleks osutus «Journal des Débats». Sel ajal kui ta maksis, põgenes väike kare käsi ega tulnud enam tagasi.

Professor püüdis alustada juttu ämblikust, kuid tal ei tulnud sellest midagi välja... Lehemüüjat huvitasid sentiimid, ja mitte ämblikud, ta ei kuulanudki. See oli väheldast kasvu, täidlane, alles õitsva välimusega naine, kellel pidi olema soontes tubli annus juudi või mustlase verd, küll mitte nii brünett ega tõmmu nagu Jeannette

ning üldse talle mitte sarnane. Midagi ühist oli neil ainult vahest suu lõikes, kuid mitte selle väljendusrikkuses. Ema riivatust suust jäi mulje, et ta on just äsja mõne mehega kõvasti suudelnud ning punsunud huuled on silani unustatud suudluse asendisse.

Ta oli väga kannatamatu nagu kõik prantslased ja peale selle jäme oma klientide vastu, karjades sageli nende peale. Eriti sai ta käest võtta tema *ami*¹ — tõenäoliselt treial, mehhaanik või veevärgitööline, kui otsustada tema näo järgi, mis oli alati läikiva nõega koos. Ta hoidis oma meest kõva kari all. Ent pühapäeviti jalutasid nad uhkesti ülesmukituna metsa vahel või istusid pargipingil ja kallistasid publiku silme all vabalt ja avalikult, nagu see oli Pariisis moeks saanud juba sõja ajast peale.

«Nägemiseni, madame,» ütles professor. «Teie Jeannette on üliarmas laps.»

Lehemüüja sai peaaegu pahaseks.

«Oi, ei ole, m'sieur, ei ole! Ta on püstisaatan.»

«Madame, kuidas võib lapse kohta nii öelda?»

«Ma ütlen teile, ta on püstisaatan. Ta on tige, väga tige... Püstisaatan!»

Ja siis äkki, ilma igasuguse vaheastmeta:

«Tule siia, tule kohe, kullake!»

Kui Jeannette oli kitsast külguksest sisse pugunud, haaras ema ta süle, surus lapse oma lopsaka rinna vastu ja külvas ta murjaninäokese meeletute suudlustega üle, ise suudluste vahele mahedalt, tuvihääli kudrutades:

«Oh sa mu tibuke, oh sa mu kallike, oh sa mu kullakilluke, oh sa mu rõõmuraasuke!»

«Aga paari minuti pärast nüpeldab ta teda jälle millegi eest,» mõtles professor lahkudes. «Nii kirglikud ja härsitud on ainult juudi ja prantsuse emad.»

Must kass võttis Simonovi vastu kummaliselt külma ja ebasõbraliku pilguga.

«Vististi sellepärast, et ma nii hilja tulen,» mõtles professor. Kass sõi oma lihaportsjoni erakordse apluse ja kiirusega ära. Kuid ta ei heitnud pärast sööki põrandale sooja kuldseesse päikeselaiku, nagu see tal juba hulk aega kombeks oli. Ta kargas prantsti lauale, tõmbas kaameli-

¹ Sõber, armuke (prantsuse k.). Tõlk.

küüru selga ning tema hiigelsuured rohelised silmad kiindusid läbitungivalt ja pöörase vaenuga professori silmade teradesse.

«Mis sul on, vend Reede?» Professor kummardus, et kassi šilitada, ja sirutas käe. Kuid kass ei lasknud. Ta turtsus tigidalt, pöördus välkkiirelt inimese poole, saba püsti, ning kahe vetruva hüppega oli ta karniisil ja sealt katusel.

«Ta on pahane,» ütles hämmeldunud professor ja vangutas pead. «Aga miks?»

Möödus päev ja öö. Saabus kuiv pilves hommik. Reede päeval vaatas professor ühe villa tuulelipu. Selle pool ei püsinud hetkegi paigal. Ta pöörles kapriiselt, vahelduva kiirusega kord päripäeva, kord vastupäeva, ringiratast mööda kõiki kolmekümmend kaht rumbi. Kell neli pärast lõunat läks ilm palavaks.

«No tuleb täna alles kõva äike,» ütles professor endamisi, kui ta kodunt välja läks. «Ohoo, juba algab!»

Ja tõesti: inimestel ja loomadel ei jätku õhku. Suu, keel ja kõri kuivavad, veri valgub kuklasse. Muutlikku lõunatuule siroko iilid ei too kergendust, vaid lõõtsuvad hetkeks näkku Sahaara kõrvetavat hingust.

Jalakäijate peast rebitud õlgkaabud, kõva- ja villkübarad veerevad piki tolmust tänavat, ja nende järel kalpsavad nende omanikud nagu kitsed, kuuehõlmad tuules lehvimas. Pealtvaatajad naeravad heasüdamlikult. Naeravad ka hädalised ise, vajutades kübarat sügavamini pähe. Raginal pöörduvad päevavarjud pahupidi. Naiste seelikud pahvatavad tuult täis nagu kuplid või liibuvad korraga tihedates kurdudes vastu rinda, kõhtu, reisi ja sääri. Naised käivad kummargil vastu tuult, pea rinnal, hoides vasaku käega kübarat ja paremaga lendukippuvaid suverõivaid.

Boulogne'i metsas kõigutab, katkub, räsib ja sasib see pöörane tuul vanu, vägevaid, kohisevaid puid ja keerutab nende kurjalt sisisevaid latvu nagu luudi. Kord paiskab ta kogu lehestiku tagurpidi, heledama poole peale, kord pöörab jälle välkkiirelt tumedama poole välja; sellest hoogsast hiigelmängust on kogu mets kord valgem, kord pimedam. Ning lehestikus, murulappidel, teede kollasel liival tantsiskleb kuldse päikese, sinise taeva ja habisevate varjude kiirelt vahelduv krähmukiri.

Vägeva kastani laia haralise krooni all, näoga vastu tuult, istub hallis ürbis mees, nii sügavasti ettepoole kumaras, et möödujad näevad tema kalamehekaabu alt ainult tulipunase hallikirju habeme kiilu. Seda kiilu näpib ta vahel mõtlikult kahe sõrmega, vahel torkab hajameelselt suhu ja närib seda. Möödujad märkavad veel muiates, et aeg-ajalt laksab see suurekasvuline pitoreskne vanamees endale äkki rusikaga vastu põlve, või kehitab põlastavalt õlgu ja heidab pea kuklasse, või põrutab vihaselt kepiga vastu maad — kõik sellise inimese rumalad harjumused, kes ei oska mõtelda pinnalt, juhuslike mõttesähvatuste kaupa, vaid ainult sügavalt ja süstemaatiliselt.

Kuid möödujatele ainult näib, et siin, sellel rohelisel pingil istub üksainus inimene. Nad ei tuleks kuidagi selle peale, et nende ees toimub mõttetu ja ebameeldiv perekondlik jutuajamine kahe täiesti erineva olendi vahel, kes on lahutamatuult liitunud üheks inimkujuks. Esimene on keemia, füüsika, botaanika ja taimefüsioloogia professor, metsakasvatuse ja metsamajanduse eriteadlane, Euroopa ülikoolide kahekordne doktor *honoris causa*, lgavene üliõpilane, fantasöör, kärsik ja leppimatu loomuga vaba kaunishing, heldekäeline ilmainimene. Teine on lihtsalt Nikolai Jevdokimovitš Simonov — ja muud midagi, inimene, nagu neid on maa peal sadu tuhandeid, isegi miljoneid. Nikolai Jevdokimovitš teab väga-väga palju. Ta teab näiteks, et korralik inimene võtab vihma eel kodunt välja minnes vihmavarju kaasa; et öhtul hilja koju tulles peab välisukse tingimata ilma kolinata kinni panema; et trepid on selleks käsipuudega varustatud, et neist kinni hoida; et puder, rasv, tee, korter ja pesupesutahavad maksta; et auto võib järsul kurvil kergesti mõne mõttesse vajunud lonkija pikali sõita. Ja veel lõpmatu hulk selliseid tarku ja kasulikke teadmisi. Lõpuks, koduse katekismuse tähtsaima paragrahvina kõneleb ta karmi tõtt rahast. Rahad valatakse ümmarguseks, et neid oleks mugavam rahakotis kanda, aga mitte selleks, et neid oleks kergem mööda maailma veerema lasta; ja teiselt poolt: neile on antud lapik kuju selleks, et neid oleks kenam virna laduda ja siis üleloetult mõnda soliidsesse panka viia.

Professor kuulab vastu tahtmist Nikolai Jevdokimo-

vitši tarkusi ja ignoreerib neid üleolevalt kui ajalikke ja igavaid tõsiasju. Nikolai Jevdokimovitš laidab professori heldekäelisust, uisapäisa toimimist ja rumalat headust, toriseb, uriseb, hurjutab ning lubab endale mõnikord kogu väikest õelust. Professor ütleb talle «sina», nagu ta omal ajal ütles valvuri-tudile, kes kolmkümmend aastat laboratooriumi valvas. See on tal vana harjumus, südame-lik familiaarsus, protežeeriv sõbralikkus... Nikolai Jevdokimovitš ütleb talle «teie» ja «härja professor» hoolitseva tähelepanu ning austuse varjundiga, kuid vahel ka vana ustava lapsehoidja manitseva tooniga.

Nii nad nüüd mõlemad istuvad Boulogne'i metsas rohelisel malmipingil ja ajavad hääletult juttu; ning aeg-ajalt näib professorile, et rahutud puud jäävad seda jutu-ajamist värisedes kuulama ja võtavad sellest äreval soos-
nal osa.

VI

Professor sirutab välja parema käe, väikese, kuid li-
hava peopesa, kirjatud ja kaetud risti-rästi lõikuvate
joonte, mõhnade ja vagude rägastikuga. Selline käsi on
olnud ainult Balzaci ja on ka pronkskujul temanimeli-
ses muuseumis Raynouard'i tänaval: suure inimese käsi,
mis teab kõike, on kõike kogenud, kõike kombanud, kõike
proovinud, kõike mõõtnud ja vaaginud — ja on seejuures
ometi imekaunis ja elav isegi metalli valatuna.

Professor Simonov armastab Balzaci kõigest välismaa-
test kirjanikest kõige rohkem ja külastab sageli tema ta-
gasihoidlikku muuseumi. Kuid tal pole elades pähegi tul-
nud kõrvutada oma kätt Balzaci omaga. Kõige enam võ-
lub professorit selles lihtsas ja väikeses varamus seinal
rippuv raam, millesse on paigutatud valge vatmanpaberi
poogen Balzaci enda tehtud ilusa pealiskirjaga:

Ici
un
Rembrandt¹

See naiivne armastusavaldus liigutab professorit alati
pisarateni, ning seepärast ei võta ta kunagi muuseumi
kaasa skeptilist ja liiga maist Nikolai Jevdokimovitši.

¹ Siin on Rembrandt (prantsuse k.). Tõlk.

Professor vaatleb kaua ja tähelepanelikult oma Bal-
zaci-kätt, naeratab leebelt, vanainimeselikult ja kõneleb
hääletult:

«Näe, siia, just nimelt siia eksis tema tillukene, arm-
salt kare, must käeke. Ja kuidas ta pärast kannatamatult
siples, et lahti pääseda! Just nagu mõni väike, elav, vaba
metsloomapoeg. Ah, mis maksavad kõik maapealsed lõ-
bud, rõõmud ja meelelahutused selle imelihtsa, imepuh-
ta, jumaliku lapseusalduse tajumise kõrval!»

Et selgemini väikese tahmanäo Jeannette'i kuju silme-
ette manada, pigistab professor korra laud kinni ja kuu-
leb äkki Nikolai Jevdokimovitši, selle igavese iriseja, sel-
le väljakannatamatu manitseja, selle tüütu teisiku sar-
kastilist kirinat:

«Oh, härja professor, härja professor! Kui palju fan-
tastilisi rumalusi me oleme kahekesi pika elu jooksul
maakera kõigile pikkus- ja laiuskraadidele maha külinud!
Ja nüüd siis, olge lahke: oma auväärse elu loojangul võ-
tate äkki kätte ja kaotate vaimustusest aru, nähes üht rä-
past, kriimsilmset kuueaastast tänavaplikakest, kes mee-
nutab verisulis linnupoega. Juba kolmandat päeva tiiru-
tame ümber ajalehekioski ja ostame asja ees, teist taga
küll hommiku-, küll päeva-, küll õhtulehti, et kas või
vilksamisigi veel kord näha seda murjaninägu ja tabada
tema kelmikat naeratust. Ja me ei väsi vahtimast oma
paremat kätt sama õndsas hardusega, millega buda pühak
vahib oma naba.

Jahah, see kõik on ju väga ilus, armas ja liigutav,
seda enam, et te olete absoluutselt, lausa keemiliselt puh-
ta hingega inimene. Kuid te peate tunnistama, härja pro-
fessor, et see meie idülliline ihalus võib siiski näida üpris
totrana ja naeruväärsena, kui seda terase ja skeptilise
pilguga kõrvalt vaadata.»

«Las näib! Mis puutuvad minusse lollide ja logardite-
ilged fantaseeringud? Minu kõrge iga, minu hallid juuk-
sed ja laitmatu elu on minu puhtuse pandiks! Ainult si-
nutaoline siga, ainult ilge ja vastik siga võib näha midagi
rääpast selles, et mind liigutab lausa pisarateni see kum-
maline, imekena ja tore plikatirts. Selge. Ja asi vask!»

«Selge. Asi vask, selge, asi vask!» sisistavad tema pea
kohal põimunud kiikuvad oksad.

Nikolai Jevdokimovitš annab alla:

«Mis ma's ütlesin, härra professor? Ma pole midagi teie au pihta käivat ütelnud. Ma tahan ainult öelda, et igal rahval on omad pruugid, kombes, tavad, uskumused ja eelarvamused, mille võim on hoopis suurem kui kirjutatud ja trükitud seadustel. Ja sestap peab välismaalane, liiatigi kodutu emigrant, kes on surma ja alanduse eest varju leidnud selle linna sõbraliku, kindla ja turvalise tiiva all, nende kirjutamata sätetega võimalikult ettevaatlikult ja delikaatselt ümber käima.»

«Jäta järele, vastik leierkast!» hüüab professor pahaselt, ja värelevad lehed kordavad: «Vastik, vastik leierkast!» Kuid põline laboratooriumivalvur ei vannu alla:

«Te ju mäletate isegi, härra professor, kuidas te lehekioski perenaisele tema võluvut tütart Jeannette'i küitsite? Ja kuidas ta selle peale kiruma kukkus? Tema kirumine ei tähendanud üldse tighedust teie või Jeannette'i vastu. Ei, siin ärkas ellu tuhandeaastane alateadlik, instinktiivne mälestus paganusaegsest võitlusest kurjade vaimudega ja primitiivse varakristluse kuradi salasepitsustega. Kui see auväärne naine kuulis teie palavat kiidukõnet oma tütre kohta, jahmus ta alateadlikult: äkki on teil kuri silm? Äkki te kaetate Jeannette'i ära? Äkki kuulis kurat teie vaimustatud kiidukõnet tema armsale tütrekesele ja võtab nüüd kurjast kiivusest kätte ning nõlub lapse ära: muudab lombakaks, tipib ta näo koledat löövet täis või keerab tal silmad kõõrdi? Ja mis puutub kurja silma, siis kas polnud see mitte teie, härra professor, kes üheksa aasta eest avaldas ühes inglise teosoofilises ajakirjas «Nemo» varjunime all poolteadusliku, poolmüstistliku artikli, kus te tõestasite huvitavalt ja üksikasjaliselt, et paljudest inimorganismist eralduvatest emanatsioonidest osutuvad küll kõige mõjusamateks need fluidumid, mida kiirgab inimese pupill, ajule nii lähedal paiknev organ? Silma kaudu võetakse vastu hüpnootilisi laimideid, ja eks loo just nägemismeel koos kujutlusvõimega sügavas ööpimeduses mitmesuguseid värvilisi unenägu-sid? Ja lõpuks inimsilma võime sünnitada imepäraseid valgusefekte, mis pole sugugi vastutustundetute romaankirjanike luulelend (nagu te ise ütlesite). Jah, tõepoolest, inimese silmad võivad vastavalt hinge emotsionaalsele seisundile särada, helkida, pilduda välke, põletada, tor-kida, sisendada õudu ja sundida näoli põrmu langema.

Ja selle imejõu on juba jumal teab kui vanal ajal avastanud kõike nägevad, kõike märkavad ja mäletavad rahvad, kelle nimedki on ajaloost kustunud, kuid kes on jät-nud endast järele hävimatuid pärimusi. Romaanikirjani-kud on ainult varastanud tundmatutelt esivanematelt, sellest kasu saamata, kuna rahulik lihtrahvas on iidse tarkuse kogemused säilitanud oma tumedates uskumus-tes ning taiatempudes. Ja nüüd küsin ma teilt, härra professor: kas teil on õigus vihastada oma kalli Jean-nette'i ekspansiivse mamma peale?»

Professor pörutab kepi raudotsaga vastu maad, nii et kruus teerajal krigiseb.

«Jää vait, sa õnnetu papagoi, vanakraamikorjaja, kes muud ei oska kui teha odavaks maotuseks kõik, mida ta käsi puutub!»

Tuul muutub üha kangemaks ja lämmatavamaks. Isegi metsa ohtras haljuses on raske hingata. Vanad põlised hõigelpuud, mis on kunagi näinud oma varjus Victor Hu-go'd, Alfred Musset'd, Balzaci ja mõlemat Dumas'd, kägi-sevad umbusklikult ja jõuetult ning narisevad rahulole-matult. Taevas on tume ja üle laotuse lendab kiirete tii-valöökidega parv kummaliselt suuri, musti, hirmuärata-vaid linde. Kogu loodust on vallanud mingi sünge ootus. Professorit rusub lähenev torm. Ja lisaks veel see väsi-matu filister, see tüütu väikekodanliku moraali valvur, see igavene suflöör ja õpetaja, see teisik, kellest ial lahti ei saa ja kes veab professori sõltumatut hinge alati sisse-tallatud radu pidi — päästva kõhkluse, kaine vaikimise, poliitilise parajusluse, pideva enamuselise alistumise, iga-nenud ja kopitanud tõdede kordamise, ametlike naera-tuste ja kõrgemalseisvatele puupeadele järelekiitmise teed! Ning professor plahvatab nagu mahavisatud petard;

«Ma ei taha kedagi näha ega kuulda! Mis on selles rumalat või laiduväärset, et mu meeled ja mõtted on aiva selle väikese armsa tüdruku, selle elava ja õrnukese prantsuse lapse päralt! Issand jumal, ma pole ju kunagi kogenud ega tundnud, pole isegi lootnud tunda seda vaik-set omakasupüüdmatut rõõmu, millega saatust nii heldelt ja arukalt vanaemasid ja vanaisasid õnnistab, siis kui kõik kangemad maised rõõmud neid maha on jätnud. Ah, mi-na pole saanud vanaisaks, ei jõudnud saada... Ja muide, milleks varjata? Kas ma võin, käsi südamel, kiidelda, et

olen kunagi olnud õnnelik abikaasa või auväärt, lugupeetud isa, autoriteetne perekonnapea, kodu rajaja, selle juht ja tugi?»

Ei, kogu tema perekonnaelu ei olnud laabunud, see kiskus kiiva ja kõveriti, oli lahkkeliline ja võõrik. Ta abiellus eradotsendina kahvatu ja kapriisse tüdrukuga, kelle isa oli kuulus professor, ülikooli dekaan ja akadeemik, kes oli kasutanud mõjuka nime, sõltumatu positsiooni ja mugava elu hankimiseks tolle aja kohta mitte just kõige sirgjoonelisemat teed — alatist vastutulekut valitsuse soovidele ja nõuetele, eitavat hoiakut üliõpilaste rahvast, protestide ja streikide suhtes ning karmi nõudlikkust eksamitel. Äi teadis loomulikult, et seljataga, noorte õppejõudude ringkonnas kutsuti teda sapiselt «suhkrupagariks» ja «seebikeetjaks». Kuid mis luges talle nende hädavareste, nende harimatute ja andetute siidivendade lora!

Varjamatu mõnuga pistis ta harjunud käel rahataksusse meeldivalt raskeid kullast teenetemärke, mida jagati akadeemia iga piduliku istungi eest; rahuliku väärkusega võttis ta riigilt vastu ikka hästi tasutud teaduslikke komanderinguid välismaale ja oma teoste luksusväljaandeid; vähematki piinlikkust tundmata täiendas ja tugevdas ta tutvusi Piiteri aristokraatia ja ülikõrgete isikutega. Tudengid vihkasid teda, kuid auditooriumid olid tema loengute ajal alati viimase kohani täis, sest ta valitses võrratult oma peent, sügavat mõistust, tundis kõnekunsti ja oli võluvalt vaimukas.

«Geniaalne lojus,» nii nimetas teda kord kurja keelega ja jõhkra meelega suurküünik krahv Witte.

Simonovi abiellumine professori noorema tütre Liidia oli äärmiselt imelik niihästi erakordse äkilisuse poolest kui ka õrna kurameerimisaja puudumise poolest, mis ju muidu peigmehepõlvele tema peamise võlu annab.

Sõit professori seltskonnaga Apteekri saarele. Uimastavalt valge öö, odava vene šampanja «Abrau-Djurso» kerge, lõbus joobumus, Neeva kõrgvee lahe hingus, puhkevate kasepungade magus vaigulõhn, sõbraliku piknikuseltskonna sundimatu vallatlemine. Mängiti viimast paari. Hapra ja peene pihaga Liidia, nagu matt ja huuled erepunased, lendles salapärases hämaruses, peaaegu jalgadega maad puudutamata, sarnanedes armunud muinas-

jutuhaldjaga. Keegi ei suudaks öelda, kuidas see õieti juhtus. Simonov tormas sellise ajuga Liidia kannul, et pidi ta peaaegu pikali jooksuma; ning tasakaalu säilitamiseks haaras ta tugevasti neiu piha ümbert kinni ja surus ta vastu rinda, tundes neitsilikult prinkide rinnanibude põgusat puudutust. Ja samal hetkel suudles neiu teda vana puu varjus otse huultele.

Noor teadlane oli kõigepealt hämmeldunud ja lausa punastamiseni kohmetu selle kuumale, niiske suudluse külastamatust ahnusest ning siivutusest; siis aga otsustas ta hingeomases suuremeelsuses ja rüütellikuses, et see oli lihtsalt ilmsüütu, naiivse tüdruku algajalik oskamatus ning kogenematus, esmakordne katse jäljendada täiskasvanuid või mängida mõnda stseeni äsjaloetud romaanist. Igal juhul nõudis see suudlus, mis tulena läbi Simonovi kõigi erkude jooksis, temalt ta džentelmenlike arusaamade järgi täit vastutustunnet. Niisiis võttis ta piknikult Razježaja tänavale tagasi jõudes julguse kokku ja tegi Liidiale peksleva südamega ametliku ettepaneku temaga abiellu astuda. Mõnevõrra heidutas teda meelerahu, millega neiu nõusoleku andis. Simonov oli oodanud, et ta kuuleb vana, traditsioonilist, aastasadu öeldud vastust: «Rääkige mu isa ja emaga!» Ei, Liidia ütles lihtsalt, viisakalt, lahke naeratusega: «Ma olen nõus. Te meeldite mulle ammust ajast. Ma ei hakka teie eest varjama, et minu kaasavara ei olegi nii suur, nagu meie pealtnäha laheda elu põhjal võiks arvata. Muidugi võtavad mu vanemad heal meelel kõik laulatuse ja pulmareisi kulud enda kanda. Meeleldi muretsevad nad meile esialgu ka hea hubase korteri, mugava mööbli ja muu majakraami. Aga ma arvan, et üle viiekümne tuhande ei saa papake mulle kaasa anda. Seda pole palju praeguse aja kohta, kus enam naljavilukski ei räägita paradiisist karjusehütis. Ma valdan vabalt kolme võõrkeelt — prantsuse, saksa ja inglise keelt — ning võiksin väga hästi nendest tõlkida. Aga te teate ju, kui vähe tõlketöö eest makstakse...»

See külmavereline asjalikkus lõi Simonovi hetkeks verest välja, ning ta ütles tahtmatult kogeldes:

«Mul on Novgorodi kubermangus väike mõis. Kui ma ei eksi, siis veidi üle neljasaja tiinu. Ustjugi maakonnas. Aga ma loodan rohkem oma tööle, sest oma tööd ma tunnen ja armastan, tööd pole ma iialgi kartnud ega tema

eest kõrvale hoidnud. Uskuge mind, Liidia: teie armastus ja sõprus aitavad mul peagi positsiooni saavutada, millele te võite õigusega uhke olla. Siin on selle peale minu käsi, suruge seda nii tugevasti, kui suudate.»

Neiu kahvatu nägu lõi õhetama, kui ta peigmehe palve täitis. Siis ütles ta:

«Kui ma teid ei usuks, peaksin ikkagi uskuma oma isa arvamust teie kohta. Te ju teate, kui kitsi ta on komplimentide ja tunnustusega, eriti teadusevallas. Teist aga räägib ta seljataga alati kui tulevase teadusekorüfeest, kui uue võimsa koolkonna isast. Need on tema enda sõnad. Lähme nüüd kohe, kui te ei ole viimati ümber mõelnud, tema juurde üles ja teatame talle meie otsusest seaduslikku abiellu astuda. Ainult ma palun teilt ühte asja. Teadus jäägu teaduseks, kuid raha- ja äriasjades pidage alati isaga nõu. Tema nimi on tuntud kogu tsiviliseeritud maailmas. Aga vähesed teavad, et tema selge, terane ja hiilgav mõistus teeb temast ka esmaklassilise ärimähe, kes oskab suuri summasid paigutada eksimatult just sinna, kust nad peagi kümnekordistunult tagasi tulevad. Papake peaks olema Venemaa rahandusminister!» ütles Liidia uhkelt isa kiituseks.

Nõnda abiellus Simonov Liidia Košelnikovaga. Seda abielu ei sõlmitud ei majanduslikel kaalutlustel, ei kirglikust armastusest ega isegi mitte juhuslikust hetkelisest kiindumusest, mis paneb korraka pea ringi käima, võtab silmad uduseks ning röövib mõtetelt ning sõnadelt sisu ja tähenduse.

Tagantjärele on Simonov mitu korda mõttes meenutanud oma imelikku peigmehepõlve ja abielu algusaega ning pole iial leidnud loogilist õigustust ega vajadust selleks sammuks: oli vaid jahe lummus, oli ülespuhutud armastuse saamatu näitlemine. Ta mõistis liiga hilja oma naise hinge ja asetas ta siis tüüpiliste nähtuste hulka, milles polnud midagi keerulist, mõistatuslikku ega eriskummalist. Liidia oli lihtsalt oma ajastu laps: noored tüdrukud unistasid tollal poliitikast ja kõrgema hariduse kursustest või ahmisid üle jõu Oscar Wilde'i, Friedrich Nietzschet, Weiningeri ning seksuaalset künismi. Liidia kuulus viimaste hulka. Juba aadlitütarlaste instituudis sõi ta kriidipulbrit ja jõi äädikat, et säilitada õhulist, pea-

aegu kaalutat kehakuju, jumestatud näol aga püsis unetult veedetud, meeletute ööde roidumus, millest jäid silme alla ilmekad mustad rõngad.

Instituudis sai ta ka vanemate sõbrataride süütult naivse «ihalemise» sildi all tunda loomuvastase samasoolise armastuse esmast ahvatlust, millele tol ajal andusid kas liiderlikkusest või snobismist kõigi suursuguste õppeasutuste noormehed ja neiud. Abielu intiimvahekorras ei ilmutanud ta tervet tundlikkust, vaid oli üksnes jahedalt uudishimulik, ning kord-korralt muutus see noorte abikaasade vahekord ikka harvemaks ja hingetumaks. Kord ütles Liidia mehele:

«Tead, mis? Lõppude lõpuks on sakslased mõistlikud ja praktilised, kui nad ametlikult tunnustavad «Zwei-Kinder»-süsteemi eluõigust. See on vajalik ja piisav.»

Simonov oli sellega rahulikult päri nagu alati ega imestanud sugugi, kui Liidia teise ja viimase tütre sündimise järel lõplikult abikaasa-kohustest loobus, jättes see-eest mehele täieliku vabaduse, mida see küll muide üldse ei vajanud.

Kuid raha hankimise kohustus jäi mehele ning kasv pidevalt iga aastaga. Laste eest Liidia ei hoolitsenud. Ta ei armastanud ega osanud seda. Laste juures olid alati ammed, hoidjad ja bonned. Ema ainult ehtis neid nagu nukke ja mängis nendega nagu nukkudega kümme minutit päevas. Tõlkimine võõrkeeltest osutus vaid mõrsjaeas preili ilusaks valeks. Ta teadis küll — ja sedagi patuga pooleks — sadakond sõna kolmest tähtsamast Euroopa keelest, kuid tõlkijatööks oli see pagas liiga napp ja kergekaaluline. Ja peaasi — Liidial polnud selleks tegevuseks õiget kutsumust ega kannatust. Kõige rohkem meeldis talle kerge, elav, kärarikas seltskondlik heategevus: kirjandus- ja üliõpilasõhtute korraldamine, loteriid, näitemüügid ja muud tühised lõbusad ettevõtmised, kus sai kuulsusi kohale kutsuda, šampanjat ja lilli müüa ning leida üha uusi ettekäandeid moodsate tualettide tellimiseks.

Suurim menu oli Liidial vastsündinud uue proosa, luule ja maalikunsti pöörastes ringides — kogu selle nooruse silmis, kes kuulutasid kubistide, futuristide, akmeistide ja nitševokkide veidraid deviise. Liidias nägid nad Verlaine'i hingekuristike perversset võlu ja Picasso libii-

do ahvatlevat jubedust, Muide, need maailmakunsti jumalikult jõhkrad übertegijad ei süvenenud kunagi nende jalustrabavate sõnade sisusse, mida nad nagu muuseumi käibelesid — mõjukaid, kõlavaid, põhjatu sügavaid ja võhiklikule kodanlasele absoluutselt arusaamatuid sõnu! Mis sellest! Neile anti hardalt kõik andeks. Venemaa mõlemas pealinnas oli veidi enne hirmsat sõda pääsenud möllama selline üliinimese-taud, et intelligentidel hulgest tärkas üleöö geeniusi, prohvelteid, selgeltnäijaid, mõtetelugejaid, ettekuulutajaid, meediume, maailmatariku, Napoleone ja Zarathustraid otsekui seeni pärast sooja ja suvevihma. Endast lugupidav edumeelne haritlane pidi end tükkideks rebima, et mitte mööda lasta mõnd juhuslikku joosta kummardama uut, alles eile avastatud kunstikorutust. Moskva — vana, põline, alalhoidlik kaupmeeste-Moskva, kes siiani oli külalisi kostitanud küll õndsas usuliku Koreišaga, küll ülemdiakon Šahhovtsoviga, kelle hääl kustutas kõik lühtrid saalis, küll politseimeister Ogarjovi, Šaljäpini ja maadleja Poddubnõiga, — see lapsik, puhtsüdamlik Moskva ärkas korraga ja taipas, et ta ei saa enam kuidagi ilma omade dekadentideta läbi. Seda maid tellis ta oma majadesse dekadentliku interjöörini ning soetas hullupööra dekadentliku ja meeletult kalli kirjanikud; Moskva tõtsakad neitsid aga sonisid unes: «Papa-mamma, ostke mulle peigmeheks tõeline dekadentlik kentaur!»

Ja ostetigi.

Ülimuslik Peterburi oli alati olnud rahulik, mõõdukam ja külmaverelisem kui keevaline Moskva, kelle peale ta juba Peeter I ajast saadik oli harjunud ülalt alla vaatama. Ja ometi vallutas uute voolude äge surve kõikidele kunstialadele ka soliidse Peterburi, mis sel ajal just ootamatult Petrogradiks sai. Selle karjuva modernismi esimesteks kuulutajateks ja kiitjateks said ülestreugijad karjeristid, ignorantsed eradotsendid, kes lugesid paljudel kõrgematel naistekursustel «üldülevaadet ja veel üht-teist» ning kirjutasid kriitilisi märkmeid sadades ajakirjades, mis ühtelugu mõne üpris tõsiteadusliku nime all ilmuma hakkasid ning siis paari-kolme päeva pärast hääletult ja jäljetult välja surid.

Liidia, kes armastas üle kõige lärmakaid, maitsetuid ja odavaid meelelahutusi, hakkas esimeste hulgas kõigi

nende «istide» palavaks austajaks, ustavaks sõbraks, aktiivseks abiliseks ja propageerijaks. Nad nimetasid teda koguni oma emaks, oma muusaks, oma x-kiireks ja käisid reedeti karjakaupa koos tema pisut igavas, kuid hästikostitavas, külalishahkes salongis, kus pakuti väga maitsevaid sandvitše ja suurepäraseid punast kaukaasia veini — «Mukuzanit».

Algul läks ka Simonov huvi ja uudishimu pärast oma naise dekadentlikele õhtutele. Olgu mis on, Liidia jutu järgi pidi just sealt võrsuma ja küpsema see uus, võimas ja uhke kunst, mis eelkäijate armetuid, igavaid ja häidiseid ponnistusi põrmu tallates maailma kohal kustumatult leekiva tähena särama lööb.

Ent peagi hakkas professor endamisi mõtlema: «Käsi südamele, üks kahest: kas olen mina kunstist maha jäänud ja ei mõista enam midagi, või on kõik need futuristid ja kubistid lihtsalt lurjused, simulandid, müstifikaatorid, šarlatanid ning ropu suuga liiderlikud päevavargad...» Tõsi küll, nii mõneski luuletuses ilmutasid need eile sündinud novaatorid kummalist, metsikut kõlajõudu; tõsi oli seegi, et jõhkrad konsonantsid, mis asendasid dekadentide luules rangete riimide lihvitut täpsust, olid ka Simonovi kõryale kuuldavad ja vastuvõetavad, kuna ta tundis hästi lihtrahva kõnekäändude ja tšastuškade vaieravust. Kuid selge mõtte puudumine ärritas teda, nagu teda ärritas ka nende luulelugemise maneer — läbi nina inisemine «Tšiziku», matuseitku või siis mõne uulitsapoiste laulu viisil, mille riivatud sõnad neid sugugi ei heidutanud. Veelgi ekstravagantsemad olid futuristlikud muusikud ja kubistlikud kunstnikud. Neid ei mõistnud isegi nende lähedased kaaslased. Üldse loeti nendes lõugavates üliinimeste kampades mõistetamatust geniaalsuse esimeseks astmeks.

See õitsev noorus sõi ja jõi Volga burlakkide isuga, laenas alailma raha ning jäi ööseks tihti diivanitele, kokkulükatud toolidele või lihtsalt põrandale magama. Simonov suhtus sellesse nooruslikku laagerdamisse heatahtlikult ja omas südames koguni kaastundlikult. Professoripõlv polnud veel tema mälust kustutanud tudengipäevi Moskva ülikoolis, kus noorsugu jagas meeleldi omavahel nii ööaset, söökla-arvet, viimast õllekruusi kui ka erialaseid teadmisi. Aga üks idiootlik lugu viis ta rööpast väl-

ja. Vinnilise näoga dekadent, pikk mehemürakas, kellel oli seljas poolest saati kollane ja poolest saati helesinine ürp ning nööpaugus porgand ja tillikimp, oli parajasti maha saanud oma pretensioonika pealkirjaga luuleteose «Pavana» mahaundamisega ja seisis nüüd inspiratsioonipalangus paigal, teisejärgulised poeedid hardas vaikuses tema ümber. Simonovi pilku kohates küsis sinikollane volask läbi nina:

«Noh, Amphitryon¹? Kes on nüüd teie meelest hurmavam vene poeet?»

Hämmeldunud Amphitryon laskis silmad tahtmatult üle seina käia, kus rippusid klaasi all reas kõikide kuulsate vene kirjanike portreed, ning pomises areldi:

«Ma arvan, et siiski Puškin...»

«Oh sa Piileami eesell!» kisendas vinniline dekadent. «Teie imal eurooplane Puškin ei ole minu väikse varba küüntki väärt!» Ta haaras äkki raske tindipoti ja lennutas selle välkkiirelt Puškinile näkku, purustades klaasi ja pritsides portree tinti täis. Vihast kahvatu Simonov haaras tal ootamatu jõuga kraest kinni ja tiris teda välisukse poole, ise värisevate huultega hääletult pobisedes:

«Ah sa elajas! Et su varjugi enam siin ei oleks! Muidu löön su raisa maha! Jalamaid välja!»

Mees, kes oli pretendeerinud kõigi aegade hurmavaima poeedi aunimele, kargas kähku esikusse, täiesti vändist väljas ja kuidagi nagu käkrus. Talle järgnesid tumeda porinaga teisejärgulised poeedid. Aga see Simonovi «sündsusetu, jäme ja toores väljaastumine» ei jäänud karistamata. Esiteks sundis Liidia pärast ilmatut hüsteerikat, ulumist ja minestamist meest järgmisel päeval sinikollase poeedi juurde minema ja temalt vabandust paluma. Teiseks keelati tal igaveseks ajaks osavõtt kõigist dekadentlikest ohvripidudest, olgu kas või eemalt ja uksepraost. Ning kolmandaks katkes pärast seda õnnetut õhtut igasugune inimlik suhtlemine abielupoolte vahel. Ei olnud siin tigidust ega kättemaksu, ka mitte vastastikust jälestust. Mõlemad tundsid ja mõistsid ammust ajast, et nende vahel pole olnud ega tekkinudki midagi ühist, siduvat või hingelist ja et nende kergekäelist abiellumist

¹ Siin külalislahke majaisa tähenduses. Tõlk.

võib seletada ainult põhjamaa unetu valge öö jaheda lum-musena ning hellitatud verevaese Peterburi-preili hetkelise kapriisina.

Nende lahkulöömise alguses oli Simonovil sellest kodusest vabadusest isegi hea meel. Kergem oli tööd teha, kergem mõelda. Aga mis peaasi: nende vaiksete üksildaste päevade jooksul leidis Simonov lõpuks õige lähene-mistee oma kahe tütre mõistuse ja südame juurde, kes olid seni tunda saanud vaid arutut hellitamist ja tujukast hoolimatust. Talle valmistas tõsist rõõmu ja lõbu näha, kuidas laste mõistust ja südant puudutasid raamatud, mida ta neile ette luges: hoolikalt valitud vene muinas-jutud, Anderseni lood, Mark Twaini, Kiplingi ja Daudet' imevõlulavad jutustused, «Onu Tomi onnike», Jules Ver-ne'i seikluslood, «Hõbeuisud», Puškini «Kapteni tütar» ja teised samalaadsed teosed, mis kergelt ja lahedasti las-te arusaamadesse ja kujutlustesse mahuvad. Esimesel võimalusel viis ta tüdrukud looduskaitseparki, loomaaeda, muuseumidesse ja kunstigaleriidesse. Iga leheke, iga loom või loomake, iga sitikas või putukas oli talle ja lastele põneva uurimise ning imeliste lugude aineks. Need kaks rahulikku tütrekestega suhtlemise aastat jäid Simonovile alaliseks meelde kõige parema, soojema ja ülevama aja-na tema elus. Enne juhtus tihtipeale, et ta, pahandatud naise tuulepäisusest ja igavesest jooksmisest tuttavate, poodide ja istungite vahet, kordas endamisi üht hukka-mõistvat mõttetera Saalomoni tarkuseraamatust: «Õnne-tuseks on kõlvatu ja ümberaeleja naine, kelle jalad tema kojas ei seisa.» Üha sagedamini aga tabas ta end nüüd mahajäetud, kuid oma üksindusega harjunud inimese nuk-ralt mõlgutluselt:

«Ja ometi, kui palju parem ja õdusam on kodu, kui tema võluv ja lugupeetud perenaine Liidia on ära!»

Kuid on ammu teada, et armastusvõime kaotanud ja tige naine ei lepi iialgi rahumeelse vaikimisega. Nii hakkas ka Liidia õige pea aina mehe kallal viilima ja närima, valides selleks kõige hellema, tundlikuma ja valusama koha — raha.

Saabus aeg, kus väikeses, kunagi armsas ja mugavas korteris Liiva tänaval hakkas hommikust õhtuni kõlama see kohutav, kollane, neetud, mürgine ja ometi nii kõik-võimas sõna: raha. «Näib, et teil on raha meelest läinud?»

Kus on siis raha? Teie, nagu näha, muudkui unistate paradiisist karjusehütis, aga mitte rahast? Te vist unustasite ära, et meil on homme külalised, aga nende vastuvõtmiseks on tarvis raha! Olenkale on vaja kingaraha, Julenkale on vaja kasukaraha. Köögitüdrukul on vaja turulkäimise raha, mul on vaja raha seemiskinnaste ja Wagneri pileti ostmiseks.» Raha, raha, rahast, rahal, rahaga, rahal, rahaga... Roostes raua maik tuli Simonovile suhu, kui ta kuulis neid metalseid rahaküsimise sõnu. Varsti õppisid ka tütre, algul süütute papagoidena, siis aga üha teadlikumalt ja pealetükkivamalt selgeks selle igavese kaebelaulu rahast.

«Isake! Miks sa ostsid meile sardkivist pandlad, kui kõik kannavad praegu pärlmutrit?» — «Isake! Miks sa ostsid piletid parterisse ja mitte beletaaži?» — «Isake! Miks meie kuusel olid parafiinküünlad, kui X-idel olid elektriküünlad?» — «Miks Z-il on oma tõld, aga meie peame kolistama voorimehe kronuga?» — «Isake! Miks emake ühtelugu nutab, et sa oled ahne ja ihne ja ei taha talle kunagi raha anda, ja et peale selle oled sa veel õudne laiskvorst ega taha tööd teha?»

«Kui alatu on ema, kes ässitab valega lapsi isa vastu,» mõtles Simonov tihti ja parandas end samas, «aga veel hullem on aastakümneid kestev vaibumatu viha vaen perekonnas, kus kumbki pool peab ennast suureks märtriiks ja ei tee muud, kui otsib võimalikult valusat kohta vastase salvamiseks.»

Loomuomase leebe suuremeelsuse tõttu luges Simonov rüütellikku ohvrivalmidusega ka iseennast üheks vaenulikuks pooleks. Tema meelest oli kustumatu viha ränk ja kibe kandam, ning seepärast ladus ta vaikides poole ühisest neetud koormast oma turjale. Ei, ta polnud kunagi olnud laiskvorst ega ihnuskoi. Nagu ta kord ammu valgel ööl oli Liidiale piduliku töötuse andnud töötada puhkamata nende pesa hüvanguks, nii oli ta sellest töötusest ka vankumatu visadusega kinni pidanud, tundes rõõmu teadmisest, et ta täidab oma püha kohust. Ta pidas loenguid Peterburi põllumajanduse ja metsanduse institutides ning naiste kõrgema hariduse kursustel, ta õpetas füüsikat, keemiat, kosmograafiat ja loodusteaduse ajalugu kadetikorpus, sõjakoolides, tütarlaste institutides. Mõnda aega juhatas ta Kindralstaabi Akadeemias

geodeetide triangulatsioonitöid. Ta kirjutas küll rangelt teaduslikke, küll populariseerivaid artikleid. Ja ajakirjad võtsid neid meeleldi vastu, toimetajad ei olnud kitsid kiituse ega komplimentidega... Kuid honorar oli igal pool närune. Ometi oleks võinud elada, koguni päris hästi ja mõnusalt, olgugi et äi oli teda kaasavaraga alt tõmmanud. Aga häda oli selles, et Liidial ei olnud raha väärtusest aimugi ja see lihtsalt kadus tal käest; Simonov jälle ei õppinudki kogu elu jooksul õigete inimestega asju ajama, käima neil teenistusvalmilt sabas, lipitsema ja roomama; ta oli uhke seal, kus see oli kurjast, oli sõltumatu, vastuvaidleja, iseteadlik ja järeleandmatu. Ning neid omadusi mõjukad inimesed igakord ei armasta...

Kui Simonov pidi asuma doktoriväitekirja kaitsma, küsis professor Košelnikov nagu muuseas:

«Mis sa ütled, kallid väimeespoeg, kui saad teada, et õpetatud nõukogu määrab mind sinu oponendiks?»

Sellisel armastusväärse küsimusel oli professori-eetika seisukohalt ülisuur kaal ja väga tõsine tähendus. See tähendas juba ette noore dissertandi teenete ja võimete tunnustamist, ja seega tulnuks seda igal juhul kviteerida üksnes tänuliku naeratusega. Ent Simonov hakkas kuidagi puiselt ja karukohmakusega vastu vaidlema:

«Ma olen muidugi siiralt rõõmus ja meelitatud, härra professor, aga... aga te peate tunnistama, et me oleme omavahel ikkagi sugulased... ja jumal teab, mida kurjad keeled siis rääkida võivad... Onupojapoliitika, kokkumäng, protežeerimine... ja nii edasi... Meil mõlemal oleks halb.»

Äi tõusis tugitoolist ja ütles sapiselt:

«Teie oma asi. Nagu ise arvate, nagu arvate...» Ja esikus kaabut pähe pannes lisas ta veel kord: «Nagu arvate.»

Lugu lõppes sellega, et Simonov kaitses väitekirja Moskvast, ja kaitses üpris hiilgavalt. Kui ta tagasi Peterburi sõitis, ei võtnud äi vaevaks talle isegi õnne soovima tulla.

Košelnikov polnud küll pika vihaga; pealegi armastas ta väga oma verevaest tütar. Seepärast kutsus ta mõne aja möödudes väimehe külla ja tegi talle ahvatleva ettepaneku selle äritarkuse vaimus, mida Liidia oli omal ajal imetlenud. Asi oli järgmine: mõned mõjukad ja kõrged

isikud kindralstaabist võtsid ette sõjalise tähtsusega hõlgetöö, Polesje kuivendamise. Parajasti hakati otsima ja valima asjatundlikke insenere, hüdrotehnikuid, maamõõtjaid, metsnikke ja geodeete. Töömahuks pidi projekteeritama mitukümmend miljonit rubla. Ettevõtte olla suur ja usaldatav, selle pealt võib edasise õnne kindlustamiseks teenida päris ausal teel tubli, soliidse varanduse. Nikolai Jevdokimovitšil on veel kindralstaabis häid suhteid, äia nimi aitab omalt poolt kaasa. Tuleb ainult rauda taguda, kuni raud on tuline.

Simonov palus kaks nädalat mõtlemisaega. Täpselt määratud tähtjal tuli ta äia juurde ja palus eraviisilist vastuvõttu. Kohe algul teatas ta, et ta keeldub kategooriliselt Polesje kuivendustöödest, ja kui professor Košelnikov küsis selle järsu keeldumise põhjust, maalis väimees talle asjast sünge, lohutu ja hirmuäratava pildi.

«Esiteks,» ütles ta, «ei lähe Polesje kuivendamine maksma mitte miljoneid, vaid miljardeid. Teiseks toob Polesje kuivendamine peale tohutute kulude endaga paratamatult kaasa vee alanemise kõigis veekogudes, nii väikestes, keskmistes kui ka suurtes jõgedes ning ojades. See tähendab omakorda majandite vaesumist hiigelsuurel alal, vesiveskite seismajäämist, ühendusteede katkemist, eriti laevaliikluse takistust suurtel jõgedel, mis toituvad Polesje vetest. Mõtelge ise: Dnepr vajab juba praegu süvendamist, aga mis saab siis, kui ta hoopis ära kuivab? Kolmandaks — kes on selle kuivendusprojekti juhataja ning initsiaator? Kindralstaabi polkovnik Ž. Ta on poolakas, see Ž. Kuivendamisideed haub ta juba ammu, seostades seda ideed kaitsesõja võimalusega. Sõjakunsti tark teoreetik Mihhail Dragomišov ütles ükskord selle kohta: «Targal ja vapral juhil on naljaasi läbi mädasoo minna. Loll argpüks lööb pea lõhki ka tasasel maal.»

See polkovnik Ž. on nüüd aga jälle kõrgele kohale roninud... Ja lõpuks, neljandaks: mul õnnestus teada saada arvatavate tulevaste tööandjate nimed. Need on kõik suured sulid ja kogenud kelmid, ja mis kõige hullem — julmad tegelased metsanduse alal.»

«Mis siis?»

«Minu arvates tähendab see kõik Polesje tohutut laastamist ja ennekuulmatut metsatehingut. Sõjaline eesmärk on ainult pettesilt.»

«Aga ei,» vaidles äi vastu, «osanike hulgas on ju ka väga kõrgeid isikuid.»

«Just sellepärast,» pomises Simonov süngelt, «ei sobi gi mina sellesse seltskonda.»

«Rumal väiklus,» kehtas Košelnikov õlgu, ning seepeale jätsid mõlemad sõnagi vahetamata ja külmalt jumalaga — nähtavasti pikemaks ajaks.

Järgmisel päeval tuli Liidia Simonovi kabinetti ja palus talt apaatse ja asjaliku tooniga, ilma tavalise norimiseta, lahutust. Simonov ei hakanud midagi pärima, vaid andis kohe oma nõusoleku. Naise palvel nõustus ta ka süüdlaseks pooleks jääma — kui mees, kes on rüvetanud abieluvoodit. Kui palju jäledusi pidi see süütu, hea, leplik inimene konsistooriumi poolt ära kuulama, enne kui lahutus ametlikult teoks sai!

Üks lahutustingimus kurvastas ja masendas Simonovi: püha sinodi sanktsiooniga jäid mõlemad tütrede emale, kelle peale pandi nende hingeline ja kõlbeline harimine püha õigeusulise katoliku kiriku algõpetuse ja käsusõnade vaimus. «Head algõpetust tuubib ta neile sisse küll,» porises Simonov kurjalt; ja nähes ette lahutuse puhul vältimatuid kokkupõrkeid laste armastuse pärast, sellelt pinnalt tärkavat kustumatut vihavaenu ja vanematevahelise vihkamise ränka mõju lastele, jättis ta Peterburi valutava südamega igaveseks maha, et võtta vastu professuuri armsas, tuttavas, ammu omaseks saanud Moskvast.

Ni katkesid jäädavalt kõik tema suhted endise perekonnaga, kustis isegi mälestus sellest. Kuid armastus laste vastu, hädumine nende abitusest, rõõm kuulda lapsehäält ning näha lapsenaeratust, vaadelda laste mängu ja nende eluga kohanemise esimesi katseid tervendasid paljastamata tema hinge. See polnud kaugeltki kõlav fraas, vaid puhta ja armastava südame sügavusest sündinud aforism, mida ta kord Moskvast suurel emade koosolekul ütles:

«Kes on kirjutanud lastele hea raamatu või kombineerinud lastepüksi, mis ei sega liikumist ja on mõnusad kanda, see on palju rohkem surematut nime väärt kui kõik masinate leiutajad ja maade vallutajad kokku!»

Lämmatavalt kuum tuul siroko ei taha kuidagi vaibuda, vaid lõõtsub aina tugevamini, saades aina hoogu

ja tighedust juurde. Professor on juba ammu väsinud tulust vaidlusest oma tõlbi ja filisterlikult meelestatud teist siku Nikolai Jevdokimovitšiga. Lähenev äike, mis ikka veel valla pole prahvatanud, surub teda ligi maad, nii et õhust jääb puudu. «Mis ma siin istun ja norutan?» mõtleb ta; «Sest isegi esimese klassi jõmpsikas teab, et pole midagi ohtlikumat kui seista äikese ajal puu all.

Lähenev õige koju. Minu tuvikongi katusel on ju piksevarras. Selles suhtes on prantslased küll tublid mehed. Muide, nad on üldse tublid, niipea kui tegemist on stihhiliste tormide ja mässudega.»

Ta tõuseb, sirutades vaevaliselt kauasest istumisest kangeks jäänud liikmeid. Ärasurnud kätes ja jalgades torgib musttuhat nõela.

«Just nagu elektrivool,» mõtleb professor. «Aga miks ei võiks see surin ollagi elektriline nähtus?» — Ja samal hetkel prantsatab Simonov pikali, momendiks kurt ja pime üheaegselt valgusähvatusel ja piksekärgatusest. Hirmus maru pääseb valla nagu lõhkuma hakanud hobune. Üle taeva ja ilmamaa lendab sünge tihe pimedus. Puud uluvad, murduvad oksad praksuvad, koletu ragina ja kaebliku ägamise saatel kukub maha saja-aastane suur kastan, kiskudes maa seest üles kogu hiigeljuurestiku. Puud kõiguvad ja painduvad maani looka. Välgu-sähvimine ja piksemürin ei katke hetkekski. Taevaluugid on pärani nagu uputuse ajal. Pole näha midagi muud kui rasket lausveeseina, mis suleb kogu vaatevälja.

Läbimärg ja teerajalt hälbinud Simonov koigerdab puude vahel, otsides kobamisi tahket teed ja kaotades selle ühtelugu jälle. Korraga puudutab väike habras käsi tema sõrmi ning hirmust värisev hääleke ütleb:

«Oi, härra! Ma kardan. Aidake mind! Ma kardan hirmsasti. Ma ei tea, kuhu minna.»

«Taevas hoidku! See on ju Jeannette!» taipab professor, jahmudes ja rõõmustades ühtaegu. «Kuidas sa siia sattusid, minu vihmakeebi alla? Nii, näed, mu kallis lapsuke, nii! Ja ära enam karda, ole mureta, küll ma su lehekioski juurde viin.» Jeannette'i keebihölma mähkides hakkab ta vapralt läbi lompide plartsima.

Aeg-ajalt piiksub hääleke riidepusast:

«Oi, ma kardan, ma kardan, kallis härra!» Heldinult ja rahustavalt patsutab siis Simonov oma pungil keebi-

hölma. Nii jõuavad nad Boulogne'i metsast välja ning lähevad mööda Beauséjouri bulvarit edasi; raudteesilla all lehekioskis annab professor oma märja kandami ära, ja kiosk on kohe veeloke ning perenaise valjuhäälselt üllatust täis, kes on jõudnud vahepeal juba hirmsasti muretseda, otsides selle kohutava tormi, äikese ja pimeduse ajal oma kergejalgset tütrekest taga. Kiiresti ja imeosavalt, nagu seda teevad kõik armastavad emad maailmas, koorib ta lapse professori lohmakast ürbist välja, hõõrub väledasti ta läbimärja keha kuivaks, kasib tal nina, unustamata samal ajal talle laksu vastu tagumikku anda ja temaga parinal riielda, et siis jälle sajandat korda Jeannette'ile, professorile ja kohaletulnud naabritele võristada, millist hirmu ta täna tunda sai.

«Oi, kallis härra,» pöördub ta Simonovi poole. «Loodan, et te andestate mulle, kui ma esiotsa mõtlesin, et teie viisite Jeannette'i Boulogne'i metsa; aga siis ma jooksin teie uksehoidjaemanda juurde ja uurisin tema käest järele. Ja ma olin väga rõõmus, kui ma kuulsin teie kohta ainult kiidusõnu ja lugupidamisavaldusi. Küllap te mõistate vaese ema südame-muret. Eks teilgi on olnud mõni öde, tütar või lapselaps?»

Nüüd pistab Jeannette pea otsustavalt hilpude hunnikust välja ja asub professorile suuremeelselt appi.

«Oi, kallis ema,» ütleb ta jubedustunde ja vaimustusega. «Oleksid sa näinud, milline möll seal oli! Ma läksin Boulogne'i metsa härra lihunik Colini tütre Germaine'iga, ja seal me läksime lahku, kui torm algas. Oo, mu jumal, kui kole see oli, kuidas ma ehmusin! Tuul oli nii vali, et tegi kõik puud pilbasteks ja mitu suurt maja kukkus küljeli. Ja välke lendas igasse ilmakaarde, kõik nii jämedad kui minu käsivars ja nii kõrged kui Eiffeli torn. Ja mürin oli nii kõva nagu neljateistkümnenda juuli ilutulestiku ajal või nagu kahurite kogupauk. Ja vihm oli kohutavalt vali, just nagu selle veeuputuse ajal, millest härra abee meile rääkis ja mis kogu maailma üle ujutas. Ma kohkusin nii koledasti ja mõtlesin, et nüüd ma küll suren kohe ära. Ja tead, ema, õnn oli, et see hea ja vapper härra mulle seal tormi, äikese ja vihma käes appi tuli: ta varjas mind nagu taevaingel oma mantliga ja viis mind sellest pöörasest pörgust välja. See vahva isand on mu päästja ja me peame talle eluaeg tänulikud olema.»

See luuleline improviseering liigutas professorit ja ajas teda pisarateni naerma, ema aga teatas juba rahulikuma häälega:

«Sihukest deklameerimist õpetab Jeannette'ile tema parim sõbranna Germaine, kes on temast vanem ja neelab kahjuks hullupööra raamatuid.»

«Muidugi on see väike seiklus iseenesest tühi asi,» ütles professor, «pealegi lõppes kõik õnnelikult. Lubage, madam, et ma käin kähku madam Bussaci bistroos ära ja toon sealt pärnaõieteed — see on tal erakordselt hea. Sest teie vaese tütrekese jalad said ikkagi läbimärjaks.»

«Oh ei, härra! Palun, ma palun teid, ärge muretsege! Pärnaõisi on mul koduski. Minu poolt teile tuhat tänu, ja ma palun teid nüüd hoolitseda iseenda tervise eest. Suvel on palju ohtlikum külma saada kui talvel.»

«Kange naine!» vangutas kioskist lahkuv Simonov pead. «Ja ometi südamest armastav ema.»

Mõne sammu pealt vaatas ta tagasi. Ukse vahelt, mingite rätikute ja hilpude seest piidles teda Jeannette'i rõõmus, lahke ja naeratlev pilk.

Peagi algasid professor Simonovil tüütud kõlbelise mure päevad. Enne oli tal ikka õnnestunud mõnel sobival ettekäändel paariks hetkeks Jeannette'i rõõmsat, elavat nägu näha — kas lehte ostes või lihtsalt kioskist mööda minnes, näol tehtult tõsine ja asjalik ilme. Nüüd hakkas tal häbi oma senise ilmsüütu kavaldamise pärast ja hirm, et Jeannette'i ema võib viimati arvata, eriti pärast toda äikest Boulogne'i metsas, nagu tahaks see veider vene-lane võõrasse perekonda trügida. Ja ta hakkas armsat lapsukest eemalt jälgima, ettevaatlikult ja vargsi, püüdes mitte ema ega ka tütre silma alla sattuda ja tänades jumalat metsades omandatud kaugenägevuse eest.

Lõbusalt, kirevalt, mitmekesiselt ja seiklusrikkalt vee-dab Jeannette oma päevi, mis on õndsalikult üha uutest muljetest tulvil. Tema jalad ei jõua veel küllalt joosta, kopsud küllalt õhku ahmida, silmad küllalt palju haarata, kõrvad küllalt kuulda, mõistus kõike vastu võtta. Oleks Jeannette'i vabadus piiramatult, oleks talle vähe kogu kuueteistkümnendast linnajaost, kogu Pariisist kõigi tema agulitega, kogu otsata suurest Prantsusmaastki. Tema meelehärmiks on aga ema vali järelevalve ja abivalmiste naab-

rite terane pilk surunud tema vabaduse ahtakesse ruutu, mille külgedeks on neli tänavat: Renelagh' tänav, Mozart'i avenüü, Assomptioni tänav ja Beauséjour'i bulvar.

Professor on seda juba ammu taibanud, ja mõttes nimetab ta Jeannette'i nelja tänavat printsessiks.

Tõsi küll, peatamatu ringitormamine viib kergejalgse printsessi vahel ka naabervaldustesse — Montmorency bulvarile ja Dr. Blanche'i tänavale. Kuid need on vaid süütuid seiklusi januneva amatsooni üleannetud kõrvalhüpped.

Kõige rangem keeld käib Boulogne'i metsa kohta, ja vapper Jeannette väriseb ka ise selle õuduste ees, suutmata siamaani mõista, mis jõud teda tormi ajal sinna pargipadrikusse viis. Passy põliselanike kinnitust mööda peidavad end tihedate puude varju kurjad kelmid, kes jalgatajatele kallale tungivad, neid autosse tirivad ja jumal teab kuhu viivad, et nende eest siis head lunaraha saada; seal näitavad end halastamatud saatürid inimese kujul, kes ei heida armu naistele ega lastele; seal hulguvad tih-tipeale ringi verejanulised kiskjad, kes on lähedalasuvast loomaaiast ära põgenenud, ja lõpuks uitavad seal õhtuti valged vaimud, inimeste hinged, kes on ammu-ammu Boulogne'i metsas duellil hukkunud ja seega kiriklikust patukahetsusest ilma jäänud.

Kuid kogu oma väikese suveräänse riigi piires on Jeannette tõeline, kõigi poolt tunnustatud printsess. — hea, sõbralik, hoolitsev ja armastatud printsess. Tema alluvad hoiavad teda pööraselt. Kui ta kepsleb rõõmsalt oma riigi tänavail, kostab kahelt poolt hellitsevaid tervitussõnu:

«Tere! Jeannette! Tere päevast, väike Jeannette!»

Nii kõnetavad teda kõik: paksu nahkpaunaga mööda-kihutavad postiljonid; näitsikud, kes käsikärudega piima ja saia majadesse laiali veavad; vadistavad koolilaste salgad; töölised, kes tulevad bistroost oma järjekordset aperitiivi või digestiivi joomast; nobedal sammul turule kõpsivad mutikesed; ametnikud ja käskjalad, kes püüavad säilitada tõsise toimekuse ilmet, kuigi õrn naeruvine nende huulil särab.

«Tere, Jeannette! Tere päevast, Jeannette!»

Ja Jeannette pillub paremale ja vasakule oma helisevaid tervitusi ning oma säravaid kannikese- ja maarjalil-lenaeratusi.

«Tere päevast, härra Topin! Tere päevast, proua Ti-rou! Tere päevast, Irène, Simone, Madelaine!...»

Ja kui kenasti ta võtab osa oma rahva tööst ja muredest! Näe, mööda kõnniteed läheb kaltsus kitsekarjus, puhudes pininal noaaegset vilepilli. Tema kõrval sõiduteel käib tihedalt troppis pikakarvaline kitsekari. Nooruke sa-voialane ei kuule ega näe midagi, mängib vaid oma kurba lugu, mis on tuhat aastat vana; karja järele vaatab hoolega ja usinasti suur, must, tark koer, kes jookseb rangelt ja väsimatult ümber uitava karja ning ajab iga mahajää-ja, üleannetu või põikpäise vigurdaja mökitava karja sek-ka tagasi. See läheb tal korda haukumise, peaga püksimi-se ja vahel ka jalast näksamise abil, kõige rohkem aga inimlikult aruka leekiva pilgu abil. Möödujad, kes teavad savoia lambakoorte kurja ja leppimatut iseloomu, lähe-vad neist suure ringiga mööda, kuid Jeannette ei tea, mis on kartus ja hirm oma naha pärast, ja tema käed pole veel kordagi argusest värisenud. Seepärast aitab ta mure-tu innuga mustal krantsil kitsi ajada, ning aeg-ajalt lakub paksu lokkis karvaga koer Jeannette'i kätt, püüdes oma pika, kuuma, punase keelega ka üle tema näo limpsata.

Ja melanhoolne savoia poiss peatab ühe kitse, jättes peatumatult edasiliikuva karja koera hoolde, ta pigistab mustkunstniku osavusega kitse pirnjat udarat, lüpsab pa-raja teeklaasi täis ja ulatab selle vaikides Jeannette'ile. Soe kitsepiim pole kuigi maitsev; pealegi on tal nii tugev ja vänge kitselõhn, et teda joovad ainult haiged ja mõned üksikud fanaatikud. Aga kuidas sa solvad karjust ja tema toredat koera? Ühe sõõmuga juuakse klaas mehiselt tüh-jaks.

«Suur tänu, ja head aega, kallid krantsid! Head näge-mist!»

Suurt kella helistades möödub igivana, kuid tammi-selt jäntrik pussnugade, habemenugade ja igasuguste köögirelvade teritaja. Tema ratastel veerev töökoda on koletu raske. Seda veavad kahekesi peremees ja tema hundikoer. Jeannette lihtsalt imetleb koera truusüdam-likkust, selle sileda ruske karvaga peni kohusetunnet. Loom pingutab kõigest väest, rõhudes trengidele ja litsu-des end maadligi madalaks, et aga jumaldataud peremehe koorem kergem oleks.

«Tere päevast, härra Périer!»

«Tere päevast, väikseke!»

Mees seisatab ja helistab jälle kella, kobades silma-dega korruseid ja maju, kust võiks tööd saada. Ruske hundikoer keerab end selleks ajaks teritusmasina alla rõngasse. Sinna jääb ta ka sel ajal, kui härra Périer oma tööriistu krigistab, kiunutab ja siuhkab. Ta ei tõuse ka siis, kui peremees läheb «Au Pelouse'i» kõrtsi õiglasest töövaevast hinge tõmbama. Võib-olla ei meeldi talle, et selle kõrtsikese ümbruses Dr. Blanche'i tänaval elutseb palju sinakashalle settereid, kelle tõugu nimetataksegi «auvergne'i siniseks», võib-olla aga ei hooli ta üldse min-gist seltskonnast maailmas. Ta on vaikiv, seltsimatu ja alati nukker. Silitada ei luba ta end kellelgi, ja vist ei ole ka peremees teda kordagi elus paitanud. Jeannette võiks seda küll muidugi teha, aga mis rõõmu pakub koera sili-tamine, kes sellest sugugi välja ei tee?

Kummaline on selle koera sünge iseloom. (Kas ei lasu tema hingel viimati mõni ränk kuritegu?) Liiatigi, et här-ra Périer ise on alati lõbus ja jutukas. Jeannette'ile meel-dib väljast eemalt kuulata, kuidas ta oma lemmikkõrtsis igivanu lustlikke laule laulab, millest tänapäeva prants-lased suurt arugi ei saa. Imelik on Jeannette'i meelest ai-nult see, kui ta laulus muist sõnu vahele jätab, asendades neid ümina või tähendusrikka mühatamisega.

Kõik on Jeannette'i head sõbrad: erakordne kisakõri, kes ostab kaltsu ja vanarauda ning müütab karnevalikos-tüüme; aednikud, kes töötavad ühe salapärase, kõigile tundmatuks jäänud pururikka daami luksuslikus lille-aias; tütarlapsed laboratooriumist; kirglikud totalisaa-torihaiged, kes spordilehte ostes Jeannette'i paluvad, et ta ütleks nende õnne peale mõne arvu; kerjused, kellele ta kunagi ei jäta kahte sou'd andmata, kui tal ainult põl-letaskus raha on, ja kõik teised. Aga üks jagu sõpru on eriti armastatud, huvitavad ja põnevad. Näiteks saabub kolm korda kuus Jeannette'i valdustesse vana kõbus leier-kastimees. Tal puudub vasak käsi ja parem jalg, millest ta sõjas ilma jäi, kuid see-eest on ta endale soetanud so-liidse klientuuri, mis koosneb õilsa leierkasti- või õige-mini vantroelimuusika tõelistest hindajatest ja asjatund-likest austajatest. Korrapäraselt iga kümne päeva takka ilmub ta järjekordse muusikasõbra akna alla, paneb leier-

kasti mingi imeviguriga karkudele seisma ja annab suure pärase kontserdi, mis algab alati itaalia kantsonetiga «O, sola mia», prantsuse sõdurilaulukesega «Madelon» või «Marseljeesiga». Peab ütlema, et valitud publik (tema enda arvates) armastab teda. Kontserdi ajal ja selle lõpul lendab kõigi korruste akendest paberisse keeratud münte kõlksudes vastu sõidu- ja kõnniteed.

Lisaks hästivalitud muusikapaladele on ühekäeline ja ühejalgne leierkastimees kinnitanud oma vantroeli kaane külge laekakese, kust tänavapublik võib viie santiimi eest välja tõmmata siniseid, rohelisi ja punaseid paberitorikeseid, mille peal on saatuse ennustusi, retsepte armu- ja äriasjade lahendamiseks, iga inimese planeedi astroloogiline tähendus ja muud sellist tarkust. Arvatavasti on moosekandil oma invaliidsuse juures raske ja valus tegelda samaaegselt mitme asjaga: keerata orelivänta, jälgida ennustusloterii-huvilisi, korjata upakil maas sillutiselt rahanutsakuid ning teha veel õigel ajal põgusaid kummardusi lahketele klientidele kõigil korrustel — *rez-de-chaussée*'st¹ kuni kaheksanda korruse mansardini, kus elutsevad toaneitsid, köögitüdrukud, õmblejannad ja muu vaene rahvas, kes tasub alati helde käega pisukese meelelahutuse eest. Ja ometi ei kannata leierkastimees, kui keegi ümbritsevast publikust ilmutab soovi teda aidata. Niisugusel juhul kopsib ta karguga vastu maad ja tõttab tussaselt keelama:

«Ei, ei, tänan väga, tänan, ma saan ise, ma saan ise. Tänan!»

Aga imelik lugu: kui Jeannette esimest korda nõtkelt ja kärmelt maha kummardus ning leierkastimehele elegantelt kahe sõrme vahel paberisse keeratud kaks paksu *gros sou'd*² ulatas, patsutas mees talle õrnalt õlale ja ütles naeratades:

«O, *merci, grand merci*³, mu väike! Kui võluv laps!»

Tõepoolest, see elavate mustade silmadega tõmmu kriim tüdruk oli ohtralt õnnistatud omadusega, mida prantslased nimetavad sarmiks ja mis meelitas Jeannette'iga sõbrustama inimesi, koeri, hobuseid ja kasse.

Järgmisel visiidil Passy'sse, printsess Jeannette'i hert-

¹ Esimene korrus (prantsuse k.). Tõlk.

² Kümnesantiimiline (prantsuse k.). Tõlk.

³ Tänan, suur tänu (prantsuse k.). Tõlk.

sogiriiki, otsis leierkastimehe pilk juba hoolega oma hiljutist abilist, leidis ta ja kutsus naeratades enda juurde; ning kui tüdruk rõõmust särades tuli, tõmbas invaliid mantli nõõpaugust veidi närtsinud, kuid ikka veel lõhnava roosi ja ulatas selle galantselt tüdrukule. Sellest ajast peale lendab Jeannette nagu nool, niipea kui ta eemalt leierkasti kääksuvat, venivat meloodiat kuuleb, oma impressaario juurde ja teeb kohusetruult oma tööd, astumata seejuures keelatud piiridest üle. Ja ikka kingib moosekant talle kas roosi, nelgi või mõne teise vastaval aastaajal õitseva lille, Jeannette on selle kingituse üle uhke. See on honorar puhta kunstiteenimise eest.

Teine invaliid — Jeannette'i kõige armsam sõber, tema kaastunde ja erilise hoole objekt — on pime, vagur vanem mees, kellel on kahvatu nägu ja ilus, mahe, kurva tambriga hää. Igal hommikul on tal millegipärast vaja minna üle Renelagh' tänava, mis on sel aastal uute hoonete tõttu alatihti täis ehitusprahti, telliseid ja lauajuppe ning seega pimedale raske ja ohtlik tee. Jeannette aitab teda päevast päeva, nädalast nädalasse, kuust kuusse. Iga päev, välja arvatud pühad ja pühapäevad, ootab ta kell seitse hommikul oma armsat vaikset sõpra Mozart'i avenüü ja Renelagh' tänava nurgal. Pime tulebki täpselt kell seitse, minutipealt, sekundipealt. Käes on tal valge kepp. Ta ei näe, kuid püüab pead pöörates aimata, kus tüdruk seisab, ja kohe lasebki see oma helisevat häälekest kuulda:

«Tervist, härra Gaston!»

Pimeda aukuvajunud silmad on mustalt elutud. Ent üle ta näo levib soe, ikka nukker naeratus.

«Tere, mu kullake! Mida sa täna unes nägid?»

Kuid Jeannette on alles nii noor, et ta ei näe veel unenägusid, ja kui näebki, siis unustab nad silmapilk.

«Mitte midagi, härra Gaston.»

«Noh, tänu taevale,» ütleb siis pime lohutavalt.

Nad võtavad teineteisel käest kinni ja hakkavad minema. Pime on õppinud kepiotsaga teed kobama, kuid aeg-ajalt hoiatab Jeannette, kergelt tema kätt surudes:

«Kivi vasakul! Auk paremal!»

Vahel istuvad nad tänavaäärsele pingile ja vestlevad. Järsku küsib pime:

«Täna on esmaspäev?»

«Vist küll, härra Gaston.»
 «Mis sa arvad, mis värvi on esmaspäev?»
 «Tumeroheline,» vastab tüdruk.
 «Minu arvates ka. Aga kas kuuled — sõdurid puhuvad pasunaid? Mis värvi see nüüd on?»
 «Punane,» vastab Jeannette hetkegi mõtlemata.
 «Aga minu meelest on see kollakaspunane. Eks ole ju?»

«Jah, seda küll, härra Gaston, kollakaspunane.»
 Nad jäävad wait. Mõne aja pärast ütleb härra Gaston tasa:

«Jah. Ma olen pime. Ei näe midagi. Aga saatust on mulle suuremeelselt alles jätnud kuulmise, haistmise, kompimise, maitsmise ja selge mõistuse. Ma oleksin võinud ka kõigest ilma jääda ja lamada praegu igaveses teadvusetus pimeduses. Eks ole mul siiski õnne, kallie Jeannette?»

«Ma armastan teid, härra Gaston,» sosistab tüdruk ja silitab hellalt pimedat nägu. Ning siis lähevad nad käsi käes Beauséjouri bulvarini, kus nad jumalaga jätavad.

Professor Simonov on mitmel korral neid vaikselt melanhoolseid kohtumisi pealt näinud. Ei! Tema puhas hing ei tunne armukadedust, liiatigi saatuse poolt nii rängalt nuheldud inimese vastu, nagu on härra Gaston. Ainult ta mõtleb mõnikord ähmaselt sellele, et kui tema oleks pime, siis oleks talle õnnetuse suurimaks leevenduseks sõprus Jeannette'iga. Ja ühel päeval otsustab ta teha ilmsüütut poisikesenalja. Suhtlemine vene professoriga on karikurjalt ära keelatud, kuid nähes Simonovi juhuslikult tänaval, ei lase Jeannette kunagi mööda võimalust tervitada teda naeratuse või peanoogutusega. Vahel jookseb ta koguni üle tänaval, kusjuures ta on ettevaatamatult valmis iga trammi ja *camion*¹ alla sattuma, mis Simonovile koletut hirmu teeb. Ja ühel hommikul, kui tüdruk on jälle imekombel pääsenud hiigelsuure möirgava ja puhkiva veoauto eest, leiab ta oma vana sõbra lontis, hädise, rusutud ja äravaevatud näoga eest.

«Oi, härra professor, mis teil viga on? Te olete vist väga haige?» hädaldab Jeannette. «Kas ma saan teid kuidagi aidata?»

¹ Veoauto (prantsuse k.). Tõlk.

«Oh, kallie Jeannette,» ägab ja oigab Simonov. «Mind on tabanud suur õnnetus. Ma jäin pimedaks! Kas sa oleksid nii kena ja saadaksid mind koju? Ma elan sinu lähedal, Montmorency bulvaril.»

Nad asuvad tee. Käivad maha umbes viiskümmend sammu. Professori samm muutub ikka kobavamaks ja ebakindlamaks, ja mõnikümmend sammu enne professori maja ust rökatab Jeannette kõlavalt ja lõbusalt naerma, nii et see heliseb nagu kullavihm hõbeliual.

«Oi, teid vigurivänta! Oi, teid võllarooga!» lagistab Jeannette. «Keda te petate? Teie käed on pimedat kohta liiga tugevad, ja kas ma siis ei näe, kuidas teie ripsmed värisevad, kui te läbi nende minu poole piilute? Ja teie samm on hoopis kindlam kui pimedal. Noh, *alors*! Marss koju, härra pime! Ja palun ärge tehke enda arvel niisugust nalja, muidu jäätegi päriselt pimedaks. Taevaisa ei armasta selliseid nalju.»

Simonov läheb häbistatult ja piinlikkust tundes oma teed. Kuid teda saadab Jeannette'i leebe lohutus:

«Ärge muretsege! Ma armastan härra Gastoni, aga ma armastan teid ka. Gaston on hea ja teie olete samuti hea — kumbki omamoodi. Oodake, ma teen teid kunagi omavahel tuttavaks, teist saavad veel head sõbrad.»

Aja jooksul märkab professor Jeannette'i juures üht kui teist imelikku. Nii avastab ta, et sellele kenale lapsukesele on pirtsakus täiesti võõras.

Kord varahommikul, kui Simonov oma katusealusest kambrist alla tänavale jõudis, nägi ta tavalist vaatepilti, mida ta oli harjunud igal hommikul nägema. Välisukse ees seisis nagu alati suur, kõrge prahiauto, selle kõrval aga kojameeste poolt valmis pandud tsink-kastide rodu, täis igasugust ööpäeva jooksul kogunenud rämps. Kolm tugevat Auvergne'i poissi tõstsid neid kaste maast ja tühendasid autosse. Äkki kuulis Simonov valju lõbusat häält:

«Hei, Jeannette, püüa!»

Nüüd alles märkas professor tillukest kogu, kes oli siiani auto külje vastu toetunud. Jeannette haaras lennult väikese halli asja, mis talle visati. See oli kohtlaselt üllatunud näoga üpris pulstunud plüüskaruke.

«Täna, härra Antoine!» hüüdis laps rõõmsalt.

Ja Simonov mõtles: «Näe, kust on pärit tema rikkalik

kollekttsioon, see lapsevankritäis vanu katkisi kannel! *Or-dure*'ist — või meie keeli prügikastist! Kurat võtaks, kõik need tünnid on ju igasuguste batsillide ja bakterite parim pesitsuspaik! Siin võib iga silmapilk mõne ohtliku tõve külge saada. Kus on küll Jeannette'i ema silmad? Mida mõtleb linna politsei? Ja mida teeb sanitaarinspektatsioon? Jeannette'i ema hoiatama või manitsema minna ta ei söandanud, tundes juba tema despootlikku võimukust ja kategoorilist paindumatust tütre kasvatamise küsimustes. Naeruväärne ja mõttetu oleks olnud ka hiigellinna puh-tuse ja korra valvuritele peale käia, et nad jälgiksid igas seitsmeaastase Pariisi rahmeldise ja rübliku puhtuse või hügieeniarmastust. See on emade ja kooli asi. Kuid leid-lik professor mõtles kavaluse välja, mis ei teinud Jean-nette'ile mingit kahju ja oli meeltnööda talle endale.

Üks prügivedajatest, härra Antoine, kes välimuselt meenutas grusiinlast, iseloomult aga Jaroslavli kandi ve-nelast, oli tema hea tuttav. Nad käisid mõlemad proua Bussaci bistroos, olid seal juba mitu korda jõudnud *belote*'i mängida ja teineteist kordamööda punase veiniga kostitada. Juba maast-madalast oskas Simonov lihtsate ini-mestega läbi saada. Kord, lõpetades oma roosa veini klaa-si, ütles professor:

«Muide, härra Antoine, mul on teile väike palve.»

«Teie teenistuses, monsieur!»

«Vaadake... Väike Jeannette on väga kena laps... ime-armas tüdruk, aga tema lugupeetud ema on tema vastu hirmus vali. Ta ei tee talle kunagi lapsekohast meelehead ega luba ka teistel kinkida talle ükskõik kui tillukest või tühist mänguasja.»

«Oi, härra,» vaidles Antoine tõsiselt vastu. «Meie, prantslased, armastame väga oma lapsi, ja me ei saa liht-salt aru, miks üks võõramaalane, olgu küll et härrasmees, hakkab meie lastele heast peast mänguasju kinkima. Mis tal mõttes on? Millest äkki see imelik soov? Kas siis võõ-ramaalastel endil lapsi ei ole?»

Professor ohkas.

«Oh, härra Antoine, mul on endal olnud kaks last, kaks tüdrukut. Nüüd mul neid pole, ja ma ei näe neid ka enam kunagi. Kas te mõistate seda lasteigatsust? Üks suur filosoof on kunagi öelnud: «Loodus ei salli tühja

kohta.» Sellest siis ka see mu isalik kiindumus, mu puhas armastus Jeannette'i vastu. Kui ma oleksin rikas mees, looksin ma Jeannette'ile ja tema emale luksuslikult mu-gavad elutingimused, annaksin tüdrukule suurepärase hariduse, teeksin iga ta elupäeva siin ilmas rõõmsaks ja kasulikuks temale endale ja teda ümbritsevatele inimestele. Aga praegu ei saa minusugune vaene vander tema heaks muud teha kui kinkida talle vahetevahel mõne odava mänguasja.»

Härra Antoine leebus professori sõnadest, eriti tema nukrast, soojast, avalast toonist.

«Ja mis moel saaksin mina teid aidata, vaene sõber?»

Professori meel läks rõõmsamaks.

«Oo, härra Antoine, päris lihtsal ja süütul moel. Ma nägin kord, kuidas te viskasite Jeannette'ile oma auto-kastist plüüskarukese. See oli juba vana, kulunud ja kat-kine, aga ma nägin Jeannette'i silmis säravat rõõmu. Ja ongi kogu lugu. Nii et lubage, ma toon kunagi teie kätte mõne tühise lelu, ja teie viskate selle ilma midagi ütle-mata Jeannette'ile, ja ka mina tõotan, et ma sellest kel-lelegi ei räägi. Las see saladus jääb meie kahe va-hele.»

Iga prantslase, isegi asjaliku Auvergne'i prahivedaja südames on oma väike annus sentimentaalsust, niipea kui kõne all on lapsed.

«Jah,» ütles Antoine ja patsutas professorile õlale, «aga muidugi, seda pole raske teha. Olen igal ajal teie käsutuses.»

Ammu enne koledat sõda ja sellele järgnenud sund-emigratsiooni tundis Simonov mõnevõrra Pariisi, vaimus-tudes temast juba lühikestel läbisõitudel. Nüüd, elades maailma pealinnas kümnnendat aastat, ei väsi ta teda üha enam imetlemast: tema suurt vitaalsust, tema rõõmsat, ikka nooruslikku elurütmi, tema vaatamängude, vaimu-kate ütluste ja elegantsi armastust igal alal, tema ime-pärast täiuslikkust kõigis asjades, leiutistes ja kunstiteos-tes. Kui palju on Pariis maailmale andnud! Kõige hiilga-vama, kõige suurejoonelisema, kõige võimsama ja kõige absoluutsema monarhia, kõige verisemad ja kõige tõkes-tamatamad revolutsioonid, Pascali tarkuse ja Offenbachi operetid, Rabelais' naeru ja Voltaire'i sapise iroonia, suur-te mõtlejate peened aforismid ja Cambronne'i võluvalt

tahumatud ajaloolised sõnad¹, kuulsate firmade imelised lõhnaõlilõhnad ja Savarini targa raamatu «Maitse füsioloogia.»

Sajandeid on Pariis olnud kõigi poolt tunnustatud kuningas, maailma valitseja naiste moodide alal, ja sellele troonile jääb ta veel sajanditeks, nagu ta jääb juhtpositsioonile ka matemaatikas, keemias, füüsikas, ehituskunstis, õigusteaduses, meditsiinis, tehnikas ning paljudes teistes teadustes ja kunstides.

Pariisi pitser — see on pääse kuulsuse ja surematuse templisse. Seda teavad niihästi teadlased, kuulsad kirjanikud, kunstnikud, heliloojad, muusikud ja lauljad kui ka silmamoondajad, soolapuhujad, kõhurääkijad, džokid, klounid ja hiromandid. Pariis on kitsi talentidele rumalalt raha loopima, kuid tema aplaus kostab üle kogu maailma. Ja kui kalliks peab Pariis nende inimeste mälestust, kes on olnud juba oma eluajal väärt tema lemmikuks saada. Vaevalt, et maailmas on teist linna, mis Pariisi suursugususega põlistaks ausammastes ja tänavanimedes oma kadunud suurmehi. Pariis on tõeliselt kogu maailma pealinn ja valgus.

Aga eriti vaimustas ja köitis Simonovi prantslaste naiivne, primitiivne rahvakunst. Ta ei jätnud kunagi külastamata Pariisi prefekti Lépine'i mälestusnäitusi ja kuulas imetlusega käsikaubitsejate ilukõnet, kes sõna ja žesti mäagiaga määrisid möödaminejatele kaela ükskõik millist kõlbmatut rämpsut. Samuti pakkus talle suurt ja lausa lapselikku rõõmu käia Suurtel Bulvaritel, kus tundmatud meistrid ja nupumehed müütasid ilusa ilmaga mänguasju — ikka uusi, ikka naljakaid, ikka huvitavaid ja vaimukaid. Sest alles siin, rängas sundpagenduses sai Simonovile selgeks, et kõik tema Moskva lapsepõlve ilusad lemmiklelud olid otsaga Pariisist pärit: nii bilbokee — aiamäng — kui ka ameerika kurat, nii kirevad õhupallid kui ka siristavad *cri-cri*'d, mis pärast politseimeister Ogarjovi poolt ära keelati. Aga Pariisi meistrid muudkui mõtlesid uusi kanne välja, rõõmustades välkesi ja suuri, poisse ja tüdrukuid, ättisid ja muttisid. Kui palju oli siin lõbusat leidlikkust, kui palju viimase moe tund-

¹ Cambronne'ile, Napoleoni kindralile on omistatud Waterloo lahingus öeldud sõnad: «Kaardivägi sureb, kuid ei alistu.» Tõlk.

mist! Niipea kui Pariisi daamide harrastuseks said foksterjerid, ilmusid otsekohe ka turule glasseenahast, plüüšist, flanellist või koguni sametist mängufoksterjerid. Läksid moodi karvased iiri terjerid, sedamaid müütati ka Suurtel Bulvaritel sadade kaupa sümpaatseid heasüdamlikke koeranäse, kelle elavadki eeskujud näevad välja nagu vatist, udusulgedest ja kaltsudest oskamatult valmisvorbitud lastetöö.

Siis tuli järg «mikide» — hiire, merisea ja kodujänese vahepealsete loomakeste kätte. Kõigepealt tulid need «miki-hiired» suurte filmide vaheajal kinolinale ja naerutasid lapsi hullupööra, hiljem aga tehti nende kentsakuju järgi lelusid, mis ajasid samuti naerma ning osutasid peatselt suurepäraseks *porte-bonheur*'ideks.¹ Suur menu oli lahti- ja kokkukeritaval mänguasjal joo-jool, kuid see menu osutus üürikeseks — pool aastat kõige rohkem, siis ta kadus. Aga on õnnelikke lelusid, mis ei allu moe, aja ega ostjate tujukusele ja millel on ikka hea minek — mitukümmend või koguni mitusada aastat. Siin on mängus kas võluvõim või siis oskus tabada teatavas vanuses laste üldist maitset. Niisugune mänguasi on kõigepealt papist maadlejate paar, kes näitab laual ilusti ette kõik rooma-prantsuse maadluse võtted, kui mängija teda juuspeenest niidist sikutab. Siis piilupart, mis praaksub üle terve turu, kui teda pigistada, ja lõpuks sitikad, kärbsed, rohutirtsud ja muud mutukad, kes üleskeeratuna liikuma hakkavad. Ja liikudes häält teevad. Selline mänguasi võib muidugi mitu inimpõlve üle elada, kui korralik papa võtab ta ainult pühade puhul klaaskapslist välja, paneb ta ettevaatlikult käima, hoidudes iga hinna eest vedru üle keeramast, ning pistab ta kohe, kui lelu on oma viguri ära teinud, ilusasti klaaskapslisse tagasi, kus ta puhkab rahulikult järgmise suurema pühani. Ent mida sel juhul peale hakata laste ilmsüütu uudishimuga ja nende omase huviga kõiksugu mehhanismide vastu?

Järgmisel päeval pärast sentimentaalset vestlust prügivedaja Antoine'iga läks Simonov Suurtele Bulvaritele. Enne tegi ta veel range eelarvestuse oma kassas. Sularaaha oli üksteist franki, seitsekümmend viis senti.

¹ Maskott (prantsuse k.). Tõlk.

Mustale kassile Reede pole vaja maksa osta, kuna ta on teadmata kadunud. See on pluss. Vana «Moseri» uuri võib maha müüa või panti panna. See käib täpselt nagu laevakell. Aga kes ihkab vanaaegset hõbeuuri, mis on pealegi ajapikku kollakaks tõmbunud? Kui võtaks tunniandmise eest avanssi? Hakatakse pärima, et milleks on vaja. Ja mina ei oska valetada ega magusalt alandlikku nagu teha. Saab teisiti ka läbi. Parem on näiteks selline tee. Katseliselt läbiproovitud taimetoitlus kui vaimsete ja füüsiliste võimete ergutamise parim stiimul. See juba läheb. Pool naela tahket saia maksab viiskümmend sentiimi ja peab vastu kaks päeva. Kõne alla tuleb veel toiteväärtuse ja vitamiinide probleem. Herkulo on väga hea, kaerajahu pole ka paha, kiidetakse veel kveekerit ja kõrti. Tuleb neist kõige toitvam ja odavam valida. Tee ma jõin ära, aga see on ainult üks kord läbi keedetud ja kõlbab seega veel vabalt viieks-kuueks korra. Noh nii, kõik on korras!

Suurtel Bulvaritel oli nagu alati palju mänguasjade müüjaid, ilmatu hulk ostjaid ja kõige rohkem muiduvilt-sijaid. Simonovil oli raske valida. Kõik, mis meeldis, oli kallis, odavad asjad aga olid igavad ja ei pakkunud huvi.

Itaalia bulvaril nägi professor äkki mänguasja, mis oli tema meelest uudne, huvitav ja ilus. Müüja vasakust käevangust vaatas talle vastu väike lõbus foksterjer, raske öelda, kas kutsikas, vänd või käabus. Ta oli erakordselt väike ja armas. Silmad hiilgasid trotslikult, tillukesed käpad müüja käsivarrel sibelesid pidevalt. «Küll on tore kutsikas,» mõtles professor, ja alles siis märkas ta, et foksterjer on hoopis valgest riidest, silmad klaasist, tema käpakesi aga liigutab mingil moel peremees. Aga professor polnud ainus, kes selle peene illusiooni ohvriks langes. Alatasa hüüatasid kandekasti juures nii mehed kui ka muidu neist palju terasema pilguga naised:

«Ah, kui kena kutsa! Peaaegu nagu mängukoer! Kuidas saab üldse nii väikest tõugu aretada? Päril imeasi, mida inimene kõik suudab! Oi, kuidas ta mulle praegu otsa vaatas! Justkui inimene kohe!»

Simonov küsis nukrast lootusetusest kaheda häälega: «Palju maksab?»

«Kümme franki, üheksakümmend sentiimi.»

Simonov seisis kaua sõnatult paigal, masendatuna

oma neetud vaesusest. Tal oli üldse üksteist franki, seitsekümmend viis sentiimi. Kui jätta üks frank kõigiks eelseisvateks väljaminekuteks, oleks tal kutsika hinnast ikka veel kolm sou'd puudu.

«Kolm sou'd!» hüüab professor oma vaikivas meeletehes taeva poole, «ainult kolm sou'd! Leiaksin ma need ometi maast!» — Ta kummardub maha vaatama. Vägev Napoleon III reljeefiga *gros sou* lamab maas. Professor ei imestagi eriti. Paraku puudub veel üks *petit sou*, üks sou, mille eest ei saa praegu Prantsusmaal midagi osta peale tühja rohukarbi.

Kuid võluva kutsika peremees ütleb heasüdamlikult:

«Jätke, ärge nähke vaeva. Üks sou — see pole raha! Vaadake nüüd parem, kuidas koerakest liikuma panna. Üks sõrm siia, teine siia, puuduva osa kehast varjate käega ära. Täna teid, monsieur, ma näen, teil on see amet käes.»

Järgmisel päeval leiab Antoine selle suurepärase mänguasja nagu juhuslikult oma mahukast veokastist ja kingib Jeannette'ile, näidates talle enne kätte kõik armsa ja lõbusa kutsika liigutused. Kutsikal on kogu kvartalis peadpööriv menu. Päev otsa täidab tänavaid, põik- ja umbtänavaid Jeannette'i sõprade-sõbrannade vaimustatud kiljumine ja meeletu kära:

«Oi, Jeannette, luba, ma hoian natuke su võlukoera! Kallis Jeannette, kas ta oskab haukuda! Mis ta nimi on, Jeannette? Võib teda silitada, Jeannette? Küll sul on ikka õnne, Jeannette!»

Jeannette on hea ja suuremõelne. Pealegi on tema rõõm nii määratult suur, et ta lämbuks selle kätte, kui ta seda teistega ei jagaks. Ta märkab Simonovi saja sammu kaugusel ja lendab nagu pääsuke tema juurde:

«Härra professor! Oh, armas härra professor! Vaadake, kui tore kutsu mul on! Kas te olete enne säärast näinud?»

Professor teeb tõsise ja üllatunud näo.

«Ei, kallis Jeannette, ei ole. Päril imeloom! Välimuse järgi võib arvata, et ta on kahtlemata foksterjeri kutsikas, aga ma olen kindel, et nii imeväikest koerakest pole veel keegi maailmas näinud. Niisuguse haruldase tõu võisid aretada ainult inglased või jaapanlased. Mida ta sul sööb, Jeannette?»

Nüüd pahvatab tütarlaps heledalt naerma:

«Ta pole ju päriskoer, ta pole elus! Ta on mängukoer. Ta on tehtud riidest, ja tal ei ole kõhtugi, ja ta ei hinga.»

«Oi imet!» ütleb professor. «Silmad on tal küll täitsa elavad ja nägu on ka nii ilmekas. Kust sa ta said, Jeanette?»

«Mulle kingiti. Härra Antoine kinkis, see, kes hommikul prügi veab.»

«Jahah, väga tore kingitus,» kiidab Simonov, «hola siis teda ilustil!»

Kopsakas Napoleon III aegne kümnesantiimiline, *gros sou*, mille Simonov oli kindlalt saatust uskudes Itaalia bulvarilt leidnud, äratas tema ajus ja mälus suure hulga mõtteid, mälestusi ja lennukaid ideid. Kaerajahukõrvi ja lahja tee dieet ainult tiivustas kujutlusvõimet ja mõtlemisjõudlust.

Siinsamas Passy's, mõtles ta, otse käe-jala juures asub Boulogne'i mets — puhta õhu reservuaar, seal on ilmatu suur hipodroom ja kaks järve, kus ujuvad luiged ja kus võib paadiga sõita. See Boulogne'i mets pole ju üldse mingi mets, vaid heas korras park. Aga kui minna edasi Longchamps'i poole, siis võib jõuda päris tõelisse metsapadrikusse, kus vahel ilmub paari-kolmekaupa inimeste silma alla graatsilisi, pelglikke metskitsigi, kes kohmaka liigutuse või järsu heli puhul silmapilkselt kaovad. Boulogne'i metsa teises servas on loomaaed. Elevandid, karud, häänid, merihobud, hülged, flamingod, marabud ja mitmesugused metselajad. Boulogne'i metsast pole kaugel Trocadéro väljak, kus on huvitav akvaarium, rikkalik muuseum ja suur teater, mis mängib vanu, kauneid, klassikalisi näidendeid. Seda kõike pole armas Jeannette veel elus näinud. Loomulikult ei julge Simonov väikese tuhkatrüinu süstemaatilise harimisest ja kasvatuses mõeldagi. Kus nüüd tema! Kunagi teeb Jeannette läbi oma ema kooli, siis linna algkooli, siis odava lütseumi, kus õpitakse natuke grammatikat, natuke kirjandust, pisut füüsikat ja keemiat, pisut matemaatikat, natuke ajalugu ja geograafiat — seda selleks, et mitte just pururumal olla. Ja kui siis ilmneb mõni juhuslik anne, ei keela keegi teda uueks George Sandiks või ma-

dame Curie'ks saamast. Kuid professori vaist, alateadvus ja mõistus ütlevad ja kinnitavad talle, et imiku- ja varase lapsega esmased muljed tungivad mudilase vastuvõtlikku hinge nii tavatu jõu ja väevõimuga, et miski maailma-ruumis ei ole sellega võrreldav. Iga valgus ja värv, iga müra ja heli, iga häälevarjund, iga lõhn ja õhuvõnge, iga ese, mida tulevane inimene teadlikult või alateadlikult puudutab, iga öeldud ja kuulnud sõna või alles arenevas ajus nõrgalt liigatav mõte, iga unenäokuju, iga toiduaatom, mida neelab ahne ja kogenematu suu, — kõik need nähtused, kujud ja esemed saavad ehitusmaterjaliks sellele kõikvõimsale hoonele, mille nimeks on inimene ja mille kõrval kõik inimeste looming osutub armetult tühi-seks. «Jah,» meenutab professor heldinult iseendale, «küllap on õigus neil tarkadel, kes on soovitanud mudilasi ümbritseda ilu ja headusega, lapsi ilu ja algteadmistega, murdeelisi ilu ja kehakultuuriga, noormehi ja neide ilu ja õpetusega.»

Ning professor arutleb edasi:

«Muidugi, las käib Jeannette oma koolid läbi ning õpib, nii palju kui ta tahab ja suudab, oma emakeeles, mis on ikka olnud mõistuse parim toit, aga miks ei võiks ta minu sõbralikul juhtimisel õppida mõistma maailma lõpmatut ilu, headust, rikkust ja imelist seaduspärasust? Takistus on olemas: võimuahne, ebausklik, kahtlustav ema, ajalehekioski perenaine. Aga pole viga. Küll me selliseid süütuid lõbusid nagu loomaaed, laat või teater ikka kuidagimoodi kombineerime. Milleks on mul siis mu Põhja-Ameerika metsmehe kavalus — me ei hakkagi ema otseselt ja isiklikult mõjutama. Ei, eestvedajaks võtame tema *ami*, härra Auguste'i, laisa ja veinimaia torulukksepa. Tema palvet armunud daam juba kindlasti tagasi ei lükka. Aga peaasi on see, et kõik pühapäevase lõbumatka kulud võtan mina enda kanda. Eks ole makjavellistlik võte?» Sõprus torulukksepaga algas juba ammu ja süveneb iga päevaga. See on lihtne sõprus: viis-kuus *belote*-i-partiid, mille kestel professor justkui ei märkagi, et partneril poleks midagi selle vastu, kui kirjutataks tema arvele kümme kuni viisteistkümmend klaasi «Pernault'd» või punast veini, mille tasumise professor nagu eksikombel enda peale võtab, eriti aga professori siiras ja palav armastus prantslaste ja Prantsusmaa vastu — need on

selle kindla sõpruse tugipunktid, millele vana kaval emigrant loodab. Kuid on veel teine raskesti ületatav, peaaegu ületamatu takistus: raha. Seda ei ole üldse, ei ole juba ammu. Aga professor ei lase pead norgu. Ta peab end õigusega õnneseeneks. Juba sellest kaugest ajast peale, kust ta end teadlikult mäletama hakkab, on kõik tema tõsised soovid täide läinud. Vahel täielikult, vahel pooliti, enamasti ühe viiendiku või kümnendiku võrra — aga täide nad läksid. Talle meenub, kuidas ta veel enne gümnaasiumi eelklassi minekut elas koos vanematega Moskvas, Presnja tänaval puumajas, mille suur hoov oli nagu loodud õilsaks kossimänguks. Ja väike Kolja tahtis iga hinna eest võita tinakossi, võtta ta võitlusega. Muidugi oleks sellist kossi olnud hõlpus ja lihtne osta, ise teha või valutööliste käest tellida, kuid siis poleks ta olnud midagi väärt, poleks äratanud austust. Hinnas oli ainult selline tinakoss, millel oli oma võitude ajalugu, õigeks tunnistatud kvartaali kuulsaimate mängijate poolt. Sellist kossi polnud kerge saada: tuli purustada nii ja nii mitu sihti ning välja lüüa nii ja nii mitu kossi, kusjuures mäng käis esmaklassiliste partneritega. Aga Simonov sai oma kuulsa tinakossi ikkagi kätte. Seda küll aasta pärast, kui ta oli juba gümnaasiumi esimeses klassis ja läbi teinud rasked eksamid.

Hiljem, gümnaasiumi teises klassis tahtis ta hullupööra pääseda gümnaasistide kirikukoori. See ei läinud tal kohe korda, ja ta sai sinna alles siis, kui tema hädine tenor oli murdunud meeldivaks baritoniks. Sama lugu oli ujumisoskuse ja ratsutamisega, esimese omalastud jänesega, esimese argliku, naiivse armastusega, esimese loengu ja esimese ilmunud raamatuga. Pika eluea jooksul hakkas professor küll märkama, et soovimise jõud ja saatuse kuulekus on ülitugev ainult poisipõlves, noorukieas see väsib, täiseas nõrgeneb, vanaduses aga allub kuidagi kobamisi ja umbkaudu — ja allub ometi. Kunagi mustadel päevadel Pariisis leidis ta tänavalt viis franki, teine kord kaks franki. Ja siis see hiljutine juhtum Itaalia bulvaril. Eks lamanud see kopsakäs *gros sou* seal maas just tema soovil? Tuleb ainult tahe kokku võtta ja kõigest väest soovida.

Õö läbi valas vihma. Hommik tuli soe ja udune, päike oli paksude laiskade pilvede taga peidus.

Nagu alati ronis professor vara oma pööningult alla. Prügivedajad olid juba tööl. Professorile meenus Jeanette, nelja tänava printsess, ta süda hakkas kloppima ja seletamatust härdusest valutama. Samas tuli talle vastu kunstnik, tema vana sõber:

«Tere, härra professor!»

«Tere, Ivan Ivanovitš! Noh, kas lähme Bois de Boulogne'i metsa?»

«Lähme!»

Nad kõndisid kaugemale hipodroomi taha, läksid ümber järve üleveoparveni. Kunstnik kirus Saksamaa poliitikat ja ennustas hirmsa sõja tulekut, mille ulatus ja toorus ületavad inimese kujutlusvõime.

Nii jõudsid nad lahesopini, kus seisid üüripaadid. Nende ees avanes imelik vaatepilt. Luiged olid tihedas udus troppis koos. Kummaline: ruumisügavust ei olnud, see oli lihtsalt kadunud, järel oli vaid püsttasapind. Linnud olid seetõttu nagu maalitud või õigemini nähtamatute niitide otsa lükitud ja paralleelselt üksteise kohale riputatud.

«Mis kurat see on?» hüüatas professor kõhedustundega. «Maailm on vist korraga lamedaks litsutud?»

«Oh, ei ole,» selgitas kunstnik, «see on ainult valguse aberratsioon, nagu seda esineb avamerel ja kõrbes. Kohe tuleb päike välja ja kõik asub jälle issanda jumala poolt määratud kohale.»

Ja tõepoolest, kunstnikul oli õigus. Udu haihtus õige pea ja asjade ruumilisus taastus. Sõbrad pöördusid tagasi. Teel ütles kunstnik äkki:

«Ma pidin nende silmamoonduste tõttu juba ära unustama, et ma tuln teie juurde asja pärast. Kas mäletate oma vana maali?»

Simonov pingutas mälu ja tuletaski meelde. Jutt oli ühest väikesest puule maalitud pildist, mis oli mitukümme aastat vedelnud Novgorodis Simonovi sünnimajas ja mille professor oli millegipärast Pariisi kaasa võtnud. See kujutas tumedates toonides vanaaegset flaami või hollandi kõrtsi, vaskkiivris noormeest, lopsakat poolalasti naist, valget koera ja poisiklutti, kes tegi nurgas sedasama, mida Brüsseli Manneken-Pis. Kunagi väga ammu oli professor selle asja kunstniku kätte andnud,

palvega teha kindlaks autor ja ligikaudne hind. Ta vastas:

«Mäletan. Mis siis?»

«See pole Tenier, nagu ma arvasin, vaid Teniers, Tenieri lemmikõpilane. Ilmselt lemmik, sest Tenier on talle andnud peaaegu oma nimegi.¹ Väärt asi. Kui ta uisapäisa *objets d'art*² kauplusse viia, makstakse seal kaheksa kuni kümme tuhat. Kollekttsionäärilt võib vabalt võtta kakskümmend tuhat, asjatundjalt kolmkümmend tuhat. Ja punkt. Minu missioon on seega lõppenud.»

«Ma lubasin teile vahendustasu,» ütles Simonov laskelt.

«Oh, jätke rumal jutt,» vastas kunstnik. «Lubasite küll, aga mina ei tahtnud sellest kuulda. Teinekord sööme madame Bussaci bistroos *lapin*³ või küüslauguga lambaliha, loputame selle poole toobi punase «*Ordinaire*»⁴ alla, ja asi vask. Siis oleme tasa.»

Nad lähevad üle raudteesilla ja teiselt poolt jälle alla, otse vana tuttava kioski juurde. Professor läheb ees... Korraga kuuleb kunstnik oma üllatuseks Simonovi ärevat hüüatust:

«Jumaluke! Kus kiosk on? Mis on kioskiga juhtunud?»

Kergejalgne kunstnik tippab kähku alla, kus professor käsi taeva poole sirutab. Leheputka on peaaegu tühi ja poolenisti maha lammutatud, kõikjal on tolmu, mustust, paberitükke, nõõri- ja köiejuppe; ümberringi aga sagivad võõrad, tundmatud, pogrommiste meenutavad inimesed. Professor ei saa millestki aru, kuid ta süda tõmbub halvast eelaimusest külmaks ja krampi. Tundmatud rüüstajad sisendavad talle lausa ebausklikku hirmu. Ta läheb *madame* Bussaci bistroosse.

«Madame, mis on kioskiga juhtunud? Kas tõesti mingi õnnetus?»

Proua Bussac on Passy tõeline peremees. Ta teab alati kõike enne teisi.

«Oh, ei ole midagi, härra professor. Rahunege.»

¹ Tegelikult on David Teniers seeniori ja juuniori nimede kirjaviis täht-täheleht kattuv, sest tegemist on isa ja pojaga, flaami kunstnikega 17. sajandist. Tõlk.

² Kunstiesemed (prantsuse k.). Tõlk.

³ Siin: jänesepraad (prantsuse k.). Tõlk.

⁴ (Tavaline) lauavein (prantsuse k.). Tõlk.

Ja sedamaid informeerib ta Simonovi üksikasjaliselt kioski käekäigust.

Jeannette'i ema polnud lehemüüki kunagi armastanud, ta ei sallinud ega osanud seda tööd. Ja nüüd avanes väga soodus juhus kioskist lahti saada. Eile õhtul andis ta oma äri uuele omanikule lõplikult üle ning sõitis koos Jeannette'i ja härra Auguste'iga jaama. Nende vahetõtt polnud kellelegi saladuseks, kuid nüüd tahavad nad oma elujärgiga nii kaugele saada nagu õiged kodanlased kunagi. Jeannette'i ema sai hiljuti ilusa päranduse oma kodukohas Languedoc'is, või oli see Bretagne'is; härra Auguste aga saab sealsamas suures tehases korraliku töökoha. Kindlasti abielluvad nad viivitamatult, niipea kui nad sinna igavasse Languedoc'i jõuavad, esialgu linnavalitsuses ja pärast kiriklikult.

«Noh, mis seal ikka, härra professor, soovime neile head teed ja õnnelikku abielu,» ütles proua Bussac.

«Soovime pealegi. Andku jumal,» sõnas professor. «Küll oli ta tütar Jeannette armas laps!»

«Jah. Tore tüdruk.»

Tihe udu püsis õhtuni Pariisi kohal. Simonov jõudis väga hilja koju. Jeannette'i ootamatu kadumine ja röske ilm rõhused ta maani maha. Ta istus pimedas toas, tuld üles võtmata, ja heietas raskeid halle mõtteid. Esimest korda elus tundis ta vaikset ängistust.

Vali jäme vihm trummeldas vastu ärkli plekk-katust. «Vihma sajab,» mõtles professor ükskõikselt, «talvel tuleb ehk lundki... Kõik veereb oma rada...»

Samal hetkel pöratas katuseplekk ja keegi kriipis akent.

«Kes seal on?» hõikas professor ja avas vastust ootamata akna. Märg mütsak prantsatas põrandale. Simonov süütas tule ja kummardus vaatama. «Reede!» hüüatas ta rõõmsa üllatusega. «Oled see sina, Reede?» Kass hüppas talle sülele ja alustas lõputut kurisevat nurrulaulu. Alles nüüd heitus Simonov, nähes, kui hirmsaid jälgi olid kaks viimast aastat jätnud tema truul sõbra Reede ihule: kass lonkas paremat esi- ja vasakut tagujalga, üle terve keha võis leida karvutuks katkutud kohti, nagu oli täis alles veritsevaid sügavaid kriime.

«Häbi sul ei ole, Reede!» ütles professor ohates. «Aga eks me ole mõlemad paar parajaid!»

Kass ajas suu pärani, nii et kogu punane kare keel oli näha, ja nurises valjusti: «Mjau, mjau... ma olen näljane kui koer.»

Vaikides pani professor oma vihmakeebi selga ja jooksis läbi saju *madame* Bussaci bistroosse loomaliharupskeid ja piima ostma.

1932

MÄLESTUSI

TŠEHHOVI MÄLESTUSEKS

Ta elas meie seas...

Mäletan, tuled lapsepõlves pärast pikka suvist koolivaheaega tagasi internaati. Kõik on hall nagu kasarmus, lõhnab värske õlivärvi ja poonimisvaha järele, kaaslased on toored, kasvatajad ebasõbralikud. Päeva ajal hoiad end veel kuidagi vaos, ehkki igatsus kipub aeg-ajalt südant pitsitama. Tunned heameelt kohtumistest, vaatad imestades muutunud nägusid; kära ja sagin lööb kõrvad lukku.

Ent kui saabub õhtu ja poolhämarias magamistoas vaibuvad askeldused — milline talumatu nukrus, milline meeleheide haarab siis tillukest hinge! Närid nuukseid summutades patja, sosistad kalleid nimesid ja nutad, valad palavaid pisaraid teades, et need ei suuda iialgi su muret leevendada. Ja siis mõistad esmakordselt vapustava õudusega kaht halastamatut tõsiasja: möödunu tagasipöördumatust ja üksindust. On tunne, et annaksid praegu rõõmuga kogu ülejäänud elu, taluksid igasuguseid piinu üheainukese päeva eest tollest helgest ja kaunist ajast, mis enam kunagi ei kordu. On tunne, et püüaksid iga õrna, hoolitsevat sõna ja kinnitaksid selle igaveseks mällu, et imeksid ahnelt ja pikkamööda, tilkhaaval hinge iga hellitust. Ja sind vaevab julm mõte, et tegutsemishoos, hooletusest ja sellest, et aega näis olevat lõputult, ei kasutanud sa iga tundi ja hetke, mis niisama mööda libisesid.

Lapsemured on rängad, kuid unes nad hajuvad ja kaovad koos homse päikesega. Meie, täiskasvanud, ei ela neid läbi nii tormiliselt, aga mäletame kauem ja tunneme sügavamalt. Varsti pärast Tšehhovi matuseid, tulles surnuaial kadunu mälestuseks peetud jumalateenistusest, lausus üks nimekas kirjanik lihtsad, kuid tähendusriikad sõnad:

«Matsime ta maha, ja paratamatu kaotusekibedus

hakkabki juba lahtuma. Aga kas te mõistate, et igaveseks, kuni viimse tunnini jääb alles masendav, nukker teadmine, et Tšehhovit enam ei ole?»

Ja nüüd, mil teda enam ei ole, tajud eriti valusalt, mis väärtus oli igal tema sõnal, naeratusel, liigutusel, pilgul, milles peegeldus tema kaunis, ülev, aristokraatlik hing. Sul on kahju, et sa ei pööranud alati tähelepanu neile erilistele pisi-asjadele, mis räägivad vahel inimese sisemaailmast jõulisemalt ja intiimsemalt kui tema suured teod. Heidad endale ette, et ei jõudnud elurütmis meelde jätta ja kirja panna mõndagi huvitavat, iseloomulikku ja tähtsat. Ning samal ajal tead, et samu tundeid jagavad sinuga kõik need, kes olid talle lähedased, kes tõepoolest armastavad teda kui ülimalt peenetundelist ja kauni hingega inimest, kes sügavas tänulikkuses austavad mälestust temast kui ühest kõige väljapaistvaimast vene kirjanikust.

Nende inimeste armastusele, nende õrnale ja vaikselle nukrusele pühendangi oma käesolevad read.

I

Tšehhovi suvila Jaltas asus linnast peaaegu väljas, sügaval valge ning tolmuise Autka tee all. Ma ei tea, kes oli selle ehitanud, kuid ilmselt oli see Jalta originaalseim ehitis. Üleni valge, puhas, õhuline, kaunitult ebasümmeetriline, loodud väljaspool teatud kindlat arhitektuuri stiili, tornikujulise pealisehitise ning ootamatult esileulatuvate detailidega, läbisegi kitsaste ja laiade akendega, klaasveranda all- ja lahtine terrass ülakorrusel; sellisena võinuks ta kujutada endast modernistlikus stiilis hoonet, kui tema plaanis poleks olnud tunda kellegi vaimukat ja originaalset ideed, kellegi omapärast maitset. Suvila seis aia nurgas, ümbritsetuna lillepeenardest. Maantee vastaspoolsel küljel ulatus aiani madala müüri taga asuv vana, mahajäetud, alati haljas, vaikne ja inimtühi tatari kalmistu, kus olid lihtsate kiviplaatidega hauad.

Lilleaed oli tilluke ja sugugi mitte lopsakas, puuvilja- aed aga veel üpris noor. Seal kasvasid pirnid ja metsõunapuud, aprikoosid, virsikud ning mandlipuud. Viimastel aastatel hakkas aed juba väikest saaki andma, põhjusta-

des Anton Pavlovitšile palju askeldamist ja liigutavat, otse lapselikku heameelt. Kui saabus mandlipähklite korjamise aeg, tehti seda ka Tšehhovi aias. Harilikult lebasid pähklid väikeses kuhjas võorastetoas aknalaua ja paistis, et kellelgi polnud südant neid puutada, kuigi neid pakuti.

A. P.-le ei meeldinud ja ta sai isegi nagu pahaseks, kui talle öeldi, et tema suvila ei ole kaitstud ülalt Autka teelt tuleva tolmu eest ja et aed saab vähe vett. Kuigi ta üldiselt Krimmi ja eriti Jaltat ei armastanud, suhtus ta oma aiasse mingi erilise, kiiva armastusega. Paljud on näinud, kuidas ta vahel hommikuti kükakil hoolitsevalt väävliga roosivarsi määris või lillepeenardelt umbrohtu kitkus. Ning milline rõõm see oli, kui kesk suvist pöuda lõpuks vihma tuli ja savist tagavaratsisternid veega täitusid.

Selles hoolitsevas armastuses ei väljendunud mitte omanikutunne, vaid teine, võimsam ja targem teadmine. Kui tihti ta rääkis, vidukil silmi oma aeda takseerides:

«Kuulge, iga puu siin on minu istutatud ja sellepärast mulle muidugi kallis. Aga mitte see pole tähtis. Enne mind oli siin ju tühi maa ja inetud, kivised ja takjaisse kasvanud jäärakud. Ja siis tulin mina ning tegin sellest metsikust paigast kultuurse koha. Teate mis?» lisas ta äkki tõsisel ilmel ja ta hääles kõlas veendumus. «Teate mis — kolme-neljasaja aasta pärast muutub kogu maa öitsvaks aiaks. Ja elu on siis iseäranis kerge ja mugav.»

Mõte tulevase elu ilust, mis nii hellalt, nukralt ja kaunitult heliseb kõigis ta viimastes teostes, oli eluski üheks tema südamelähedasemaks, armastatumaks mõtteks. Küllap ta mõtiskles sageli õnnelikust tulevikuühiskonnast, kui ta hommikuti üksinda, vaikides oma kastemärgi roose kärpis või tähelepanelikult noort, tuulest murtud võsu silmitses. Ja kui palju oli ses mõtiskluses vaikset, tarka ning alistuvat eneseunustust!

Ei, see polnud täitmatust inimsüdamest kerkiv ja elu külge klammerdub soov elada ka pärast surma, ei olnud see ahne uudishimu teada saada, mis tuleb pärast sind, ega kiivas kadedus kaugete põlvkondade suhtes. See oli mure, mida tundis haruldaselt peen, kaunis ja tundeline hing, mis ütlematult kannatas, nähes labasust, toorust, igavust, loidust, vägivalda, metsikust — ümbritseva argi-

päeva kogu kohutavust ja vaimupimedust. Ja sellepärast, kui elu lõpul oli talle osaks langenud suur kuulsus, suhteline aineeline kindlustatus ja vene ühiskonna kogu targa, andeka, ausa osa siiraim armastus, ei sulgunud ta ligipääsmatusse, kõrki jahedusse, ei muutunud prohvetlikult dotseerivaks ega tundnud mürgist, väiklast vaenu võõra kuulsuse vastu. Ei, kogu tema suurte ning ränkade elukogemuste summa, kõik tema kibestumised, mured, rõõmud ja pettumused leidsid väljenduse selles kaunis, nukras, ennastohverdavas unistuses peatsest, lähenevast, ehkki võõrast õnnest.

«Kui kaunis on elu kolmesaja aasta pärast!»

Jä seetõttu hoolitses ta võrdse armastusega lilled eest, otsekui nähes neis tulevikuilu sümbolit, ning jälgis uusi, inimõistuse ja -teadmiste rajatud radu. Ta vaatles meelsasti uusi, originaalseid ehitusi ning suuri laevu, huvitus elavalt igast viimasest tehnika-alasest leiutisest ega tundnud igavust spetsialistide seltsis. Täie veendumusega kõneles ta sellest, et kuritegusid, selliseid, nagu mõrvad, vargused, abielurikkumised, jääb üha vähemaks ja et kaasaegses intelligentses ühiskonnas, õpetajate, arstide, kirjanike seas, kaovad need pea täielikult. Ta uskus, et tulevikukultuur, tõeline kultuur, teeb inimese konna paremaks.

Rääkides Tšehhovi aiast unustasin ma mainida, et selle keskel seisis kiik ja puust pink. Mõlemad olid jäänud maha «Onu Vanjast», millega Kunstiteater Jaltas käis, mäletatavasti ainsal eesmärgil näidata A. P.-le, kes oli tookord haige, tema näidendi lavastust. Kumbagi eset pidas Tšehhov väga kalliks ning meenutas neid näidates alati tunnustavalt Kunstiteatri hella tähelepanu enda vastu. Siinjuures on kohane märkida, et need suurepärased näitlejad tegid oma erakordselt delikaatse tähelepanelikkusega Tšehhovi talendi vastu ning sõbraliku suhtumisega tema isikusse paljuskki kaunimaks unustamatu sõnameistri viimased elupäevad.

II

Õuel elutsesid taltsas kurg ja kaks koera. Tuleb tunnistada, et Anton Pavlovitš armastas väga kõiki loomi, välja arvatud ainult kassid, kelle suhtes tundis ületa-

matut vastikust. Koerad olid aga tema erilised lemmikud. Kadunud Kaštankat ja Melehhovo taksisid Broomi ja Hiniini meenutas ta nii soojalt ja rääkis neist nõnda, nagu räägitakse surnud sõpradest. «Koerad on üks tore rahvas,» lausus ta vahel heasüdamliku naeratusega.

Kurg oli tähtis ja ennasttäis lind. Üldiselt suhtus ta inimestesse umbusuga, kuid Arseniga, Anton Pavlovitši jumalakartliku teenriga, olid nad suured sõbrad. Ta jooksis igal pool, õues ja aias Arseni kannul, tegi seejuures jooksu peal naljakaid hüppeid ja vehkis väljasirutatud tiibadega, tantsides iseloomulikku kuretantsu, mis Anton Pavlovitšile alati nalja tegi.

Ühe koera nimi oli Tuusik, teise nimi Kastan — endise, ajaloolise Kaštanka auks. Mitte millegi muuga peale rumaluse ja laiskuse see Kastan küll silma ei paistnud. Väliselt oli ta paks, heleda šokolaadi värvi, sileda karvaga, kohmakas, rumalate kollaste silmadega. Tuusiku eeskujul haukus ta võõraste peale, kuid tarvitses vaid talle viibata ja lahket häält teha, kui ta otsemaid selili heitis ja lipitsevalt maas vähkrema hakkas. Kui ta hellelt Anton Pavlovitši juurde ronis, lükkas see teda õrnalt kepiga eemale ja rääkis tehtud karmusega:

«Mine, mine, narr... Ära tüki...»

Ning pöördudes kaasvestleja poole lisas tüdinult, naer silmis:

«Tahate, kingin teile selle koera? Te ei usu, kui rumal ta on.»

Aga ükskord juhtus, et Kastan jäi talle omase rumaluse ning kohmakuse tõttu ühte jalga pidi kaariku rataste alla. Hirmsasti kisendades jooksis vaene koer kolmel jalal koju. Tagumine käpp oli täiesti vigastatud, liha ja nahk peaaegu luuni lahti, veri voolas. Anton Pavlovitš pesi haava otsekohe sooja vee ja sublimaadilahuga, riputas peale jodoformi ja sidus marlisidemega kinni. Ja oleksite pidanud nägema, kui õrnalt, kui osavalt ning ettevaatlikult tema suured, hellad sõrmed koera vigastatud jalga puudutasid ja millise etteheitva kaastundega ta vinguvat Kastanit noomis ja rahustas:

«Oh sind rumalat küll... Kuidas sa siis nõnda?... Ole nüüd tasem... kohe on parem... lollike...»

Tuntud tõde korrates on tähelepanuväärne, kuidas loomad ja lapsed instinktiivselt Tšehhoviisse kiindusid.

Vahetevahel käis A. P. juures keegi haige preili, kaasas kolme-nelja-aastane tüdrukuke — vaenelaps, kelle ta oli võtnud kasvatada. Väikese lapse ja nukrameelse haige aastates mehe, kuulsa kirjaniku vahel sigines mingi eriline, tõsine ning usalduslik sõprus. Nad istusid kaua kõrvuti verandal pingil; A. P. kuulas keskendunud tähelepanuga, tüdrukuke aga vadistas talle vahetpidamata oma naljakaid lapsesõnu ja sasis tillukeste kätega tema habet.

Puhtsüdamliku armastusega suhtusid Tšehhovisse ka kõik lihtsad inimesed, kellega tal tuli kokku puutuda: teenrid, käskjalad, pakikandjad, palverändurid, postiljonid; ja mitte üksnes armastusega, vaid äärmise delikaatsuse, hoolitsuse ja arusaamisega. Siinkohal ei saa jätta meenutamata juhtumit, mida kirjeldan pealtnägija, ühe «Vene Laevanduse ja Kaubanduse Seltsi» väikeametniku sõnade põhjal. See on ausameelne, vähese jutuga inimene, ning peaasi — muljete vastuvõtmisel ja edasiandmisel täiesti siiras.

Lugu juhtus sügisel. Tagasiteel Moskvast oli Tšehhov äsja laevaga Sevastopolist Jaltasse saabunud ning polnud veel jõudnud maale astuda. Laeval valitses rüsin, kära ja segadus, mis algab alati pärast seda, kui trepp alla lastakse. Selles üldises segaduses jõudis tatarlasest pakikandja, kes A. P. alati teenindas ning oli teda juba eemalt märganud, enne teisi laevale ronida, Tšehhovi pakid üles leida ning valmistus neid juba alla viima, kui äkki tormas talle kallale äge ja vihane kapteniabi. See mees ei piirdunud ainuüksi ropu söimuga, vaid lõi ülemuslikus raevuhoos vaest tatarlast näkku.

«Ja siis juhtus midagi üleloomulikku,» rääkis minu tuttav. «Tatarlane viskab äsjad tekile, taob endale ruskatega rinda ja ronib silmi jõllitades kapteniabi poole. Ja kisendab samal ajal üle kogu sadama:

«Mis? Sa tuled peksma? Kas sa arvad, et sa mind löid? Vaat keda sa löid!»

Ja näitab näpuga Tšehhovi peale. Aga Tšehhov, teate, on üleni kahvatu, huuled värisevad. Astub kapteniabi juurde ja ütleb sellele vaikselt, aga erakordse rõhuga, iga sõna eraldi: «Kas teil pole häbi!» Uskuge, jumala eest: oleksin ma selle meremehe asemel — parem sülitatagu mulle kakskümmend korda näkku, kui et peaksin

kuulma seda «kas teil pole häbi». Ja oli kord mehel paks nahk, aga võttis läbi: sebis siia-sinna, pobises midagi, ja äkki oli ära auranud. Enam teda tekil ei nähtud.»

III

A. P. kabinet Jalta majas polnud suur, oma kaksteist sammu pikk ja kuus lai, lihtsasti sisustatud, aga sellest õhkus mingit erilist hubasust. Otse sissekäigu vastas oli suur ruudukujuline värvilisest, kollasest klaasist raamis aken. Sissekäigust vasemal akna juures, viimasega risti, seisis kirjutuslaud, selle taga oli väike nišš, mida ülalt lae alt valgustas tilluke aken; nišis asetses türgi diivan. Paremal pool, keset seina, seisis pruunist kahhelkivist kamin, selle ülaossa oli jäetud väike kivist katmata koht ning sellele oli kergelt, ent maitsekalt maalitud õhtune niit kaugusse kaduvate heinakuhjadega — Levitani töö. Edasi samal poolel, päris nurgas uks, kust paistis Anton Pavlovitši poissmehe-magamistuba — valgusküllane rõõmus ruum, millest hoovas lausa neitsilikku puhtust, vahevust ja süütust. Kabineti seinu katsid tumedad kuldse mustriga tapeedid, kirjutuslaua juures rippus trükitud kiri: «Palutakse mitte suitsetada.» Paremal, otse välisukse kõrval, seisis raamatukapp. Kaminal nipsasjakesed ja nende vahel tore purjekamudel. Ka kirjutuslaual oli hulk keni luust ja puust kujukesi, millegipärast domineerisid nende hulgas elevandid. Seintel portreed: Tolstoi, Grigorovitš, Turgenev. Väikesel eraldi lauakesel lehvikukujulisel alusel oli palju näitlejate ja kirjanike fotosid. Kahel pool akent rippusid sirgelt alla rasked tumedad kardinaad, põrandal lebas suur idamaise mustriga vaip. Vaip ja kardinaad pehmendasid kõigi esemete kontuure ja tegid kabineti veelgi hämaramaks, kuid tänu nendele langes valgus aknast kirjutuslauale ühtlasemalt ning mahedamalt. Toas oli meeldiv aroom — A. P. pidas lõhnaõldest lugu. Aknast paistis hobuserauakujuline jäärak, mis laskus pikalt mere poole, ja meri ise, mida ümbritsesid amfiteatrina majad. Vasakult, paremalt ning tagantpoolt kerkisid aga poolsöörina mäed. Õhtuti, kui ümberkaudsetel mägedel süttisid tuled ja kui tuled ja tähed nende kohal pimeduses niivõrd ühte sulasid, et neid oli võimatu üksteisest eral-

dada, siis tuletas kogu ümbrus väga meelde mõningaid Tiflisi nurgakesi...

Alati on nõnda: saad inimesega tuttavaks, tead tema välimust, kõnnakut, häält, maneere, ja ikkagi võid iga kord mälu esile manada tema näo sellisena, nagu see oli esimesel kohtumisel — hoopis teistsugune, praegusest erinev. Nii on ka minu mälestuses, kui olime A. P.-ga juba mitu aastat tuttavad olnud, säilinud see Tšehhov, keda nägin esmakordselt Odessas «Londoni» võõraste-maja suures saalis. Siis näis ta mulle pikakasvulise ja kõhetuna, kuigi laia kondiga, ilmelt süngevõitu. Haiguse järgi polnud tookord tema juures märgata, kui välja arvata kõnnak — ettevaatlik ning põlvedest nagu veidi lõtv. Kui minult oleks küsitud, kellega ta esimesel pilgul sarnaneb, oleksin ma vastanud, et maakonnaarsti või provintsigümnaasiumi õpetajaga. Aga ühtlasi oli temas midagi väga lihtsat ja tagasihoidlikku, midagi eriliselt venepärast, rahvalikku — näos, häälduses ja kõnemanee- ris; oli ka mingi Moskva tudengeile omane näiline hooletus käitumises. Just niisugune esmamulje on jäänud temast paljudele, kaasa arvatud mina. Ent juba mõne tunni möödudes nägin ma hoopis teistsugust Tšehhovit — just seda Tšehhovit, kelle nägu on jäänud tabamatuks fotograafidele ja mida kahjuks ei ole suutnud mõista ega tunnetada mitte ükski teda maalinud kunstnikest. Ma nägin kõige peenemat ja kaunimat, kõige hingestatumat inimpalet, mida mul eales on tulnud kohata.

Paljud on hiljem rääkinud, et Tšehhovil olid sinised silmad. See on eksitus, kuid eksitus, mis hämmastavalt ühine kõigile, kes teda tundsid. Tšehhovi silmad olid tumedad, peaaegu pruunid, kusjuures parema silma iirise värv oli tunduvalt intensiivsem, mis teatud peahoiaku puhul andis silmavaatele hajameelse ilme. Ülemised silmalaud rippusid raskelt silmade kohal, mida nii sageli võib täheldada kunstnike, jahimeeste, meremeeste juures — ühe sõnaga nende juures, kes peavad oma pilku pidevalt keskendama. Näpitsprillide ning manee-ri tõttu kergelt pead tõstes läbi klaaside alumise serva vaadata näis A. P. nagu sageli karmina. Ent oli tarvis näha Tšehhovit teistsugustel hetkedel (mis jäid viimastel aastatel kahjuks nii harvaks), kui ta oli heas tujus, kiire liigutusega prillid eest võttis ja end tugitoolis edasi-tagasi kõigutades arm-

salt, siiralt ja laialt naerma puhkes. Siis tõmbusid ta silmad poolsõõrikuiks, saates nurkadest kiirtena välja heasüdamlikke kortsukesi, ja nüüd meenutas ta tervenisti seda tuntud nooreeaportreed, kus ta on kujutatud veel ilma habemeta, silmis naerata- v, naiivne ja lühinägelik, kergelt altkulmu tulev pilk. Ja hämmastav — iga kord, kui ma seda fotot vaatan, ei saa ma lahti mõttest, et Tšehhovi silmad olid tõepoolest sinised.

Väliselt torkas A. P. juures silma laup — lai, valge ja sile, kauni kujuga; ainult viimasel ajal oli kulmude vahele, ninajuure kohale tekkinud kaks mõtlikku püst- vagu. Tšehhovi kõrvad olid suured ja ebailusad, kuid nii tarku, intelligentseid kõrvu olen ma näinud veel ainult ühel inimesel — Tolstoil.

Kord suvel, kasutades ära Anton Pavlovitši head tuju, tegin temast käsifotoaparaadiga mõned ülesvõtted. Kuid paremad neist, eriti need, kus sarnasus oli kõige suurem, tulid kahjuks kabineti nõrga valgustuse tõttu kahvatud välja. Teiste, õnnestunumate kohta ütles A. P. ise, olles neid vaadanud:

«Noh, teate, see pole küll mina, hoopis keegi prantslane.»

Mäletan praegu väga elavalt tema suure, kuiva ja kuuma käe pigistust — käepigistust, mis oli alati tugev, mehine, kuid samal ajal põgus, just nagu midagi varjav. Samuti on silme ees tema käekiri: ühtlane, ilma paisutus- teta, kohutavalt peenike, esimesel pilgul lohakas ning inetu, aga täpsemalt vaadates väga selge, õrn, graatsiline, ja nagu kõik tema juures, hästi iseloomulik.

IV

A. P. tõusis, vähemasti suvel, üsna varakult. Isegi kõige lähedasematest inimestest ei näinud ükski teda lohakalt riietatuna; ka ei armastanud ta igasuguseid kodu- seid mugavusi, nagu toatuhvleid, hommikumantleid ja -kuubesid. Kella kaheksa-üheksa ajal võis teda juba näha kõndimas mööda kabinetti või istumas kirjutuslaua taga, laitmatult, meeldivalt ja tagasihoidlikult riides nagu alati.

Ilmselt oli tal tõhusaim tööaeg hommikust lõunani,

kuigi kellelgi ei olnud õnnestunud tabada teda kirjutamisel: selles suhtes oli ta erakordselt kinnine ja häbelik. Seevastu võis teda ilusal, soojal hommikul tihti näha pingil maja taga, suvila kõige vaiksemas nurgas, kus piki valgeid seinu seisis tünnid oleandritega ning kasvas tema oma käega istutatud küpress. Seal istus ta mõnikord tunni või rohkem: ükski, liikumatult, pannud käed põlvedele ja pilk suunatud ettepoole — merele.

Keskpäeva paiku ning hiljem hakkas ta majja kogunema külalisi. Raudvõrel, mis eraldas maja maanteest, kõlkusid samal ajal tundide kaupa ammuli sui valgetes laiaäärelistes viltkübarates plikad. Tšehhovi juures käis väga mitmesuguseid inimesi: teadlasi, kirjanikke, semst-votegelasi, arste, sõjaväelasi, kunstnikke, austajaid ja austajannasid, professoreid, seltskonnatuusasid, senaatoreid, preestreid, näitlejaid ja jumal teab keda veel. Tihti küsiti nõu või protektsiooni, veelgi sagedamini paluti läbi vaadata käsikirju; käisid pealetükkivad ajalehereporterid ja muidu uudishimulikud; oli selliseidki, kes külastasid teda ainsa eesmärgiga «juhtida see suur, kuid eksinud talent õigesse, ideelisse suunda». Käisid toetust paluvad vaesed — nii tõelised kui ka teesklejad. Neid ei saadetud kunagi tühjalt tagasi. Ma ei pea õigeks mainida siin konkreetseid juhtumeid, kuid tean kindlalt ja täpselt, et Tšehhovi heldus, eriti õppiva noorsoo suhtes, oli mõõtnatult suurem, kui seda lubasid tema enam kui kasinad sissetulekud.

Tema juures käis inimesi kõikidest kihtidest ja leeridest. Vaatamata niisugusele pidevale, väsitavale rahvasterändamisele, oli selles Tšehhovi jaoks ka midagi kõitvat: ta tutvus vahetult, algallikaist kõige sellega, mis antud hetkel Venemaal toimus. Kuidas küll eksisid need, kes trükisõnas ning oma kujutluses nimetasid teda inimeseks, kes on ükskõikne ühiskonna huvide vastu, intelligentsi pulbitseva elu ning kaasaja põletavate probleemide vastu. Pingsalt ning süvenenult jälgis ta kõike; ta ärritus, piinles ja valutas südant kõige selle pärast, mille pärast valutasi südant parimad vene inimesed. Oleks pidanud nägema, kuidas pimedail, neetud aegadel, kui tema juuresolekul kõneldi meie ühiskondliku elu nõmedaist, ahista-vaist ja julmadest nähtustest, tõmbusid karmilt ning kurvalt kortsu ta tihedad kulmud, milline piinatud ilme

ilmus ta näkku ning milline põhjatu sügav nukrus vaatas vastu ta kaunitest silmadest.

Siinjuures on kohane meenutada üht fakti, mis minu arvates heidab suurepäraselt valgust Tšehhovi suhtumisele vene tegelikkuses esinevatesse nõmedustesse. Paljudel on meeles tema loobumine Akadeemia auliikme nime-tusest, on teada ka selle loobumise motiivid, kuid kaugeltki mitte kõik ei tea tema poolt selles asjas Akadeemia saadetud kirjast. See on haruldane kiri, millest hoovab suure hinge lihtsat ja üllast väarikust ning tagasihoitud nõrdimust:

«Möödunud aasta detsembris sain ma teate A. M. Peškovi valimisest Akadeemia auliikmeks, ja et A. M. Peškov elas tookord Krimmis, ruttasin ma temaga kokku saama ning tõi talle esimesena sõna valimise kohta ja esimesena õnnitlesin teda. Seejärel, mõne aja möödudes avaldasid ajalehed sõnumi, et kuna Peškov on § 1035 põhjal kohtulikule vastutusele võetud, tunnistatakse valimised kehtetuks, kusjuures oli täpselt märgitud, et teade lähtub Teaduste Akadeemiast, ja kuna mina kuulun Akadeemia auliikmete hulka, siis lähtus antud teade osaliselt ka minust. Mina soovisin südamest õnne ja valimised tunnistasin kehtetuks samuti mina — säärane vastuolu ei mahtunud mu teadvusse ja ma ei suutnud oma südametunnistust sellega leppima sundida. Tutvumine § 1035-ga ei selgitanud mulle mitte kui midagi. Ning pärast pikemat järelemõtlust võisin ma tulla ainult ühele otsusele, mis on mulle äärmiselt raske ja kurvastav, nimelt: ma palun mind vabastada Akadeemia auliikme nimetusest.

A. Tšehhov.»

On hämmastav, kuidas Tšehhovit ei mõistetud! Tema, see «parandamatu pessimist», nagu teda nimetati, ei väsinud kunagi lootmast helgesse tulevikku, ei lakanud kunagi uskumast oma kodumaa parimate jõudude nähtamatust, ent visa ja viljaka töö sisse. Kes lähikondsetest ei mäletaks tema lemmikfraasi, mida ta nii sageli, vahel

isegi hoopis teise jutu seas, äkitselt veendunud toonil lausus:

«Kuulge, teate mis? Venemaal on ju kümne aasta pärast oma konstitutsioon.»

Jah, isegi sel kombel avaldus see inimkonda ootava kauni tuleviku motiiv, mis kajastus kõigis tema viimaste aastate teostes.

Tõele au andes: kaugeltki mitte kõik külastajad ei säästnud A. P. aega ja närve, mõned olid veel sootuks halastamatud. Mäletan juhtumit, mis on hämmastav, pea-aegu et anekdootlikult uskumatu oma labasuse ja eba-delikaatsuse poolest, mida näitas üles isik, keda ka nagu loeti kunstiinimeste hulka kuuluvaks.

Oli mõnusalt jahe, tuulevaikne suvehommik. A. P. oli harukordselt kerges, erksas, muretus meeleolus. Ja siis, otsekui taevast kukkunud, ilmub tüse härrasmees (nagu pärast selgus, arhitekt), läkitab Tšehhovile oma nimekaardi ja palub kokkusaamist. A. P. võtab ta vastu. Arhitekt astub sisse, tutvustab end ning pööramata vähimatki tähelepanu sildile «Palutakse mitte suitsetada», süütab luba küsimata päratu haisva riia sigari. Siis, teinud peremehele paar vältimatut, jämedat komplimenti, asub asja juurde.

Asi aga on järgmine: arhitekti poeg, gümnaasiumi kolmanda klassi õpilane, jooksnud mõni päev tagasi mööda tänavat, ja nagu poisikestel kombeks, haaranud jooksu pealt kinni kõigest, mis ette juhtus — laternaist, postidest, taradest. Lõpuks sattunud ta okastraadi otsa ja kriimustanud kõvasti kätt. «Ja nüüd, kõrgesti austatud Anton Pavlovitš,» lõpetas arhitekt oma jutustuse, «palun ma teid kirjutada sellest ajakirjandusele sõnum. On isegi hästi, et Kolja kriimustas ainult peopesa, kuid see on ju paljas juhus. Traat oleks võinud riivata mõnd eluliselt tähtsat arterit — ja mis siis?» — «Jah, kõik see on väga kurb,» vastas Tšehhov. «Kahjuks aga ei saa ma teid kuidagi aidata. Ma ei saada ja pole kunagi saatnud ajakirjandusele sõnumeid. Ma kirjutan ainult novelle.» — «Seda parem, seda parem! Pänge see kõik novelli sisse,» rõõmustas arhitekt. «Laske ära trükkida selle majaomaniku täielik nimi. Võite isegi minu nime nimetada, olen ka sellega nõus... Või ei... minu täit nime pole tarvis, pange lihtsalt täht: härra S. Niisiis palun... Meil

ongi ju nüüd järele jäänud ainult kaks tõeliselt liberaalset kirjanikku — teie ja härra P.» (Ning siin nimetas arhitekt ühe tuntud jututreiali nime.)

Mul puudub oskus edasi anda murdosagi neist kohutavaist labasustest, mida see oma isatunnetes solvatud arhitekt rääkis, sest visiidi jooksul jõudis ta sigari lõpuni suitsetada, nii et pärast tuli kabinetti kaua haisvast suitsetada. Kui ta viimaks ometi lahkus, tuli A. P. aeda läbi ja läbi ärritatuna, punased laigud põskedel. Ta hääl yärises, kui ta oma õe Maria Pavlovna ja tema kõrval pingil istuva tuttava poole pöördus:

«Härrased, kas te ei võinud siis mind sellest inimesest vabastada? Oleksite sõna saatnud, et mind kuhugi kutsutakse. Ta kurnas mind ju täiesti välja!»

Samuti mäletan — ning tunnistän, see oli osalt minu süü —, kuidas tema juurde sõitis enda kui lugeja heakskiitu väljendama keegi ennasttäis tsiviilkindral. Ajas põlved harki, toetas rusikad põlvedele, ja ilmselt soovides Tšehhovile head meelt valmistada, kukkus igati tõrvama üht noort kirjanikku, kelle täht parajasti oli tõusmas. Tšehhov sulgus otsemaid endasse ning istus kogu aja jahedal ilmel, silmad maas, lausumata ainsatki sõna. Ja ainult põgus etteheitev pilk, mille ta lahkumisel heitis tuttavale, kes oli kindrali majja toonud, reetis, kui rängalt see visiit teda oli kurvastanud.

Niisama häbelikult ja jahedalt suhtus ta ka kiitustesse, millega teda üle puistati. Läheb ja istub nišši diivanile, ripsmed võpatavad, vajuvad aeglaselt alla ega tõuse enam, nagu aga muutub jäigaks ning süngeks. Vahel, kui ohjeldamatud kiidusõnad tulid mõnelt lähedaselt inimeselt, püüdis ta kõnelust naljaks keerata, sellele teine suund anda. Ütleb äkki, asja ees, teist taga, kerge muigega:

«Meeldiv lugeda, kuidas Odessa reporterid minust kirjutavad.»

«Miks siis?»

«Hästi naljakas. Muudkui luiskavad. Läinud kevadel tuli üks neist minu juurde võõrastemajja. Palub intervjuud. Minul polnud parajasti mahti. Ütlengi talle: «Vabandage, ma olen praegu kinni. Võite muide kirjutada, mis pähe tuleb. Mul ükskõik.» Noh, ja oli ka kirjutanud! Mul võttis kohe ihu soojaks.»

Kord aga lausus ta kõige tõsisemal ilmel:

«Mis te õige mõtlete: mind tunneb Jaltas iga voormees. Nema ütlevad: «Ah Tšehhov? See on see lugeja? Tean.» Kutsuvad mind millegipärast lugejaks. Vahest arvavad, et ma loen surnutele lahkumissõnu? Kui te, kullake, küsiks te õige voorimehelt, millega ma tege-
len....»

V

Kell üks päeval söödi Tšehhovi majas all jahedas ja valges söögitoas lõunat ning peaaegu alati istus lauas mõni külaline. Oli raske mitte sattuda selle lihtsa, armsa, südamliku perekonna võlu alla. Siin tajusid pidevat õrna hoolitsust ja armastust, mida ei rõhutatud uhkete ja kõlavate sõnadega, üllatavat peenetundelisust ja tähelepanelikkust, mis ometigi ei väljunud tavaliste, justkui rõhutatult igapäevaste suhete raamidest. Ning lisaks sellele võis alati märgata tõelist tšehhovlikku kartust igasuguse ülespuhutuse, sõnaohtruse, ebasiiruse ja labasuse ees.

Selles perekonnas tundsid end ütlemata kergelt, lahedalt ja hubaselt, ja ma mõistan täielikult üht kirjanikku, kes rääkis, et ta on armunud korraka kõikidesse Tšehhovitesse.

Anton Pavlovitš sõi haruldaselt vähe ega armastanud istuda lauas, vaid kõndis harilikult ikka akna ja ukse vahet edasi-tagasi. Sageli pärast lõunat, jäänud kellegagi söögituppa nelja silma alla, sosistas Jevgenia Jakovlevna (A. P. ema) tasakesi rahutult ja muretsevalt:

«Antoša ei söönud lõuna ajal jälle mitte kui midagi.»

Tšehhov oli väga külalislahke. Talle meeldis, kui tema juurde lõunale jäadi, ja ta oskas kõiki temale omasel lihtsal ning südamlikul kombel kostitada. Jääb näiteks kellegi tooli taha seisma ning lausub:

«Kuulge, võtke viina. Kui ma veel noor ja terve olin, siis istus see hästi. Korjad kogu hommikupoole seeni, väsid ära, jõuad kuidagimoodi koju, aga võtad enne lõunat kaks-kolm pitsi, ja on hea olla.»

Pärast lõunat jäi ta teed ülal lahtisel rõdul või oma kabinetis, või tuli alla aeda ja istus pingile, mantel seljas

ja kepp käes; pehme must kaabu oli silmadele nihutatud ja selle alt vaatasid ta vidukil silmad.

Need olid kõige rahvarohkemad tunnid. Ühtepuhku päriti telefoni teel, kas võib A. P.-ga kokku saada, pidevalt saabusid külastajad. Käisid tuttavad ja palusid fotosid või autogramme raamatuisse. Juhtus ka päris naljakaid asju.

Keegi «Tambovi mõisnik», nagu Tšehhov teda nimetas, tuli temalt arstiabi otsima. Asjatult kinnitas A. P., et ta on ammu arstipraksisest loobunud ja meditsiini arengust maha jäänud, asjatult soovitas pöörduda kogenuma arsti poole — «Tambovi mõisnik» jäi kõigutamatuks: ta ei usu ühtki teist arsti peale Tšehhovi. Tahes-tahtmata tuli talle anda paar väikest, täiesti süütut nõuannet. Lahkudes pani «Tambovi mõisnik» lauale kaks kuldraha ja kuidas A. P. teda ka ei keelitanud, ei nõustunud ta neid mingil tingimusel tagasi võtma. A. P. oli sunnitud järele andma. Ta ütles, et kuna ta ei soovi ega pea õigeks võtta seda raha vastu kui honorari, võtab ta selle annetusena Jalta heategevusseltsi vajadusteks ja andis sealsamas allkirja raha kättesaamise kohta. Selgus, et ainult seda oligi «Tambovi mõisnikule» tarvis. Särava näoga peitis ta tähiku hoolikalt rahataskusse ning tunnistas siis, et tema visiidi ainsaks eesmärgiks oli saada Tšehhovi autograaf. Sellest originaalsest ning visast patsiendist jutustas mulle A. P. ise — naeru ja pahameelega pooleks.

Kordan, et paljud külastajad olid üsnagi pealetükkivad ja isegi ärritasid Tšehhovit, ent oma hämmastava delikaatsuse tõttu suhtus ta kõigisse tasakaalukalt, kannatlikult ja tähelepanelikult ning võttis vastu kõiki, kes teda näha soovisid. Tema delikaatsus küündis mõnikord selle liigutava piirini, kust algab tahtenõrkus. Nii näiteks kinkis üks lahke ja elavaloomuline daam, suur Tšehhovi austaja, vististi nimepäeval talle tohutu, värvitud kipsist tehtud istuva mopsi. Mopsi kõrgus maast oli oma poolteist arssinat, s. t. tegelikult koerast viis korda suurem. See paigutati alla söögitoa kõrvale mademele ning seal see istus, suu pärani ja hambad irevil, kohutades oma liikumatusega kõiki, kes olid tema olemasolu unustanud.

«Teate, ma isegi kardan seda kivist koera,» tunnistas

Tšehhov. «Aga teda ära viia on kuidagi ebamugav, võidakse solvuda. Las siis elab siin pealegi.»

Äkki löid ta silmad naerust sädelema ja ta lisan ootamatult, nagu ikka:

«Kas olete tähele pannud, et rikaste juutide majades istuvad sihukesed kipsmopsid pahatihti kamina kõrval?»

Mõni päev ta lausa ägas igat liiki kiitjate, laitjate, austajate ja isegi nõuandjate koorma all. «Mul on nii suur hulk külastajaid,» kaebas ta ühes kirjas, «et pea käib ringi. Raske on kirjutada.» Ning kõigest hoolimata ei jäänud ta ükskõikseks siira armastuse ja austuse vastu ja oskas seda alati eraldada pealiskaudsetest ning tühistest meelitustest.

«Mul oli hiljaaegu imetore kohtumine. Kaldapealsel astub järsku mulle ligi suurtükiväehvitser, päris nooruke, alamporutšik. «Teie olete Anton Pavlovitš Tšehhov?» — «Jah, seda küll. Milles on asi?» — «Vabandage minu pealetükkivust, aga ma olen nii ammu tahtnud suruda teie kätt!» Ja punastas. Tore noormees, ja armsa näoga. Surusime teineteisel kätt ja läksime kumbki oma teed.»

Kõige paremini tundis A. P. end õhtul kella seitsme ajal, kui uuesti koguneti söögituppa, et teed juua ja kergelt õhtust süüa. Siis ärkas temas mõnikord — küll iga aastaga harvemini — endine Tšehhov: ammendamatult lõbus, väimukas, särtsaka ja sädeleva noorusliku huumoriga. Siis improviseeris ta terveid lugusid, kus tegelasteks olid tema tuttavad, ning eriti innukalt korraldas kujuteldavaid pulmi, mis lõppesid mõnikord sellega, et järgmisel hommikul teelauas ütles noor abielumees nagu möödaminnes, hooletult asjalikult toonil:

«Tead, armas: pärast teejoomist paneme end sinuga riidesse ja sõidame notari juurde. Milleks sulle need mured oma raha pärast?»

Ta armastas välja mõelda kummalisi, tšehhovlikke perekonnanimesid, millest ma — kahjuks! — mäletan vaid müütilist madrust Koškodavlenkot. Samuti meeldis talle naljaviluks teisi kirjanikke vanemaks teha. «Mis te räägite — Bunin on minu eakaaslane,» kinnitas ta teeseldud tõsidusega. «Telešov samuti. Ta on juba vana kirjanik. Küsige talt ise, ta jutustab teile, kuidas me I. A. Beloussovi pulmas pummeldasime. See oli nii

ammu!» Ühele andekale, tõsisele, ühiskondlikult mõtlevale kirjamehele rääkis ta: «Kuulge, teie olete ju kakskümmend aastat vanem kui mina. Te ju kirjutasite varem Nestor Kukolniku varjunime all...»

Ent iial ei jäänud tema naljadest okast südamesse ja iial oma elu jooksul ei teinud see üllatavalt hell inimene teadlikult ühelegi elusolendile mitte kõige pisematki häda.

Pärast õhtusööki palus ta tingimata kellelgi jääda tunniks või pooleks tema kabinetti. Kirjutuslaual süüdati küünlad. Ning siis, kui kõik olid juba lahkunud ja ta jäi üksi, paistis tema suurest aknast veel kaua valgust. Kas ta kirjutas sel ajal või lehitses oma märkmikke, sinna päevaseid muljeid üles tähendades, seda ei teadnud vist keegi.

VI

Üleüldse ei tea me peaaegu midagi mitte ainult tema loometöö saladustest, vaid isegi välistest, harjumuspärastest töövõtetest. Selles suhtes oli A. P. üllatavalt kinnine ja sõnakehv. Mäletan, kord pillas ta möödaminnes tähendusrikka ütluse:

«Hoidku jumal teid selle eest, et loete kellelegi ette oma teoseid, kuni need pole trükitis ilmunud. Isegi korrektuuri ärge lugege.»

Ka ise talitas ta pidevalt nõnda, kuigi tegi mõnikord naisele ja õele erandi. Räägitakse, et varemalt olnud ta selles suhtes heldem.

See oli siis, kui ta kirjutas väga palju ning kiiresti. Ta ise on öelnud, et kirjutas tol ajal iga päev ühe jutu. Seda sama rääkis ka J. J. Tšehhova. «Juhtus, et Antoša — veel üliõpilaspõlves — istub hommikul lauas, joob teed ja jääb järsku mõttesse, vaatab mõnikord otse silma sisse, aga mina tean, et ta ei näe midagi. Võtab siis taskust märkmiku ja kirjutab kiiresti-kiiresti. Siis jääb jälle mõtlema...»

Aga viimastel aastatel hakkas Tšehhov suhtuma endasse üha rangemalt ning nõudlikumalt: hoidis jutte aastate kaupa laekas, parandas ning kirjutas neid lakkamatult ümber, ja ometi, vaatamata sellisele detailsele viimistlusele, olid tema viimased korrektuurid märkidest,

märkustest ning vahelekirjutustest kirjud. Et teost lõpetada, pidi ta seda kirjutama ühtejärke. «Kui ma jätan jutu kauaks seisma,» rääkis ta kord, «siis ei suuda ma seda pärast enam kuidagi lõpetada. Pean uuesti alustama.»

Kust võttis ta oma tegelaskuiud? Kust leidis ta oma tähelepanekud ning võrdlused? Kust ammutas oma suurepärase, vene kirjanduses ainulaadse keele? Mitte kellelegi ei usaldanud ega avanud ta oma loomingulisi lähteid. Kuulu järgi jäänud temast maha palju märkimikke; vahest leitakse aia jooksul sealt võtmed nende rangelt varjul hoitud saladuste juurde. Või ehk jäävad need igaveseks avamata? Kes võib teada? Igatahes tuleb meil siinkohal rahulduda vaid ettevaatlike vihjete ning oletustega.

Ma arvan, et pidevalt, hommikust õhtuni, võib-olla isegi öösiti, unes kui ka unetuil tundidel, toimus temas nähtamatu, vahel koguni alateadlik, ent visa töö — ta kaalus, määratles ning jättis meelde. Ta oskas kuulata ja küsitleda nagu ei keegi teine, kuid tihti võis kesk elavat vestlust märgata, kuidas ta tähelepanelik ning heatahtlik pilk muutus äkki sügavaks ning liikumatuks, iustkui lipsanuks kuhugi sissepoole ning uurinuks seal midagi salapärast ja tähtsat, mis hinges parajasti toimus. Siis esitaski A. P. oma kummalisi, rabavalt ootamatuid, jutusse hoopiski mitte puutuvaid küsimusi, mis nii paljusid hämmeldusse viisid. Just äsia käis jutt neomarksistide ümber ja käib veelgi, kuid tema küsib äkitselt: «Kuulge, kas te olete kunagi hobusekasvanduses olnud? Tingimata minge. Väga huvitav.» Või esitab teistkordselt küsimuse, millele oli just vastuse saanud.

Tšehhovil ei olnud silmapaistvat mehhaanilist mälu. Ma räägin niisugusest mälust pisiaste peale, mis on sageli omane naistele ja maainimestele ja mis tähendab seda, et jääb meelde, kuidas keegi on riides, kas kannab habet või vuntse, missugune on tema uurikett ja kingad, mis värvi juuksed. Need detailid olid temale lihtsalt ebaharvad ning ebahuvitavad. Seevastu haaras ta pilk otsekohe inimest tervikuna; ta määras täpselt ja õigesti nagu kogenud keemik tema erikaalu, koostise ning omadused ja teadis juba, kuidas paari-kolme joonega märkida tema põhiliselt, sisemist olemust.

Ükskord jutustas Tšehhov teatava rahulolematusega oma heast tuttavast, tuntud õpetlasest, kes vaatamata kauaaegsele sõprusele häiris teda mõnevõrra oma paljusõnalisusega. Nii kui Jaltasse saabub, tuleb otseteed Tšehhovi juurde ja istub seal hommikust lõunani; lõunal sõidab pooleks tunniks võõrastemajja, siis tuleb tagasi ja istub kuni südaööni välja ning muudkui räägib, räägib ja räägib... Ja nõnda iga päev.

Ning äkki, poolelt sõnalt katkestades, justkui haaratuna uuest ning huvitavast mõttest, lisas A. P. elavalt:

«Ja ometi ei aima keegi, mis on selle inimese kõige omapärasem joon. Aga mina tean. Et ta on professor ja kogu Euroopas tuntud teadlane — see on talle teisejärguline asi. Peamine on see, et omas südames peab ta end suureks näitlejaks ja on sügavalt veendunud, et ainult pimedade juhuse tõttu pole ta laval saavutanud ülemaailmset kuulsust. Kodus loeb ta ühtepuhku valjusti Ostrovskit.»

Teinekord märkis ta, oma mõtte üle naeratades:

«Teate, Moskva on üks omanäolisemaid linnu. Seal on kõik ootamatu. Tuleme ühel kevadhommikul pärast pikka ja lõbusat banketti koos publitsist S.-ga «Moskva Suurest Restoranist». Äkki tirib S. mind Iverskaja juurde, see on sealsamas vastas. Võtab peotäie peenraha ja hakkab kerjustele jagama — neid on seal kümneid. Pistab kopika pihku ja pomiseb: «Palu jumalasulase Mihhaili eest.» Mihhail on tema eesnimi. Ja jälle» «Jumalasulase Mihhaili eest, jumalasulase Mihhaili eest...» Aga ise jumalat ei usu... Naljamees...»

Nüüd tuleb mul puudutada hella kohta, mis vahest kõigile pole meeltmööda. Olen tõsiselt veendunud, et Tšehhov kõneles võrdse tähelepanu ja siira uudishimuga nii teadlase kui pakikandjaga, kerjuse või kirjanikuga, tähtsa semstvotegeelase või umbuskliku mungaga, poeselli või tühise postiametnikuga, kes saatis tee tema kirjad. Kas mitte sellepärast ei räägi ning mõtle professor tema jutustustes just nii nagu vana professor, hulkur aga nagu tõeline hulkur? Ja kas mitte sellepärast ei ilmunud otsekohe pärast tema surma lagedale suur hulk «südame sõpru», kelle eest — nende oma sõnade järgi — ta olnud valmis minema läbi tule ja vee?

Võib arvata, et ta ei avanud ega kinkinud kellelegi

täielikult oma südant (tõsi, liikus küll legend kellestki tema lähedast, armastatud sõbrast, Taganrogi ametnikust), suhtudes kõigisse heatahtlikult, sõpruse seisukohalt võrdväärselt ning ühtlasi suure ja vahest isegi ebteadliku huviga.

Oma tšehhovlikke ütlusi ja neid lühiduse ning tabavuse poolest hämmastavaid märkusi ammutas ta tihti otse elust. Väljendi «äi meeldi see mulle», mis nii ruttu läks «Arhiereist» käibesõnana laia üldsuse hulka, võttis ta ühelt süngelt hulkurilt, pooljoodikult, poolhullult ja poolprohvetilt. Mäletan ka, et kord tuli meil juttu ühest ammu surnud Moskva poeedist ning Tšehhov meenutas värvikalt nii teda, kui naist, kellega ta elas, tema tühje tube ning tema bernhardiinerit Družokki, kel oli ilmast ilma kõht korrast ära. «Kuidas siis, mäletan väga hästi,» jutustas A. P. lõbusalt naeratades, «iga päev kell viis tuli see naine tema tuppa ja küsis: «Liodor Ivanõtš, kuulge, Liodor Ivanõtš, kas teil pole juba aeg õlut juua?»» Ma küsisin ettevaatamatult: «Ah sealt siis ongi see teil seal «Palat nr. 6-s»?» — «Jah, sealt,» vastas Tšehhov tuseselt.

Tal oli tuttavaid ka neis kõrgemalseisvails äri-ringkondades, kus vaatamata miljonitele, kõige moodsamatele rõivastele ja näilisele huvile kirjanduse vastu räägiti «idjaal» ja «printsipaalselt». Mõned sellest seltskonnast puistasid Tšehhovile tundide viisi oma südant: neil on nii «peenearvilised» iseloomud ja kui suurepärase romaani võiks «gineaalne» kirjanik nende elust kirjutada, kui vaid kõik ära jutustada! Aga Tšehhov muudkui istub ja vaikib ja kuulab ilmse heameelega; ainult vurrude all vilksatab vaevumärgatav, peaaegu tabamatu naeratus.

Ma ei taha öelda, et ta otsis, nagu paljud teised kirjanikud, elust modelle. Ent mulle näib, et alati ja kõikjal leidis ta materjali vaatlemiseks ja see tuli tal iseene- sest, sageli vahest tahtmatult, pika aja jooksul väljakujunenud ning omaseks saanud harjumusest inimesi mõtestada, neid analüüsida ja üldistusi teha. Selles varjatud töös ilmselt seisnesidki tema pideva ebateadliku loomingu- protsessi kõik piinad ning rõõmud.

Ta ei jaganud oma muljeid kellegagi, nagu ta ka ei rääkinud kellegagi, mida ja kuidas ta kavatses kirjutada. Haruharva oli tema kõnes tunda kunstnikku ning bel-

letristi. Rääkides tarvitas ta, osalt meelega, osalt instinktiivselt, tavalisi, igapäevaseid, üldkasutatavaid väljendeid ilma võrdluste ja metafoorideta. Ta kandis oma aardeid hinges, laskmata neil sõnadevahus lahustuda, ja selle poolest erineski ta nii suuresti kirjanikest, kes jutustavad oma ainet paremini kui kirjutavad.

Arvan, et see johtus loomupärasest tagasihoidlikkusest, samuti ka erilisest häbelikkusest. On inimesi, kes orgaaniliselt ei talu, kes haiglaselt häbenevad liiga väljedusrikkaid poose, žeste, miimikat ja sõnu, ning A. P. oli selles suhtes musternäidis. Võib-olla siin peitubki seletus tema näilisele ükskõiksusele võitluse ja protesti küsimuste ning päevakajalist laadi probleemide vastu, mis erutasid ja erutavad kogu vene intelligentsi. Temas elas kartus paatose, suurte tunnete ning nende mõnevõrra teatraalsete efektide ees, mis viimastega lahutamatult kaasas käivad. Võrdluseks sellisele hoiakule võin tuua vaid ühe näite: mees armastab naist kogu kire ning sügava õrnusega, milleks on võimeline peenetundeline, andekas ning avara mõistusega inimene. Kuid ial ei söanda ta rääkida sellest suurte, kõlavate sõnadega ega või isegi endale ette kujutada, et ta peaks laskuma ühele põlvele, suruma käe südamele ning hakkama esimese armastaja väriseval häälel kõnelema. Ja seepärast ta armastab ning vaikib, kannatab vaikides ega usalda kunagi välja öelda seda, mida keskmise kaliibri seelikukütt kuulab valjult ning ohtrasõnaliselt, kõigi deklamatsiooni- reeglite kohaselt.

VII

Noortesse, algajaisse kirjanikesse suhtus Tšehhov arusaamise, püsiva tähelepanu ning hellusega. Mitte kellelgi ei tulnud lahkuda ta juurest põrmu surutuna tema suurest andest ning iseenda tähtsusetusest. Mitte kunagi ei öelnud ta: «Tehke nagu mina, vaadake, kuidas talitan mina!» Kui mõni meeleheitel talle kaebas: «Kas tasubki kirjutada, kui jääd kogu eluks «nooreks» ning «lootust-andvaks»?» — siis vastas ta tõsiselt ning rahulikult:

«Ega siis kõik, kullake, kirjuta nagu Tolstoi.»

Tema tähelepanu oli vahel lausa liigutav. Keegi algaja

kirjanik sõitis Jaltasse ja asus elama linna serva, kuhugi Autka taha, kus üüris toapugeriku käre-rikas paljulapselises krèeka perekonnas. Ükskord kaebas ta Tšehhovile, et niisugustes tingimustes on raske kirjutada, ja Tšehhov suutis kirjanikku veenda, et see tuleks tingimata juba hommikul tema juurde ja töötaks all, söögitoa kõrval. «Teie kirjutate all, mina üleval,» ütles ta oma võluva naeratusega. «Ning lõunat sööte ka minu juures. Kui aga lõpetate, siis loete mulle tingimata ette või juhul, kui ära sõidate, siis saadate vähemalt korrektuuri.»

Ta luges üllatavalt palju ning mäletas iga kord kõike ja ei seganud kedagi teisega ära. Kui autorid küsisid tema arvamust, siis kiitis ta alati, ja tegi seda mitte sellepärast, et autorist lahti saada, vaid et teadis, kui julmalt kärbib nõrku tiibu terav, ehkki õiglane kriitika ning millist reipust ja lootust annab vahel kas või põguski kiitus. «Lugesin teie novelli. Toredasti kirjutatud,» kostis ta neil puhkudel südamlikul ning karedal toonil. Usalduslikuma vahekorra ning lähedasema tutvuse puhul, eriti autori tungival palvel, avaldas ta oma arvamust küll ettevaatlike mööndustega, aga konkreetsemalt, üksikasjalisemalt ning otsekohesemalt. Mul on alles kaks tema kirja ühele ning samale autorile ühe ja sama jutustuse puhul. Siin on väljavõtte esimesest:

«Kallis N., sain Teie jutustuse kätte ja lugesin läbi, suur tänu. Jutustus on hea, lugesin selle läbi ühe sõõmuga nagu eelmisegi ja jäin samavõrd rahule...»

Et autorit paljas kiitus ei rahuldanud, siis sai ta peatselt A. P. käest teise kirja:

«Te tahate, et ma räägiksin ainult puudustest. See asetab mind raskesse olukorda. Jutustuses puudusi pole ja kui millegagi võib mitte nõustuda, siis ainult mõningate eripärasustega. Näiteks oma kangelasi, näitlejaid, kujutate te vana moodi, nagu neid on kujutanud juba sada aastat kõik, kes neist on kirjutanud — ei midagi uut. Teiseks. Esimeses peatükis Te kirjeldate tegelaste välimust — jällegi vana moodi, võib läbi saada ilma selleta. Viis detailset kirjeldust väsitavad tähelepanu ning kaotavad lõpuks oma väärtuse. Raseeritud näitlejad on üksteisega sarnased nagu katoliku preestrid ning jäävadki sarnasteks, kui püüdlukult Te neid ka ei kirjeldaks. Kolmandaks labasevõitu toon, liialdused joomarite kuju-

tamisel. See on kõik, mida ma võin vastata Teie küsimusele puuduste kohta; midagi rohkemat ma välja mõelda ei suuda.»

Kirjaniksesse, kellega tal tekkis mingi väikenegi hingeline kontakt, suhtus ta alati hoolitsuse ja tähelepanuga. Kunagi ei jätnud ta kasutamata juhust teatada uudist, mis, nagu ta teadis, toob rõõmu või mõjub kasulikult.

«Kallis N.,» kirjutas ta ühele tuttavale, «käesolevaga annan Teile teada, et Teie jutustust luges L. N. Tolstoi ja see meeldis talle väga. Olge hea, saatke talle oma raamat aadressil: Koreiz, Tauria kubermang, ning tõm-make sisukorras alla need novellid, mida peate paremaiks, et ta lugedes alustaks neist. Või saatke raamat mulle ja mina annan talle edasi.»

Nende ridade kirjutaja suhtes ilmutas ta samuti kord suurt lahkust, teatades kirjaga, et «Teaduste Akadeemia poolt väljaantava «Vene keele sõnaraamatu» teise köite kuuendas vihikus, mille ma täna sain, oli viimaks ka Teie nimi.» Sellel ja sellel leheküljel jne.

Need kõik on muidugi pisiasjad, ent neist hoovab niisugust osavõtlikkust ja hoolitsust, et nüüd, mil seda ime-list taidurit ja suurepärast inimest enam ei ole, omandavad tema kirjad mingi kauge ning tagasipöördumatu hel-luse tähenduse.

«Kirjutage, kirjutage võimalikult palju,» ütles ta al-gajaile kirjanikele. «Kui ka välja ei kuku, pole viga. Hil-jem hakkab tulema. Peaasi — ärge raisake asjatult oma noorust ning paindlikkust. Just nüüd on teil õige aeg tööd teha. Vaadake, te kirjutate hästi, aga sõnavara on teil vaene. Tuleb omandada sõnu ja väljendeid, selleks aga on vaja kirjutada iga päev.»

Ka tema ise töötas väsimatult enda kallal, täiendades kõigiti oma imeliselt väljendusrikast keelt: kõneluste, sõnaraamatute, kataloogide, teaduslike tööde, pühade raamatute varal. Selle sõnakehva inimese leksikon oli era-kordselt suur.

«Kuulge, sõitke sagedamini kolmandas klassis,» soovitas ta. «Kahju, et haigus ei lase mind nüüd kolmandas klassis sõita. Seal kuuled mõnikord õige huvitavaid asju.»

Ühtlasi pani ta imeks kirjanikke, kes aastate kaupa ei näe midagi muud peale oma Peterburi kabinetiaknast

paistva kõrvalmaja tule müüri. Ja ta rääkis tihti, kannatamatuse varjund hääles:

«Ei saa aru, miks teie — noor, terve ja vaba mees — ei sõida näiteks Austraaliasse (Austraalia oli millegipärast tema armastatuim kontinent) või Siberisse? Niipea kui mu tervis veidi paraneb, sõidan tingimata uuesti Siberisse. Ma olin seal teel Sahhalini. Kulla mees, te ei kujuta endale ette, kui tore maa see on. Täiesti omaette riik. Teate, ma olen veendunud, et ükskord lööb Siber Venemaast päriselt lahku, nii nagu Ameerika oma emamaast lahku lõi. Sõitke sinna, tingimata sõitke...»

«Miks te ei kirjuta näidendit?» küsis ta mõnikord. «Tõepoolest, kirjutage. Iga kirjanik peab kirjutama vähemalt neli näidendit.»

Kuid samas nõustus ta, et draama kui kirjandusliigi vastu langeb huvi meie ajal iga päevaga. «Draama peab kas lõplikult välja surema või võtma täiesti uued, senitundmatud vormid,» väitis ta. «Me ei suuda isegi ette kujutada, milline on teater saja aasta pärast.»

Vahel tulid A. P. juures ilmsiks väikesed vasturääkivused, mis tema puhul eriti silma torkasid ning millel samas oli oma sügav sisu. Nii juhtus ükskord, kui tuli juttu märkmikest. Äsja oli Tšehhov meid innukalt veennud mitte kunagi nende abile lootma jääda, vaid kõiges mälu ning kujutlusvõimet usaldada. «Oluline jääb isenesest meelde,» kinnitas ta, «pisi asju leiutate või leiate alati.» Aga tund aega hiljem hakkas keegi kohalviibijaist, kes oli juhuslikult aasta teatris töötanud, oma sealseist muljeist jutustama ning mainis muuseas järgmist seika. Väikese provintsilinna suveteatris toimub päevane proov. Kübara ning ruuduliste pükstega esimene armastaja kõnib, käed taskus, mööda lava ja uhkeldab saali sattunud juhuslike pealtvaatajate ees. Näitlejatar — *ingénue*, tema «näidendinaine», kes on samuti laval, pöördub tema poole: «Saša, kuidas sa eile laulsid seda «Pajatsite» kohta? Vilista, palun.» Esimene armastaja pöördub tema poole, mõõdab teda hävitava pilguga pealaest jalatallani ning lausub teatraalse paatosega: «Mi-is? Laval vilistada? Aga kas sa kirikus vilistad? Tea siis, et lava — ka see on tempel!»

Loo lõppedes võttis A. P. prillid eest, vajus sügavale tugitooli ning puhkes suure häälega naerma. Ja otsekohe

tõmbas kirjutuslaua külglaua lahti, et võtta sealt märkmik. «Oodake, oodake, kuidas see oligi? Lava — see on tempel?» Ja kirjutas üles terve anekdoodi.

Tegelikult polnudki selles kõiges vasturääkivust ning hiljem A. P. ise selgitas asia. «Pole tarvis üles märkida võrdlusi, tühia-tähia, detaile, looduspilte — kõik see peab tulema ise, kui on tarvis. Aga konkreetne fakt, haruldane nimi, tehniline termin tuleb kirja panna, muidu ununeb, vajub ära.»

Sageli tuletas Tšehhov meelde neid raskeid hetki, mida talle valmistasid tõsiste aiakiriade toimetused, kuni ajani, mil «Severnõi Vestniku» algatusel õnnestus tal nad lõplikult enda poole võita.

«Ühes asjas peate te kõik mulle tänulikud olema,» kuulutas ta noortele kirjanikele. «See olin mina, kes lühijuttude autoritele tee lahti tegi. Varemalt juhtus, et töid toimetusse käsikirja, aga seda ei tahetud isegi lugeda. Vaadati põlastusega: «Mis? Ja seda nimetatakse kirjan-dusteoseks? See on ju lühem kui varblase nokk. Ei, meile pole sihukesi palakesi tarvis.» Aga mina saavutasin ikkagi oma ning tegin teistelegi tee ette. Kuid see pole veel midagi, minuga tehti hoopis hullu! Minu nimi sai pilkesõnaks. Leiti teravmeelitseda: «Ah teid, tšeh-ho-veid!» Pidi vist olema naljakas.»

Anton Pavlovitš hindas kõrgelt kaasaegset kirjan-dust, täpsemalt öeldes, kaasaegset kirjan-duslikku tehnikat. «Kõik on hakanud toredasti kirjutama, halbu kirjanikke enam polegi,» ütles ta resoluutselt. «Sellepärast läheb nüüd üha raskemaks pääseda tuntud nimede hulka. Ja teate, kes selle pöörde tõi? Maupassant. Sõnakunstnikuna püstitas ta niivõrd kõrged nõudmised, et vana moodi kir-jutada pole enam võimalik. Eks katsuge nüüd üle lugeda mõnd meie klassikut, kas või Pissemsskit, Grigorovitšit või Ostrovskit, katsuge, ja te näete, kui vana ja hall see kõik on. Teiselt poolt võtke või meie dekadendid. Need ai-nult teesklevad haigeid ja hullumeelseid — ise puha tursked mehed. Aga kirjutama on meistrid.»

Samal ajal nõudis ta kirjanikelt igapäevaseid, elulähe-dasi süžeesid, lihtsat esitust ning efektsete vigurite puu-dumist. «Miks on tarvis kirjutada,» oli ta nõutu, «kuidas keegi võttis allveelaeva ja sõitis põhjanabale inimsooga lepitust otsima, kui samal ajal heidab tema armsam end

dramaatilise karjatusena kellatornist alla? See kõik on vale, tegelikus elus seda ei juhtu. Tuleb kirjutada lihtsalt: sellest, kuidas Pjotr Semjonovitš abiellus Marja Ivanovnaga. Ja kõik. Siis, milleks need alapealkirjad: psühholoogiline etüüd, olupilt, novell? Tühipaljad pretensioonid. Pange lihtsam pealkiri, ükskõik, mis pähe tuleb, ja muud ei midagi. Samuti kasutage vähem jutumärke, kursiivi, mõttekriipsu — see on maneerlikkus.»

Veel õpetas ta, et kirjanik peab jääma oma kange laste rõõmude ning murede suhtes erapooletuks. «Ühes heas jutustuses,» rääkis ta, «lugesin ma suurlinna rannarestorani kirjeldust. Ja oli kohe näha, et autorile endale on eksootikaks nii see muusika kui elektrivalgustus ja roosid nõõpaukudes, et ta ise kõike seda imetleb. See pole hea. Tuleb olla neist asjadest üle, ja kuigi neid peab peensusteni tundma, tuleb neile vaadata justkui põlglikult, ülalt alla. Ning tulemus on õige.»

VIII

Alphonse Daudet' poeg mainib oma mälestustes isast, et see andekas prantsuse kirjanik nimetas end naljatamisi «õnnekaupmeheks». Tema poole pöördus pidevalt igasugu seisustest inimesi nõu ja abi saamiseks; nad tulid oma hädade ja muredega, ning tema, keda piinav parandamatu haigus oli tugitooli külge aheldanud, leidis endas mehisust, kannatlikkust ja armastust inimeste vastu, et kogu südamega teiste õnnestusest osa võtta, lohutada, rahustada ning julgustada.

Tšehhov poleks muidugi oma erakordse tagasihoidlikkuse tõttu ning vastikusest suurte sõnade vastu kunagi enda kohta midagi taolist öelnud, ent kui tihti tuli tal ära kuulata ränki pihtimusi, aidata nõu ning jõuga, ulatada libastujale oma hell mehine käsi. Seistes omas üllatavas objektiivsuses eraelu rõõmudest ning muredest kõrgemal, teadis ja nägi ta kõike. Kuid mingid isiklikud tunded ei mõjutanud tema suhtumist inimestesse. Ta võis olla südamlilik ja helde, ilma et oleks armastanud, lahke ja osavõtlik, tundmata kiindumust, võis teha head, ootamata tänu. Ja neis joontes, mis jäid teda ümbritsevatele

inimestele alati arusaamatuiks, peitubki vahest tema olemuse peamine võti.

Oma sõbra loal tsiteerin lühikese lõigu Tšehhovi kirjast. Asi oli selles, et mu sõber elas väga kaasa oma armastatud naise esimesele rasedusele ning tüütas üsnagi A. P. oma hirmuga. Ja ükskord Tšehhov kirjutas talle:

«Õelge oma naisele, et ta ei muretseks, kõik läheb normaalselt. Sünnitus võib kesta oma kakskümmend tundi, siis aga saabub õnnis seisund, kus ta aina naeratab, Teil aga tuleb tahtmine heldimusest nutta. Kakskümmend tundi — see on esimese sünnituse puhul tavaline maksimum.»

Kui tundlikku tähelepanu teise mure vastu kerkib sest paarist lihtsast reast. Aga veelgi iseloomulik on, et kui mu sõber hiljem, juba õnneliku isana, küsis kirja meenutades Tšehhovilt, kust ta neid tundeid nii hästi teab, vastas A. P. rahulikult, koguni ükskõikselt:

«Kui ma maal elasin, tuli mul ju järjest külanaiete sünnitusi vastu võtta. Üks ja sama rõõm igal pool.»

Kui Tšehhov poleks olnud nii suur kirjanik, oleks ta olnud väga hea arst. Teised arstid, kes teda mõnikord konsultatsioonidele palusid, rääkisid temast kui erakordselt arukast tähelepanekute tegijast ning leidlikust, taiplikust diagnoosijast. Ja polekski olnud midagi imelikku, kui tema diagnoos oleks olnud täpsem ja õigem kui see, mille oli pannud mõni moes olev kuulsus. Ta nägi ja kuulis inimeses — näos, hääles, kõnnakus — seda, mis oli teiste eest varjatud, mis keskpärasel vaatlejal kahe silma vahele jäi.

Ta ise pidas paremaks — neil harvadel juhtudel, kui tema poole pöörduti — soovitada lihtsaid, äraproovitud, enamasti koduseid vahendeid. Eriti õnnestunult ravis ta muide lapsi.

Arstiteadusse uskus ta püsivalt ning kindlalt ja mis-ki ei suutnud seda usku kõigutada. Mäletan, kuidas ta ükskord vihastas, kui keegi, lähtudes Zola romaanist «Doktor Pascal», hakkas arstiteadust üleolevalt põhjama.

«Teie Zola ei taipa mitte kui midagi ja mõtleb oma kabinetis omast peast kõik välja,» ütles ta ärritusest kõhides. «Ta oleks pidanud sõitma ja vaatama, kuidas meie

maakonnaarstid töötavad ja mida nad rahva heaks teevad.»

Ning kes siis ei teaks, milliste sümpaatsete joontega, millise armastusega välise karmuse taga ja kui sageli kirjeldas ta neid tõredaid töömehi, neid tundmatuid ja märkamatu kangelasi, kes jätavad oma nime teadlikult unustuse hõlma? Kirjeldas, ehkki ka säästmatult.

IX

On olemas sentents: inimese surm on nagu inimene ise. See meenub tahtmatult, kui mõelda Tšehhovi viimastele eluaastatele, tema viimastele elupäevadele ja isegi minutitele. Isegi tema matustesse põimis saatus mingi ettemääratud järjekindlusega rea puht-tšehhovlikke jooni.

Ta võitles kaua halastamatu haigusega, kohutavalt kaua, aga talus seda mehiselt, lihtsalt ning kannatlikult, ärritumata, kaebamata, peaaegu sõnatult. Viimasel ajal mainis ta oma kirjades tervist vaid hooletult, möödaminnes. «Mu tervis on läinud paremaks, kuigi kasutan veel kompressi...» «Oli pleuriit, aga nüüd on mul parem...» «Tervis on kehjavõitu... kirjutan tasapisi...»

Ta ei tahtnud oma haigusest rääkida ja oli pahane, kui selle järele päriti. Ainult Arsenilt võiski puhuti midagi teada saada. «Täna hommikul oli väga paha — verejooks,» ütles ta sosinal pead raputades. Või nimetas Jevgenia Jakovlevna salamahti murelikul häälel:

«Täna vähkres Antoša jälle terve öö asemel ja köhis. Läbi seina kuulen ma kõik.»

Kas ta teadis oma haiguse astet ning ohtlikkust? Ma arvan, et teadis, aga kui arst ning mõttetark vaatas ta kartmatult lähenevale surmale silma. Mitmed väikesed juhtumid tõendasid seda. Nii näiteks ühele daamile, kes kaebas talle oma unetuse ja närvilisuse üle, vastas ta rahulikult, vaevutabatava alistuv-nukra varjundiga:

«Vaadake: kuni inimesel on kopsud korras, on kõik hästi.»

Ta suri lihtsalt, liigutavalt, teadlikult. Räägitakse, et tema viimased sõnad olnud: «Ich sterbe!» Ja tema viimaseid päevi tumestas masendav mure Venemaa pärast, erutasid koletisliku Jaapani sõja verised õudused...

Nagu unenägu meenuvad tema matused. Kõle, hall Peterburi, segadus telegrammidega, käputäis inimesi vaksalis, «vagun austrite veoks», raudteeametnikud, kes polnud kunagi Tšehhovist kuulnud ja nägid tema kehas vaid edasitoimetatavat laadungit... Siis nagu kontrastiks Moskva: stiihiline lein, tuhanded otsekui orvuks jäänud inimesed, nutetud näod. Ning lõpuks lilledesse uppunud haud Novodevitšje kalmistul kõrvuti «kasakalesk Olga Kukaretnikova» tagasihoidliku kääpaga.

Kalmistult mindi laiali pikkamööda, vaikides. Ma astusin Tšehhovi ema juurde ja suudlesin sõnatult tal kätt. Ta lausus nõrgal, väsinud häälel:

«Näete, missugune õnnetus... Antošat ei ole...»

Oo seda lihtsate, igapäevaste, tõeliselt tšehhovlike sõnade vapustavat sügavust! Kogu põhjatu kaotusekuristik, kõige toimunu tagasipöördumatus avanes nende taga. Ei! Lohutussõnad oleksid olnud jõuetud. Kas saab siis kustuda, vaibuda inimeste mure, kelle hing oli nii tihedalt kokku puutunud äravalitu suure hingega?

Ent leevendagu nende lohutamatu leina teadmine, et nende mure on meie ühine mure. Lohutagu neid mõte selle puhta, kauni nime surematusest. Tõepoolest, mööduvad aastad ja aastasajad ning aeg kustutab isegi mälestuse tuhandeid praegu elavaist inimestest. Kuid kauged tulevased põlved, kelle õnnest Tšehhov nii võluva nukrusega oli unistanud, nimetavad tema saatust meenutades vaikselt kurbuses tunnustavalt tema nime.

1904

SELLEST, KUIDAS MA NÄGIN TOLSTOID AURIKUL „PÜHA NIKOLAI“

*(Ette kantud 12. oktoobril 1908. a. Teniševi saalis
Tolstoile pühendatud õhtul.)*

Hiljuti oli mul õnn rääkida inimesega, kes oli varases lapsepõlves näinud Puškinit. Talle polnud meelde jäänud muud, kui et see oli valgetverd, väikest kasvu, inetu püsimatu mees, kes tundis suurt piinlikkust tähelepanu pärast, mida seltskond talle osutas. Kinnitan teile, et ma vaatasin seda inimest nagu imet. Läheb mööda aastat viiskümmend, ja inimesi, kes on näinud elavat Tolstoid (andku jumal talle pikka iga!), hakatakse samuti vaatama nagu imet.

Seepärast ei pea ma liigseks jutustada sellest, kuidas ma 1905. aasta kevadel nägin Tolstoid.

Sergei Jakovlevitš Jelpatjevski oli mind ette hoiatanud, et homme hommikul lahkub Tolstoi Jaltast. Mäletan selgesti ilusat hommikut, rõõmsat tuult, merd — säravat ja rahutut — ning aurikut «Püha Nikolai», kuhu ma olin tulnud juba tund aega enne Lev Nikolajevitši saabumist. Ta sõitis kohale ülestõstetud kummiga kahehobusekaarikus. Sõiduk jäi seisma. Ning siis tuli sealt nähtavale kõrges jahimehesaapas vanamehejal, mis otisis astmelauda, seejärel astus aeglaselt, vanamehelikult maha tema ise. Ta kandis lühikest drappmantlit, kõrgeid saapaid, kulunud kõvakübarat. Ja selles riietuses ühes rohekalt hallide juuste ning rinnale langeva pika habemega jättis ta endast halenaljaka mulje. Tolstoi sarnanes juudi vanamehega, nagu neid nii tihti võib kohata Edela-Venemaal.

Mind tutvustati talle. Ma ei saa öelda, mis värvi on ta silmad, sest olin sel hetkel täiesti segaduses ning pealegi ei omista ma silmade värvile peaaegu mingit tähtsust.

Mäletan tema suure, jaheda, jäiga raugakäe survet. Mäletan ootamatult rabavat asjaolu: Michelangelo Moosese taolise vägeva majesteetliku rauga asemel nägin ma keskmist kasvu, täpsete ning ettevaatlike liigutustega vanameest. Mäletan tema peenikest, väsinud raugahäält. Üleüldse jättis ta väga vana ning haige inimese mulje. Aga ma jõudsin juba märgata, kuidas need aja jooksul värvi kaotanud rahulikud tillukeste silmateradega terased silmad imesid endasse alateadlikult, harjumuspäraselt nii madruste karme askelduse kui vintsi kerimise, nii kailseisva rahvahulga kui taeva ja päikese ja mere, ja tundus, et ka kõigi meie, aurikul viibijate hinged.

Siis tuli väga huvitav moment: koos Tolstoiga saabunud doktor Volkovit hakati tema pikkade, ligi pead kammitud juuste pärast pidama Maksim Gorkiks ja kogu aurikul olev rahvahulk tormas talle järele. Sel ajal Tolstoi, kel näis hetkelisest pääsmisest isegi hea meel olevat, sammus laeva vööri — sinna, kus olid kohad sisse võtnud ümberasujad, armeenlased, tatarlased, rasedad naised, töömehed, armetud diakonid; ja ma nägin imetaolist vaatepilti: talle andsid aupaklikult teed inimesed, kel polnud temast vähematki aimu. Ta sammus nagu tõeline valitseja, kes teab, et tema eest astutakse kõrvale. Samas meenus mulle katkend kirikulaulust: «Seal sammub kuningas oma hiilguses.» Ning samuti ei saanud ma jätta meenutamata oma ema, veendunud moskvalanna liigutavat jutustust sellest, kuidas Tolstoi kõnnib selgel talvisel õhtul mööda Moskva tänavat ja kuidas kõik vastutulijad vabatahtliku austuse märgiks tema ees mütsid peast kahmavad. Mulle sai üllatavalt, käegakatsutavalt selgeks, et ainus võim, mida inimesed peaksid tunnustama, on vabatahtlikult omaksvõetud loova geeniusel magus, nõiduslik võim.

Möödus veel viis minutit. Saabusid uued Lev Nikolajevitši tuttavad ja ma nägin uut, kergelt koketeerivat Tolstoid. Järsku oli ta kolmekümneaastane: kindel hää, selge pilk, seltskondlik käitumine. Suure mõnuga ning väga väljapeetult jutustas ta järgmise anekdoodi:

«Te teate, ma olin hiljaaegu haige. Sõitsid kohale mingisugused esindajad, kui ma ei eksi, siis Tambovi kubermangust, aga ma ei saanud neid oma toas vastu võtta ja nad esitlesid end mulle aknast möödudes... ja siis...

Võib-olla mäletate, mul on «Hariduse viljades» paks proua? Olete lugenud? Niisiis, astubki proua lähemale ja lausub: «Kõrgesti austatud Lev Nikolajevitš, lubage avaldada teile tänu nende surematute teoste eest, millega te vene kirjandust olete rõõmustanud...» Ma näen juba tema silmadest, et ta pole lugenud ühtki mu lugu. Küsin: «Mis teile siis eriti meeldis?» Tema vaikib. Keegi sosistab selja tagant: «Sõda ja rahu», «Lapsepõlv ja poisiga»... Tema punastab, pööratab ehmunult silmi ja pomiseb viimaks täielikus segaduses: «Ah jaa... «Lapsepõlvepoisid»... «Sõduri rahu»... ja telsed...»

Parajasti saabusid mingid inglased, ning ma nägin jällegi uut Tolstoid — äärmiselt rahulikku, mõõdetult korrektset Euroopa aristokraati, kes uhkeldas oma laitmatu inglise hääldusega.

Niisugune on mulje, mille see inimene kümne-viieteistkümne minuti jooksul mulle jättis. Tundub, et kui ma oleksin jälginud teda mitme aasta kestel, oleks ta jäänud täpselt niisama tabamatuks.

Ent selle mõne minuti jooksul sain ma aru, et üks kõige rõõmsamaid ja helgemaid mõtteid on teadmine, et sa elad ühel ning samal ajal selle imelise inimesega. Sain aru, et olla ka ise inimene — see on midagi väga kõrget ja hinnalist. Ja et võib tunda uhkust selle üle, et mõtled ja tunned koos temaga ühes ning samas kaunis vene keeles. Ja et inimene, kes on loonud armsa tütarlapse Nataša ja sasipäise Vaska Denissovi ja vana ruuna Holstomeri ja koer Milka ja Fru-Fru ja külmavereliselt jultunud Dolohhovi ja «ümmarguse» Platon Karatajevi, kes on meile taas elustanud Napoleoni tema võbiseva reiega ja vabamüürlased ja soldatid ja kasakad ühes imelise onu Jeroškaga, kes nii mõnusalt lõhnab natuke vere ja natuke tubaka ning tšihhiri järele, — et see mitmepalgeline inimene, kelle võlujõud on pannud meid nutma, rõõmustama ja heldima, on tõeline, rõõmuga tunnustatud valitseja. Ning et tema võim — otsekui Looja jumalik vägi — jääb kestma igavesti, jääb kestma ka siis, kui maailmas pole ei meid, ei meie lapsi ega lapselapsi.

See ongi ligikaudu kõik, mida ma jõudsin mõelda ning tunda teise ja kolmanda kella vahel, seni kuni Jalta kai äärest lahkus raske, kohmakas kaubaaurik «Püha Nikolai».

Mäletan veel üht tillukest, naljakat ja liigutavat seika. Kui ma mööda maabumissilda alla jooksin, tuli mulle vastu laeva kapten, minule täiesti tundmatu mees.

Ma küsisin:

«Kas te ka teate, keda veate?»

Ja ma nägin, kuis otsemaid lõi ta nagu avalas, rõõmsas naeratuses särama, ning rutuga mu kätt surudes (tal oli kiire), hüüdis ta:

«Muidugi — Tolstoid!»

See nimi oli nagu mingi maagiline, ühendav sõna, mis on ühtviisi arusaadav maakera kõikidel pikkus- ja laiuskraadidel.

Muidugi — Lev Tolstoid!

Kogu armastavast ning tänulikust südamest soovin talle fervist ning palju kauneid eluaastaid. Saagu ta nagu hea peremees, kes inimkonna rõõmuks ning hüvanguks on kasvatanud rikkaliku viljaaia, oma elu kuninglikul loojangul veel kaua-kaua vaadelda selle kuldseid vilju — omaenese kätetööd.

SISUKORD

Kahevõitlus. Tõlk. M. Lott	5
Staabikapten Rõbnikov. Tõlk. G. Grünberg	223
Elujõgi. Tõlk. A. Ehavée	260
Solvang. Tõlk. A. Ehavée	282
Smaragd. Tõlk. A. Ehavée	298
Sulamiit. Tõlk. G. Grünberg	313
Kuningate park. Tõlk. A. Ehavée	365
Rändajad. Tõlk. A. Ehavée	371
Jeannette. Tõlk. A. Ehavée	379
Tšehhovi mälestuseks. Tõlk. G. Grünberg	439
Sellest, kuidas ma nägin Tolstoid aurikul «Püha Nikolai». Tõlk. G. Grünberg	468

Куприн Александр. ИЗБРАННОЕ. На эстонском языке. Оформление: Ю. Пальм. Издательство «Ээсти раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Тоimetajad T. Kokla ja M. Varik. Kunstiline toimetaja P. Mudist. Tehniline toimetaja M. Rehema. Korrektor A. Langsepp. Laduda antud 24. VI 1970. Trüki- kida antud 8. X 1970. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik, 54 × 84/16. Trüki- poognaid 29,5 — lisa. Tingtrükipoognaid 24,83. Arvestuspoognaid 26,50. Trükiarv 24 000. Tellimuse nr. 3880. H. Heidemanini nim. Trükikoda. Tartu, Ülikooli 17/19. II.

Hind 88 kop.

7—3—1
136—70